RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK
7. kötet

Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában

(Teleki József utazásai 1759-1761)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

EGY ERDÉLYI GRÓF A FELVILÁGOSULT EURÓPÁBAN

Régi Magyar Prózai Emlékek
7.

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mutatót a magyarázó jegyzetekkel írta

Tolnai Gábor

Teleki József (1738—1796) a magyar politikában és tudományban jelentős szerepet játszó Teleki családnak volt a sarja. Ő maga is kiemelkedő közéleti szerepet töltött be. E könyv olvasója azonban nem a közéleti férfiúval találkozik, hanem a huszonegy-huszonkét éves fiatalemberrel.

Naplói — amelyek most olvashatók először teljes szövegükben kinyomtatva — arról tanúskodnak, hogy ez a korán érett, nagy műveltséggel, széles körű nyelvtudással rendelkező fiatalember diákos kíváncsisággal, mohósággal figyeli az elmaradt hazájától nagyon különböző országok világát. Utazásának körülményei nagyon különböznek a XVI. századi szegény vándordiák lehetőségeitől. Svájcban és Hollandiában rendszeres tanulmányokat is folytat. A római birodalmi gróf előtt nyitva állnak a Rajna menti német előkelőségek palotái, s hasonlóan a francia királyi udvar. Megfordul XV. Lajos fogadásain, és felkeresi az uralkodó maîtresse-ét, Madame Pompadourt is. Voltaire-t az eke szarvánál találja, Rousseau-t is meglátogatja. Olyan személyiségek előadásait hallgatja a Francia Akadémia ülésein, mint Marmontel és d'Alembert.

Teleki József naplói régi memoárirodalmunk legszebb darabjai közül valók, akikről megemlékezik, azok az egykorú Európa legnagyobbjai. Az egyén, aki a naplókat írta, s maguk a feljegyzések így kétszeresen is megérdemlik érdeklődésünket.

534687
Bt1
2003 JÚN 30.
MISKOLCI EGYETEM
Magyar Irodalom Könyvtár
Bölcsészettudományi Kar
2100100001217039
Miskolci Egyetem

EGY ERDÉLYI GRÓF A FELVILÁGOSULT EURÓPÁBAN

(TELEKI JÓZSEF UTAZÁSAI 1759—1761)

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

Szerkeszti

TOLNAI GÁBOR

7 KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

EGY ERDÉLYI GRÓF A FELVILÁGOSULT EURÓPÁBAN

(TELEKI JÓZSEF UTAZÁSAI 1759—1761)

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt, és a mutatót
a magyarázó jegyzetekkel írta

TOLNAI GÁBOR

A kéziratban lévő útinaplónak a sajtó alá rendező
készítette betűhű másolatát mai helyesírásra átdolgozta

VÉGH FERENC

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

KÉSZÜLT
AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
TANSZÉKÉN

Lektorálta
H. BALÁZS ÉVA

ME Központi Könyvtára
534.687
MISKOLC

ISBN 963 05 4371 0

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987 · Tolnai Gábor

Printed in Hungary

1. Teleki József

TARTALOMJEGYZÉK

Teleki József utazásai 7
Erdély hanyatlása (7) Az uralkodó osztály kiegyezése és a továbbfejlődés csírái (9) Az európai körülmények (10) A „franciás" Erdély (12) A felvilágosodás kori utas (14) Utazás Svájcba (15) Látogatás Voltaire-nél (16) Kilenc hónap Bázelben (18) A bázeli irodalmi szalonok (19) Teleki József és a bázeli élet (20) A Rajna mentén (21) Négy hónap Hollandiában (23) Franciaországban (26) Párizs társadalma és a versailles-i udvar (27) A művészetek és a színház (29) A francia tudományos élet (32) Rousseau és az Esprits-Forts (34) Útban hazafelé (38) Teleki József itthon (41) Teleki, az író 45

Naplók 51
Idegen országon való utazásomban történt dolgaimnak napról napra való feljegyzése [1759. július 2. — 1761. április 26.]. 53
Hazai napló [1761. április 11. — 1762. március 23.] 237
Másik diárium [1759. január 2. — július 25.] 256
Németországi utamban tett költségeimnek minden hiba nélkül való táblája [1759. július 2. — 1761. április 3.] 268

Jegyzetek a kiadáshoz 311

Mutató, magyarázó jegyzetekkel 319

Képmelléklet 373

A képek jegyzéke 397

TELEKI JÓZSEF UTAZÁSAI

A XVIII. század ötvenes éveinek második felében, amikor a fiatal Teleki József nyugat-európai útra készül — itthoni tanulmányai betetőzéséül —, Magyarország a „béke éveit" éli. Fiatalember még ekkor, alig múlott húszesztendős. Közvetlen leszármazottja az erdélyi fejedelemség utolsó jelentős politikusának, Teleki Mihálynak. A hajdan nagy tekintélyű fejedelemség a „kétkulacsos" politikát folytató kancellár halálakor már elvesztette önállóságát; a Habsburg-ház legkeletibb tartománya volt csupán. Csaknem hét évtized telt el Teleki kancellár halálától az ötvenes évek második feléig, amikor az ifjú leszármazott nyugat-európai útra készül. Vessünk egy pillantást erre a közel háromnegyed évszázadra, hogy Teleki József jellegzetes, történelmileg meghatározott arcvonásai kibontakozhassanak előttünk.

ERDÉLY HANYATLÁSA

A százötven éves török uralom idején, a három részre szakadt országban kialakult államszervezeti formák a XVII. század végén kezdenek lazulni, majd fokozatosan megváltoznak. A változást megelőzően, a politikai helyzetben bekövetkezett mozgásra felfigyel az ország, s a korábbi függetlenségi harcok folytatásaként kezdetét veszik a kuruc mozgalmak. Thököly Imre, majd Rákóczi Ferenc szabadságharcai — ha csak pár évtizedre is — nem kis gondot, súlyos veszélyt jelentenek a Habsburgok számára. Már régen folynak a szabadságharcok, amikor 1683-ban a francia származású Savoyai Jenő osztrák szolgálatba lép, s elűzi Bécs alól az utolsó erőfeszítéseit kifejtő török sereget. Egymást követik ezután a nagy hadvezér török elleni diadalai; Buda visszafoglalása, a zentai, a péterváradi, majd a belgrádi diadal. Savoyai Jenő sikerei jelentősen járultak hozzá Ausztria nagyhatalmi állásának megszilárdításához, s ezen belül uralmának egész Magyarországra való kiterjesztéséhez. A XVIII. század második évtizedének végén már az utolsó török is kivonult az országból. Bécs teljes intenzitással folytathatja berendezkedését Magyarországon és a Habs-

burg-tartománnyá vált Erdélyben. A berendezkedés nem megy simán. A tömegekben, de a nemességben is tovább él a függetlenségi harcok hagyománya, és különösen Erdélyben, még a vezető uralkodó osztály sem formálható át nehézségek nélkül Habsburg-hű arisztokráciává.

A bécsi politika jól tudja, hogy hatalma biztosításának Magyarországon és Erdélyben fő támasza egyedül a nagybirtok lehet. Ugyanekkor nem kis problémát jelent számára, hogy az erdélyi feudalizmus bizonyos fokú érdekellentéteivel találja magát szemben. Az erdélyi arisztokrácia, mint minden arisztokrácia, ragaszkodik a feudalizmus fenntartásához, azonban sajátos hagyományai folytán nehezen tudja magáévá tenni a Habsburg-berendezkedés egyes intézkedéseit. — A Habsburg-uralom és a feudalizmus fenntartása ellentmondásként jelentkeznek az erdélyi uralkodó osztály számára. Élesen bontakozik ki ez az ellentét Erdély jórészt protestáns főuraiban Bécs katolizálási törekvései kapcsán. Az ellentmondás kezdetben igen súlyos. Súlyos, mivel az erdélyi hagyomány rendkívül erős; a hagyomány pedig nem más, mint a független erdélyi fejedelemség hagyománya, amely összefonódott a protestantizmussal. A magyar nemzeti királyság folytonosságát őrző fejedelemség elbukott, de megmaradt a protestantizmus. És most, amikor veszély fenyegeti a protestantizmus létét is, már nem csupán a vallásért, hanem az erdélyi múlt vallásáért aggódnak.

A fiatal Teleki József nagynénjének, Bethlen Katának (1700—1759) az emlékiratai mindennél világosabban példázzák a helyzetet. A protestáns Bethlen Katát mostohatestvéréhez, a katolikus Haller Lászlóhoz kényszerítik feleségül. A protestáns—katolikus vegyesházasság átokként nehezedik az asszonyra. Bethlen Katáról szóló szép tanulmányában pontosan fogalmazta meg a helyzetéből következő lelkiállapotot és magatartást Németh László. Amikor a Habsburgok politikája nyomán a jezsuiták teret nyernek Erdélyben, s a protestantizmus ellen fokozódik a nyomás, az erdélyieknek a protestantizmusért folytatott harcában, a régi vallásért való küzdelemben valóban a régi Erdély emlékeihez való ragaszkodás fejeződik ki. Az uralkodó osztály soraiban ilyen módon a vallás síkján nyilvánul meg az ellenállás Béccsel szemben, de a főúri ellenállás mögött jelentkeznek a középnemesség és a tömegek társadalmi és gazdasági problémái.

A Habsburg-berendezkedés nyomán bekövetkező változás elleni álláspont több területen kifejeződik. Ezt jelképezi a régi erdélyi viseletekhez, szokásokhoz való ragaszkodás az „új módi"-val szemben. Apor Péter és más emlékírók véleménynyilvánításai jól megvilágítják a problémát. A fennálló ellentmondásokat mindennél világosabban példázza — szinte mérőeszköze a helyzetnek —, hogy éppen a Habsburg-gyarmatosítás évtizedeiben mindjobban elterjedt a franciás kultúra; Erdély sohasem volt annyira franciás, mint éppen most.

AZ URALKODÓ OSZTÁLY KIEGYEZÉSE ÉS A TOVÁBBFEJLŐDÉS CSÍRÁI

A Habsburg-uralom és az erdélyi uralkodó osztály közötti ellentét akármennyire súlyos is kezdetben, nem bizonyul áthidalhatatlannak. Bármennyire erős bázisa is a Bécs-ellenességnek a letűnt erdélyi fejedelemség hagyománya, s a hagyomány élő jelképe, a protestantizmus; évtizedek múltával, Bécstől kapott címért, rangért és hivatalért a protestáns nagybirtokosok is átformálhatók, az egyezkedés, az alkalmazkodás az uralkodó osztálynak mind szélesebb rétegeire terjed ki. A század közepére — a magyarországi nyomán — az erdélyi arisztokrácia is fokozatosan alkalmazkodik az új körülményekhez. A hajdani fejedelemség nagybirtokosai évtizedek múlva is tárgyalnak a protestantizmus külön érdekeiért, azonban ezek a tárgyalások már a Habsburg-hatalom teljes elismerésén belül folynak. Az elismerés teljes, a rendszer tudomásulvétele alig tartalmaz már ellentmondást, az osztályérdek most is — mint mindig — hatalmas erőnek bizonyul; az pedig Erdély uralkodó osztálya előtt is világos, hogy osztályérdekeiket Bécs nemcsak hogy nem érinti, ellenkezőleg, támogatja.

Teleki József — aki 1738-ban született a Máramaros megyei Huszton — maga is ennek a Habsburg-hű arisztokráciának a tagja. Hogyne lenne az, hiszen már atyja, Teleki László főkormánytanácsosi funkciót töltött be, s legfeljebb édesanyjától — aki II. Rákóczi Ferenc nevezetes kancellárjának, Ráday Pálnak volt a leánya — örökölhetett talán valamit a szabadságharcos hagyományokból. Az ifjú Teleki József is részese az erdélyi franciás műveltségnek. Azonban franciás műveltségét, a felvilágosodott francia irodalomban való tájékozottságát is alárendeli, ismereteit felhasználja a feudális érdekek védelmére. Teleki József és nemzedéke, ez az ötvenes években férfivá érő nemzedék már élvezi a Habsburg-béke „áldásait"; a testőrség megalapítása előtt testőri hűséggel néznek Mária Teréziára, annál inkább, mivel a fellángoló parasztfelkelések ellen (1755-ben például Szlavóniában kel fel a parasztság) a bécsi rendszer nyújtja a legbiztosabb védelmet.

A Teleki József és nemzedéke férfivá érése idején bekövetkező változás a műveltség területén is nyomon követhető. Szinte jelképes, hogy az arisztokrácia bázisáról szemlélő, de a régi szokásokat, erkölcsöket, „Erdély változásá"-t sirató Apor Péter 1752-ben meghal. 1759-ben eltemetik Bethlen Katát is, akinek művében a külső változás, s a változás elleni tiltakozás a belső világ ábrázolásával jelentkezik. Egyetlen író sincs, akinek munkásságában akár a reménye is felmerülne a beállott politikai helyzeten való változtatás lehetőségének. A műveltség képviselői közül legmesszebbre Hermányi Dienes József jut el (1699—1763). Ez a kiváló író — aki édesapja gondolkozását magáévá

téve, ismeri a kartezianizmus filozófiáját is — jól látja a korabeli Erdély társadalmának ellentmondásait. S noha változtatásra ő sem gondol, mégis legjelentősebb, nagy távlatot nyitó írója korának. Hermányi Dienes József érzékletes barokk stílusával, a magyar anekdotázó módszer első kiemelkedő képviselőjeként döbbenetes képet rajzol szűkebb hazája egyházi és világi urairól, a papokról és a nagybirtokosokról.

A stagnálás, a beletörődés, az adott helyzetbe való belenyugvás időszakában — ha az irodalom alig-alig tükrözi is —, mégis csírázik az új: a majdani változás hordozóinak többsége az ötvenes, hatvanas években még éppen csak megszületett. A történésznek lehetetlen észre nem vennie, hogy a jövő felé nyitnak perspektívát a parasztfelkelések; erre mutat Hermányi Dienes József társadalomkritikája; s ugyancsak a jövő útját egyengeti — akarva, nem akarva — Erdély kiterjedt franciás műveltsége. A franciás kultúrájú magyarországi és erdélyi arisztokraták, a Csákyak, a Festeticsek, a Sztárayak, a Rádayak, az Apponyiak, majd a Teleki Sámuelek (az utóbbi együtt utazik külföldön unokatestvérével, Józseffel) nem is sejtik, hogy az általuk alapított könyvtárak — amelyekben a francia felvilágosodás alkotásai kivétel nélkül helyet foglalnak — ideológiájuk kibontakozásakor bázisai, forrásai lesznek annak a nemzedéknek, amelynek legtöbb tagja ezekben az években születik meg: a Batsányiak, a Hajnóczyak, a Martinovicsok, a Kazinczyak.

Az új csírázását azonban a kortárs még alig veheti észre, az uralkodó osztály, de még az írók és a tudomány emberei is, a Habsburg-uralom megváltoztathatatlannak tűnő, feudális „békéjében" élnek. Nagymérvű építkezések indulnak, barokk templomok, kastélyok és kertek; az arisztokrácia mindjobban elbécsiesedik; s Mária Terézia most már létrehozhatja — a még mindig ellenzéki hagyományokat őrző nemesség leszerelésére — a nemesi testőrséget. Az uralkodó rend számára legfeljebb a parasztfelkelések érzékeltetik, hogy az örök érvényűnek vélt feudalizmust veszélyek fenyegetik. Ha nem érzékelték volna a veszélyt, bizonyára nem hoznak olyan intézkedéseket, mint — a már említett 1755-ös felkelés után egy évvel — a szlavóniai urbáriumot, s más „népjóléti" jellegű rendelkezéseket. Ezek az intézkedések azonban egyelőre tovább erősítik a monarchisztikus központi hatalmat.

AZ EURÓPAI KÖRÜLMÉNYEK

Ugyanakkor, amikor Magyarországon évtizedek változásai nyomán a feudális béke uralkodik, Európa lángokban áll. A világhatalmi pozíciókért folyik most a harc. Spanyolország és Portugália világuralmi

rangját már korábban megnyirbálta Hollandia. Elérkezett azonban Hollandia erejének csökkenése is. Anglia tör ekkor mind magasabbra. Legnagyobb ellenfelével, Franciaországgal kell megvívnia. A franciákkal kötött utrechti béke (1713) Angliának juttatja Gibraltárt, és ezzel megnyílik számára az út a Földközi-tengerre. Ugyancsak az utrechti béke értelmében hatalmas területeket szerzett Anglia Amerikában. A területeken túl, a spanyol gyarmatokon elnyerte a szabadkereskedelem jogát és a rabszolgaszállítási monopóliumot. A nagy európai háborúk híre eljutott Magyarországra is. Azonban az európai háborúk idején a magyarországi nyugalom, a Bécstől kapott nyugalom kétségtelenül maga is támogatja a hazai arisztokráciának az osztrák uralkodóházhoz fokról fokra történő közeledését.

Ezek a háborúk s a háborúk nyomán Anglia nagyhatalmi rangra emelkedése csak távolról érintették Magyarországot. Annál közelebbi hatású a hétéves háború (1756—1763), amelyben Ausztria közvetlenül érdekelve volt. Katonailag a „prussiai király hadakozása" — ahogy a fiatal Teleki József nevezte a hétéves háborút — ugyancsak elkerülte Magyarországot. De éppen azáltal, hogy elkerülte — a korábbi európai háborúktól való elszigetelődésnél is — fokozottabb mértékben közreját-szott a bécsi udvar tekintélyének a magyar arisztokrácia köreiben való növekedésében.

A „prussiai király hadakozása" gyakran szóba kerül az útinaplóban. Teleki Józsefet más európai események, a politikai, a világpolitikai helyzet eseményeinél is jobban érdeklik azonban azok a változások, amelyek Nyugaton — elsősorban Franciaországban — az ideológia, a gondolkodás, az irodalom területén bekövetkeztek. Ez a fiatal férfi már külföldi útja előtt, idehaza — nagy szerepe lehetett ebben nevelőjének, Bod Péternek, s nagybátyjának, Ráday Gedeonnak — magáévá tett minden tudást, ami Magyarországon megközelíthető volt, s ebben a tudásanyagban benne foglaltatott az az új is, ami Nyugaton a XVIII. században létrejött.

Az ifjú Teleki József jól látja, hogy a felvilágosodott új tudomány és irodalom nem egyeztethető össze a maga és osztálya gondolkozásával. Tudatában van ennek már idehaza; a veszedelmes „új tanok" fokozott megismerésére az a szándék vezette, hogy védekezzék, hogy harcoljon ellene. Erről tanúskodnak útinaplójának lapjai; személyes találkozásai során ilyen szellemben nyilatkozik a francia felvilágosodás nagyjairól: Voltaire-ről, az enciklopédistákról, a régi renddel szemben álló, ellene harcoló, a francia forradalom győzelme után a gondolkozás és az irodalom klasszikusaivá váló kortárs kiválóságokról.

A „FRANCIÁS" ERDÉLY

Az erdélyi nagybirtokosok között már a Telekit megelőző nemzedék tagjai sorában voltak nem is kevesen, akik a felvilágosodás irodalmában és tudományában igyekeztek tájékozódni. Van közöttük, aki a felvilágosodás demokratikus tanításainak egy-egy részkérdését megkísérli felhasználni az erdélyi protestánsok sajátos érdekeinek megvédésére. Az erdélyi „franciások" többsége protestáns. Akadnak azonban katolikus nagybirtokosok is, akik ugyancsak tájékozódnak az új francia kultúrában. Idézzünk fel két jellegzetes egyéniséget és művet.

A katolikus Haller László (1690—1751) nemcsak ismeri a felvilágosodást, hanem Fénelon *Telemachos*át magyarra fordítja. A korai felvilágosodásnak e képviselőjét Montesquieu és Voltaire „nagy elődd"-ként emlegette. Fénelon ugyane regényét a jakobinus Őz Pál is lelkesedéssel forgatta eredeti francia kiadásban. Haller László, amikor a korai felvilágosodás nagy képviselőjének regényét lefordítja magyarra, nyilván nem ugyanazokra a vonásokra figyel a műben, amelyek Montesquieu-t, Voltaire-t és Őz Pált lelkesítették.

A magyar fordító „drága kints"-et vélt felfedezni a *Telemachos*ban, s ez a drága kincs nem lehetett egyéb, mint az a szigorú erkölcsi felfogás — természetesen keresztény erkölcsi felfogás —, ami Fénelon regényét, valamint más műveit, a forradalom felé mutató éles társadalomkritikája ellenére áthatja. A keresztény erkölcsi alapon álló Fénelon bírálja magát az uralkodót, XIV. Lajost; szól arról, hogy a fejedelemnek békét kell teremtenie, felül kell vizsgálnia hódításait, rá kell térnie az evangéliumi útra, meg kell szerettetnie magát a néppel, amely gyakran lázadozik. — Nem lehet kétséges, hogy a Habsburg-hű Haller László, amikor Fénelont fordítja, fordítás közben az erdélyi arisztokráciára gondol; a regény szavaival ugyanúgy bírálja saját osztályát, mint ahogy bírálja annak erkölcsi magatartását Hermányi Dienes József. És az sem lehet kétséges, hogy a *Telemachos*on keresztül Hallernak van szava a bécsi udvarhoz is, amelynek — miként a francia királyi udvarnak — meg kell szerettetnie magát a néppel, amely — akárcsak a francia nép — ugyancsak lázadozik. Más kérdés az, hogy a hazai utódok, amikor Haller László regényfordítását olvassák, a *Telemachos*nak már nem ezekre, hanem a forradalmi vonásaira figyelnek. Ha nem így lenne, aligha jelent volna meg — a fordító életében kéziratban maradt regény — Haller László halála után több kiadásban is. (Kassa 1757., további kiadások uo. 1759., 1770., 1775.)

A protestáns Lázár János (1703—1772), amikor Voltaire műveiből fordít, a nagy francia tanításainak egyik gondolatát megkísérli felhasználni az erdélyi protestánsok sajátos érdekeinek védelmére a Habsburgokkal szemben. Voltaire egész művét áthidalhatatlan

távolság választotta el az erdélyi arisztokrata világától. Azonban, amikor Lázár János Voltaire-t olvassa — hasonló tájékozódási szándékkal, mint a többi magyarországi és erdélyi franciás műveltségű birtokos —, felfigyel Voltaire műveinek azon rétegeire, amelyek nemcsak nem állottak ellentétben saját gondolkodásával, hanem a maga kérdéseire is feleletet adtak; Bécs ellenkező politikai törekvéseivel szemben öntudatát erősítették.

A kortársak szemében Európa-szerte nagy tekintélyt szerzett Voltaire-nek, midőn ragyogó stílusával ártatlanul meghurcolt politikai és elsősorban vallási üldözöttek (Calas, Sirven, La Barre és mások) védelmére kel, életüknek megmentéséért harcol vagy emléküket igyekszik tisztázni. Lázár Jánost, a Habsburg-gyarmattá vált Erdély protestáns fiát elsősorban ez a problematika foglalkoztatja Voltaire művéből. Ezek közül is leginkább: a *Traité sur la tolerance à l'occasion de la mort de Jean Calas* című alkotása. Van azonban Voltaire-nek egy másik műve, amelyben szó sincs toleranciáról, és mégis közelről érdekelte Lázár Jánost. Voltaire-nek ez a tanulmánya: az *Essai sur les moeurs*. A nagy francia gondolkodó szemléletének egyik lényeges eleme az a Montaigne-nyel kezdődő tanítás, hogy „semmi sem bizonyos, tehát semmiféle fanatizmusnak nincs létjogosultsága" Voltaire ezért kelt védelmére az ártatlanul üldözötteknek, ezért hirdeti a vallási türelmet, és ugyanekkor ezért támadja a katolikus egyházat, melynek történelmében a „fanatikus igazságtalanságok sorozatát, az emberiesség megtagadását" látja végigvonulni. Ironikus és éles szavak sorakoznak fel a katolikus egyház ellen az *Essai sur les moeurs*-ben is; a katolicizmust „buta rajongásnak" nevezi „papi csalások rabságában" Voltaire e munkája „a történelem által az egyház ellen izent harc"...

A katolikus egyház ellen emelt vádakat a protestáns Lázár János ugyanolyan örömmel fogadta, mint Voltaire toleranciagondolatát. Örömmel fogadta, mert e műből is erősítést kaptak vágyai, törekvései. Voltaire elsőnek említett munkáját Lázár János teljes egészében, a másodikat pedig válogatásban, mintegy antológiaszerűen ülteti át franciából. De — mennyire jellemző — nem magyarra, hanem a feudalizmus nyelvére, latinra fordítja. Amikor latinra ülteti át a toleranciát hirdető és a katolikus egyház ellen harcoló Voltaire alkotásait, szűk körre, az arisztokrata kevesek közötti kéziratos terjesztésre gondolt; talán már arra is, hogy ezek a művek magyar nyelven szélesebb olvasórétegekhez eljutva, egyéb funkciót is betöltenének, mint amit ő szánt nekik.

Mindez azonban nem valószínű. Haller László és Lázár János az ifjú Teleki édesapjának nemzedékéhez tartoztak. Bennük még nem élt olyan világosan, mint a következő nemzedékben, hogy a felvilágosodás tanításai a feudális rend megdöntésére irányulnak. A XVIII. század

közepe után azonban, már a hazai uralkodó osztály legképzettebb tagjainak gondolkodásában súlyos gondot okoz, hogy miként vegyék fel a harcot az új eszmékkel. Teleki József — kortársai között a legtehetségesebb birtokosok egyike. Ifjúságától kezdve következetesen szemben áll az új tanokkal, terjedésük ellen mindent megtesz. Az új műveltségben való tájékozottsága világossá teszi számára — egész életén végigvonul ez — a felvilágosodás és a feudalizmus „vagy-vagy"-ának a kérdése.

A FELVILÁGOSODÁS KORI UTAS

A fiatal Teleki Józseffel az Európában utazó magyaroknak is új típusa tűnik fel irodalmunkban. Összefoglaló monográfiában még senki sem írta meg a különböző korszakokban, különböző arcvonásokat hordozó magyar utazó történetét. Mindmáig a legjelentősebb írás e kérdésről Halász Gábor tanulmánya *(Külföldjáró magyarok)*, amelyben finom érzékkel ír többek között arról is, hogy a reformáció idején kialakult szegény, vándordiák-típust a XVIII. században felváltja az utazó nagyúr, akinek neveltetését, idehaza végzett tanulmányait külföldi utazás fejezi be. Ez az új típusú utazó többnyire felkeresi azokat a személyiségeket, akiket a műveikből már idehaza megismert; az országokat nem apró különlegességekért járja be, mint a régiek, hanem hogy szokásokat, intézmények működését, tudományok, erkölcsök, törvények helyzetét megfigyelje. Amikor Halász Gábor erről a XVIII. századi új, külföldjáró magyar típusról ír, három modell arcvonásai lebegnek szemei előtt: Teleki Józsefé, valamint két unokatestvéréé, Teleki Ádámé és Teleki Sámuelé. Az utóbbiak közül az első a francia kultúra nagy rajongója volt, Corneille *Cid*jének első magyar fordítója, a második pedig a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár későbbi megalapítója, a kiváló filológus, Janus Pannonius műveinek sajtó alá rendezője. Az utazás a Teleki fiúk számára is neveltetésük befejezése volt.

Teleki József a műveltség és a feudális öntudat tekintetében már utazása idején alig maradt mögötte későbbi tevékenysége idejebeli önmagának, amikor minden cselekedetével a felvilágosodás harcos ellenfelének bizonyult. Ezt tanúsítja, hogy már külföldi utazása elején elkezdte írni, s útja során fejezi be a vallásos érzés védelmére írott francia nyelvű munkáját *(Essai sur la foiblesse des Esprits-Forts)*. Ez a mű odakint jelent meg, több kiadást megért, s a nyugati protestánsok körében nagy elismeréssel találkozott. Az útinapló is bizonyítja az elmondottakat, de ugyanakkor azt is, hogy Teleki József nemcsak a műveltség, valamint a feudális öntudat tekintetében szinte kész ember, hanem — mint a legkülönbözőbb gondolkozású és rangú személyiségek-

kel való beszélgetései igazolják — olyan diplomáciai képességekkel van megáldva, hogy önkéntelenül a kancellár-ős örökségére kell gondolnunk. Ez az ifjú férfi, amilyen tehetséges volt, ugyanolyan biztos fellépésű, határozott és fölényes; húszesztendős korában kész egyéniség. Családja Mihály kancellár óta a római birodalmi grófság birtokosa. A magas rang módot adott számára, hogy fejedelmi udvarokban ugyanúgy, mint a felvilágosodás, az új irodalom és tudomány szellemi előkelőinek házában szívesen látott vendégként fogadják. Csak éppen az országhatár nehezen nyílott ki mostanság még a legmagasabb rangú utasok számára is.

Míg nem volt háború, különféle körülmények akadályozták elindulását, s midőn az akadályok eloszlottak, és szülei is hozzájárultak elmeneteléhez, akkor pedig „a prussiai királlyal való hadakozás békövetkezett — olvassuk saját feljegyzéseiben —, itten ismét újabb gátja lévén utamnak. Egy darabig tartózkodni kívántam s kedves szüleim is tartóztattak, remélvén, hogy hamar vége lesz az elkezdett háborúnak, s azután bátrabban kimehetek." A kiutazáshoz most különleges királyi engedély kell, amit ritkán ad meg az uralkodó, protestánsoknak egész kivételes esetben. Amikor az ifjú látja, hogy reménysége „felett sokáig tartana az elkezdett tűz", Bécsbe megy, s Mária Teréziánál kihallgatásra jelentkezik. Ami sokaknak — az udvari emberekhez, a kancellárhoz nyújtván be kérvényüket — nem sikerült, a fiatal Telekinek, e született diplomatának egy csapásra megy. Svájcba, Németországba, Hollandiába és Franciaországba utazik, mert „a többi részei Európának fegyver között, vagy legalább gyanúsok lehetvén". Utazásáról diáriumot vezetett, mert — saját szavai — „amit látok, ne csak azért lássam, hogy ismét elfelejtsem, hanem inkább hogy előttem tartsam másszor is, és ami jó lészen benne, magam javára jövendőben fordítsam, ami rossz pedig, azt is annak érdeme szerint becsülhessem"

Régi útinapló-irodalmunk legszebb darabjai közül való ez a mű, s akikről megemlékezik benne, az egykorú Európa legnagyobbjai.

UTAZÁS SVÁJCBA

Teleki József 1759. július 2-án indul el Budáról, nagyúri utasok módján nem is egy, hanem két kísérővel. Elkíséri a Teleki család javainak öreg intézője, Müller Mátyás és hasonló nevű fia. A két Müller közül az öreg titkári, fia pedig az inas funkcióját tölti be. (A másik két Teleki fiú — előbb Ádám, utóbb Sámuel — később indulnak el, s majd csak Bázelben találkoznak unokatestvérükkel.) Teleki József Bécs felé tart, de Magyarországon belül különböző városokban időz, hogy

elbúcsúzhassék rokonaitól. Július hó 6-án érkezik meg Bécsbe. Négynapos bécsi tartózkodása alatt látogatást tesz a Habsburg-fővárosban élő magyaroknál, majd kocsit bérel, hogy Svájcba utazzék. Áthalad Sankt-Pöltenen, Linzen, Passaun, Regensburgon, Augsburgon, Ulmon és Schaffhausenen. Július 26-án érkezik meg Bázelbe.

A külföldi városokat, amelyeken keresztül utazik, nagy tudásvágygyal, alaposan megismeri, és a látottakról — napról napra, máskor visszamenőleg összefoglalva — jegyzeteket készít. Érdeklik a történelmi emlékek, a kulturális létesítmények — a XVIII. században vagyunk —, az egykorú technikai haladás vívmányai. A fiatal utas postakocsijában is olvas, az elfüggönyözött ablak mögött mozgó tájak szépségeihez még alig van érzéke. A XVIII. századi utast elsősorban az emberek és az ember alkotásai érdeklik, a környezet, még a rendkívüli természeti szépség is alig hívja ki érdeklődését. Amikor elhaladnak a schaffhauseni vízesés mellett, Teleki Józsefnek egyetlen jelzője van róla: „híres".

Bázelben felkeresi a neves nyomdászt, J. L. Imhofot, hogy tudós tanára, Bod Péter megbízását teljesítve: tárgyalásokat folytasson mestere új művének kinyomtatásáról. (Bod műve: *Az isteni Küzdő Szent Egyház Története* 1760-ban fogja elhagyni Imhof sajtóját). Miután Imhoffal tárgyalt, látogatást tesz Daniel Bernoullinál, az európai hírű fizikus professzornál, aki megígéri a fiatal magyarnak, hogy ha hosszabb ideig óhajt Bázelben időzni, minden ügyében támogatni fogja. Teleki azonban még nem tud dönteni, hogy Bázelben vagy Genfben folytassa tanulmányait. Mielőtt elhatározásra jutna — kétnapos bázeli tartózkodás után — folytatja útját; felkeres más svájci városokat: Solothurnt, Bernt, Lausanne-t, és augusztus 2-án megérkezik Genfbe.

LÁTOGATÁS VOLTAIRE-NÉL

Miután megnézte Genf nevezetességeit, elhatározza, hogy meglátogatja Voltaire-t. A nagy gondolkodó Genf közelében él ekkor, fiatalabb nővérével, Mme Denis-zel. Voltaire ekkor már hatvanhat éves. Alig van olyan nap, hogy Genf melletti birtokán ne keresnék fel külföldiek, hódolók és ellenfelek egyaránt. Augusztus 7-én rándul ki Teleki Voltairehez, kíséretében van egy gazdag genfi polgár, Pallard, valamint egy Strassburger nevű protestáns lelkész. Először Delices-be érkeznek, ahol Voltaire távollétében Mme Denis fogadja őket. Voltaire nővérétől megtudják, hogy a házigazda Tournay-ban tartózkodik. Azonnal folytatják útjukat a jelzett helyre.

Az útinapló így számol be a látogatásról:

„Délután Pallard uramot kérvén, kimentünk... Voltaire uramhoz. A mulató házához mentünk először, ahol lakik rendszerint, Genevához

csak egy fertály órányira, — Saint-Jean-nak nevezik, — de otthon nem kaptuk, mert elment volt azelőtt egy-két órával egy más más helyre, ahol magának hasonlóképpen házat vett, és ahol ekkor építtetett. Ezt Tournainak nevezik, francia földön vagyon, Genevához mintegy három fertály, vagy félórányira. S. Jean-ban csak a húgát kaptuk, akit mindenkor maga mellett tart; egy vénleányt-é vagy asszonyt, magam sem tudom; de csakugyan Madame-nak szólították, talán azért, hogy meg ne szégyenlje magát. Mentünk azért hozzá Tournaiba, s ott egy kisség távol a házától egy szántóföldiben az ekéje mellett kaptuk, s megösmertetvén vele Pallard uram, egy darabig beszélgettünk. Onnan bémentünk házába, megmutogatta szobáit és egy kis teátrumot, amelyet akkor készíttetett, hogy jó barátival együtt komédiát játszódhasson; ez ugyancsak akkora, mint egy közönséges jókora szoba. Maga igen száraz ember, és csaknem a halál néz ki belőle, a szemei ugyan elég elevenek. Öreg már, de elég tréfás és vidám. A vallásról nem sokat állít. Mikor beteg, akkor amint mondják, igen félénk és alacsony szívű."

A feljegyzés sokkal rövidebb és kevesebbet mondó, mint ahogy azt az okos és művelt Teleki Józseftől várnánk.

Tudomásunk van arról, hogy Teleki részletesebb beszámolót is szándékozott írni a Voltaire-nél tett látogatásról. Ez a terve sajnos nem valósult meg. Akit meglátogatott, az az egykorú Európának talán legnagyobb hatású írója és gondolkodója volt, s a feljegyzésből joggal gondolhatnók, hogy Telekinek minderről fogalma sem volt. Pedig nagyon jól tudta, kivel áll szemben. Tartózkodó hangját éppen ez magyarázza. Ez a fiatal magyar arisztokrata — akármennyire mosolyt keltő — ellenfelet látott Voltaire-ben, aki ellen harcolni szándékozott. Harcát nem sokkal később az íróasztala mellett már meg is kezdette, hiszen az *Esprits-Forts* című műve, amikor az istentelen bölcselők ellen szól, elsősorban Voltaire ellen beszél. Voltaire-ben, az ateista gondolkodóban a feudális tekintély rombolóját látja, s vele kapcsolatban álláspontja a konzervatív feudális tekintély tisztelőjének tiltakozása a tekintélyromboló ellen. Később is, egész élete során szemben áll a voltaire-i eszmékkel, és mindent megtesz magyarországi hatása és elterjedése ellen.

A Tournay-ben tett kirándulás alkalmával olvassuk az útinaplóban először Voltaire nevét. Később nemegyszer szóba kerül még, színdarabjaival kapcsolatban. És éppen a színdarabokkal kapcsolatban érdekes ellentmodásnak lehetünk tanúi, rokon ellentmondásnak, mint amit Lázár János Voltaire iránti érdeklődésénél figyelhettünk meg. Teleki ugyanakkor, amikor Voltaire vallásellenes tanításaival szemben áll, szereti és becsüli színdarabjait. A drámaírás terén ő a kedvenc szerzője, Bázelben megcsodálja *Alzire* című darabját, s később Párizsban sem mulasztja el, hogy megnézze a *Tancrède,* majd a *Duc de Foix* című

ME Központi Könyvtára
534.687
MISK

Voltaire-színdarabokat. Nem kétséges, hogy a nagy gondolkodó színműveihez elsősorban a bennük megnyilatkozó vallási türelem eszméje vozotta a fiatal Telekit, miként a *Traité sur la tolérance*-hoz Lázár Jánost.

KILENC HÓNAP BÁZELBEN

Voltaire-nél tett látogatása után még néhány napot Genfben tölt Teleki. Augusztus 10-én elindul, s egyheti utazás után, augusztus 17-én visszaérkezik Bázelbe. Úgy dönt, hogy itt folytatja tanulmányait. Két dolog készteti a Bázel melletti döntésre. Először is Bázel olcsóbb, mint Genf, s az ifjú Teleki egész útja során — maga a napló és a pontosan vezetett gazdasági napló is erről tanúskodik — beosztással, takarékosan él. Bázel melletti döntését támogatja az is, hogy az itteni egyetemen működik a század két kiemelkedő természettudósa, a Bernoulli testvérek, Dániel és János.

Bázelben Teleki József nemcsak látni, hanem rendszeresen tanulni is óhajt. A kitűnő egyetem alkalmas iskolának ígérkezik. Mit tanul Teleki József, majd a később érkező Ádám és Sámuel, elsősorban? A konzervatív fiatalemberek szemben állnak a század filozófiájával, de annál jobban belevetik magukat az egzakt tudományokba. A természettudományos érdeklődés Sámuelben a legnagyobb, de az irodalmi érdeklődésű József és Ádám is nagy figyelemmel fordul a természettudományok felé. A bázeli professzorok közül Daniel Bernoulli, az európai hírű fizikus, botanikus és anatómus gyakorolja Teleki Józsefre a legnagyobb hatást. Az egyetemen hallgatja előadásait a kísérleti fizikáról, s hetenként négyszer matematikai és geometriai különórákat vesz tőle. A természettudományok alkotják tanulmányai középpontját, de korántsem merítik ki érdeklődését. Egyenlő érdeklődéssel hallgatja a két Bernoulli természettudományi előadásait, valamint Johann Rudolph Iselin jogtudományi kollégiumait. Jogtudományi érdeklődésére jellemző, hogy mindenütt, ahol megfordult, megismerkedett a jogszokásokkal; a svájci kantonokban igyekszik megvásárolni a helyi törvénykönyveket is.

A két Bernoulliban és Iselinben Teleki nem csupán professzorokat talál; a tanítvány és a mesterek között barátság fejlődik. Az egyetemi előadások és a privát órák után együtt maradnak, vitatkoznak tudományos kérdésekről, és beszélgetnek a kor aktuális problémáiról, köztük a hétéves háború eseményeiről. A két Bernoulli és Teleki József között kialakult barátságot illusztrálja, hogy évek múlva is gyakran váltanak levelet, e levelek témája csaknem mindig a matematika és a fizika. Teleki József természettudományos érdeklődése megmarad késői férfikorában is.

Kedves professzorai mellett Teleki József érintkezik tanulótársaival, a helybeliekkel, s azokkal is, akik más európai országokból jöttek a bázeli egyetemre. Leggyakrabban a három unokatestvér van együtt; hármójuk közül Sámuel azzal tűnik ki, hogy pénze nagy részét könyvekre költi, amelyeket kilenc ládában szállíttat majd haza. Ez a kilenc láda könyv lesz a Teleki-tékának az alapja.

A három Teleki nagy megbecsülésnek örvend Bázelben. Ez a megbecsülés elsősorban nem tehetségüknek, hanem rangjuknak szól. A római birodalmi grófok előtt az egyetem legnagyobb tudósai is hajbókolnak. Utazásai során bárhová is kerül Teleki József, mindenütt a birodalmi grófot üdvözlik benne; viszont műveltségének, rokonszenves, közvetlen egyéniségének köszönve rövid idő elmúltával a külországi ismerősök egy részében barátokra lel. Hogy milyen jogokat és előnyöket jelentett a XVIII. század közepén a születés adta méltóság, jellemzi a következő: 1760 áprilisában ünnepli a bázeli egyetem alapításának háromszázadik évfordulóját. A jubiláris ünnepségeken a három Teleki fiúnak, a három egyetemi hallgatónak közvetlenül a rektor mögött biztosítottak helyet, az ünnepi menetben ugyanúgy, mint a templomi ünnepségben. „Minekünk — az útinaplóban olvassuk — ...nagy becsületet adtak, mert amint a professzorok mondták, konstituciójok van az iránt, hogy az imperiális grófoknak mindjárt a Magnificus után légyen rangjok."

A BÁZELI IRODALMI SZALONOK

A híres svájci egyetemi városban két nevezetes irodalmi szalon működik ebben az időben. Az egyik inkább német jellegű, a Deutsche Gesellschaft, a másik, a francia szellemű, ez a híresebb. A francia jellegű szalon Emanuel Wolleb-Rhyner bázeli közéleti személyiség és író házában minden pénteken tartja összejövetelét. Ebben a szalonban lesz otthonos a fiatal Teleki József és unokaöccse, Ádám. Wolleb-Rhyner a városi törvényszék elnöke, filozofikus, szatirikus író. A pénteki összejöveteleken fiatal férfivendégeken és a házigazdán kívül többnyire jelen van Wolleb-Rhyner tizenhat éves leánya, Dóra, valamint más asszonyok és leányok. Minden összejövetel egy-egy előadással veszi kezdetét. Ezek az előadások már címükkel is jellemzik a kort, amelyben létrejöttek, valamint az előadások szerzőinek eszmei hovatartozását. Előadást tartanak: a városi ember kötelességéről, a tudatlan nemes és a művelt nemes közötti különbségről, a nőkkel való beszélgetés hasznáról, arról, hogy a köztársaság milyen formája a legtökéletesebb... Teleki József két előadást is tart az összejöveteleken. Egyik felolvasása Mária Teréziáról, Ausztria császárnőjéről és Magyarország királynőjéről szól;

egy másik alkalommal pedig részletet mutatott be készülő vallásvédő iratából. A szalonban résztvevők többnyire arisztokraták vagy nemesek, mindenesetre olyan személyek, akik az életet a kiváltságos osztály szemszögéből nézik. A felolvasások témáiból is kitűnik, hogy sokat foglalkoztatják őket a társadalmi élet finom formái; hiszen a barokkból rokokóba áthajló világ emberei ezek, akik a filozófiát ugyanúgy, mint a század politikai törekvéseit, s minden új eszmét konzervatív látásmóddal saját társadalmi helyzetükből szemlélnek.

A felolvasások csak egy részét teszik ki Wolleb-Rhyner pénteki összejöveteleinek. Az előadásokon kívül gyakran felolvasnak a jelenlevők egy-egy színdarabot, amelynek szerepeit kiosztották egymás között; sokat muzsikálnak és társasjátékokat játszanak. A szerepekre osztott és így felolvasott színdarabok között Molière és Destouches darabjai dominálnak.

TELEKI JÓZSEF ÉS A BÁZELI ÉLET

Bázelbe érkezésekor Teleki József jól beszél latinul, franciául és németül. Itt kezd tanulni angolul és olaszul. Teleki Sámuelhez hasonlóan szorgalmasan látogatja a könyvtárakat és az antikváriumokat, főként francia és angol könyveket vásárol. A könyvvásárlásra azonban nem bibliofil hajlama készteti, mint unokaöccsét, hanem az a szándéka, hogy minél alaposabban megismerje a XVIII. század műveltségét.

Bázeli kapcsolatai jórészt professzorainak körére, a Wolleb-Rhyner-szalon összejöveteleire és nemesi származású diáktársaival való érintkezésre korlátozódnak. Gyakran tesz látogatást Johann Karl Joseph von Marschallnál, Mária Terézia bázeli követénél. Megismerkedik a város magas állású tisztviselőivel, sőt gazdag bázeli kereskedőkkel is. De hasztalan keresnénk az útinaplóban említést arról, hogy közelebbi kapcsolatot talált volna a városi polgársággal. Az ő gondolkozását hatalmas szakadék választja el a polgárság világától. Svájci tartózkodásának kezdetén értetlenül szemléli a polgári életet; nem érti, miért nem igyekeznek kedvében járni a polgárok a nemeseknek. Naplójában beszámol ugyan a bázeli polgárság örömeiről, szórakozásairól, de szavaiból kiérződik az az óriási távolság, ami osztályát a polgárságtól elválasztja. Kívülről, magasról szemléli a látottakat; a polgárság szórakozásaiban nem vesz részt; úgy gondolja, hogy ezek alsóbbrendű kedvtelések.

Itt-tartózkodása során kezdi nagyon lassan felfogni a polgárság értékeit, amit elsősorban a polgári származású tudósoknak köszönhet. Hollandiai útján találkozik a polgárság szellemi kiválóságaival, és ezzel

párhuzamosan felfigyel az óriási polgári vagyonokra, amelyek kezdik elgondolkoztatni.

Egy szerencsés véletlen folytán megcsodálhatja Teleki Ackermann színtársulatának egyik előadását. A híres német színházi ember és drámaíró, Ernst Konrad Ackermann társulata a hétéves háború idején Svájcban játszik. Az előadás, amit Teleki is végignéz, Georg Lillo drámája, a *The London Merchant, or the History of Georg Barnwell*, amit német fordításban *Kaufmann von London* címen mutatnak be. Lillo az angol polgári dráma megteremtője volt; művei hatással voltak Diderotra és Lessingre; legismertebb s legkiemelkedőbb műve éppen az Ackermannék által bemutatott darab. Teleki elragadtatással ír a drámáról; magával ragadja a Lillo művét átható keresztény erkölcs, s éppen ezáltal, nyilván ez a színdarab is hozzájárul ahhoz, hogy megértést kezdjen tanúsítani a polgári élet iránt. „Az asszonyt, professzor Bernoulli Jánosné asszonyomat vittem el a komédiába — jegyzi fel május 13-án a naplóban. — Tragédiát játszódtak, a Lillo uram tragédiáját, mely anglusból van németre fordítva, neve: Der Kaufmann von London, oder Begebenheiten Georg Barnwells. Soha teátrumi játékokban ilyen kedvem szerint valót nem láttam, és erről igazán el lehet mondani, hogy keresztyény és épületes darab volt."

1760. május 29-én vesz búcsút kilenchónapos tartózkodási helyétől, Bázeltől. „Megvallom, nem gondoltam — jegyzi fel az elutazása előtti napon —, hogy olyan sok jó barátom légyen oly kevés idő alatt; többire mindenik könyvező szemekkel bocsátott el magától."

A RAJNA MENTÉN

Leydenbe, Hollandiába szándékozik utazni. Bázelből hajóval indul el a Rajnán. Az út egy szakaszán elkíséri néhány bázeli diáktársa. A hajó több helyen kiköt, s a minden iránt érdeklődő Teleki megnézi a kisebb városokat is. Az első nagyváros, ahol időzik, Strasbourg. A XVIII. századi fiatalembert itt is elsősorban az emberek érdeklik. Első útja a híres történelemtudóshoz, Johann Daniel Schöpflinhez vezet, akiről Goethe is megemlékezett a *Dichtung und Wahrheit*ban. „Nagy bibliotékája vagyon, melynek megnézésire és jobban való megvizsgálására — olvassuk az útinaplóban — holnapra öt órára délután magához hívott." Megnézi a katedrálist, „mely oly híres... A gothiai építésnek formájában igen mesterséges darab, akár az ablakoknak festése, akár a sok kívül és belöl rajta levő faragásra nézve". Elmegy a város főterére, „ahol a garnizon 11 órakor paradíroz" Meglátogatja „a német ispotályt, [mert francia is van], ott a bolondokat, betegeket, a viselős leányok házát" Felkeresi a borpincét, melyben „igen nagy hordókat

láttunk, és a több ritkaság között ittunk háromféle bort, egyiket 1525. parasztok hadakozása esztendejiből" Nem kerüli el a királyi lóiskolá"-t sem, ahol „a francia királynak igen szép institutuma vagyon. Az oskolabeli lovak többire mind ménylovak, kik külömb-külömbféle országbéliek, és igen nagy szorgalmatossággal öszveszereztettek. Ezek télben a lóoskolában az ifjak taníttatására szolgálnak, nyárban pedig a falukra kiküldettetnek, és minden parasztember, akinek kancája vagyon, kéntelen véle meghágattatni (de micsoda parasztember ne is cselekedné örömest), melynek ha szép csikaja leszen, bizonyos szabadsága és privilégiuma van a parasztembernek utána, úgyminthogy adót nem ád tőle, sőt valamit adnak is neki minden esztendőben a tartására" A természettudományos érdeklődésű ember felfigyel a technika, az emberi ügyesség minden vívmányára: „Délután megkerülvén nagy részit a városnak, a többi között megnéztem egy malmot, melyben 9 kerék van egymásután, melynek ezen a ritkaságán kivül, hogy azon egy viz hajtja, az is megjegyzésre méltó, hogy igen könnyen meg lehet állitani akármelyiket, csak egy ember által is."

Strasbourgból Teleki József, most már szűkebb kíséretével — diákbarátai visszautaztak Bázelbe — tovább hajózik a Rajnán, Hollandiába tartva. De nem állja meg, hogy meg ne nézze a Rajna mentén és közelében fekvő városokat. Ezek: Radstadt, Karlsruhe, Heidelberg, Mannheim, Worms, Mainz, Frankfurt, Koblenz, Bonn, Köln és Düsseldorf. Megcsodálja a történelmi emlékeket, és megismerkedik az itteni előkelőkkel. A városok egy részében mindössze pár órát, másutt néhány napot tölt, a vendéglátók udvariassága és a helyek jelentősége szerint.

Svájc polgári világát elhagyva, a Rajna-vidékén jórészt arisztokratákkal találkozik, s tanúja a XVIII. századi német vezető uralkodó osztály fényűző életének. A nyugat-német városoknak, az előkelők kastélyainak, kertjeinek, a gondozott utaknak és fasoroknak a látványa s mindenekfelett a kastélyokbeli élet, elbűvöli a fiatal magyar grófot. A társadalmi légkör, a vele egyenrangúak környezete nem csupán szellemi becsvágyát, hanem társadalmi nagyratörését is kielégíti.

Radstadt az első tartózkodási hely a Strasbourgból Hollandiába vezető úton. A herceg vendége itt. Csodálja a város egyenes utcáit, a közös terv szerint egy vonalban épített házakat, majd a gyönyörű hercegi kastélyt és a kastélyban pezsgő életet.

Karlsruhe még mélyebb benyomást gyakorol reá. E városnak már a létrejötte felkelti a XVIII. századi ember érdeklődését. Értékelheti benne az ész, az emberi akarat és az alkotóművészet diadalát. A badeni nagyherceg fővárosát ugyanis alig fél évszázaddal azelőtt alapították Charles Guilleaume herceg rendeletére. Karlsruhe egy erdő közepén épült, központban a hercegi palotával, s innen indulnak ki a város fákkal

szegélyezett útjai. A nagyhercegi rezidencia egyetlen részlete sem kerüli el a figyelmét. Sokat sétál a vendéglátó nagyherceg udvarán; megnézi a melléképületeket, a narancsligetet, a fácánost, a lovardát, az istállókat és a lovakat. A lovak — mint már korábban is — mindenütt különleges érdeklődést váltanak ki belőle.

A badeni nagyherceg székhelyéről visszatér a Rajnához, és Mannheim felé hajózik. Itt a választófejedelem vendégeként négy napot tölt. Mannheimben átadja magát intellektuális érdeklődésének. Első látogatása a választófejedelem könyvtárába vezet. Az udvari színházban megnézi Crébillon tragédiáit, a *Rhadamiste*-et, a *Zénobie*-t, és az udvari zenekar koncertjeit hallgatja. A választófejedelmet „szép eszű, olvasott és nyájas ember"-nek mondja. Voltaire-ről beszélgetnek; Teleki elmeséli, hogy meglátogatta Svájcban; a választófejedelem pedig beszél a Voltaire és Maupertius vitájával kapcsolatos elmélkedéséről.

Mannheimből kirándulást tesz Heidelbergbe és Wormsba. Az utóbbi városba — nem kell mondani — Luther Márton emléke vonzza. Útjának következő állomásai: Mainz, azután Majna-Frankfurt, a császárválasztások színhelye. E két városban a középületek gyakorolnak reá nagy hatást. A francia színházban megnézi Racine *Les Plaideurs (Pereskedők)* című darabját. „... az aktorok meglehetősök" — írja. A színházban látja Broglie herceget, a francia hadsereg parancsnokát, „aki egyszersmind Marechal de France is lett az elmult télen. Ábrázatjában vidám, járásában serény embernek látszik, mert gyalog mene ki egy magyaros csizmában a komédiából, s alig tudtam utánamenni távolról is".

Frankfurtot elhagyva, rövid koblenzi tartózkodása után Bonnban találjuk, ahol a kölni választófejedelem vendége. Az udvari pompáról, gazdagságról röviden csak ennyit ír: „... megnéztük a házait, melyek szörnyű pompásak. Az arany minden háza cifraságában kíméletlenül van: s hosszú volna a nagy benne való luxust mind leírni." A következő állomás Köln, majd Düsseldorf. Egyre közeledik Hollandiához, ahol a Rajna menti fejedelmi udvarok után, mint korábban Svájcban, ismét nem a főúri élet, sokkal inkább a híres tudósok, a tudomány vívmányai és a gazdag polgári élet tárul elébe.

NÉGY HÓNAP HOLLANDIÁBAN

1760. június 25-én érkezik meg Teleki az első holland városba, Niemwegenbe. A fiatalember éles szeme tüstént felfigyel az eltérőre, az újra, a korábban látottaktól különbözőre. Mi az, ami Hollandiában első pillanatban szemébe villan? „Már itt láttuk — írja — a hollandiai csinosságnak a zsengéit, mely másutt fel nem találtathatik." Niemwegenből hajón megy Rotterdamba. Itt a gazdag kereskedelemre figyel fel:

„Elhültem nagyon az itt való nagy commerciumon. A város nagy és igen szép; minden utcáján többire kanális, melyre nézve ennek a városnak az a könnyebbsége van, ami talán egy városnak sincsen Európában, tudniillik, hogy a háza előtt rakodhatik meg és rakodhatik ki kinekkinek a kereskedő hajó. Szörnyű gazdagságú emberek is vagynak itt sok számmal." Rotterdamból újra csak hajón utazik Leydenbe, hollandiai tartózkodásának központjába. Ugyanolyan fontos élményeket jelent majd számára Leyden, mint Bázel jelentett Svájcban.

Bázelben a két Bernoullit kereste fel először, Leydenben első útja Laurentius Théodor Gronoviushoz, a nagy természettudóshoz és Abraham Gronoviushoz, a híres klasszikus-filológushoz, az egyetemi könyvtár igazgatójához vezet. Az egyetemen rendszeresen hallgatja majd Pieter van Musschenbroek és I. N. S. Albinus anatómiai óráit és André Weiss jogi kurzusát. Mint előbb Svájcban és később Párizsban, itt is vásárol könyveket. Gyakran felkeresi a könyvesboltokat és antikváriumokat; csupán Amszterdamban — egy kirándulás alkalmával — százhárom forint értékű könyvet vásárol.

Leydenből kirándulásokat tesz — ahol csak lehetséges, a csatornákon —, hajóval beutazza az egész országot. Leggyakrabban Hágába megy, Mária Terézia követéhez, Reischach báróhoz. Reischach mutatja be Telekit a Hágában tartózkodó külföldi diplomatáknak. A bécsi követ jóvoltából gyakran megfordul a francia nagykövetnél, Affri grófnál és a spanyol Grimaldi grófnál, aki a következő évben párizsi nagykövete lesz Spanyolországnak. A kulturális élet eseményei Hollandiában is vonzerővel hatnak reá. Megfordul az operában, szorgalmasan jár koncertekre és színházba. Naplójában — ha gyakran röviden is — minden élményéről feljegyzést készít; a színészek játékáról, a táncokról, az építészeti, a művészeti és a tudományos kérdésekkel kapcsolatos megfigyeléseiről.

Hollandiai tartózkodásának maga szabta legfőbb célja — miként Svájcban — tudományos ismereteinek elmélyítése volt. Azonban igen fontos tapasztalatot jelent számára a holland polgári élet. Hollandia virágzó kereskedelme és ipara nagy hatást gyakorolnak reá. Az, ami Svájcban felületi, múló meglepetés volt csupán, itt gondolkozásának vissza-visszatérő problémája. A polgári élet továbbra is idegen Telekinek, de igyekszik megismerni, vonásait megmagyarázni a maga számára. Még a vásárokra is eljár. A rotterdami vásáron szerzett benyomásait rendkívüli részletességgel írja le. Meglátogatja a nagyvárosok jótékonysági létesítményeit ugyanúgy, mint börtöneit, megfigyeli a tengeri kikötők életét, feljegyzéseket készít a holland ipar „csodái"-ról. De legjobban a holland kereskedelem alapja, a hajózás izgatja. Amikor Leydenben azt hallja, hogy egy újonnan épített hajót bocsátanak tengerre Rotterdamban, azonnal odautazik, hogy tanúja legyen az eseménynek.

A tudomány és a polgári élet vívmányai mellett nagy hatással vannak Hollandiában Teleki Józsefre a művészeti alkotások. Külföldi útja előtt — szó volt már erről — a felvilágosodott új tudományban és irodalomban jól tájékozott volt. Képzőművészeti ízlése és ismeretei azonban fogyatékosak voltak. Útjának kezdetén kiemelkedő művészeti remekeknek is kevés figyelmet szentel. A holland festők és építészek alkotásai azonban fokozatosan felkeltik érdeklődését és fejlesztik művészi érzékét. Feljegyzései arról tanúskodnak, hogy művészi érzéke és érdeklődése Amszterdamban és Hágában bontakozik ki, majd tovább fejlődik Párizs felé utaztában Antwerpenben. Amszterdam, Hága és Antwerpen templomai, a középületek és képtárak rendkívüli hatással vannak reá.

A barokk kor emberének érdeklődését valójában még csak a barokk stílus remekei keltik fel. A gótika és a reneszánsz alkotásairól érdemleges megjegyzése alig van. Hollandiában ugyanúgy, mint Antwerpenben és később Párizsban, Rubens és más barokk festők vonzzák. Róluk szóló feljegyzéseiben gyakori ugyan az anekdotikus elem, ha részletesen szól is egy barokk képről vagy képsorozatról, szerényen megjegyzi — például az antwerpeni katedrálisbeli Rubens-képről, a *Descente de la croix*-ról — „ösmerőitől a festésnek különös munkának tartatik". Részletező leírásai mégis arról tanúskodnak, hogy művészeti érdeklődése nagyot fejlődött, egyaránt foglalkoztatják maguk a képek és létrehozójuk világa. Az antwerpeni Szent Jakab-templom Rubens-oltáráról a következőket írja: „Azért neveztetik Rubens oltárának, hogy ő csináltatta, és a rajta levő magafestette boldogságos Szűz képeit odatétette, melynek képiben a maga feleségit festette oda; aminthogy három felesége lévén egymásután, valahány festése van (e pedig itt minden templomokban, de kivált a cathedrálában sok van), ha csak oda szúrhatta, vagy egy, vagy két, sőt némelyikén mind a három feleségét is odafestette, kik közül egyik rendszerint mindenkor a boldogságos Szűz képit viseli." A festészet mellett nyilatkozik, feljegyzéseket készít az építészetről is, de az épületek közül is csak a barokk épületekkel képes bensőséges érintkezést találni.

A tudomány, a polgári élet és a művészet; ezek négyhónapos hollandiai tartózkodásának nagy benyomásai. A konzervatív, vallásos fiatal arisztokrata gyakran beszél a holland nép vallásosságáról is. A protestáns arisztokrata a protestáns holland népben azt látja, hogy áhítatban felülmúl minden más nemzetet; lelkesedéssel szól arról, hogy ebben az országban a vallás nemcsak a művészek és kereskedők lelkivilágában él, hanem átjárja a városi kormányzás szellemét is. Jelképes értelmű, hogy éppen itt, a vallásos Hollandiában fejezi be Svájcban megkezdett apologetikus munkáját, az *Essai sur le foiblesse des Esprits-Forts*-t. Első kiadása is itt jelenik meg Leydenben, Lusac nyomdájában.

FRANCIAORSZÁGBAN

Négyhónapos hollandiai tartózkodása után, Antwerpenen, Bruxellesen, Valenciennes-en és Saint-Quentinen át utazik Párizs felé. Franciaország, Párizs Teleki József utazásának végső célja; itt nyer betetőzést ifjúkori fejlődése. Ebben az országban, ebben a városban már nem folytat rendszeres tanulmányokat, egyetemi kurzusokat egyáltalában nem hallgat, de figyel mindenre, a társadalmi életre, a művészetekre, a színházra, a tudományos és az irodalmi világra. XV. Lajos Franciaországának társadalma idegen számára, de Párizs szépsége, élénksége, tudományos és művészeti élete csakúgy, mint hétköznapjainak eseményei, a francia arisztokrácia világa és XV. Lajos udvara eltérő előjelekkel, de mély nyomot hagynak gondolkodásában, szemléletét sokrétűen gazdagítják.

1760. október 18-án indul el Leydenből, és november 4-én érkezik meg Párizsba, ahol öt hónapot tölt.

Külföldi útja során sehol sem találkozott Teleki a maga szemléletéből következően oly sok tiltakozást kiváltó jelenséggel, mint éppen Franciaországban, és mégis, sehol sem érték olyan mély hatások, mint éppen itt. XV. Lajos udvarának pompája, a sok főúri gazdagságot, fényűzést látott ifjút is meglepi. Ugyanakkor a puritán fiatalember nem csekély belső tiltakozással, helytelenítéssel ír a francia arisztokrácia léhaságáról, tiltakozik ellene, de megfigyeli és leírja a felső réteg életét; megfigyeléseiben van valami szemérmes, gyermekes szigor és öregesen tartózkodó kritika.

A francia élet „léhasága" elleni tiltakozásul szállodában lakik. Először az Hôtel de Saxe-ban, majd az Hôtel de Tours-ban. Az utóbbi a Saint Germain külvárosban állott. Viszont állandó kocsit bérel, ami feltétlenül szükséges az ilyen rangú utas számára Párizsban. Eddigi utazási tapasztalatai nyomán Párizst szigorú tervszerűséggel igyekszik megismerni. A kor két nevezetes útikalauzával — Crive abbé „plans"-jaival és a *Curiosités de Paris*-val — a kezében járja a város utcáit, tereit, keresi fel a művészeti, a tudományos és a technikai nevezetességeket. Mindenre kíváncsi, s mindenről feljegyzéseket készít naplójában. Franciaországot a felsőbb osztályok jelképezik számára, s így a divattól és a fényűzéstől megrészegült férfiakban és asszonyokban, hiú, felszínes, fényűzésnek élő emberekben, finomkodó, képmutató, hízelgő udvaroncszellemben véli felfedezni Franciaország lényegét. Ezekre a jelenségekre figyel az életben, de ilyen jelenségeket fedez fel még a királyszobrokban, az érmek ábráiban, a parlament tagjainak viselkedésében s még a katonai parádékban is.

PÁRIZS TÁRSADALMA ÉS A VERSAILLES-I UDVAR

Teleki számára Franciaországban ugyanúgy, mint korábbi tartózkodási helyein, nyitva áll az út bárkihez, bárhová is vonzza kíváncsisága, érdeklődése. Párizsban megfordul a királyi udvarban, s főnemesek és bankárok palotáiban, nem másként, mint az irodalmi szalonokban, különböző intézményekben, tudósoknál és íróknál. Bejáratos számos társaságba, gyakran olyan helyekre is elmegy, ahol előre tudja, hogy gondolkodásától idegen légkörre talál; elmegy, elviszi a kíváncsisága. És utána — mint az operabál esetében —, ilyenfajta megjegyzéseket olvashatunk a naplójában: „Olyan szertelenséget láttam, hogy ha nem lettem volna annyira kíváncsi, sajnálnám, hogy ennyi időt és pénzt pocsékoltam."

Az arisztokrácia szalonjai közül — amelyekben Teleki megfordult —, említsük meg a „vér szerinti első herceg", Duc d'Orléans szalonját. Találkozunk a fiatal magyar arisztokratával a királyi palota egyik nagy estélyén is. A főurak között azonban nem annyira az orléans-i herceg szalonját, sokkal inkább Conti hercegét találja vonzónak. Csodálattal hallgatja a Conti-fogadások hangversenyeit; itt ismerkedik meg a párizsi arisztokrácia elitjével, hercegekkel és hercegnőkkel. Miként az egész francia főúri élet, Conti herceg rezidenciájának szokásai is idegenek maradnak Teleki számára. Conti herceg személye azonban mindenki másénál jobban vonzza; a francia arisztokráciának olyan személyiségét látja benne, aki rezerváltan viselkedik, sőt bizonyos tekintetben szembehelyezkedik a kormánnyal, valamint a század Franciaországának eszmevilágával.

Párizs bankárjai közül Monsieur de la Popelinière-rel ismerkedik meg Teleki. Párizs leggazdagabb bankárainak egyike, meggazdagodott bérlő, aki maga is szalont tart. Szalonjába bejáratos Teleki is. Ebben a zajos, fényűző és nagyon divatos szalonban a legkülönbözőbb egyénisége fordulnak meg: párizsi aranyifjak, tudósok, művészek, színészek s Európa különböző országaiból való idegenek. De la Popelinière szalonjában — nyilván a társadalmi különbség folytán — Teleki még kevesebb örömöt lel, mint a hercegi rezidenciákban. Naplójából nemegyszer kitűnik, hogy nem csekély fölénnyel szemléli az újgazdagok fényűzését, életvitelük talmi csillogását. Nem győzi elégszer hangsúlyozni, hogy az ilyen házakat elsősorban híres koncertjeik miatt látogatja. Monsieur de la Popelinière zenekarát például a két híres karmester, Gossec és Gaiffre vezényelte, s ugyanitt tevékenykedett a nagy hírű balettmester, Deshayes.

Ismerve Teleki József egyéniségét, természetesnek vesszük, hogy naplójában nem szerepelnek azok a szalonok, ahol a felvilágosodás új

tudományának és irodalmának képviselői forognak. A magyar gróf végtelen kíváncsisága sem engedi meg, hogy felkeresse Madame Geoffrin és Madame du Deffand szalonjait; a legkiemelkedőbb írók, művészek és tudósok találkozási helyét. A felvilágosodás filozófiájának ez a szenvedélyes fiatal ellenfele, ha egyenként kíváncsi is a felvilágosodás reprezentánsaira, csoportos összejöveteleiktől tartózkodik. Az egyetlen irodalmi szalon, ahová jár, az Madame Du Boccage háza. A költőnő szalonjának mérsékelt stílusa, az új filozófia tanításaitól távol álló szelleme, vonzóvá teszi számára ezeket az összejöveteleket.

Miként Svájcban vagy Hollandiában, Párizsban is állandó vendége Mária Terézia nagykövete fogadásainak. A királynő franciaországi reprezentánsa ebben az időben Adam Georges Starhemberg, Hollandia leendő osztrák kormányzója. Teleki József minden héten megjelenik a nagykövetnél. Starhemberg atyai jóindulatot tanúsít iránta; ő mutatja be a párizsi arisztokráciának, majd Versailles-ban a királynak. Az udvarban tett első látogatása után elviszi Starhemberg a királynéhoz, a dauphin feleségéhez, XV. Lajos idősebb leányához, Madame Adélaidehoz, a Bourgogne herceghez és a kis Berry herceghez, a leendő XVI. Lajoshoz. A királyi udvarban többször is megfordul. 1761. január 1-én jelen van Teleki a király nyilvános öltözésénél. A lever du roi-nak aligha akadt valaha is olyan ízes jellemzője, mint az ifjú Teleki József: „A mise előtt az ambassadeurökkel elémentem én is a királyhoz, mint másszor is. Éppen a szokás szerint akkor öltözött, az ingit ott előttünk vette fel, s tiszta csupaszon láttam, mert nem tudja másként felvenni az ingit, hanem ha elébb leveti az egyiket..." XV. Lajosról nincs nagy véleménnyel. Leírja megjelenését, külsejét és hozzáteszi: „Ami kvalitását illeti, úgy tetszik ábrázattyából is kitetszik az, amit az egész világ tud, hogy az esze egeket nem hasogat."

A királyi udvarban tett látogatás előtt, a francia élet jellemzésére elegendőnek tartotta Teleki ezt a tömör jelzőt: francia. A versailles-i látogatás után új lekicsinylő terminus jelenik meg a naplóban: a Királyi Udvar. A napló olvasójában nemegyszer mosolyt kelt a konzervatív fiatalember puritán gondolkozásából származó fölényessége, ahogy az udvari életet leírja, és amikor gyermeki igazságérzettel védelmébe veszi a királynőt Madame Pompadourral szemben. Meglátogatja a király maitresse-ét is; reá is kíváncsi. A találkozás, a Madame de Pompadourral kapcsolatos megjegyzései önmagukban is elegendők volnának a fiatal Teleki gondolkozásának jellemzésére:

„A mise után a többi királyi házhoz tartozókat jártuk el, s utoljára Madame Pompadourhoz, kit még eddig nem láttam volt, elmentünk. Ide rendszerint az abassadeurök nem szoktak menni. Ez a Madame Pompadour a francia király *maitresse;* de már bizonyos nyavalyájára nézve régtől fogva a király véle nem fekszik hanem már a maga eddig

űzött hivatalát azzal pótolja ki, hogy a királynak majd minden holnapban újabb-újabb kurvát szerez, s azt a király megunván, annak penziót ad, s ismét mindjárt más van. Csudálkozik minden ember rajta, hogy ez a szoros egyesség, amely néki gráciáját szerezte, már egynéhány esztendőktől fogva felbomolván, mégis a király oly nagyon hozzácsatolta magát. Azt mondják, hogy a királyt igen jól tudja mulattatni, s azzal tartja meg magát a király kedviben, mint akinek sokszor van a mulattatásra szüksége, mert megunja ottan-ottan magát. Különben valamint szereti a király, úgy gyűlöli minden egyéb lélek Franciaországban. Lehet már most mintegy 38 esztendős; középszerű vastag és középmagasságú, a szeme ama setét hamuszín. Szépnek látszik ugyan, de éppen nem olyan, hogy az első szépek közé számláltathatnék. Másszor talán szebb volt. Jó beszédes, de magát jól rátartó, úgy hogy senki sem nézné ki belőle, hogy az apja mészáros volt. Maga is fenn állott s az ambassadeurök is. Ez egy ringyórul itt elég..."

A MŰVÉSZETEK ÉS A SZÍNHÁZ

A francia társasági életben idegenül forgolódik, azonban annál jobban lelkesíti a képzőművészet és a színház.

Hollandiában kialakuló képzőművészeti érdeklődése és ízlése Párizsban tovább mélyül. Érdeklődése, megfigyelései többnyire felületesek. A művekhez és alkotóikhoz fűződő anekdotikus történetek még mindig jobban foglalkoztatják, mint maga a művészet. Ízlésének, művészi érdeklődésének továbbmélyülését mi sem bizonyítja inkább, mint az, hogy hazájába visszatérve, rendkívüli gondot fordít az atyja elkezdte gernyeszegi Teleki-kastély továbbépítésére; az építkezésnél figyelembe véve párizsi tapasztalatait. Feljegyzéseiben emlegeti Teleki Párizs szobrait és különös hangsúllyal XIV. Lajos bronzszobrát a Place des Victoires-on. A párizsi Notre-Dame-ba látogatva, nagy hatással van rá Charles Lebrun *Madeleine Repentante*-ja (Bűnbánó Magdolna) és a Coustou fivérek alkotása, a XIV. Lajos oltára. Leírja a Notre-Dame du Val de Grace márványoltárát és reliefjeit. Szól a Sainte-Geneviève-ről és csodálattal beszél a saint-rochi templomról, amely a francia vallásos barokk egyik legszebb emléke. A Carmelitáknál figyelemmel szemléli Philippe de Champaigne freskóit és a szobrok közül a Sorbonne templomában Girardon művét, a *Richelieu temetési menetét*. Ír a híres Luxemburg-képtárról; itt találja kedves festőjének, Rubensnek Medici Mária-ciklus-át: a világi festmények közül legtöbb figyelmét ennek szenteli. Nem mulasztja el leírni Párizs és Párizs környéke kastélyait és palotáit, Versailles szobrait és szökőkútjait, Saint-Denis kriptáit és kincstárát. Hosszabb-rövidebb leírások idézik fel a meudoni kastélyt,

Madame de Pompadour nyaralóját, a Bellevue-t, Saint Cluban az orléans-i herceg kastélyát és XIV. Lajos udvari festőjének, Mignard-nak a képeit.

Teleki képzeletét a monumentalitás és a monumentális stílus ragadja meg; ez pedig mindig a barokk monumentalitás, a barokk stílus. Ami a barokk korszak előtt a művészetben létrejött, továbbra is idegen, érthetetlen számára. Hidegen szemléli ezeket az alkotásokat, mint ahogy kevéssé vonzza az aktuális, az ún. „budoár-stílus" is, mint az az élet, ami e stílus keretei között megvalósul.

*

A színház a francia társadalmi élet szerves része ebben a korban. Teleki is valóságos törzsvendége a párizsi színházaknak. Figyelemmel kíséri nemcsak a darabokat, ugyanúgy a művészek játékát; naplója érdekes képet nyújt az Opéra, a Comédie Française, a Théâtre des Italiens és az Opéra Comique előadásairól, a színházakban uralkodó légkörről.

A párizsi opera ez időben a francia előkelők találkozóhelye. Nagyszerű látványt nyújtanak a ragyogó színpadi dekorációk és a kiváló balettek. Egyedül az énekesek gyengék. Teleki József elsősorban a zenét élvezi. A zene és az ének egyébként is nagy örömei közé tartozik. Maga is jó muzsikus, Svájcban és Hollandiában zeneórákat is vett. Ha zene iránti szomját csillapítani óhajtja, részt vesz a szalonokban rendezett koncerteken és főként a kiváló Théâtre des Italiens előadásain. A Théâtre des Italiens repertoárját kortárs olaszok művei alkotják, olasz—francia kétnyelvű darabok ezek, énekkel, tánccal. Az előadások tiszta zenei örömöt szereznek számára, de a szabadszájú szövegek megbotránkoztatják. „Be kell vallani — írja —, hogy az olasz komedia a francia mögött marad, mint ahogy a francia ének csak kutyaugatás az olasszal való összehasonlításban — mint Rousseau mondja."

Mivel az Operában középszerű énekesek szerepelnek, s a Théâtre des Italiens-ben — bár jó zenével és énekesekkel kísérve — szabadszájú darabok kerülnek színre, Teleki József a Comédie Française előadásait látogatja legteljesebb megelégedéssel. A klasszikus és a korabeli dráma felejthetetlen hatással van reá. A francia színjátszást már svájci, németországi és hollandiai tartózkodásakor megismerte. Látott francia színdarabokat, melyeket német vagy francia színészek mutattak be: Bázelben, Mannheimben, Frankfurtban és Hágában. A francia színház gazdagsága mégis csak itt, a Comédie Française színpadán nyílik ki teljes fényében előtte.

A klasszikusok közül megnézi Molière, Corneille és Racine műveit. Részt vesz majdnem minden korabeli darab bemutatóján, amelynek a tárgya is felkelti érdeklődését, gyakran kritikáját. Az egyik szerző,

Gresset kigúnyolja a párizsi társasági élet frivolságát és vallástalanságát. Egy másik szerző, Saurin, színre viszi a szabadgondolkodó márki bukását, tehát a feudális gondolkodás győzelmét a szabadgondolkodás századában.

A kortárs szerzők közül Voltaire-t és Diderot-t becsüli legtöbbre. 1761. február 21-én részt vesz Diderot *Père de Famille (A család atyja)* című színdarabjának második előadásán. Erről a sokat vitatott polgári drámáról részletesebben ír, mint akármely más színdarabról:

„A komédia új nemben vagyon készítve, a házi mindennap magát eléadni szokott aprólék dolgok mennek belé. Ez az együgyűsége a komédiának nékem tetszik, de meg kell vallani, hogy maga a komédia nem derék portéka, más remek munkákhoz képest. Igen lankadt, rend kevés van benne, ha célja mi, nem tudom. Se nem mulattat, mert inkább lankaszt, se nem tanít, mert utoljára csakugyan a lesz meg, amit a fiú s nem az apa akar. Egy vétek, s virtus nincs benne, elevenen lefestve, a fiú nem rossz, az apja még jobb, az egy testvérje a cselédes gazdának egy kisség kedvetlenebb perszónát visel, de az is legfeljebb csúfos inkább, mint erkölcsi rossz. Némely helyt van benne talán kettő vagy három, akiben elme furcsasága látszik, a többi közönséges dolgokkal teljes."

Már Bázelben, Lillo darabjának előadásakor foglalalkoztatta Telekit a polgári dráma újdonsága. Diderot drámájában is erre figyel első mondataiban: „A komédia új nemben vagyon készítve..." „nékem tetszik,..." — folytatja tovább. Kritikai megjegyzései pedig annál inkább figyelmet érdemelnek, mivel több ponton megegyeznek a későbbi irodalomtörténet-írás álláspontjával, például, amit a koncepció lazaságáról és az irreális jellemekről mondottak; egy olyan szerző művében, aki hűséggel óhajtja ábrázolni a mindennapi életet.

Telekit foglalkoztatja Lillo és Diderot darabja kapcsán a polgári dráma újdonsága, de érdeklődése még elvenebben figyel fel Voltaire színpadi műveire. Ő a legkedvesebb drámaírója. Furcsa, ellentmondásos talajon épül ez a lelkesedés, hiszen annak a Voltaire-nek a színpadi műveit csodálja, akinek vallásellenes felfogásával szenvedélyesen szembeszállt, s vitázott. A drámaíró Voltaire iránti vonzalmát — szó volt már erről — az magyarázza, hogy a voltaire-i dráma fő vonását Teleki a vallási türelem eszméjében fedezi fel. Az *Alzire* bázeli bemutatása után látja Párizsban a *Duc de Foix*-t és az öreg író utolsó nagy színházi sikerét, a *Tancrède*-t, Mademoiselle Clairon nagyszerű alakításával. Voltaire színdarabjai közül Teleki az *Écossaise*-t *(A skót nőt)* csodálja legjobban. Ez a középszerű mű óriási sikert aratott. A közönséget meglepte a darabnak az Année Littéraire szerkesztője, Fréron ellen irányuló metsző éle. Teleki alig figyel erre a támadásra; a darab hősnőjének erkölcsi magatartása az, ami elhiteti véle, hogy kiváló alkotással áll szemben.

A FRANCIA TUDOMÁNYOS ÉLET

Ha nem is foglalkozik Teleki József rendszeres tanulmányokkal Párizsban, itt is keresi a kapcsolatot a tudományos élet képviselőivel. Korának számos francia tudósával barátságot is köt. Érdeklődéssel követi az Académie Française és az Académie des Sciences üléseit. Néhány előadás nagy hatással van reá. Az Académie Française-ben meghallgatja többek között Marmontel felolvasását, amikor a türelmi gondolatot hangsúlyozó költő bemutatja *Les Charmes de l'Étude (A tudás szépsége)* című didaktikus költeményét. Az Académie Marmontelnek ezt a művét kitüntetésben részesíti. Ugyanitt hallgatja meg egy más alkalommal d'Alembert előadását a történetírás formáiról.

A természettudományokhoz vonzódó Teleki különös érdeklődéssel hallgatja az Académie des Sciences-ben Thierry csillagásznak a Vénusz Nap körüli keringéséről tartott előadását. De mindennél jobban érdekli d'Alembert előterjesztése, a *Réflexions sur l'inoculation (Gondolatok az oltásról)*. Annál is inkább, mivel a francia tudós vitatkozik Teleki bázeli professzorának, Daniel Bernoullinak ugyane témával foglalkozó tanulmányával. Bernoulli dolgozata a himlő okozta halandósági szám növekedésével foglalkozik, d'Alembert előadása pedig a betegség okozta pusztításokkal. D'Alembert elemzése a francia közvélemény érdeklődését is kiváltja; az előadást vita követi, amelyben a legnagyobb tudósok vesznek részt, közöttük de La Condamine, a kiváló matematikus, aki Telekit ugyanúgy barátságába fogadja, mint Bázelben a két Bernoulli.

A fiatal magyar utazó Párizsban szerzett tudós barátai közül mindenekelőtt a matematikus Alexis Claude Clairaut-t kell megemlíteni. A nagy newtonista francia Teleki rendelkezésére bocsátja könyvtárát és minden eszközét, matematikai problémákat ad fel néki, s a megoldásokat kiigazítja. Teleki és Clairaut közeli kapcsolatba kerülnek, s a magyar mindig szívesen látott vendég a matematikus házában. Ő mutatja be Telekit több kiemelkedő tudósnak. Clairaut ismerteti meg a híres csillagásszal, La Caille-val, akit meglátogat, hogy látcsövén megfigyelje a csillagokat; a matematikus Montuclával, aki egy példányt ad néki saját kezével javított *Histoire des Mathématiques*-jából; a svéd fizikussal, Fernerrel; a nagy természettudóssal, Daubentonnal és a kiváló sebésszel, Jacob René Tennonnal. A tudósok másik csoportja Clairaut-nál Théophile Emanuel Hallerrel, Albrecht Haller svájci költő fiával van kapcsolatban. A fiatal Haller és Teleki között is barátság szövődik, sok tanáccsal látja el magyar barátját, és bevezeti Madame de Boccage szalonjába.

A legérdekesebb személyiségek egyike azok között, akikkel Teleki megismerkedett, Charles Maria de la Condamine. Clairaut mellett ő

inspirálja leginkább Telekit. A híres matematikus, aki perui, afrikai és ázsiai expedíciói révén vált híressé, szívesen foglalkozik a magyar ifjúval, s a napló tanúsága szerint gyakran találjuk házában is. Teleki többször ír róla; becsüli erényeit, legfőként egyenességét, s nemegyszer hangsúlyozza, hogy az öreg tudós szeretettel viseltetik iránta.

Személyes ismeretség volt Teleki és d'Alembert között is. A nagy enciklopedista meglátogatta a magyar grófot, s valószínű, hogy Teleki is járt d'Alembert házában. A napló meleg hangon emlékezik meg róla, jóllehet Teleki a „tudóst" becsüli benne, s nem az ideológust. Ha az útinapló nem is szól erről, a Diderot-ról írottak a d'Alembert-rel szembeni eszmei ellentétre is vonatkoznak: „Ez a Diderot uram egy az encyclopedisták közöl, és legfőbb d'Alembert urammal együtt. Ami a mathesist illeti, abban d'Alembert uram, az egyébben Diderot uram írta nagyobb részit a caputoknak, jóllehet magok is sokat írtak ki-ki, amit akart. Különben ez a Diderot nyilvános deista, amely csak a Pensées philosophiques-jából is kitetszik, s arra nézve méltán is sajnálni lehet, hogy az Encyclopedicum Dictionarium olyan ember kezin forog, mert kétségkívül csak odaszúrja, ahol lehet, a mérgit. Ugyanis azt mondják, hogy nem elégszik meg azzal, hogy maga vallástagadó, hanem másokat is mind magához hasonlóvá akarna tenni."

A tudomány és az irodalom iránt érdeklődő fiatal magyar különös érdeklődéssel keresi az olyan francia tudósokat, akik Magyarország történelmét, múltját és jelenét tanulmányozzák. Ezek közé tartozott Joseph Deguignes, a neves orientalista, a Bibliothèque Royal könyvtárosa, több magyar történelemmel foglalkozó mű szerzője. Egy másik francia tudós, Pierre Bougainville, aki a középkortól kiindulva foglalkozott Magyarország történelmével, munkáihoz Teleki segítségét kérte: elsősorban néhány történelmi forrás megküldését. A harmadik francia, Jean-Baptiste Bourgignon d'Anville. A Trajanus-kori Dácia foglalkoztatta, s kutatásaival kapcsolatban érdekelte Magyarország régi történelme, a Duna alsó folyásánál fekvő területek, Pannónia és Dácia topográfiája.

Az említetteken kívül Teleki még számos tudóssal tartott kapcsolatot Párizsban. Egyet mindenképpen meg kell még említenünk közülük, Voissint, Hollandia párizsi nagykövetségének tudós lelkészét. Utazása során csaknem mindenütt Teleki egyik első látogatása a protestáns lelkészekhez vezet. Párizsban ez a látogatás Voissint illette. Ő lesz Párizsban a legfőbb eszmei tájékoztatója, majd közeli barátja, akire minden problémája során számíthat.

Teleki apologetikus munkája, az *Essai sur la Foiblesse des Esprits-Forts* megnyeri a tudós lelkész tetszését, és a maga költségén újabb kiadásban szándékszik megjelentetni. Így ír erről az útinaplóban Teleki: — Az *Esprits-Forts*-ot „nagyon megszerette... és mivel az első

editiójába, melyet én Lejdába nyomtattam, sok hibát ejtett Lusac uram, itten a maga költségén akar ezer exemplart nyomtatni, hogy osztán el adja. Melyre nézve én is még holmi aprólékkal korrigáltam, és rész szerint bővítettem is, de majd egy egy nehány rendből áll mind összve is amivel bővebb." A korrigálást is együtt végzik; Voissin egy avertissement-t ír a kötet elé, s az új kiadást — ami Amszterdamban jelenik meg (1760) — Teleki József Bernoulli Dánielnek dedikálja. Az *Esprits-Forts* elmélyíti Voissin és Teleki kapcsolatát. A kapcsolat a magyar gróf hazautazása után sem szűnik meg. Voissin haláláig leveleznek. Levelezésükben szó esik Voltaire-ről, d'Alembert-ről, a párizsi Bibliothèque Royale egy magyar vonatkozású kéziratáról, protestáns vallási kérdésekről, II. József személyéről stb. stb. Voissin elhunyta utáni időből Telekinek két levelét ismerjük Voissin özvegyéhez, Nanette Calas-hoz, aki nem más, mint a kerékbetört Jean Calas leánya, akinek rehabilitációjáért Voltaire indított eredményesen végződő hadjáratot.

ROUSSEAU ÉS AZ ESPRITS-FORTS

Voissin elküldte Rousseau-nak Teleki apologetikus munkáját, hogy azután 1761. március 6-án személyesen, kettesben is felkeressék őt Montmorency-ban. A montmorencyi találkozón Rousseau hozza szóba Teleki művét. A fiatalember szerényen, csupán ennyit ír erről: „. . . legelőször is a könyvemet hozta elé, melyet du Voissin uram még minap néki megküldött, s nagyobban megdicsérte, mint a könyv érdemlette volna." Úgy tetszhetik az idézett mondatból, mintha a római birodalmi grófnak kijáró udvariasság lett volna csupán Rousseau dicsérete. Jóval többről volt azonban szó ezen a találkozón. Rousseau ugyanis Teleki rendkívüli örömére felajánlja, hogy szívesen hajtana végre néhány javítást egy újabb kiadásra az *Esprits-Forts*-on, és az új kiadást sajtó alá rendezné ő maga. A naplóban erről a rendkívüli jelentőségű ajánlatról nem esik szó, azonban tudomásunk van róla a Voissin és Teleki között folytatott későbbi levelezésből.

A nem mindennapi terv nem valósulhatott meg. Hazájába visszatérve, Teleki minden idejét igénybe veszik hivatalos teendői, hosszú ideig irodalommal nem is foglalkozhatott. 1762-ben az *Essai sur la Foiblesse des Esprits-Forts*-ból Augsburgban harmadik kiadás is megjelenik, az a lenyomat azonban más kezdeményezés megvalósulása; az augsburgi protestánsok segítségével látott napvilágot. A Rousseau-féle terv hosszú időre mintha elhalványult volna. Több mint tizenhét évvel a montmorencyi találkozó után, Voissin egy 1773. július 8-i keltezésű levélben megkérdezi Telekitől, ne járjon-e el Rousseau-nál a kiadás ügyében. A

magyar grófot azonban még ekkor is nagymértékben igénybe vették közéleti feladatai. 1777-ben viszont Teleki ír a régi tervről Voissinnek. De Rousseau és Voissin között erre az időre a kapcsolatok megszakadtak Rousseau-nak a protestáns lelkészek ellen indított támadása miatt. Ezért Voissin nem tudott más tanácsot adni Telekinek, mint azt, hogy forduljon közvetlenül Rousseau-hoz. 1778 februárjában Teleki valóban ír Rousseau-nak, emlékeztetve egykori javaslatára, megkérve, hogy adja ki az *Esprits-Forts*-ot, vagy tegye meg észrevételeit, s az észrevételek alapján ő maga dolgozná át munkáját. 1778-ban, amikor a levél elment, Rousseau már halálos beteg volt, és néhány hónappal később meghalt. Teleki levele megválaszolatlan maradt.

A Rousseau-féle kiadás így nem valósult meg, azonban a terv születésének napja, a Montmorency-ban tett látogatás leírása Teleki József útinaplójának legszebb lapjai közé tartozik. Párizsból való elutazása előtt egy héttel keresi fel a nagy gondolkodót és írót; mintha párizsi tartózkodásának betetőzéséül, finálénak szánta volna a látogatást:

„Voltam Rousseau uramnál du Voissin urammal, Montmorency-ban, mely mintegy három lieu Párizshoz. Ide húzta meg magát Rousseau uram már 7 esztendőtől fogva, s amint mondja, azoltától fogva Párizsban nem is volt, egyszer a *Boulevard*ig elment, sőt, azt mondja, egy házban is volt, amely Párizsba ér, de a Boulevardtól ment bé, s a párizsi utcában nem volt.

Se du Voissin uram, se én nem ösmértük őkegyelmét, de du Voissin uram két rendben írt odamenetelünk iránt. Először Rousseau uram mentette magát, hogy felette foglalatos, másodszor most, amikor odamentünk, hírt adván előre du Voissin uram, igen jó szívvel várt, s minthogy du Voissin uram azt írta, hogy csütörtökön, mely tegnap volt, megyünk oda; akkor délelőtt előnkbe jött gyalog, szinte Sainte Denisig, amely ide Montmorencyhoz másfél lieu vagy óra, de mi tegnap nem jöhetvén du Voissin uram hivataljabeli éppen elkerülhetetlen dolgára nézve, a jó embernek csak üresen kellett visszajönni, melyet mi felettébb is sajnálottunk.

Szállottunk megérkezvén au Cheval Blanc, Fejér Lóban. Onnan mentünk Rousseau uramhoz. Először a fogadott lakájom indulván el, megcsaltuk magunkat, mert ezelőtt Rousseau uram a falun kívül lévő, egy Hermitage nevezetű (az volt-é valósággal valaha vagy nem, nem tudom) helyben lakott, s azt gondolta, hogy most is ott lakik, s kimentünk volt a helységből arrafelé, míg osztán egy asszonyt az úton találván, az a hibából kivett, s visszaigazított a városkába, hol Rousseau uramhoz mentünk egyenesen. Minthogy ez a Rousseau uram jeles elméjére és részszerint különlegességekre is oly nagy nevet szerzett magának, nem tartom éppen szükségtelennek nála lévő létünknek egy

kisség bő leírását adni; az ilyetén embereknek házi dolgaikbul sokat ítél az ember természetekrül.

Bémenvén hozzá, egy rút, fótos schlafrockban találtuk, s ha nem tudtuk volna, hogy Rousseau, valami piszkos vargának gondoltuk volna, kivált oly minden csinosság nélkül való szobában, ahol eszik és főznek is. Ez igen kicsiny szoba, s egyszersmind konyhája is, itt szokott ebédelni; feljebb vagyon egy szobája, hova grádics szolgál; e csinosabb, sőt majd csinos is. Megérkezvén igen jó szívvel látott, s elvezetett a donjonba, mely a szobájától egy kis kèrttel választatik el. Donjonnak neveznek a franciák minden efféle kies épületet, amely valami kitetsző helyen van. Ebben a donjonban meglehetős csinosan van holmi, de csak igen parasztosan. Láttam nevezetesen itt a prussziai királynak egy nyomtatott képit, melynek az alján a rámájára volt ragasztva egy kis papíros, azon volt két francia vers, mely igen mérges volt a prussziai király ellen, de eszemben meg nem tartottam. Ottan beszélgetni kezdvén, legelőször is a könyvemet hozta elé, melyet du Voissin uram még minap néki megküldött, s nagyobban megdicsérte, mint a könyv érdemlette volna. Ebédhez ülvén a feljebb említett szobában, nem sokat, de jól ettem; volt egy leves, tehénhús és egy lére csinált lapin (ez majd olyan, mint a földi nyúl). Ezenkívül volt egy már régen megkezdett pástétom s jó sajt, vaj, jól állott szőlő, s egyszóval igen jó, de csak közönséges és minden ceremónia nélkül való ebéd, mely kétségkívül annál jobbízűen esett, mentül parasztosabb volt. Egy leány vagy asszony is ett velünk, aki Rousseau uramnak, amint látom, mindenese, gazdasszonya, szakácsnéja etc. Nem szép és arcra nézve akárki előtt is gyanuságon kívül való.

Ebéd után a szekerünket elküldöttük Bare nevű faluba, melyen keresztül kell menni Párisba menvén, hogy ott várjon meg, mi pedig Rousseau urammal, hogy a vidéket megláthassuk jobban, gyalog sétálni mentünk. Ez a Montmorency egy hegyen esvén, mind az a ház, ahol Rousseau uram lakik, mind pedig a vidéknek nagyobb része igen szép tekintetű hely. A sétálásból visszamenvén Montmorencyba, ott a templomot megjártuk, hol a Montmorency-famíliának egy igen szép monumentuma van, ritka szépségű márvány oszlopokon. E mellett a templom mellett a *Pères de l'Oratoire-ok* klastroma vagyon. Azután megmutatta őkegyelme a Maréchal de Luxembourg palotáját és kertit; a palotája is szép, de kivált a kert igen dicsőséges gusztussal van csinálva; nincsen benne se statua, se egyéb igen fényes cifraság, de a kertnek elrendezését és a belőle való kinézést nehéz feltalálni másutt, s valóban ritka dolog, és töméntelen költségbe is került, hogy mind a terasz a kertben, mind annak a hegynek nagy része, amelyen a palota van építve, emberek kezivel rakattatott, amelyen elhül az ember, amidőn látja. A kertben vagyon egy mulatóház; annak egy résziben Rousseau lakik

néha, mikor Maréchal du Luxembourg ottan van, kit igen nagyon szeret és becsül Rousseau uram, jóllehet közönségesen a nagy uraknak nem jó barátja. Ezt a kertet ezelőtt egy Croisaz nevű ember csináltatta s bírta, kit hogy megkülönböztessenek a nála még gazdagabb Croisaz nevű atyafiátul, *Croisaz de pauvre* vagy szegény Croisaznak neveztenek, jóllehet mely gazdag légyen, csak ez a kert is eléggé mutatja. A Rousseau uram szobájában, a kertbeli házban, mely Maréchal de Luxembourghoz tartozik, egynehány indiai nyilak vagynak; néha azokkal való lövöldözéssel mulatja magát.

Ezt a palotát megnézvén kívül, kimentünk a kertbül, s elkísért Rousseau uram egészen Bare-ig, hol a szekér készen várt. Többet jártunk ekkor Rousseau urammal három óránál vagy legalább könnyen annyit, ott elválván egymástól, megcsókoltuk egymást, s úgy tetszik, hogy engemet szeretett.

Rousseau uram ránézve mintegy 45 esztendős ember, kicsiny inkább, mint nagy, testére nézve vékony is, egy kisség meggörbedt. Friss és eleven beszédű, éles elméjű, amit a francia esprit-nek nevez, az igen sok van nála, ítélete is jó, gondolatja éles, s jól is ki tudja adni, mert ma nem hiszem, hogy senki hathatósabban írjon nála; társalkodása nem lankadt, mert sokat beszél vagy legalább ezúttal elég beszédes volt, mindaz által mégsem lehet jókedvű embernek mondani. Némely magaviselésében s szentenciájában különös, de még különösebbnek akar tetszeni, amint észrevehettem, mint amilyen. Ez volt talán egy az okok közül, hogy az emberek társaságából félrehúzta magát. Azt mondja, hogy sohasem alszik egy fertály órát egy végtiben, többtől fogva 15 esztendőnél, s nem aludt ugyanannyi időtől fogva soha egy órát mindösszve egy éjszaka, s azt nappal sem pótolja ki, mert akkor sem alszik. Ha ez igaz, aminthogy nem is igen mond olyat, ami úgy nincs, én csudálom, hogy él, nemcsak él pedig, hanem a szemei is tiszták s fejérek. Az öltözetében is, valamint egyéb dolgaiban, gyanakszom, hogy egy kevéssé keresi a különösséget; kétségkívül a lábaujjainak bogossága vagy valami olyan okra nézve, mindenik papucsa fejének a közepin egy lyuk van vágva csillagformán. A papucsa talpa fából van nagy részint, hogy — amint mondja — szárazabban járjon, s tovább is tartson a papucs. Szegény állapotja és élésének módját csak maga gusztusának lehet tulajdonítani, mert ámbátor most valósággal szegény és pénztelen, csak rajta állana, hogy több pénzre tenne szert, de nem akar, amint mondják, senkinek jóakaratjából élni. Most leginkább a muzsikájábul él, mert amellett, hogy tudós ember, nagy muzsikus és kompozítor is, s mások kívánságára komponál, s a rendes jutalmát elveszi, de azon feljül nem. A minap, azt mondják, hogy Prince Conti, valami kompozíciójáért Rousseau uramnak talán 50 Louis d'ort küldött, melyből Rousseau csak 2 Louis d'ort vett el, s a többit visszaadta."

ÚTBAN HAZAFELÉ

1761. március 13-án Teleki József elindul a francia fővárosból hazafelé. Párizst elhagyva, néhány napot még Reimsben, Nancyben és Lunéville-ben tölt.

Ahogy távolodik a francia fővárostól, Párizs szépsége mind jobban nő emlékezetében. Lotharingia fővárosában, Nancyban jelentkezik először az emlékezés és az összehasonlítás: „Nem nagy, de csinos városocska. A piaca kivált a legcsinosabb piac azok között, amelyeket én eddig láttam; de ámbár sokan minden tekintetre nézve első piacnak tartják, nemcsak Franciaországban, hanem egész Európában is, nékem mindazáltal úgy tetszik, hogy a csinosságon kívül nyomába se hág a *Place de Vendôme*nak Párizsban." Az emlékezésnek azonban még nem jött el az ideje; hiszen hazautaztában még sok új élményben, s nem mindennapi új ismeretségek kötésében lesz része.

Lunéville-ben a száműzött lengyel király, Stanislas Leszczynski vendége. Az útinaplóban kimerítő leírást olvasunk a lunéville-i udvarról, a lengyel királyról — aki XV. Lajos apósa volt — és környezetéről. Itteni tartózkodása újabb emlékekkel tetőzi franciaországi tartózkodását. Különös örömet szerez számára, hogy a lengyel király udvarában megismerkedik a már öreg Bercsényi Lászlóval, II. Rákóczi Ferenc tábornokának, Bercsényi Miklósnak a fiával. Bercsényi László még fiatalon, húszegynéhány éves korában édesatyjával együtt emigrált Franciaországba. Amikor Bercsényi Miklós 1720-ban meghalt, atyjától ő örökölte a Bercsényi-ezred parancsnokságát. Bercsényi László volt a francia huszártestület megalapítója. 1758-ban a legmagasabb katonai fokozatot, a „Maréchal de France" rangot kapta.

A lunéville-i tartózkodás, a száműzött lengyel király és környezetének bemutatása, valamint Bercsényi Lászlónak és családjának arcképe ugyancsak legszebb lapjai közé tartozik az útinaplónak. Bercsényiről többek között ezeket írja Teleki:

„Ez a Bercsényi úr a Rákóczi háborújában az apjával jött, és nemcsak minden jószágát elvesztette, hanem mind mostanig proskriptus is volt. Most már az ausztriai és burboniai házaknak öszveszövetkezésekkel a gráciáját megnyerte, azaz a proskripció alól megszabadult, de a jószágából semmit sem kapott vissza. Ezen pedig sokat munkálódott, amint mondá nékem, most Bécsben létiben, hová a francia királytól küldetett, hogy felséges asszonyunknak a József herceg lakodalmára gratuláljon, de minden munkálkodása csak haszontalan volt, melyet, úgy látszik, nem kicsinnyé is fájlal... mindjárt magyarul kezdettünk beszéleni. Igen jól is beszél, mintha soha ki nem ment volna Magyarországból, pedig — amint mondá — már 48 esztendeje, hogy onnan kijött. Vacsorájára mindjárt hívott, és igen jó szívvel volt hozzám. Már

öreg ember, és igazán ama jóféle magyarok közül való, egyenes, hazáját szerető, amint a magyar mondja: igaz kamarán költ ember. Sokat tudakozódott Magyarországról. Itt való szolgálatban a legfeljebb való grádicsra lépett, amelyre akár idegen, akár francia vágyhatik, és amelyre soha magyar nem ment, tudniillik Maréchal de France lett. Egy huszárregimentje vagyon, melyet már az öregbik fiának adott. Két fia van, az első az, ki már — amint mondám —, az apja regimentjiben kolonellus, és azt igazgatja, mert itt Franciaországban a kolonellusok igazgatják a regimentet, a második a bátyja regimentjében hadnagy. Leánya három van, mind hajadonok. A nagyobbik fia házas."

Négynapi lunéville-i tartózkodás után, március 20-án folytatja útját. Az elutazást megelőző este elköszön a királytól, majd Bercsényiékhez megy búcsúzni: „Estve Bercsényi úrhoz akkor mentem, mikor a vacsorától felkölt volt már, nekem csakugyan az asszony mindjárt asztalt teríttetett, s egyedül ültem az asztalhoz. Amíg ettem, egyfelől maga az öreg Bercsényi úr, másfelől a fia ült mellettem, s sokat diskuráltunk. Kért mind a kettő, hogy néha írjak nékik melyet fogadtam is. Azután elbúcsúztam az egész háztul. Bercsényi úrral öszvecsókolódtunk."

Éjjel-nappal utazva, másfél nap alatt megérkezik Bázelbe. Megérkezése délutánján sorra felkeresi régi barátait, a két Bernoullit, Iselint, Wolleb-Rhyner-t. Az estét a még mindig itt tanuló unokaöccsével, Teleki Sámuellel tölti. Néhány napos bázeli tartózkodása alatt sorra járja régi ismerőseit, találkozik újabban kijött, itt tanuló magyarokkal, s azután folytatja útját Schaffhausenen át Ulm felé. Ulmból Augsburgba érkezik, ahol a a tanácsházára figyel fel, s a hazafelé tartó utas ismét összehasonlít: „A palota nagy és magas, sokba is került kétségkívül, mert sok aranyozás van rajta, de mégsem igen szép. Az oldalszobák is mind pompások, s kivált a festések felesen vagynak benne. A külső része ennek az épületnek igen pompás, belől is, hanem gusztussal van is minden része építve, dicsőséges. Mindazonáltal csakugyan nem az amszterdami, olyan több nincs a világon."

Augsburgból München felé tart, ahol négy napot tölt. Látogatást tesz Mária Terézia itteni követénél, meglátogatja a bajor választófejedelmet, leírja rezidenciáját, jellegzetes XVIII. századi barokk kertjét, s a nem mindennapi érdekességnek kijáró részletezéssel számol be a „feredőzésre rendelt alkotvány-"ról: „Igen szép feredője is vagyon benne az elektornak egynehány, egy oly nagy, hogy amikor megtelik, könnyen elnyeli az embert, a többek pedig csak annak egy személyre való kis márványkádak, ezekben leginkább az elektorné és más asszonyi rendek feredeznek." Az előkelőségek rezidenciái mellett felkeresi a tudományos intézményeket, München tudósait, s a művészetek iránt most már komoly érdeklődést tanúsító ifjú megcsodálja a Münchentől másfél

órányira levő schwetzheimi kastélyt, mely „híres, kivált a benne levő sok ezreket érő képekre nézve"

Április 6-án délután utazik tovább, és 8-án, ugyancsak délután érkezik meg Bécsbe. Az osztrák fővárosban találja szüleit, akik családi ügyeik intézése végett mentek fel, s ott várták két esztendő óta távol levő fiukat. A Teleki család közel két hónapot tölt Bécsben. Látogatásokat tesznek együtt, és Teleki József gyakran külön az udvari előkelőségeknél, magyaroknál és osztrákoknál egyaránt. Az ifjú Teleki felkeresi a magyar nemesi testőrséget, részletesen ír a gárda szervezetéről, összetételéről, megnézi Bécs nevezetességeit, s „camerariussága" ügyében kihallgatásra jelentkezik a királynőnél. Április 26-án kerül sor a kihallgatásra Mária Teréziánál. Reggel Teleki apját, majd az ifjú Telekit fogadja a királynő, délután pedig az édesanyját:

„Reggel kimentünk kedves atyámuram őnagyságával Schönbrunnba, kedves atyámuramnak őfelsége maga adván órát kilencedfél órakorra reggel. Én minthogy nem kaptam vala gróf Khevenhüller urat, és közönséges audiencia nem is volt, éppen nem reménylettem vala, hogy őfelségénél audienciám lehessen. De mégis reménységem felett az édesatyámot legelőször és őnagyságával együtt engemet szólíttatott őfelsége, s hozzánk mindkettőnkhöz igen kegyelmes volt, vélem is beszéllett sokacskát; kedves atyámuram őnagyságával is, s előhozván őfelségének a kamerárius ság iránt való instanciát, azt felelte őfelsége, hogy most ugyan nincsen közönséges promóció, de már azt őfelsége kicsinálja. Ezen őfelsége feleletjin mit értsek, nem egészen tudom; mert arra nem vihetem éppen minden kétség nélkül, hogy őfelsége promóción kívül most rezolvált, amint én instáltam vala...

Ebéd után kedves asszonyanyám őnagyságával ismét Schönbrunnba mentem, kinek őfelsége előtt igen kegyes audienciája volt, őfelsége a többi között a húgomat, Klárit meg is csókolta. Azután elmentünk a ritka vadak- és állatokat nézni. Sok számúak és igen ritkák, mind a szárnyas, mind a négylábú állatok. A versailliainál sokkal különb, minden kétségen kívül, minden tekintetre nézve, s azt tartom, hogy talán Európában ilyen gyűjtemény több nincsen."

Ezekkel a mondatokkal fejeződik be Teleki József utazásának naplója, az *Idegen országokon való utazásomnak napról napra való feljegyzése*. Az idézett szavak után még egy „Azután" szócska következik, és a kétesztendős feljegyzések megszakadnak. Magyarországra való hazatérése után „sok holnapokkal" ismét naplóíráshoz kezd. Ezekből az 1762. március 23-ig terjedő feljegyzésekből tudjuk, hogy a Teleki család 1761. május 2-ig volt Bécsben, és ezután tért haza Magyarországra.

TELEKI JÓZSEF ITTHON

Közvetlenül a külföldi utazást követő időszakáról, magáról Telekitől kapunk tájékoztatást, a *Hazai naplóból*. Itthoni feljegyzéseinek élén elmondja — nem érdektelen idézni szavaiból —, hogy miben látja a naplóírás célját:

„... hasznosnak tartván sok tekéntetekbül az embernek maga dolgainak felírása körül való szorgalmatosságát, kivált ha azt állhatatosan feltészi magában, hogy semmit ne írjon oda, ami nem igaz. Mert használ ez arra 1ször, hogy a több motívumok között a jóra, vagyon is egy, mely a szégyentől vettetett, szégyenli tudniillik az ember az utána élő világtól, ha az ilyetén könyvekben olyat fog látni, amely az ő életét valamely mocsokkal békeveri, és a jó lelkiesméretit gyanússá tészi: feltészem pedig azt, mint már feljebb is, hogy az efféle könyvek minden maguknak való kedvezés nélkül írattassanak, hacsak lehet és amennyire lehet, mely külömben igen nagy győzedelmet kíván az embertől a maga indulatin, amidőn a legkevesebb indulaton kívánja, hogy erőt végyen, 2szor Használ az ökonómiára nézve is, mert gyakran sok tudni igen szükséges dolgokat magának nagy hátramaradásával elfelejt, melyet itt feltalál, 3szor Annak a nagy mesterségnek, az embernek magamegesmerésinek egy útja ez is, mert az ember magát az elmúlt dolgaiban (feltévén mindenkor, hogy igazán ír), mint valami tükörben, megláthatja, azokban vagy ha jót, vagy a rosszat megvizsgálhatja, bolondságait megtanulja kacagni, és egyszóval az elmúlt hibáiból okosodik.

Ugyanis tapasztalt dolog az, hogy az ember a jelenvaló cselekedeteit mindenkor nagyobb kedvezéssel vizsgálja, mint az elmúltakat, azoknak örökké fogja pártját, ezekre néha felettébb is irigykedik. 4szer Gyönyörűsége is vagyon az efféle jegyzéseknek, mert a régi, de már eltölt dolgokban a szerencsétlenségeket éppen olyan édes olvasni, valamint a szélvészek között hánykódó hajót a partrul veszedelmen kívül nézni; a szerencsés történeteinek pedig olvasása egy kis enyhíségére lehet a jelenvaló kedvetlenségeknek, s látván az ember a szerencsének magán való változását, megtanulja ezt a világ bálványát feljebb nem tisztelni, mint amint érdemli, és másokhoz, gyakran a maga ítélete szerint, néha valósággal is magánál érdemetlenebb emberekhez való mosolygását kevesebb irigységgel nézi, mert csak úgy kell az embert venni, amint van, és néha mérget is adni bé a méreg ellen."

Az idézett szavak után Teleki vőlegénysége és nősülése históriájával kezdené mondanivalóját, de mivel vőlegénysége a külföldi útját megelőző életeseményeihez kapcsolódik, előbb az utazás „előtt való dolgokrul" szól. Ezek között szerepel „Anclamban, Pomerániában, szegény maga veszedelmére siető" bátyjának, Pálnak a halála, valamint az utazási nehézségek, amelyek „a hadakozás kezdetitől fogva, mely

1756-ban volt" bekövetkeztek. Elmondja ezután Roth Johannával való megismerkedését, majd — ahogy írja — „szerelmem kezdete és gyarapodásának históriájá"-t, s utána csupán céloz külföldi útjára, és a hazatérése nyomán történtekkel folytatja a naplójegyzeteket. Hazatérése után a házassággal kapcsolatos intéznivalóiról ír, majd Erdélybe utazásáról, szüleihez. Az esküvő terminusa halasztódik, csak 1762. júniusában kerül rá a sor. Szüleinél tett látogatása után Erdélyből menyasszonyához megy Szirákra, innen pedig szülei kérésére Bécsbe, hogy apjának „a tabulae praeses hivatalt solicitál"-ja. Bécs felé utazva, több helyen időzik, látogatásokat tesz, vendégül látják, s 1762. január 12-én érkezik meg Bécsbe.

Apja ügyében felkeresi Bethlen Gábor kancellárt, jár Batthyány feldmarschallnál, aki elmondja — Teleki szavai —, hogy „őfelségének az atyámot úgy írták volna le, hogy az udvar szándékát nemigen igyekezik elémozdítani...". Ezek a szavak megvilágítják a Teleki apja és fia, a két erdélyi nagybirtokos nemzedék közötti magatartást és helyzetkülönbséget a bécsi udvarban. Az erdélyi önállóság megszűnésének első nemzedéke, az uralomváltozás kortársainak többsége szemben áll az udvarral. A második nemzedék kezd beletörődni a körülményekbe, belátja, hogy nincsen más mód — ha el akar érni valamit —, mint Bécs híveként, alárendeltjeként élni. És a harmadik nemzedék a Bécs-hűséget már magától értetődőnek tartja. Teleki László a második nemzedék példája, fia József pedig a harmadiké. Az apa alárendeli magát Bécsnek, magas rangokat ér el, de mégis gyanakodva tekintenek feléje. Viszont a fiút — aki bár következetesen védelmezi az erdélyi protestantizmus ügyeit — bizalommal nézik Bécsben. Helyzetét jellemzi, hogy a királynő „becsületes Teleki"-nek (der Biedere Teleki) nevezte. Az apa és a fiú helyzetének udvarbeli eltérését Teleki László és fia is egyaránt látják. Illusztrálja ezt, hogy a tabulae praesességre pályázó atya ügyében nem maga, hanem a fiatal Teleki megy közbenjárni Bécsben.

Bécsben forgolódása egyedül apja kérelmének jó mederbe terelése érdekében történik. Egymást követő udvariassági látogatásainak többsége apja ügyével kapcsolatos. Jelentkezik gróf Khevenhüller főkancellárnál is, hogy eszközöljön ki számára kihallgatást a királynőnél. Szabad idejében megfordul színházban, bálba kíséri egy Bécsben élő magyar előkelő úr leányát, megfordul az udvari bálban, hangversenyen és más kulturális s egyéb rendezvényeken. Az audienciára Mária Teréziánál február 7-én kerül sor. A királynőnél tanúsított magatartásából, szavaiból is kiderül — ami már külföldi útján is megmutatkozott —, hogy Teleki József elsőrangú diplomata, szellemes érvelő s okos, mint egy született politikus:

„Voltam felséges asszonyunknál audiencián, és valamit feltettem magamban, hogy megmondjak, igen kevés maradott el belőle. Az

instanciámban négy okokat tettem fel, miért kívánhatja méltóbban az atyám akármely concandidátus társánál (kiket azonáltal mind érdemes embereknek esmérek lenni az instanciámban is) ezen hivatalt. 1ször Mindenkinél elsőbb rangban van és olyanban, hogy akármelyik is szerencséjének fogja tartani, ha neki helyébe mehet. 2szor Hogy az atyám konkurrálható társainál mind tovább, de kivált nagyobb érdemű és terhesebb dolgokban szolgált. 3szor Hogy idősebb is azoknál. 4szer Hogy már azelőtt 11 esztendőkkel, mikor még hivatalban nem is volna, erre a hivatalra kandidáltatott. Ezen okokat mind elmondottam szóval is őfelségének, azt mondván melléje, hogy az atyám dolgát nem kívánom az eleinek őfelsége házához való hűsége és érdemivel segíteni, tudván, hogy azoknak csak példáknak kell előttünk lenni, amelyekről hímet varrjunk, nem a mi magunk érdeme lévén; se nem kívánom őfelségét azzal terhelni, hogy az atyámnak személybéli tehetségét dicsérjem, mely alkalmas légyen tudniillik azon hivatalnak véghezvitelére, amelyet keres, mert tudom azt, hogy valamint én, mint fiú, ilyen dologban az atyámról mondhatnék, méltán gyanús lehetne. Hanem csak azon kérem őfelségét, hogy ha annak akar végire járni, alkalmatos-é az atyám ezen hivatalnak megfelelni, és vajon eddig való magaviselésével érdemesnek tette-é rá magát, disinteresatus embereket méltóztassék megkérdezni és ne olyanokat, akik gyakran megmutatták más alkalmatosságokban, mely nemigen jóakarói légyenek." Ha a királynőnél atyja ügyében jelentkezett is, nem tudja megállni, hogy ne hozza szóba a maga camerárius ságának ügyét. A királynő válasza is illusztrálja azt, amit az apa és fiú udvarbeli helyzetével kapcsolatban mondottunk:

„Mondja osztán őfelsége, mikor ki akarnék menni: No énrám — úgymond — lesz gondja, de az atyámról nem mondhatja pozitíve."

Teleki a nem sok reménnyel kecsegtető audiencia után is tovább tárgyal, felkeresi atyja ügyében a legfőbb udvari embereket. De minden buzgalma eredménytelen, apja dolgát képtelen jó mederbe terelni; Teleki László személyét továbbra is gyanú övezi.

A *Hazai napló* utolsó bejegyzését (1762. március 23.) követő évtizedeit Teleki életének már nem tudjuk ilyen részletesen nyomon követni. Naplószerű feljegyzéseket — eddigi tudomásunk szerint — ezután nem is írt. Pályájának, életútjának, tevékenységének legfőbb állomásai azonban különböző kortárs feljegyzésekből, utalásokból nyomon követhetők.

Hazatérése után fokról fokra mind magasabbra jut, néhány évtized alatt közéleti téren szinte mindent elért, amit egy XVIII. századi protestáns erdélyi nagybirtokos elérhet. 1762-ben kamerárius lesz. 1781-ben az erdélyi királyi tábla bírája. 1782-ben Békés megye főispáni helytartója, s ugyanaz év októberében Ugocsa megye főispánja. II. József alatt a pécsi iskolai kerület igazgatójává nevezik ki, 1792-ben

valóságos belső titkos tanácsossá, 1795-ben pedig a szent korona őrévé. Élete során különböző közéleti tevékenységgel is felhívja magára a figyelmet. Az 1790—91-es országgyűlésen a legtekintélyesebb főrangúak között vállal szerepet. Részt vesz az 1791: XXVI. törvénycikk megalkotásában. A legnagyobb szolgálatokat azonban a hazai protestantizmusnak tette; hozzá hasonló eredményességgel senki sem képviselte akkor Bécsben a protestánsok érdekeit. Ő volt az elnöke az 1792. szeptember 12-én megnyílt protestáns zsinatnak is. Kazinczy, aki nagyrabecsülte, de mint írót — erre még visszatérünk — kritizálta, „felekezetem legfőbb férfia"-ként emlegette.

Nagy szolgálatokat tett a protestantizmusnak, de ez irányú tevékenységében is megmutatkozott konzervatív, felvilágosodásellenes gondolkodása. Leginkább kifejeződik ez Bessenyei György tevékenységével szembeni álláspontjában. Bessenyei 1773. végén betegeskedésére hivatkozva, kilépett a nemesi testőrségből, és a protestánsok ügyvivője lett a bécsi udvarnál. A kiváló író beosztása reményekkel kecsegtette a hazai protestánsokat, mivel Bessenyei bejáratos volt a királynőhöz. Megbízásával kapcsolatban Teleki egy alkalommal ezt írja: „Keressünk módot benne, hogy a trónushoz térhessünk... Hibázunk, ha a régi mód szerint törjük ma utunkat, új politikákkal kell élnünk... Ha összeállunk csendesen, ígérem azt, hogy esztendő alatt csuda lesz hazánkban a változás, ami vallásunkat illeti." Az író Beleznai Miklós oldalán dolgozott. Beleznai Pest megye egyik legtekintélyesebb birtokosa volt, akit a református egyházkerületek főgondnokává is megválasztottak. Ő is élvezte a királynő bizalmát. Otthon azonban a reformátusok — nem úgy, mint Beleznai — nem bíztak abban, hogy Bessenyei tetszésük szerint fogja vinni az ügyeket. Bizalmatlanságuk pár év múlva igazolódott; Bessenyei szembekerül felekezetének konzervatív, feudális felfogású, felvilágosodásellenes vezetőivel. 1776-ban ugyanis a helytartótanács tíz tankerületre osztotta az országot, s a tíz tankerületbe besorolt minden iskolát, legyen az közép- vagy főiskola, tekintet nélkül a valláskülönbségekre. Az intézkedés súlyosan sértette a protestáns iskolák autonómiáját. Ez az intézkedés voltaképpen az egységes állami oktatás programjának meghirdetése volt; a protestánsok számára a programban a legsúlyosabb sérelmet az jelentette, hogy katolikus főigazgatók alá helyeztettek az ő iskoláik is. Beleznai, s még fokozottabb mértékben Bessenyei az állami oktatás egysége oldalán állottak; „ez következett haladóbb, felvilágosodott világnézetükből, míg Teleki József, Ráday Gedeon s különösen a debreceniek (köztük szuperintendensek és főbírók, akik később Csokonainak gyalázói) a királyi intézkedés ellen voltak. Különösen élessé vált a harc Bessenyei és a felvilágosodásellenes Teleki között, akinek támadására Bessenyei egy

maró hangú és nyilvánosan terjesztett versével felelt" (Szauder József: *Bessenyei)*.

A kétéves külföldi tanulmányutat követő, a *Hazai napló*-ban leírt 1762-es bécsi tartózkodása után többször megfordul még Teleki külföldön. Az 1768—69-es évet ismét Bécsben tölti. Ez idő tájt — a pontos dátumot egyelőre nem tudjuk — járt Olaszországban is. Az itáliai úton vele volt rokona, Teleki Lajos és a történettudós, Cornides Dániel. Cornides halála után megvásárolta Teleki a történész gazdag könyvtárát. Szép kiegészítése lett ez a gyűjtemény egyébként is értékes könyvtárának. A természettudományos érdeklődésű férfinak könyvtárán kívül más gyűjteményei is voltak: így kitömött állatok, valamint matematikai és fizikai műszerek. Kis János szuperintendens *Emlékezéseiből* tudjuk, hogy 1791-ben Göttingában járt Teleki. Ennek az útnak az eredeti célja Frankfurt volt, ahol — nyilván bécsi megbízásból — részt vett Ferenc császár koronázásán. A koronázás után „egy fordulást tett Németországban, leginkább némely tudósoknak, azok között a göttingaiaknak is meglátogatása végett" (Kis János).

TELEKI, AZ ÍRÓ

Teleki Józsefet kortársai tudós, nagy műveltségű férfiúként becsülték. Amikor Ugocsa megye főispánjává neveztetett ki, az üdvözlő versek egyikének néhány sora így hangzott:

Hangzik a vivátnak, hármosan ezere,
Mivel ma a minden Tudomány mestere
Köztük főispányi rangot s nevet nyere.

A hódoló barokk verselmény a köztudatban élő véleményt fogalmazta meg Telekiről. Hogyne élt volna róla ez a köztudatban. Hiszen ismeretes volt, hogy otthonos a felvilágosodás új tudományában, a matematikában, a fizikában, a botanikában, és korának minden új vívmányát ismerte. A külföldi tanulmányútján megismert tudósokkal egész életében kapcsolatot tartott, s későbbi utazásai során — ahogy Kis János szavai is tanúsítják — legszemélyesebb ügye volt újabb tudósokkal felvenni a kapcsolatot. A fiatal göttingai diák, a később soproni szuperintendens, maga is „mély és széles tudományú s esmeretei bővítésében fáradhatatlan mágnás"-ként szól róla. Tudós, művelt embernek tartotta, de becsülte benne a költőt is, ezért nyújtott át neki ott Göttingában „néhány sor verseket" a maga költeményeiből.

Teleki kapcsolatai nem merültek ki a külföldi tudósokkal való személyes érintkezésben és levelezésben. Voltak a hazai tudományos és

irodalmi élettel is érintkezései. Ezek a kapcsolatok több esetben mecénási, a nagybirtokos műveltséget támogató tevékenységét sejtetik. XVIII. századi történetírásunknak kiemelkedő reprezentánsa, később a pesti egyetem tanára és könyvtárnoka, Cornides Dániel, aki elkísérte olaszországi útjára Telekit — Kazinczy ír erről —, „nála lakott bibliothecarius nevezet alatt..." *(Pályám emlékezete)*. Egy ideig (1789—1794) titkára volt Telekinek a népies, barokk költő, akit Arany János is megbecsült: Mátyási József. Kis Jánostól tudjuk, hogy Mátyási elkísérte Telekit 1791-ben Németországba. Itthon irodalmi kapcsolatai elsősorban a nemesi, konzervatív, barokk ízlés képviselőihez fűződtek. Benső viszonyban volt nagybátyjával, Ráday Gedeonnal. A fiatalabb írók, Bessenyeivel az élen, szemben álltak vele. Nem osztotta nézeteit Kazinczy Ferenc sem, aki személyesen ismerte, megbecsülte nagy műveltségét, a protestánsok érdekében kifejtett buzgalmát, de szemben állt eszmevilágával és írói törekvéseivel.

Telekinek a maga korában leggyakrabban emlegetett verse, az *Atyafiui barátságnak oszlopa*... volt, melyet elhunyt húga, Thoroczkay Zsigmondné emlékére írt. „Mélységes filozófiával és politikával teljes írás" — így emlékezett meg róla a Magyar Hírmondó szemleírója. Valóban át van hatva ez a költemény filozófiával és politikával; azonban Teleki arcképének ismeretében nem meglepetés, hogy világnézete felvilágosodásellenes filozófia, s politikája pedig annak a nagybirtokosnak a politikája, aki a hazafiasságot közös nevezőre hozza a Habsburg-hűséggel. Egyetlen versszak pontos metszetet nyújt az egészről, s jelzi, hogy a költeményben ugyanazzal a szemlélettel találkozunk, mint amit naplójában megismertünk:

Jó Udvari ember azért soha nem volt,
Akiben Hazája szeretete meg-hólt,
Ellenben, Hazáját soha se szerette,
Királya hűségét a Ki félre tette.

Az *Atyafiui barátságnak oszlopa*... nemcsak az eszmeiség dolgában tükre Teleki József konzervatív ideológiájának, kifejezőeszközei ugyancsak a múltat idézik, versformája is a régies alexandrinus. Az újító, felvilágosult írónemzedék egyként szemben állt eszmeiségével, stílusideáljával, versformájával. Kazinczy pontosan érzékelteti azt a szakadékot, ami Teleki és a XVIII. század utolsó évtizedeiben megújuló magyar irodalom fiatal reprezentánsai között tántongott. A *Pályám emlékezetéből* való mondatok a gróf emlegetett elégiájára vonatkoznak, de gondolkozásának, arcképének egészére is:

„Kijöve Erdélyből s két napot álmosdi jószágában, Biharban pihene meg [ti. Teleki]. Én éppen anyai nagyatyámnál mulaték, s látni akarám

a széles tudományai s lelke ritka nagysága miatt közönségesen tisztelt férfit. Megajándékoza elégiájának (Kolozsvárt, 1779. 4°) két példányával, s az alkalmat nyújta, hogy velem a magyar nyelv, a magyar verselés nemei s a magyar verselők felől szójon és hosszasan. Nem vala barátja Bessenyeinek, és amit Bessenyei és társai űztek; nem kedvelé a tordai Gyöngyösi ömlő, de ízetlen leoninusait; nem a Baróti nyelvét, mesterségét. A gróf sanyarú ízlése s sajátságai tudva vagynak; de eléggé igazságos vala megvallani, hogy az utolsóbb nyomdokain több szerencsével indulván el, mint eddig, idővel oly munkákat adhatunk, melyek a nemzetnek díszére válhatnak.

Elégiája fényesen kitűnt minden egyéb e nemű dolgozásaink sorából, csudálva olvasá mind a tanult, mind a tanulatlan olvasó, de még inkább ez, mint az. Örök dísze nyelvünk akkori epochájának, s a nyelv barátja tisztelettel fog rá visszatekinteni. Ebből vet hozzá legbizonyosabban, ha ezt követném, és nem Báróczyt és Barótit, felemelkedheténk-e valaha oda, hogy Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Bajza a magok dalaikat énekelhessék. Akik nem kívánnak egyebet, mint azt, hogy a munka erőlködések nélkül engedje magát olvastatni, azaz: hogy a beszéd szabadon a válogatások nélkül ömöljön; hogy a két sor tiszta rímeken végződjék, s gyönyörködtesse a füleket, azok úgy kedvelék ezt az elégiát, mint akik a Róma klasszikusaiból általvett helyek mellett ráismertek a gróf célzásaira; s filozófiai s politikai leckézése mellett nem kérdék, hogy az oda illett-e. A munkának filológiai és stilisztikai tekintetben meg kell adni azt a dicséretet, hogy beszéde nemcsak az új utat törők merészségétől távozott el, hanem a régiség szennyétől is egyszersmind."

A szakadékot, ami a fiatalok és Teleki József között tátongott, megvilágíthatjuk a gróf szavaival is. Ismeretes Telekitől egy verses levél Aranka Györgyhöz. A verses levél ugyancsak alexandrinokban íródott, miként az *Atyafiui barátságnak oszlopa*... A verses levélnek szavai is kifejezésre juttatják a konzervatív férfinak az újítókról vallott nézeteit:

Te kértél, s kedvedet tölteni fő gondom,
Azért verseidről mit tartok, megmondom:
Látok elmét, tüzet, ékes magyarságot,
De szeretnék látni több ártatlanságot.
Megbocsáss, barátom, az a természetem,
Hogy a rosszat azért hogy szép, nem szeretem.
A legszebb gyümölcsben csömört szerző féreg,
S a méz közt is gyakran lappang gyilkos méreg.
Az igaz kényesség, s tiszta erkölcs nagy kincs,
Annak gyökerére lassú mérget ne hints.
Én nagy tisztelője vagyok a szép Nemnek,
S szépségét nevelni, tartom nagy érdemnek.

S amitől az arcát szépítő szemérem
Romolhat, egészen dicsérni nem mérem;
Sőt amit ártatlan fiam vagy leányom
Nem olvashat bátran, magam is elhányom,
Bezzeg amely szépen, ha olyan jól szólnál,
Akkor nem Aranka, hanem Arany volnál.

Az újítók Bessenyeitől, Aranka Györgyön át, Kazinczyig — ellentmondásosan ugyan — szemben állottak Telekivel. Becsülték műveltségét, azonban lenézték konzervatív ideológiáját, valamint eszmeiségének velejáróját, kifejezőeszközeit, versformáját, ízlését. Versformája, az alexandrinus, az újítók többségének szemében maga volt az elavult múlt. Stílusának egészéről azonban — ahogy Kazinczy tárgyilagosan, szinte irodalomtörténetírói elemzéssel írja a Thoroczkayné halálára készült elégiája kapcsán, s mi vonatkoztathatjuk ugyanezt még nagyobb mértékben prózájára — „meg kell adni azt a dicséretet, hogy beszéde nemcsak az új utat törők merészségétől távozott el, hanem a régiség szennyétől is egyszersmind". Igen, Teleki elégiája, egyéb versei, fokozottabban prózája, naplói, ha nem is közelítették meg az újítók stíluseszményeit, sőt szemben állottak velük; nagymértékben, előnyösen különböztek a vele kortárs, hasonló gondolkodású írók fogalmazási módjától, stílusmegvalósításaitól.

Teleki József férfivá érésének esztendei, az ötvenes évek vége, hatvanas évek eleje, már Magyarországon is a barokk túlérésének, teljes hanyatlásának időszaka. Az egykorú próza, a közízlést leginkább kifejező szövegek, a protestáns és a katolikus predikációk ugyanúgy, mint az irodalmias igényű munkák: Taxonyi János, Vargyasi Dániel István, Kónyi János, de még Hermányi Dienes József írásai is, egymástól eltérő művészi szinten, de az alapvonásokban hasonlóan, a túlérett barokk túldíszített, gondolatilag gyakran alig követhető stíluseszközeit alkalmazzák. A felsorolt írók közül Hermányi Dienes — szó volt már erről — mondanivalója tekintetében a legfejlettebb, a leginkább előremutató prózaíró. És ugyanakkor, amikor szemlélet dolgában előtte jár minden kortársának, kifejezésmódja, stílusa, nyelvi eszközei nem tudnak elszakadni a lehanyatló protestáns erdélyi barokk sajátosságaitól. Viszont Teleki József: a legkonzervatívabb, a feudális eszményekhez ragaszkodó, minden újítás ellen szenvedélyesen tiltakozó író a stílus tekintetében — Kazinczynak igaza van — el tudott szakadni a túlérett, elavult hazai sablonoktól. Ő, aki magabiztosan vitázott a francia felvilágosodás óriásaival — jól ismervén műveiket —, részben tőlük tanult fogalmazni, stíluseszménye akarva, nem akarva nem a vele kortárs magyar próza volt, hanem a Voltaire-ék, a Rousseau-ék, a Diderot-ék stílusa, fogalmazásmódja. Azt jelentené ez, hogy Teleki

József — most csak prózáját tartsuk szem előtt — valami racionális, újklasszicista stílust valósított volna meg? Korántsem! A hazai nyelvi, stílusbeli hagyomány, a magyarországi ismert írói előzmények (Mikes prózája sajnos később kerül kinyomtatásra) nem tették ezt lehetővé. Azonban Telekinek a franci nyelvben való biztos jártassága, a felvilágosult nyugati írók műveiben való otthonossága folytán, a hazai barokk tradícióit folytató nyelvét, stílusát átszőtték racionális, klasszicizmus felé mutató stíluselemek. Valami hasonló jelenségnek vagyunk tanúi kisszerűbb megvalósulásban, mint amikor Franciaországban XVI. Lajos idején a barokkal beleépül a klasszicizmus, s ezzel ott is és itt is, ez az ellentmondásos út akaratlanul előremutat a felvilágosodás felé.

Teleki József mint stiliszta ezáltal válik fejlettebbé nemcsak a vele azonos gondolkodású magyar kortársainál, hanem az eszmeileg messze előbb járó Hermányi Dienesnél is.

Az újító kortársak a tárgyilagosan szemlélő öreg Kazinczyt leszámítva — ő is csak öreg korában, történelmi távlatból lehetett ilyen tárgyilagos —, Teleki stílusának ezekre a vonásaira nem figyelhettek, csupán a mű egészére s a szerző gondolkozásának retrográd voltára.

A prózaíró Teleki egész műve — részletek jelentek meg csak naplójából — mindmáig nem volt ismert. Azonban a múlt században, a magyar romantika íróinak a felvilágosodás győzelme után már nyomtatásban megjelent művei alapján is, nem a botlásairól, hanem az eredményeiről írnak. Bajza József 1844-ben így szól Telekinek Eszter húga halálára írt költeményéről: „Ez elégia 1778-ban s így ezelőtt havanhat évvel íratott, és még ma is, nyelvünk és költészetünk roppant haladása mellett, nagy érdekkel bír s gyönyörűséggel fog olvastatni azok által, kiknek ízlése nem félszegen van művelve. Mennyi érzés, mennyi gondolat, életbölcsesség és magasabb szemlélet ez egyszerű beszédben s mi könnyű verselés, mi kerekded numerosus szólás..." Arany János Ráday Gedeonról szóló tanulmányában ugyancsak megbecsüléssel ír Telekiről, a „költő"-ről. Nagykőrösi tanár korában pedig, irodalmunk történetéről készített vázlatában felfedezi Teleki Józsefnek és unokaöccsének, Ádámnak a francia műveltséggel való összefüggéseit, s ezeket az ellentmodásosan „franciás műveltségű" írókat a franciás iskola tagjai közé számlálja: „Gr. Teleki József, ugocsai főispán: azon szép elégiájával vonta magára a közfigyelmet (1778), melyben húga, Teleki Eszter halálát kesergi; — gr. Teleki Ádám pedig még előbb (1773) Corneille Cid című drámájának jeles fordításával, alexandrinokban."

Teleki nem volt jelentős író. De érdekes, sok tanulsággal járó jelenség, korának kérdéseire rávilágító egyéniség. Naplói pedig régi memoáriro-dalmunk legszebb darabjai közül valók, s akikről megemlékezik, az egykorú Európa legnagyobbjai. Az egyén, aki a naplókat írta, s maguk a feljegyzések, így kétszeresen is megérdemlik figyelmünket.

- - - Ille potens sui
laetusque deget, cui licet in diem
dixisse: „Vixi." Cras vel atra
nube polum pater occupato

vel sole puro - - -

(Hor.: Lib. III. od. XXIX.)

NAPLÓK

IDEGEN ORSZÁGON VALÓ UTAZÁSOMBAN TÖRTÉNT DOLGAIMNAK NAPRÓL NAPRA VALÓ FELJEGYZÉSE [1759. JÚLIUS 2.—1761. ÁPRILIS 26.]

[1759] *Július*

Ezen hólnapnak második napján indultam el délelőtt 11 óra tájban budai szekeressel ugyan Budáról harmadmagammal; úgymint Müller Mátyás urammal, szebeni lakos, azelőtt kisselyki dézsmásunkkal és a fiával mint inasommal. Kedves szüleim Budára általjöttek velem, és ottan elbúcsúzván, Istennek hírivel el is indultam; aznap ebédre a Zöldfa nevű vendégfogadóhoz, vacsorára Dorogra mentem; ez előtt való nap, úgymint 1ª júli, öltöztem legelsőben német köntösbe.

3ª Mentem ebédre Neszmélybe, ottan magam az ott való, vallásomon való prédikátorral ösmeretes lévén még azóltától fogva, miólta kedves szüleimmel ugyanezen esztendőben januáriusban felmentem vala Bécsbe, hozzája beszólottam; ebédjére meg is marasztott; Müller uram pedig a szekérrel együtt a vendégfogadóba ment. Itten akadtam ezen becsületes prédikátornál egy helvéciai s nevezetesen bernai fi, Knecht Matheus nevű medicina doctorra, ki azelőtt kevéssel jött, amint mondotta, Bernából Regensburgba és onnan Bécsbe; Bécsből pedig, minthogy még odafenn ösmérte azon becsületes papot, csak éppen ennek látogatására Neszmélyre; igaz-é mindazáltal ez, vagy valami egyéb célja volt Magyarországra való lejövetelében, azt nem tudom; elég az, hogy ottan véle beszélgetvén s megértvén nékem Helvéciába való szándékomat, javaslotta, hogy ha Bernába mégyek, az arzenált és a bibliotékát, mint megjegyzésre méltó dolgokat megtekénteni el ne mulassam. Az apját Bernában az arzenálra való gondviselőnek lenni mondotta. Innét mentem délután Szőny és Günyű között lévő Zitsi György fogadójába, s ott háltam.

4ª Mentem Győrbe ebédre az Arany Bárányhoz, onnat estvére Mosonyba, s itt ítélő mester Brunslik uramnak udvarolván, ugyanott is vacsoráltam.

5ª Mentem ebédre Pruggra, onnat estvére Swechetre, bémehettem volna ugyan alkalmasint még napvilágon is aznap Bécsbe, de minthogy egy általag aszú-szőlőbor volt vélem, a kocsisom tanácsából csak ott maradtam, minthogy a lineán sokáig kelletvén tartózkodni a bor kedviért, igen későn verekedhettem volna bé s nagy alkalmatlansággal a városba.

6ª Jó reggel bementem a városba, s szállottam a Fejér Farkashoz, s írtam levelet haza.

7ª Udvarlottam egynéhány helyet s azok között méltóságos kancellárius gróf Bethlen Gábor úr őexcellenciájának is.

8ª Ebédeltem báró Schmiedling úrnál, ki is igen jó szívvel látott.

9ª Méltóságos kancellárius úrnál ebédeltem.

10ª Írtam levelet kedves atyámuram őnagyságának, az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak, Pongrátz uramnak is válaszoltam és még két levelet ezenkívül.

11ª Vettem egy perotselt, mivel a szekeresek sokkal többet kérvén, mint a postán fizettem, postán akartam jönni; minden postán pedig a lovakkal együtt a szekérnek is változni igen alkalmatlan lett volna.

12ª Ebéd után Bécsből postán elindultam Perslinig jővén, és ott észrevévén, hogy a szekerünk hátulsó egyik kerekéről leesett a vas egészen, kéntelen voltam megállani, és minthogy a másikon is rosszul állott, azt megigazíttatni. Szerencsémre két barát utánam jővén, ezek az elveszett vasat megtalálták; ennek és a másiknak felveretésében idő telvén, a vendégfogadóba bémentem, és egy kicsinyt falatozván a vendégfogadóssal azért összvevesztem, hogy a házért, csak azért hogy benne vacsoráltam, 9 krajcárt húzott rajtam; megkészülvén azért a kerekem, még éjfélkor elmentem, s Sankt Pöltenbe reggel felé érkeztem; ott egy keveset aludtam is.

13ª Ottan, Sankt Pöltenben ugyanazon fogadóba szállván bé, akadtam reggel egy Birkenfeld regimentjéből lévő Marquis de la Puente nevű alhadnagyra, kit már azelőtt egynehány nappal láttam volt Bécsben; ez is Regensburg felé menvén két lóval postán, a magam szekeremre őtet felvettem, és helyette Müller uramot az ő szekerére ültettem. Regensburgig ezzel a tiszttel mind együtt mentem; aznap nem ebédeltem, hanem egy kis semlyével és téjjel falatozván vacsorára mentünk Linzbe onnan; Linz igen szép város, a piaca kivált.

14ª Mentünk ebédre Bayerbach nevű faluba, onnan pedig vacsorára vagy inkább csak estvére mentem Passauba, mert a vacsora csak egy kis kafféból állott; ez nap egész éjszaka mentem, keresztülmenvén a passaui püspöknek is két óráig tartó erdején.

15ª Ebédre mentünk Straubingba, itt láttam legelőször bavárius katonákat s tiszteket. Estvére érkeztem Regensburgba; itt szállottam az Aranyos Naphoz. Az első vacsorának, mely egyébből nem állott, hanem egy kevés levesből s egy pár sült csirkéből s salátából, jól megfizettük ketten az említett tiszttel az árát, mert ezért és egy keves kafféért harmadfél német forintot fizettünk. A tiszt még aznap vacsora után mindjárt elment további útjára Niederland felé; én pedig Regensburgban mulatni szándékozván, még ott maradtam. A tiszttől egy fél forinttal többet húzott, mint azután tőlem a vendégfogadós, azt

mondván, mikor én fizettem volna neki, hogy ő azért vett amattól annyit, hogy nem tudja, az mikor jő ide, én pedig itten nála maradok. Azután megalkudván véle minden ebédre kettőnktől, úgymint Müller uramtól s magamtól, fizettem egy forintot boron kívül; s tisztességesen tartott mindennap.

16ª Ott mulattam, s a hollandiai legáción is prédikátorral, Müller nevűvel, megesmerkedtem.

17ª is ott mulattam, és a tanácsházat és azokat a szobákot, amelyekben az imperiális státusok öszve szoktak gyűlni, megjártam; ekkor ösmerkedtem meg Callieris uram őexcellenciájával is, akkor a hollandusok az imperiális diétára való követjével, mert a kertibe menvén mi sétálni a prédikátorával, éppen magát is ott kaptuk; s sokáig ottan osztán véle beszélkedtem.

18ª is ottan mulattam, s Huberthez mentem, a doktorhoz, kafféra. E pozsonyi magyar, de már ide telepedett s házasodott. Innen osztán véle együtt s a pappal mentem a templomokot rendre nézni; a többiben a gyönyörűséges szép festések, a katedrále templom egészen megérdemli a nézést. Láttam ugyanekkor a gróf Palm bibliotékáját is, különös embernél ritka mása.

19ª Mentem el Regensburgból 9 óra tájban reggel, s ebédre mentem Sahlba, a legelső posta-stációra, onnat pedig megindulván egész éjszaka mentem postán, s másnap

20ª délelőtt 11 óra tájban Augsburgban voltam, s még aznap az ott levő evangélikusok szeniora Urlsberger urammal megösmérkedtem, s úgyszólván erővel harmadnapig megmarasztott; többet írtam erről a más diáriumomba.

21ª Egynéhány nevezetes képmetszőköt megjártam, úgymint Heidt, Neilsont, és még [...] Ezeken kívül délután a város bibliotékáját és egy híres Brander nevű mechanikust megjártam. Másnap úgymint

22ª délelőtt, ott maradtam, s a szent Anna evangélikusok templomában is voltam; délután pedig elmentem ugyan ismét az ispotályba, vagy inkább a szegények házába (Armen-Haus), s ott egy óráig megint, amint nevezik, az ismét előszámlásán a régibb prédikációknak voltam, melyről a más diáriumomban bővebben. Innen osztán hét órakor estve megindultam, és egész éjszaka menvén, reggel Ulmában voltam kilenc óra előtt, úgymint

23ª. Itten Ulmában az evangélikusok Münster nevű temploma mind nagyságára, mind régiségekre nézve megérdemli a nézést. Voltam egy katolikusok templomában is. Szép festést lehetett benne látni, de minthogy kevesen vagynak itten a hallgatók, üres volt. Innen még ebédre Ehingenbe mentem, onnan pedig estvére Riedlingába; egész éjszaka akartam volna menni, de villámlván távol, az égi háborútól féltem, s amiatt itt háltam; csakugyan nem volt osztán semmi háború.

24ª Ebédre Messkirchenre mentem, estvére Singenbe. Tovább akartam volna ekkor is menni, s egész éjszaka utazni, de a postán megmondották, hogy Schaffhausenben senki kedviért éjszaka a kaput ki nem nyitják, s haszontalan mégyek, az lévén a legelső stáció. Másnap pedig, úgymint

25ª jó reggel, sőt virradtakor megindulván, Schaffhausenben voltam reggel nyolc óra előtt; de a tengelyem helyett újat kéntelen voltam csináltatni, s azért délutáni szinte négy óráig várakozni. Azalatt az itt levő rhénusi új fahidat megnéztem, mely igen szép és mesterséges. Két templomukat is megjártam, melynek egyikét Münster templomnak, a másikat Sz. János templomának nevezik. Meglátogattam ugyanekkor az itt való első papot, amint nevezik: decanust, tiszteletes Meyer János Wilhelm uramat, ki is igen jó szívvel látott; a várat is és abban egy föld alatt való szép erősséget megnéztem; ebédeltem a Tőr-nél. Délután megindulván egész éjszaka mentem, s másnap, úgymint

26ª, tíz óra tájban Basileában voltam. Láttam utamban Schaffhausen mellett ugyanekkor a Rhénusnak a nagy kőszikláról való leesését, amely oly híres, és a németek *Rheinfall*-nak nevezik. Basileába érkezvén 26ª szállottam a Három Királyhoz, leghíresebb fogadóba Basileában; a gazdámat Imhoffnak hívták. Még eznap elmentem a tipográfus Imhoffhoz is, és a Bod uram könyve iránt véle szólottam. Eznap másutt nem voltam.

27ª Reggel mentem Bernoulli Dániel uramhoz, híres matematikushoz, aki egyéb részeiben is ugyan a matézisnek, de kivált az analízisben nagy embernek esmertetik a tudós világtól. Három Bernoulliak voltak ekkor Basileában; egyik: Bernoulli Miklós igen öreg, és amint mondották, már tanítani alkalmatlan ember, de csak ugyan professzor; a másik: Bernoulli Dániel, ez az, akinél voltam, és aki a londoni Tudós Társaságnak, és a párizsi, s berlini akadémiáknak is tagja; a harmadik: Bernoulli János, ennek testvéröccse; ehhez nem mehettem most azért, hogy Maupertius éppen ekkor vonaglott nála, aminthogy délután meg is holt. Ez a Maupertius volt a berlini Scientiarum Academianak prézese; születése szerint francia. Jó szívvel látott ez a Bernoulli Dániel uram, s ígérte, hogy ha ottan maradnék, minden kigondolható segítséggel lészen; délután pedig hozzám jött látogatásomra. Ugyaneznap írtam két levelet, egyiket kedves Atyám uram őnagyságának, melyben utazásomról tudósítottam, és egyszersmind, hogy Geneva felé mégyek, azt is megírtam, s hogy még magam is bizonytalan légyek, hol maradjak. Másikat Tihanyi uramnak Pestre, melyben kértem, hogy Veres István dolgáról tudósítson.

28ª Még Baselben ebédeltem, de ebéd után három német ifjúval megindultam Geneva felé fogadott kocsissal, minthogy Helvéciában posta nincs; Müller Mátyás uramot pedig ottan hagytam az egész

portékámmal együtt, s adtam öt aranyat azalatt való, és ha utánam kellene jőni, útiköltségre; szállást magának és állást a szekérnek fogadott egy forinton egy hétre; ételt pedig tipográfus Imhoff uramnak 32 kr egy napra. Mentünk aznap éjszakára. Másnap,

29ª mentünk ebédre Solothurnba; ottan a templomok közül némelyeket megjártunk, s onnan estvére érkeztünk Bernába;

30ª Megértvén, hogy magyar diákok vagynak itten, hozzám hívattam Szőts uramat és Batz uramat, akinek udvari papságra hivatalt is adott Bécsből általam az anyám. Délután megjártuk az arzenált, és a tanácsházat. Megesmerkedtem Lentulus urammal.

31ª Mentünk reggel a katedrale vagy Münster templomnak megnézésire, azt megnézvén a toronyban: egyik harang igen nagy, a többi apróbb, melyek közül egyikrül azt mondották volt azelőtt mások, hogy tiszta ezüst, de nem igaz. Voltam a pincében is, holott igen nagy hordókat láttam. Délután voltam a bibliotékában, mely alkalmas szép rendben és számmal vagyon. Lentulus uramot kerestem, de otthon nem kaptam két ízben; voltam az Inselben, és az ispotályban, amely kívül a kapun vagyon, s mindkettő igen nagy és szép épület; egy oroszlányt is láttam, melynek szelídségin csudálkoztam. Láttam a város medvéjit is, úgymint három kölyköt külön és négy öreget ismét külön; láttam a bernai szép sétálóhelyet is a Münster templom mellett; két kertet is megjártam, amely Bernában legszebbnek tartatik ugyan, de nékem igen szépnek egyik sem tetszett. Írtam egy levelet tiszteletes Müller uramnak, a hollandiai követség prédikátorának Regensburgba — ígéretem s kívánsága szerint.

Augusztus

1ª Augusti innen elindulván reggel, mentünk *Moratra* ebédre, mely hely a burgundusok ottan lett megverettetésivel 1476-ban híres, ezen helyhez egy fertály órányira láttuk azt a kápolnát, melyben a megverettetett burgundusoknak a csontjok máig is egy rakásban öszvegyűjtve és bézárva tartatik. Egy darab csontot innet az én szolgám is eltett, s véle elhozattam.

Nagyon fenn vagynak a helvétusok ezen moratesi ütközettel, s maradványit mindenütt akkor elfoglalt ágyúkban, zászlókban és egyéb hadi szerszámokban mutogatják. Ide mintegy két órányira érkeztünk egy Avanche, németül Wiffilsburg helybe, itten vagyon egy híres ház padimentoma, melyet ők *Pavé à la Mosaique* vagy a Moses Padimentoma szerint valónak neveznek; nem régen találták meg.

Estvére mentünk egy Payerne nevű kicsiny városba.

2ª Mentünk onnan Moudonra ebédre, és onnan Lausannába estvére, itt a templomot megnéztem, és igen szépnek találtam; ilyet református templomok között nem is láttam.

3ª Ebédre mentünk Prionra, onnan megindulván egy Versoix nevű helyen francia földön mentünk által; Geneván mintegy két órányival innen. Estvére pedig Genevába érkeztünk, és ottan a Három Királyhoz szállottunk; még ez nap Strasburger uramnak, az idevaló német prédikátornak megküldöttem az Urlsberger uram augsburgi senior levelit; küldöttem volt Szilágyi uram után is, az akkor itt levő enyedi alumnus után, ki mindjárt hozzám is jött.

4ª Reggel hozzám jött Strasburger uram s Szilágyi uram is; őkegyelmékkel kettejökkel elmentem a várost megnézni; voltunk egynéhány utcáin a városnak, s nevezetesen pedig voltunk a sétálóhelyin is; délután pedig elmentem Strasburger urammal Pallard uramhoz, kihez bécsi wechseles Kühner uram vejitől, Wagner uramtól egy adrest is hoztam. Ez egy a leggazdagabb emberek közül Genevában; ezelőtt köves portékákkal kereskedő ember (Jubillier) volt, Bécsben sokáig lakott és szerencséjit Bécsnek köszönheti, mert ott gazdagodott meg, amint mondják. Jó szívvel látott.

5ª Mely vasárnap volt, reggel mentem a Sz. Péter templomába, nagy és szép templomba. Pictetus uram, az egyik az idevaló papok küzül, prédikállott: Jób pátriárka 35 Részinek [....] versiből; délután elmentem az új templomba. Azután pedig sétálni mentem a közönséges sétálóhelybe; arra helyre, amelyet *Plainpalais*nak hívnak; onnan a temetőbe. Kétszer kerestem Pallard uramat, s nem kaptam; Strasburger uramot sem.

6ª Ebédeltem Billon uramnál, ki még tegnap hívott. Ez az emberséges ember kosztost tart. Ebéd előtt voltam Pallard uramnál, nyájasan látott, hívott holnap vacsorára.

7ª Délután Pallard uramot kérvén, kimentünk őkegyelmével és Strasburger urammal együtt Voltaire uramhoz. A mulató házához mentünk először, ahol lakik rendszerint, Genevához csak egy fertály órányira, — Saint Jean-nak nevezik, — de otthon nem kaptuk, mert elment volt azelőtt egy-két órával egy más helyre, ahol magának hasonlóképpen házat vett, és ahol ekkor építetett. Ezt Tournainak nevezik, s francia földön vagyon, Genevához mintegy három fertály vagy félórányira. S. Jean-ban csak egy húgát kaptuk, akit mindenkor maga mellett tart; egy vénleányt-é vagy asszonyt, magam sem tudom; de csakugyan Madame-nak szólították, talán azért, hogy meg ne szégyenlje magát. Mentünk azért hozzá Tournaiba, s ott egy kisség távol a házától egy szántóföldiben az ekéje mellett kaptuk, s megösmertetvén véle Pallard uram, egy darabig beszélgettünk. Onnan bémentünk a házához, megmutogatta a szobáit és egy kis teátrumot, amelyet akkor

készíttetett, hogy jó barátival együtt komédiát játszódhasson; ez ugyancsak akkora, mint egy közönséges jókora szoba. Maga igen száraz ember, és csaknem a halál néz ki belőle, a szemei ugyan elég elevenek. Öreg már, de elég tréfás és vidám. A vallásról nem sokat állít. Mikor beteg, akkor amint mondják, igen félénk és alacson szívű. Bővebben írtam róla a másik diáriumomban.

Onnan elbúcsúzván tőle hazamentünk, s Pallard uramnál vacsoráltam Strasburger urammal együtt, s tokaji borral is jól tartott, amely ezen a földön igen ritka dolog s becses.

Minekelőtte pedig Voltaire uramhoz mentünk volna, délután a bibliotékába mentem Szilágyi urammal, ottan kaptuk Pictetus uramot, a papot, egy más pappal, ezek rész szerént a bibliotékára is vigyáznak. Innen mentem még egyszer a S. Péter templomába másokkal együtt, s ottan a rohani híres herceg koporsóját megnéztem, s az epitáfiumát leírtam, mely a más diáriumomban egészen benne is vagyon. Leírtam ugyanezen templomban az orgona alatt, amint a márvány oszlopoknál levő ajtón az ember bémegyen jobb kéz felől levő, egy öreg ember rendes epitáfiumát, mely a templom oldalára van bécsinálva. Ez is megvan a más diáriumomban.

8ª Voltam reggel teológia professzor és egyszersmind Akadémia rektor Mauericius uramnál, ki is igen kedvesen fogadott; kértem vala ekkor, valamint már azelőtt is rábíztam volt Szilágyi uramra, hogy mutassa meg az Akadémia matrikuláját, hogy tiszteletes Bod uram kérése szerint megnézhessem, kik voltanak ezen Akadémián 1500-tól fogva 1600-ig. Őkegyelme azt mondotta, hogy már Szilágyi urammal azelőtt felhányta, de nem kapott 1600-tól fogva 1700-ig, mert azt gondolta, hogy azt az időközit kerestetem, de ott nem kapott egy magyart is; s annál inkább nem gondolja, hogy azelőtt való 16-dik seculumba kapjon. Csakugyan kérésemre örömest ideadta, s ott nézegettem, mivel a házától ki nem adhatja, de egy magyart sem vettem észre, hanem reábíztam Szilágyi uramra, hogy őkegyelmének több ideje lévén hozzá, egykor csakugyan üljön néki, és ott a professzor házánál hányja jól meg.

Voltam ugyanezen reggel 11 órakor teológia professzor Vernet uramnál, aki ekkor a genevai Akadémiában leghíresebb ember volt, s némely munkákat is bocsátott ki s azok között az *Institution Chrétienne*. Ennek éppen akkor kollégiuma lévén azon az órán, végighallgattam a tanítását. Deákul tanított, de a pronunciációja nékem, minthogy szokatlan voltam hozzá, igen csúfosnak tetszett. Az óra eltelvén, bévezetett a házába s egy darabig nála lévén, eljöttem, s búcsúztam tőle.

Ebéden Pallard uramnál voltam; délután pedig ugyan őkegyelmével és az asszonnyal Mallette nevű ember kompániájába mentünk.

9ª Ebéden Billon uramnál voltam. Estvefelé Pallard uramtól és Strasburger uramtól búcsút vettem. Estve a három nürembergi ifjaknál

voltam, kik neveiket az albumomba béírták még egynehány nappal ezelőtt. Egyiket A. Kres v. Kresenstein, másikat Stromer v. Reichenbach, harmadikat Behaim de Schwarzbachnak hívták. Egynehány pohár bor után kimentünk a (Promenade) sétálóhelyre.

10ª Másnap elindultam Genevából vissza Basel felé, ott kívánván tölteni a telet, mert előbbeni szándékomat, mellyel hazul elindultam, megváltoztattam, mind azért, hogy Geneva sokkal drágább hely Basileánál, mind pedig azért, hogy Basileában híres két ember volt az én célomhoz képest, kivált a két egytestvér Bernoulli uram, Dániel és János. Ebédre eznap mentem Rollba, szállottam a Fekete Főhöz. A szekér, amelyet fogadtam, csak kétkerekű és olyan mint a talyiga, de szépen meg van készítve. Csak a szolgámmal lévén, szekeret nem akartam fogadni. Ezt pedig alkudtam meg két lóval Bernáig két Louis d'orba húsz páz híján (ez négy krajcárt teszen), mely tett éppen négy hollandus aranyat s húsz pázt vagy 80 krajcárt.

Estvére mentem Lausannaba az Aranyos Oroszlányhoz.

11ª Mentem ebédre Moudonra, hol a minap is voltam, a Fejér Kereszthez, vacsorára Avanchera, melyet németül Wiffilsburgnak hívnak, itt a *Maison de la Ville* vagy Városháza nevű fogadóhoz szállottam. Eznap akadtam az ebédlőhelyen, Moudonban, öszve két ugyan Genevából jövő német ifjakkal; dantzkaiak voltak, amint azután értettem, és Herr V. Brunnak nevezték. Ezek ekkor jöttek Olaszországból; sokfelé jártak azelőtt is, amint beszéllették. Angliában, Franciaországban voltak; Olaszországnak majd minden városait öszvejárták, s ekkor Genevában is egynéhány hetet töltvén, velem egy nap indultak el, s jöttem vélek Baschig.

12ª Mentem ebédre Cümenenbe a Fejér Kereszthez. Ez a helység egy Sana nevű patak mellett vagyon, Bernától négy órányira. Ebéd előtt pedig még megnéztem Avancheon innen a Moratesi kápolnát, és amely inskripciót onnan mentemben 1ª Augusti leírtam volt, ismét konferelván, hiba nélkül valónak találtam. Estvére mentem Bernába; szállottam ismét a Sólyomhoz, Versen uramhoz: ez a gazda neve.

13ª Ott mulattam és Lentulus uramhoz mindjárt reggel elmentem. Ez a Lentulus ezelőtt felséges asszonyunk szolgálatjában volt és a [....] regimentjiben major vagy főstrázsamester; annakutána Erdélyben megházasodott s Balog-leányt vett. Az meghalván, a bátyja, aki Bernában a kis tanácsban konziliárius, sokszori kérésére kijött. Most is erősen szereti Erdélyt s inkább mint a hazáját; mondja is, hogy ha jó módját látja, még bémegyen. Egy 16 esztendős tájú fia van. Maga még tud magyarul, de a fia semmit sem. Délután őkegyelme elvitt a lövőhelyre, melyről bővebben írtam a más diáriumomban.

14ª Délután mentem a bibliotékába, holott egy Schmiedt nevű, amint mondják igen tudós ifjúval megösmerkedvén, hozzája is elmentem, és

nála szép numismatica és rerum naturalium kollekciót láttam. Megesmerkedtem ugyanitt a bibliotékában Seinner urammal is a bibliotekáriussal.

15ª Reggel Schmiedt uram hozzám jött, s véle együtt mentünk Seinner uramhoz a bibliotekáriushoz. Magának is sok szép könyvei vagynak; egy lévén a bernai elsőbb emberek közül, csak maga kedviért vállalta magára a bibliotekáriusságot. Képekben is szép gyűjteménye vagyon. Délután mentünk advocatus [....] uramhoz. Ennek in petrificationibus igen nagy készülete vagyon. Innen mentünk ugyan Schmiedt urammal doktor Langhanz uramhoz. Megszerzettem magamnak a bernai külső törvényeket, nem külömben a házasságbéli és egyéb konzisztoriális törvényeket is, mert kívántam, hogy jobban megtudhassam belső alkotványát minden tartománynak, törvényeit kezemre keríteni, aminthogy Genevába létemben az odavalókat is megvettem.

16ª Bernából elindultam egy bernai kocsissal egy szekérben azokkal a két dantzkai ifjakkal és egy palatinatusi református pappal Basel felé. Ebédre mentem Solothurnban a Veres Toronyba, holott jól meghúztak. Itten a főtemplom a Sanctus Ursus és Victor temploma, ebben voltam. Igen régi templomnak látszik. A templomban a több oltárok között vagyon egy jobb felől, igen fényes, melynek homlokára e vagyon nagy betűkkel írva: ALTARE PRIVILEGIATUM SACRATISSIMI ROSARII. Ennek az oltárnak az alsó részén ki vagyon csinálva Sz. Rókus egy kutyával a lábánál, melyet amidőn mutattak, éppen akkor volt Rókus napja, s eszembe jutván, hogy kedves atyámuram éppen akkor született s töltötte bé 49. esztendőjét, ebéden ugyanott Solothurnban a két dantzkai ifjakkal és a pappal együtt az jó atyámuram egészségiért meg is ittuk az egyest. Voltam itten a sétálóhelyen is, aminthogy efféle helyek Helvéciában majd mindenütt vagynak; itten szép echo vagyon, egy s két syllabát visszamond. Az Aar folyóvíz mellett vagyon, mely egyakkora lehet Solothurnnál, mint a Maros Vásárhelynél. Voltunk a jezsuiták templomában és klastromában is, egy jezsuita kijővén előnkbe, megnéztük a bibliotékáját ennek a klastromnak, de nem sokat ér: kicsiny is, hányt-vetett is. Vagyon itten Solothurnban éppen a Veres Torony névű vendégfogadó mellett, ahol mi is voltunk szálva, egy igen régi torony, akit a lakosok Krisztus urunk születése előtt egynéhány száz esztendővel valónak tartanak lenni, az ezen levő inskripció megvan a más diáriumomban. A főtemplomban, amelyet mint feljebb is írtam, a S. Ursus és Victor templomának neveznek, vagyon a nagy oltár felé egy grádics, vagy inkább két felől két grádics, amelyen le lehet menni, mint egy pincébe, egy oltárhoz; itten a csonkák és bénák meggyógyulnak, melynek megbizonyítására vagynak ottan fából kezek és lábak, melyeket azok hagytak ott, akiknek az itten való áhítatosság használt. Ha igaz, bizony elég háládatlanok voltak azok a nyomorékok, hogy

tagjaiknak meggyógyulását nem arany vagy ezüst falábbal s kézzel köszönték meg, kivált, ha kitölt tőlük. A jezsuiták temploma szép stakaturájú (padlázatú). Egy főoltár vagyon benne, s nyolc kisebb.

Estvére mentünk onnan Langebruckra, ottan szállottunk a Medvéhez. Eznap délután sokat gyalogoltam estvefelé, gyönyörködvén az e táji igen kellemetes helyekben, melyek jóllehet igen hegyes és völgyesek, de a parasztok munkája által mégis mint megannyi veteményeskertnek látszanak; ugyanis minden paraszt ember rétje sűrű és alacsony. Spallérral vagyon környül véve, amely a szemnek igen szépnek látszik.

17ª Délelőtt jókor Basileában voltunk. Minthogy pedig a társaim a Vad Embernél (Wilder Mann) szállottak bé, magam is kedvekért ott ebédeltem; ebéd után pedig, minthogy Genevába menetelemkor megtaláltam volt nem akaratomból ígérni, a Három Királyhoz, ahol azelőtt jól meghúztak, szállottam, de még az napszállás után jártatván, másnap be is szállottam az új szállásomba. Eznap Bernoulli Dániel uramnál voltam, igen nyájasan látott.

18ª Bernoulli János uram látogatására mentem és egy-két szóval kollégiumjaimról is, amelyeket szeretnék hallgatni, szólottam. Ebéden még a Három Királynál voltam. Estvére általmentem az új szállásomra, melyet holnapjára két német forinton fogadtam; három szobám volt; ketteje magamnak, egyike Müller uramnak fiastól. Ez az alkalmatosság egy Hetz nevű doktoré volt, kinek az apja szabó mesterember volt, maga az alsó szobákban lakott, én a felsőkben. Vacsorán a Vad Embernél voltam. Másnap

19ª reggel a francia templomban voltam, délután hasonlóképpen. Ezen nap mentem legelőször a Türneitz uram asztalára, melyért egy hétre fizettem egy aranyat. Igen csekély vendégség volt itt mindennap. Estve a sétálóhelyre mentem, mely a Sz. Péter temploma mellett vagyon. Ugyanezen nap két levelet írtam, egyet kedves atyámuram őnagyságának, melyben Genevából lett megérkezésemet jelentettem, és szállásomról őnagyságát tudósítottam; mást az augsburgi evangélikus szenior Urlsberger uramnak, melyben őkegyelmét ígéretem szerint arról tudósítottam, hogy megváltoztatván nálalétemkor való szándékomat, a jövő telet Basileában fogom tölteni.

20ª Vettem holmi szükségesebb dolgokat, úgymint nyolc ingnek való gyolcsot etc., melyek árostól együtt fel vagynak a költségeim táblájába téve. Délelőtt mind a két Bernoulli uramék nálam voltak; más ifjak is hasonlóképpen, akik azon egy asztalhoz jártak, úgymint Sprecher, Plánta uram és mások. Estve ezen ifjakkal elmentem egy lakodalomba, mely Baselben fő lakodalomnak tartatott. Szép társaság is volt, vígan voltak; rész szerént én is; táncoltam is.

21ª Bernoulli Dániel uramnál és Jánosnál voltam. Amannál az algebrára, minthogy már azelőtt megígérte, kollegiumot kértem; adott

is egy héten négy órát, de még meg nem határozta magát, micsoda auktort kövessen velem, ugyancsak oda hajlott inkább, hogy a Clairaut Algebráját vétesse meg velem. Ebéden hallottam meg legelőször, hogy a prussziai népet a muszkák 14ª megverték és egészen elrontották. Ezen a híren egész Basiléa igen megütődött, mint aki Helvéciának más részeivel a Borussusnak kívánta szerencséjét. Estve mentem Annone uramhoz, ki fizikus doktor és kívánt in petrificationibus igen szép gyűjteménye vagyon. Schmidt uram igazított hozzá Bernában, egy levelet is adván a kezembe, melyben néki ajánlott. Ezt akkor megadtam.

22ª Elmentem Sprecher és Plánta uraimékkal (e mind a kettő grison) Bernoulli János úr professziójára, aki ezen két ifjúnak akkor az aritmetikát tanította, nem egyébért, hanem hogy lássam, hogyha méltó-é oda járnom vagy nem, minthogy én már azt a részit a matézisnek tanultam.

23ª Voltam Marshal uramnál a felséges asszonyunk itten levő rezidensénél, jelentvén néki, hogy ezelőtt egy néhány nappal érkeztem, s itten akarván tölteni a telet, szükségesnek gondoltam magamat mint őfelsége országabéli ember nála jelenteni. Mondá a több beszéd között azt is, hogy vett már a muszkák győzedelme iránt az Udvartól tudósítást.

24ª Voltam legelőször Bernoulli Dániel uramnál kollégiumon, s kezdettük az algebrát. Nem Clairauton, mint a minap mondotta volt, hanem más könyven kezdette, melynek titulusa ez: Principia Matheseos Universalis, seu introductio ad Geometrie Methodum Renati Descartes conscripta ab Er. Bartholino Casp. Fil. Amsterdam 1683. Tíz órától 11-ig ott voltam. Délután professor juris Iselin uramot kerestem, de nem kaptam.

25ª Két levelet írtam, egyet ágens Matolai uramnak Bécsbe, mást Pongrátz Boldizsár uramnak Pestre; mind a kettőnek megírtam, hogy előbbeni szándékomat, mely szerint Genevában kellett volna maradnom, megváltoztattam, és hogy a telet itten Basileában töltöm. Matolai uramtól egyszersmind tudakozódom kamerárisság iránt való instanciámnak folyamatjárul.

26ª Voltam reggel a Sz. Péter templomában; Úrvacsoráját osztottak, de én nem vettem; mert előre jelenteni kell az embernek magát, én pedig nem tudtam, hogy ekkor Úrvacsoráját fognak osztani. Külömben itten minden vasárnap lehet avval élni, mert négy templom vagyon a francia templomon kívül, amelyben rendre négy vasárnap osztanak Úrvacsorát, úgy hogy minden negyedik vasárnap egyre a négy templomok közül rákerül a sor. Vagynak ezenkívül más templomok is, de azokban soha sem kommunikálnak, hanem csak prédikációt hallgatnak az emberek. Délután az idevaló polgármester Falcker fiának a temetése lévén, magam is elmentem a Sz. Leonhard templomába, s a halotti

prédikációt végighallgattam. Ez 62 esztendős ember volt, s az apja, rendes és eleven öregember, ott volt mindvégig a prédikációján, s a polgármesteri hivatalt annak rendi szerint folytatja. A papok és tanácsbeli emberek mind olyan fejér nyakravalóval mennek a templomba, valamint a lépesméznek a rétegei. A templomba minden ember többire fekete köntösben s köpenyegben megyen; az asszonyok is mindenkor feketébe öltöznek, valamikor a templomba mennek, melyről és másokról a más diáriumomban.

27ª Legelőször jött hozzám az olasz nyelvtanító mester. Kollegiumot hallgattam Bernoulli Dániel uramnál.

28ª Bernoulli Dániel uramnál voltam reggel kollegiumon. Délután ugyan őkegyelme tartván közönséges physicum collegiumot, ottan is voltam. Estve Turneisz doktor uramnál, ahol enni szoktam, egy Taschenspieler — amint nevezik — sok bolondságot csinált.

29ª Reggel Bernoulli Dániel uramnál ismét kollegiumon voltam. Délután a Musicum Collegiumban 5 órától fogva hétig; mely jóllehet 8 óráig szokott másszor tartani, de mivel most kezdődvén el, kevésen gyűltek volt fel, egy órával megrövidítették.

30ª Reggel nem voltam Bernoulli uramnál, mert csütörtökön s szombaton nem adott kollegiumot sok dolgaira nézve. Délután a bibliotékában voltam, mely csak csütörtökön 2 órától fogva négyig szokott nyitva lenni. Láttam itten in manuscripto a basileai konciliumnak az aktáit; és egy régi könyvet, melynek titulusa: Rationale Divinorum Officiorum. Ritkasága ezen könyvnek abban áll, hogy a könyvnyomtatás feltalálása után csakhamar nyomtattatott, mely a végiből megtetszik, holott e vagyon: *per Johannem Fust Civem Moguntinum et Petrum Gernsheym Clericum Diaeces: ejusdem; Anno Domini Millesimo Quadringentesimo quinquagesimo Nono 6 die Octobr.* Láttam in originali az Erasmus Roterodamus Testamentumát is; fél árkusra vagyon csak írva, s a maga kezeírása. Az olasz mestert a bibliotékáért elmulattam.

31ª Reggel kollégiumon voltam, délután physicum experimentale közönséges kollégiumon.

Szeptember

1ª Semmi nevezetes dolog rajtam nem történt, délután Müller urammal sétálni mentem.

2ª Reggel a Münster templomba mentem, holott egy 78 esztendős emberrel eklézsiát követtettek közönséges pénz ellopásáért. Olyan ember volt hivataljára nézve, aki a szegényekre vigyáz, s azok számára kéreget; amit pedig ezeknek kéregetett, azt a maga zsebibe találta dugni.

Iszonyú sok nép gyűlt volt ekkor ezen templomban ezen bűnösnek penitencia tartásának látására. A főpap prédikállott, Merian uram. Délután a francia templomban voltam, Chavannes uram prédikállott, az Osterwald uram káplánja.

3ª Délután voltam D'Annone uramnál, kihez Schmidt uram rekommendált volt. Láttam nála a többi között kővé vált rákot, melynek egynehány darabokban lába, s apróbb lábai alkalmasint megtetszettek; ezenkívül a kővé vált virágot, amelynek minden jelei megvoltak.

4ª Délután nálam voltak Bernoulli Dániel, Bernoulli János uraimék, ezenkívül Sprecher és Plánta uram, Nezmán a hoffmesterek, Chavannes uram a francia káplán; múlatták magokat nálam.

5ª Reggel vettem a Batz uram levelit Schafhausenből. Udvari prédikátorságunkra már leindulván Bernából, kér, hogy tegyek rendelést Bécsben hat vagy hét arany iránt, hogy odaérkezésivel felvehesse, mert addig minden költségiből ki fog fogyni; kér arra is, hogy szándékomról tudósítsam, Regensburgba a hollandiai követség papjához igazítván levelemet. Erre mindjárt válaszoltam, és egyszersmind ugyanakkor írtam Nagy István uramnak is Bécsbe, hogy a marosvásárhelyi kollégium pénzéből ezen kauciómra adjon hét aranyat, amíg vagy a szüleim megküldik, vagy pedig én Basileából megküldöm.

Délután a koncertben voltam, onnan pedig Bernoulli Dániel urammal a rhénusi hídra sétálni mentem, a mostani hadakozásról sokat beszélgettünk.

6ª Nem történt semmi megjegyzésre méltó dolog rajtam; az angliai nyelvnek megtanulására egy idevaló susztert fogadtam meg, aki — amint modották — a nyelvet jól érti, és másként is nemcsak a kaptához ért; Dietrichnek nevezik.

7ª Volt legelőször nálam az anglus Schuster-Sprach-Meister. Délután a publicum physicum experimentale kollégiumban voltam; rendes experimentumot csinált Bernoulli Dániel uram az annak megmutatására, hogy a hang in vacuo, vagyis inkább in aere maxime rarefacto, igen kicsinnyé hallik. Ama kis üveget, amelyet másként „lachrimia bataviae"-nek neveznek, és amely a közönséges levegő-égben akkorát szól, mint egy pisztoly, a campana pneumatica alá tette a tetejin lévén a harangnak bizonyos kis réz darabon, mely oly mesterséggel volt készítve, hogy meghúzván a harang tetejiből kijövő kis rézrudacskát, az a kis üveg onnat leeshetett. Tett azért ugyanazon harang alá egy faragott kőre megtüzesített vaskarikát; kihúzatván annakutána a levegő-eget a harang alól, lebocsátotta a tüzes vaskarikára, az említett rézrudacskát egy kisséj felhúzván, a lachrimát, mely a tüzes vaskarikában béesvén elpukkant, de a pukkanása csak akkorának tetszett, mintha egy bolhát ölne meg az ember. Más experimentumot is csinált annak megpróbálására, hogy a forró víznek melege mennyire extendálja

a levegő-eget. Vett bizonyos egynehány tekervényű üveget elé, melynek a közepin kéneső volt. Azt az üveget azért a forró vízbe bétevén, a kéneső megmozdult, és mind odébb-odébb, mint mígnem osztán egy helyt megállott; mely hely — amely távol volt az első állásától a kénesőnek — annyival szélesítette a meleg levegő-eget.

8ª Vettem kedves atyámuram őnagysága 24ª augusztusban Szebenből írott levelét, tiszteletes Málnási uram ebben zárt levelével együtt. Mindketten írják gróf Teleki Józsefné asszonynak, annak a drága léleknek az Úrban 29ª Juli lett elnyugovását. Mindenféle virtusokkal felruházott alkotványa volt ez az asszonyság az Istennek; kegyes volt minden... ság nélkül, mert szüntelen vidám ábrázatját még a nyavalya sem könnyen változtatta meg; könyörülő és adakozó minden tettetés nélkül; nagy és a maga nemit felülhaladó elméjű. Nem szükség őtet sok szóval dicsérni, mert dicsérik őtet az ő cselekedetei mindenekelőtt. Tudják őtet ki lett légyen minden rendbéli emberek, valakik ösmerték, de tudják még azok is, akik nem esmerték, annyira példás volt az ő kegyessége. Egyszóval: nem könnyen születik ezen már kimúlt férjfiúi természettel bírt asszony helyibe más Bethlen Kata. Csendesen nyugodjanak tetemei. Válaszoltam ezen levélre kedves atyámuram őnagyságának ugyanaznap Szeben felé.

9ª A templomban reggel nem voltam, hanem délután, mert a parókásom elkésett, s magam is — egy kis változásom lévén — tovább találtam volt nyújtani az álmot. Kijövén a templomból délután, mentem estvefelé sétálni a Sz. Péter temploma mellett lévő sétálóhelyre, mely nagy, sorjában ültetett élő fákkal ékes; nincsen mindazáltal oly szép, mint akár a genevai, akár a bernai sétálóhelyek, valamint hogy a város sem oly ékes.

10ª Voltam legelőször Iselin uram kollégiumán, amelyet tartott ad institutiones. Együtt hallgattam ezen kollégiumot Sprecher és Plánta uraimékkal, Misani urammal és még két ifjúval.

11ª Reggel érkezett el öcsém, gróf Teleki Ádám uram, és minthogy az én szállásomon a gazdámnak még két szobája volt, oda másnap bé is szállott. Délután physicum kollégiumon voltam. Rendes experimentumot csinált Bernoulli Dániel uram annak megmutatására, hogy a ritka levegő-égben hamarébb kezd a víz forrni, és így a forrásra a levegő-égnek nyomása is sokat tészen; ugyanis a kevéssé meleg vizet, melyben könnyen eltarthattuk az ujjunkat, az antliára a recipiens alá egy üvegben feltétette. Annakutána kihúzatván a levegő-eget a recipiens alól, láttuk, hogy az a lágy meleg víz forrani kezdett, és utoljára annyira forrott, mintha a legnagyobb tűzön lett volna. Ezt próbálta a tejjel is: a még hamarébb és könnyebben kezdett forrani. Második experiumentumot csinált annak megbizonyítására, hogy a fában igen sok levegő-ég vagyon, és hogy ha a levegő-ég, amely a pórusai közé szorult, a víz

tetején fenn nem tartaná, minden, még a legkönnyebb fa is lemenne a fenekére; és így következésképpen, hogy a fának fibrái magában nehezebbek a víznél. Melyet így próbált meg: tett egy pohár vízbe két darab fenyőfácskát, egyet nagyobbat, másikat kisebbet, mely a vízből mindenik félig kiállott. Tette ezen pohár vizet a recipiens alá, s a levegő-eget kihúzatván ismét belébocsáttatta, s így kétszer vagy háromszor kihúzatván és ismét belé bocsátván a levegő-eget utoljára a fenekire a kisebbik fa leszállott, de a nagyobbik le nem szállott ugyan egészen, de semmi sem állott ki belőle, hanem in equilibrio volt a vízzel; de csakugyan ez is leszállott volna, ha még egyszer vagy kétszer a levegő-eget kihúzták volna. Hogy ezen experimentumban a levegő-eget kihúzni és ismét belébocsátani kellett, annak könnyű az oka. Mert amidőn kihúzzák a levegő-eget, akkor kijő a fának pórusaiból a levegő-ég, mikor pedig belé bocsátják, akkor a bémenő aer belétaszítja a vizet a már megüresült pórusokba, és így nehezebbé lészen a fa mindaddig, míg osztán egészen le is száll, midőn tudniillik annyira kijő a levegő-ég a fából, hogy az annak helyit elfoglaló víz a fa fibráival együtt nehezebb lesz a víznél. Hasonló experimentummal próbálta meg azt is, hogy a vízben is vagyon aer.

Ugyaneznap reggel voltam a disputáción, melyet Basler uram defendált, egy a zsidó nyelvben való professzorságra vágyódók közül. Voltanak hatan, akik ezen professzorságra vágytak; kellett azért mindenikének egy nehány téziseket vagy obszervációkat vagy egyebet olyast írni, amelyet osztán mindenikének defendálni kellett az egész akadémiai professzorság előtt. Opponensi lévén kinek-kinek a komplector társai közül hárman. Annakutána pedig kellett tanítani (profiteálni) mindenikének bizonyos elejekbe szabott zsoltárról, hogy akiket e szerint alkalmatosabbnak ítélnek a professzorok, a hat közül hármat pedig kiválasztanak, azoknak egymás között sorsot kell ismét húzni, és akit a sors talál, a lesz professzor. Eznap azért Basler úr disputált, opponensi lévén Ketterlin, Hertzog és Wetstein uraimék.

12ª Vettem két levelet; egyikét Ráday Gedeon bátyámuramtól Pécelről de 25ª August. és abban Nagy Sámuel uram céduláját de 24ª ugyanonnan; másikát Pongrátz Boldizsár uramtól Pestről de 30ª August. A Pongrátz uram levelére válaszoltam, és abba egy máshová szóló levelet zártam, melyet ugyanakkor írtam.

13ª Nagy penitenciatartó és bőjtnap volt, ezt minden protestáns kantonokban megülték. Háromszor szoktak eznap a templomba menni, először reggeli 8 órakor, mely másutt hét órát tészen, másodszor 11 órakor és harmadszor 2 órakor délután; de voltak olyanok, akik mind a három rendbéli prédikációkat nemcsak végighallgatták, hanem addig ki sem jöttek a templomból, míg mindeniknek vége nem volt, és így 8 órától fogva délutáni 4 óráig bent ültek. Az egész nép 4 órakor ebédelt, de mi,

akik Türneisz uramnál voltunk asztalon, egy órakor. Én pedig kétszer voltam a templomban. Délután nálam voltak Sprecher, Plánta, Soyans, Misani és Szalis uraimék. Estve sétálni mentem vélek a Sz. Péter sétálóhelyére.

14ª Ismét disputáción voltam; olyanon, mint 11ª. Defendens volt Ketterlin uram; opponensek három kompetitori.

15ª Írtam két levelet, egyet Pongrátz uramnak egy ebbe zárt levéllel együtt, mást az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak. Pongrátz uramnak a minap 12ª vett levelére bővebben válaszolok, és egyszersmind a többi között arra kérem, hogy Tihanyi uramat nevemben kérje, hogy innen Basileaból 27ª Júli írott levelemre, melyben Veres Istvánról tudakozódtam vala, válaszolni ne sajnáljon. Az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak válaszolok 12ª vett levelére, melyben Nagy Sámuel uram dolgáról bőven írok.

16ª Reggel a templomban nem voltam, elkésvén a parókásom miatt; délután pedig a Sz. Péter templomába mentem.

17ª Elmentünk szekeren levegő-ég változtatni, egy Flünen nevű helységbe, holott feredő is vagyon. Az egész Türneisz uram (penziója) asztalánál levők serege együtt volt egyen kívül, s a Türneisz uram mostohaapja és anyja jól traktáltak bennünket; felmentünk onnan gyalog csak mindjárt ott lévő franciák várába, Landskronba. Hegyen fekszik ezen vár, de külömben nyomorú szarkafészek. Felmentünk a torony tetejibe is, mely lapos, és róla igen szép prospektus vagyon. Egy szegény katonának, aki bémenetelünkkor strázsát állott, szerencsétlenségire voltunk, mert mivel a várba karddal nem szabad bémenni, hanem a kapu előtt rend szerént le kell tenni, ő pedig ezt nékünk meg nem mondotta, hanem mindnyájan fegyverestől jártuk meg az egész várat, minden haladék nélkül még a várban létünkben arestomba tették.

Délután pedig egy a solothurnumi földön lévő benediktinusok klastromában voltunk, melyet Marien-Steinnak neveznek. Megjártuk a templomot; minthogy a templom éppen egy hegy partján vagyon, az egyik fele egyenesen van a horizonnal, ott tudniillik, ahol bémennek, de a túlsó felin az oltár felé vagyon egy néhány grádics, melyen lemenvén vagyon legalól egy kősziklából kivágott kápolna, mely éppen olyan, mint egy barlang. Itten vagyon a boldogságos Szűznek egy, amint tartatik, sok csudákkal híres képe, betegek, csonkák, bénák számtalanul gyógyultak meg az itten való áhítatosság által. Ennek a barlangnak a menyegzetin vagynak egynéhány rendbéli festések s azok körül inskripciók, melynek egyike ez: Ex antro Cypreos Spernit Benedictus amores, Hic fovet aethereas Vestra Maria Faces.

Egy malmot is láttam itten közel a feredőhőz és abban a molnárnak rendes találmányát, mely által a gabona amidőn a mag-rendbéli leőrlődött, magától felöntődik a garatra.

A feredőnek, vagyis inkább a vendégfogadónak, mert e kettő egy, az ajtaján ilyen inskripció vagyon, amelynek a déák verse éppen az, amely a solothurni régi tornyon vagyon.

In Celtis nihil est Solodoro antiquius, unis
Exceptis Treviris quarum ego dicta Soror.

Eznap estvére vissza is jöttünk.

18ª Délután Bernoulli uram physicum kollegiumán voltam; de plasticitate aeris egynehány rendes experimentumokat csinált, és a többi között egyet, amelynek leírása minthogy hosszacska és tulajdonképpen nem is ide tartozik, most elhagyom; ezután voltam Sprecher és Plánta uraméknál s ottan kártyáztam l'ombret az egyik Bernoullival; a másik Bernoulli is ott volt és egy Mühner nevű professzor, Iselin urammal, a iuris professzorral együtt.

19ª Vettem kedves atyámuram őnagysága levelét Szebenből, melyben őnagysága írja, hogy nem vette négy postán levelemet. Erre én válaszoltam ugyanakkor mindjárt, és ide zártam tiszteletes Bod Uramnak szóló egyik levelemet. Ebben T. Bod Uramat tudósítom az Imhoff szándékáról az Eklézsiai História iránt, s küldök egyszersmind egy kinyomtatott árkust olyan betűkkel, amilyennel ha őkegyelme reáall kívánságára, az egész könyvet kinyomtatja.

20ª Semmi megírni méltó dolog rajtam nem történt; annak rendi szerint folytattam óráimat, lévén mind professzor Bernoulli uramnál, mind pedig Iselin uramnál.

21ª Voltam reggel disputáción a zsidó professzorságra, egyik kompetens Wetsein uram volt a prézese a maga disputációjának a több kompetitor társai pedig opponensek. Délután pedig a physicum kollégiumban voltam. Egynéhány experimentumot csinált Bernoulli uram annak bizonyítására, mely igen szükséges légyen a levegő-ég minden dolognak táplálására, úgymint a halaknak, madaraknak, sőt még a tűznek is. Ez utolsók megbizonyítására alája tette a recipiensnek a gyertyát, mely — mihelyt a recipiens alól kihúzta az a levegő-eget — legottan elaludt. A cinegét alája tévén a recipiensnek, az is mihelyt a levegő-ég megritkult, mindjárt odalett, és csak alig pihegett, míg ismét belé bocsátván a levegő-eget, megújult. A vízben lévő hal ugyan meg nem döglött oly hirtelen, de mind feljött a színére a víznek, míg a levegő-eget belé bocsátván ismét a fenekére leszállottak. Az az egy kár volt, hogy ezen kollégiumon volt vége a physicum publicumnak; melyet egyéb dolgaira nézve, amint mondotta Bernoulli uram, nem folytathatott tovább.

22ª Nem volt semmi nevezetes dolgom.

23ª Reggel a templomban nem voltam, délután pedig a Sz. Péter templomában voltam, de onnan is csakhamar a gyomromra nézve kéntelen voltam hazajönni. Egynéhány findzsa herba thee és egy pohár

tokaji aszúszőlő bora, melyet magammal Magyarországról felhoztam, volt az orvosságom.

24ª Délután hozzám jöttek Bernoulli János uram és a penzión lévők egynéhányan, s kártyáztak.

25ª Reggel Iselin uramtól a juridicium collegiumról mentem a disputációra, és onnan csakhamar elmenvén egy órát billiárdoztam délig.

26ª Vettem kedves atyámuram őnagysága levelit Szebenből de 12ª 7ᵇʳ, és ugyanakkor Nalátzi Károlyét is ugyan Szebenből de 9ª. Az elsőben írja kedves atyámuram, hogy innen 19ª Aug. írott levelemet már vette; egy dologrul bőven ír. Ezen levélre ugyanakkor mindjárt válaszoltam; a Nalátziéra nem. Írja, hogy két rendbéli levelemet nem vette, hanem csak mástól hallotta meg, hogy írtam. Délután juris professzor Iselin úr nálam volt.

27ª Nem volt semmi megjegyzésre méltó történetem. Kollégiumjaimat, mint rendszerint, folytattam.

28ª Béírtam magamat a juridica fakultás matrikulájába, melynek a dékanusa akkor Iselin uram volt, akinél az institucióket hallgattam. Kívánták volna a filozófusok is, hogy mivel Bernoulli uramnál az analízisre kollegiumot hallgatok, az ő matrikulájokba is béírjam a nevemet, de ebből az asztalt adó gazdám, dr. Türneisz uram egyúttal kimentett olyan okkal, amelyet én helyben nem hagytam, azt mondván, hogy már a bécsi Akadémiában voltam, azért béírnom nevemet kéntelen nem vagyok. Ha a Türneisz uram hírem nélkül eszerint esett mentségem után ismét megszólíttattam volna, csak béírom vala a nevemet, de minthogy azután nékem békét hagytak, én sem bolygattam tovább. Reggel az utolsó zsidó professzorságra vágyódó legény disputált, de én otthon való dolgaimra nézve jelen nem lehettem; délután pedig a professzorok egybegyűjtvén hármat azok közül választottak ilyen móddal: Amennyin voltak, három szakaszba oszlottak, és minden szakasz pluralitate votorum egyet választott; ezen három elválasztott kompetensek voltak Basler, Hertzog és Ketterling uraimék, kik egymás között sorsot húzván, a sors esett Baslerre, és így övé lett a professzorság. Ez a professzorok választásának rend szerint való módja; mely idővel a bázeli akadémiának kétség nélkül nagy kárára lészen; mert ezáltal nem az alkalmatosabbé, hanem a szerencsésebbé akármely tudományba való professzorság is, amint mostan is történik. Ide járul az is, hogy idegen teljességgel professzorságot nem érhet.

29ª Vettem Nagy István uram Bécsből 22ª 7ᵇʳ írott levelit a Batz István uraméval együtt. Írja Nagy István uram hogy rendelésem szerént Batz uramnak a hét aranyakat megadta a kollégium kezénél lévő pénzéből; Batz uram pedig köszöni. Vettem ugyan egyúttal Pongrátz

Boldizsár uram levelét is Pestről de 19ª 7ᵇʳ, melyben egy dolog iránt híven tudósít. Egyikre sem válaszoltam ekkor.

30ª Reggel a Sz. Péter templomában voltam. Brukker úr prédikállott. Megfizettem ekkor doktor Türneisz uramnak az asztaláért, hat hétre adván őkegyelmének hat aranyat; melyről való rekognicionálisa nálam vagyon.

Október

1ª Nem volt semmi nevezetes dolgom. Kollégiumaimat hallgattam.

2ª Hasonlóképpen. Estvére Bernoulli Dániel urammal a rhénusi hídon sokáig sétáltam.

3ª Írtam két levelet; egyikat Matolai uramnak Bécsbe, másikat Meyer uramnak, a schaffhauseni dékánnak, Schaffhausenbe. Az elsőtől tudakozódom újabban instanciám folyamatjárul; nem vévén semmi válaszát innen 25ª Aug. írott levelemre. A másikában mentem magamat tiszteletes Meyer uram előtt, hogy ígéretem szerént a Vörös István dolgáról nem tudósíthattam, melynek oka az, hogy még eddig ahová Magyarországra leírtam, semmi tudósítást nem vehettem; de minden órán várom a választ, és akkor őkegyelmével is közleni el nem mulatom.

4ª Délután volt nálam Marschal uram a felséges asszonyunk a schweitzer kantonokhoz küldött követje. Ez ezelőtt volt az itten ugyan Basileában levő császári követtel legationis szekretárius. Annakutána pedig volt felséges asszonyunknak a francia udvarnál való követje is, kinek osztán helyibe ment volt G. Kaunitz-Ritberg, a mostani bécsi udvarnál levő státus-kancellárius. Itten csak rezidensi nevet visel.

5ª Nem volt semmi nevezetes dolgom.

6ª Reggel legelső disputatorium kollégiumon voltam professzor Iselin uramnál; ennekutána minden héten kelletik szombaton efféle kollégiumnak lenni a feltett cél szerint. Salis uram volt a respondens.

NB. 5ª Láttam az itt való fő temetésnek a ceremóniáját, amidőn a testet a háztól elviszik, éppen általellenben dr. Türnesz urammal halván meg egy az elsőbbrendű bázeli asszonyok közül. Legelől jött a megholtnak a szolgálója tiszta feketében; utána a testet hozták mindjárt az arra megfogadott emberek; a test után mindjárt a férje egy mással, talán a testvérével; ezután pedig egy arra rendelt ember feljegyezvén már azelőtt magának kit-kit a maga rendjén, mindenkor kettőt szólított meg az előtte levő írásból, s az a kettő utána a testnek, mindaddig, míg osztán utoljára mind elmentek; nem megyen senki a temetésre, hanem akit híjnak. Aki pedig hívattatik, az feketében jelenik meg, a professzorok és a kis tanácsból valók, és a Gerichts Hernwek nem külömben a papok is, mint nevezik, a magok ráncos bőrköntösökben a nyakok körül

levő fejér öszveráncolt gyolccsal, a többiek pedig, akárki légyen, fekete köntösben és köpönyegben. Marschal uram ad 8um ebédre hívatott.

7^{a} Reggel és délután a francia templomban voltam. Eddig reggel mindenkor nyolc órakor mentek a templomba; hanem aznap kezdettek kilenc órakor menni. Egy szegény fechtirező mester könyörgött az alamizsnáért a francia káplán Chavannes uram által, aki azt mondotta, hogy feleségestől együtt két naptól fogva a szükségesnek miatta éhezik. Adtam én is a többekkel együtt.

NB. 6^{a} Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának, melyben tudósítom egészségem iránt parancsolatja szerint; ugyanekkor vettem is egy levelet.

8^{a} Voltam Teleki Ádám öcsémurammal ebéden Marschal uramnál a felséges asszonyunk követjénél; sokan voltak ottan mások is, ki a szomszédságból részszerint, részszerint pedig a városbul. Nem tudom, micsoda szokásból, rendesen csókolódtunk itt kiki a szomszédjával az asztalnál, bizonyos nótát énekelvén az asztalnál ülők mindnyájan, mely csaknem egészen ebből állott: Buvons et baisons nous, mon cher voisin, c'est le plus grand plaisir du monde et le moindre peché de tout, azaz: igyunk és csókoljuk meg egymást kedves szomszédom, mert ez a legnagyobb gyönyörűség és a legkisebb vétek. Én minden vétek nélkül vihettem véghez, mert a szomszédom egy idősöcske asszony lévén, azt csókoltam meg. Elég idétlen szokásnak látszott előttem.

9^{a} Semmi megjegyzésre méltó dolgom nem volt.

10^{a} Írtam ismét egy levelet kedves atyámuram őnagyságának Szebenbe, melyben a Bernoulli uram adresszit elküldöm, akarván őnagysága őkegyelmének levelet írni. Adtam Müller uramnak fizetésibe 8 hollandus aranyat, mely a minapi kettővel, amelyet adtam, 10-et tészen, e pedig FR 41 kr 15. Délután a koncertben voltam, onnan pedig Bernoulli urammal a Péter piacára sétálni menvén, egész nyolc óráig ottan voltam őkegyelmével, és sokat nevetkeztünk.

11^{a} Estve láttam a nagy piacon a tanácsház előtt egy tűzi mesterséget. Nagy sokaság gyűlt volt oda, kiki adott a mesternek, amit akart; nagy dolgokat várt a nép a nyomtatott cédulája szerint, de ahhoz képest semmit sem csinált: Szülni akar a nagy hegy, születik egy egér.

12^{a} Nem történt semmi nevezetes dolog rajtam.

13^{a} Iselin urammal disputatorium kollégiumon voltam, én lévén a respondens. Öcsém Teleki Ádám uram, Plánta és Buxtorff uraimék opponáltak.

Vettem kedves atyámuram őnagysága Szebenből 29^{a} 7^{br} költ levelét és azon rekesz alatt Siménfalvi János Uramét is ugyan Szebenből, de 12^{a} 7^{br}, mert elébb megírván őkegyelme, kedves atyámuram őnagysága utolsó levelébe bézárni elfelejtette; ezenkívül vettem a R. S. uram levelit de 15^{a} Septembris.

14ª Vasárnap volt ugyan, de az alkalmatlan időre nézve egyszer sem voltam a templomban; melyet hibának lenni könnyen megengedek.

15ª Hagytam el a Türneisz doktor úr penzióját, megunván a csekély tartást és a mellett való sundaságot, s mentem ebédre a Vademberhez. Tettem volt azelőtt Türneisz uramnak azirán t projektumot, hogy jobbítsa meg az asztalát, s bár csak adjon mindennap ebéden sültet, s én is részemről megjobbítom a fizetést, de minthogy mások többen is lévén ottan, azok fizetni többet nem akartak, nem tölt benne semmi. Délután Marschall uramnál voltam látogatni.

16ª A kollégiumot jártam, mint rendszerint. Ebéden ismét a Vadembernél voltam, de még minden alku nélkül.

17ª Vettem ágens Matolai uram levelét de 9ª 8ᵇʳ minden subskripció nélkül, melyben írja, hogy kámerárius ság iránt való instanciám már annyiban van, hogy a szokott taxát küldjék szüleim kezébe, rezolúciómat kezemhez küldi.

Válaszoltam Pongrátz Boldizsár uramnak Pestről 19ª 7ᵇʳ küldött levelére, melyet én 29ª 7ᵇʳ itten vettem, és ebbe zártam egy a Cserhátra szóló levelet, mely arra való válasz, amelyet én 6ª de 21 ugyanonnan vettem. Délután koncertbe mentem és onnan Bernoulli urammal a nagy piacra a tűzi mesterséget nézni. Ugyanaz a mester, aki 11ª csinálta, ismét most a népet nyomtatott cédulája által öszvehívta; azt vetette ebben okul, hogy az akkori tűzi mestersége oly csekély volt, hogy némely rossz emberek a machináit elrontották volna, de most meg fogja mutatni, hogy másképpen és más dolgokat hoz elő, amelyek által megesméri akárki őtet mesternek lenni, etc. Egy kevéssé jobb is volt, mint az első.

18ª Ebédeltem a Vadembernél Jenner urammal, a bernaiak franciáknál levő regimentje brigadírosával. Ezen emberre az egész schweizerek nagyon haragusznak, mert azt mondják, hogy e lett volna egyedül az oka, hogy a schweizer népek ezen hadakozásban a Rhenuson általmentek a Szövetség ellen. Középidejű ember, mintegy 50 esztendős lehet. Estve elmentem egy megöletett embert nézni: ezt kétségkívül, amint az elkékülésiből lehetett észrevenni, ezelőtt két vagy három nappal lőtték és ölték meg; bevitte pedig, aki megölte, egy bázeli lakosnak a szőlőben levő kis házacskájába, mely éppen az út mellett vagyon. A szolgáló eznap kimenvén, holmi egyetmása között megkapta a holttestet; nem tudta senki, ki lehetett, de amint a stiblijirül és nadrágárul gondolhatta az ember, nem alávaló embernek kellett lenni.

19ª Estve Wolleb uramhoz, a Schultheiszhoz mentem, mások is sokan lévén ottan; úgy szándékoztunk, hogy a jövő telen minden héten egy nap, úgy mint pénteken, öszvegyűljünk és egymással beszélgessünk. Melynek kezdete e volt.

20ª Írtam kedves atyámuram őnagyságának levelet, még abba zártam egy más Siménfalvi uramnak szólót, melyben kedves atyám-

uram őnagysága minap vett levelire válaszolok; Siménfalvi uramnak is hasonlóképpen nékem írott levelire tréfáson felelek. Reggel Iselin uramnál disputáció volt. Délután Szandó uramék nálam lévén, egy kis muzikum kollégiumot tartottunk; ők is hegedűt tanulván, a mestere, aki ugyan engemet is tanított, hozzám gyűjtötte őket. Nezman uram Salis urammal együtt nálam volt estve.

21ª Reggel voltam a francia templomban, délután pedig otthon voltam. A gazdámnak, Hesz uramnak, megfizettem két holnapra, mind a szállásomért, mind pedig a Müller uram s fia ételiért, az elsőért 12 forintot, a másikért 48; együtt 60 Rf., melyről magamat általa quietáltattam is.

22ª Estve voltam ismét harmadik tűzi mesterség nézni, melyet ugyanazon mester csinált, s még többet ígért, mint harmadszor, de kevesebbet csinált. Én a tanácsházbul néztem másokkal együtt.

23ª Délután Marschall uramnál voltam. Onnan visszajövén Nezman uramhoz mentem.

24ª Vettem 1° Szeremlei uram levelit Debrecemből de 16ª Mai, hol hevert ily sokáig, nem tudom. Bizonyos könyvek iránt tudósít, melyeknek elküldésére kérte volt kedves asszonyanyám őnagysága. 2° Kedves atyámuram őnagysága levelét Szebenből de 10ª 8^{br}, melyben egyéb dolgokrul tudósítván, elküldi őnagysága a Torotzkainé hugom szeme állapotja leírását, melyet Baliga, Matyus és Hutter uraimék szubskribáltak, avégre, hogy közöljem Haller urammal, azzal a híres doktorral, aki azelőtt göttingai professzor volt, most pedig Bernába, a hazájába hazaszállván, ottan Landvogt-ságot visel. 3° Siménfalvi János uram levelét ugyan Szebenből de 2ª 8^{br}, melyben írja, hogy Bécsből 22ª Febr. írott levelemet csak akkor vette, egyébként is szokása szerint tréfálódik. Délután koncertben voltam, mely igen számos volt, az eddig való szokás felett.

25ª Elmentem volt Bernoulli János urammal, Nezman, Sprecher, Plánta uraimékkal s másokkal Lerachra, ottan ebédelvén láttam egy embert, aki engedelem ellen szarvast lővén rajtakapatott, és a szarvasszarvat vas nyakravalón a nyakán hordozta. Délután a Land-Vogthoz mentünk, kit B. Wallbrunnak hívtak. Onnan elmentünk a Markgraf pincéjibe (mert ez a város egészen a baden-burlachi hercegé). Iszonyú nagy hordókat láttam ebben a pincében. A legnagyobbik volt 46 fuder; egy fuderben vagyon nyolc szaam, egy szaamban vagyon 96 masz, mely olyanforma nagyságú lévén, mint az erdélyi ejtel, volt ebben a hordóban erdélyi veder mintegy 4416. amidőn ki akarnánk jőni a pincéből, a legények megmutatják az ajtónál levő pincei törvényeket, melyek szerint nem szabad volt volna a hordóhoz hozzányúlni, kalapot feltenni, etc. Ennek némely pontjai ellen egynéhányan hibázván, meg ezen törvényekhez egyéb szokásokat is kötvén a pincés legények,

mindnyájan vétkeseknek találtattunk, s míg illendő büntetésünket el nem vésszük, kibocsátani nem akartak. Ki akartuk magunkat a büntetés alól váltani, de nem használt semmit, hanem legelőször is Bernoulli János uram lefeküvék hasmánt egy hordóra, s egy lapos késsel hármat a fenekibe vágott egy legény, minden ütésre bizonyos kommentáriust mondván. Az elsőn azt mondja: ez az én dicsőséges fejedelmemnek; a másikra: ez a bodnároknak; a harmadikra: ez a pincei törvénynek. Bernoulli uram után pedig mindnyájan rendre illendő büntetésünket elvettük. Ennekfelette pedig meg is kellett diszréciózni azon becsületes törvénytevőket.

26ª A Vadembernél igen sok nagy kereskedőkkel ebédeltem, akik a baseli Messre vagy Vásárra mindenfelől öszvegyűltek.

27ª Iselin uram rosszul lévén a szemére, orvosságot vett, mely miatt ekkor a kollégiumról elmaradtunk. Levelem nem érkezett.

28ª Reggel a francia templomban voltam, és ottan prédikációt hallgattam. Délután a Sz. Péter templomában mentem. Onnan a Sz. Péter sétálóhelyére sétálni; onnan Plánta uraimékhoz, holott láttam és hallottam Salaten nevű Flautra versest, ki Genevából akkor érkezett; küldötte pedig Genevából Clement uram maga helyett, hogy a lovász mesterség iránt a városiakkal végezzen. Ez a Clement volt egy Genevába Malabert uram mellett levő oldalfélt való lovászmester. A basileaiak akarván egy lóoskolát felállítani, hivatalt adtak néki, de ő nem akart oly kondició alatt jőni, amely alatt amazok hívták. Azért ezt küldötte maga kívánságának megmagyarázására.

29ª Nem történt semmi nevezetes dolgom.

30ª Marschall uramnál voltam ebéden; ott volt a hüningai kommendáns is feleségestől, leányostól és egy francia komisszárius két leányával. Küldöttem volt Marschall uramnak ezelőtt két butélia tokaji bort, s még akkor megmondotta, hogy együtt isszuk meg. Nagyon tetszett mindeneknek az a bor, s kivált a hüningai kommendánsnak, Monsieur d'Orimonnak.

31ª Délután koncertben voltam. Szalatén uram szólót fújt a flótán, s Schlegel is. Mindketten az elsőséget magokévá akarván tenni, úgy tapasztaltuk, hogy Szalatén nagyobb mesterséggel fújja, de Schlegelé jobban tetszik s kedvesebb. Egy levelet írtam kedves atyámuram őnagyságának.

November

1ª Voltam bizonyos könyvek kótyavetyéjén, s vettem is egynéhány darabot.

2ª Voltam estve Wolleb uramnál másokkal együtt. Az elmúlt pénteken én ottan nem lévén, úgy végezték egymás között, hogy minden

héten egyik az odagyülekező társaságból írjon bizonyos materiárul munkát, s pénteken olvastassák el. Maga akarta elkezdeni Wolleb uram, és így írt egy kis traktácskát a városiaknak az idegenekhez való kötelességérül, melyet akkor el is olvasott. Rendes munka volt, egy árkusból állott. Akkor a jövő péntekre reám bízták, hogy írjak a felséges asszonyunk dicséretirül. Az azután következő péntekre pedig Nezman uram írjon a prussziai királyéról; őkegyelme prusszus, én magyar szubjektus lévén.

3ª Vettem tiszteletes Bod uram levelit Igenből de 15ª 8^{br} és abban egy ugyan őkegyelme tiszteletes Beck uramnak szóló levelit. Kér őkegyelme engemet a Históriájának kinyomtatása iránt; kéri Beck uramot is, hogy vegye rá Imhoffot racionabilis kondiciókra.

4ª A francia templomban Úrvacsorájával éltem. Délután a mellyemre rosszul érzettem magamat.

5ª Estve Wolleb uramnál voltam, s Sünde-Bockot játszottunk bizonyos leányokkal; majd olyan játék ez, mint nálunk a királyosdi.

6ª Iselin uramnál kollégiumon nem voltunk, mert orvossággal élt.

7ª Írtam egy levelet Haller uramnak, melyet Iselin uram elküldött, és egy barátjának megküldésit rekommendálta. Kérem ebben Haller uramot, hogy a húgom szemének állapotját annak leírásából, melyet küldök megérthetvén, ne sajnálja mentül hamarébb iránta való gondolatját elküldeni. Írtam ugyanekkor kedves atyámuram őnagyságának is, és a Zwinger uram opinióját a kedves húgom Thorotzkainé szeme állapotjárul, elküldöttem. Délután a koncertben voltam, mely is igen számos volt.

8ª Csütörtökön semmi nevezetes dolog rajtam nem történt, egész napon többire a felséges asszonyunk elógiumán dolgoztam, melyet Wolleb uramnál holnapi napon el kelletett olvasnom.

9ª Estve Wolleb uramnál öszvegyűltünk, és én az őfelsége dicséretire írott rövid munkámat ott elolvastam. Tetszett, amint mondották, nekik a munkám.

10ª Minden nevezetes dolog nélkül múlt el.

11ª Reggel a templomban nem voltam, délután pedig az Péter templomában voltam. Annakutána elmentem volt tiszteletes teologiae professzor Beck uramhoz, és őkegyelmének a tiszteletes Bod uram levelit megadtam, melyet előbb megolvasván, amit Bod uramnak megírtam, magam pecsételtem le. Kértem Beck uramot, hogy azon Históriának kinyomtatásában segítséggel légyen, s fogadta is.

12ª Minden nevezetes dolog nélkül tölt el.

13ª Estve voltam professzor Bernoulli János uramnál; ottan lévén mások is, kártyáztak, én pedig csak néztem.

14ª Reggel vettem kedves atyámuram őnagyságának levelit Szelnáról de 27ª 8^{br}, és abban tiszteletes Málnási uramét is, mely rész szerint

Szebenből, rész szerint Szelnáról vagyon írva. Kedves atyám uram őnagysága a regálisomat elküldötte. Írtam ekkor Székely Ádám apánknak egy levelet. Délután a koncertben voltam.

15ª Semmi nem történt rajtam. Délután Marschall uramnál voltam, onnan Sprecher uramékhoz mentem, s egyet sakkoztam.

16ª Délután Wolleb uramnál voltunk. Nezman uram a prussziai király dicséretinek csak felit készítette el, s azt el is olvasta, a más felit a jövő péntekre mondotta, hogy elkészíti.

17ª Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának, melyben 14ª vett levelire válszolok. Írtam ugyanezen levélben tiszteletes Málnási uramnak is egy kis válaszló levelet.

18ª Voltam reggel a francia templomban; egy felszenteltetendő pap prédikállott, akit is osztán délután Sellier uram arra alkalmaztatott prédikációt mondván felszentelte, majd olyanformán, mint nálunk, csakhogy meg nem esküdt, melyet talán másutt véghez vitt volt.

19ª Kis-Huningában bál lévén, odamentem én is délután. A bál csak hatodfél óráig tartott, s azután béjöttünk a városba az egész társasággal együtt, mert a kapu-bézárással sohasem késnek. Béjövén, mentünk egy Zunsiftba, de ottan nem volt tánc, mert Báselben táncolni nem szabad máskor, hanem amikor hó esik. Itten azért csak holmi játékokat játszódván, későn mentünk haza. Főbb célom ezen báseli bálba való menetelemben csak az ösmeretség volt.

20ª Délután estvefelé Bernoulli János uramnál voltam. Mások kártyázását néztem.

21ª Délután voltam Wolleb uramnál; ott voltak mások is, nevezetesen egy asszony, akinek a házánál ezelőtt gróf Székely Ádám volt szállva. Tudakozott felőle, s némely ittlétiben történt dolgait előbeszéllette, nevezetesen: miként akarta magát először csak Herr Rosenbergnek kiadni, etc. Onnan a koncertbe mentem, s a koncertből meg ismét Wolleb uramhoz vissza. Reggel az augsburgi szenior Urlsperger uram levelit vettem, melyben még augusztusban innen írott levelemhez válaszol, s hogy előbb nem válaszolhatott, magát menti, s kommendálja, hogy Annoni urammal, ide nem messze egy falubeli prédikátorral, esmerkedjem meg.

Írtam méltóságos gróf Lázár János uram őexcellenciájának egy levelet; mást pedig Pongrátz Boldisár uramnak.

22ª Délután nálam voltak Nezman uram, Salis és Turneisz, s Dr. s a francia káplán, Chavannes, s kártyáztunk.

23ª Délután Wolleb uramnál voltunk, s Chavannes uram a maga munkáját előttünk elolvasta, melynek célja az volt, hogy megmutassa, mely igen szükséges légyen az emberek között közönségesen a religio; kicsiny, de alkalmasint kidolgozott munka volt. Ottan a szokás szerint sokat egyrül is, másrul is egymás között beszélgettünk.

24ª Egy levelet írtam kedves atyámuram őnagyságának, melyben a Haller uram opinióját, melyet 18ª nékem írott emberséges levelével együtt vettem, elküldöttem. Délután Sprecher uraiméknál Bernoulli János uram, Sprecher és Nezman uraimékkal tarokkot kártyáztam, melyre azelőtt csak kevéssel tanítottak meg.

25ª Nem voltam templomban, mert a mellyemre rosszul érezvén a tegnap magamot, nem bátorkodtam oly sokáig egy végtiben a hidegen lenni, mint a templomban lenni szoktak. Délután Marschall uramnak udvarlottam.

26ª Semmi nevezetes történetem nem volt; a mellyemre jobban érzettem magamat, hála Istennek.

27ª Minden olyas dolog nélkül tölt el.

28ª Vettem kedves atyámuram őnagysága Szelnáról 8ª 9br írott levelit, tudósít őnagysága némely dolgokról. Írtam két levelet; egyet M. G. Bethlen Imre úrnak, melyben ... méltóságos gróf Teleki Józsefné asszonynak, ama drága léleknek halálának kondoleálok, és magam állapotjárul röviden írok. Mást az úrnak, Ráday Gedeon bátyám uramnak, melyben Nagy Sámuel uram dolgáról ismét és bőven tudósítom. Délután a koncertben voltam.

29ª Csütörtökön délután Bernoulli János uram, Nezman, Sprecher, Plánta, Chavannes, a Bernoulli uram fia ugyan nálam voltanak, s magokat mulatták s kártyáztak.

30ª Wolleb uramnál voltunk délután; Sprecher uram a valóságos vagy inkább tökéletes nemes emberrül való írását elolvasta, meglehetős volt volna ugyan, de a rend nem ártott volna, ha jobb lett volna benne. Wolleb uram muzsikált azelőtt a viol de gambe nevű muzsikaszerszámon; olyan, mint a bassz-hegedű, csakhogy több húr vagyon rajta.

December

1ª Nálam musicus concertus volt, hozzám jővén Szando és Skalier uraimék. Semmi levelet a postán nem vettem, nem is írtam.

2ª Délelőtt voltam a francia templomban; onnan hazajővén mentem Ádám öcsémmel Marschall uram látogatására, de a misén lévén éppen akkor, akkor hozzá nem mehettünk. Hanem délután hozzá mentünk, és én onnan nem akaratombul, csak magam egy idevaló fő kereskedő emberhez mentem; ugyanis minap Marschall uramnál lévén ottan a huningai kommendánsné Ormondné asszonyommal és a francia kommiszárius leányaival s egy báseli asszonnyal vagy leánnyal (nem tudom) kártyázván, elvesztettem volt egy forintot, nem lévén pedig egyéb aranynál az erszényemben, az asszonyokat nem kontentálhattam: egy ottan levő báseli emberséges ember adott azért kölcsön mintegy egy

forintnyi aprópénzt. Azután mind kerestem azt az embert, s azt mondották volt másutt, hogy talán Teucher uram, kinek megtudakozván a szállását, akkor Marschall uramtól hozzá mentem, de bémenvén hozzá, akkor veszem észre, hogy nem az, aki nékem a pénzt adta, de csakugyan láttam volt ezt is azelőtt Marschall uramnál, s jó szívvel is látott, s kártyázni marasztott, de minthogy már estve volt, nem maradtam.

3ª Minden dolgom rend szerint folytattam, és némely helyre, ahonnan holmit vettem, megfizettem úgymint: bundámért, az ezüst csattért, a szabónak a lajbimért, a könyvárulónak holmi apróság könyvekért, úgy mint az Institutiokért, amelyeket maga nyomatott Thurneisz (ez a neve a tipográfusnak és egyszersmind bibliopolának; kettő vagyon pedig ilyen nevű bibliopola itten), a szekeresnek, aki Huningába vitt ki etc. Küldötte hozzám Marschall uram tegnapi ígérete szerint a *Lettre d'un Svisset* és az *Epheraim Justifiét*. Küldöttem én Marschall uramnak ugyanekkor 6 kis butélia aszúszőlő borát, Bernoulli Dániel uramnak hármat.

4ª Megtaláltam azt az embert, aki nékem minap, 30ª 8ᵇʳ, Marschall uramnál egy forintot adott hat krajcár híján. Fürstenbergnek hívták, s megvittem a pénzt néki. Láttam ugyaneznap egy tengeri állatot, melyet a gazdája tengeri tigrisnek nevezett. Igen szép állat, fele olyanforma, mint a kutya vagy tigris, fele pedig halforma, mint a szárcsának vagy récének, olyanforma az első két lábacskája, de nem járhat rajta, kétségkívül a vízben úszott véle, hátul is áll ki egyenesen olyanforma szárnya, mint a halnak, s azon felül pedig vagyon egy kis rövid farka. Jár a pádimentumon, de inkább lehet mondani, hogy hengergődzik, mert lába annál a kettőnél több, amelyet mondék, nincsen, azon pedig nem jár, hanem csak imígy-amúgy, mikor megáll, tartózkodik. Körme van ezen a kis lábán. Másként elég vidám, jámbor, szőrös egyrészeint. Az az állat ez kétségkívül, akit Anson a maga Itinerariumában tengeri oroszlánnak nevez.

5ª Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának, melyben utolsó Szelnáról 8ª 9ᵇʳ írott levelére válaszoltam, és abba tiszteletes Málnási uramnak is egy kis levelecskét zártam. Mást írtam méltóságos generális Bethlen Farkas úrnak; harmadikat ágens Matolai uramnak Bécsbe, melyben kamerárius ság iránt való instanciám iránt tudakozódom, és kérem, hogy mentül hamarébb végire hajtsa. Délután a koncertben voltam, igen számos volt. Azelőtt pedig adtam Decius Mussita nevű olasz nyelvtanítónak testimoniálist azirránt, hogy nálam való szolgálatja tetszik, és hogy nehezen esnék nála nélkül ellennem; mert a városbul mások irigységire nézve ki akarták úzni azalatt a szín alatt, hogy borbélyságba elegyítette magát a városi kirurgusoknak kisebbségire; másik az, hogy megházasodott, az ilyetén idegen ideszár-

mazottakat pedig a város szokása szerint csak addig szenvedik, míg nőtelen maradnak, de mihelyt megházasodik és fundust elélésekre s háznépe eltartásokra mutatni nem tudnak, legottan eligazítják a városból. Csakugyan kérésire szóltam Iselin urammal és másokkal iránta, s ugyanazon végre adtam ezen testimoniálisomat is: s gondolom megmaraszthatom, mert az univerzitásbeli regimen is ajánlotta dolgát a városi többeknek.

6ª Semmi dolgom nem volt, hanem még 3ª elhíván ad 10um lakadalomba Iselin uram, egy pénzváltó, aki házasodott, a Wolleb uram közelrül való atyafia, az itt való szokás szerint most csötörtökön ismét elhívott, s ígérkeztem is.

7ª Mentem volt Schultheisz Wolleb uramhoz a többekkel együtt. Plánta uram olvasta el a maga munkáját, amelynek célja ugyan a lett volna, hogy az idegeneknek a lakosokhoz való kötelességit adja elé, de ennek a célnak a munka oly kevéssé felelt meg, hogy vagy semmit, vagy legalább igen keveset szólván erről a kötelességről, többire a kerékvágáson kívül járt.

8ª Vettem kedves atyámuram őnagysága Kertsesoráról de 21ª 9br írott levelét, melyben írja őnagysága, hogy éppen akkor szándékozott a néhai gróf Teleki Józsefné asszony temetésire menni Fogarasba, mely ad 25um ejusdem rendeltetett. Ír őnagysága a kétszáz aranynak felküldése iránt is, nem külömben a Matolai uram dolgáról is újabban vagy inkább az én Matolai uram által folytatott dolgomról. Nem írtam eznap egy levelet is. Disputás lévén eznap, én opponáltam ismét. Délután kapitány Krämer uram sokáig nálam volt. Azután pedig Misanis uram elhíván, őkegyelménél tarokkoztam Bernoulli, Sprecher és Nezman urammal egészen nyolc óráig.

9ª Reggel nem voltam templomban; délután a Sz. Péter templomában voltam. Onnan az öcsémmel, Teleki Ádámmal, Marschall uramhoz mentem. Onnan visszajővén Sprecher uramékhoz bétértem.

10ª Voltam legelőször a bázeli lakodalomban. Megérzette volna az erszényem, ha sokszor ilyen alkalmatosságra kellett volna mennem. Mert először a menyasszonynak minekelőtte a lakodalomba mennének, ajándékot szokott küldeni minden, valaki oda hivatalos, amely a városi közönséges embertől is egy arany legalább; én egy Louis d'ort küldöttem. Ezenkívül a muzsikásokat különösen meg kell ajándékozni, nem külömben azokat is, akik az embernek kalapját, kotzperdit eltészik. A menyasszonynak küldeni szokott ajándék alkalmas summára telik, mert ötven személyt szabad elhívni az idegeneken kívül; legalább a költséget, amely a lakadalomra esik, sokkal felülmúlja, úgy hogy a schweizer ebben is okosan gondot tud magára viselni, nehogy az erszénye a vendégséget megérezze. Tizenkét óránál tovább nem szabad táncolni. Háromszor ettek; először ebédet 12 óra tájban, de az csak

mintegy egy vagy másfél fertály óráig tartott, s azután felkelvén táncoltak; másodszor nyolc óra tájban vacsorát; és harmadszor, 12 órakor, midőn már a táncnak vége volt, ismét vacsorához ültek. Én tizenkét órakor hazajöttem. A többiek majd 3 óráig éjfél után ott voltak.

11ª Voltam délután tiszteletes professzor Beck uramnál a tiszteletes Bod uram könyve dolgában; fogadta, hogy szól iránta Imhoffal, a könyvnyomtatóval.

12ª Voltam Marschall uramnál ebéden; ott voltak mások is, kiket nem ösmértem a vidékből; s ott volt nevezetesen egy Párizsból akkor érkezett, Bécsbe szándékozó cavaliér, eredetére nézve spanyol, Marquis de Ximenes d' Arragon a neve, felséges asszonyunknak kamerériusa, középidejű ember; mintegy negyven esztendősnek gondolom. Marschall uramnak azelőtt kevéssel küldvén ismét 6 butélia bort, abból egyébféle borok között hozatott most is. Nagyon tetszett mindnyájoknak, kaptak rajta, mint amelyről őket asszeneráltam, hogy valóságos tokaji bor. Marschall uramtól visszajővén a koncertbe mentem, ott voltam majd 8 óráig. Levelet nem vettem, s nem is írtam.

13ª Nem történt semmi nevezetes dolgom, hanem a kollégiumaimat rendesen folytattam, sehol pedig egyebütt nem voltam.

14ª Voltunk délután Wolleb uramnál. Misani uram írt a dicséretre és a gyalázatra méltó nemes embernek egymástól való külömbségiről. Röviden írt, de jobban, mintsem tőle vártuk volna, mely gyanúságba is hozott, hogy talán más írta néki, s talán nevezetesen Sprecher uram, mert minap elolvasott munkájához sok részben hasonló volt. Akárki írta légyen, a munka nem volt alávaló; a rend itt is nem volt ugyan egész. Egyéb dolgokrul is sokat, egymásrul is sokat beszélgettünk.

15ª Írtam egy levelet kedves atyámuramnak, melyben arra válaszolok, amelyet 8ª vettem. Disputatorium collegiumban voltam Iselin uramnál. Délután nálam musicus concertus volt. A nyelvtanítómnak még nem fizettem eddig semmit; már három holnapja eltölt, miolta hozzám jár, adtam néki ma 4 forintot, a többit másszorra halasztottam, minthogy nem volt nálam fejér pénz ekkor. Az én kedves atyámuram őnagyságának írott levelembe Müller uramnak is zártam egy levelit.

16ª A templomban nem voltam.

17ª Délután elhívott Bernoulli János uram magához, s ottan másokkal együtt kártyáztam tarokkot.

18ª Kifizettem Kuger uramat, a Vadember-béli gazdát, mely tett 29 x 53, mert hozattam volt bizonyos alkalmatosságokkal, amidőn idegenek voltak nálam, négy butélia burgundiai bort, s minap is egynéhány krajcár hátramaradott volt a fizetésibül. Onnan mentem két órakor a Bernoulli Dániel uram közönséges kollégiumára, amelyet az úgynevezett *Unter Collegium*ban tartott. Alig vala ennek a nagy embernek egynéhány gyermek hallgatója, azok is pedig, amint látszott, s maga is

mondotta, igen értetlenek. Melynek azt az okát adta, hogy itten bévett rossz szokás, hogy a gyermekeket, mihelyt 15 esztendősök vagy olyanformán, mindjárt artium magisternek szeretik tenni, amidőn még nemhogy maga magister lehetne, de tanítványnak is sokszor rossz.

19ª Vettem az úr, Ráday Gedeon bátyám uram levelét Pécelről, de 1ª Xᵇʳ, melyben írja, hogy másnap Ludányba indul; s a Finck Daun generális által lett megverettetésirül is bőven tudósít; de én már régen hallottam volt, sőt csakhamar, úgymint hat napra az ütközet után. Írtam egy levelet tiszteletes Bod uramnak, melyben az Imhoff szándékárul újabban tudósítom, és azt írom, hogy egy holnapig vagy valamicskével tovább válaszát megvárom, és addig a dologhoz hozzá nem fogatok, az pedig eltelvén, minapi levele szerint csak megalkuszom, akáhogy is, véle. Mást írtam Toroczkainé húgomasszonynak, sokat bolondozom benne véle. Harmadikát Pongrátz Boldisár uramnak Pestre, és abban egy a Cserhátra szóló levelet, melynek párja nálam megvan. Délután a koncertben voltam, igen sokan voltak ottan.

20ª Nem volt semmi nevezetes dolgom.

21ª Voltam másokkal együtt Wolleb uramnál. Salis uram olvasta el a maga munkáját, amely volt a tudós és tudatlan nemes embernek egymástól való külömbségéről. Nem volt igen különös munka; több jóindulatot és kegyességet mutatott az írója benne, mint tudományt. Annakutána ugyanott, Wolleb uramnál, német tragédiát jászódtunk, kiki-, amely persónát magára vállalt, annak a részit, amidőn a sor reá jött, elolvasta a könyvbül. Ott voltunk mi, akik oda szoktunk járni mindnyájan, ezenkívül pedig ott volt a Wolleb uram léánya is, aki elég rendes léány és a professzor Spreng uram léánya, aki alkalmas szépségű, de igen rosszhírű léány. Ezek ketten két ottan abban a tragédiában eléforduló asszonyoknak a képit viselték. Professzor Spreng uram ennek a léánynak az apja, aki a német nyelvet tanítja, és az idén minden héten kijőni szokott írásocskát, melynek a titulusa *Sintemal*, dolgozza. Eznap töltöttem bé a 21dik esztendőmet, de senkinek semmit nem szóllottam iránta, hanem estve Nezman uraimék eljővén Wolleb uramtól, megmondottam; nem akarván nagy lármát ütni belőle, melyre külömben is semmi kedvem nincsen, itt pedig annál kevesebbé, hogy talán nevezetes költségembe is került volna.

22ª Disputatorium collegiumban voltam Iselin uramnál, én voltam a respondens, Sprecher, Schweighauser és Spoerlin uraimék pedig az opponenseim. Délután sétálni mentem a várfokra. Levelet se nem vettem, se nem írtam.

23ª Reggel a Sz. Péter templomában voltam; Brucker uram prédikállott. Délután pedig Marschall uramnál voltam, jó szívvel látott. Marschall uramtól visszajővén mentem volt Müllerné asszonyhoz, a lipsiai kereskedőnek a feleségihez, kinek a minap a lakadalomban

megígértem, hogy hozzá megyek, mert ottan az itt való szokás szerint ezt hagyták nékem, hogy néki szolgáljak, s réá vigyázzak. Mindketten emberséges emberek, mind az ura, mind maga az asszony, középidejűek. Lipsiából ezen a nyáron jöttek el, s a jövő tavasszal ismét visszamennek, megunták volt kétségkívül a lipsiai háborús világot, de minthogy mindenek ott vagyon, csakugyan ismét visszamenni kéntelenek.

24ª Délután a francia pappal Sellier uramnál voltunk Teleki Ádám öcsémurammal együtt, s megjelentettem néki, hogy holnap Úrvacsorájával akarunk élni, mert itt az idegenektől megkívánják. Szokás az is, hogy azok, akik evégre odamennek, bizonyságot hozzanak más helyről, hogy ők valósággal reformata religiójú emberek, de minthogy engemet már itten ezelőtt ösmértek, s egyszer már ugyan a francia templomban Úrvacsorával éltem is, nem kívánta. Amidőn a minap Úrvacsoráját vettem, akkor a papnál nem is voltam, mert még a szokást nem tudtam, de csakugyan minden kérdés nélkül feladták. Onnan hazajővén Bernoulli Dániel uramat a házamban találtam, igen derék jóféle ember, s hozzám kiváltképpen igen jó szívvel viseltetik. Egy kisség nálam mulatván elment. Azután mentem 4 órakor a francia templomba, az itt való szokás szerint a káplán Chavannes uram készítő prédikációján.

25ª Mely Karácsonnak első napja volt, az Úrvacsorájával éltem a francia templomban. Hajnalban mentünk, s gyertyánál fogtunk az isteni szolgálathoz; minden embernek egy-egy gyertyája lévén maga előtt, mely nékem igen szokatlan dolog volt, s idegennek tetszett. Délután egész nap otthon voltam.

26ª Vettem kedves atyámuram őnagysága Szebenből 5ª X^br^ írott levelét, és arra ugyanakkor mindjárt válaszoltam is. Egyébünnen semmi levelet sem vettem. Délután csak otthon voltam, s magam dolgához láttam.

27ª Nem volt semmi megjegyzésre méltó történetem eznap, magam rend szerint való órámat folytattam. Minthogy néha Bernoulli János uram és más ösmerősim hozzám jöttek kártyázni, egy ahhoz való ládát vettem.

28ª Délután voltunk Schultheiss Wolleb uramnál a szokott öszvegyűlésünk napján. Soyan uram olvasta el a maga munkáját, mely volt a bolondságnak dicséretiről; rendes munka volt. Ottan voltak ismét Müllerné asszony, idevaló özvegyasszony, s Schultheiss uram léánya és még egy előttem ösméretlen léány, s ismét komédiát játszódtunk, de elvégeznünk időnk nem vala. Kiki a könyvből a maga sorján, amit nekie kellett mondani, elolvasta; ártatlan mulatság volt, sokat kacagtunk mellette.

29ª Reggel opponáltam a Sprecher uram tésiseire Iselin uramnál. Délután nálam voltak Professzor Bernoulli János uram, Sprecher,

Plánta, Misani, Nezman uraimék és Chavannes uram, az itt való francia káplán; tarokkot kártyáztunk. Az itt való mulatságomban jólesett, hogy az efféle kártyázások mind inkább húztak el egyéb munkáimtól, mint másutt talán elhúztak volna, mind kevesebbe került; mert mindenkor csak egy rápba játszódtunk, mely egészen fél krajcárt nem tészen.

30ª Nem voltam templomban alkalmatlan idő lévén, és rész szerint nem is éppen jól érezvén magamat.

31ª Semmi dolgom nevezetesen nem volt, hanem csak a szokott óráimat folytattam.

Áldott légyen az engemet Teremtő és én reám gondot viselő mennyei Atyámnak érette, ezen 1759dik esztendőt is jó egészséggel és egyébféle áldásaival töltöttem el, melyekre éppen érdemetlen voltam. Az idegen levegőég is mindeddig nemcsak nem ártott, de ugyan használt is, s egészségesebb voltam, mint otthon egy darab időtől, majd egynehány esztendőtől fogva.

1760

Január

1ª Január. Mentem a Sz. Péter templomába reggel, délután pedig a templomban nem voltam. Nezman uram délután nálam volt.

2ª Vettem kedves atyámuram őnagysága levelit Szebenből de 15ª X^br^; és abban az úr, regesztrátor Halmágyi uram, levelét ugyanazon dátumról. Vettem ezenkívül Pongrátz Boldizsár uram levelét is Pestről de 12ª X^br^. Délután elmentem öcsém, Teleki Ádám urammal Nagy-Hüningába a kommendánshoz, Ormond uramhoz, kinek a minapi, Marschall uramnál lévén, invitálására, hogy meglátogatom, ígértem vala. Jó szívvel látott, és a jövő hétfűre, úgymint 7dikre ebédre hívott. Onnan visszajővén a koncertbe mentem, sokan voltak, Mmle Rohner énekelt, de énnekem — megvallom — nemigen tetszett az éneklése. Eznap Teleki Sámuel öcsémuram felérkezett Kovács urammal.

3ª A szállásra menvén Teleki Sámuel öcsémmel, Bernoulli Dániel uramhoz elvittem, Bernoulli János uramot otthon nem kaptuk. Délután Sprecher uramékhoz vittem; nagy baja volt, hogy deák nyelvnél egyebet nem tudott, mert ezek vagy éppen nem, vagy igen ritkán beszélnek deákul.

4ª Kollégiumaimat rendesen folytattam.

5ª Semmi levelet nem vettem; kettőt írtam, egyet kedves atyámuram őnagyságának és abban regesztrátor Halmágyi uramnak külön, mást Pongrátz Boldizsár uramnak. Délután Sprecher uraiméknál voltunk, és

ottan Bernoulli János urammal együtt tarokkot kártyáztam. Egyébaránt semmi megjegyzésre méltó dolog rajtam nem történt.

6ª Laxativumot vettem nem egyébért, hanem hogy mivel itten erősen himlőztek, ha valahogy réám ragad, könnyebben által eshessek rajta. Melyre nézve templomban nem voltam, sőt egész nap a házamból ki sem mentem. Dr. Hesz uramtól, a gazdámtól, vettem a laxativát.

7ª A huningai kommendánsnak minapi hivatalja szerint odamentünk. Sokan voltak ott, s azok között a felséges asszonyunk követje Marschall uram is; mi az öcsémmel későbbre érkeztünk, mint mások, s már le is ültek volt.

8ª Otthon voltam azokon az óráimon kívül, amelyeket kollégiumaimra fordítottam; kifizettem a kompaktort holmi apróságról.

9ª Semmi levelet sem vettem a hazámbul, s nem is írtam. Délután a koncertben voltam, sokan voltak itten ahhoz képest, amit én gondoltam, mert a szánkázás sokakat elfoglalt, melyen itt azért kapnak az ifjak olyan igen, hogy törvény vagyon, mely a városban való táncot megtiltja egyébkor, hanem amikor a hó esik és szánkázni lehet. Azért is mihelyt egy kis hó esik, mindgyárt hasznát akarják venni ennek a törvénynek. A szánkázásoknak módja rendes, egy lovat a szánba béfognak, egyen pedig egy legény előtte lovagol. A szánjok csinos, de kevésből áll. Egy férfi és egy asszonyember fér reá.

10ª Nem voltam seholt a kollégiumaimon kívül. Professzor Iselin uram sokáig nálam volt.

11ª Voltunk Schultheiss Wolleb uramnál; Teleki Ádám öcsém olvasta el a maga munkáját *de tranquillitate animi*. Emellett a minap elkezdett komédiát végigcsináltuk.

12ª Vettem kedves asszonyanyám őnagysága Kertsesoráról tulajdon maga kezével írott levelét, melyben némely dolgokról is írván, parancsolja, hogy valamint eddig, úgy ennekutána is gyakran írjak; tele van az egész levél anyai szeretettel. Egy levelet írtam Bécsbe a hollandiai követség papjának, tiszteletes Haltmayer uramnak, még Bécsben tett ígéretem szerint. Vettem g. Teleki Károly bátyámuram levelét is, melyet Teleki Sámuel öcsémuram még a minap hozott, de mindeddig kezembe adni elfelejtette.

13ª Elmentem volt másokkal, úgymint Nezman, Plánta, Soyan, Mizanis, Salis, Teleki Sámuel és Ádám öcsémuraimékkal Muttenz nevű faluba, holott Annoni uram volt a pap, kihez énnékem Urlsberger uram Augsburgból írta volt a minap, hogy menjek el, és véle ösmerkedjem meg. Pietistának tartatik, külömben igen jeles embernek látszott, mintegy 65 esztendős embernek mondották. Azért mentünk részszerint, hogy prédikállását hallgassuk, de nagyon megcsalatkoztunk, mert nem őkegyelme prédikállott, sőt rosszul lévén egy kevéssé, a templomban sem volt. Másik odamenetelünknek célja a volt, hogy a Hubertiana

Bibliothecát megnézzük, melynek a gazdája, Hubert uram, már megholt, s az özvegyére maradt, kinek vagyon egy 10 esztendőktől fogva elveszett fia, él-é vagy megholt, nem tudja. Sok szép m[anu]s[criptum]okat láttunk, kiknek némelyike ritkaságra, sok régiségére nézve megérdemlette a nézést. Volt a többi között egy a 9-dik seculumból való manuscriptum, sőt talán több is. Ezenkívül némely igen ritka nyomtatott könyvek, melyeknek nagy része csakhamar a tipográfia kitalálása után nyomtatott, nevezetesen Celsusnak egy, amint aki mutogatta, mondotta, éppen ignota editioja. Ez az ember, aki megmutogatta, igen emberséges és könyvekhez értő ember s kivált jeles antikvárius volt, ... hívták. Láttam ugyanitt egy Constantzinápolyban egy 1730-ban nyomtattatott török grammatikát francia nyelven, mely azért ritka, hogy ez a tipográfia, amely legelső volt Constantzinápolyban, és amelyet a francia követ állított fel ottan, csak igen kevés ideig állott fenn, mert a törökök nem szeretvén, hogy a magok nemzetsége között az olvasásnak mestersége oly könnyűvé váljon, mint ezáltal a Grammatica és több íly szellemű könyvek által válhatott volna, kétségkívül a papok izgatásából támadást akartak csinálni. Melyre nézve félbe kellett az elkezdett munkát csakhamar hagyni, s azért az ebből a tipográfiából kijött könyvek mind ritkák, mind drágák.

Láttunk régi pénzekből is alkalmas gyűjteményt és igen szépet. Estvére még hazajöttünk. A papnak, Annoni uramnak is szép gyűjteménye vagyon, amint mondják, a petrifikációkban, de minthogy vasárnap volt, nem mutatta meg, mert azt mondotta Nezman uramnak különösön is, hogy sajnálja, hogy meg nem mutathatja, de vasárnap nem lehet olyan ember, akinek megmutassa.

14ª Mindeddig megfizetni elfelejtettem volt Nezman uramnak a minapi Lerachra való menetelünkkor tett költségét, melyből réám esett 3 G. 18. kr. Vettem két könyvet, úgymint a Socinus leveleit és egy Disputatio-ját cum Apologie adnea Jansenii, melyet a minapi kérésem szerint egy schaffhauseni kótyavetyén professzor Iselin uram számomra megvétetett, s ma adtam meg az árát.

15ª Délután Marschall uramnál voltam, s holnapra ebédre hívott, ideadta, hogy megolvassam a felséges asszonyunk mindenütt levő követjeihez elküldött Circulare Rescriptumát, melyben felséges asszonyunk a prussziai hadnak Csehországban s más tartományokban tett sok kegyetlenségeit számlálja elő. A prussziai király az elmúlt 1759. esztendőben novemberben béküldött Csehországba, és ottan a prusszusok a többi között az osseggi klastromot egészen felprédálták, melyet azzal akart a király menteni, hogy generális Laudon is úgy bánt az ő sziléziai embereivel. Most már azt mondja itten őfelsége; 1° hogy Laudon generálist nem tudja, hogy semmi kegyetlenséget vitt volna véghez a sziléziai lakosokon; de 2° ha szintén valamint cselekedett volna is, a

prusszusoknak már azelőtt a hadakozásnak kezdetitől fogva az őfelsége országaiban véghezvitt iszonyúságok arra méltó okot adhatott volna, melyeknek históriáját ottan egyenként megírja.

16ª Írtam két levelet, egyiket a kedves asszonyanyám őnagysága levelére válaszul, másikát pedig a Teleki Károly bátyámuraméra, melyet minap Teleki Sámuel öcsémuram által vettem, ebben szerencséltetem új házasságán, melynek végbemenetelét jelentette volt levélben. Ebéden Teleki Sámuel öcsémurammal együtt Marschall uramnál voltam. A hunningai kommendáns feleségestől, léányostól ott volt, s mások egynéhányan. A koncertből kimaradtam.

17ª Nem volt semmi megjegyzésre méltó történetem.

18ª Mentem legelőször a Koronához ebédre, elhagyván a Wildemant, minthogy ezzel 16 G. 30 kr.ban alkudtam meg, amott pedig 26 német forintot adtam csak az ebédért. A Wildemant kifizettem egészen minden fogyatkozás nélkül.

19ª Levelet nem vettem, hanem ágens Matolai uramnak egyet írtam, melyben régi hallgatásáról megintvén, hogy mentül hamarébb, dolgom miben légyen, tudósítson, kérem. Ugyaneznap itt való Wechseles Ochs uramhoz jött Kühner uraméknak wechsele kétszáz arany iránt, minthogy (jóllehet az itt való igen rossz pénznél kevesebbe akarta őkegyelme nekem a Louis d'ort adni), csakugyan a 200 aranyon 16 forintot 40 kr. vesztettem volna, nem akartam mindaddig felvenni, míg Kühner uramnak ezirán nem írok. Délután voltam és magammal a Schultheiss Wolleb uram léányát is elvittem ígéretem szerint két Collaun nevű egytestvér olasznak a Három Királynál lévő koncertjibe — kik egy új muzsikának nemin, melynek a prímáját colascioncinonak, a basszusát pedig colascioncinek nevezik, igen jelesen muzsikáltak; kivált az egyik szép mesterségit mutatta.

20ª A francia templomban voltam reggel; délután pedig nem mehettem, minthogy a lábaimnak a cipők szorítása miatt alkalmatlanul volt.

21ª Délután elhívott Bernoulli János uram, s ottan voltam 5 órától fogva nyolcig, tarokkoztam őkegyelmével és másokkal. Bernoulli Dániel uramnál délutáni két órakor voltam, mert reggel a Sz. Péter templomában választandó pap dolgában foglalatoskodtak. Ugyanazért

22ª teljességgel őkegyelménél nem is voltam. E két napon Iselin uramnál sem voltam.

23ª Szánkáztam a sárban kénytelenségből, melyre — megvallom — teljességgel semmi kedvem sem volt, de minthogy az ittlévő más idegenek mindnyájan vagy legalább többire mind szánkáztak, én sem állhattam ki előle, annyival is inkább, hogy már gyakran kezdik vala tőlem kérdezni, hogy miért vagyok olyan magamnak való. Külömben az idő is régen alkalmatlan sáros és éppen nem szánnak való volt, úgy hogy

ha egyéb okom nem lett volna, bizony magam kedviért soha nem mentem volna. Kivált tapasztalván, hogy sokan a basileaiak közül nemigen szeretik az idegeneknek kedveket keresni, s nevezetesen a nemes embereknek, minthogy őköztök egyetlen egynél több nincs; az is pedig minthogy nemes ember, semmi hivatalra nem mehet.

Vettem két levelet, egyet g. Székely Ádám apámtól, mely a minapi levelemre való felelete; mást tiszteletes Ajtai uramtól, a professzortól Enyedről de 2ª Január, melyben a Kollégium számára a Bibliotheca Patrum és a Conciliumok megszerzésire kér. Írtam egy levelet Kühner uramnak és a kompániájának, melyben hogy Ochs uramtól a pénzt fel nem akarom úgy venni. (vesztvén rajta 16f 40 kr), megírom, és hogy más rendelést tegyenek iránta, kérem.

Még a szánkázásról ezt idetészem, hogy akkor éjfél után 3 órakor jöttem haza, melyet nem cselekedtem volna magam kedviért, aki a diétat otthon is ugyan, de kivált idegen földön szerettem szoroson megtartani, hanem a vélem lévő Wolleb uram léánya kedviért cselekedtem; kinek ösméretes lévén az apjával, és minden héten oda öszvegyűlvén, az itt való szokás szerint őtet a szánomra felvettem, és a táncra is annakutána hat órakor elvittem. Ifjú, de jó nevelésű léány volt, és a mi mindenütt s itt is ritka dolog, minden kikapósság nélkül való, jóerkölcsű, melyért is őtet a többeknél feljebb becsültem, kiknek az asszonyi nemnek nagy részével köz hibájok, a kacérság és a feslett erkölcs magokat velem megutáltatta, melyet bizony soha jó szemmel nem nézhettem, s Istennek hála magamat tőlök meg is őrzöttem.

24ª Elfolyt csendesen és minden nevezetes történet nélkül.

25ª Délután Schultheiss Wolleb uramnál voltam másokkal együtt. Maga olvasott Wolleb uram két rövid darab munkát, melynek egyikébe béfoglaltatott egy apának a maga szépségibe elbízott léányához való intése, másikába két idegennek a képe, melynek egyike szelet csinál, és nagy költséggel kezdi, de utoljára mindenek előtt utálatba megyen, másika pedig csendesen és mértékletesen kezdi, és ugyanúgy is végzi, s mindenekelőtt a becsülete mindvégig nemcsak megmarad, hanem ugyan naponként nevekedik is. Rövid, de rendes kis munka volt. Annak utána Gotschedné asszonynak egy franciából németre fordított Dorfjuncker nevű komédiáját játszódtuk, ott lévén a maga léányán kívül Wolleb uramnak még két Passavan léányok és egy Müllerné nevű özvegyasszony, kik az asszonyemberek perszónáját viselték.

26ª Semmi levelet nem vettem. Egyet írtam kedves atyámuram őnagyságának, melyben a pénz dolgáról és a Kühnernek írott levelemrül tudósítom; emellett arról is kérem őnagyságát, hogy még itten létemben 100 aranyat küldeni méltóztassék, minthogy ha innen egyszer elindulok, azután bajosabb lészen utazásom közbeni általtétele. Sehol eznap nem voltam.

27ª Nem voltam a templomban, mert mind a reggeli, mind a délesti isteni szolgálat alatt nagy eső esett. Estvefelé elmentem Marschall uramhoz.

28ª Semmi nevezetes történetem nem volt egész nap, kollégiumaimat jártam rendes órákon.

29ª Hasonlóképpen semmi megjegyzésre méltó dolgom nem volt.

30ª Vettem Pongrátz Boldizsár uram levelét de 16ª Jan. Pestről, melybe egy más cserháti levelet zárt de 1ª X^br^. Délután a koncertben voltam; levelet egyet sem írtam.

31ª Csendesen folyt el; Istennek hála az egész holnap is. Vettem Neuschatelből Meuron uram levelét, melyben magát menti, hogy minap búcsúzatlan ment el.

Február

1ª Február. Délután Wolleb uramnál voltunk, és én a magam munkájának, amelyet a vallás csúfolóiról írtam, egy részit olvastam el, s a többit pedig a jövő péntekre hagytam. Franciául írtam avégre, hogy az asszonyok is értsék.

2ª Február vettem 1° kedves atyámuram őnagysága levelit Szebenből, és abban tiszteletes Málnási uram kisebb levelit ugyanonnan de 16ª Január. 2° vettem méltóságos gróf Lázár János uram őexcellenciája levelit ugyan Szebenből de 16ª Január, melyben minap írott levelemre pro suo more nyájasan válaszol. 3° Ágens Matolai uram levelét Bécsből de 26ª Január, melyben minapi levelemre válaszol, és jelenti, hogy őfelsége kamériusnak rezolvált, és hogy publikációja addig halasztódik, míg többek is lesznek, akik konkurálnak, és nevezetes promóció történik. 4° vettem tiszteletes Bod uram levelét is de 12ª Január Magyar Igenből, melyben az Imhoffal való dologrul bőven ír, és a véle való alkalomra teljes szabadságot ád. Egy levelet pedig írtam Meuron uramnak, melyben minapi levelére válaszolok Neuschatelbe. Délután Bernoulli János uram rhetusokkal együtt nálam voltak s kártyáztunk.

3ª Reggel nem voltam a templomban; délután pedig a Sz. Péter templomában voltam, onnan kijövén mentem volt tipográfus Imhoffhoz az eklézsiai história dolgában, s holnapra hozzám híjtam, hogy a dolog iránt beszélgessek bővebben.

4ª Délután Marschall uramnál voltam, s onnan visszajövén Nezman urammal sakkoztam.

5ª Ismét sokat traktáltam Imhoffal, de még meg nem alkudtam véle.

6ª Délelőtt vettem méltóságos gróf Bethlen Imre és Farkas urak együtt írt levelét, melyben minapi levelemre nyájasan válaszolnak, és

méltóságos g. Bethlen Imre úr bizonyos dolgot bíz reám. Vettem Ochs uram által Kühner uraiméknak minapi levelemre való válaszát, melyben írják, hogy az a 16 f 40 kr, mellyel az Ochs uramtól ajánlott kifizetés a francia pénz szerint kevesebb, mintha aranyul fizették volna, az általtételnek az ára, mivel a 200 aranyot csak csupán küldötték kezébe, s az általtételéért semmit sem fizettek külön. Melyre nézve még ezennap délelőtt a 825 f-.ban a Louis d'ort 9 3/5 f-.ban számlálván felvettem, mely mindöszve tett 85 Louis d'ort s 9 forintot. Írtam két quietantiát róla, melynek mindenikében megírtam, hogy e két egyforma ugyan, de csak egyet érő quietantia, s mindeniket kívánsága szerint odaadtam Ochs uramnak.

Írtam két levelet; egyet kedves atyámuram őnagyságának, melybe tiszteletes Málnási uramnak is egy kicsinyt zártam, mást ágens Matolai uramnak, melyben kérem, hogy kamerárius ságom iránt való rezolucióját őfelségének küldje meg, és mikor lésznek promóciók, tudósítson. Délután a koncertben voltam, sokan voltak mások is.

7ª Semmi nevezetes dolgom nem történt egész nap, rendes óráimat, mint másszor, jártam.

8ª Délután a Schultheiss Wolleb uramnál voltunk, és a minapi munkámnak a vallástagadók ellen, s más részit elolvastam; sokakat gyűjtött volt oda Schultheiss uram, annakutána pedig játszódtunk, bizonyos asszonyok között szokásban lévő zálogos játékot.

9ª Semmi levelet nem vettem. Kedves atyámuramnak ismét egy levelet írtam, melybe Bernoulli uram tegnap kezembe adott válaszát zártam. Mást pedig írtam Pongrátz uramnak, és abba a Cserhátra szóló egy akluzát zártam, mely mind a kettő a minap, 30ª Január vett levelekre való válasz. Délelőtt disputáción is voltam Iselin uramnál; Buxtorff uram volt a respondens, de soha nála feleletlenebb respondenst még nem láttam; mert igazán a „nescio" háborgatja nyavalyást.

10ª Délelőtt a Sz. Péter templomában, délután pedig a francia templomban voltam isteni szolgálaton. Eznap sokat sétáltam Plánta és Salis uraimékkal; voltam a badenburlachi Markgraf kertiben, mely nemigen szép; és a medica facultas kertiben. Szép nap volt és meleg; a francia templomból kijövén, mentem volt a több rhetusokkal együtt Passavan uramhoz, a Türneisz uram mostohaapjához, aki minap ősszel Flisenben olyan jó szívvel látott volt. Most voltam még a városban legelőször nála. Kártyáztam tarokkot, s vesztettem 11 pátzot.

11ª Semmi nevezetes dolgom nem volt.

12ª Fájni kezdett ismét a mellyem, olyanformán, mint a minap, gondolom — amint mások is mondották — hogy szél volt. Egész nap igen alkalmatlanul voltam, kivált mikor lélekzetet vettem, nehéz fájdalmat érzettem gyakorta a bal résziben a mellyemnek. Megalkudtam Imhoffal, a könyvnyomtatóval, a tiszteletes Bod uram magyarul

írott Historia Ecclesiasticá-jának kinyomtatása iránt 250 rhenes forintban, Basiléában kelő pénzben, 500 exemplárért. A mappákot, amelyek hozzá tartoznak, ezen kívül metszettetjük ki közös költségen; de ő a papírosat ingyen adja hozzá, és ki is nyomtatja mind az 500 exemplárokhoz való mappákot, melyek — négy-négy lévén egyhez — 2000-re mennek. A táblák Imhoffnál maradnak. A pénznek pedig felit, mindenekelőtte hozzá fogna, le kelletik tenni; a más felit pedig minekutána elvégzi. Még ugyan kontraktust ezen alkalomrul nem csináltunk, de csakugyan elvégeztük eszerint egymással a dolgot, melyet én másnap,

13ª, tiszteletes Bod uramnak írott levelemben bőven meg is írtam, és hogy a pénzt mentül hamarébb felküldje, kértem. Akludáltam őkegyelmének minapi levelére szóló válaszát tiszteletes teológia professzor Beck uramnak, melyet maga Beck uram adott minap, hozzám jővén, kezembe. Vettem egy levelet az úrtól, Róth Tamás uramtól, melyben semmit világosan nem ír, hanem kedves atyámuram őnagyságára igazít. Délután sétálni kimentem volt szekeren; s kihíjtam magammal Teleki Ádám öcsémet, Plántát és Salis uramot, s kimentünk Burckhard Sámuel uram kertibe, ki itten a leggazdagabb embernek tartatik; egymillió forintját, mondják, hogy van, vagy még talán több is. Szép kertje is vagyon. Azután a koncertbe mentem.

14ª Semmi nevezetes és megjegyezni méltó dolgom nem volt.

15ª Délután Schultheiss uramnál ismét öszvejöttünk; Nézmán uramnak kellett volna olvasni, de minthogy a komédia, amelyet játszódtunk, hosszacska volt, hogy azt elvégezhessük, amazt nem olvastuk. Ez volt az Adisson komédiája: Der Gespenst mit der Trommel.

16ª Vettem az úr, Ráday Gedeon bátyámuram levelit Pécelről de 2ª Febr., melyben Nagy Sámuel uram iránt írja, hogy már Bécsből megindult. Vettem Pongrátz Boldizsár uram levelét is Pestről de 5ª Febr. Írtam egy levelet az augsburgi szenior Urlsberger uramnak, melyben minapi levelére válaszolok és az újesztendőkor elmondott prédikációja és könyörgésinek megküldésit köszönöm; mást a schaffhauseni dékánus Meyer uramnak, melyben hogy még eddig is Vörös iránt semmi tudósításom nem jött, tudósítom. Délután Sprecher uraiméknál kártyáztam Bernoulli János urammal Nezmán és Türneisz uraimékkal. Eznap igen nagy szél volt.

17ª Nem voltam a templomban, mert igen alkalmatlan rút idő volt, s annakfelette nem is érzettem jól magamat az elmúlt napokban, s féltem ha a sokáig való hidegen létel megárt. Marschallt kerestem, s otthon nem kaptam.

18ª Délután elhítt magához Bernoulli uram konverzációba, s odamenvén, estvefelé 8 óráig a szokás szerint kártyáztam. Eznap voltam legelőször Socin uramnál az electricum collegiumon.

19ª Minden nevezetes dolog nélkül folyt el.

20ª Reggel vettem ágens Matolai uram levelit Bécsből de 13ª Febr., melyben minapi levelemre válaszol. Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának, melyben állapotomrul és Matolai uram levelének értelmérül őnagyságát tudósítom bőven. Délután a koncertben voltam, és ottan magamat legelőször megpróbáltam a hegedűben.

21ª Délután a koncertnak való palotába ismét felmentem, s ott a jubileumkor teendő muzsikában magát próbáló muzsikusokat hallgattam, melynek az én hegedűben való mesterem, Kachel volt a kompozítora. Az elénekelendő verseket pedig itt való professzor Spreng uram készítette, ki magát a német ékesenszólásnak professzorának nevezi (Professor der deutschen Beredsamkeit). Ez a Spreng uram igen fenn van a maga német nyelvével és poézisával. Jó német is és poéta, úgy tartom, de csak rosszabb, mint magát tartja. A zsoltárokat igen szép versekbe szedte; most egy szörnyű nagy molesű német dikcionáriumon vagy lexikonon dolgozik, mely, amint mondják, talán sok foliántokra telik. Rossz ökonómus külömben, sokkal adós, s amint mondják, leginkább a könyvek, mappák és afféle tisztességes tudományokra való költség emészti meg. Minthogy nem ordinárius professzor, fizetése is csekélyebb van, mint a többinek, s talán csak száz új tallér, mely 240 forintot tészen.

22ª Délután voltunk Schultheiss uramnál; a francia káplán, Chavannes uram olvasta el a maga munkáját, a könyveknek sokaságárul, mely hogy nem káros, azt kívánta megmutatni; azután az Avare nevű komédiáját Molièrenek eljátszódtuk.

23ª Vettem kedves atyámuram őnagysága Szebenből de 6ª Febr, írott levelét és abban ugyanakkor írott Dániel Mihály uramét. Írja kedves atyámuram őnagysága, hogy 29ª Januari Bécsbe felindult Bruckenthal uram által küldött ismét 100 aranyat, ezenkívül pedig Bod uram is felküldötte a könyve nyomtatására való 60 aranyat, melynek 15 körmöci, 45 császár új aranyi. Délután nálam voltak Bernoulli Dániel, János, ennek a fia, Sprecher, Plánta, Salis, a francia káplán Chavannes, Nezman uraimék és az öcsémék, kártyáztunk tarokkot.

Kifizettem eznap a Koronánál lévő gazdát és elmúlt holnapra és a szállásom gazdáját, mind a szállásomért, mind a Müller uram és fia ételiért két holnapra. Kifizettem a nyelvtanító mesteremet is és a Plautus-ért is ugyan neki megfizettem.

24ª Voltam délután Marschall uramnál, jó szívvel látott. Eznap éjszaka másnapra, 25-ra virradólag nagy hó esett.

25ª Semmi nevezetes dolgom nem történt, se Bernoulli, se Iselin uramnál leckén nem voltam, az univerzitás dolgában gyűlést tartván őkegyelmek is.

26ª Valamint tegnap, úgy ma is az egész bazileai gyermekek az itt való szokás szerint puskáson az utcákon seregenként széjjel jártak, lévén vélek egynéhány régi schweizerek módjára öltözött nagy emberek is. Vannak ezek mellett külömb-külömb állatoknak formájára öltözött emberek is a céheknek vagyis társaságoknak, amint nevezik (mert ezek külömböznek a céhektől, s nincsenek is annyin, mint a céhek), címerek szerint, kik között hármat obszerváltam, sőt négyet nevezetesen, úgy mint az oroszlányt, a griffet, a vadembert és a medvét, s talán több nincsen is. Ezek közül ki-ki a maga seregivel járván, minden utcáit eljárják a városnak; vagynak némelyiknél páncélba öltözöttek is, akik nagy majesztással járnak a gyermekek előtt. Minden gyermek granatíros süvegben katonaformán öltözik, s nagy bajuszot csinál magának, amely embert elől tanálnak, annak fojtással lőnek előtte, amelyért osztán valamit kell nékik vetni. És ezen ceremóniás járkálást minden esztendőben etájt szokták elévenni, a régi schweitzer apjaiknak, akik által szabadságra verték magokat, emlékezetére. Végre is vagyon ugyanezen farsángos processziójokban egy kis gyermek az almával és egy nagy ember utána nyíllal, mely az ő históriájok szerint Tel nevű régi embert reprezentál, aki az akkor főtisztviselőnek parancsolatjára kénteleníttett a maga gyermekinek a fejéről nyíllal az almát lelőni. Sok volna ezeknek minden ekkori szokásokat hosszason leírni.

27ª Küldöttem egy levelet az úrnak, Róth Tamás uramnak, melyben minapi levelére válaszolok. Elküldöttem Bernába Haller uramnak 10 butélia tokaji aszú-szőlő borát, melynek — minthogy maga Haller uram most Landvogtságot viselvén Bernában nincsen — oda ahol lészen, megküldésit Thordai uramra bíztam. Írtam volt Haller uramnak magának is egy levelet, de minthogy a postáról elmaradott, csak a jövő postára hagytam. Délután a koncertben voltam, és Müllerné asszonyomat s a Wolleb uram léányát odavittem. Írtam egy levelet Sandoz-Rollin uramnak Neuschatelbe, melyben minap írott levelére válaszolok.

28ª Voltam délután Nezman uraiméknál, és ottan mulattunk.

29ª Voltunk délután Schultheiss Wolleb uramnál; Nezman uram olvasta el a maga munkáját az asszonyi nemmel való társalkodásból a férjfiakra háramló hasznokrul; az ottan levő asszonyok kedviért tréfáson volt csinálva. Azután pedig a Misantropot eljátszódtuk; a francia káplán volt Alcestes, a Misantropos, én Philinte etc.

Március

1ª Haller uramnak egy levelet küldöttem, mely a minapi postáról elmaradott, melyben minap a Torotzkainé húgom szeme iránt adott konziliumát megköszönöm, és egyszersmind 10 butélia tokaji bort

küldök; a levelet Thordai uramnak aklaldálom, s a bornak megküldésit is ő kegyelmére bízom. Írtam más levelet kedves atyámuram őnagyságának is, melyben közelebb vett levelére válaszolok; válaszolok ugyanekkor azon levélben zárt Dániel Mihály bátyámuram levelére is, és ezen kedves atyámuram őnagysága levelébe zárom. Küldöttem kedves asszonyom anyám őnagysága parancsolatjára ugyanezen levélben az idevaló legvéknyabb gyolcsnak mustráiból és az itt való singnek mértékét, az árokkal együtt.

2ª Voltam reggel a Sz. Péter templomában. Brucker uram prédikállott. Délután pedig Marschall uram udvarlására mentünk mind a hárman, ki is a Beck generálisnak a prusszusok ellen történt szerencséjét beszéllette, melyben 1800 lovasokat fogott el.

3ª Voltam délután egy anglussal együtt a bibliotékában, holott nevezetesen láttam, holott ismét láttam azt a régi nyomtatást, melyről 30ª Aug. bővebben írtam, de most itten ezeket és több ilyeneket mutogató tiszteletes professzor Beck uram még azt mondotta iránta, hogy ez a második könyve, amely a tipográfia alól kijött, és hogy Bose a párizsi Inscriptionum Academia szekretáriusa 12000 livret, amely 4800 Rf-ot tészen, ígért érte az Academia Inscriptionum számára. Láttam ezenkívül Holbein nevű festőnek sok és igen szép munkáit.

4ª Voltam ebéden Marschall uramnál; ott volt a francia kommisszárius Hüningából léányostól és a kapitány Krämer és egy más, ugyanazon Plánta regimentjiből való kapitány. Délután Bernoulli János uram hívott magához.

5ª Írtam egy levelet az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak, melyben minap vett levelére válaszolok, és az itten fogadandó instruktor dolgában írok; zárta ebbe Nagy Sámuel uram is egy maga levelét. Mást írtam Pongrátz uramnak Pestre, melyben 16ª Febr. vett levelére válaszlok. Levelet pedig nem vettem. Délután a koncertben voltam és oda professzor Bernoulli Jánosné asszonyomat vittem. Még egyszer sem volt a koncert ily tele, mióta itt vagyok.

6ª Vettem a Thordai uram levelemre való válaszát, melyben írja, hogy Haller uram ez napokban Bernába fog jönni, és erre nézve a bort a fia a levéllel együtt megtartotta, hogy az atyjának, megérkezvén, megadja.

7ª Délután Schultheiss uramnál voltunk; Sprecher uram rosszul lévén oda nem jött, s ezért olvasás nélkül maradtunk.

8ª Írtam egy levelet Matolai uramnak Bécsbe, melyben utolsó levelére válaszlok, és minthogy abból kamerárius ságom dolgát, miben legyen, nem egészen tudom, ez iránt újabban tudakozódom, és hogy sürgesse, amennyiben lehet, kérem. Nem vettem magam semmi levelet, hanem Ochs uramhoz elérkezvén, a kedves atyámuram őnagyságától számomra felküldött 100 és ezenkívül a tiszteletes Bod uram 60 aranyáról való kommissziója s wechsele Kühner uraiméknak, felvettem, mint minap,

úgy most is két quietantia mellett, melynek mindenikében megírtam, hogy e kettő ugyan, de csak egyet érő quietantia. Ez a száz arany, amelyet kedves atyámuram őnagysága nekem küldött lévén mind hollandus arany, a tiszteletes Bod uram hatvanjának pedig 45-e császár, 15-e körmöci aranyak lévén, tett ez a két summa együtt 663 Rf-ban, számlálván a Louis d'ort a Rf-ban 9 3/5, mert most is úgy fizetett, mint a minap a differencia a wechsel árában menvén.

9ª Szép nap lévén, délután sétálni mentünk, s egészen ötödfélig sétáltam nagyrészént Bernoulli Dániel urammal, kivel szokása szerint sokat beszélgettünk, mert igen szeretett beszélni, mindenkor többire jó kedve lévén. És ámbátor sokkal öregebb az öccsénél, Jánosnál, de csakugyan jobb kedvű, tréfásabb, s ifjabbnak is tetszik.

10ª Délután elhívott magához konverzációba Bernoulli János uram, s ottan itt való gazdag kereskedő-ember Weisz urammal megesmerkedtetett; kártyázván egy darabig azután Jeanré uram holmi electricum experimentumokat csinált az ott lévő asszonyságok kedviért, melyek szépek voltak.

11ª Egész nap otthon voltam azokon az óráimon kívül, melyeken kollégiumot hallgattam.

12ª Nem vettem ismét semmi levelet; egyet írtam kedves atyámuram őnagyságának; délután a koncertben voltam; megvettem a prussziai király verseit franciául, melyek csak most jöttek ki; de némelyek azt mondják, hogy a király magáénak nem esméri, minthogy vannak némely részeiben szabadabb gondolatok, mintsem illendő volna.

13ª Semmi nevezetes dolgom nem volt.

14ª Délután Schultheiss Wolleb uramnál voltunk; semmi idegenek nem lévén ottan, sőt egy asszony is, a szokás ellen, minthogy Sprecher uram az asszonyoknak a férjfiakkal való társalkodásból való hasznaibul akart olvasni, jövő péntekre halódott. Maga pedig Schultheiss uram egy régen csinált deák munkáját olvasta, melyben a respublikáknak formái közül melyik légyen a legjobb, vizsgálta. Rendes munka volt, és látszott, hogy elmés és értelmes embertűl származott.

15ª Vettem két levelet Pestről; egyike Tihanyi uramé de 4ª Marti; másika Pongrátz uramé de 5ª eiusd. Tihanyi uram Veres uram dolgáról, melyről még a múlt esztendőben, sőt mindjárt felérkezésemmel írtam volt, tudósít, Pongrátz uram pedig egy más állapotról bőven. Nem írtam senkinek semmi levelet. Disputáció volt Iselin uramnál, s én respondens voltam.

16ª A nagy esős idő miatt a templomban nem voltam; estve Nezman, Plánta és Salis uraimék nálam voltanak és játszódtunk.

17ª Nem volt semmi nevezetes dolgom. Mások javaslására fogadtam fechtírező mestert, melyben legfőbb célom a volt, hogy mindennap,

egyéb kommócióm nem lévén, egy kevés mozgást csináljak magamnak. Ma volt legelőször nálam.

18ª Kifizettem a Koronabéli gazdát, Hausert, az elmúlt hónapra, mely az ebéddel, talán háromszor másoknak odahívásával, nálam lévő idegenek számára hozatott burgunder borral, s egyszer a szekerin való járásommal együtt ment mindössze Rf-ban 21 kr. 6. Délután Nezman uraiméknál voltam. Bernoulli uram is ott volt és ott mulattunk.

19ª Semmi levelet nem vettem; kettőt írtam, egyet kedves atyámuram őnagyságának, melyben mit írtam légyen Pongrátz uramnak, annak summáját megírom és amellett szabott időmnek meghosszabbítását egynéhány, bár csak 4 vagy 6 holnappal kérem, hogy Hollandiát is megjárhatnám. Mást Pongrátz uramnak, melyben őkegyelme 15ª vett levelére világosan és végképpen válasz, melynek párját nálam hagytam. Délután koncertben voltam, s a gazdaasszonyomat dr. Hesznét vittem; soha még nem lévén a koncertben, igen kedvesen vette.

20ª Délután voltam Marschall uramnál, s ott hallottam meg tőle elsőben, hogy az a muszka gróf, vagy aki annak adta ki magát, csalárd ember és imposztor volt, melyet a Schaffhauseni Novellában írtak ki, ily környülálló dolgával együtt, hogy Bécsből egy Velencébe szóló hamis wechselt csinált volna 86 aranyrul, és hogy azzal ott egy wechselest valósággal meg is csalt volna. Egészen leírták ottan micsodás ember, magasságárul, köntösérül, kardjárul, tobaktartójárul etc. Ez az ember közel három hétig mulatott itten Baselben, s mindenütt Iwanof nevű muszka grófnak adta ki magát, s annak is tartatott, a nevezetesebb házakot rendre járta, és kivált képeket nézegetett, mutatván abban való nagy gyönyörködésit. Bernoulli János uramnál kétszer láttam, s egyszer ottan ő egy asztalnál, én másnál kártyáztam is. Minden magaviseléséből azt lehetett volna róla gondolni, hogy egy emberséges ember. Franciául és németül jól tudott; beszéde értelmes és tisztességes volt; némelyek nem is akarják hinni, hogy igaz légyen az az iránta való hír.

21ª Délután két órakor, mint szoktunk Socin uramnál az electricum collegiumon voltunk; a butéliával való elektrizációhoz fogott, melyet közönségesen lejdai experimentumnak hívnak, és avval rendes experimentumokat csinált. Estve Wolleb uramnál voltunk, Sprecher uram a minap mára halasztott munkáját olvasta el. Azután pedig a Hausz-Franzősint olvastuk el.

22ª Délelőtt disputáció volt Iselin uramnál, délután pedig nálam voltak sokan, úgymint Bernoulli Dániel uram, János és a fia, Schultheiss Wolleb uram és a rhetusok mindnyájan, kártyáztak részszerint, részszerint pedig beszélgettek. Ez utolsók közül volt Bernoulli Dániel uram, aki nem játszik, vagy legalább igen ritkán. Délután ugyan ritkán van otthon, hanem többire a (Tobak-Stubliban) dohányozó-házban,

amilyenek itt sokan vagynak, de ott sem játszik, hanem csak beszélget, amint másoktól hallom. Az öccse, János, szeret játszani.

23ª Voltam délelőtt a francia templomban; onnan kijővén mentem a pénzváltó Iselin uramhoz, akinek a lakadalmában voltam, régen megígértem, hogy hozzájok megyek, de mindeddig csak elhaladott.

NB. 22ª vettem kedves atyámuram őnagysága levelit Szebenből de 29ª Febr., és ugyanonnan s abba rekesztve Siménfalvi János uramét; semmi levelet pedig nem írtam.

24ª A kollégiumaimat jártam a rendes órákon; s minden egyéb nevezetes történet nélkül folyt el ez mái nap.

25ª Nem volt semmi, ami ezen a napon megjegyzésre méltó lett volna, Hausert, a Korona-béli gazdát, a vacsoráért, melynek a hólnapja ma tölt, kifizettem. A bibliopolát, Emmanuel Thurneiszt, némely könyvek iránt, amelyeket tőle vettem, kifizettem; kifizettem az olasz nyelvtanítót is.

26ª Vettem Pongrátz Boldizsár uram levelét Pestről de 12ª Március és abban egy cserháti akluzát, melyre mind a kettőre válaszoltam mindjárt akkor, és az akluzának megküldésit Pongrátz uramra bíztam.

Írtam egy levelet méltóságos Feldmarschall gróf Pálfi Károly uram őexcellenciájának, melyben kérem, hogy tavaly ilyentájban Pozsonyban tett ígérete szerint, felesége egy testvére, g. Stahremberg úrnak, a felséges asszonyunk francia udvarnál levő követjinek rekommendáljon. Akludáltam ezen levelemet Nagy István uramnak, hogy őexcellenciájának adja meg, és a válaszát nekem küldje meg. Délután Huningába mentem volt a kommendáns d'Ormond uram látogatására, de otthon nem kaptam. Annakutána a koncertbe mentem, és magammal Müllerné asszonyomat, az özvegyet, és a Schultheiss Wolleb uram lányát vittem.

27ª Ebédre Bernoulli Dániel uram és egynéhány kereskedő emberek a Koronába jöttenek, kiket ottan egyébféle borok után, melyet mi hárman számokra hozattunk, tokaji aszú-szőlőborral, melyet még magammal hoztam fel, jól tartottam. Szokása ezeknek az itt valóknak, hogy amidőn néha nekigondolják magokat, s jobban akarnak lakni, mint otthon, vendégfogadóba mennek; s úgy jöttek ezek is ma ide a Koronába, talán részszerint reánk nézve is, kik mindnyájan (voltak ötön) Bernoulli Dániel urammal egy dohányozó helyre járnak. Maga ugyan Bernoulli Dániel uram nem dohányzik, de mégis többire mindennap délután eljár a dohányozó szobába, amilyenek itten számoson vagynak. Megmondottam régen, hogy egyszer megudvarlottam őkegyelmét, fogadkozott ugyan, hogy igen sokféle nép gyűlvén oda, nem érdemes, hogy megnézzem; de csakugyan, azt mondja, ha kívánom, örömmel elviszen. Délután őkegyelmével és társaival együtt a koncerti palotába mentünk, holott 3 órakor a jubileum alkalmatosságával végbe vitetendő muzsikának utolsó próbája volt ötig.

28ª Utolsó leckéje volt professzor Iselin uramnak az Institutiókra, melyet járni kezdettem a 10ª Septembris, amint feljebb azon a napon meg is jegyeztem. Ez az Iselin uram tanult és olvasott ember, kivált az antikvitásokban és históriában jártas, amint hogy egyéb tudományokban, mint vagy filosofiában, jus naturalban, egyszóval az olyanokban, amelyek a literaturán kívül vagynak, éppen csak középszerű. Délután Schultheiss Wolleb uramnál voltunk, Plánta uramnak kellett volna valamit olvasni, de el nem készült réá, s másszorra haladott.

29ª Vettem kedves atyámuram őnagysága levelit Szebenből ismét de 12ª Marti, melyben őnagysága egy dolog iránt tudósít. Írtam mindjárt akkor választ, melyben minapi kérésemnek újobban is inzisztálok. Délután Bernoulli János uram magához hívott, és ottan kártyáztunk tarokkot.

30ª Délelőtt voltam a francia templomban, éppen ma kezdettek legelőször ismét 8 órakor reggel menni a templomba. Délután felséges asszonyunk követjénél, Marschallnál voltam, de nem találtam otthon. Azután pedig egész hat óráig többire Bernoulli Dániel urammal és másokkal sétáltam. Estve nálam volt Planta és az öcséim.

31ª Délután ígéretem szerint elmentem volt Iselin uramhoz, ki is a bibliotékáját megmutatta, mely sok ritka és jeles könyvekkel ékes, láttam ott azalatt a rövid idő alatt, míg ott voltam, nevezetesen a Robertus Stephanus keze alól kijött Thuanusnak az első tomusát, melynek a több része ki sem jött, megtiltattatván azután és ez arra nézve igen ritka.

Április

1ª Elmentünk nyolcan a rhetusokkal együtt Augusta Rauracorum (melyet közönségesen itt Augustnak hívnak), holott a régi városnak még némely maradványai vagynak, láttam nevezetesen azt a kerek formájú épületnek némely maradványit, melyet többire annak idejiben teátrumnak gondolnak lenni. Láttam azt az aquaeductust is (mert egyébnek nem gondolhatom), amely egészen Liechstallig mégyen, mely órát tészen ide. Találnak a parasztok igen gyakran régi pénzeket és a régi pogányságnak egyéb maradványait a mezőben, s minthogy mind Baselban vannak, akik tudnak hozzá, mind pedig idegenek gyakran ottan megfordulnak, jól is árát tudják szabni, mely miatt én is egy pénznek a megvételétől elmaradtam, melyet — mintegy fél forintot érő lévén — 2 fr. 40 kr-nál alább a paraszt nem akarta adni. Külömben igen jó mulatságunk volt; amely vendégfogadóban ebédeltünk, ott pedig lelkesen meghúztak, mert a 8 személytül és a lovaktól egy ebédtől 15 forintot fizettünk. Estve pedig megjárattam az áprilist Teleki Sámuel

öcsémmel, Kovács urammal és az egész rhetusokkal, ily formán: med. doctor Socin Uramnál már régen electricum experimentale collegiumot jártunk; de egy héten csak három órát adott. Tegnap azt mondotta, hogy szeredán estve menjünk hozzá, mert amit mutatni akar, a setétben jobban meg lehet látni; én azért mihelyt hazajöttem, mind a rhetusokkal, mind pedig Teleki Sámuel öcsémnek megüzentem, hogy Socin hozzám üzent, hogy ha tetszik, menjünk ma hozzá 9 órára, estve, mert holnap maga is egy kis mulatságra ki akarna fordulni. Semmit sem gondolván iránta, minthogy mind megtörténhető dolog volt, ők bizony bona fide mind odamentek.

2ª Estve csakugyan valósággal odamentünk Socin uramhoz; Bernoulli Dániel uram is setétben, nevezetesen az antliával sub recipiente vacuo, holott a butélia igen szépen mindenféle tüzes atmoszférát bocsátott, melyet a franciák aigrette-nek mondanak.

3ª Délután a Münster- vagy katedrále templomban voltam; Werenfels uram prédikállott, amint mondták; jól tanít, csak az a kár, hogy hebeg ottan-ottan, minthogy igen nagyon akarván beszélni, béreked. Kifizettem a kompaktort, susztereket, és Müller urammal számot vetvén, újabb pénzt adtam őkegyelme kezibe. Itt ezt a napot ülik meg, nem a holnapit, tudniillik nagypénteket. Ma senki sem dolgozik, de holnap minden ember. Délután Bernoulli urammal sokáig sétáltam; szinte nyolc óráig; sokféle dologról beszélgetett velem, s utoljára matematikumokról.

4ª Délután ismét a Münster-temlomban voltam; egy Herzog nevű kandidátus prédikállott, annak aki a minap a zsidó nyelvben való professzorságért disputált, testvére. Onnan visszajővén, Iselin uram a Colmári bibliopola levelét hozzám küldötte azok iránt a könyvek iránt, amelyeket hogy megszerezzek a kollegiom számára, tiszteletes Ajtai uram írt volt, az enyedi professzor. Az egyik, úgymint a Bibliotheca Patrum megvan nála, melyet minap hozatott meg Párizsból, a másik pedig, a Concilia Maximák nincsenek, hacsak meg nem hozatja. Melyre nézve Iselin uramhoz mentem, s kértem őkegyelmét, hogy ne sajnálna írni annak a bibliopolának, hogy küldje bé látni egyik tomusát a nála levő Bibliotheca Patrumnak, s én a portójáért megfizetek.

5ª Vettem tiszteletes Bod uram levelit Magyar Igenből de 16ª Marti, melyben a Historia iránt ír és egy más munkája, Specimenjinek, felküldése iránt, mely magyar a 16., 17. és 18. szekulumokban való Historia Litteraria s igen jeles munka, amint még otthon létemben is láttam. Írtam ágens Matolai uramnak egy levelet, melyben kérem, hogy Hollandiába való menetelem iránt engedelmet kérjen, s akludálok ugyanabban a dologban méltóságos gróf kancellárius Bethlen Gábor úr őexcellenciájának szóló levelemet, melynek megadását reá bízom Matolai uramra.

6ª Húsvét napja lévén, mentem reggel a francia templomba, s kommunikáltam, délután pedig voltam isteni szolgálaton a Sz. Péter templomában, onnan kijövén mentünk Sámuel és Ádám öcséimékkel Marschall uramhoz. A békességnek híre volt beszélgetésünknek nála legnagyobb matériája. Onnan eljövén mentünk a Péter-Platzra sétálni, s ottan sokat — többire Bernoulli Dániel urammal — sétáltam.

7ª Délután voltunk másokkal együtt a Münster-Platzon, holott két ezen a napon, azaz húsvét másodnapján véghezmenni szokott ceremóniát láttam. Egyike az, hogy a Münster-toronyra, mely olyanforma munkával van csinálva, mint Bécsben a Sz. István tornya, csakhogy sokkal alábbvaló, felhágott egy kőmíves, csak éppen a toronyból kiálló faragott köveken, és felmenvén a torony tetéjébe, ottan a város fejeiért (kiket Häuptereknek hívnak) és a tanács egészségiért megivott egy pohár bort, s azután egynéhányszor gránátot lőtt ki ottan. Mind a két tornyán pedig ezen Münszer-templomnak ezt cselekedték. Szokták ezt minden esztendőn ilyenkor véghez-vinni, hogy lássák, ha nincsen-é a torony fedelének valami baja. Adnak pedig ezeknek a felhágó legényeknek egy nagy tallért, amely tészen 2 fr. 40 kr. Tartóztam csak látni is, mert könnyen megeshetett volna, hogy egyet sikamodott volna a lába, s soha sem ett volna többet.

Másik, amit ugyanekkor szoktak végbevinni, ez, hogy a molnárlegények közül nyolcan fogadtak egymással, kik közül négy a Münszer-piacon marad, négye pedig elszalad a nagy huningai várhoz tartozó strázsaházhoz, mely a Rhenus partjához közel és Nagy-Huningától még jó távol esik, és onnat ismét vissza. A más négy, aki a piacon maradott, azalatt ebben foglalatoskodik: leraknak négy sor tojást, mindenik sorba százat-százat, még minekelőtte a más négy elszaladna, s teszik egyik tojást a másiktól egy kis lépésnyire; s ezeket a tojásokat fel kell nékik szedni, mindeniket egymásután, míg amazok a huningai strázsaháztól visszajőnek. Mindeniknek ezek a molnárlegények közül vagyon társa, akivel fogad, ha ő addig felszedi a száz tojást, míg a társa megjárta a strázsaházat: nyertes, ha pedig nem, elvesztette a fogadást, mely amint megalkusznak vagy egy tallér, vagy egy arany, vagy Louis d'or. Ha pedig vagy egyet eltör a tojások közül, úgy is elveszti. Vetik pedig a tojásokat egy nagy vízzel teli kádba, mely a tojásos rendnek az egyik végiben van. Mindenki ezen 8 molnárlegények közül fejérben könnyű köntössel szépen fel vannak öltözve. Ekkor kettő eltörte a tojást, úgy tetszett, hogy a más kettő sem szedte addig fel, amíg amazok visszajöttek, és így mind a négy elvesztette, aki a tojást szedte. Én a Bachow uram házából néztem.

8ª Délután egy Petersburgumból jövő bécsi musikásnak, akit Homburtnak hívtak, a koncertjében voltam, a musikáját Pantalonnak hívják, majd olyanforma, mint a cimbalom, csakhogy igen hosszú, és

mind a felső, mind az alsó oldalán húrok vagynak, s igen tömötten is vagynak rajta a húrok, melyek rész szerint bél, rész szerint réz húrok. A mester igen nagy applausussal játszódott rajta. Szépen is muzsikált, 20 pásztot fizetett az ember. Ezek a muzsikások, akik virtuozusoknak tartatnak, amidőn Helvécián általmennek, többire igen meg szokták taksálni a schweizereket, amint némelyek obszerválják. Én ezt az okát gondolom, hogy a schweizerek is megtaksálják őket; mert utazóknak sehol talán több költségek nincsen, mint Helvéciában, akár az étel, akár a szekérre nézve, mely az Extra-Postnál jóval is drágább.

9ª Írtam két levelet; egyet kedves atyámuram őnagyságának, mást tiszteletes Bod uramnak. Kedves atyámuram őnagyságát tudósítom az elmúlt postán méltóságos kancellárius uram őexcellenciájának írott levelem iránt; tiszteletes Bod uramot pedig a Historiá-ról. Voltam estve az Ackermann komédiájában, kinek a város engedelmet adván — kétségkívül a jubileumra nézve — egynéhány hétig komédiákat játszódni, ma kezdették el egy Sára és Sámson nevű tragédiával, melyet igen jól véghez is vittek. Az utána következő balett is alkalmas volt.

10ª Nem voltam sehol a Socin uram electricum collegiumán kívül, mely már szinte vége felé vagyon, és azért minden nap járjuk.

11ª Délután a Münster végiben levő auditoriumban voltam, holott ismét a jubileumkor leendő muzsikát próbálták meg a muzsikusok. Onnan mentem Schultheiss Wolleb uramhoz, és ottan a magam minap készített munkámnak korrigált felit, minthogy a többit tisztába nem írtam, olvastam el; azt mondván Plánta uram először, hogy el nem készítette a munkáját. Azután pedig csakugyan elolvasta, de a társait többire mind igen illetlenül és ostobául lefestette benne; kik között leginkább Misani és Soyans uramra célozott, és az elsőnek bárdolatlanságát s butaságát, az utolsónak pedig sántaságát szemére hányta; kétség között azelőtt való civódás volt az oka.

12ª Vettem kedves atyámuram őnagysága levelit Szebenből de 29ª Mart, és abban Siménfalvi uramét Marosvásárhelyről de 19ª Marti. Siménfalvi uramnak válaszoltam mindjárt akkor, amint őkegyelme tréfáson ír, úgy én is tréfásan. Véget vetett mai leckén Socin uram az electricum collegiumnak. Délután Sprecher uraméknál voltam, s Bernoulli urammal kártyáztam.

13ª Reggel itthon voltam egészen délelőtt; délután pedig a francia templomban voltam, s onnan a Peter-Platzra mentem sétálni.

14ª Adtak nékem is Bernoulli Dániel uram által a jubileumra veretett numizmák közül két nagyot és két kicsinyt, mely méltán kevés becsületére szolgál Basileának kicsinységire nézve, s kimutatja nem az itten levő sok pénzt, (mert ritka helyt vagyon egy-egy helyt annyi pénz, mint itt), hanem a sok pénznek nagy szerelmit, mely a numizmáknak tisztességes nagyságra való verettetésivel meg nem egyez, mert ezeket

mind ingyen kellene kiosztogatni. A nagyobb mintegy fél forintos, a kisebb 15 krajcáros. Nagy készület volt mindenfelé a holnapi napnak illendőképpen való megilésire, a városi nép egrercírozta magát, hogy holnap fegyverben állhasson. A falukról béjött a tanács parancsolatjából mintegy 3 száz ember, akik a kapukra és a városban való jó rendnek megtartására vigyázzanak, mindenik fegyverrel, mert fegyverének kell lenni minden schweizer parasztembernek. Voltanak idegenek is a közelebb való városokból, akik ezen jubileumnak megnézésire jöttek, úgy — mint Bernából, Zürichből, Strasbourgból, Mühlhausenből, Schaffhausenből, jóllehet sehonnan sem sokan, sem nem igen nagyérdemű emberek. Estve a komédiában voltam, Müllerné asszonyomat és a Schultheiss uram léányát vivén oda. Játszódták Lessing uramnak egy *Frey-Geist* nevű komédiáját. Nach-Spiel volt: *Le Mari en deuil de lui-meme*. Szépen ágált benne egy perszónát maga Ackermann.

15ª volt az a nap, amelyen az akadémiának már harmadik jubileumát celebrálták, mind maga az akadémia, mind pedig a város véle együtt; mely ilyenformán ment véghez: reggel 8 órakor a bazileai órák szerint, akik hivatalosak voltak, az Erasmianum Collegium alatt való nagy auditórium vagy palotában megjelentek. Hivatalosok voltak pedig minden az akadémiához tartozó személyek, doktorok, deákok, magisztrátusból a 4 fő magisztrátus, akik ekkor voltak, két Burgermeister Falckner és Merian uramék, két fő Zunftmeister Battier és Fesch uraimék, de ezeknek csak ketteje volt a szokás szerint regnáns, úgymint Falckner és Fesch uraimék, azonkívül a nagy deputátus Meria, Fürstenberger, Burckhard uraimék, ismét a tanácsnak némely tagjai; papok, káplánok etc., a négy, amint itt nevezik Häupterek közül csak az egyik jelent meg, Zunftmeister Fesch uram, a többi részszerint öregségekre, részszerint talán egyéb elsőség iránt való okokra nézve elmaradtak. A tanácsból is hasonlóképpen sokan, akik hivatalosak voltak, ilyetén egymás közt való okokra nézve elmaradtak. Egybegyűlvén eszerint oda az examianumhoz mintegy kilencedfél óra tájban, hozzáfogtunk a processzióhoz. Egy doctor juris az ajtóban állván rendre elolvasta a nevit, mindenkor kettőnek-kettőnek azoknak, akik egymással mennek, mert kettő ment egymás mellett. Minden magisztrátusbéli embernek jobbkéz felől egy-egy professzor ment, mert a professzorok, mint az univerzitást reprezentálók, úgy gondolhattak, mint menyasszony. Ment annak okáért legelőször a Magnificus Rector Turneisen uram Oberstzunftmeister Fesch urammal, azután mentem én deputatus Merian urammal, utánam Teleki Sámuel öcsémuram deputatus Fürstenberger urammal, utána Teleki Ádám öcsém deput. Burckhard urammal, és úgy utánunk a több professzorok a több tanácsbéli személyekkel s azután a rhetusok s az egész deákság, mely mindazáltal

igen kevésből állott; egyszóval minden, ami az universitáshoz tartozott, eljött. Mentünk ilyen renddel az Erasmianumból a Münster-templomba a két sorban állott fegyveres burgerség között, menvén egyfelől a pedellus egy septrummal, másfelől a város szolgája mással; bémenvén a Münsterbe olyan renddel, amilyennel jöttünk, az ülések is voltak. Legelől ült a Magnificus, utána az Oberstzunftmeister, azután én, Merian, Teleki Sámuel öcsém etc. Ekkor egyszersmind elkezdette a kórusban levő muzsikás sereg a muzsikát, mely alkalmas volt. Felállott ezután Merian uram, a főpap, s prédikállott, amennyire a zúgástól érthettem, hatalmason. Annak vége lévén, ismét ének és muzsika volt, s ez meglévén, kimentünk az előbbeni renddel azon az ajtaján a templomnak, amelyen béjöttünk volt, azaz a nagy ajtón, s egyet fordulván a templomnak a piac felől való része körül, bémentünk ismét a másik ajtón a templom végiben lévő nagy auditoriumba, ahol a doktorokat is szokták tenni, ottan a városbéliek külön székre s mi is univerzitásul különre ülvén, muzsika volt; osztán felment a Magnificus Rector a katedrába s egy orációt elmondott, melyet míg elvégzett volna, kétszer pauzált, és azalatt muzsika volt. Az oráció jobb volt, mint — megvallom — ekkor Magnificus uramtól vártam volna, s szép deákséggal is volt mondva. Leginkább az univerzitásnak az elmúlt jubileumtól fogva eddig való históriáját mondotta el, emlékezvén majd minden nevezetesebb emberekről, akik innen származtak. Ez meglévén, ismét olyan renddel mentünk vissza az Erasmianumba a kétfelől sorban fegyveresen álló burgerek között. Oda megérkezvén Rathschreiber Iselin uram prezentált a tanács nevével a Magnificus Rectornak egy aranyos, cifra, ezüstbe foglalt strucctojásos pohárt, rendes német orációval, melyet ama megköszönt. Azután ki-ki hazamenvén, hogy a ceremóniás köntösét megváltoztassa, kevés idő múlva visszajöttünk, és csakhamar asztalhoz ültünk, mely mintegy 90 vagy 100 személyre volt terítve. Minket itten is különösön megbecsültek és a magunk menésünk szerint ültettek, szembe a Zunftmeisterrel, kit nem külömben mint a több Häuptereket Gnädiger Herrnek, Nagyságos úrnak hívják mindenek. Itten volt, ahol közönségesen a muzsikások vagynak, (mert ez az a palota, ahol a koncert szokott lenni) egy asztal terítve, mintegy 12 személy ült nála, akiket talán mondva ültettek oda; ezek nagy formalitással köszönték az alsó nagy asztalra annak az egészségét, akinek akarták, s azt minden ember megitta, úgy hogy ekkor talán ittam harmincszor, de mégis semmi legkisebb bajom tőle nem volt, mert egyszer-egyszer csak egy kortyot ittam. Megittam a többi között egy egész pohárt a baziléai statusért, mert ezt rekuzálni általlottam, s nevezetesen abban az ezüst nagy pohárban tettek egy kis pohárt, amelyből a más ismét ittak. Ebédre ültünk le két óra után bazileai óra szerint, s ottan mulatván asztalnál mintegy ötödfél óráig, én minthogy

Bernoulli Jánosné asszonyomat a komédiába elhívtam volt, ekkor a férje biztatásábul felköltem másokkal együtt, s az említett asszonyt a komédiába elvittem.

A monétának, amelyet vertek, a nagyobbikán, egy oldalán vagyon a közepén egy virágokkal környülvetett piramis ily két betűvel kétfelől: S. C., köröskörül ily inskripció: Academiae Saeculo quarto feliciter inito; a másik oldalán vagyon Minerva egy cornukópiával az egyik keziben, mely alatt van a bazileai címer, és egy könyvvel a másik keziben ily inskripcióval felül: Athenae Rauracae, alatt pedig apró betűkkel: Prid. Non. Apr. CI I CCLX. A kicsiny monétának az egyik oldalán vagyon két öszvehajló laurusság, melynek a közepén ez a két betű: S. C. (Senatus Consulto) vagyon. Köröskörül pedig: Saeculo Acad. III. Celebr. Prid, Non. Apr. CI I CCLX. A másik oldalán vagyon Apollo ülve, rádőlvén a bazileai címerre, ily inskripcióval felette: Musarum Nutrix.

Minekünk, amint feljebb már írtam, nagy becsületet adtak, mert amint a professzorok mondták, konstituciójok van az iránt, hogy az imperiális grófoknak mindjárt a Magnificus után légyen a rangjok.

16ª Reggel Bernoulli Dániel uramot maga nevenapjára köszöntöttem odamenvén a kollégiumomra, melyet igen kedvesen is vett. Megadtam Jeanre uramnak a Marquis de l'Hospitalnak az árát.

17ª Megnéztem a Burckardiana eladó bibliotékát; a jövő holnapban fogják elkótyavetyézni. Szép könyvek vagynak benne, kivált a klasszikus auktoroknak a legszebb edicioik; onnan Iselin uramhoz mentünk s gratuláltunk a nevenapjára, mert Rudolfnak hívják. Igen jó szívvel láttak. Én pedig onnan hazajővén csakhamar a komédiába mentem, a Passavan leányokat vivén oda, melyet kéntelen voltam, minthogy még régen megígértem nékik. A Gellert Betschwester-it játszódták és egy pantomimisch játékot.

18ª Reggel tiszteletes Beck uram orációján voltam. Nagyobb része ott lévén az univerzitásnak, melyet tartott Frey, és részszerint Grynaeus uraimék emlékezetire, mely Frey theologiae professzor volt itt, és a filológiának előmozdítására bizonyos fundust és egy igen szép bibliotékát is testált. Szokás lészen talán minden esztendőben egy-egy orációt mondani ez idő tájban azon legátumának emlékezetére; tavaly holt meg tavasszal. Délután voltunk Schultheiss Wolleb uramnál.

19ª Vettem Nagy István uram levelit Pozsonyból és abban méltóságos g. Pálffi Károly uram őexcellenciája minapi levelemre való igen emberséges válaszát, melyben egy a sógorának, g. Stahrembergnek szóló s levelet is küld kérésem szerint; rekommendál benne a grófnéja kétség kívül, mert nem maga, hanem a felesége írta, amint őexcellenciája írja. Délután emberséges emberek voltak nálam, s azok között Socinus uram is; hívtam volt Bernoulli Dániel és János uraimékot is, de minthogy

másuvá voltak ebédre hivatalosok, nem jöttek el, mert itt többire estvig szoktak lenni az ebédlő helyen. Semmi levelet nem írtam.

20ª Reggel a Sz. Péter templomában voltam; két személlyel követtettek eklésiát: egy anyával és leányával: ezzel fertelmes dolgaiért; az anyával pedig még ennél is rútabb módon a leányának arra való vezeklésiért. Délután Marschall uramnál voltam az atyámfiaival együtt, s azután a Péter-Platzon Bernoulli Dániel urammal sokáig sétáltam.

21ª Basler uram a zsidó-nyelvbéli professzor, még a minap választatván professzornak, ma egy jeles lectia inauguralissal kezdett hivataljához, melynek a professzorok és papok s a deákok meghallására felgyűltenek. Magam is ott voltam. A holnapi napra professzor Falckner uramnak opponálni készültem, melyet maga két vagy három rendbéli kérésire felvállaltam, tegnap hozzám jövén három exempláját adta a maga disputációra kibocsátott munkácskájának. Megfizettem Van der Mühlnek, a kereskedőnek, a fekete bársony-köntösömnek a bársonyáért és a hozzá való bélésért, egy franciás kis kalapért és egy selyem kardszíjért mindöszve 107 fr. 10 krajcárt.

22ª Délelőtt professzor Falckner uramnak opponáltam. Vákáns lévén Bernoulli Miklós uram halálával a juris feudalis professzorság, négyen voltak, akik pretonziót formáltak reá. Professzor Raillard uram, aki professor rhetoricus; professor phil. mor. et jur. nat. et gent. Joh. Henri Falckner uram, juris utriusque doctor d'Annone (Joh. Jac.) és J. U. doctor Joh. Henr. Faesch uramék. Mindeniknek disputálni kell az egy Raillard uramon kívül, aki most diszpenzáltatott, disputálván már ezelőtt ugyan juridica cathedrá-ért. Melyre nézve Falckner uramnak megígértem kérésére, hogy opponálok, s azt megértvén doctor d'Annone uram, őkegyelme is kért, hogy opponáljak őkegyelmének is, melyet már nem rekuzálhattam. Ma azért opponáltam Falckner uramnak 25ª pedig fogok d'Annone uramnak. Délután az Iselin professzor uram leányát és a gazdaasszonyomat, dr. Heszné asszonyt, a komédiába vittem.

23ª Két levelet írtam, egyet tiszteletes Ajtai uramnak, az enyedi professzornak, mást kedves atyámuram őnagyságának, az elsőben az enyedi kollégium számára megvétetendő könyvek, a Bibliotheca Patrum és Concilia Magisnak iránt írok; a másikában pedig kötelességem szerint kedves atyámuram őnagyságát egészségemről tudósítván, megírom, hogy méltóságos Feldmarschall g. Pálffi Károly úr őexcellenciája levelét vettem, és hogy Matolai uram még nem válaszolt.

24dikª A komédiában voltam estve; azelőtt pedig délután professzor Iselin uram elvitt az itt való négy Häupterekhez; melyről meg előre hírt adott nékik; Falckner uram a regnáns Burgermeister alatt, mert délután mindenkor hosszú álmot szokott aludni. Igen öreg ember már; annak temették el a minap egy 62 esztendős fiát az elmúlt esztendőben, holott magam is jelen voltam; melyre nézve hozzá nem mehettünk. Onnan

mentünk a regnáns Oberst-Zunft-Meister uramhoz, Faesch uramhoz, ez is öreg, de még alkalmas ereiben lévő ember. Onnan mentünk a régi Burgermeister Merian uramhoz (ezt az egyik Zunf-Meistert azért hívják réginek, hogy most nem regnánsok, de minden két esztendőben alternálnak), ez is elég öreg, de tréfás és jókedvű ember. Onnan a régi Zunft-Meister Battier uramhoz; e legifjabb mindeniknél. Az elsőnél lévén, csak in tertia persona plurali beszéltem véle németül, de kijövén tőle megmondá a professzor, hogy elfelejtette nekünk megmondani, hogy az idegenek excellenz titulust adnak; osztán a többinek én is azt adtam. Mind a hárman igen jó szívvel láttak, és ketteje a vallás dolgáról tudakozódván, azt, amint igaznak tudtam, röviden leírta, mind Erdély, mind Magyarország iránt.

25ª Reggel pro juridica cathedra disputált dr. d'Annone uram, akinek kérése szerint opponáltam én is. Az olasz nyelvtanítómat ismét kifizettem egy holnapra.

26ª Semmi levelet nem vettem. Kettőt írtam; egyet az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak, melybe zártam a Nagy Sámuel uramét is, mást ágens Matolai uramnak, melyben hogy két rendbéli levelemre válaszát nem vettem, és hogy nyughatatlanul várom a Hollandiában menetelre váró engedelmemre nézve, megírom. Délután elvitt Bernoulli János uram, itt való fő kereskedőember Weisz uramhoz, kinek a kertjit megjártuk, mely igen csinos, s vagyon benne nevezetesen a végin egynéhány szál magas fa, mely egy kis erdőformát mutat, mely igen szép. Megjárván a kertjit, bévitt osztán egy szobájába Weisz uram, mely igen pompáson fel van készítve, úgy hogy akármely nagy úrnak is meg lehetett volna. Pántilikával kereskedő dúsgazdag embernek tartatik ez a Weisz uram, atyafia a Bernoulli János uram feleséginek. Onnan hazajövén Sámuel öcsémnél voltam; s kártyáztam Bernoulli urammal 8 óráig 5-től fogva.

27ª Délelőtt itthon voltam; délután pedig a francia templomban; igen alkalmatlan idő lévén, a rendszerint való sétálás máról elmúlt.

28ª Hozzánk küldött mindenikünkhöz külön-külön a tanács egy követjét, mely által azt a becsületet, amelyet a Häuptereknek adtunk, meglátogatván őket, megköszönték. Ez nap a komédiában voltam; játszották a Destouches uram Singulierjit, mely németre van fordítva, és azonkívül hogy az én ítéletem szerint a Singuliernek hirtelen való változása nem éppen természet szerint való, jól is van írva.

29ª Disputált dr. Faesch uram az utolsó kompetitor, a juridica cathedráért; és ugyanaznap délután meg is lett a választás, és a három választottak sorsot húzván, a sors esett professzor Falckner uramra, melyre azért vágyott ezen két professzor Raillard és Falckner uram, hogy a juridica cathedrához valamivel több fizetés van köttetve. Hárman mentek bé a választásba, a két említett professzorok és Faesch

uram, és a minden értelmesek ítélete szerint erre legalkalmasabb ember dr. d'Annone uram, ebből a számból is kimaradt, nem lévén annyi pártfogója a professzorok között, mint a más háromnak. Veszedelmére is lesz s vagyon most is ez a szokás ezen univerzitásnak, mert nem érvén meg azzal, hogy az idegeneket teljességgel kirekesztették a professzorságtól, a magok hazafiaikból sem választhatják azt, aki alkalmatosabb; mely reflexiót nem vagyok az első, aki talán tettem. Estve a komédiában voltam; a Voltaire Alzire nevű tragédiáját játszódták, jó volna külömben, csakhogy némely kimondásai igen szabadok. Vettem estve későn kedves atyámuram őnagysága levelit Gernyeszegről de 12ª Apr., melyben minapi 19ª Marty írott levelemre válaszol, s az abban tett kérésemet kintlételem idejének meghosszabbítása iránt meg nem engedi. Egy más dolog iránt is ír őnagysága, melyben, amit írtam, igen helyben hagyá. Vettem ebben kedves húgom, Toroczkainé levelét is, amelyben egy órának vételére kér, ha Párisba mégyek, hogy ottan végyek, 60 aranyat szánt réá, amint írja.

30ª Nem írtam semmi levelet. Nem is voltam künn sehol is egész nap.

Május

1ª Professzor Iselin uram elhíván magához, délután 5 órától fogva ott mulattunk nyolcig, kártyáztunk, én nyertem csak apró játékban 4 forintig, mely ritkán esik. Itten voltak a rhetusok is mindnyájan. Ettem ekkor 70 esztendős sajtot, vagyis inkább csak kóstoltam. Én bizony megvallom, soha annál jobb sajtot nem ettem, s még olyat sem.

Szokása itten a gyerekeknek ilyen tájban május eleje körül festett tojásokat felkötözni egy fára, és osztány az elmenők után szaladozni, hogy valamit vessenek nekik.

2ª A komédiában voltam, a Hamburger Book Beutelt játszódták, melyben némely helyt igen szép expressziók vagynak.

3ª Vettem Pongrátz uram levelét Pestről de 21ª Apr., melyben a minapi levelemre válaszol. Írtam kedves atyámuram őnagyságának levelet, a 29ª vettre választ, melyben őnagyságát kérem, hogy fixáljon egy bizonyos terminust, amelyre okvetetlenül haza kellessen mennem, írok egy más dolog iránt is; tudósítom a költségemről, amely még kezemnél van. Zártam ebbe egy más, Toroczkainé kedves húgomnak szóló levelet, írok a 60 aranynak felküldése iránt az óráért. Délután voltam a Heusler uram papírosmalmában, mely a bazileai malmok között a legrégibb, és következésképpen — minthogy Basileaban csinálták a legelső papírost — a legelső papírosmalom a világon. Voltam a betű matrixa metszőjinél is, Hasz uramnál; igen híres ember a maga mesterségiben; mind ide, mind pedig a papírosmalomba Thurneisz

uram vitt el, a bibliopola. A papírosmalomban egy hasznos machinát láttam, mely a papíros vékonyságára és szebbnek való csinálására való, s minthogy Hollandiából hozták ide, holländernek hívják.

4ª Délelőtt a templomban nem voltam; délután a francia templomba mentem. Voltam Marschall uramnál, a felséges asszonyunk követjénél; a Markgraf kertjiben, holott igen szép tulipányok vannak; tiszteletes professzor Beck uramnál, kinek az Imhoffal a tiszteletes Bod uram Históriája iránt csinált kontraktusomat általadtam, és a könyveknek is, ha elkészül, kézéhez vételére kértem, melyet fogadott is. Sétáltam egy darabig a Péter piacán is.

5ª Új Magnificius Rectort kelletvén választani, minthogy a medica facultáson volt a sor, Magnificussá lett professzor Zwincker uram, az ifjabb. Professzor Bernoulli Dániel uram ajándékozott nékem egy magától du Cré uramtól csinált thermometrumot és egyszersmind a Farenheitinum Nevtonianum, Reaumurianum és de l'Islianum Thermometrumoknak ehhez és egymásközt való relátióját mutató figuráját ezen thermometrumnak. Eleget mentettem magamat, de csak rám tudta, s azután én is, mint olyan nagy hírű és érdemű embernek az ajándékát és akinek hozzám való jó indulatjáról és barátságáról bizonyos voltam, róla való megemlékezéseimnek okáért elvettem.

6ª Tíz órakor délelőtt az Erasmianum Collegium szeniorának az orációján voltam, melyben a Collegiumnak históriáját adta elő röviden. Délután a professzor Iselin uram léányát a komédiába vittem a Codrus nevű tragédiát játszódták ismét, melyet minap a jubileum napján játszódtak volt, most jobban tetszett, mint akkor; igen szép munka, és németben — ha nem legelső is — nem is utolsó.

7ª Semmi levelet se nem írtam, se nem vettem, mely indulófélben lévén, nagy akadályomra esett, mert felséges asszonyunk engedelme nélkül Hollandiába indulni nem akarván, az ágens Matolai uram restségét felettébb sajnállottam. Professzor Bernoulli János uram az őkegyelme jó barátja, Maupertius uram dicséretére mind Párizsban az Academie Francaiseben való szukesszorától, Le Franc de Pompignan uramtól helyébe bevétetésének alkalmatosságával mondott discoursját, mind pedig Nancyban gróf Tressan uramtól az ott való Királyi Académia prézesétől ugyanaz említett Maupertius uram emlékezetére elmondott dicséretit megküldötte nékem, hogy olvassam el; az elsőt Pompignan uram 10ª Marti mondotta el, a másikat az említett gróf Tressan 10ª Január 1760. Küldötte emellett hozzám ezen grófnak hozzá írott, igen nagy becsülettel írott levelét; melyből örömmel láttam, hogy az ilyen nagy emberek is az efféle tudós embereket nemcsak az, hogy érdemek szerint megbecsülik, hanem ugyan hízelkednek nékik, s vélek való barátságokkal fenn vagynak.

8ª Délelőtt professzor Bernoulli uramhoz mentem, ki a fogára rosszul lévén, a hideg is borzogatta belé, igen jó szívvel látott. Voltam ugyan délelőtt lipsiai Müller uramnál. Délután mentem a komédiába.

9ª Délelőtt kerestem Falckner uramot, a professzort, de nem kaptam. Tegnap egy professzor Weisz uramnak Lejdába szóló levelet küldött kezembe. Estve sétálni menvén a Pfalzra, vettem 10 órakor elérkezvén a posta, az úr, Ráday Gedeon bátyámuram Pécelről de 26ª Ápr. írott levelét, melyben minapi, még márciusban írott levelemre válaszol; Dános János és Gyurki István uraimék halálát is írja, s.a.t. Matolai uramnak most sem vettem levelit Hollandiába való mehetésem iránt.

10ª Reggel délig ki nem voltam a házból; délután pedig Nezmanéknál kártyáztam, s nyertem.

11ª Délelőtt benn ültem; délután a francia templomban voltam; Chavannes uram, a káplány, prédikállott; onnan egy kevéssé Wolleb uramhoz mentem, de csakhamar eljöttem.

12ª Semmi nevezetes dolgom nem történt.

13ª Az asszonyt, professzor Bernoulli Jánosné asszonyomat vittem el a komédiába. Tragédiát játszódtak, a Lillo uram tragédiáját, mely anglusból van németre fordítva, neve: Der Kaufmann von London, oder Begebenheiten Georg Barnwells. Soha teátrumi játékokban ilyen kedvem szerint valót nem láttam, és erről igazán el lehet mondani, hogy keresztyény és épületes darab volt. Annakutána estve mintegy 10 óra tájban vettem Matolai uram levelét a Hollandiába való passzussal együtt. A kamerárius ság iránt pedig nem tudósít.

14ª Írtam Matolai uramnak választ; írtam kedves atyámuram őnagyságának is egy levelet, melyben hogy a passzusom elérkezett, jelentem, és innen való indulásomat is. Írok az alumnium iránt is. Tegnap kifizettem némely aprólékot; köntösökért, bibliopola Imhoff uramot az Acta Helveticakért etc.

15ª Áldozócsötörtök lévén, láttam az itten ezen napon minden esztendőben szokásban lévő úgynevezett Bahnritt-et, mely ebből áll; vagyon bizonyos kommissió vagy judicium, mely a városi határokra vigyáz, és az iránt származható villongásokat eligazítja. Aki ennek prézese, mely talán változik néha, kimegyen ekkor sokadmagával lóháton és megnézvén a határokat, ha a régi helyein vagynak-é, tíz óra tájban a városba ismét visszajönnek (hat óra után csakhamar kimennek reggel) és a városban egy fordulást tévén mindenütt megmutogatják magokat, mert kiki mentül pompásabban lehet, úgy készül hozzá, s akárki akar, ott lehet; s ez megjegyzésre méltó, hogy a basileaiaknak ugyan külömben nem szabad aranyat viselni, de eznap kiki úgy öltözhetik, ahogy akar, aminthogy a gazdagabbak semmit is el nem mulatnak, hogy mentül fényesebben jelenhessenek meg; lovaik is bizony szépek voltak. Délután a kis baseli templomban voltam, mely jól fenn

esik a Rhenus hídján felyül. Azután Marschall uramnál voltam, és kértem, hogy itt lételemrül attestátumot adjon, minthogy az iránt Bécsben reverzálist hagytam. Professzor Iselin uramnak a kollégiumért megfizettem.

16ª Estve vettem Matolai uram levelét és abban egy méltóságos kancellárius uram őexcellentciája Sámuel öcsémnek szóló levelét, melyben híj őexcellenciája bennünket, hogy valamelyikünk a mostan felállítandó gvardéba álljon be; Erdély részérül húszan lesznek, következésképpen Magyarországból 100-an. Rangjok és fizetések hadnagyi; kapitányok leszen Eszterházi herceg, aki Feldmarschal, és hadnagyok g. Pálffi János Generalmajor és Borsod vármegyei főkapitány. Kamerárius ságom iránt éppen ellenkezőt ír az eddig valóval Matolai uram méltóságos kancellárius uram őexcellenciája szavából, melyben mindazáltal őexcellenciája igazat mondott-é, megválik.

17ª Írtam három levelet; Matolai uramnak egyet, melyben azon dologrul írok; kedves atyámuram őnagyságának mást, melybe a Matolai uram levelit zárom; az úrnak, Ráday Gedeon uramnak harmadikát, melybe Nagy Sámuel uram levelit is zárom. Délután nálam voltak professzor Bernoulli Dániel és János uraimék (ez utolsó fiastól); professzor Iselin uram fiastól, doktor Socin uram, Sprecher, Planta, Salis, Misani és Nezman uraimék, a két öcsém, s kártyáztak.

18ª Dolgom lévén, sem délelőtt, sem délután künn nem voltam, s a prédikációt is mind a kétszer elmulattam, a naturalisták ellen való munkámban foglalatoskodtam egész nap.

19ª Délelőtt Bernoulli Dániel uramnál lévén, minthogy már a jövő hétfőn innen elmenni szándékoztam; a calculus integrálisról akart valami ideát csinálni, hogy elmenetelem előtt ha csak abban az állapotban is tegyen, hogy annakutána idővel magamtól is tovább vihessem. Nem tudom én ennek az embernek hozzám való indulatját eléggé soha megköszönni, mert úgy tetszik, hogy szintén úgy örvendett, amidőn tanításának bennem valami foganatját látta. Délután elhívott Bernoulli János uram magához és ottan, mások is sokan lévén, tarokkot kártyáztunk. Eznap kezdődött a Burckhard uram bibliotékájának licitációja, melyben sok szép könyvek vagynak, magam is vettem egynéhány anglus könyveket a nyelv, melynek már valami kezdete van nálam, megtanulásának jó reménysége alatt, olcsók lévén.

20ª Ismét kótyavetyén voltam, és egynéhány darab könyvet vettem; azután pedig Nezman uraiméknál voltam, kifizettem Emmanuel Thurneiszet a bibliopolát Euler Introductiójáért 8 fr.-ban, Methodus inveniendijéért 2 fr. 30x Leibniz és Bernoulli uram Commercium Litterariumáért 8 fr. mindöszve 18 fr. 30 xr. A négy alsó ingnek való gyolcsért, Fechter meisternek etc. A holnaputáni napra vendégeket híjtam a Zuki pohárra.

21ª Írtam két levelet, egyet méltóságos gróf Kevenhüller uram őexcellenciájának, melyben kamerárius ság iránt való instanciámat ajánlom, és az édesatyámnak írott ígéretére, melyet őnagysága nékem megírt, emlékeztetem; mást méltóságos g. Bethlen Gábor uram őexcellenciájának, melyben a gvardiába való hívását megköszönöm, és fel nem vállalom; kamerárius ság iránt való instanciámnak pedig előmozdítására kérem. Marschall uramnál voltunk ebéden.

22ª Ebéden nálam voltak sokan, kiket megvendégeltem a Koronánál az univerzitásokon szokott mód szerint. Elhívtam ezeket: a Magnificus Rectort, teologiae professzor Beck uramot, Iselin uramot a juris professzort, Bernoulli Dániel uramot, az itt mulatásomban préceptoromat, Bernoulli János uramot, a testvéröccsit, ugyan professzort, fiastul, professor juris feudalis Falckner uramot, dr. d'Annone uramot, a gazdámot dr. Hesz uramot, Schultheiss Wolleb uramot, dr. Socin uramot, akinél egy electricum collegiumot hallgattam, a rhetusokat, úgymint Sprecher és Planta uraimékot (gubernatorok Nezman urammal együtt), Salis, Soyanus, Misani uraimékot, az Iselin uram fiát is és a francia káplányt, mindöszve 19-et. Jól is tartottam őket: alkudtam Hautzerrel minden perszonára egy kis tallérba, amely tészen 80 krajcárt. Délután az aukcióra menten, és némely könyveket vettem.

23ª Hautzerrel bajom volt, mert a tegnapi vendégsigért többet akart rajtam húzni, mint illett volna, aminthogy ki sem menekedhettem egészen előtte, de csakugyan egészen meg nem adtam helytelen prétenzióját. Délután ismét vettem némely könyveket, de mind csak a nyelvnek jobban való megtanulásának reménysége alatt. Megküldöttem Bernoulli Dániel uramnak is a 9 holnapi kollégiumnak az árát, melyet én magam 3 aranyra szabván egyet-egyet, esett mindöszve 27 arany.

24ª Írtam három levelet; egyet Matolai uramnak, melyben megírtam, hogy méltóságos kancellárius és g. Kevenhüller uram őexcellenciájoknak levelet írtam; mást kedves atyámuram őnagyságának, melyben 200 arany iránt instálok, hogy 8 hét alatt Lejdába küldjenek; harmadikát Pongrátz uramnak, abban a Cserhátra szóló egy akluzával együtt. Délután ismét a bibliotékában voltam Ádám öcsémmel együtt, professzor Beck uram mutogatván meg ígérete szerint mindeneket. Azután nálam voltak professzor Iselin uram és Bernoulli Dániel uram, ki a tegnap küldött 27 aranyat nagyon megköszönte, és hogy felette soknak tartja, asszekurált.

25ª Pünkösd napja lévén, Úrvacsorájával éltem a francia templomban. Itt valamint az egyéb innepeknek, úgy a Pünkösdnek is csak az első napját ünneplik, a többin minden ember dolgozik, aki akar. Délután a Péter-Platzon sétáltam Bernoulli urammal. A Passavan uram léányi elhívtak az édesatyjokhoz holnaputánra, azaz keddre.

26ª Egész nap otthon voltam többire, és az Esprits Fort-ok ellen való munkámon dolgoztam. Estvefelé Schultheiss Wolleb urammal elmentem sétálni a Rhenus hídjára.

27ª Reggel voltam tiszteletes professzor Beck uramnál, és általadtam őkegyelmének a tiszteletes Bod uram könyve iránt mind az Imhoffnak még hátralévő 28 fr. 20 kr-t, mind pedig a Burckhard uramnak, a metszőnek való még hátralévő 3 Louis d'ort (mert kettőt megadtam), melyről őkegyelme quietált is, csakhogy a 20 krajcárt belőle kifelejtette, s én is azután észrevévén, általlottam őkegyelmének azért a kis hibáért visszaadni. Voltam ugyan délelőtt dr. d'Annone uramnál is, kitől elbúcsúzván, adta kezembe, maga leírván Leydába a Laur. Theodor. Gronovius uram nevit, ígérvén, hogy közelebb írandó levelében is fog engem néki rekommendálni. Ez őkegyelmének igen jó barátja, és korrespondenciát — amint obszerváltam — tart vele. Onnat mentem professzor Bernoulli Dániel uramhoz, kivel igen sokáig és egészen 12-ig beszélgettem; ígérte, hogy Párisba fog adresszirozni de la Condamine, de Buffon és Clairaut uramhoz, mind, kivált a matézisben nagy emberekhez; kiknek a neveket a kezembe adja, és odamenetelem iránt pedig az alant írandó levelében prezentálja. Délután a licitáción voltam egy darabig, azután pedig mentem ígéretem szerint Passavan uramékhoz, kik is igen jó szívvel láttak. Ez a Passavan uram, ki is Baselben lakik, a nagy tanácsban van, és talán négy hajadon leánya van.

28ª Elbúcsúztam mindazoktól, akikkel ösmeretes voltam itt mulatásomban, úgymint professzor Beck, Iselin, Bernoulli Dániel és János uraméktól, professzor Falckner uramtól, dr. d'Annone uramtól, etc. Megvallom, nem gondoltam, hogy olyan sok jó barátom légyen oly kevés idő alatt; többire mindenik könyvező szemekkel bocsátott el magától. Iselin uram egész házával együtt, Bernoulli Dániel és János uram és Schultheisz Wolleb uram voltanak azok, akiket leginkább jártam; s mindenik könyvezvén búcsúzott el tőlem. Professzor Beck uram adott egy adresszírozó levelet Strasbourgba litteraturae professzor Schőpflin uramhoz. Iselin uram ugyanoda őkegyelméhez, ezenkívül pedig mást Rastattba Mősel uramhoz, a baden-badeni Markgraf aulicus konziliáriusához, mást Carlsruhba a badendurlachi Markgraf conziliáriusához Bürcklin uramhoz, mást gróf Lyndenhez Nimeyaba, mást Abrahamus Gronovius uramhoz, a bibliotekáriushoz Lejdába, mást Treuer uramhoz Hágába, a hessen-darmstadti, badendurlachi és würtembergai házak követjéhez Hágába, mást Weisz uramhoz Lejdába. Ezen Weisz uramhoz adresszirozott Falckner uram is. Ez a Weisz uram ide Basileaba való fi és ide való professzor volt, most pedig a hollandiai Stadthoudernek préceptora. Kifizettem a licitátort, Erzberger uramot, mindöszve a Ráday úréval együtt ment 57 fr. 32. Mindeneket egy szóval kifizettem, s másnap úgymint

29ª jó reggel, hat óra előtt hajóra ülvén elindultam Strasbourg felé, elkísérvén rhetusok Sprecher, Plánta, Soyan, Salis, Misani és Nezman uraimék, s még dr. Thürneisz uram is; igen szép időnk volt. Neuburgnak, mintegy négy órára Basileahoz, kikötöttek a hajósok, ott vámot szoktak adni. Ez a Neuburg egy rossz város, ausztriai birodalomhoz tartozik. Ennél jó darabbal alább, azaz szinte fele útján Strasbourgnak, vagyon Breysach, ez is felséges asszonyunké, meglehetős rongyos város, az erősségét a francia az utolsó háborúban elpusztította. Általellenben van véle a franciának egy vára, Neu-Breysachnak hívják. Alább ugyan a franciának egy Fort-Mortier nevű erőssége. Breysachnál alább ugyanazon a felin a Rhenusnak vagyon egy Lennenburg nevű elpusztult vár, a hozzátartozó falut Zospnak hívják. Estve Strasbourgba szerencsésen megérkeztünk, de minthogy a város a kikötőparthoz távolra van, onnan a városba bésétáltunk a kapun, megkérdezvén, hogy van-e passzusunk, amidőn azt mondák a rhetusok, hogy nekik nincsen, mert csak Basileából jöttek eddig engem elkísérni, s innen visszamennek, nekünk pedig vagyon ugyan, de a hajóban, bé nem akartak bocsátani, kivált amint mondták réánk nézve, hogy magyarok vagyunk, s passzusunk nálunk nincs. Csakugyan osztán felírta a nevünket, s két katonával elkísértetett bennünket a kommendáshoz, odamenvén a szekretáriusa vagy mije néki megkérdezvén, kik vagyunk, elbocsátott, s a Geistba mentünk; a portékáink a hajón maradtak, magunk csakhamar lefeküdtünk.

30ª Reggel Schőpflin uramnak megküldöttem a két adreszt, s azután magunk is mindnyájan hozzá mentünk. Nagy bibliotékája vagyon, melynek megnézésire és jobban való megvizsgálására holnapra öt órára délután magához hívott. Onnan elmentünk a püspöki palatiumot megnézni, mely igen nagy és fejedelmi épület. Onnan mentünk a Münster-templomot, mely oly híres, megnézni. A gothiai építésnek formájában igen mesterséges darab akár az ablakoknak festése, akár a sok kívül és belől rajta levő faragásra nézve. A katedra nevezetesen benne igen nagy munkával készült, mind tiszta faragás. Vagyon a templomban benn egy jó kút, hunnan a városba is hordnak vizet. Délután voltunk egy hajdoni Klingling nevű prétor kertiben, mely most egy Hollandiában lévő idevaló fi kereskedő, Bart nevű, emberé. Ez a Klingling nagy szerencse fia volt egy darabig, de amint mondják, sok tökéletlenségivel szerezvén, magát minden városiak előtt gyűlölségessé tette: annakutána pedig a francia király előtt gyanúba esvén, utoljára áristomba tétetett, és ott csakhamar — nem tudatik: a francia király parancsolatjából-é, vagy másként — megholt. Onnan visszajővén, felmentünk csakhamar abba a híres toronyba, honnan Strasbourgnak egész nagysága kilátszik. Igen nagy és meglehetős népes város is ez. Ez a Münster-templom az evangélikusoké volt azelőtt, s elvették tőlök, de a

hozzá való beneficiumok most is járnak. Magas torony és igen nagy mesterséggel van építve, úgy hogy könnyen csak az ilyen szép ebben a nemiben az épületnek; mindenütt távolról is általlátszó.

31ª Délelőtt elmentünk a piacra, ahol a garnizon 11 órakor paradíroz. Ekkor csak miliciából állott a garnizon, rút, rongyos és rendetlenek is voltak. Onnan mentünk az ágyúkat megnézni, sok újat láttunk, némely ócskákot pedig, amelyeket a hessen-casseli armamentáriumból hoztak ki, rendre kihúztak a fegyveres-ház eleibe, vagy kettő igen nagy volt köztök. Délután megnéztük a német ispotályt, (mert francia is van), ott a bolondokat, betegeket, a viselős léányok házát, abban a pápista és lutheránus templomokat. Megnéztük efelett a pincét is, hol igen nagy hordókat láttunk, és a több ritkaság között ittunk háromféle bort, egyiket 1525., parasztok hadakozása esztendejiből, a másik [.....], 1519. harmadik „sait dem burgunder Krieg 1472" A hordóknak a menzúrája ez: egy fuder teszen 24 osment, egy osmen 24 mászt, egy mász valamivel talán többecske, mint a miénk.

A toronynak, melyre tegnap mentem volt fel, a magassága, amíg én fel voltam, 496 grádics-fok, mindöszve pedig a tetejéig több 660-nál.

Június

1ª Voltam reggel a Neue Kirchenben, az új templomban, amint nevezik, ottan prédikációt hallgattam, ez a lutheránusok fő temploma, ezután pedig a Sz. Tamás temploma van, mely leggazdagabb, igen sok jövedelme van, és sokan is élnek belőle. Vagyon ezenkívül több templomok is. Tegnap vévén kedves atyámuram őnagysága levelét Gernyeszegről de 3ª Mai., ma arra innen válaszoltam, és nevezetesen a pénzről újabban írtam. Voltunk délután Kehlben, mely egy rossz állapotban lévő imperiumi fortalitium Strasbourggal általellenben a túlsó Rhenus partján, s azt megjártuk. Kár, hogy ez a helység közönségesen az Imperiumé és nem valami különös fejedelemé, mert kétségkívül íly állapotban nem maradna, a szitusa egész alkalmatos lévén. Amely hídon általmegyen az ember a Rhenuson Strasbourgból Kehlbe, igen hosszú, egy fertály órát tart mindöszve, pedig szekeren voltunk, onnan visszajővén mentünk a citadellába, s azt is megnéztük. Itt kis erőssége ez Strasbourgnak. Onnan visszajővén mentünk a városon kívül levő sétálóhelyre, melyet Robrechtzaunak hívnak, onnan a városban bennlévő Broglio nevű sétálóhelyre, melyet azért neveznek így, hogy a mostani Feldmarschall Duc de Broglio apja ültettette; vagyon ez a hessen-darmstadti herceg palatiuma előtt egyfelől, másfelől pedig az ágyúöntő-ház előtt, s estvig ott sétáltunk. Délelőtt voltunk

professzor [. . . .] uramnál, kinek fizikumokban és ad historiam naturalem szép kollekciója vagyon; igen kövér ember.

2ª Délelőtt voltunk a királyi lóiskolában, mely igen jó állapotban vagyon ugyan, de mostan a lovak nem voltak ott. Ebben a francia királynak igen szép institutuma vagyon. Az oskolabeli lovak többire mind ménylovak, kik külömb-külömbféle országbéliek, és igen nagy szorgalmatossággal öszveszereztettek. Ezek télben a lóoskolában az ifjak taníttatására szolgálnak, nyárban pedig a falukra kiküldettetnek, és minden parasztember, akinek kancája vagyon, kéntelen véle meghágattatni, (de micsoda parasztember ne is cselekedné örömest), melynek ha szép csikaja leszen, bizonyos szabadsága és privilégiuma van a parasztembernek utána, úgyminthogy adót nem ád tőle, sőt valamit adnak is neki minden esztendőben a tartására. Délután megkerülvén nagy részit a városnak, a többi között megnéztem egy malmot, melyben 9 kerék van egymásután, melynek ezen a ritkaságán kívül, hogy azon egy víz hajtja, az is megjegyzésre méltó, hogy igen könnyen meg lehet állítani akármelyiket, csak egy ember által is.

3ª Jó reggel elindultunk Strasburgumból, s délyesti mintegy két óra tájban elérkeztünk egy a Rhenus partjához nem messze levő [. . . .] nevű falu tájáig, ott kikötvén a faluból egy kicsit alkudtunk. 3 forinttal Rastattig két szolgát vivén magunkkal; Müller uramat pedig és Tordai uramot a hajóban hagyván oly rendeléssel, hogy Schreck nevű faluig menjenek le, és ottan minket, amidőn oda érkezünk, várjanak meg, minthogy Rastattból Carlsruheban is akarunk elfordulni. Megérkeztünk Rastattba mintegy hat órakor, és szállván a Schwan-ba, még akkor mindjárt elküldvén az adresszt Hofrath Mősel uramhoz, magam is őkegyelméhez elmentem, ki mindjárt emberségesen fogadván ígérte, hogy holnap a Markgrafnál introdukál, azalatt pedig ekkor a Markgraf otthon nem lévén, minthogy Badenbe az apanagirt herceghez, a testvéröccsihez fordult el, a palotáiba elvisz, mely igen dicsőséges, és úgy tetszik: ily kicsiny hercegnek sorsán felyül való. Estve 9 óra tájban maga a herceg is hazajött Badenből. Ez a város kicsiny ugyan, de az benne igen szép, hogy az utcák benne mind zsinórra vannak csinálva, a házak is mind egyirányba magasságúak; ennek az apja kezdett legelőször 1707-ben, amint mondják, ehhez a városhoz, mely ezelőtt egy rossz falu volt.

4ª Reggel elküldvén Mősel uram indításából, mely kétségkívül ex compositó esett, gróf Henning uramhoz, aki lotharingiai fi, és ekkor a rendes Hofmarschall nem lévén itten, annak hivatalát vitte véghez, és jelentvén, hogy a Markgraf ő szerenitásával (Druchlauchttal) szemben szeretnénk lenni, azt üzente vissza, hogy már szólott véle, és hogyha akarunk hozzá menni, az intimum consilium után maga a Markgraf szekerét ide fogja küldeni és hozzá vitetni. Tizenkét óra előtt el is jött a szekér két szolgával, melybe béülvén az udvarba felmentünk, ott a

Markgrafhoz mindjárt bevitt gróf Henning uram, ki jószívvel látott, és velünk beszélgetett, azután csakhamar a leánya is kijött, ki már mintegy 34 esztendős, a Hoffdámáival együtt. Annakutána csakhamar asztalhoz ültünk, mindöszve 15-ön; pompás asztala volt. Délután ugyan a Markgraf rendelésiből elvittek bennünket Herr von Peitsch és egy más Hoffcavallier, a Markgraf szekerin a Favoritának, mely egy nyári mulatóház mintegy egy órányira Rastatthoz, megnézésire. Alkalmas szépségű ház is; de mégsem olyan, amilyent csinálnak az idevalók belőle, nevezetesen nékem nem tetszik az, amit ők szépnek tartanak, a külső részinek, a kőfalnak jó darab kövecskékkel való megrakása, mert úgy tetszik, hogy igen elveszen róla minden ily nagy urak házában szükséges díszt és tekéntetességet, másik az, nem tetszik belőle a szobáknak ékesítése, mely többire igen tarka és következésképpen erőltetett. Harmadszor nincsen is benne egy vagy két ágyon kívül semmi, ami igen nagy pompát mutatna. Vacsorára a herceghez vittek ismét a szekerin; onnan hazajöttünk elbúcsúzván a hercegtől és a léányátul és az egész ottlévő udvarától, s 12 órakor éjszaka postára ültünk, s jó reggel

5ª Carlsruheban voltunk, mely Rastatthoz másfél posta; itten mindjárt Bürcklin uramnak az adresszet megküldöttem; s azt üzente, hogy csak küldjek az Oberschenk Herr von Gemmingen uramhoz, s jelentessem bé magamat általa a Markgrafnál, minthogy az Oberhoffmarschall nincsen itthon. Elküldöttem azért az Oberschenk Gemmingen uramhoz, ki azt felelte, hogy igenis béjelent a hercegnél, s csakhamar hozzánk küldi a Hoffkuriert, s azt üzeni, hogy a herceg jó szívvel lát, és a Geheim-rathnak vége lévén szekeret küld utánunk, s elvitet. Oda is mentünk akkor a szekerin, s ott ebédeltünk 15 személyre, ott volt a testvéröccse a Markgrafnak, aki hollandusok szolgálatjában van, és még egy más atyafia, aki most sardus szolgálatban van, azelőtt pedig a felséges asszonyunkében volt, s Erdélyben is sokáig mulatott, én éppen mellé estem, s sokat beszélgetett Erdélyről. Délután egy kevéssé hazamentünk, s hat órakor ismét az udvarhoz mentünk, s ottan játékhoz ültünk, de minthogy én frisétet nem tudtam, a Markgrafnénak pedig az az kedves játékja, csak egy mellette való asztalnál játszódtam egy más dámával és a fő lovászmesterrel l'ombrát, s jóllehet csak két krajcárba játszódtunk, mégis mindazonáltal vesztettem hat forintot egynéhány krajcár híján; a pantalont, amelyet már Basileában hallottam volt, itt ismét hallottam, koncertje lévén a hercegnek. Azután vacsorához ültünk.

6ª Reggel mentem volt az istállókat megnézni és a lóiskolát. Lovai alkalmasok vagynak a hercegnek, van a többi között egy kis zug, melyet a svéciai király küldött ezen Markgraf kis fiának számára ajándékba; onnan mentünk a házokat megnézni. Még ugyan mind el nem készült, mert nagy része a régi épületnek a közepin még megvan, de ami benne

elkészült, az igen szép, és jó gusztussal van építve; s az én ítéletem szerint szebbek, mint a rastattiak, sokkal is. Onnan mentünk az orangeriát megnézni. Ez igen szép, és együtt annyit látni ritka dolog; vagyon 154 féle citrom- és narancsfa, melyeket külömb-külömb országokból nagy bajjal és költséggel szerzettek öszve. Ezenkívül mindenféle indiai és egyébféle ritka füvek és gyümölcsök. Láttam itten a többi között borstermő fát, figét, gyömbért, gyapottermő fát, kafféfát, etc. Azután ebédre mentünk a Markgrafhoz. Délután elhívott a Markgrafné sétálni hét óra tájban. El is mentünk hatan egy szekeren, a Markgrafnéval együtt, s megmutogatta minden környékit a városnak s a rezidenciának, s egyet kerülvén keresztülhozott a fácányos kerten. Azután vacsorához ültünk, s egy saxen-gothai regimentből való Obris-Lieutantunk, B.de Vaugé névű sokat járván Magyarországon, a magyarokról sokáig diskuráltunk. Vacsora után elbúcsúztam a Markgraftól és Markgrafnétől, ki hessen-darmstadti hercegasszony.

Karlsruhe egy az azelőtt való Markgraftól az erdő közepin nagy munkával kezdett város, aminthogy most is mindenütt erdő vészi körül, melyen alléek vannak sűrűen vágva, akik mind a kastélyra szolgálnak; vagyon efféle allée 32 a nyolc város utcáival együtt, úgy hogy a kastély mindenik kert közt vagyon, mert a város felől valóságos virágos kert, a túlsó felin pedig a fácános kert és a szép erdő, akin alléek vagynak által veszik környül. A házak eddig többire mind fából voltak, de már nagyon kezdik kőből építeni; egy utcának az egyik fele, mely igen hosszú, az egyik oldala mind abból van. A Markgraf csendes és jeles ember, de a Markgrafné csakugyan egy becsületreméltó, okos és kegyes asszonyság. Két hercegük vagyon már, még több is lehet, mert a herceg 30, a hercegasszony 34 esztendős. Hoffstadtjok alkalmas vagyon; és okosan is költenek, mert amint beszélik, az épületnek hátramaradott részihez sem fognak addig, míg a hadakozás tart. A baden-badeni hercegnek gyermeke nem lévén, sem az öccsinek, ezeknek halála után erre száll a jószága. Itt voltak ekkor, a testvéröccse a Markgrafnak, aki hollandiai szolgálatban generális, itt voltak a távolabb való atyafiai is Markgrafnak, akik ugyanebből a házból valók, ugymint Markgr. Carl August Reichs-Feld-Marschall, Markgr. Wilhelm Eschine sardiai szogálatban levő Feldmarschall Lieutenant (e sokáig volt Erdélyben, s sokat is beszélt róla), Markgr. Christof, felséges asszonyunk szolgálatjában Feld-Zeug-Meister. Különös becsületet szoktak adni ezekben a kisebb udvarokban az idegeneknek, mint nékünk is adtak. A szekeret utánok küldik, és mindenkor ebédre és vacsorára oda hívják. Az idevaló herceg, kit baden-durlachinak neveznek, protestáns, rastatti pedig vagy baden-badeni katolikus. Nagy konnexiója van a két háznak egymással, aminthogy — amint feljebb is írám — a badeni jószág is erre fog szállani, ha — amint reménység nincsen is — maradék nélkül meg talál halni.

7ª Jó reggel onnat elindultunk, és én még akkor mindjárt a hajóból b. Gemmingen uramnak, az Oberschenknek egy levelet írván, melyben hozzám való jóakaratját megköszönöm, küldök néki a nálam még megmaradott 4 butélia tokaji borból kettőt, tudván, hogy mindjárt a Markgrafnak prezentálni fogja; melyet azért cselekedtem, hogy a Markgrafné ezelőtt való estve azt mondotta, hogy ő úgy gondolta, hogy tokaji bora nincsen másnak, hanem csak a királynak, melyet az a B. de Vaugvé is, aki Magyarországban sokáig volt, erősíteni kívánt mindaddig, míg én osztán mondottam, hogy minékünk magunknak is van, és nevezetesen Basileában a magunkféléből hoztam fel egy általagot. Ennek azért megbizonyítására kívántam azt küldeni, melyben bizonyos voltam, hogy hercegné eleibe megyen. Carlsruhetól mentünk a postán Schreck nevű faluig, mely éppen a Rhenus partján esik. Ez 3/4 posta Carlsruhetól, s itt várt meg minket a mi hajónk. Hajóra ülvén itt mentünk eznap Mannheimon innet egy rossz faluba, mely Mannheimhoz eshetik mintegy két órányira. Ekkor nem lévén semmi szoba abban a rossz vendégfogadóban, amely a faluban van, ahol megszállhattunk, háltam csak a hajóban, de igen jóízűn. Másnap, úgymint

8ª Mannheimba hat órakor reggel megérkeztünk, mely a palatinusi elektornak a rezidenciája. Mindjárt még akkor elküldöttem Abbas Maillot uramhoz, az elektor bibliotekáriusához küldött levelét Schőpflin uramnak, kihez csakhamar magam is elmentem osztán. Ez a kamerárius által, aki akkor szolgálatban volt, vagy pedig az Ober-Hoff-Marschall által béjelentetvén minket, délután a komédia előtt az elektornak és az elektornénak prezentáltattunk, kinek rövid komplementet tévén franciául, az udvarral együtt a komédiába bémentünk, melyben ekkor Radamiste nevű tragédiát játszódták. Az aktorok meglehetősök, a táncosok alábbvalók, az udvar tartja őket a maga költségin; megnéztük az operaházat is a komédia előtt, mely igen dicsőséges. A komédiából 9 óra tájban jöttünk ki.

9ª Reggel voltunk Abbé Maillot uramnál, kinél tegnap a bibliotékáját megnéztük az elektornak, melyben csak máris szép gyűjtemény vagyon, márpedig mindennap szaporíttatik. Maillottal elmentünk az antichambre-be és onnan az elektor házába, hová egy kis idő múlva maga kijővén, kétszer vagy háromszor szólván hozzám és tudakozódván utazásunkról, a főkonyhamester által megmarasztatott ebédre, s ottan voltam, maga az egyik szegeletin, az elektorné a másik szegletin ült az asztalnak; egynehányan ültünk, talán éppen négyen, közöttök. Tokaji bor helyett ittam a gyümölcs felett ott olyan bort, akit bizonyosan tudom, hogy vagy éppen nem az, vagy igen megvesztegetett bor. Délután „musicas academia", amint hívják, volt az udvarnál, hová mi is felmentünk másokkal együtt. Az elektor másokkal együtt sok asztaloknál játszódtak, mi pedig egynehányan a muzsikát hallgattuk, mely

abban a palotában volt, melyben a játék. Hallottam itt három kasztráltot énekelni és a többi között egy kis gyermeket hegedülni, akinél még egy kisebb volt ott, aki nem volt több 12 esztendősnél, s azt mondották, hogy még jobban hegedül ennél, pedig ez is csudálkozásra méltó volt. Közönségesen el lehet mondani, hogy ennek az elektornak a muzsikás kapellája igen válogatott, sokat is költ réá. A muzsikának és a játéknak vége lévén, az elektortul és az elektornétul búcsút vettünk amannak nem, ennek pedig megcsókolván a kezit; felelt az elektor az én kevés szóból álló búcsúzásomra, s azt mondotta hogy tovább is az udvarában jó szívvel látott volna. Mannheimot mint várost, ami illeti, egynek lehet a csinosabb városok közül Németországon mondani, kivált az utcai egyenességére nézve, melyet ritkán talál fel az ember. Vagyon benne katolika, reformáta és evangélika vallás, a katolikusoknak sok, a reformátusoknak és evangélikusoknak csak egy-egy templomok van, úgy tetszik, jóllehet bizonyos benne nem vagyok. Tegnap délután a reform. templomban voltam isteni szolgálaton; alkalmas nagyságú. A tanács is elegyesen van katolikus és protestánsokkal. Az elektor mintegy 35 esztendős ember lehet, és amint asztal után való velem és egy angulussal való diskurzusából kihozhatom, egy szép eszű, olvasott és nyájas embernek gondolom. Voltaire-rül beszélgetett egy darabig, kinél én mondottam, hogy Genevában voltam, és őnéki Mauperts-sel való veszekedésérül elmés reflexiót mondott. Staturája középszerű, egyenes, ábrázatja himlőhelyes, szemei elevenek, tekéntete vidám. Nemigen bőbeszédű, de nem is lehet hallgatónak mondani, amint mások nekem azelőtt leírták; haszontalanságrul nem beszél. Udvara igen pompás és királyi, a gardja áll 60 schweizerből és talán két ház egyebekből, kik mind cifra köntösökben járnak. Az asztalnál mind csak pagik udvarolnak, kik minden varráson paszománntos köntösben járnak; a schweizerek köntösén is, mely igaz schweizer régi forma köntös, bővön van az ezüst. A mondour kék ezüsttel közönségesen az egész udvarnak. Az elektorné abbul a házból való hercegasszony, amelyből a férje, s közelrül való atyafia.

10ª Elmentünk volt délelőtt Heidelbergába kocsin, mely ide mintegy harmadfél óra, itt megjártuk a Szentlélek templomát, melynek nagyobb része a reformátusoké, egy része pedig, mely kőfallal el van rekesztve és sokkal kisebb a másodiknál, a katolikusoké. Ez az a templom, amelyet egyszer az ezelőtt való elektor elvett volt, de osztán a protestáns fejedelmek intervenciójára, minthogy a westfáliai békesség ellen volt nyilván, ismét vissza kellett adni, s abbéli haragjában — amint mondják — el is ment ismét lakni Mannheimba, de énnékem úgy tetszik, hogy nem annak tulajdoníthatom, mert akármiként is, külömb lakóhely ez a mannheimi, mint amely itt van a várban, és hol ezelőtt laktak az elektorok; melyet megnézvén éppen nem olyannak találtam, akiben egy

olyan fejedelem illendőképpen lakhatna. Most már el is hagyatott és pusztulásához közelít. Különben elég magos és statuás épület, de rút gusztussal van, és nem elég tágas. Alatta vagyon egy pince, akiben vagyon az a híres és egész világon legnagyobb hordó, melyben vagyon 236 fuder, a magossága a hordónak 24 láb, hosszasága 32 láb. Láttam ugyanitt az elektorok temetőhelyit, mely a karmeliták (vagy kapucinusok) temploma alatt vagyon. Megnéztük azt a kutat is, amelyből az elektornak visznek mindennap egy kisded szekerén vizet, és éppen akkor ott lévén az, aki vizet vitt, meg is kóstoltam; jó víz ez, Mannheimban pedig a víz igen rossz. Heidelberga külömben szép város, mind a három vallás vagyon benne; a protestánsok erősebbek a katolikusoknál. Az út Mannheimtól fogva Heidelbergáig igen szép, és többire mindenütt allée között vagyon. Délután Mannheimbul elindultunk, s mentünk estvére Vormatiába. (NB. Voltunk Mannheimban a Hattyú-nál szállva, s jól is meghúzott). Vormatia egy rongyos imperiális város, az ottan tartott imperiális diétára nézve, hol Lutherus a maga Confessióját béadta, híres; látszik még a lutheránusok temploma mellett annak a toronynak maradványa, akibe Luther fogva volt. Ez a temploma a lutheránusoknak, mely ezen torony mellett van, igen szép. Megérdemli itt a nézést ez és a katedrále templom, mely a katolikusoké. Szép kívülről a püspöki rezidencia is, ki most a moguntiai érsek és elektor. Itt a Vadember-nél voltunk szállva, emberséges ember volt a gazda, igen keveset vont rajtunk, de kétségkívül azért, hogy nem tudta, kik vagyunk.

11ª Reggel elindultunk innen, s mentünk estvére Moguntiába. Utunkban a Rhenus mellett esett Oppenheimon alól egy Nerstein nevű hely, hol a Rhenus mentin, amint mondják, a legjobb bor terem. Moguntiába megérkezvén, minthogy másnap a hajósom visszaindult Basilea felé, levelet írtam Bernoulli Dániel, professzor Iselin, Nezman és Teleki Sámuel öcsémuraiméknak. Szállva voltunk ott az Angliai Királyban, ki jól meghúzott. Másnap

12ª elmentünk Francofurtumba; a rendesen mindennap odajárni és jönni szokott hajón, kin mindenféle ember együtt van, s egy perszóna csak 4 pászot fizet. Sokak húzzák felfelé, mikor lejő, magától is jő, s lovak is húzzák. Ebédeltünk egy Heyst nevű faluban, délután jókor Francofurtumban voltunk. Ott egyebütt, a vendégfogadóban szállást nem kapván, szállottunk a Fekete Sas-hoz, és még aznap a Ross-Marckon levő promenádéra sétálni mentünk.

13ª A tanácsházat megnéztük, és ottan a császárválasztás előtt való öszvegyűlésnek a szobáját, hol mindenkor a regnáló császárnak a képe vagyon, s rendszerint veres kamukával van béhúzva; de mikor a császár meghal, akkor mindjárt feketével húzzák bé. Megnéztük azt a palotát is, ahol a császár, mikor megkoronázzák, ebédelni szokott, és amelyben

most is a város magisztrátusának némely ceremóniái véghezmennek, nevezetesen a norimberg- és bembergiakkal.

14ª Megnéztük a katedrále templomot és ott az oltár mellett nyíló konklávét, amelyben a császárnak solemnis választása meg szokott esni. Ebben a templomban az oltár előtt való rostélyon kívül szokott véghez menni a koronázás. Külömben a templom nem igen szép. A konkláve is csekély és rút, de amint mondják, amikor császárt választanak, akkor szépen felcifrázzák. Délután voltam a francia komédiában, holott a Racine uram *Plaideursjit* játszódták, az aktorok meglehetősök. Láttam ottan Brogliot, a franciáknak ekkori fő hadi vezérit, aki egyszersmind Marechal de France is lett az elmúlt télen. Ábrázatjában vidám, járásában serény embernek látszik, mert gyalog mene ki egy magyaros csizmában a komédiából, s alig tudtam utánamenni távolról is. Külömben kisded és ekkor mintegy 45 esztendős ember lehetett. A franciáknak igen nagy bizodalmok vagyon benne. Én oly véggel jöttem vala ide, hogy a franciákot campírozni láttam egész armádával, de abban megcsalatkoztam.

15ª A francia református kultuszon voltam és ottan Matthieu uramnak szép prédikációját hallottam arról a Sz. Dávid szaváról: „A valóságos bölcseségnek kezdeti az Istennek félelme." Van itt most német isteni szolgálat is, de mind ez, mind a francia csak a hadakozásra nézve vagyon, mert békesség idejin távol járnak a várostól egy faluba mintegy egy órányira. Délután elmentem szekeren Bergenbe, és ott a tavály 3ª Április a hannoveranusok és franciák között véghezment ütközetnek a helyit megnéztem, melyet a franciák részére sokkal jobbnak tapasztaltam. Onnan visszajővén, megnéztem egy — ha jól jut eszembe — Herr von Berckhausennek a kertjit, mely alkalmas ugyan, de nem is oly igen szép.

16ª Onnan ismét azon a hajón mentem le Moguntiába, amelyen feljöttem, melyet Marie-Schiffnek neveznek, s ott szállottam a Hohenburghoz a Rhenushoz közel; másnap

17ª megnéztem a katedrále templomot, mely mint rendszerint mindenütt, egy nagy vén épület. A Sz. Péter temploma pedig igen szép, új és dicsőséges épület; olyat még nem is láttam másutt. Megnéztem az udvar előtt való kertet is a városban, mely igen gyönyörűséges. A város maga kies és szép város. Pap, mint minden katolikus helyeken, igen sok van benne. Megnéztem a karteziánusok klastromát is, kiben a templom kicsiny ugyan, de kivált a székekre nézve, igen dicsőséges, mely mind elefánttetem és egyébféle fával rakott munkával vagyon. Megnéztem a cellájokat is. Onnan hajót fogadván mi és egy francia tisztecske, egy plébánust is magunkkal levittünk, s háltam én az öcsémmel és mieinkkel egy [....] nevű faluban, onnan másnap

18ª jókor megindulván onnan, estvére mentünk egy [....] nevű faluba, ott magam az öcsémmel és a mieinkkel egy mészárosnénál voltam szállva, nem lévén alkalmatos fogadó. Utunkban eznap láttuk azt a várat, amely a Rhenus közepin van s Pfaltz-nak hívnak. Ide kellett, amint mondják az emberek, a régi időben a palatinátus elektornénak jönni, amidőn szülni akart, most egy ocsmány tömlöcforma alkotvány, s részszerint tömlöc is, részszerint holmi katonák vagynak benne, egy rossz fagarádicson hágnak fel belé. Láttuk azelőtt kevéssel azt a tornyot is, hol amint a tradíció tartja, Hatto nevű püspököt az egerek megették, ezért, hogy szükségnek idejin a tőle eleséget kérő népnek gabonát nem adott, pedig lett volna. Fides penes auctorem. Láttuk Koblenzet is, és meg is jártuk, általelleniben vagyon véle a Thal nevű hegy, hol a trevirumi elektornak rezidenciája vagyon. Ezt meg nem jártam, efelett egy Ehrenbreitheim nevű vár. Itt Koblenznél megyen a Mosel a Rhenusba, s nagy kőhíd van által a Moselen. Láttuk ugyanitt, Koblenznél feljébb Rheinfelset is, mely egy nagy hegyen levő fortalitium alatta vagyon egy város, Szangwer névű. Általellenben a Rhenus túlsó partján vagyon Hausen nevű városocska és felyül a kősziklán egy régi épület, melyet Katznak (macskának) hívnak. Itt van Rheinfelsnél az a veszedelmes hely is, hol egy örvény van, s sokszor a hajók el is süllyednek. Itt gyalog szállottam, a máson is, mely a kősziklára nézve veszedelmes, s ezen sokkal felyül van, ki akartam szállani, de amíg észrevettem magamat, addig által is ment a hajós rajta. Másnap

19ª mentünk ebéd előtt Bonnba, mely a kolóniai elektor rezidenciája, megnéztük a házait, melyek szörnyű pompásak. Az arany minden háza cifraságában kíméletlenül van: s hosszú volna a nagy benne való luxust mind leírni. Ebédeltünk csak igen katonáson a Csillag-ban, hol a gazdának, hogy kevesebben húzzon rajtunk, azt mondottam, hogy még vissza szándékozom oda, szukcedált is a ravaszság. Délután megérkeztünk Coloniába, mintegy 4 óra tájban, ottan szállottunk a Medvéhez, nem kapván szállást a szolgáimnak a Geistba, mely a főbb fogadó a Holländischer Hoffal együtt.

20ª Elmentünk megnézni a Sz. Ursula templomát, hol maga Sz. Ursula koponyáját és sok más szentekét láttuk, láttuk a tizenegyezer szűzek csontjait is, kik a tradíció szerint a Sz. Ursula Rómában való búcsújárásának társai voltak, és visszajöttökben itten mártíromságot szenvedtek; de ez mind együtt a mai tudósoktól mesének tartatik, méltán is, és ez az egész história csak költeménynek. Láttunk az Idvezítő keresztéből is egy darabot, efelett a Krisztus töviskoronájából két töviset, mely mindenkor Nagypénteken, amint a pap mondotta, izzad, s én elhittem. Láttunk valami veres földet, mely ezeknek a szűzeknek vérétől veresedett meg, s amidőn egyszer Rómába vitték volna, ottan

Román kívül, aki vitte, elaluván, a harangok Rómában magoktól megszólaltak etc. Láttunk egy raritásokat is és relikviákot is, melyeket mind felírnom ide unalom lett volna. A szűzek csontjai mind fel vannak a falra különös mesterséggel külömb-külömbféle figurákra rakva. Voltam a jezsuitáknál is, hová mindenüvé egy idevaló református banquier, Meinertzhayen uram íródeákja, Meyer uram vitt el. A jezsuiták bibliotékája se nem igen nagy, se nem igen válogatott, amennyire obszerválhattam, jóllehet ezzel, amely jezsuita meghordozott, dicsekedett.

21ª Elmentünk délelőtt a három királyok koporsóját megnézni a katedrále templomban; egy kanonikus mutatta meg. Szörnyű drága koporsó ez, kiben elől a három királyok koponyája látszik, a hátulsó résziben pedig, amelybe bé nem lehet látni, a többi tagjaik vagynak, amint mondják. Az első része, tudniillik ahol a koponyák vagynak, tiszta arany, egyebütt pedig merő ezüst, s mindenütt a sok külömb-külömbféle drága kövekkel gazdagon kirakva, kiknek nagysága mindeniknek ritka. Láttuk ezenkívül a kincsét is ennek a templomnak, mely megnézésre méltó. Itt is láttuk egy kis darabját a keresztnek és tövist. Délután kimentünk szekéren Brüelbe az elektor mulatóházát megnézni, mely igen dicsőséges. Nagyon nevezetes a fácányoskert közepin egy kínai módra csinált kis épület, mely igen jó gusztussal vagyon építve, innen megyen egy 1000 lépés hosszúságú allée a *Falckens-Ferude*-ig, mely egy kis épület, hol az elektor meg szokott állani, amidőn a sólyommal a gémeket vezeti. Ekkor is gémezni ment, s láttuk is lóháton, de nékem bizony nemigen tetszik ez a mulatság ezért, hogy unalmas. Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának.

22ª Voltam Meinertzhayen uramnál, és kértem őkegyelmétől 100 Louis d'orra wechselt Amstelodamba, melynek 40-e Ádám öcsémé, a többi pedig enyim volt, két Louis d'oron kívül, melyet Thordai uram kérésére közibe tettem, minthogy Hollandiában a Louis d'or nem annyira elkelő, mint a más pénz.

23ª Jó reggel elindultunk Coloniából mi postán, a két szolgánkkal négyen, Müller uramot pedig és Thordai uraimékot a portékáinknak nagyobb részével otthagytuk, hogy vagy vízen, vagy delizsánszon utánunk jöjjenek. Magunk ebédre Düsseldorfba érkeztünk, de az ebéd szinte négy órakor esett délután. Maga Düsseldorf igen szép és kies város, de az elektor rezidenciája csekély; egy kis kárt csináltak benne a hannoveranusok bombái is ezelőtt két esztendővel, amidőn osztán meg is vették. Szép itten a piacon az ezelőtt való elektornak rézstatuája egy lovon, mely az első lábát felemelve tartja. Innen mentünk éjtszaka két óra után Hog. haten nevű postahelyre, mely ide két posta s Weselhez tartozik. Másnap

24ª jó reggel megindulván Weselbe érkeztünk jó idején ebéd előtt. A város szép is, de kivált a vár igen erős; a berlini kapu igen szép benne. A hannoveranusok könnyű serege közel járkált e tájban ide, s ezelőtt harmadnappal is, mely vasárnap esett, elvittek éppen a vár mellől egy vendégfogadóból két pattantyúst, s a harmadikat, aki el nem akart menni, meglőtték. Tartottam is, megvallom, nagyon tőlök. Innen estvére Cliviába mentem, mely meglehetős szépségű város, most mind e, mind Wesel a francia keziben vagyon, külömben a prussziai királyé szokott lenni. Itten a prusszus direkcióiban mindenütt óránként fizetik a postát, nem úgy, mint az egyéb németországi postákon. A posták külömben jobban rendben vagynak sokkal. Az út innen Weseltől egészen a Cliviaig gyönyörűséges, mindenütt kétfelől allée vagyon többnyire. A franciák sok kárt tettek a fákban, mert ezelőtt két renddel voltak a fák az út mellett ültetve, most pedig nagy darabon csak egy sorjával van. Másnap

25ª reggel Nimvegába mentünk mintegy tíz óra tájban. Ez a legelső hollandiai város. Erős fortalitiumnak látszik. Szállottunk itt a Hattyúba, mely igen jó és híres vendégfogadó. Nem is annyira sózzák az embert annyira, mint másutt. Már itt láttuk a hollandiai csinosságnak a zsengéjit, mely másutt fel nem találtathatik. A benne levő garnizon ekkor mintegy 3000 emberből állott.

26ª Onnan hajón elindultunk Rotterdam felé, (minden nap megyen innen oda hajó), s a hajón háltunk. Másnap

27ª Rotterdamba megérkeztünk jókor. Elhűltem nagyon az itt való kommerciumon. A város nagy és igen szép; minden utcáján többire kanális, melyre nézve ennek a városnak az a könnyebbsége van, ami talán egy városnak sincsen Európában, tudniillik, hogy a háza előtt rakodhatik meg és rakodhatik ki kinek-kinek a kereskedő hajó. Szörnyű gazdagságú emberek is vagynak itt sok számmal. A hajóknak nagy kerülést kell tenni, akik idejönnek, mert a közelebb való úton a víz igen csekély, úgy, hogy két órányira való helyre a várostul tizennégy órát kell kerülni, amint nékem mondották. Innen kanálison mentünk, délután 4 órakor megindulván, estvére Lejdába. Vagyon ide Delft 2 óra és fél, onnan Lejdáig mintegy negyedfél. Igen szép dolog és nagy könnyebbség ez a kanálisokon való utazás. Rotterdamból példának okáért minden órán mégyen hajó mind Lejdába, mind pedig Hágába, s kevésbe kerül. A hajót, mely szép és fedett, ló húzza fel. Szállottunk Lejdában a *Hof van Hollande* nevű vendégfogadóba.

28ª Elküldöttem Gronovius uramhoz, az ifjúhoz, akit Laurent. Theodornak hívnak, az apja ekkor idevaló polgármester volt, akihez dr. d'Annone uram rekommendált Basiléábul, s megtudakoztattam, hogy mikor mehetek hozzá; de maga mindjárt hozzám jött, s másnapra

magához invitált a kabinetját megnézni, mely ad historiam naturalem tartozik. Másnap

29ª el is mentem hozzája délután, s megmutatta a kollekcióját, amely külömb-külömbféle halakból, kígyókból insectumokból, kövekből, [....], faktumokból és tengeri csigákból áll. Igen szép kollekció ez a maga nemiben, melynek katalógusát is írja és nyomtattatja ez az ifjú ember. Kért engemet, hogyha a hazámba visszamégyek a véle való korrespondencia tartásra, és ígérte, hogy ha néki holmi ad historiam naturalem tartozó dolgokat küldök, ő is ád a maga duplikátumaiból. Meg is ajándékozott egy magától írt könyvvel, melynek ez a titulusa: *Bibliotheca regni animalis, atque lapidei*. Küldöttem én is néki egy stuffot, melyet magammal el találtam hozni.

30ª Elküldöttem Gronovius uramnak, a bibliotekáriusnak a professzor Iselin uram levelit, és mindjárt tíz órakor magam is hozzá mentem; sokáig véle beszélgetvén megmutatta az Akadémia bibliotékáját, mely éppen csekély; hanem sok ritka és drága manuscriptumok vagynak benne. Másik megjegyzésre méltó dolog benne; a Copernicanum Sistemanak rézből való mesterséges kicsinálása, amelyben minden planétáknak és némelyik úgymint a Saturnus, Jupiter és a föld szatelleszeinek forgása rendesen eléadattatik; mert ez is szintén úgy jár s valósággal forog, mint amint a sistema mundi solaris Copernicus szerint vagyon.

Július

1ª Juli. Elmentem a *Hof van Hollande*-ból, fogadván magamnak szállást a *Königs Mantel*-be; két szobát magamnak tisztességest és Müller uramnak harmadikat, azt is csinost, 15 forinttal egy holnapra. Vettem Baselből Sámuel öcsémuram levelit, abban professzor Bernoulli Dániel és Iselin uraimékét; Matolai uramnak két levelit kedves atyámuram őnagyságának három levelit és méltóságos G. Kevehüller uram őexcellenciájának egyet Schönbrunnból de. 10ª Juni, melyben kamerárisságom iránt való szolgálatját ajánlja. Matolai uram is abban a dologban ír. Az édesatyám pénzt ígér, hogy küld, 210 aranyat.

2ª Juli. Voltam professzor Allemand uramnál, akinek keze alatt vagyon az akademia szép kollekciója in historia naturale, melyet maga kezdett csak gyűjteni, s kértem, hogy mutassa meg ezt a kollekciót nékem, amidőn rá érkezik. Fogadtam, hogy holnap két órakor délután megmutatja.

3ª Délután voltam Allemand uramnál, s véle elmentünk a kollekciót megnézni, amely valóban dicsőséges, mindjárt abból a házból, amelyben e van, egy más házon keresztülmenvén, amelyben vannak régi statuák és egyéb antikvitások, mennek abban a híres idevaló botanicus hortusba,

amelynek, amint sokan tartják, párja nincs. Hozott eznap egy botra faragott amstelodami hollandus hozzám egy Kühner uram levelit, az kedves atyámuram őnagyságától számomra küldött pénz iránt való wechsellel együtt; de minthogy ez, Kühner uram cédulája szerint 1019 fr. 2 soura ment hollandiai pénz szerint, a hollandus pedig a maga pénze szerint vetvén fel ezt, nem akart többet adni 194 aranynál s talán 2 vagy 3 forintnál, nem akartam a 210 aranyért ezt felvenni, amidőn 16 arany volna a híja, azt pedig sokallottam. Azért a hollandus csak visszament. Elküldöttem eznap Weisz uramhoz az Iselin és Falckner professzor uraimék adresszeket, megtudakoztatván, ha beteges állapotja felől hozzámehetünk-é vagy nem? Azt üzente, hogy igen. Ekkor a kampániájában volt. Másnap

4ª délelőtt írtam egy levelet méltóságos g. Kevenhüller uram őexcellenciájának, melyben ígéretit megköszönöm, s egyszersmind azt megírom, hogy a kancellárius úrnak akkor írtam, aznap, amikor őexcellenciájának, mert a 1ª Juli itt vett levelében őexcellenciája azt írta, hogy igen jól tenném, ha a vejit, méltóságos g. Bethlen Gábor urat mint kancelláriust rekvirálnám; mást méltóságos g. Bethlen Gábor úrnak, melyben dolgomat rekommendálom; harmadikat Kühner uraiméknak, melyben a pénz iránt való nehézségemet megírom; negyediket, ötödiket és hatodikat Sámuel öcsémnek, professzor Iselin és Bernoulli Dániel uraiméknak, melyben minap vettem levelekre válaszolok. Délután professzor Weisz uramhoz kimentünk; igen jól is tartott schweizer sajttal és új heringgel, melyet az ifjú Stadhouder, a tanítványa, küldött. Igen emberséges és értelmes embernek látszik; most az ifjú Stadhouder préceptora.

5ª Reggel az Albinus uram leckéjin voltam, mely már harmadszor esett meg. Szerettem ezt a nagy anatomikust hallgatni. 80 esztendős ember már, de senki sem mondaná többnek 50-nél, igen szsép öreg ember. Látásában semmi fogyatkozás nincs, hallásában hasonlóképpen, fogai épek és igen szépek is, maga középmagasságú ember, nagyon sánta, az egyik lába sokkal is rövidebb a másiknál; a papucsa sarka, az egyik szörnyű nagy, de csakugyan mégsem pótolhatja ki a lába kurtaságát.

6ª Reggel a francia templomban voltam, jól praédikállott benne egy ifjú pap; a templom szép, nagy orgona van benne. Délután Allemand uramnál voltam ismét.

7ª Vettem egy schlafroknak való kartont, külömben semmi újság s megírni méltó dolog rajtam nem történt. Az ifjú Gronovius uram nálam volt.

8ª Reggel elindultam mintegy 9 órakor Amstelodamba kanálison. Ebédeltünk Harlemben; ebéd után mintegy 6 óra tájban Amstelodamban voltunk, ott szállottunk a *Wappen van Embden* nevű vendégfogadó-

ban, kinek emberséges ember volt a gazdája, s nékem még Francofurtumban kommendálta egy francia szolgálatban lévő tiszt svecus. Vagyon Amstelodam Lejdához 7 órányira, Harlemben változik a hajó. Harlemig fizet egy személy 13 stiffert, (mely nincsen egészen a mi egy garasunk), Harlemből pedig Amstelodamig hatot, mindöszve 19 stiffert. A közönséges helyen tudniillik; mert ha, amint a hollandusok nevezik, a Roofban mégyen valaki, (mely azon hajóban egy csinos 6 vagy legfeljebb 8 személyre való kamra, s az ülések benne vagy párnával vagynak megrakva, vagy pedig megtöltve), azért többire egynéhány stifferrel többet kell fizetni, úgy hogy az elsőért 17, a másodikért 9 stiffert vesznek.

9ª Megnéztük a tanácsházat, mely egy legdicsőségesebb és drágább épületek közül Európában. A külső része sok költséges ugyan, mert az egész épület mind tiszta faragott kőből van, de nem olyan, akibe hibát ne kaphatna az ember, mert nevezetesen vagyon az alján hét apró és minden dísz nélkül való ajtó, mely nagyon díszteleníti az egész épületet. Az én ítéletem szerint az is hiba a külső résziben, hogy a felső kontignációján való kolumnák oly magasak, mint az alsók az ablakok hasonlóképpen, mely a jó architektúrának regulája ellen vagyon; de külömben elég szép bizony e kívül is, de már belöl a galéria csakugyan dicsőséges és talán egyetlenegy a maga nemiben, mert a pádimentoma és a fala mind tiszta márványkő, és azon az ember nem győzi csudálni a természetet oly szépen majmozó faragást, melyhez bizony sehol hasonlót nem láttam, e pedig minden kíméllés nélkül mindenütt van az oldalán, még ott is, ahol az ember nemigen láthatja. Megvettem mind a belső diszpozíciójának, mind a külső részeinek plánumát. Megnéztem ugyanakkor a tornyát is ennek az épületnek és abban a muzsikáló órát, éppen tizenkét órakor. Ennek nézésiért kell az embernek adni alatt 2 stiffert, fenn a koldusoknak ismét minden személy két stiffert legalább is, és így egy személy 4 stiffert. Felvettem ugyaneznap azt a 100 Louis d'ort hollandus pénzül, amelyet Coloniában wechselre tettem volt. Erberfeld uramnak szólván a Meinertzhayen uram wechsele, őkegyelméhez mentem volt, ki 104 forintot fejér és kék pénzül adott meg, 1000 forintra pedig egy Hoogt nevű emberre asszignációt, melyet osztán ugyanőkegyelme javaslásából egy Probst nevű zsidónak adtam által, s az osztán kifizetett, az aranyakat 5 fr. 4 st. adván, melyek rendszerint eddig 5 f. 5 st. jártak.

10ª Megnéztük a Rasp-Huiszt, amint nevezik, ez olyan ház, ahová a rabokat és gonosztevőket teszik, akiknek mindennap ottan ráspolyozni kell bizonyos posztó- vagy egyéb portékát festő fát, minden kettőnek pedig kell csinálni 80 font efféle ráspolyport egy nap; ha azt ki nem csinálja, kegyetlenképpen megverik, erre nézve mindenike mezítelenre is vetkezik, hogy a rámért penzumot annál könnyebben kicsinálhassák.

Irtózás ide bémenni, mindenike rimánkodik az embernek alamizsnáért, ki 10, ki 20, ki 30 etc. esztendőkig van oda kárhoztatva. Megnéztük a bolondokházát is, melyet Toll-Huisznek neveznek. Ezek jól vagynak akkomodálva. Megnéztük a Spinn-Huiszt is, ahová a rosszféle asszonyokat teszik; ezek mind egy nagy szobában vagynak, rostélyon által lehet őket látni, de bizony azt tartom, nem igen nagy büntetése némelyikének, mert igen úri módon és szépen öltözve vagynak ottan, és varrnak, fonynak nagy attencióval. Voltam az idegen állatoknál is, és ottan láttam egy tigrist és egy tengeri macskát, nevezetesebbek közül több is volt, de nem oly igen különös ritka állatok; itt, a Spinn-Huiszban és a Rasp-Huiszban két stiffert fizet minden személy, a Toll-Huiszban pedig négyet. Délután egy gróf Bergen nevű muszkánál voltam, ki — amint mondotta — a testvérbátyámmal, szegénnyel Göttingában együtt tanult; ez a minap Müller urammal együtt jött Coloniából Nimmeyaig, s üzent is nékem, hogy ha akarom, párizsi utamnak társául adja magát; most is nem tudván, hogy én itt vagyok Lejdában, ismét azon dologban levelet írt Müller uramnak, most a szolgája itt rám akadván, véle hozzá mentem.

11ª Bergen nálam volt; a Herren Grachtot megnéztem, mely Amstelodamnak a legszebb utcájának tartatik.

12ª Innen eljöttem csak a szolgámmal, mert az öcsém, Ádám, Bodoki urammal és Müller urammal együtt még tegnap elmentek. Estvére mintegy 4 óra tájban Lejdában voltam.

NB. Tegnap írtam két levelet, egyet kedves atyámuram őnagyságának, melyben a Kühner uram pénze iránt tudósítom, melyet felvenni Hooft uramtól nem akartam; mást Matolai uramnak, melyben hogy minap Lejdából mind méltóságos g. Kevenhüller úrnak, mind g. Bethlen Gábor úrnak írtam, tudósítom.

13ª Megjártam délután egynéhány templomot, voltam a remonstránsokéban is. Weisz uramot kerestem, de otthon nem kaptam.

14ª Nálam volt Weisz uram, de nem talált, délután én őkegyelmét meglátogattam. Elhagytam az eddigi való ebédemet, s mentem más helyre, hol ha hétszámra akarok fizetni, egy hétre a boron kívül az ebédért egy aranyat fizetek, a borért pedig minden butéliáért 12 stiffert. Vettem Nezman uram levelét Basileábul de 2ª Juli.

15ª Nem történt semmi újság rajtam.

16ª Egy levelet írtam Szathmári Dániel uramtól az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak. Estve vacsoráltam egy francia ifjú pappal, lausannai fi, most Constantzinápolyba mégyen a hollandiai ambassadeur mellé legationis prédikátorságra.

17ª Semmi nevezetes dolgom nem történt.

18ª Egy levelet írtam Nezman uramnak Baselba, mely a minap vett levelére való válasz; írok benne ifjabb Haller uram dolgáról is valamit. A

carlsruhei dologrul is, melyről már ugyan minap prof. Bernoulli Dániel és Iselin uraiméknak bőven írtam. Délután sétálni voltam, mint rendszerint. Eznap halt meg itten régen, tovább már 30 esztendőnél lakó Faji [....] uram, ki míg élt, kenyerét logika tanítással kereste nagyobbára, s a tanítványai után élt; a podagrája után, mellyel sokáig bajlódott, talán vízi betegségbe esett, s abba holt meg. Hozzá mentem volna szegényhez látogatni, de mind arra halasztottam más itt levő magyarok indításábul, míg meggyógyul; azért nem is láttam szegény fejit.

19ª Semmi nevezetes dolgom nem volt.

20ª Elmentem Hágába kanálison, melyben nevezetes célom volt, hogy az őfelsége követjinél, b. Reischachnál megmutassam, kihez annak idejiben elmenetelemkor itt Hollandiában létemről testimoniáliát is kelletik vennem Bécsben hagyott reverzálisom szerint; ilyet már vettem is Baselben Marschall uramtól a mi udvarunk a schweizereknél lévő követjétől. Szállottam az Angliai Parlamentumban, mely a Marechal de Turénnel a két leghíresebb fogadó Hágában; ez a fogadó közel vagyon a nagy parádé-piachoz, ahol mindennap a herceg gárdája változik. Ez a gárda igen szép és számos; áll a hollandus és a schweizer gárdából, ama 14 compagnia, e pedig 8, száz-száz emberből állván minden compagnia; ezenkívül vagynak a lovasok, kik mennyi számból álljanak, [....]

Voltanak akkor ugyanabban a fogadóban szállva b. de Lillier, egy öregember, aki talán az ausztriai postamestereknek az elsője, ifjú feleségivel és sógorával együtt, kikkel azután megösmerkedtem.

21ª Elmenten b. Reischach uramhoz az öcsémmel együtt, és passzusomat megmutattam, melyet látva mindjárt fogadta, hogy ha kívánom, a kis hercegnek és conzekventer a braunschweigi hercegnek prezentál, melyet megköszönvén ebéden ott voltam nála, s délután kimentünk a hercegnek az erdő végiben lévő házához, de a kis herceghez bé nem mehettünk azt üzenvén ki, hogy most nagyon foglalatos, hanem holnap reggel, ha tetszik, oda mehetünk. De b. Reischbach azt felelvén, hogy holnap postája lesz, s azért nem lehet, azzal eljöttünk. Ez a repulza nem igen jól esett Reischachnak, melyet osztán meg is mondott a francia ambassadeurnek. Innen mentünk a braunschweigi herceghez, de otthon nem volt, onnan a francia ambassadeurhöz, annak prezentált, ki ekkor volt gróf d'Affri, eredetére nézve friburgi schweizer, onnan a spanyol ambassadeurhöz, g. Grimaldihoz, ki a jövő csötörtökre, úgymint 24ᵃʳᵃ ebédre el is hívott.

22ª Elhívott vacsorára és játékra mára a francia követ, s nála voltunk; komédiában is voltunk, mely igen jeles volt; az aktorok jók, a táncosok sem utolsók, mind franciák. Treuer uramot kerestem, őkegyelme is keresett engemet, de nem kaptuk egymást; ez a wirtembergi hessen-darmstadt és baden-durlachi házaknak itten való rezidense; voltam

hozzá adresszírozva Iselin uramtól Baselből. Gronovius uramot is kerestem, de nem kaptam.

23ª Treuer uramhoz mentem, s találtam is, szombatra úgymint 26-ára ebédre hívott.

24ª A spanyol követnél, gróf Grimaldinál voltunk ebéden; pompás asztala volt, ki külömben is minden most itt levő követeknél nagyobb pompát tart. Felkelvén az asztalhoz, játékhoz ültünk, mert én is megtanulván minap gróf Affrinál az itten most szokásban levő Loup nevű játékot, igen kevésben, csak fél stifferben, játszódtam. Nyolc órakor innen Madame de Butzlerhoz mentünk konverzációba, kinek az ura a státusok között valami hivatalban van, de akkor ott nem volt. Szokott itt minden héten eznap konverzáció lenni, valamint vasárnap b. Reischachnál, és kedden és pénteken a francia ambassadeurnél, s más helyeken is egyéb napokon. Ez a Butzler uram ezelőtt a hollandusoknak Angliában követjek volt.

25ª Ismét voltam a komédiában, a balett ekkor igen szép volt. Egy levelet írtam kedves atyámuram őnagyságának.

26ª Ebéden Treuer uramnál voltam; ott volt a svécus követ, b. de Kreutz és a hannoverai b. de Spőrcken uram is és egy Crousaz nevű generális is. Délután a Maison du Boisba a herceg nyári lakóhelyébe mentünk Weisz uramhoz.

27ª Ebéden b. Reischach uramnál voltam, estve ugyanott konverzációban és vacsorán. Mind délelőtt, mind délután voltam a francia templomban. Délután itten leghíresebb pap, Chaio uram prédikállott.

28ª A gazdánkot kifizetvén, az öcsém Lejdába vissza, én pedig egy hadihajónak a vízbe való eresztésének meglátására Rotterdamba mentem, ott szállottam a Schweinshooft-ba (Disznófőbe), mely itten a legfőbb vendégfogadó, egy özvegyasszonyé.

29ª Megnéztem reggel egy 14 ágyús hadihajót, szörnyű machina az 160 és egynéhány lábnyinak mondotta a hosszát az az ember, aki mutatta minden részit. A felhágás belé bajos, és részszerint veszedelmes is, mert ha a kötelet, amelyhez tartózkodik, elszalasztaná, vagy amikor mászik azokról az igen keskeny, 3 vagy 4 ujjnyi szélességű fokokról a lába lesikamodnék, béesne az ember a vízbe. Délután láttam, amikor a másik hadihajót a kanálisba bocsátották. Irtóztató sok nép gyűlt ennek nézésire, s bizony meg is érdemli a nézést, amint az a szörnyű nagy alkotvány a vízbe nagy rohanással bemégyen. Mi egy más hajón voltunk mellette, alkalmas distanciára, de mégis úgy megmozdult alattunk a hajó, mint egy bölcső ennek az impetusától; s meg is ijedtem volt egy kevéssé, mert azt gondoltam, hogy elromlott a hajónk, melyet csak akkor csináltak. Azon a hajón is, melyet a vízbe bocsátottak, szörnyű sok gyülevész nép, gyermek és afféle volt. A főbb idevaló urak mind kimentek volt nézni. Visszamenvén Hágába, megösmerkedtem a

hajóban egy Ls. Evenhuis nevű isselmondi pappal; hívott erősen, hogy keressem meg egyszer a házánál.

30ª Hágából reggel mentem Lejdába. NB. 28ª Vettem volt kedves atyámuram őnagysága levelét Szebenből de 8ª Juli. Méltóságos kancellárius uram őexcellenciáját Bécsből de 18ª Juli. Teleki Sámuel öcsémuramét és abban Iselin uramét de 14ª. Délután nálam volt Kovásznai uram, ki Hágában való mulatásom alatt érkezett meg.

31ª Vettem Matolai uram levelét Bécsből de 22ª Juli; kamerárius-ságom iránt ír. A parókásomat egy holnapra kifizettem, a más holnapra alkudtam véle 2 1/2 forintba, minthogy gyakran nem vagyok itt.

Augusztus

1ª Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának és abban kedves húgomnak, Toroczkainénak. Akludáltam ugyanoda a Matolai uram nékem írott levelét a Müller uramét, mely a feleségének szólott.

2ª Vettem minapi levelemre Kühner uraimék válaszát; Hooft uram a pénzt is megküldötte ismét, de minthogy az aranyat 5 fr. s 5 stifferben akarta adni nékem, nem jár pedig Amsterdamban többön 5 fr. 3 1/2 st-ben, nem akartam felvenni.

3ª Semmi nevezetes dolgom nem történt; délután jó darabig sétáltam.

4ª Semmi nevezetes dolgom nem történt.

5ª Semmi nevezetes dolgom nem történt; a még Helvéciában elkezdett Esprits Fortokrul való munkámon dolgoztam. Gautier nevű muzsikust megfogadtam 20 óráért két aranyon.

6ª Gautier legelsőben volt nálam; délután Teleki Ádámnál voltam; onnan sétálni mentem.

7ª Semmi nevezetes dolgom nem történt. Kovásznai, Tordai, Hanka és Tőke uraimék nálam voltak délután, s mulattunk együtt.

8ª Semmi nevezetes dolgom nem történt. Szándékoztam ugyan ma Amstelodamba menni, de csakugyan elmaradott holnapra; délután sokáig sétáltam.

9ª Mentem Amszterdámba reggel 9 órakor, hajón, Ádám öcsémmel együtt. Fizet itt az ember a közönséges részin a hajónak Harlemig 13, onnan Amstelodamig 6, és így mindöszve 19 stiffert. A főbb vagy különös helyen pedig, melyet Roofnak neveznek, egynehány stifferrel többet. Megállapodván egy kevéssé Harlemben, ottan ebédet ettünk csak igen katonásan. Ebéd után megnéztük a templomot, melyben igen híres orgona vagyon, mind nagyságára, mind mesterséges csinálására nézve. Ezenkívül méltó a megnézésre az anglusoknak a Tamesisre csinált híres láncoknak a víz két partjával kicsinált modelája. Ezt a láncot az anglusok azért tették éppen a Tamesis szájára, ahol a tengerbe

bémegyen, az elmúlt szekulumban, hogy a hollandusok hajókkal bé ne mehessenek; de a hollandusok bizonyos fűrész forma erős fogas vasat csinálván a hajó orrára, azzal ezt — oda bémenvén — keresztül is vágták; mellyel máig is nagyon fenn vagynak a hollandusok, és azért itten is, mind a láncnak és annak a víz két partján való helyheztetésinek, mind pedig a hajónak, amely mentiben keresztülvágta, modeláját itten kicsinálva felfüggesztették. Ezenkívül lehet itt látni a templom falában belől egy félig még kiálló ágyúgolyóbist, mellyel, amint mondatik, az albai fejedelem a papot akarta a katedrából lelőttetni, de nem találta, hanem mellette elmenvén, a kőfalban hátul megakadt, mely még eddig is éppen félig látszik. Lehet ugyanebben a templomban látni a catedra alatt az albai dux képit szakállával együtt kicsinálva; a szakálla szőrbül van kicsinálva. Amszterdamba megérkezvén, este vacsora után elmentünk én, Ádám öcsém és az inasok velünk együtt az úgynevezett Musikoba; látni itten ezt az Amszterdamnak becstelenségére szolgáló vétkes institutumot. Ez a Musiko nem egyéb, hanem bordélyház, hová minden héten háromszor kurvák és latrok öszvegyűlnek, ottan táncolnak és a magok gonosz szándékok iránt egymással szabadon megegyezvén, azután otthon ezt véghez is vihetik. Vagyon efféle ház több 10-nél Amszterdamban. Minden idegenek megnézik. Bemenvén az ember, ott éppen semmi szemtelen és tisztességtelen dolgot nem lát, mert amint már mondám, a magok gonoszságokat nem itt, hanem kiki otthon viszi véghez. Mihelyt valaki bémegyen, a házhoz tartozó szolgák mingyárt egy butélia bort hoznak elé, melyért egy forintot kell adni. Nékünk is elhozták, de mi nem ittunk, hanem ugyancsak az egy forintot megadtuk. Két ilyen musikoban voltunk, ekkor az egyikben mintegy 8, a másikban talán 14 kurva lehetett. Ez a dolog nekem éppen nem tetszett, s éppen elégségesnek nem tartom azt az okot, amelyet némelyek s mind többire az idevalók adnak, hogy a hajósokra nézve ezt megtiltani nem lehetne, mert ha megtiltanák, a tisztességes burgerek léányain tennének erőszakot az utcán, mert én azt tartom, hogy amazt meg lehetne tiltani, s ennek is elejét venni.

10ª Megnéztem a tanácsháznál, hogy kopulálják a reformáta valláson kívül lévő más burgereket, melyet a Pindicus viszen véghez, és a neveket mind beírja, hanem ez megesvén, szabad akaratjában áll kinek-kinek a maga templomába elmenni, és ott magát a maga ceremóniája szerint kopuláltatni. Megnéztük a katolikus [. . . .] költségin álló árvák házát is, mely igen szép rendben vagyon. Megnéztük a perzsák templomát is, kik vagynak itten talán 30-an, vagy többen is; keresztyének s görögök fognak lenni. Megnéztem a katolika világi apácák klastromát is; világiaknak gondolom azért, hogy, amint mondják, a városba széltiben kijárnak. A közepiben vagyon az anglus reformátum templom, melyért

az apácák már igen sok pénzt ígérnek; de nékik nem adták. Voltam a kvéker templomban is, kik itten igen kevés számmal vagynak. Alig volt benne 10 vagy 12 kvéker férjfi és asszony. Bémenvén oda, sokáig csak igen nagy csendességben voltunk, senki csak egy szót sem szólott majd egy óráig; hanem egyszer felkele egy buzgósággal teljes asszony, s monda ott hollandusul valamit, de én nem értettem, hanem amint azután a lakájunk mondotta, csak mind a maga hitit dicsérte; s egy kicsinység leülvén ismét felállott s megint nagy könyvezés között olyan formát mondott, mint az elébb. Ott ülvén még egy kevés ideig, vége lőn a templomnak, felállván egy közülök, mind felállottak; s egymással kezet fogván kimentünk. Voltam a lutheránus és református templomban is, de nem a nagyobb lutheránus templomban voltam; abban azt mondják, elfér 1400 ember. Gronovius uram nálam lévén megígérte, hogy az Admiralitétra viszen.

11ª Reggel Gronovius uram a lejdai követtül az Admiralitétnek megnézésire cédulát kérvén, hozzám jött, s megnéztük ott az Admiralitét magazinumját, mely mindenféle tengeri hajó eszközzel tele van és igen jól van provideálva. Megnéztünk ugyanott egy 7 ágyús hadihajót belőle. Megnéztük azt az alkotványt is, mely arra való, hogy a hajókat ez olyan helyen is keresztülhozza, ahol a tenger egy néhány lábnyival csekélyebb, mint kellene lenni. Felvévén Hooft uramtul ma a pénzt, melyet Kühner uraimék kommittáltak Bécsből, 1019 forintot 2 st. fejér pénzül. A komédiában voltam délután; a teátrum igen szép; minthogy a komédiát, hollandusul lévén, nem értettem, abban nem is sok gyönyörűségem volt; de a tánc szép volt, egy táncos és egy táncosleány csakugyan szépen táncoltak. Az aktorok sem lehettek igen rosszak, amint gondolhattam gesztusokból. B. Schellnek megküldöttem a b. Reischach uram levelit.

12ª Probst névű zsidóval felváltottam a fejér pénzemet, azt az 1019 for. 2 st.-nek forintját részszerint Louis d'orral és részszerint arannyal; adott 70 Louis d'ort és 42 aranyat, s még visszament neki 13 stiffer; a Louis d'ort 11 for. 3 1/2 stifferten, aranyat pedig 5 for. 4 st-ben adván. B. Schell uram nálam volt egy saxoniai cavellier Herr von Soummal együtt, kivel akkor megösmerkedtetett.

13ª Hajóra ültem, s mentem Ultrajectomba, ottan voltak ekkor László uram, aki már felszenteltetett pap és ezelőtt koncai prédikátor is volt és Tordai uram Erdélyből; Magyarországból Sós uram és Somogyi uram; e kettőt nem ösmértem. Még eznap elmentem egy mennonitának igen híres kertit megnézni; bizony, az olyan, hogy fejedelemnek is elég volna; a statuák többnyire márványkőből vagynak benne, némelyek vagynak, akik olaszországi híresebb mesterek munkái lévén, nagy költséggel hozatta onnan, nevezetesen vagyon két mind gyöngyházzal és egyéb külömbféle csigákkal kirakott barlangja, mely éppen különösen

szép. A rend is a kertiben mindenütt olyan szép, hogy ezt méltán el lehet egynek a legszebb kertek közül a világon mondani.

14ª Elmentünk a Zeitz nevű falu mellett lévő Herrenhüttereket megnézni, vagyon e mintegy másfél órányira Utrechthez. Odaérkezvén mindjárt egy a Herrenhütterek közül, akikre a portékáknak eladása van bízva, elvitt minden kamarájokba, s megmutogatta az eladni való portékáikat, mert mind mesteremberek s ami külömb-külömbféle munkát dolgoznak, azt mind ezekbe a kamarákba teszik; magam is vettem egy bleyweisz tokot ezüstből. Megjártuk osztán az ebédlőházakat is; voltunk a templomban is, mikor éppen a gyermekeket tanította a pap; igen szépen. Gyönyörű kies hellyé csinálták ezt a Herrenhüttök, mindenütt a szép alléek vannak körülöttük; az épületjeik igen pompás, vagynak itt mindöszve, amint az maga mondotta, aki a portékákot mutogatta, mintegy 300-an, többire mint Németországból szakadtak ide; a pap is németül tanít; egy jó sétálásnyira vagynak a falutól, Zeitztól. Délután megnéztem az Anatomicum Theátrumot, mely igen szép, és a Hortus Anatomicust.

15ª Ádám öcsém Lejdába, én Amszterdamba visszamentem. Utamban megnéztem a Loilhorstné asszony kertit, melyet legszebb kertnek tartanak Hollandiában; de azonkívül, hogy sokkal nagyobb, nem szebb a mennonitáénál. Megnéztem ugyanott Masheben a Woedt uram kertit is, mely nem olyan pompás, mert statuák nemigen vagynak benne, de csakugyan szép. Mashe van Utrechthez 3 óra.

16ª Schell uramnál voltam, két kínai inget vettem tőle, amelyet csak az én kedvemért engedett ide. Délután Sandamban voltam, ez igen híres nagy falu, sok hajókat csinálnak itt, s csak abból élnek az emberek. Itt volt az a híres Kolt nevű ifjú parasztember, aki Franciaországban *Marquis de Veau*-nak adta ki magát; ez most Amszterdamban lakik, amint mondták Sandamban. Ekkor voltam a tengernek egy kis szakaszán. 1 1/2 óráig mentünk Amszterdamból Sandamig. Nem voltam tengeri betege tőle, melyet ritka kerül el, aki először próbálja. Estve nyolc órakor megindultam; egy sziléziai fi, idevaló kereskedő ember megfogadta ugyan a Roofot, de engem is belé bocsátott. Egész éjszaka mentünk. Ez különös kommoditás és csak Amszterdam, Hága és talán Rotterdam között vagyon; igen jó ágy s matrác vagyon benne. Másnap

17ª reggeli 5 órakor Lejdában voltam, az egész nap semmi sem történt rajtam. Itt találtam kedves atyámuram őnagysága levelit Szebenből de 23ª July, Nezman uramét és abban Salis uramét Baselből de 2ª Aug.

18ª Semmi nevezetes dolgom nem volt.

19ª Levelet küldöttem kedves atyámuram őnagyságának, melyben a tegnapelőtt vett levelére válaszlok és kedves asszonyanyám őnagysága számára, parancsolatja szerint gyolcsmustrát is küldök. Írtam ugyanez nap Nalátzi Károlynak is Erdélybe és Teleki Sámuel öcsémuramnak

Baselbe, abban Nagy Sámuel uramnak szóló egy kis cédulával együtt. Írtam ugyanekkor gróf Lynden uramnak is Nimeyába igazítván, minthogy oda nem messze egy Voorst nevű maga jószágában lakik, és az Giselin uram levelét, amelyben nekie kommendált, megküldöttem. Magam adtam volna ezen levelet meg, de mikor én Nimeyán által jöttem, akkor ott nem volt.

20ª Semmi dolgom nem volt.

21ª Semmi nevezetes dolgom nem volt.

22ª Az Esprits-Fortokról való diskurzuson dolgoztam.

23ª Ugyanabban foglalatoskodtam ma is egész nap.

24ª Estve Bodoki urammal hajóra ülvén, bizonyos könyvek aukciójára nézve Amszterdamba mentem, megfogadván az éjszakai Roofot, melynek megfogadásáért kell adni Amszterdamig 2 f 12 stiffert, azonkívül a személyekért, ahány benne vagyon. Ez a 2 f 12 st. csak arról való, hogy osztán más oda nem mehet. Nagy könnyűség ez, mert ott szintén úgy hálhat az ember, mint akárhol; mátrácos ágyat vetnek belé, mihelyt annak ideje eljő, és kívánja az ember. Az ember hosszán jól elfér ebben a Roofban; mikor ágy nincs benne vetve, tudniillik nappal, a legkisebben is hat személy elfér, de többire 8 személyre, s némelyek többre is vagynak szabva. Vettem egy levelet a Cserhátról de 6ª Juli.

25ª Hat órakor reggel Amszterdamban voltam, és ottan az Oude Wappen of [. . . .], mint azelőtt is, szállottam, s a Souten uram idevaló bibliopola házánál, mely abban az utcában van, amelyet Kalver Straatnak neveznek, s a tanácsház előtt való piacra viszen, egy aukció lévén ottan, egynéhány darab könyvet vettem.

26ª A könyvvevést kontinuáltam, s mindöszve mintegy százhárom vagy négy forint árát vettem, mely bécsináltatásával és Lejdába való küldésével együtt került többre 166 forintnál. Írtam három levelet; egyet méltóságos gróf Botyányi Károly Feldmarschall úr őexcellenciájának, melyben kamerárius ság iránt őfelségénél levő instanciámat ajánlom; mást ágens Matolai uramnak ugyanabban a dologban; harmadikát Pongrátz Boldizsár uramnak, a Cserhátra szóló egy válasszal eggyüt.

27ª Amszterdamban mulattam estve 8 óráig. Akkor ismét bárkára ültem; de minthogy a Roof már el volt fogadva, csak más részében voltam mindenféle emberek között, nem is sokat aludtam, többire sétálódva tölt el az egész éjszaka.

28ª Öt órakor reggel Lejdában voltam, de ottan csak ebédelvén, délután Hágába mentem, hogy onnan másnap a rotterdami sokadalomnak, melyet itt Kermetznek hívnek, a hollandusok megnézésre menjek. Szállottam az Angliai Parlamentumba.

29ª Jó reggel báró Schellhez és gróf Thunékhoz mentem, kik a Schweinshooftnál voltak szállva, látogatni, de minthogy már tegnap

megjárták volt a rotterdami Kermetzt, csak magam mentem el oda szolgástól, és ottan a Schweinshooftban ebédelvén, délután a sátorok között egy fordulást tettem, s még aznap Hágába visszamentem. Ez a rotterdami Kermetz tartozik itt a leghíresebbnek, bizonyos is, hogy mind az áru, mind a nép igen sok benne. Egy hétig tart.

30ª Vettem gróf Lynden uram emberséges levelét Voorstból de 27ª August., mely a minap írott levelemre való válasz. Báró Reischachnál voltam reggel, holnap estvére a társaságban invitált. Délután a hollandus operában voltam; idegennek látszott előttem, hogy még a hollandusok is erre ráadják magokat, s bárdolatlan nyelveket az éneklésre fordítják, annyival is inkább, hogy egy leány a többek között bizony igen szépen és kellemetesen éneklett.

31ª Délelőtt esős idő lévén, ki nem voltam a házamból; délután pedig a francia templomban voltam, hol egy londoni francia pap igen gyönyörűségesen prédikállott; neuschatelli fi ez, Datandnak hívják; most bizonyos dolgaira nézve, amint mondták, jött által Angliából ide; onnan mentem haza, és este báró Reischach úr őexcellenciájához, tegnapi hivatala szerint, a konverzációba. A Loup nevű játszásra ismét béfogtak a kisasszonyai, melytől meg sem menekedhettem, annyival is inkább, hogy csak fél stifferben játszódtunk egy Markot.

Szeptember

1ª Eljöttem báró Schell és gróf Thunékkal Lejdába, kikkel való megesmérkedésemet akartam. A nagyobbik Thun már pap is, a kisebbik is talán a lesz. De jó pápista emberek, adná az Isten, hogy mind olyanok volnának; kacagják ezek a mások vallás dolgában való vakbuzgóságokat. A galantenában egy kisség szabadabbak, amint kéne, úgy vettem beszédjekből észre. De csak kevesebb hibának tartom, legalább a közönséges társaságra nézve még csak nem is hasonlítható hiba a feslett erkölcs a mások üldözése szomjúhozásához, mert amazzal csak magának szerez ártalmat, ezzel pedig a közönséges emberek között való társaságot rontja.

2ª Kifizettem a gazdasszonyomat, a szállásért 15 forinttal; adtam Müller uramnak kostgeldet 21, a fiának 15 forintot.

3ª Kifizettem a borbélyt. Délután sétálni voltam;

4ª Semmi dolgom nem volt; hanem reggel Bodoki urammal a minapi Amszterdamban tett költségekről számot vetettünk.

5ª Három levelet írtam, egyet kedves atyámuram őnagyságának, mást generális Beleznai úrnak, harmadikat az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak, melyben az instruktor iránt, Nagy Sámuel uram betegségéről és a [. . . .] tezaurusáról tudósítom. Délután voltam sétálni

a Bürgbe; mely itt a városban olyan hely, ahol — amint mondják — azelőtt a hollandiai grófok laktak, most már pedig vendégfogadó, és minden emberséges embernek öszvejövő helye vagyon itten. A közepén egy alkalmas magasságú domb vagyon, kinek a tetejibe fel lehet menni, és ottan kőfallal körül lévén véve, amellett sétálhat az ember, és ottan az egész várost kinézheti; vagyon ugyanott a domb tetejin egy labirintus is. Egyszóval az egész hely most igen nagyon szép és mulatságra való.

6ª Egészen elvégeztem az Esprits Fortokrul való traktátusocskámat, melyet ezután ki is nyomtattatni szándékozom.

7ª Reggel nem voltam sehol. Délután voltam a francia templomban. Vettem Teleki Sámuel öcsémuram levelét Baselből de 30ª August, melyben írja, hogy Kendeffy Elek úr Genevába ment és hogy Baselben nem is volt, melyen a többek között professzor Giselin úr csudálkozott, kinek az első tudósítás szerint azt mondottuk volt, hogy Basileába megyen. Vettem abban a levélben Kovács uram céduláját is, melyben Nagy Sámuel úrnak betegségéről tudósít, bizony szívesen sajnállok; írja amellett azt is, hogy Imhoff a tiszteletes Bod úr magyar nyelven kibocsátott Eklézsiai Históriáját kinyomtatta már, de a Mappán dolgozó mesterember csak hazudoz. Vettem ugyanekkor a Bernoulli Dániel uram levelét is, ki nyájasan ír és arról a metódusról tudósít, amellyel ért [....] annak megmutatására, quod tempus quod corpus cadens ex altitudine vertica impedii, est aequale tempori, quo pendalam simplex semet vibratur, si altitudo casus sit ad longitudinem penduli, uti quadratum pheripheria circuli, est ad duplum quadratur diametri, quod est fere ut 4 15/16 ad 1. A figuráját is experimentumnak maga adiudiciálta.

8ª Nem volt semmi történetem, amely a megjegyzést érdemlené.

9ª Reggel, sőt majd egész nap, egy kevés gyomormenésem volt, mely mindazonáltal nem sokat alkalmatlankodott. Délután, mint rendszerint, itt Hollandiában, ismét sétálni voltam. A gazdámat, akihez ebédre jártam, egy hétre kifizettem.

10ª Vettem délután Nezmann uram levelét Baselből de 30ª August, melyben Sprecher és Plánta uraiméknak a hazájokban való visszameneteleket írja. S egyszersmind Crousaz uramnak az Istenről való négy rendbül álló versének maga által tett német fordítását hexameterekben velem közli; írja azt is, hogy juris feudális professorságra promotus professzor Falckner uram helyibe a vacaces juris naturo professzorságért, disputálni fognak, kik között dr. Thurneisz uram is konkurrál. Ím a baseli sors effektuma! Ez a Thurneisz uram, aki a penziót is adja, medicina doktor, mégis minthogy a maga mestersége szerint való katedráról már egynéhányszor elcseppent, jóllehet azt tartom, hogy a just csak mellesleg tanulta, mégis most juridica cathedrára konkurrál, s úgy történhetik, hogy el is éri. Reggel Alemand

urammal voltam, és onnan mentem legelőször professzor Moe Schenbroit uramhoz, aki a physika experimentálisban oly híres ember. Már igen öreg, 70 esztendőn felyül járó ember; középszerű kövérségű, s még jó erejiben van.

A kollégiumban voltam délután, hol a tiszteletes Borosnyai uram mostani enyedi professzor Magyar Lejdáját olvastam, és ebben némely helytelen expressziókat ki is húztam. Ezek a *Magyar Lejda* név alatt levő obszervációkat az említett Borosnyai uram itt a kollégiumban létében írta, az ide jövő deákoknak oktatására, melyben vannak némely hasznos jegyzések is az idevaló kollégiumbéli beneficiumon lakó deákokra nézve, de vannak ellenben sokak olyanok is, amelyek a magyaroknak ezért tartozott háládatosságokkal, nem igen egyeznek meg.

11ª Nem volt semmi jegyzésre méltó dolgom.

12ª Levelet írtam Salis Hyeronimus uramnak, mely a minap vett levelére való válasz, és Nezman uramnak, kinek kétrendbéli levelére most egyszersmind válaszlok.

13ª Semmi dolgom nem volt.

14ª Francia templomban voltam délest, hol egy ifjú francia pap meglehetősen prédikállott. Onnan kijövén gróf Thunék nálam voltak, kikkel osztán együtt elmentünk egy ide csak egy kis sétálatnyira levő faluba sétálni; Lejdendorpnak hívják; itt éppen eznap Kermetz volt; de semmi nézésre méltó dolog nem volt; alábbvaló volt ez akármicsoda nálunk levő falusi vásárnál.

15ª Elmentem délután egy olyan idevaló kétkerekű csinos szekerecskén Kattwich nevű faluba, a heringhalászatra induló hajókat nézni, kik többen voltak 40-nél. Ezek az angliai partokra mennek, és ott halásznak; de a mostani úttal nem olyan heringet fognak, akit megsóznak. Ez csak éppen füstölnivaló, mert — amint mondják — sózva meg nem áll az efféle hering. Voltam egyiknek a hajójában, mindeniken többire 4 személy van; kicsiny hajók ezek a több tengeren járó hajókhoz képest. Sok ember mégyen ki Lejdából, ezeknek elmenetelének megnézésére jóllehet minden esztendőn láthatja az odavaló nép. Látván ekkor utamban egy olyan embert is, akit 390 fontosnak mondottak; úgy látszott, amint egy kevés látásból gondolhattam, hogy jól bírta még magát. Igen megtetszett nekem ez a kétkerekű szekerecske; formáját is vetettem. Müller urammal voltam odaki.

16ª Írtam levelet méltóságos gróf Ulefeld uram őexcellenciájának, Matolai uramnak és abban Kühner uraiméknak; az elsőnek dolgomat rekommendálom, a másiknak is azirán írok, a harmadikékat pedig a minap felküldött pénz iránt írott levelem értelméről tudósítom, hogy irántok való gyanúságot rólam teljességgel ne gondoljanak, aminthogy én azon első levelemet bizony nem is a bennek való nem bízásért írtam volt. Délután pedig egy idevaló Decori nevű doktor feredőjébe mentem

megnézni Thunékkal; én magam nem ferdettem. Ez a doktor az úszást tanítja itt; de inkább csak nyerekedik feredőjével, mert az úszást öt s hat leckében igen megtanulja az ember. Csak közönséges kanálisvizet vett bé a kertibe, mely a városon kívül és következésképpen hideg lehetett már ekkor a mulatságért való feredés; de mégis nagyon kommendálta, és ha szavának kellett volna hinni, semmi nem volna hasznosabb az ő feredőjénél.

17ª Voltam reggel csak kuriozitásból a Muschenbroek uram phisika experimentális leckéjén; az auditóriuma számos volt; többen voltak hatvannál az auditóriumban; bántam, hogy végig nem hallgathatom tőle ezt a kollégiumát. E volt 8 órától fogva 9-ig. Tizenegykor elmentem az itt való híres Gaubing nevű kémia professzor kollégiumára ad chemiam, ki igen híres medikus és a kémiára párját nem tartják. Onnan eljövén 12 órakor, mentem mindjárt az ifjabb Albinus úr anatomika kollégiumára; mind a három a maga nemében igen híres ember, s ugyanazért is mentem el meghallgatni, hogy kevés időm lévén az itt való mulatásra, mégis szerencsém lehessen őket tanítva hallani, és abból — ha mi kevés is — őket megösmérni. Estvefelé sétálni menvén, minthogy szürkület után mindjárt bé szokták a kapukat zárni, és azután fizetni kell, ekkor az egyik kaput, amint a köznép pretendálta, elébb zárták bé, mint kelletett volna, és ezért fel is zúdula. Látván én ezt, meg akartam nézni, mi lesz a vége, és én is odamentem csak azért; az kapura gyűlt néppel együtt ott várakoztam egy darabig a kapu előtt; későre erővel csak béronta a nép; s én is véle bémenék, de a belső kapu bé lévén zárva, a két kapu között maradánk, s megvallom meg is kezdek vala már ijedni, hogy a kuriozitásom jutalmául valami non putandum esik rajtam. Csakugyan nagy sokára 4 fizetvén a bémenetelért, én bémentem s felejtettem azután arra vigyázni, a benn maradott nép mit csinált. Innen láttam, a hollandiai nép csak kis alkalmatossága légyen is a felzendülésre, hamar készen van.

18ª Semmi nevezetes és megírni méltó dolog elé nem adta magát.

19ª Délután megnéztem egy idevaló gabonaőrlő szélmalmot, melyek igen csinosan szoktak itten építve lenni s magasok is; amely legvastagabb tőkére a négy evezőlapát forma van csinálva, és következésképpen az egész malombeli munka általa megyen véghez, amint a molnár, vagy inkább az akié a malom, mondotta, míg minden véle való bajon általesik, 500 forintjába kerül. A követ belé 100 forinton veszi. Ez a malom négy követ hajtott. Alatta igen csinos szobák voltak benne. Estvefelé rosszacskán érzettem magamat.

20ª Egész nap rosszacskán voltam; de kivált délután nagy forróságom volt; azt gondoltam, hogy a hideg lelt ki.

21ª Istennek hála, jobban voltam; délután a francia templomban voltam; vettem kedves atyámuram őnagysága Szebenből de 3ª 7ᵇʳ írott

levelét; abban kedves Toroczkainé húgom B. Királyról 30ª August., tiszteletes Batz uram Gernyeszegről de 21ª és Siménfalvi János úr ugyanonnan de 16ª August írott leveleket. Ismét tiszteletes Málnási uram a Siménfalvi uram levele végiben 3ª 7ᵇʳ írott postschriptáját.

22ª Eznap ismét semmi bajom nem volt.

23ª Írtam egy levelet kedves atyámuramnak, melyben mindenről tudósítom: úgymint, mikor indulok innen Párizsba, mikor menyek Bécsbe, mennyi pénzem vagyon, és minthogy nem tartom elégnek, ismét pénzt kérek, 150 aranyat, mely a kedves asszonyanyám őnagysága számára elvásárlandó 50 arannyal együtt megyen 200 aranyra, melyet hogy őnagysága, ha lehet, novemberben Párizsba felküldjön, azon instálok; de levelem ezen a postán el nem mehetett, minthogy 12 óra után egy kevéssel küldöttem a postára.

24ª Vettem registrátor Halmágyi István uram levelét Szebenből de 6ª 7ᵇʳ, melyben még egy februáriusban írott levelét, melyet elfelejtett volt akkor elküldeni, most elküldötte.

25ª Vettem Pongrátz Boldizsár uram levelét Pestről 8ª 7ᵇʳ, melyben Amszterdamból 26ª August. írott levelemre válaszol, és nevezetesen a bécsi lakodalomra való nagy készületről ír. Reggel Alemand uram, a professzor, mint tegnap megígérte volt, megmutogatta az experimentális fizikához elkészített kabinetját, mely akár a sokaságát az instrumentumoknak, akár a szépségét nézi az ember, egy a legtöbb partikuláris emberek kollekciója közül, akit lehessen látni.

26ª Elküldöttem a minap kedves atyámuram őnagyságának írott levelemet, mely akkor későn menvén a postára, itt maradott vala; írtam vala ugyanakkor méltóságos gróf Pálné asszony őexcellenciájának is, de minthogy akkor el nem mehetett, most már későnek tartottam, mert amíg odamenne, addig a felséges Ertzhercegünk lakodalma végbemegyen, és a kamerárius ok promótiója is meglesz. Azért csak itt maradt. Írtam mást Teleki Sámuel öcsémuramnak Basileába, melyben 7ª hujus vett levelére válaszlok, és egyszersmind ugyanakkor vett Bernoulli Dániel uram levelére válaszló akluzát zárok. Megírom Bernoulli Dániel uramnak, hogy Muschenbroeckkal ugyan nem beszéllettem, de Allemanddal beszélvén úgy látom, hogy a spontanea rotátio acuum in formam tincurratarum, post electrisátionem, melyet Bernoulli Dániel uram talált ki legkülön elsőnek, és én Socin uramnál láttam Basileában, itten esméretlen dolog, mert Allemand uram azt mondotta rá, hogy az egyenes tő is forog, ha megelektrizálják, mely nem lévén igaz, prodálta magát azáltal, hogy nem tudja azt az obszervációt. Kérem ezenkívül, hogy velem, amint elkezdette, korrespondenciát tartson. Harmadik levelet írtam tiszteletes Tőke uramnak, az enyedi phylosophiae professornak, amelyben itt való medicina studiosus fiának a dolgát ajánlom ki feles adósságot csinálván, most már éppen az utolsó spiccen

van, ha az atyja pénzt nem küld. Elmentem volt itten egy inaugurális medica disputációra, de minthogy a respondenst nem publica, hanem csak in privato doktorálták, közönséges disputációnál egyebet nem láttam, melynek meghallgatására a professzorok majd mind felgyűltek; kit-kit a pedellus a szokás szerint az auditórium ajtajától fogva a maga székeig az ezüstös cifra buzogánnyal, mely talán juris dictionis academia segnum, kísérvén. Az itt való professzoroknak Staat-köntöse nem oly csúfos, mint a basileaiké; csak fekete és elől egy kis fehér gyolcsok (melyet közönségesen franciáson cravate-nak hívnak) vagyon. Egyedfél órakor délután Amszterdámba mentem a hajón, bizonyos vásárlásért és nevezetesen csipke táclinak vételiért, mely nélkül már a mostani helytelen és a gazdagok erszényéhez szabott finya szerint társaságba sem mehet az ember. Akadtam itten ekkor a hajóban egy Crebs nevű ifjú emberre, ki a birckenfeldi herceg mellé (ki itten a hollandiai szolgálatban generális) szekretáriusának hívattatván Hannoverábul annak, amint mondotta, csúfos természetére nézve, mellette nem maradhatott, és most már, ha kaphatnak, valamely ifjú ember mellett guvernátori hivatalt keresne. Tudakozódván azért tőle, ha Magyarországra lemenne-é, azt mondotta, hogy igenis, s mondottam néki, hogy nekem egy atyámfiátul kommissióm van olyas ember iránt, s tudakozódtam tőle, hogy mit kívánna, s 500 tallérról beszéllett, de úgy látszott, hogy alkudhatnék vala, s talán ha 200 vagy 250 forintot ígértem volna is, rezolválta volna magát, de minthogy jól nem ösmértem, alkuba véle ereszkedni sem mertem; tanulása úgy látszik, meglehetős volt; az apja, amint mondotta, Hannoverában advokátus és talán notárius is. Azt mondottam néki, hogy megírom annak az atyámfiának, és ha fog tetszeni, válasz jő itt [....] öcsém Teleki Ádámhoz. Amszterdamban gróf Thunékra nézve szállottam egy Dule nevű fogadóba.

27[a] Vettem egy pár táclit brüsszeli csipkéből, 56 forinton, mást malini csipkébül, 31 ft. a felkészítésen kívül, mely a kettőnek került még 2 frt és egy stifferbe. Vettem ezenkívül 4 font herbathét a legjobb félébül, fontját 8 1/2 forinton, más 4 fontot alábbvalót, fontját 4 forinton. Ebédeltem ekkor egy majlandi [....] nevű olasznál, kinek a testvérbátyja itten kereskedő ember, maga pedig most Lejdában tanul. A testvérbátyja most Olaszországba menvén, ő maradott ott, és ösmervén gróf Thunékot, vélek együtt engemet is elhívott, nem tudván, hogy én húsevő farkas vagyok. Szombat lévén mind bőteleséggel, de igen pompásan tartott. Vásár lévén ekkor Amszterdamban melyet a hollandus Kermetznek nevez, délelőtt is délután is a vásárba sétálni mentünk. Estve pedig 8 órakor a kötelen táncolót nézni mentünk, kik között kivált egy leány igen mesterségesen táncolt. A kötélen való táncolásnak vége lévén, azok a legények, akik a kötélen táncoltak, külöm-külömbféle nehéz ugrásokat tettek, amelyek között legmestersé-

gesebb volt az, amelyet egyik csinált, de azt a többi véghez nem is vitte. Volt mintegy fél singnyi magasságú pad, melyet középre tettek, és arra menedékesen támasztva egy deszka. [ilyenformán;

Az *ab* a magassága a padnak, a *ca* a deszka.] A padon innen állított 12 vagy 13 perszónát egymásután, a középsőnek a nyákára ültetett mintegy 8 vagy 9 esztendős leánykát és annak a kezibe egy gyertyát, kinyújtván a gyermek a kezit és feltartván a gyertyát amennyire lehetett tőle. Így diszponálván ezeket, nékiszalad a deszkának, mintegy 20 lépésnyiről, és [az *a* punktumtól] a 1/2 vagy 3/4 singnyi magasságú padról, mind a 12 perszónát a kis gyermekkel együtt nemcsak általugorja úgy, hogy a gyermek kezében levő gyertya el sem alszik, hanem még ugrása közben, egy amint mi mondjuk, egész [....] vetvék az aerben azoknak az embereknek feje felett, egészen megfordult, s egyiket sem érte. Ezt, ha magam nem láttam volna, másnak alig hihetném; nem lehetett pedig benne semmi csalárdság, hanem egyedül a szökőnek könnyűségétől esett, mert a teátrumon több volt 2 vagy 300 embernél s én is a teátrumon voltam, s nem voltam tovább egy lépésnél az ugrótól. A spektátorok lehettek mintegy 2000-en, a teátrumon 22 stiffert fizetett az ember, másutt nem tudom mit. Az egész alkotmány igen rossz és csak deszkából való volt.

28ª Elindulván Amszterdamból 10 óra tájban reggel, kuriozitásból az innen mindennap e tájban és talán délután is induló hajóra — mely a tengeren megyen Lejdába — ültem, de a kuriozitásnak megadtam az árát, mert a tengeri nyavalya felette rútul bánt velem, mely abban áll, hogy az ember rútul okádik; én pedig minthogy felette nagy erőltetéssel hányok, ez nékem annál kedvetlenebbül esett. Ezenkívül pedig, jóllehet én belől, a legjobb résziben voltam a hajónak, mégis úgy megáztam, mint a legnagyobb esőben, mert egészen bé nem lehetett csinálni azt a kis szoba formát, mert még rosszabbul lett volna az ember, azon a lyukon pedik, amely nyitva volt, mintegy jókora ablak nagyságú lévén, a víz mint az eső, sőt sokkal gonoszabbul jött bé; ez a víz, a szél nagy és vélünk éppen ellenkező lévén, a nagy habokban a hajónak megütközéséből volt, mely nemcsak a hajóba bé, hanem keresztül is ment rajta. Azt gondoltam vala a minap Sandamba menvén, hogy akkor semmi bajom

nem volt, már én a tengeri betegségtül nem félhetek, de nem úgy történt, melynek az lehet az oka, hogy Sandam közel van Amszterdamhoz, mert jó széllel egy óra alatt általmegyen az ember, e pedig sokkal nagyobb, mert 10 órától fogva 6 óráig délután mind a tengeren voltunk, jóllehet ez ritkán történik, és most annak lehet tulajdonítani, hogy a szél egészen ellenkező volt, mely ellenkezésével a szélnek azt is megtanultam, hogy a hajók azon egy széllel ellenkező úton mehetnek azzal a különbséggel, hogy akinek a szél jól fúj, hamarább megérkezik, mint amelynek ellenkező, mert amaz egyenesen megyen, ennek pedig cikk-cakkosan kell menni; de hogy hogy mehessen így is, annak még az okát jól által nem láthatom. Ugyanazon egy széllel Lejdából Amszterdamba és Amszterdamból Lejdába mehet az ember, ekkor jó volt a szél azoknak, akik Amszterdamba mentek. Amszterdamból mintegy félóránylra kell a lejdai kaputól gyalog menni, míg az ember a hajót éri, de Lejdának csaknem a kapujáig mégyen. Egy darabig itt osztán Lejdához közelítvén a vitorlával nem megyen, hanem azt leoldván ló húzza, mind, szinte a városig, ahol osztán kiszáll az ember. Megérkezvén Lejdába, ott találtam kedves atyámuram őnagyságának két levelét Szebenből, de 10[a] 7[br] és abban gróf Teleki Károly, kedves bátyámuram levelét de 7[a] 7[br], ugyan Szebenből. Kedves atyámuram őnagysága írja, hogy 60 arany iránt diszponált Baselba, professzor Bernoulli Dániel uram kezibe holmi aprólék vásárlásra. Ír őnagysága kamerárlusságom iránt vett gróf Botyányi Károly úr őexcellenciája leveléről is, melyben ha genealógiám felérkezik, azt írja őexcellenciája, hogy nem gondolja, hogy diffikultás légyen iránta. Teleki Károly bátyámuram pedig egy font tea iránt ír.

Még ezt jegyzem itt meg, hogy a tengeri nyavalyám mindöszve mintegy két óráig tartott, azután pedig jóízűn megettem volna, ha lett volna mit. De egész estvig-eznap semmit sem ettem, mert gondolván, hogy hamar Lejdában lészek, magammal semmit sem hoztam, a hajósnak pedig nem volt. Egynéhány hollandus pedig jóízűn ett előttem valami lapos száraz halat, de egyik sem kínált. Tapasztaltam még ugyanekkor a köz hollandusnak meddig ér az embersége. Egy ifjú hollandus vélem általellenben ülvén (csak négyen voltunk ebben a résziben a hajónak, mert itt 3 stifferrel többet fizetett az ember), a hajó az őfelől való részére hajlott akkor; én igen rosszul voltam; kérem őtet, hogy engedje meg, hadd üljek én oda, ahol ő ül, s ő üljön az én helyembe, mert néki — minthogy semmi baja sincs — mindegy, nekem pedig, mivel feküdnöm kell, ezen a felin bajosabb ülni, mert alig tartózkodhatom meg, de csak azzal felele: Ne min Herr, mert azt mondja, hogy az az ő helye, mely igaz is volt, s én is megösmértem, s azért kértem tőle, mert ha az enyim lett volna elhajtottam volna róla.

29[a] Istennek hála, a tegnapi rosszullétem után semmi bajom sem volt, különben semmi megírásra méltó dolog rajtam nem történt.

30ª Reggel vettem báró Schellnek Amszterdambul tegnap írt levelit, melyben azirránt tudakozódik, hogy háromféle porcelán garnitúrára akadván, melyeknek egyike fejér arannyal, másika kínai figurákkal, harmadika festve, de csak figura nélkül; mindenik kínai. Az elsőnek az ára 45, a másodiknak 38, a harmadiknak 28 forint. Ezen levelére mindjárt akkor válaszoltam és a középszerűt, azaz a 38 forintost választottam, és egyszersmind kértem, hogy küldjön egy ugyan kínai japonikát, amelyről nékem most ottlétemben szólott vala. A porcelán iránt kedves asszonyanyám őnagysága parancsolt, de a japonikát én magam akartam kedves atyámuram őnagyságának aiándékba vinni.

Tegnap ebédkor az asztalnál közakaratbul, egy néhány törvényt írtunk, melyben aki más egészségiért iszik, annak azt a büntetést rendeltük, hogy a társaságnak kéntelenítessék egy butélia jóféle bort hozatni; aki esküszik vagy szitkozódik, hat stiffert, aki illetlen szót ejt vagy cselekedetet viszen véghez, 4 stiffert kételen legyen adni. Ez ellen sokan hibázván mai ebéden, én is a franciáknak szokások szerint a *ma foi!-t* megszokván, azért kétszer, a *pardieu*ért pedig egyszer a hat-hat stiffert megadtam; pedig én voltam egy ennek a törvénynek legbuzgóbb [....[de jóllehet nem nagy esküvés egyik is; csakugyan magam is méltónak ítéltem, hogy a büntetést megadjam. Egy igen emberséges jóféle de Martines nevű helvécius, de a hollandusok szolgálatjában levő Oberstert tettünk ennek a szocietásnak presidensinek. Egy kis Clifford nevű gyermeket, csak valami 14 esztendős, főnótáriusnak és egy más hollandust fiskálisnak. Csak először is alkalmasra nevelkedett már a kassza. Ez igen sok tréfára adott alkalmatosságot, de hasznos és tisztességes rendelés is volt. Délután itten a koncertban voltam, mely a fechtírozóházban szokott lenni; 30 stiffert fizetett az ember a bémenetelért. Igen rendes muzsika volt, de kivált egy, a herceg gardiajából való muzsikus, *Hautbois*, igen szépen és mesterségesen muzsikált, kinek azon a muzsikaszerszámon — azt tartom — mását látni ritka. Ez a koncert ekkor a próba-koncert volt. Akinek tetszett, ekkor béírta magát, s négy aranyat adott. 16-szor szokott ez lenni, de még csak október vége felé áll bé. Dámát bévihet kettőt, aki inskribálja magát, minden fizetésen nélkül.

Október

1ª Egy kótyavetyén voltam, és ottan egy kínai calendáriumot vettem, olcsón jutván hozzá.

2ª Kifizettem a parókásomat egy holnapra, és mivel most már csak egynéhány napig szándékozom itt mulatni, nem is alkudtam már véle hólnapszámra, hanem csak mindenkor amikor hózzám jő, fizetni fogok.

3ª Volt itten Lejdának annak a nevezetes napnak innepe, amelyen 1573-ban a spanyoloknak obsidiójok alól felszabadultak, amely naptól függött emberi mód szerint szólva az egész Hollandiának szabadsága, mert ha akkor Lejdát megvehették volna, az egész Hollandia már szintén kétségbeesett lakosainak parancsolhattak volna. Erre nézve is oly keményen tartották a lejdaiak magokat, hogyha a papok nem exaggerálták, csak hallani is iszonyú és históriákban mását nem olvassa az ember. Mennyit nem különböznek az akkor katonás és bátorszívű hollandusoktól a mostaniak, akik a kereskedés miatt egészen ellágyultak: a templomokban mindenütt prédikációk vagynak, reggel és délest, és akkor ennek a szükségnek, amelyben az ostrom alatt a lejdaiak voltak, históriáját bőven eléadják. Délután Gronovius uramnál voltam, hívatván estvére egy pipadohányra magához, jóllehet én nem pipázom. De csakúgy bort is és holmi perecet, kétszersültet is adott. Ezt Abrahamus Gronoviusnak hívják, aki egynéhány klasszikus auctorokat: Aelianust, Pomponius Melát, ki maga nótáival szépen edállt.

Az apját Jacobus Gronoviusnak, az apja bátyja Laurent. Theodorus Gronoviusnak, a nagyapját Fridericus Gronoviusnak hívták, akik mindezzel együtt, nevezetesen in litteratura, derék és híres emberek voltak. Sokat külömb-külömbféle dologrul beszélgettünk véle, és előhozódván az incredulusok vagy a szentírástagadók és jelentvén én néki, hogy most egy kis ellenek írott munkácskámat itten francia nyelven nyomtattatom, azt ígérte, hogy amely auktorok arról írtanak, azoknak katalógusát, mely a bibliotékában vagyon, velem kommuniálja, ha Hágából visszajövök. Ez az ember már 70 esztendő felé jár, ha meg nem haladta. Elég vidám természetű idejihez képest. Deákul halkal, de nem rosszul beszél. Himlőhelyes, közép kövérségű és állású. Sokat olvasott ember, de az ideái, amint észrevettem sok diskurzusibul, obszkúrak többire és nincsenek rendben, mint többire az olvasásban életeknek nagyobb idejét töltött tudósokon meg szokott esni, akik tudván, mások mit gondoltanak, magok gondolni éppen nem tanulnak.

4ª Eznap egy tolvajt felakasztottak, melyet a magam szállásomról, a *Manteau Royal*-ból is (mely hollandusul ni de Konings Mantel) megláthattam volna, de minthogy egy kisség távol esett, egy nagy házhoz éppen az Echaffaut mellé mentem, hol hogy nézhessem, az ablakért egy forintot adtam, pedig azon ablakbul négyen néztünk ki, s kétségkívül mindenik annyit adott. Az egzekució itt, amennyire én láthattam, így megyen véghez: a tömlöc elejiben csinálják fel az Echaffautot, mely egy veresen megfestett gerandákból csinált alkotvány, mintegy másfél ölnyi magasságra a földtől. Ennek a tetején vagyon az akasztófa, ugyan veres fából. Miként készítik el benn a tömlöcben a rabot, nem tudom, elég az, hogy midőn kijő, (mert a tömlöcből lehet menni az Echaffautra), az Echaffautra egynehány pap

jő véle együtt, kik közül az egyik egy ott az Echaffauton elkészített zöld párnára letérdepel egy mellette levő ugyan zöld székre könyökölvén, s ott a maga nyelvin a töméntelen sok nép előtt nagy felszóval a bűnösért imádkozik, s a népnek is egy része, akinek tetszik, véle. (Azt tartom, volt ekkor húszezer ember). Annak vége lévén, a halálra szentenciázott embertől elbúcsúznak, és jóllehet, mit mondtak, nem értettem, ugyancsak azt gondolom, hogy akkor is bátorítják. Elmenvén a papok, a hóhér mindjárt felvezeti és felakasztja. Vagyon ez az akasztás a közepin a városnak, a tömlöcház előtt, az utcán. Itt függ mintegy két óráig azután innen ugyana hóhér levágja és a kívül a városon lévő akasztófára ismét felakasztja, s annakutána az Echaffautot egymástól ismét elszedik. Délután a komédiában voltam. Ideérkezett most az Opera Flamand, s játszott; láttam volt már ezeket Hágában, egy leány közöttök szépen énekel, a többi keveset ér. Az opera után való balett Hágában szép volt, mert az ott való rend szerint való táncosok táncoltak ott.

5ª Reggel negyedfél órakor Hágába indulván, hetedfélkor Hágában voltam a hajón. Mihelyt megérkeztem, mindjárt megtudván, hogy Úrvacsoraosztása lészen a francia templomban, az idevaló első és igen még a más vallásúak s nevezetesen a követek előtt is híres francia paphoz, Chaise uramhoz mentem magamat béjelenteni, hogy Úrvacsorájával élni kívánok. Magával szemben nem lehettem, mert éppen prédikációra készült, melyről megkövettetvén, a felesége által a szándékomat ennek megmondottam, és azután kilenc órakor a templomba menvén, ott Úrvacsorájával éltem is. Az ittvaló szokás az Úrvacsorája vételében különböz a mienktől; mert itt az asztalhoz a kommunikánsok leülnek, és a pap csak a mellette és az általellenben valónak adja maga mind kenyeret, mind a bort, s azok osztán továbbadják, míg egészen megkerül. Sokan éltek ekkor Úri vacsorával s a Nassen-Weilburgi hercegné is, ki a Stadthoudernek testvérnénje. Chaise uram maga igen szépen prédikállott. *Ésai: 57 Rész, 15 v.* Innen kijövőn mentem báró Reischachhoz, felséges asszonyunk követjéhez, őexcellenciájához, de exkuzálván magát, hogy dolga van, estvére magához invitált. Onnan mentem gróf Affrihoz, a francia ambassadeurhöz, kinél egy kis ideig mulattam. Holnaputánra estvére magához hívott konverzációba. Onnan Treuer uramhoz mentem, s azt nem kaptam. Onnan a spanyol ambassadeurhoz, gróf Grimaldihoz, ki igen nyájasan látván, mára ebédre hívott. Ott volt ebéden a szardíniai király követje, gróf Lascaris és Herr von Hellen, a porussziai király itt való követje s még mások egynehányan, nevezetesen még a Stockholmban eddig levő spanyol követ, Marquis del Porto, a báró Reischach veje, ki Stockholmból az ipjához most nem régen érkezett. Onnan visszajővén Weisz uramot kerestem, de nem kaptam otthon. Estve báró Reischbachhoz mentem konverzációba, s ottan ismét Loupt játszódtam, ötön lévén

annál az asztalnál. A massan-sarbrücki herceg, gróf Brühl (ki itt saxoniai követ, báró Kanderbach mellett vagyon és a miniszterkedést tanulja, ha megtanulhatja, melyet nem árt, ha jobban tud az apjánál), ennek a gubernátora, egy Savisa nevű lengyel, a báró Reischbach még két hajadon leányának a nagyobbika. Kevesebben voltak itten ekkor a hollandusok mint rendszerint, mert — amint mondják — kommunió napján nem mennek játékra, melyben kegyességeknek nagy jelét adják, aminthogy közönségesen is tapasztaltam a hollandusokban azt a dicséretes dolgot, hogy nagy kegyesség vagyon bennek, vagy legalább nagyobb, mint más nemzetben.

6ª Délelőtt nem voltam sehol. Délután kerestem báró Kanderbachot, a saxoniai minisztert, nála Brühlt, Larrey uramot, a herceg intimus consiliarusát, Weisz uramot, de egyiket sem találtam otthon. Kerestem b. de Soul uramot is, aki [....] részéről nemcsak deputatus, hanem is consilio status in membrum. De [....] ment. Ehhez azért akartam menni, hogy azirán tanácsot kérdjek, ha lehet-é a marosvásárhelyi kollégium dolgában teendő kérésemnek valami jó kimenetelét reményleni, és méltó-é hozzáfogni vagy nem. Ez néhányszor báró Reischbachnál látván, igen emberségesen szólott hozzám, és azért reménységemet ebben a dologban leginkább őexcellenciájába vetettem, melyben hogy megcsalatkoztam ilyformán, felette sajnálom. Müller uramnak egy levelet küldöttem Hágába, melyben Luzac iránt írtam. Ez a Luzac egy lejdai tipográfus, kivel az Esprits-Fortokrul való munkácskám kinyomtatása iránt megalkudtam már jó darab időtől fogva, s már mind csak a mesteremberek szokása szerint hazugsággal tart.

7ª Voltam estve a francia ambassadeurnél, gróf Affrinál konversációban, ki minap invitált, és ottan ismét a Loupra fogtak. Nyertem 8 forintot, pedig csak fél stifferben játszódtuk marque-ját. Ekkor sokan játszódtuk ezt a „lut" (mert így esik kimondani), a többi között ismét a sarbrucki herceg, gróf Brühl, d'Affri, az ambassadeur fia, (nem nagy zseni), ki katonai tisztséget visel, s talán hadnagy. Azután vacsorához ültünk. Vacsorája igen jó volt ennek az úrnak. A szállása meglehetős, de minden csinosság nélkül való, kivált a szolgák háza, amelyen keresztül kell menni, egy csippel sem előbbvaló a nálunk lévő némely urak legzsírosabb cselédházánál. Különben elég figurát csinál ez az ambassadeur is, mert cselédjét sokat tart, de minden itten most levő követeknél több költséget tészen a spanyol ambassadeur, gróf Grimaldi, születésére nézve genuai, kinek kétségkívül ambassadeuri fizetésin kívül magának is vagyon módja a költségre. Mind palotája dicsőséges, melyet maga építtetett, mind cselédje sok és gazdagon öltöztetett. Asztala is igen pompás, s mindenféle idegen borral bővölködik. Emellett maga is igen emberséges ember. Kétszer voltam az ebédjin.

Megösmerkedtem ekkor gróf Affrinál itten nagy hivatalokban és in consilio status levő gróf Obdam Waffenar (ki maga is ott volt) fiával, kinek — amint észrevettem — szép értelme van.

8ª Reggel báró Reischbachnál voltam, és kértem, hogy a Stadhalter nénje, herceg Weilburgnéhoz vigyen el, fogadta is. Ebédre megmarasztott; nem volt több idegen ott rajtam kívül. Maga Reischbach úr sem ebédelt otthon, hanem a francia ambassadeurnél, és ugyanoda terminált, hogy menjek öt órakor. Hova én elmenvén, ott találtam a nassan-sarbrücki herceget, ki holnap elindulván Genevába vagy Laussanába, a követhez búcsúzni jött. Az elmenvén, egynehány kérdést tett Affri úr őexcellenciája a hazámról s nevezetesen az unitáriusokról, melynek alkalmatosságával Reischbach szintén úgy akart volna, amint észrevettem, velem vallásbéli dolgokrul beszélleni, (mert nagy szentje a pápának feleségestől együtt), de én csak elkerültem. Onnan a szekeremre felvévén, elmentünk a Weilburgi hercegnéhez, kinek reprezentált is: Igen jeles dáma ez az asszonyság, szépnek mondani nem lehet, de igen nyájas tekéntetű, s amint mások mondják, jóindulatú fejedelemasszony is. Most nagyon látszik, hogy viselős, a minap a templomban csak alig billegett már. A templomban való magaviseléséből úgy is tartom, hogy kegyes is, a többi kvalitásai között, mely méltán első helyet érdemel a virtusok között.

9ª Reggel nálam volt Weisz uram, aki eddig Lejdában juris publici professzorságot viselvén, onnan az elmúlt esztendőben ide a kis herceg mellé kihívattatott, most már eltelvén a terminus, az univerzitás visszahívta, de a kis herceg nem akarván megválni tőle, s a braunsweigi herceg is (ki főbbképpen vigyáz a herceg nevelésére) marasztván, kétségkívül magának hasznos kondiciókra megmaradt, és a professzorságról lemondott. Ezt a Weisz uramot én kétszer kerestem már, most maga hozzám jött, s eléhoztam néki a marosvásárhelyi kollégium dolgát, s mi a szándékom, melyben tanácsát kértem. Azt mondá, hogy állandó alumniumot adjanak, azt nem gondolja, hanem olykor-olykor, úgy tartja, hogy super numerum is bevesznek, de csakugyan Schultenz a mostani rektor, és azon kollégium régense által informáltatja magát, hanem amely kérdéseket szükségeseknek gondolok, tegyem írásba és küldjem hozzá, melyet őkegyelme Schultenznek megküld. Én azt tőlem való elmenetele után mindjárt véghezvittem, és hozzá küldöttem.

10ª Estve a francia ambassadeurnél voltam, kevesen voltunk nála. Idegent nem híjt, nem azért, azt mondá, hogy Montreált és egyszersmind egész Canadát és következésképpen mindent, valamije a franciáknak Septentrionális Amerikában volt, elvesztettek, melynek híre éppen tegnap jöve meg az ittlévő anglus követhez, generális Yorkhoz, hanem azért, hogy a spanyol királyné megholt az elmúlt holnapnak talán 27-dik napján, melynek a híre megjött. Ez a mostani spanyol királyné a lengyel

király még életben lévő Augustus 2-dik leánya volt, a Delphinnének egy testvére. Nem volt akkor Affrinál más, hanem báró Reischbach háznépestől, Kanderbach a saxóniai követ, gróf Brühl, én. Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának és abban Dániel Mihály bátyámuramnak.

11ª Reggel elmentem a generális státusok confliktusa szobáját megnézni, vagyon ottan egy asztal körül mintegy 22 vagy 24 szék, mely gondolom a generálstátok számához van szabva. (Ezek nemcsak heten vagynak, mert némely proviciából 3—4 s több is van, de a vox csak hét.) Ennek az asztalnak a végin vagyon a Stadthalter széke szépen kivarrva. De különben a Stadthalter igen ritkán ül belé, mert ritkán jelenik meg a státusok kongresszusában. Hanem az asztalnak (minthogy hosszúkás) a közepin vagyon egy a több székeknél cifrább szék; ott a prézidens ül; mely prezídium minden héten változik, a hét provinciának rendi szerint, míg ismét arra kerül. Vagyon egy asztalon az ajtó mellett egy rámába befoglalt papíroson egy imádság hollandus nyelven és annak a végiben a Miatyánk, melyet minekelőtte a dologhoz fognának, minden szesszión a Greffier, egy a mambrumok közül elolvas, és így az imádságon kezdik el: ab Iove principium, melyet Gvarini a Pastor [....] jelesen teszen ki: *Non si communica bene se non dal cielo.* Tapasztaltam már sokféle dologban, hogy a hollandus nemzet a kegyességben más nemzetségeket felül múl.

Vagyon ebben a szobában egynéhány jeles kép s nevezetesen, egynehány Stadhoudereknek a képe, mely a nézést megérdemli.

Vagyon emellett egy kis pitvaron általmenvén egy ház, ahol a státusok az ambassadeuröket első introitusokban akceptálják. Ez nagy és szép festésekkel ékes szoba, vagyon a többek között minden Stadhoudereknek a képe, a közelebb megholtnak a képével együtt. Onnan mentem abba a szobába, ahol a külső fejedelmek miniszterei a generális státusok közül különösön egy vagy más személlyel konferálni szoktak. Ebben vagyon 12 kép különb-különbféle karcos s egyéb affélét mutatnak. Azt mondotta, aki mutatta, hogy egy gazdag anglus 200.000 forintot ígért volna érette; de én ezt csak úgy hittem, amint akartam. Mutatták a többi között egyik képen egy ősz ember fejit, melyért egy festő harmincezer forintot ígért volna; csakhogy azt a főt onnan kivághassa, s azt ígérte, hogy úgy bétoldja, más fejet csinálván oda, hogy meg nem ösmérszik. De én megvallom, az efféléket csak ráhagyom olyankor, de nem nyerhetem meg magamtul, hogy benne ne kételkedjem, mert amint tapasztaltam, 30.000 forintot Hágában, Amszterdamban s másutt, annál inkább Hollandiában pompás házat lehet venni, s annyi summa pénznek ott is meg tudják adni a becsületét, mint szinte akárhol.

Mentem innen a herceg nyári mulatóházának megnézésére, de elébb, minekelőtte odamentem volna, kuriózus voltam meglátni az ittvaló, deákul *cuniculus*, franciául lapin nevezetű állat fogásának módját. Ez az állat éppen olyannak látszik mindenképpen, mint egy jókora nyúl süldő, ha nem tudná az ember, nehezen is esmérhetné meg, hogy nem az. Szokott ez a fövényes és homokos helyeken magának a földbe vermet ásni, és ott lakik. Vannak parasztok, akik bizonyos tágasságú helyet, ahol ezek a lapinok jobban tartják meg [. . . .] én nem messze a herceg nyári palotájától egy ilyen embernél voltam, ki előttem, kedvemért kijövén az ajándékoknak jó reménysége alatt ezt az állatot így fogta: Vagyon néki egynehány kisded állata, fejér és majd olyanforma, mint geriny: hosszúkás és vékony, csakhogy kicsiny, a hollandusok *fret*nek hívják. Ez a lapinban kárt tenne, talán a vérit szíjná ki, vagy mint afféle harapást tenne rajta, ha a szája szabadon volna. Ennek azért elkerülésére vagyon kétfelől a felső ajakán ennek a kis állatnak két ezüst karikácska általhúzva, mely mint a fülbevaló, keresztülmenvén rajta, ott marad. Mikor már a vadászatra kiviszik őket, akkor egy cérnát keresztülhúznak a két karikán, mely az alsó állát ennek az állatnak a felsőhöz szorítván nem engedi meg, hogy a száját feltáthassa. Kimenvén a mezőre, amely helyt a lyukak vagynak, s az ember gondolja, hogy lesz lapin, ott békeríti a helyet és ahhoz való cövekes hálóval, ahol pedig kerítetlen marad, minthogy nem éri bé a háló mindenkor, maga áll, hogyha kiszalad is a lapin, arra ne szaladhasson, hanem a háló felé menjen. Ezt midőn felcövekelte volna, bébocsátja ahány fretje van (franciául furet-nek hívják) különb-különb lyukba. Ez a fret vékony és ellapulható derekú lévén, minden legkisebb zege-zúgát megjárja az ilyen veremnek, és ha lapinra akad, az őelőtte nagy sebességgel kiszalad és a hely mindenütt hálóval körül lévén véve, abban megakad, és ott megfogják. Előttem így kevesebb idő alatt két minutánál fogott egyet a parasztember; s én is többet, minthogy 12 órára béfizettem a városra, nem mulathatván, azzal eljöttem nagyon megelégedve, hogy az ilyen rendes és még azelőtt hírül is előttem ismeretlen vadászatnak módját láthattam. A fret az lyukat megjárván ismét kijő, s a hálót másutt kerítheti bé az ember. Eljövén onnan mentem a herceg nyári palotáját megnézni, melynek egyéb vége is csinos, de kivált a szála éppen ritka, és megérdemli a nézést. Minden oldala tele van a leghíresebb festők munkáival, nevezetesen vagyon ottan egy tüzes vasat verő Vulcanus két fúriával, mely a maga nemiben, amint azok mondják, akik jól értenek hozzá, ritka darab. Le vagyon feljebb Fridericus Henricusnak, a Wilhelm fiának és Stadthalternek, a négy végin a ház oldalának, festve a születése, házassága, triumfusa és halála, ez utolsó kívül, mind igen tökéletes festéssel; mert a halálát egy kissé csekélyebben festették. Vagyon ezen a falon kívül egy koncertháza, melynek a festése olyan,

hogy kidüllyedt faragást reprezentál (a francia architektusok *Basreliefnek* hívják), mely oly mesterséggel van véghezvíve, hogy bizony könnyen megcsalhat akárkit is, aminthogy sokan, amint mondják és megtapogatják. A több szobák is mind szépek, és a közelebb — 1759-ben — megholt — Stadthalterné (ki az angliai király leánya volt) maga festéseivel némelyek ékeskednek. Ez a fejedelemasszony igen derekasan festett, úgy hogy bizony a munkája sok mesterekével vetekedhetik; s igen kellett is gyönyörködni, mert igen sok képek vagynak itt, amelyek a maga munkái. Innen bémenvén a városba Weisz uramhoz mentem, ki azt mondotta, hogy még a Schultentz úr válaszát nem vette. A dolog iránt bőven beszélvén egymás közt, ebben maradtunk meg, hogy végire járván én most jól, kikhez kellessék egy ilyen alumniumnak szerzésiért folyamodni, távollétemben is a kollégium szavával vagy fixum alumniáért instáljak, vagy ha az nem lehetne, in quolibet casu singulari egy vagy más személynek különösen extra ordinem beneficiumot kérjek, melyet, azt mondja, nem gondolja, hogy reagáljanak. Ugyaneznap Grimalditól és Affritól elbúcsúztam. Estve báró Reischbach vacsorára hívott, ott volt Affri és a fia, Brühl és Savisa, a lengyel s én. Elbúcsúztam Reischbachtól is és gróf Kobenzlhez, tőle Brüsselbe egy adresszet kértem, melyet meg is ígért. Kérvén a báró Reischbach kisebbik kisasszonyát, Charlottát oly egy pár fülbevalónak való 8 gyöngy iránt, melyet a minap az anyja asztalán láttam és amelyet az ertzherceg asszonyok vitettek magok számára; ezt nagy bajjal megkapván, (mert több már az egész városon nem volt) ekkor húgom számára megvettem.

12ª Reggel Lejdába visszamentem, hogy onnan — ha lehet — 16ª Párizs felé induljak. Megérkezvén oda, semmi nevezetes dolog egyéb rajtam nem történt. Írtam a szállásomról Hágába, mindenekelőtte elmentem volna, egy cédulát a báró Reischbach fiának, (a kanonikus), melyben kérem, hogy az apjának juttassa eszibe a Klobenzlhez szóló adresszet, s küldje hozzám Lejdába, elküldöttem ugyanekkor a gyöngyért való 35 forintot is.

13ª Elmentem Schultentz uramhoz a kollégium régensihez délután, a Weisz urammal való beszélgetésem szerint, és a marosvásárhelyi kollégium dolgáról őkegyelmével konferáltam, s jó kimenetelürül a dolognak reménységet nyújtott, jóllehet magán egyéb nem áll a kommendációjánál a dolognak. Délelőtt voltam Martinesnél, az Oberstnél, és véle sokféle dologrul diskuráltunk. Ez a Martines énhozzám igen különös jóindulattal viseltetik, nem tudom miért. Meg is kért, hogy ha valami kommissióm vagy egyszer, vagy másszor leend Hollandiában, másra ne bízzam rajta kívül.

14ª Elmentem reggel Abrahamus Gronoviushoz, és ígérete szerint a keresztyén vallás igazságáról író auktoroknak, kik itten a lejdai bibliotékában találtatnak, lajstromát tőle elkértem, és onnan egynehá-

nyat magamnak ki is jegyeztem. De megvallom, hogy nagyobb készületet gondoltam a tékában erről a nagyérdemű dologról, a minapi együtt való beszédünk után. Meg akartam volna a bibliotékát is nézni, de minthogy szinte az ebéd idejéig voltam ott, holnapra halasztott reggel. Már én ugyan voltam egyszer a bibliotékában, de minthogy a copernicanum sistemának mesterséges alkotványát jól meg nem néztem volt akkor, annak meglátására még egyszer el kívántam menni.

Vettem báró Reischbachnak a Cobenzl úr őexcellenciájához szóló adresszit. Elküldöttem Weisz uramnak az albumomat, hogy a nevit beleírja, és azzal egy levelet, melyben a marosvásárhelyi kollégium dolgát rekommendálom. Eznap délelőtt a Schultentz uram disputációján voltunk, másnapra magához teára hívott.

15ª Reggel Abrahamus Gronoviushoz mentem, és véle először Haak nevű bibliopolához, onnan a tékába, s ottan ezt a híres és bizony különös mesterséggel csinált automatumot jobban is megnéztem, és hovatovább mind mesterségesebbnek találtam. Onnan kijövén Gronoviustól elbúcsúztam. Délután Schultenz uramnál voltam, ki mutatva ott egy Algirból akkor érkezett, az algieri [....] a generalstátokhoz küldött levelét arabiai nyelven írva. Ez a Schultenz uram az efféléknek szokott interpresse, melyért a státusoktól bizonyos fizetése is van. Onnan őkegyelmétől eljővén, az egész magyar kompániát hozzám gyűjtöttem, úgymint Teleki Ádám öcsémet, Bodoki, [....] Kovásznai, Kováts és Tőke uraimékot. Hol igen nyájasan és vígan mulattunk, s a dolognak nagyobb díszességiért, bizony éppen nem a bornak különös munkájából, hanem csak magunk józan jókedvünkből, mindnyájan a földre letelepedtünk, melynek e bizonyos jele, hogy mihelyt a kompánia együtt volt, mindjárt helyesnek találtatott ez a projectum. Külömben ezt is hozzá kell tenni, hogy a hollandiai pádimentum ki szőnyeggel, ki szép s jóféle gyékénnyel be lévén húzva, nem nagy büntetés reá ülni.

16ª Délután elmentem búcsúzni Schultenzhez, és a marosvásárhelyi kollégium dolgát, amennyiben tudtam, őkegyelmének kommendáltam, fogadta is, csakhogy — azt mondja — jobbnak tartja, hogy a kollégium maga írjon egy instanciát a Generálstátoknak, melyet őkegyelme maga béád, és azoknak, akiknek illik, kommendálja. Megmutattam ekkor egy hosszú papíroson való írást, melyet én minap egy itt való aukción, mintegy a katalógusban úgy volt feltéve, kínai almanach helyett vettem, de azt ugyan tudta, hogy nem kínai betűk, de micsoda írás legyen, azt éppen megmondani nem tudta. Elbúcsúztam ekkor őkegyelmétől, innen mentem Laurentius Theodorus Gronovius uramhoz búcsúzni. Ez a naturális históriában nagyon gyönyörködik, és benne szép gyűjteménye is lévén; a mineralékban én is ígértem, hogy szolgálok, a hazám affélékben bővölködvén. Ő is ígérte, hogy amije néki lesz s nálunk nem könnyen kapható, azokból nekem érettek küld. Onnan

mentem Allemand uramhoz, s őkegyelmétől is elbúcsúztam. Délután ismét hozzám gyűltek a magyarok s mulattunk egy darabig. Az albumomat eznap elküldöttem egynehány helyre, (mert visszajött Hágából ma reggel).

17ª Elmentem először a Wassenar uram, ide csak egy kis órányira lévő kertit megnézni, melyet igen szépnek és amint minden hollandiai kertek többire, csinosan és jó gusztussal rendeltnek találtam. Az igaz, hogy oly sok statuák itten nincsenek, mint akár az utrechti mennonita, akár Mashon a Madame Lochhorst kertjiben, de egyébként kevés kivető van ebben is. Onnan visszajővén, mentem Bodoki urammal *Jergowba*, melyet külömben *Goudanak* is hívnak. Itt megnéztem két óra alatt, vagy valamivel többet mulatván, a két megnézésre méltóbb dolgot, úgymint a templomot és a pipacsinálást.

A templom híres az ablakain való festésre nézve, melynek nem hiszem, hogy egészen Európában a maga nemiben párja légyen. Vagyon 32 ablaka, mindenikét nagy emberek, spanyol király, császár, hercegek, idevaló fő városok adták, s oly szépen van minden előadva, hogy az ember csudálkozik rajta, és bizony nemcsak üvegen, de vásznon is jó mestert kívánna mását írni. Árul ott egy ember, aki mutogatja, egy kis könyvet, mind francia, mind pedig, aki kívánja, anglus nyelven, melyben ki melyik ablakot és mikor adta, mind fel vagyon írva, avval együtt, hogy kiben mi adatik elő. Aki bémégyen, minden személy fizet három-három stiffert. A templom különben is nagy, és kivált az orgona benne igen szép. Onnan kijövén, elmentünk az idevaló leghíresebb pipacsinálóhoz, (mert nem fabrikában, hanem különös mesteremberek, kik nagy számmal vagynak, csinálják) s vettem tőle 4 metszett pipát, a legszebbfélibül. Ennek a pipának a földjét Mastricht tájékáról hozzák ide, ahonnan a idevaló mesteremberek csinálják ezeket a szép pipákat igen könnyű mesterséggel, amint látszik, mert a legnagyobb dolog a földiben áll. A földe oly lágy és minden kövecstől megtisztult, egyforma és egymáshoz ragadó, hogy valamint a viasszal, úgy lehet véle bánni. Azt azért, először a nagyjából olyan formára kicsinálja, amilyen a pipa szokott lenni, az egyik legény. A második nekiáll egy hosszú drótforma vassal, és minthogy ez a föld igen traktábilis, csak taszítva a szárába ennek a pipaforma földnek a vasat mindaddig, míg a pipa szájáig jő. Akkor osztán egy formába teszi, s ott osztán mind a szárának, amely már által van fúrva, de a vas még benne van, megadja a formáját, mindpedig egyszersmind a szájának megadja, egy a formába nyomott gömbölyűs rézzel, az üregit, mindaddig, míg a vasat éri, melyet onnan tud meg, hogy a kinn lévő vége a vasnak megmozdul, és így az egész pipa ki van fúrva. Harmadik osztán jobban is megcsinosítja, és a gazda címerit felüti rá. Ezeket a pipákat osztán más emberek égetik ki, mert az mindeddig fekete, és a tűz által fejéredik meg. Voltam itten szállva egy

Booskoop nevű fogadóban, mely a piacon van. Hogy meg ne húzzon, tettettem, mintha még másszor is oda akarnék menni, nézegettem a házait. Nem vett ugyan keveset rajtam, de azt tartom, hogyha ezzel a prekaucióval nem éltem volna, még jobban meghúzott volna, amint szokták mondani. Ez a ravaszságom már egynehány helyt jól használt. Vagyon Gouda Lejdához szekérrel mintegy 3 óra, vagy ha sebesen megyen az ember, valamivel kevesebb. Estve hazamenvén Ádám öcsémhez mentem, és ottan egy darabig mulattunk.

18ª Reggel Martinesnél voltam, ki estvére hozzám ígérte magát hívatlan, de jó szívvel láttam. Erre nézve elhívtam magamhoz Lombach uramot is, itt az [....] szolgáló tisztet, ki velünk egy asztalnál volt; nemzetére nézve schweizer. Ezekkel igen jól mulattunk. Eznap kaptam hazudozáshoz szokott Luzac tipográfus uramtól az Esprits-Fortokrul való munkácskámnak exemplárjait. Nyomtattam 200-at. Hagytam Lejdában egy s más ösmerősimnél 30-at, húszat Ádám öcsém keziben, hogy küldje Helvéciába; húszat magammal elvittem és a még hátralevő 130-at a könyveim közé két Verschlag-ba raktam, melyeket Ádám öcsémre bíztam és Bodoki uramra, hogy innen Bécs felé küldjék. Béirattam a neveket az albumomba, mind a két Gronoviussal, Allemanddal, Schultenzcel, Martinessel, Lombachhal, a szállásomon levő schweizer deákkal, Lochner urammal.

19ª Béírták a neveket az albumomba az itt lévő magyar deákok: Ádám öcsém, a két Clifford, amszterdami ifjak, kik velünk együtt ettek egy francia vallásunkon való embernél *sur le long pont*. Délután Lejdából elindultam, s aznap Rotterdamba mentem, hol szállottam a *Schweinshoof*ba, mint másszor is.

20ª Minden utat elpróbáltam, amelyen kevesebb költséggel mehetnék. Erre nézve elmentem a *Joll Huis*hoz, mely túl a vízen vagyon, megtudakoztam a jachtot, de csak legolcsóbbnak találtam a közönséges hajón (Marel-Schemltnak hívják) menni. A Joll Huistól szekeren Antwerpig való menetel három személytől 50 forintig felment volna legalább is, a jachtért 50 forintot kértek szintúgy; ezen a hajón pedig mind a három személy mintegy 10 forintra ment, jóllehet nem lehet tagadni, hogy alkalmatlanabb is. A jacht olyan hajó, amelyet az ember mondva fogad fel, és rendszerint igen csinos szokott lenni. A szekérrel pedig rendszerint Moerdichig szoktak menni és onnant osztán rendes szekeren Antwerpig. Estve három levelet írtam, egyet Ádám öcsémnek Lejdába, mást Lochner uramnak ugyanoda. Harmadikat tiszteletes Evenhuis uramnak, az ysselmondi papnak Ysselmondba. Ezt a becsületes embert találtam a minap a hajóban menvén, és Rotterdamból Lejda felé. Megösmerkedvén ekkor véle, hívott magához Ysselmondba, s fogadtam is, hogy hacsak lehet, míg itt Hollandiában mulatok, egyszer

hozzá elmegyek; minthogy azért most sietésemre nézve hozzá nem mehettem, ezen levelemben arról követem meg.

21ª Megnéztem a nagy templomot és a csonka tornyának a tetejibe felmentem, honnan egész Rotterdam a körüllevő városokkal kilátszik. Látszik ide Hága, Delft, Lejda, Gouda, sőt Utrecht is. Tizenegy óra után elindultunk, és mintegy estveli 7 óráig mentünk. Ot megalván, a szél éjszaka megfordult. Láttam utamban, minthogy ott kikötöttek a hajósok, Dordrechtet, (hollandusul Dort) Hollandiának különben is jeles, de a 17-dik seculumban ott ült szinódussal oly híres városát is. Benn is megfordultam egy kevéssé, meglehetős épületű város.

22ª A szél éjszakára, mint már írám, megfordulván, egész nap a hajón hevertünk egy nyomot se mehetvén. Nagyon meguntam volt az itt való dologtalan kucorgást. Unalmam segítésére olvastam a Keiszler Itinerariumát Neapolisról. A szél csak meg nem változván,

23ª egész nap csak ott maradtunk. Az a szerencsénk volt mégis, hogy a szél nem érhetett bennünket. Vagyon az efféle hajókon majd mindenkor, a közönséges helyen kívül, ahol minden ember van, a hajóslegényeknek egy különös kis kamarája. Ezért külön is fizet az ember, ahogy megalkudhatik a legényekkel. Mi talán egy-egy forintot adtunk egy személyért, bizonyosan nem tudom még, mert rendszerint a fizetéskor jobban meg szokták az embert húzni. Felette nagyon meguntam már ma magamat, és a Keiszler olvasásában sem tudtam elég enyhülést kapni.

24ª A szelünk egy kisség megfordulván, reggel elindultunk, és láttuk a tenger szélin, (mert nem megyen itt az ember sehol bé a nagy tengerbe) azokat a halakat a víz színén sok számmal ugrándozni, amelynek a zsírjából a bőröket szokták készíteni, s hollandusul Brőn-Fischnek hívják. Nagyok ezek, akkorák mint egy-egy sertés, de némelyike akkora is van, amint a hajós mondja, mint egy ökör. Feketék, és a hátokon egy horogforma valamilyen vagyon. Csak húsz vagy 30 lépésnyire jöttek ugrándozva a víz színén, a hajóhoz. Enni nem jók.

25ª Egész nap jobbacska szél fújt, s estve is menvén, a hamar megérkezésnek jó reménysége alatt estve már annál jobb kedvünk volt, hogy már [....] elfogyván, kéntelenek voltunk a hajósoktul heringet kérni.

26ª Reggel már Lillonál voltunk, mely Antwerpiához csak 3 órányira esik. Itt a hajóknak meg kell állapodni, ez lévén az utolsó hollandiai harmincad, míg a portékákat megvizsgálják és harmincadolják. Melyre nézve, hogy én hamarébb Antwerpiába érkezzem, és amég a portékám megérkezik, addig egy részit az emlékezetre méltóbb dolgoknak megnézhessem, bementem Lilloba, de ott egy lónak az ára felett Antwerpig, melyért ő 4 forintot kért, én csak 3-at ígértem, meg nem alkudván, egy más hajóra, amely mindjárt ment, ültem, s Antwerpba megérkezvén 3 óra tájban délután, minthogy éppen Brüsszel felé

mindennap kétszer menő hajó mellett esik, az Unicornis-ba (Einhorn) csekély alávaló fogadóba szállottam. Vagyon Lillo és Antwerp között egy ausztriai vám is egy órányira Antwerptől, hol a hajók meg szoktak állani és vámoltatni. Vagyon itt a víz közepin egy hajó és azon ágyúk és katonastrázsa. Ha valami hajó vám nélkül el akarna szökni éjszaka, s észreveszik, az ágyúkból mindjárt rálőnek, s mindenit elveszti az olyan ember; amint mondották, esett is ilyen példa. Lillo egy jócska kicsiny [....], volt ekkor benne még négy Schotues Compania, kik a hollandus szolgálatjában vagynak.

Találtam ekkor itt az Unicornisban egy társaságban, egy angliai szolgálatban, talán az ázsiai coloniákban szolgáló kapitányt, Faccion nevű schweizert húgával együtt, ki még hajadon, és Angliába mégyen a bátyjával, egy Simson névű anglust, ki — amint észrevettem — a Faccion úr húgát fogja elvenni, egy Bourgeois nevű schweizert még egy más schweizerrel együtt, kikkel itten ekkor megösmerkedtem. Még eznap estvefelé megnéztem egynéhány templomot csak imígy-amúgy.

27[a] Délelőtt éppen csak a templomok nézésire adtam magamat, s vettem a nézés közben a begvignek klastromában egy apácától 18 schilling ára magacsinálta virágokat, melyek igen szépek. Az egész napot a város ritkaságai vagy érdekesebb dolgainak nézésében töltvén, estve az *Academie de peinture-be* mentem, hol a közepin egy tiszta mezítelen ember állván, mintegy 30 körülötte a székeken ülő festő legényeket, őtet festeni láttam, kit aki jobban talál, annak bizonyos jutalmat adnak. Tart ez estvéli 6 órától fogva 8-ig. Ezenkívül a megjegyzésre méltó dolgok itten Antwerpben ezek: 1° A katedrále templom, mely magában is igen nagy és dicsőséges, de kivált sokat érő képeivel szép, melyek között sok van annak a híres festőnek, Rubensnek a kezemunkája, nevezetesen a *Descente de la Croix,* melyben a mi urunknak holt testének a keresztről való levetetését adja elő, mely a maga nemében az ösmerőitől a festésnek különös munkának tartatik. 2° A jezsuiták templomának a külső része s kivált a tornya. 3° Dominikánusok temploma és a cintermiben lévő, a jeruzsálemi formájára csinált Kálvária statuáival együtt. 4° A Sz. Jakab temploma, abban nevezetesen a Rubens oltára és temetőhelye. Azért neveztetik Rubens oltárának, hogy ő csináltatta, és a rajta levő magafestette boldogságos Szűz képit odatétette, melynek képiben a maga feleségit festette oda; aminthogy három felesége lévén egymásután, valahány festése van (e pedig itt minden templomokban, de kivált a katedrálában sok van), ha csak odaszúrhatta, vagy egy, vagy két, sőt némelyikén mind a három feleségét is odafestette, kik közül egyik rendszerint mindenkor a boldogságos Szűz képit viseli. 5° A Burza, mely az amszterdaminál, sőt még a rotterdaminál sem sokkal alábbvaló. Egyébként hanemhogy kereskedő ember igen kevés gyűl belé. Ha igaz, amit egy anglus ír, e volt

a legelső épület az efféle nemben, melyet már azért hívnak mindenütt Burzának, hogy az a ház, amely ennek a háznak helyén állott, és amelynek ezt helyébe építették, erszényt viselt a címeriben. 6° Az Academie de peinture, melyről már feljebb. Vagyon emellett egy Festések Kabinet-ja, melyben a nevezetesebb festőknek munkája s egy-egy széke vagyon, melyben életiben dolgozott, s ide ajándékozta.

28ª Adtam egy pár exemplárt, egyet Faccion, mást Simson uramnak abból az én csekély munkácskámból, s egyszersmind az adresszemet is, minthogy nem ösmerték, odaadtam. Délután két óra után Brüsszelbe indultam a hajón, mely igen nyugodalmas dolog, akinek portékája nincs, mert az alkalmatosság igen csinos ezeken a hajókon, s nagyobb mint a hollandiai kanálisokon, de nincs másutt sehol, hanem csak Antwerptől Brüsszelig. Amíg Brüsszelig menne az ember, kiszáll, és más hajóra megyen, Kis-Wilbrucknál, Nagy-Wilbrucknál, Jisselnél, Umbeilnél, Drey Fontainenél és osztán utolszór Brüsszelnél. A Brüsszelig fizet az ember Antwerpiába mindöszve 15 stiffert, s azután ha a csinosabb résziben akar menni a hajónak, mely igen szép, fizet az első stációig, Kis-Wilbruckig 4 stiffert, azután minden stációig két-két stiffert. Éjfél után egy órakor úgy, mint a kezdetin.

29ª Brüsszelbe megérkeztem, és ott a Hotel Royalba szállottam. Reggel Globenzl úr őexcellentiájának a báró Reischach adresszírozó levelét megküldvén, magam is mindjár hozzá mentem, s ebédjére hívott. Ennek az úrnak a felesége gróf Pálffi Károly úr őexcellenciájának, a Feldmarsallnak a leánya. Holnapra ismét ebédre hívott. Maga az úr aurei velleris eques és felséges asszonyunknak Niederlandban plenipotenciárius minisztere, s Károly herceg jelen nem létében annak képit viseli. Estve a komédiában voltam. A teátrom igen szép, az aktorok franciák és meglehetősök. Itt a komédiában megösmerkedtem Magyari és Geda uraimékkal, az első a Károly herceg mellett lévő 80 magyar huszároknak főhadnagya, a másik alhadnagy. A kapitány, ki ekkor itt nem volt, Regulus nevű.

30ª Elmentem reggel a templomokat megnézni. A katedrále igen nagy, régi góthiai épület, mint többire mindenütt az efféle katedrálék szoktak lenni. A karmeliták vagy a franciskánusok templomában, nem tudom nyilván, láttam itt ma egy prédikálószéket, igen szép mesterséges faragással, mely tetejével és mindennel együtt csak egy fából volt, s még a töve a földben állott. Megmutatják ezt a lakájok mindenkor, ha kívánja az ember.

31ª A Károly herceg házait és a kabinetját megnéztem. Szép gyűjteménye vagyon ennek az úrnak, mind a naturális históriára, mind kémikum és experimentális fizikára tartozókra, mind az antikvitásokban és monétákban, de a monétáit most látni nem lehetett. Délután elmentem Magyari urammal a parkba sétálni, hol sok őzek és dámvadak

vagynak, és onnan a salétromfőző házba, hol egy Abrick nevű, amint mondá, basileai fi, a mester. A gazdám, itt a Hotel Royalban, meglehetős emberséges ember volt, nem húzott meg. A szolgám pedig, akit fogadtam, gazember módra viselte magát.

Kedves atyámuram őnagyságának tegnap egy levelet írtam, úgy Ádám öcsémnek is Lejdába.

November

1ª Egy kétkerekű szekeret fogadtam Párizsig, csakhogy odamenjek rajta, két Louis d'orral; és minthogy a delizsánsz majd annyira ment volna, mégis a városokat, amelyeket megnézni akartam volna, meg nem láthattam volna. Postát vettem, és eznap éjszakára Valenciennesbe mentem, mely a Francia Niederlandba esik. Utamban láttam a Halle kis városkában azt a templomot, amely egy a boldogságos Szűz csudákat tevő képivel híres; láttam ezt is. Láttam ezenkívül Mons nevű várost is, melyben a nagy templom és a [. . . .] temploma megérdemlik a nézést. Ez utolsórul neveztetik egy abbatia is itten, leányokbul álló, melynek a felséges mostani császárunk testvérhúga, Charlotta, az abbasnéja. Az itt való háza ennek a hercegasszonynak igen csekély.

2ª Valenciennesből (hol a nagy templom igen szép) jó reggel megindultam, és estvére St. Quentinbe mentem magam, de előremenvén azon a lovon, akin eddig a szolgám ült, hogy a kapukat nyitva tarthassam, azt ugyan rész szerint véghez is vittem, de Müller úr fiastól a mezőn a szekérben hált, mert a sárba maradott a szekér, s a postalovak ki nem húzhatták. Mert ez nem az országútja, melyből azért tértem ki, hogy Noyont és Compiègnet megláthassam. Reggel a francia douanon (harmincadon) minden portékámat felhányták, és a húgom számára vitt gyöngyöt megadóztam, adván érte 4 livret és 4 sout.

3ª 10 óra tájban megindulván, mentem estvére hálni Sanis nevű faluba, hol a Nagy Szarvashoz szállván, másnap jól meghúzott egy vén [. . . .]. Utamban Noyont és Compiègnet láttam, melynek az elsője Calvinus János születésével, a másik a Jeanne d'Arc ama híres Pucelle d'Orleans-éval híres, kit osztán az anglusok megégettek. Vagyon itt Compiègne-ben a királynak igen szép vadászerdeje.

4ª Párizsba megérkeztem délután egy óra tájban. Szállottam a *Hotel de Saxe*-ban. Nem akaratomból, mert amely adresszet egy Affri uram mellett való Madame adott, azt én elvesztvén, a postillonnak azt mondottam, hogy vigyen engem egy olyan vendégfogadóba, ahol addig lehessek, míg jobban rendbeszedem magamat, s ő idehozott, hol mindjárt a gazda és gazdaasszony azon voltak, hogy egész holnapra fogadjam meg a szállást, de teljességgel rá nem vehettek annyival is

inkább, hogy 4 Louis d'ort kívántak egy hónapra. Itt kaptam a postán kedves atyámuram őnagyságának Szebenből 30ª Sept. és 4ª Octobr. írott leveleit, abba zárt kedves húgom Toroczkainé levelivel együtt, Nalátzi Károlyné Szebenből de 17ª 7^{br}, Matolai uramét de 7ª 8^{br}, Teleki Ádám öcsémét de 27ª 8^{bris}. Kedves atyámuram őnagysága írja, hogy számomra újobban 100 aranyat tett fel és kedves húgom, Toroczkainé vásárlásra ismét 100-at, melyet még én ugyan nem vettem.

5ª Reggel voltam a hollandus követ papjánál Duvoisin uramnál, kihez Martines uram adresszírozott Lejdából. Onnan mentem gróf Stahremberg úr őexcellenciájához, kihez azelőtt már elküldöttem a gróf Pálffi Károly úr sógora levelit. Holnap ebédre magához hívott. Onnan eljövén kerestem Buffon és de la Condamine uraimékot, de még egyik sem jött a Companiáról bé a városba. Ebédre mentem az Hotel d'Espagne-ba, hol 40 soukért jól ettem, borral együtt. Az Hotel de Saxe-ban nem volt közönséges asztal, magamhoz pedig hozatni igen alkalmatlan lett volna, s drágábba is került volna. Délután Clairaut uramot kerestem, és őkegyelmét otthon is kapván, engem igen jó szívvel látott, s velem mindjárt maga el is jött Mairan uramhoz, de őkegyelmét otthon nem kapván, hozzám jött onnan Clairaut úr, s sokat tudakozódott a magyar nyelvről, s kért, hogy ha hazamegyek, egy magyar vocabuláriumot küldjek őkegyelmének. Egy levelet írtam Teleki Sámuel öcsémuramnak Basileába, melyben a pénznek, amelyet kedves atyámuram őnagysága Bernoulli uram kezibe felküldött, ide késedelem nélkül való elküldése iránt kértem.

6ª Írtam kedves atyámuram őnagyságának a tegnap itt talált két levelire választ. Ebéden gróf Stahremberg úr őexcellenciájánál voltam kinél egynéhányan voltunk, de én keveset ösmértem bennek. Azt tudom, hogy gróf Koloredo ott volt, a miniszternek a fia, aki Bécsből ezelőtt talán 15 nappal érkezett a felséges József hercegnek lakodalma véghez menetelének hírét a francia királyhoz meghozni, gróf Lamberth, a Stahremberg egy öcse, és mások kiket nem ösmerek még. Estve a francia teátrumon komédia nem volt, hanem az úgynevezett Theatre Italien-en reprezentáltatott egy új *Pretendu* nevezetű komédia. A teátrum igen szép, az aktorok is bizony derekasak voltak, de a komédia, ami a kompozícióját illeti, nem sokat ért az én ítéletem szerint. Spektátor igen sok volt, amint minden első reprezentációkon szoktak lenni. Kedves atyámuram őnagysága levelit vettem újabban délután, [. . . .] de 16ª 8^{br}, melyben őnagysága a többi között a sortélyi gróf Teleki Ádám úr részének, 2/3-ának megvételéről ír.

7ª Teleki Sámuel öcsém levelét vettem és abban Bernoulli Dániel úr írását a 160 aranynak általtételéről, melyet Vischer bázeli bankos által tettetett ide Raederer nevű bankoshoz, mely mindöszve de falcatis de falcandis 1652 livret, s 18 sout francia pénzt. Délelőtt a Thuilleriere

sétálni mentem, mely itten egy igen szép és a király költségivel tartott kert, melynek az egyik oldalában egy ház van, ahol mindenféle novellákat lehet olvasni, egy sout fizet az ember egyért. Kerestem gróf Koloredot, nem volt otthon, ő is keresett délután engem. Minap Clairaut uram a bibliotékáját offerálván, ma hozzá küldöttem egy matematikus könyvért, s küldötte egy Walmes [....] nevű anglusnak a munkáját, melynek a titulusa ez: *Analyse des mesures des rapports et des angles.*

8ª Felvettem Raederer uramtól a tegnapi levél szerint a pénzt; elhúzván minden százból egyet és a zacskóért hét sout, maradott a felvételre 1636 livre 1 sou és 1/2. Egy öl fát vettem, és a *Curiosités de Parist* megvettem. A másik gróf Koloredo volt nálam, de nem talált. Egy exemplárt küldöttem a hollandus papnak. Különben sehol ki nem voltam egész nap, ha nem enni. Benn dolgoztam a calculus differentiálison.

9ª Voltam reggel a hollandus ambassadeur Lestevenon van Berilen Rode úr őexcellenciájánál templomban, hol Voissin uram, akihez Martines úr adresszírozott, igen jelesen prédikállott. Sok hallgatói is voltak, azt tartom, könnyen 5 vagy 6 száz. Sokan is vagynak itt Párisban, valamint egész Franciaországban, a velünk egyetértő emberek, némelyek nyilvábban, némelyek titkon. Kerestem Bahré uramot, a legációnis szekretáriusát gróf Stahrembergnek. Délelőtt Thuilleriában voltam, mely minden kétség kívül egy az európai legszebb kertek közül. Délután voltam Clairaut uramnál, de csak a húgát találtam, akiben az az asszonyokban ritka paciencia van, hogy a kalkulusra adta magát, s abban a férjének segítségére van. Mentem onnan a francia komédiába, hol egy új komédiát játszódtak, és azután Molièrnek az *École des Maris*-ját. Ez a teátrom szép is ugyan, de az aktorok is jelesek.

10ª Semmi nevezetes dolgom nem volt. A szekérért megfizettem, melyért minden napra két-két nagy tallért fizet az ember, és eszerint két nap éppen egy Louis d'ort, de én ebben, amint tőlem kitelhetett, a becsület megmaradása mellett, ökonomizálván fizettem meg érkezésemtől fogva mindöszve csak három napig, tudván, hogy ha minden nap kezdek rajta járni, nehezen éri be az erszényem. Müller uramnak is adtam maga ételére és a fiáéra és egyéb apróbb költségekre 5 Louis d'ort.

11ª Ebéden Bahré uramnál voltam, a felséges asszonyunk itt való legációnis szekretáriusánál, hol csak hárman voltunk, nem lévén ott az ambassadeur, gróf Stahremberg, maga Bahré úr, van Swieten és én. Délelőtt voltam gyalog a *Place des Victoire*-son, hol Ludovicus XIV.-nak Duc de Feuilladetől emelt, igen pompás réz statuája vagyon ennek a piacnak a közepin. Állva van itten Ludovicus XIV., mellette a hírnév egy angyal forma képben, ki borostyánkoszorúval meg akarja koronázni. Mind ez az angyal, mind pedig Ludovicus, ut praetenditur egy rézből van öntve, jóllehet mind a két statua szinte kétakkora, mint egy ember

rendes magassága. Vagyon ez a statua egy *piedesztálon,* melynek magassága van 3 öl, s tiszta fejér márványkőből van. Az oldalain ennek a *piedesztálnak* ütközetek és egyéb nevezetesebb viselt dolgaira célozó *Bas-relief*ek vagynak (ez a bas-relief a faragásnak az a része, amidőn nem egészen faragják ki a képet, hanem csak fél kiállással, mint a pénzen vagy monétákon szokott lenni), s azok alatt francia csapodársággal teljes inskripciók, melyek között az egyik oldalán, mint valami nagy heroizmusról, úgy emlékeznek az eretnekeknek, amint írják, üldözéséről és azoknak kiirtásáról. Érzi Franicaország ennek a heroizmusnak hasznát, mert az eretnekséget ki nem irthatja, mert 1/4 része most is könnyen az, az országnak a manufakturájit pedig az eretnekeknek elköltözésével Németországnak, Hollandiának, Angliának általadta, vagy legalább vélek közlötte, melynek most is érzi a savanyú gyümölcsit Franciaország, mind a lakosoknak kevesedésében, mind pedig azoknak, akik megmaradtak, szegényedésében. Délután a Thuillerieben novellát olvastam; van itt ennek a kertnek egyik oldalában egy ház, hol mindenféle francia novellákat, úgymint amszterdamit, hágait, lejdait, utrechtit, coloniait, bécsit, liegenit, párizsit lehet olvasni. Fizet az ember egy sout egytől. Sok ember van többire mindenkor.

12ª Ebéden Clairaut uramnál voltam, hol megösmerkedtem 1° Montduglas urammal, aki historiam matheseus franciául írt sub titulo: Histoire des Mathematiques. 2° De Martigni nevű ifjú emberrel, aki status consiliarius és a Clairaut uram tanítványa volt, s a matézisben jól verzátus ember. 3° Abbe de la Caillet urammal, ki a király költségin egynéhány esztendővel ezelőtt caput bonae küldetett volt asztronómia obszervációkra. 4° egy Ferner nevű svédussal, aki most Angliából jött, és talán upsalai professzor lévén, most a svéciai király engedelméből és költségén utaz. Láttam ezenkívül eznap két nevezetes dolgot, melynek egyike reggel volt, az úgynevezett veres mise. (Messe Rouge). Ez a ceremónia *au Palais Marchand* szokott véghez menni, mely egy nagy épület, hol mindenféle galantéria és egyéb árukkal teljes deszkából csinált áruló alkalmatosságok vagynak, melynek egy tornácát (mert nagy az épület), ilyenkor a misére nézve ki szokták tisztítani. Vagyis ennek a tornácforma nagy és hosszú alkotványnak a végiben egy oltár, hol a misét mondják. A parlamentom öszvegyűlésének Szent Márton napja lévén a terminusa, amely tegnap volt, ez az introitusra való ceremónia, melyben minden parlamentum membrumai veres, csudálatos régi gusztussal csinált köpönyegforma veres palásttal jelennek meg, nevezetesen pedig a 4 prezidensek, akik megjelentek, (mert többen is vagynak), igen különösön voltak öltözve; úgymint veres palást, fejér hermelinnel bélelve, ezenkívül a nyakok körül olyanforma kis palástocska, amilyent nálunk az asszonyok kezdettek viselni, a köntösnek hátul farka van, mely egy singnyire a földön hurcolódik, elől fél felől egy ugyan

hermelinből való széles valami vagyon. Le nem tudnám minden különlegességit a köntösnek írni; a közönséges parlamentom membrumai nincsenek éppen olyan köntösben, mint a prezidensek. De még ennél a csudálatos öltözetnél rendesebb az, hogy amidőn a misét még el nem kezdenék, ezek a prezidensek távol ülvén, az oltárhoz mennek a ciboriumot, vagyis a tányért, amelyen az ostya áll, megcsókolni, aholott egynéhány reverenciát csinálnak a papoknak, mint az asszonyok, hátrafelé, onnan megfordulnak, s szinte a székekig, ahol ültek, jőnek, azonban útjokban csak csinálván az ilyen asszonyok módja szerint való reverenciát, mikor szinte a széknél vagynak, ismét visszamennek komplement nélkül szinte a papokig. Ott ismég megfordulván hasonló komplementek csinálásával jönnek vissza a székekig. Ezt mindenik prezidensnek egymásután véghez kellett vinni, mely minthogy lassan esnek azok a komplementek, későre megyen véghez. Tészen pedig egyik-egyik könnyen 48 vagy 50 ilyen komplementot, melyben az a furcsa, hogy amidőn ezek a grávisz személyek ezeket a góthiai csúfos komplementeket teljes szeriozitással viszik véghez, a spektátorok mind kacajtot ütnek, úgy hogy csudálkoztam nagyon rajta, hogy maguk a kacagást meg nem állhatták, s kivált a harmadik prezidens, aki meg igen fiatal ember volt; különben ha a pozitúrák között nem kacagtak is, mihelyt a székekhez visszajöttek, semmit el nem mulattak benne. Ez régi időktől fogva való szokás, s kéntelenek véle megtartani. A több parlamentum tagjai csak együtt mennek az oltárhoz, s minden komplimentek nélkül menvén és jövén el onnan, mindjárt elvégzik. Külömben ez a parlamentum igen tisztes személyekből állott, mintegy 50 volt mindöszve ott; a főprezidens Mr. de Meaupou volt. Ezt még megjegyzem rólok, hogy bizony minden tekéntet nélkül szólván, nem hiszem, hogy egynéhányon kívül, az egész parlamentom igaz római katolikus volna, mert 5 vagy 6-on kívül, az egész mise alatt senkitől nem láttam a letérdeplésen kívül a devóciónak csak legkisebb jelét is, sőt némely részit mosolyogni láttam, a buzgóságnak legnagyobb idején is. Minthogy igen sok az ember, aki ezt a ceremóniát nézni akarja, a székekért fizetnek; én azért, ahol voltam, mely a legjobb hely volt, adtam egy kis tallért meg 3 livret. Ezt a misét azért hívják veres misének, hogy a parlamentáris személyek veresben vagynak.

Másik, amit láttam, volt délután 3 órakor az Academia Scientiarumnak introitusa, hová Clairaut urammal, őkegyelmétől, az ebédről mentünk. Vagyon ennek az akadémiának egybengyűlése a régi nagy Louvreben (au vieux Louvre), jóllehet ez a nevezete ennek a Louvrenak nem helyes, minthogy nincs más, akit új Louvrenek hívjanak. Olvastak ekkor egynéhányan, ki-ki a maga munkáját, úgy mint szekretár Fouché uram, a Winslo uram, anatomikus elogikumát, ki születésére svéciai fi volt, protestáns, de itt pápistává lett. Most egy nem tudom kicsoda, az

egy tartományában Franciaországban a gabonát elvesztegető féregről; ez a munka hosszú volt, de igen megunták a hallgatók, mert nem volt benne semmi igen derék dolog, s ezért senki nem is tapsolt neki. Harmadikat Thierry uram, melyben a Venusnak a napon való általmeneteléről, mely a jövő esztendőben júniusban fog véghezmenni, holmi reflexiókat írt. Küld ennek megnézésére minden nevezetesebb tudós societas mindenféle obszervátorokat, amelyek között az idevaló Scientiarum Academia is küld kétfelé; úgymint Muszkaországba és Roderigve nevű szigetbe Afrikába, negyediket Alembert uram az Inoculatiórul, melyben a Bernoulli Dániel uram nem régen kijött kis Traktátuskáját kritizálja. Ez a munka, ha nem mindenekben helyes is, de jeles volt.

13ª Egy levelet írtam Teleki Ádám öcsémnek, melyben itt talált levelére válaszlok, és 14 aranyról wechsel-cédulát küldött, ide való wechseles uramtul; ez a tizennégy rész szerint, a 12 aranynak kifizetésére való, amelyet Luzacnak, lejdai tipográfusnak fizetett ki Bodoki úr, talán az ott lévő deákok pénzéből egynéhány stiffer híján (mivel a Luzai pénze csak 61 f és egynéhány stiffer volt, 12 arany pedig tészen hollandiai pénz szerint 63 forintot egészen), rész szerint pedig azután a két Verschlagomra, melyek Lejdában maradtak, és Bécsbe egyenesen mennek, tett holmi költségnek kifizetésére. Tészen itten egy arany rendszerint 10 1/2 livret. Zártam ezen levelembe egy Martines uramnak szóló levelet, melyben hogy Voissin uramnál, az ittvaló hollandiai követ prédikátoránál megösmerkedtetett adressze által, megköszönöm.

14ª Sehol sem voltam délelőtt. Délután kerestem Abbé de la Caillet híres asztronómust, kit minap Clairot uramnál ebéden láttam volt, és de la Condamine uramot, kihez Bernoulli úr adresszírozott. De egyiket sem kaptam otthon. Mentem estve az Operába, hol ámbár sokat fizettem, mert bizonyos tekéntetből az első helyre menvén, 7 L. 1/2 s-t adtam. Mégis igen csekély dolgot láttam. A teátrum szép; spektátorok is igen sokan voltak, de én nékem úgy tetszik valósággal, hogy egy jó dudát vagy furulyát nem adtam volna az éneklésért. Holott a jó muzsikában nagyon gyönyörködöm. Az éneklésen kívül az egyéb muzsika meglehetős is volt, de az ének minden kedvesség nélkül való, s íztelen volt. Úgy hogy méltán lehet rajta csudálkozni, hogy mégis ezek a magok nemzetét szemtelenül dicsérő franciák nem akarják ma is megadni az olaszoknak az elsőséget a muzsikában, pedig bizony éppen igaznak tapasztaltam ma kivált, a Rousseau uram a francia éneklésrül való megjegyzésit, hogy az nem egyéb, hanem szüntelenül való ugatás.

15ª Reggel voltam de la Condamine uramnál, ki egyébként is a matézisben való tudományáról, de nevezetesen a Peruban a meridiánus grádusának megmérésére való küldetéséről híres. Amidőn ez Peruba, az ekvátor alá ment, akkor Maupertius uram az itt való Clairaut urammal a

pólus felé Lapponiába küldetett, hasonló véggel, hogy tudniillik a meridiánus grádusát megmérje. Véghezvivén mindenik nagy anurációval a reábízott dolgot, úgy találtatott, hogy egy grádusa a meridiánusnak hosszabb a pólus felé, mint az ekvátor alatt, és így a föld almaformán lapos, az az a pólusoknál általmenő diamétere kisebb, mint amely az ekvátort éri, melyről már ezelőtt Newton a maga hipotézise szerint vélekedett, de az eddig való obszervációk véle ellenkeztek. Ez a Condamine uram már igen hanyatlani kezdett öregember, gondolván feljül van 70-en. Nagyon siket is, ezt az útban kapta, amint mondják. Amidőn hozzá mentem, nem tudtam, de mindjárt maga megmondá. Mentem onnan abbé de la Caille uramhoz, s otthon is kaptam, de bár ne kaptam volna, mert azt mondván a kapun álló, hogy otthon van. Én egyenesen csak felmentem, s a lokájon bécsengetvén, maga kijüve, s engemet éppen az ajtón látván, nem vala mit tenni nyavalyás fejinek, csak bé kellett vinni a házába, hol egy rendes madamot kaptam. Ez engem nem annyira skandalizált volna, ha az abbas nagyon nem konfundálódott volna, és meg nem szégyellette volna magát rája, melyet el sem titkolhatott az ábrázatján. De én talán még jobban megszégyenlettem magamat, mint az abbas. A madamot osztán béhívá, de az mindjárt elvakaródott egy oldal kis ajtón. E, meg is történhetik, hogy nem oly asszony volt, de nagy gyanúságra adott nékem minden cirkumstancia és kivált az abbas konfúziója. Hívott azután, hogy amidőn szép napok lésznek, csak menjek hozzá, és ha gyönyörködöm benne, csináljunk együtt véle obszervációkat, melyet én néki nagyon megköszöntem, és hogy eljövök tőle tanulni, megígértem. Délután az Akadémia egybegyűlésére akartam menni, de a kocsisom miatt nem mehetvén, mivel későn jött, hogy az egész napra ingyen ne fizessek, a komédiába mentem, egy új és az anglus: The fair penitent nevű tragédia követésére s matériájára, itt írt Callisse nevű tragédiának meghallására mentem. Vagyon benne néhol jó darab is, de úgy tetszik, hogy az elrendelése nem éppen jó, és kivált a Callisse személye a természettel igen ellenkező. De la Condamine uram keresett, de itthon nem voltam.

16ª Gróf Stahrembergnél voltam ebéden, nem volt senki idegen, hanem akik rendszerint ott szoktak lenni. Ígérte, hogy holnapután a királynak prezentál, s mondta, hogy 10 órakor erre nézve légyek Versaillesban a Duc de Choiseuil apartementiban. Sehol sem voltam másutt mai napon, hanem az én rendszerint való helyemen, a Thuilleries előtt való kertben, melynek egyik végiben a novellákat lehet olvasni. Ezelőtt való napokban jőve el a híre, hogy a felséges asszonyunk Daun úr őexcellenciája alatt levő armadáját igen véres és sokáig nékünk szerencsés ütközet után, végtére a király kommendója alatt lévő armada megverte. De még semmi partikularitását ezen nagy verekedésnek nem tudjuk. Az ütközet 3ª hujus kezdődött, és nappal az ausztriánusok

győzedelmesek lévén, éjszaka, amint a közhír van, a király újobban friss néppel rajtunk jött és megvert. Isteni szolgálaton azért nem voltam, hogy a gyászos köntösöm még el nem készült; itt pedig ma minden ember gyászba öltözött, vagy legalább az eleje, az angliai királynak halálára nézve, mely történt de 25ª Sbr. Tartja ezt a gyászt az itt való udvar mától fogva 3 hétig. Vettem két levelet. Egyiket Teleki Sámuel öcsémtől Baselből, de 9ª 9 bris, mást Ráday Gedeon bátyámuramtól Pécelről de 25ª 8 br.

17ª Küldöttem két levelet, egyet kedves atyámuram őnagyságának, melyet hogy hamarébb megmenjen, Pintér Mihály uramnak anludáltam, mást Teleki Sámuel öcsémnek, melyben ismét zártam egy Bernoulli Dániel uramnak szóló levelet, melyben egyebek között az Alembert uram minap az Academia egybegyűlésekor 12ª hujus az inokulációrul elolvastatott munkájárul tudósítom. Egész nap a házból ki nem voltam, mivel a fekete gyászhoz való köntösöm még el nem készült, most pedig tegnaptól fogva 3 hétig az angliai királynak gyásza lévén, anélkül közönséges helyre menni szégyenlettem. Holnap Versaliába szándékozván, minthogy a fogadott kocsikat különben ki nem bocsátják, cédulát kellett váltanom, s azért adtam egy nagy tallért, azaz 6 livret. Ha az ember egyszer ezt a hat livret megadja, azzal a cédulával esztendeig is járhat.

18ª Reggel 8 órakor megindulván, innen Párisból, 10 órakor Versailles-ban voltam, és ottan a Duc de Choiseuil státus szekretárius antikamarájába mentem, hová ma, mivel kedd van, minden idegen követek öszvegyűltek, és akinek Duc de Choiseuillel dolga volt, rendre hozzá bémenvén, véle arról beszéltek. Ennek vége lévén, elmentünk a király antikamarájába, hol sokáig mulatván, végtére bekívána. Egynehány házon menvén keresztül, az ambassadeurök először bémenvén, csakhamar engem is és még egy Blum névű idegen danus cavaliert, béhívnak. (Ezt is a maga követje, a királynak prezentálván.) A király ilyenkor szokott öltözni, azaz lejbiját és rockját felvenni, a haja még fésületlen és buglyos volt. Nem tudom, honnan származott ez a szokás, hogy ott a sok embereket az öltözésnek csudálkozására hívják. Felöltvén a felső köntösét is, félre ment az ágya mellé, és ottan imádkozott, mintegy egy minutáig; azután kiméne az ajtón; s akkor prezentála engemet gróf Stahremberg úr őexcellenciája. Marquis del Puente Fuertét, ki Reischbach úr őexcellentiája veje, a spanyol ambassadeur és báró Blumot a sveziai követ. Marquis del Puente Fuentéről már odafel emlékeztem Hágában létem alkalmatosságával, de, minthogy ott akkor meghívtak sokan, Marquis del Porto neve alatt. Akármi légyen a neve, elég az, hogy emberséges ember.

A király rendes termetű, egy kisség jó testtel van, inkább még hitván, a szeme gesztenyeszín, sőt barna, melyet nem tudom micsoda kurio-

zitásból szokásom ellen megjegyzettem. Maga is barna, kék igen közönséges köntösben volt, kétségkívül az angliai király gyászára nézve. Ami kvalitásait illeti, úgy tetszik ábrázatjából is kitetszik az, amit az egész világ tud, hogy az esze egeket nem hasogat. Külömben semmi zavarodás nincsen az esziben, hanem csak inkább gyengeség. Egyébaránt jó, csendes természetű, szánakozó, adakozó király, hanem a testi bujaságnak nagyon ráadta magát. Sokáig Madame de Pompadourral, most már ennek bizonyos akadályára nézve, ennek gondviselése által, gyakran változó leányokkal rendeletlenül visszaél. S akit megun, annak bizonyos fizetést rendel, s elküldi. De ámbátor Madame de Pompadourral már feslett életet magával nem él is, mindazáltal gráciájából még ki nem esett, sőt amint mondják, elébb-elébb megyen. A királyról mentünk a Duc de Bourgognehoz, a Delphin nagyobbik fiához, ki bizonyos esésből rosszul lévén, már régtől fogva sínlik. Most ugyan fenn ült egy széken az asztal mellett, de úgy tetszik, hogy a halál néz ki a szemébül. E csak kis gyermek, mintegy 9 vagy 10 esztendős. Ennek is prezentált gróf Stahremberg. Innen mentünk a kisebb gyerekekhez, egy fiú és egy leány. A fiú magyaros köntösbe volt öltözve, ezeknek is prezentáltattam. Osztán mentünk a királynéhoz. Ez is, valamint a király, előttünk öltözött. Ennek is prezentáltattam. A királyné a tituláris (hogy úgy szóljak) lengyel király, Stanislaus Lezinski leánya. Királynál sokkal vénebb, mert a király igen gyermekkorában házasodott meg, e pedig nagy leány volt már. Onnan mentünk a Delphinhez. Ez még az apjánál is kevesebb frissességű eszű, s amellett felette nagy buzgóságú, mert azt mondják, hogy örökké a barátok között, s mindennap addig olvassa a breviáriumot, amíg elfárad belé, s talán három misét is elhallgat egy nap. A Delphintől mentünk a Delphinnéhez, innen a király idősebb leányához Adelaide hercegasszonyhoz, s onnan a kisebbikhez. Mindezek előtt prezentálván gróf Stahremberg engemet. Mentünk innen Duc de Choiseuilhoz, és ott ebédeltünk.

N. B. Amidőn a királynétól kijöttünk, osztán az udvar és az urak mind, akik ott voltanak, a misére mentek, de én kinn maradtam, melynek gróf Sternberg, a Stahremberg atyafia az okát kérdezvén, meg is mondottam. Duc de Choiseuiltől, felkelvén az ebédtől, csakhamar eljöttem, és mivel de la Condamine uram mondja, hogy a szekeremen eljő, hacsak magam vagyok, őkegyelmének jó szívvel ajánlottam magamat, és a szekeremre felvévén, Párisig együtt jöttünk, s az úton sokat beszélgettünk, mutogatván őkegyelme hol, mit az út mellett.

19ª Délelőtt voltam Buffon uramnál, au Jardin du Roi, kinek rendeléséből Daubenton uram megmutatta az ott lévő királyi ad historiam naturalem tartozó dicsőséges kabinetot, melynek mind számra, mind válogatására nézve nincs mása. Azután kerestem Condamine uramot, s nem kaptam. Délután voltam az Académia

Scientiarum szessziójában, holott a minap Parcieux úr munkájának az utolját olvasta el maga. Ez a munka volt az ember és a barmoknak kerékhúzásokról, de éppen semmirevaló volt, s a szerzőjinek a mechanikában való kevés tudományát prodálta. Láttam ugyanekkor, hogy egy idevaló mechanikus egy katonának, akinek mind a két kezét ellőtték, de a balkezinek egy kis csonkája maradott a könyökiben, erre a bal kezire olyan fa kezet csinált, amellyel sokat véghez vihetett, úgymint ehetett, alkalmasint tobákot szíjhatott, és alkalmasint írhatott is, legalább úgy, hogy elolvashatta az ember, melyet előttünk is produkált. Az ehetése csak ennyiben állott, hogy a villát a szájához vihette, mert megvágni lehetetlen volt, mivel a más keze egészen el volt lőve.

20ª Két levelet írtam, egyet Matolai uramnak Bécsbe mást Nalátzi Károlynak. Mindkettőnek minap, 4ª Novembris itt talált levelire válaszlok. Voissin uram nálam volt délelőtt.

21ª Délelőtt voltam Clairaut uramnál, ki kérésemre egy calculus differentiálisra tartozó problémát adott, hogy megfejtsem. Mentem onnan de la Condamine uramhoz, kivel osztán együtt a Thuilleriesre, felvéve őkegyelmét a szekeremre. Délután a katedrále templomnak megnézésére mentem, mely neveztetik: *L'Eglise de Notre Damenak*. E régi, gothiai módon való épület igen nagy és mivel minden aprólékot felírni nem célom, (megírván ezeket bőven mások), nevezetes ez a templom régiségére (legrégibb lévén minden párizsi templomok között), nagyságára (nagyobb lévén minden párizsi templomoknál, jóllehet éppen nem a legnagyobbak közül való Európában) nézve. Szép is, de felette szépnek mondani nem lehet. Vagyon a főoltár háta megett egy márvány statua, melyen az Idvezítőnk holttestének, a Boldogságos Szűz által a keresztfáról levétele vagyon szép faragással eléadva. Vagyon ez oltár mellett balkézfelől a Ludovicus XIII.-us statuája térdepelve, fejér márványból, mint az egész oltár is van, kicsinálva. Jobbkéz felől pedig a Ludovicus XIV. statuája hasonló térdeplő pozitúrában. Ennek a két képnek ez a célja: előadni, hogy Ludovicus 13-nak fia nem lévén, egy fiúnak megnyeréséért a boldogságos Szűzhöz folyamodott, és ha kérését megnyeri, itten egy szép oltárt ígért nemcsak, hanem egész országát is gondviselése alá ajánlotta, mely kívánsága tizenharmadik Lajosnak, XIV-nek azután csakhamar születésében bételjesedvén, Ludovicus XIII-us ugyan fogadását megtartotta volna, de hamar meghalván, az apja szavának a fia állott meg, építvén ezt az oltárt a két mellette levő, már feljebb említett maga, és apja statuájával együtt. Ugyanebben a templomban vagyon, egy kevéssel idébb a főoltártul egy kő alatt, mely a pádimentumon van, a Ludovicus XIII. és XIV. szívei, mely azon a kövön lévő (deák) inskripciókban jelentetik, hol egyszersmind mindeniknek halálának napja fel van téve. Vagyon

ugyanott feljül a falon 8 nap, szép négy-négy egyfelől, mely a nézést megérdemli.

Ennek a templomnak két csonka tornya vagyon. Az egyiknek felmentem a tetejibe. Kilátszik innen jól egész Párizs. Fizet az ember a felmenéért a toronyba 4 sout, egy-egy személy. Estve voltam Abbé de la Caillet uramnál, kivel Jupitert obszerváltuk egy kevés ideig, de csakhamar onnan ismét eljöttem, nem lévén egész készülettel, és azt ígérvén, hogy holnap, ha hozzá megyek, a holdnak fogyatkozását obszerváltatja velem.

22ª A szabót kifizettem a fekete és veres köntöseimért, adván néki az egyikért, amint alkudtam 5 Louis d'ort, a másikért pedig 5 Louis d'ort s 11 livret. Délig sehol sem voltam. Délután az Academia Scientiarum gyűlésiben voltam. Semmi nevezetes dolog nem volt, az idő majd csak haszontalanul tölt el tőlem. Ebéd előtt nálam volt egy upsali professzorságra menendő Ferder vagy Ferver uram, ki most jött Londonból, és kiről feljebb de 12ª hujus már emlékeztem.

Estve Abbé de la Caillet uramhoz mentem, és ottan az eclipsis Lunaet obszerváltuk, mely 8 órára 4 minutára lévén megmondva a tabulákban, 8 óra előtt mintegy 8 minutával, és így mindöszve mintegy 12-vel kezdődött elébb el, mint a tabulák mondották. Nem volt teljes fogyatkozás, de csakugyan több volt felinél meghomályosodva a holdnak. Tartott tíz óráig, és mintegy 20 minutáig, következésképpen szinte 2 1/2 órát. Voltak ott még két más francia ifjak, akik szintúgy mint én, kuriozitásból voltak ottan. Ennek az Abbé de la Cailletnak meglehetős eszközei vannak, s mind a magáé, valamivel él.

23ª Reggel voltam a hollandus ambassadeurnél isteni szolgálaton. Voissin uram prédikállott. A szegények számára különösen szokott eznap alamizsna osztogattatni. Voltam gróf Lambertnél, ki gróf Stahrenberg úr őexcellenciája udvarában lakik. Gróf Sternberg otthon nem volt, gróf Koloredó hasonlóképpen. Délután Teleki Ádám öcsém levelét vettem. A Thuilleriesben sétáltam. A Place Royalet megnéztem, melynek közepében a Ludovicus XIII. rézképe van lóháton. Nagy négyszegre épült tágas hely ez; a közepe köröskörül mind vasrostéllyal van körülvéve. Másszor erről többet.

Estve a komédiában voltam, a Molière Avare-jit játszották jelesen. Ekkor ezt tapasztaltam, amit még eddig nem tudtam, tudniillik, hogy amidőn regii sanguinis princeps van jelen a komédiában, az, aki a komédiának vége után ki szokott jőni, hogy a jövő napon való komédiát az auditoriumnak megmondja, addig meg nem mondhatja, míg arra hathatós szóval az olyan hercegtől engedelmet nem kér, melyre az ilyetén herceg nagyon felel. Volt itt ekkor a Duc d'Orleans kisfia Duc de Chartes, s ettől kért engedelmet. Estve vagy inkább éjfél után két órakor, egy itt való közönséges bálban voltam, csak éppen azért, hogy

lássam, miből áll. Vagyon ilyen bál három, a szent Márton napja előtt való vasárnap éjfélin kezdődik, e volt az utolsó, s azért a gróf Lambert és van Swieten úr szavaira mentem oda. Kezdődik ez éjfélkor, tart rendszerint hat vagy hét óráig reggel. Minden ember úgy jelenik meg, ahogy akar, nagyobb része maskarában volt, sokan anélkül. Fizetni kell hat livret; a kardot künn kell hagyni, mert azzal bé nem bocsátják az embert. Nincsen a bémenők között semmi személyválogatás. A ki megfizet, bémehet. Tartatik ez a bál az operaházban. A muzsikások a két végiben, s mind dominóban vagynak, mely őket majd perszonátusabbaknak tészi, mint a táncolókat, akiknek egy része dominóban vagyon ugyan, de nagyobb része egyéb csúfosabb maskarában. Bolondságot láttam, s ha a kuriozitásomnak eleget nem tettem volna, megbántam volna a reá vesztegetett pénzemet s álmomat.

24ª Egy levelet küldöttem Pongrátz Boldizsár uramnak, és abban egy a Cserhátra szóló levelet, melyben minapi levelemre célozva írok. Egész nap ki nem voltam, hanem délelőtt a Thuilleriesnél sétálni.

25ª Ebéd előtt Clairaut uramhoz menvén, a minap adott egyik problémájának solutiójával, ebédre megmarasztott, hol az apja is volt, ugyan matematikus, de nem a fiával érő, Daubenton uram, aki minap, Buffon úr rendeléséből a király historia naturalisra tartozó kabinetját megmutatta és egy [....] nevű emberséges medicina doktor ki még nincsen egy hónapja annak, mesterségit feltalálta, miképpen kellessen a virágot szép színiben, mint frisset megtartani. De mivel szekretumnak tartja, még nem publikálta. A Clairaut úr kérésére az apját szekeremen szállására vivém, onnan mentem Durand nevű bibliopolához a de la Condamine uram két in quarto kijött munkáját keresni, az Amerikában való útjáról és a meridiánus grádusainak megméréséről.

Vettem kedves atyámuram őnagysága levelét Gernyeszegről, de 2ª 9^{br}.

26ª Reggel elmentem a *Place de Vendome*-ot megnézni, melyet még nem láttam volt. Ez az én ítéletem szerint Párizsnak a legszebb közönséges helye, mert igaz ugyan, hogy a Place Royale, kirül már odafel szóltam, ennél nagyobb, és minthogy éppen négyszegletű, inkább regula szerint való is e tekintetben. De se az épületek koránt is nincsenek ilyenek, mint e körül, se pedig az annak közepin levő Ludovicus XIII. statuája az itt lévő Ludovicus XIV.-vel nem ér. Iszonyú nagy fejér márványkőből való alkotványon áll ez a ló, alatta tele van francia kérkedékeny inskripcióval úgy, hogy ha mind igaz volna, nemcsak Európa, hanem az egész föld kereksége, sőt talán még a több planéták is mind rettegtek tőle. Hogy az ilyen felettébb való dicséreteket mind elhinné az ember, jó volna azt nem tudni, és soha nem olvasni vala, hogy ez a különben nagy király is gyakorta a szerencsének szokott viszontagságait hadakozásaiban próbálta. Ki nem tudja, hogy az utrechti

békességnek csinálására éppen kéntelen volt, és hogy ha az angliai királyné, Anna, néki nem kedvezett volna, az akkori békességben a konföderátusok éppen olyan kondiciókat írtak volna elejibe, amilyet akartak volna. De ez akárhogy légyen is, elég az, hogy ez a *Place* igen szép; mind erre a statuára, mind pedig ez épületek szépsége és egyformaságára nézve. Onnan mentem a Palais Royale-hoz. Ez most a *Duc d'Orleans* lakópalotája; éppen nem ilyen nagy és a király után legelsőbb ember karakterihez való szépségű. Vagyon a háta megett ennek az épületnek egy igen jeles kert, mely minden emberséges embernek, s aki nem az is, szokott sétáló helye. Nagy is, csinos, de nem a *Thuilleries*hez hasonlítható. Délután voltam az *Invalidenház*at megnézni. Ez a város szélin van. Igen nagy és pompás épület; ekkor mintegy 6.000 ember volt benne, amint az az invalidus mondotta, aki vezetett, s némely nevezetesebb részibe elhordozott, de talán még több is elférne. Voltam itt a templomban, mely nagy és csinos, a vízi mesterségnél, hol pumpákkal lóval hajtják fel a vizit, mely osztán onnan minden szükségesebb helyekre az ispotályba csőkön elfoly. A vakoknak külön egysorban vannak a szobák. Volt ekkor mintegy százig való vak, amint mondták. A pitvarok ezeknek a vakoknak, amelyen keresztül kellett mennem, oly setét, hogy magam se voltam sokkal külömb a vaknál. A konyhájokat is megnéztem az ispotálynak, mely igen nagy. Azután oda menvén, ahol az Abbé de la Grive mappáit Párisból és a hozzátartozó helyekrül meg lehetett kapni, meg is vettem ezen mappákat, mindöszve 9-et.

27ª Reggel Ferner urammal a Nollet uram fizika-leckéjére mentünk; igen nagy auditóriuma volt, többen voltak benne 500-nál. Ez a Nollet uram abbás, membruma az Academia Scienciárumnak, írta a *Leçons Physiques*-t. Igen a mediae magnitudinis stellák közé való a tudósok között, úgy tartom. Délután megnéztem a *Fontaine des Saints Innocents*, egy kutat, mely oldalában van egy épületnek, és a rajta lévő bas-reliefet híresnek tartják, akik hozzá tudnak. Én semmi nagy dolgot nem csudálhattam rajta. Innen mentem a Bastillet megnézni, de a kapun be nem lehet menni. Ez a státus foglyainak a helye; egy igen régi négy bástyával épült kicsiny épület; ablakok rajta csak imitt-amott rendeletlenül vagynak és keskenyek, kicsinyek. Egyszóval, mivel be nem mehet az ember, csak az udvarra is, megnézni nem érdemesek. Onnan visszajövén, vettem a Sámuel öcsém levelét Baselből, de 23ª Novembr. Onnan mentem Ferner urammal az operába, csak ezért, hogy a Rousseau uram *Devin de vilage*-ját, ki maga oly nagy ellensége a komédiának, s mégis ezt írni nem restellette, meglássam. Meglehetős darab is a maga nemiben. A muzsikáját is őkegyelme komponálta. Az operából visszajövén Ferner uramot hazavittem, és annak alkalmatosságával őkegyelméhez be is fordultam.

28ª Egész nap seholsem voltam. Egy cédulát küldöttem Clairaut uramhoz, melyben kérdem, hogy mikor lesz a Buffon uram által Académie Françaiseben az újonnan választandó membrumnak bévetetésének ceremóniája. Egy levelet írtam kedves atyámuram őnagyságának.

29ª Voltam reggel Clairaut uramnál, újabban egy problémát adott. A minapi ellipszisről való probléma felettébb nagy munkát kívánt volna az őkegyelme metódusa szerint, mert az X ad 8avam potentiam volt felvíve, melyet maga is látván, azt mondotta, hogy más metódust kellene keresni, s gondoljam, hogy lehet is találni. A probléma e volt:

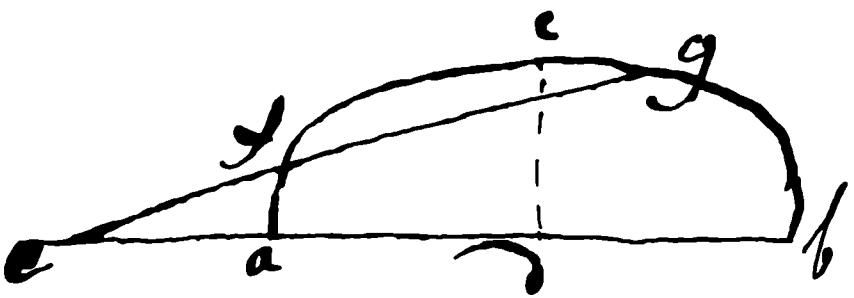

Data ellipsis *acb*, (id est datis ejus ellipsis, utrisque axibus) dato puncto *e*, in venire positionem lincae *eg*, talem ut $fg^2 + fe$ sit maximum omnium productorum possibilium ex fg^2 in *ef*. Kerestem Mairan és de la Condamine uraimékot, egyiket sem találtam. Ferner uramnál voltam, báró van Swieten uramnál is a bécsi doktor fiánál. Délután voltam a Sorbonnában, hol megnéztem a templomot, mely egy a legszebb, vagy talán éppen a legszebb templom Párizsban, s megérdemli a nézést, mind belső, mind külső épületire nézve, és kivált a kardinális Richelieu igen szép márvány sírjára nézve, mely éppen az oltár előtt van; hol a kardinális amekkora, és amint mondják, amilyen volt, ki van faragva, fejér márványból, a fejénél a Religio, a lábánál a Tudomány áll szomorú leány képiben, kiknek az elsője a fejit tartja. Igen szép mesterséggel van csinálva ez az egész monimentum, és mind fejér márványból.

Voltam a *Saint André des Arts* nevezetű templomban is. Ott vagyon eltemetve az a híres [. . . .] Christophorus és a fia Jacobus Augustus. Szép mauzóleuma van mindkettőnek, az inskripcio rajta szép, és ha szinte most az időnek rövidsége miatt nem lehetett is, másszor ha lehet, leírom. Mentem onnan a celesztínusok templomába (Eglise des Celestins), melyben igen sok szép mauzóleumok vagynak. Nevezetesen láttam azok

között, s megjegyzésre méltó 1° Leo de Lusignan, arméniai király sírja, ki megholt Párizsban 1693-ban. 2° A bedforti fejedelem felesége sírja, a teste ki van, valamint az elsőnek, márványból csinálva, s felette sok apró statuácskák barát formában, kik sírnak. 3° A Carolus Vtus francia király feleségének, Johanna Burbonicának a temető sírja, hol a szíve és a belsőrésze van.

Amint az ember az oltár felé megyen, jobbkézre vagyon egy nagy capella, melyben igen szép efféle mauzóleumok vagynak, úgymint: 4° A közepin egy igen nagy monimentum, melyen 4 holttest vagyon márványból kifaragva, minthogy ugyanannyinak is monimentuma feljül vagyon: az első feljül Ludovicus Orleans statuája, ki 1417-ben megöletett orozva, a Johannes Dux Borgundiae rendelésiből. Mellette balkéz felől a felesége, a majlandi fejedelem leánya, Valentina statuája vagyon, ez feljebb van. Mindjárt alatta (mivel a két első kolumnácskákon áll) vagyon a fia ennek. Carolus Dux Orleanensis, Ludovicus XII.-nek az apja. A negyedik pedig a második fioké, Philippus Comes de Vertusé. 5° Ugyanott egy mauzóleum, hol egy oszlopot a három gráciák hátokkal támasztanak, melynek tetejiben egy urna van és abban Henricus II-us és a felesége, Catherina Medicis szíve. 6° Amellett egy más monimentum, hol a Franciscus II-dus és Carolus 9-us francia királyok szíve tartatik. 7° A Dux Montmorancis mauzóleuma, ki 1564-ben a hugenották ellen való ütközetben vett sebben holt meg. 8° Mellette a Dux de Longveville mauzóleuma, osztán a Philippus Chabénak vannak; egyszóval itt még ezeken kívül sok és mind igen szép és megnézni igen méltó monimentumok, melyeket leírnom se célom nincs, se időm. Hazajövén találtam itthon három levelet. Egyet, Tőke István uramét, Lejdából, melyben az atyjának minapi Lejdából írott levelére való válaszát zárja, mást, Teleki Ádám öcsémét, melyben minapi levelemre válaszol. Harmadik báró Schell uramé Amszterdamból. Mind a három de 23ª hujus. Ez utolsó egy idejött saxoniai, Barr de Suhm iránt ír, kit kerestem, de otthon nem kaptam.

30ª Voltam reggel isteni szolgálaton a hollandus ambassadeurnél. Itten két pap vagyon, most nem Voissin uram prédikállott, hanem a másik, de nemigen nagy munkával dolgozott rajta, amint látszott. Délután voltam a Palais d'Orleanst, melyet, külömben Luxembourgnak neveznek, megnézni, de csak kívül, mivel belől csak szerdán és talán szombaton szokták reggeli 10 órától fogva nyitva tartani. Onnan mentem szent Pál templomát megnézni, de mivel a vespert éppen akkor tartották benne, onnan visszajöttem, és mentem a komédiában, hol a Regnard *Joueurjit* és egy Boursault *Mercure Galant* nevű komédiáját, melyet másként *Comoedie sans Titre*-nek is neveznek, játszották. Egy Previl nevű aktor igen derék ezen a teátrumon a többek között.

1ª Voltam ebéden gróf Stahrembergnél, hol mint másszor is csak azok voltak, akik különösebben odatartoztak. Ez az úr közönségesen nemigen csinál itt Párizsban nagy figurát; külömben nem tagadhatja, hogy német, melyet ha cselekedne is, az a gőg és maga rátartás, mely az ausztriai németeknek kivált tulajdona, elárulná, melyet akárki is, aki rá vigyáz, jól, könnyen észrevészen. Délután a Thuilleriesnél voltam, és ottan a szokás szerint novellát olvastam, Baillon és le Roi nevű órásokat kerestem, kik most Párizsban leghíresebbek. Ez a Roi, Julien Roinak annak az itten igen híres órásnak a fia, és maga is semmit el nem mulaszt benne, hogy az apja hírét-nevét fenntartsa.

Egy levelet írtam reggel Teleki Ádám öcsémnek Lejdába, melyben minapi levelére és rész szerint a Tőke uramnak is válaszlok. Vettem Kühner uraiméknak két levelit, egyiket de 11ª 8^{br}., másikat de 8ª 9^{br}., melyben az előbbeni Bernoulli úrhoz küldött pénz iránt írnak, és egyszersmind az újabb 100 arany általvételéről, melyet ugyaneznap 1ª Xbr L. 1031 sou 5.-ben fel is vettem.

2ª Reggel voltam Baillon és Roi uraiméknál órát nézni kedves húgom, Toroczkainé számára. Kaptam is, de még drágállottam, mert ezek, minthogy a hírekkel büszkék, az az új órákat drágán adják. Az ócska pedig nem mindenkor találkozik nálok, és csak csupa szerencse, ha olyant kap az ember, mert az olyan, hacsak tegnap csinálták is, ma, minthogy kénytelen eladni az, aki vagy legalább el akarja adni, fele árán megyen, s abban ezeknek az órásoknak nagy szinceritását tapasztaltam, hogy ámbátor eladhatnak új helyett, mert éppen semmi külömbség benne nem látszik, mégis mindenkor megmondják, melyik éppen új, melyik nem, holott ez utolsót sokkal olcsóbban veheti az ember. Baillonnál az új aranyórának az ára, ha nem repetíciós, 400 livre, mely teszen 16 2/3 Louis d'ort. A repetíciós éppen kétannyi. Roi uramnál is majd az a repetálatlan óráknak az ára, a repetíciósoknak pedig kevéssel kevesebb. Külömben Roi uramnak jól is kell érteni a teóriáját az idő mérésinek, mert maga igen rendes kalendáriumot adott nekem, melyet maga csinált sub titulo: Etrennes Chronometriques ou Calandrier pour l'Année Bissextile MDCCLX., melyben mind az asztronómiában, mind a kronológiában és egyéb a mechanikumokban meglehetős értelme látszik; az *angersi akademiának* membruma. Délután voltam a Sorbonnában, s ott az auditóriumba mentem, de az óra csakhamar elütvén, sokáig ott nem lehettem, mert akkor mind kimentek a deákok, s professzor is elment mindjárt. De különben igen derék dolognak nem kellett lenni, mert mikor odamentem, valamit diktált nekik deákul a régi görögökrül, majd olyanformán, mint a gyerekeknek szokták a témát, etc.

3ª Voltam reggel Clairaut uramnál, kinek a közelebb adott munkáját kidolgozva elvittem. Ismét mást adott, melyeken magamat igen jól gyakorlottam a kalkulusban. Onnan mentem a Luxembourg nevű palotához, hol igen szép képek vagynak, a leghíresebb mesterek munkái, talán négy vagy öt szobákban. Mindöszve vagyon 109 kép, sőt több talán, de a katalógusban csak annyi van megjegyezve. Nyitva tartatik ez minden szerdán és szombaton, s akkor minden ember nézheti. A külső házban, aki akarja, megveheti ezeknek a képeknek nyomtatott katalógusát. Vagyon ezenkívül egy nagy Rubens által festett galéria, hol vagyon 21 nagy kép, melyekben Rubens, kit a királyné végre ide hívatott 1671-dik esztendőben, azon királynénak, Mária Mediciaenak, ki a Henricus IV-tus felesége volt, életét és nevezetesebb dolgait adta elő, úgymint születését, tanulását, férjhezmenetit, etc. Ezek igen nagy és szép képek, mindenik az ablak között való helyet elfoglalja. Láttam itten egy jeles munkáját egy idevaló Picaut nevű embernek, ki a fán való festést, úgy éppen, ahogy ott van, onnan le tudja venni, s vászonra teszi, úgy hogy ami fán volt festve, a festésnek legkisebb hibája nélkül már vásznon van. Az előttem igen csudálatos és majd hitel felett való dolognak tetszett, de mutatták mind a képet, amely már vásznon volt, mind a fát, amelyről levette. Délelőtt a Thuilleriesnél sétálni voltam, délután pedig nem akaratombul a komédiába mentem, mert gróf Lambert hozzám üzent, hogy cselekedjem véle azt a barátságot, s elvigyem a szekeremen a komédiába. Játszották a *Complaisantot*, Anonymus munkája, utána az *Etourderiet*, melyet mégegyszer már láttam, a *de Fagan* úr munkája.

4ª Reggel nálam volt báró Suhm, tiszteletes Voissin uram és Mairan uram a Scienciarum Academia direktora. Ez utolsó csak látogatni jött hozzám, és egyszersmind szabadságot adott, hogy az akadémia gyűlésére mindenkor bémehetek, amikor tetszik. Voissin uram az Esprits Fortokról való munka iránt jött hozzám. Nagyon megszerette őkegyelme ezt a munkát, és mivel az első ediciójában, melyet én Lejdában nyomtattam, sok hibát ejtett Luzac uram, itten a maga költségén akar 1000 exemplárt nyomtattatni, hogy osztán eladja. Melyre nézve én is meg holmi aprólékkal korrigáltam, és rész szerint bővítettem is, de majd csak egynehány rendből áll mindöszve is, amivel bővebb. Báró Suhm pedig egy nehányszori keresésem után nagy nehezen tudott hozzám jőni, kinek báró Schell kommissióját megmondottam.

5ª Voltam reggel Buffon uramnál, kit találtam ugyan, de indulólag volt. Onnan mentem Clairaut uramhoz, de őkegyelmét nem találtam. A 3 integrálisainak demonstrációját odavittem, s otthagytam. Onnan mentem de la Condamine uramhoz, kinek múlt napokban az Academie Française-be való választatását gratuláltam. Onnan egy szállást mutatni jött velem, de mind kevés, mind alkalmatlan lévén, nem voltam

véle kontentus: csak egy nyomorú szoba lévén az ott való gazdának. Ez a de la Condamine úr rendes öregember, egyenes indulatú, nem sok ceremóniát csinál, és ámbátor meglehetős jó kedvű, csakugyan látszik már az öregség rajta, mert felejt, és zsémbel sokat a szolgájára. Választ írtam báró Schellnek Amszterdamba és abban báró Suhm iránt tudósítottam. Egy levelét vettem Kühner uraiméknak Bécsből de 22ª 9br., és abban ötven aranynak általtételéről való asszignációt, mint minap, most is idevaló Tourton és Baur nevű bankérosoknak, mely tészen idevaló pénzt 515 livret és 13 sout. Délután gróf Lamberttel kerestem gróf Hardeixet és a spanyol ambassadeurt. Egyiket sem találtuk. Onnan a komédiába mentem, Molière *Tartuffe*-jit játszották, és egy *Épreuve Reciproque* nevű kis komédiáját d'Alain uramnak.

6ª Felvettem Tourton és Baur uraiméktól a pénzt, melyről tegnap a levél érkezett. Kifizettem a gazdát a házért, mely 90 livre volt. Délután voltam az Academia Scientiarum gyűlésén. Semmi nevezetes dolog nem volt; de la Condamine uram megösmérkedtetett ott de la Fontaine urammal. Külömben egész nap keveset voltam ki.

7ª Reggel a hollandus ambassadeurnél isteni szolgálaton voltam. Onnan mentem gróf Lamberthez, kivel ösmeretesb vagyok, mint a többivel. Délután elmentem az École Royale Militairehez, kik ekkor egzerciroztak a *Comtesse de la Marche* királyi vérből való herceg felesége kedviért. Vagyon ez az École mindjárt a városon kívül, az Invalidusok háza mellett. Vagyon itten mintegy 250 szegény nemes ifjak számára való fundációja a királynak, kik a katonai dolgokban taníttatván osztán idővel tiszteknek a hadi nép között kimennek. Igen csekély egzercicium volt külömben ez és felette rend nélkül való; se nem egyenes lineában mentek, s amit csináltak, nem egy tempóra csinálták, s egyszóval majd csak olyan szép renddel ment véghez az egzercicium, mintha azelőtt csak egy héttel kezdették volna tanulni. Külömben ez a gondolat igen hasznos a szegény nemeseknek, de az is igaz, hogy jobban is lehetnének, ha már nemes emberek gyermekei. Az épület új, nem cifra ugyan, de elég csinos.

8ª Délelőtt Clairaut uramnál voltam, s a megcsinált munkát őkegyelméhez elvittem, ismét mást adott, és avval együtt egy magyarra fordítani való szókkal teljes papírosát. Kegyelmétől mentem a Thuillerieshez, és ott sétáltam. Délután egészen otthon voltam, s az Esprits Fortokrul való munkát perkurráltam, és némely hozzáadásokat is ragasztottam. Gróf Lambert, Ferner úr, a svédus és Voissin uram nálam voltanak.

Kedves atyámuram őnagyságának egy levelet írtam.

9ª Reggel Versaillesbe mentem. Akit egyszer a királynak és a királyi háznak prezentáltattak, azoknak lehet azután mindenkor az udvarnál megjelenni, és az ambassadeurökkel együtt odamenni, ahová az

ambassadeurök minden kedden bémennek, úgy mint a királyhoz és a királyi famíliához. Erre nézve én is elmentem, és mint minap, majd oly renddel mindenütt voltam, a burgundiai hercegen kívül, kihez most betegségére nézve bé nem mehettünk. Hanem most ellenben a Duc de Berrit láttuk, ki a minap együtt volt a beteg bátyjával, de én akkor csak valami más nagy ember gyermekinek gondoltam, mivel ábrázatjára és nagyságára nézve sokkal öregebbnek gondolná az ember, holott öccse. Ezenkívül a király még két leányát is, kiket minap nem láttunk volt, láttam együtt a legkisebbikkel. A király mise után vadászni ment, mintegy 11 1/2 órakor, s visszajött délután 4 óra tájban. Nyolclovas hintón ment ki, lóháton jött haza sebes galappírozva, másokkal együtt. Mind anglus lovon voltak, s ránézve a király lova még alábbvaló volt a többinél. Mi már Duc de Choiseuilnál felköltünk volt az ebédtől, s én haza jövőleg voltam. Felülvén a szekerembe mindjárt, nem messze a kastélytul kaptam a kopókat, mintegy 60-t, mind fejér volt s feketével tarkás. Visszajövén a Thuilleriesnél megállottam már szürkület után, hogy a novellákat olvassam. Tapasztaltam ekkor a párisi elfajult feslett életnek nevezetes példáját, mert általmentemben egy kurva csak megállított, s a véle való fertelmeskedésre mindenképpen rá akart venni, kit elkergettem. Visszajöttemben egy más hasonló végre inszinuálta magát. Ez utolsót meg nem állhattam, hogy meg ne kérdjem, ugyan miért adja magát ilyen istentelen kéneskedésre. Ki nagy szontyolodással csak azt mondá, hogy adjak néki valami alamizsnát. Adtam 25 sout. Az efféle gonosz alkalmatosság rontja el többire a Párizsban mulatozó ifjaknak nagyobb részét, kik az ilyen cselekedetnek erkölcsi rútságával semmit sem gondolván, annakutána a büntetést csakugyan erősen, de későn érzik, amidőn egészségeket elrontják, pénzeket elvesztegetik, némelyek életekkel is fizetik. Akik életben maradnak is, mind rossz nyavalyával, mind megveszett indulatokkal tanulatlanul csak a nagy széllel, néha még e nélkül is, mennek haza.

10ª Reggel Voissin uram nálam volt, a könyvnek két árkusát úgymint a 2. és 3-kat megvizsgáltuk, mely minden órán a nyomtató keze alá fog menni, az első árkus már ott lévén tegnaptul fogva. Délután Ferner uramhoz mentem, és őkegyelmével együtt abbé Nollet uramhoz, ki minap a kollégiumban azt ígérte vala, hogy ha hozzá megyünk, az instrumentumait megmutatja, melyet most elé nem hozott, de kétségkívül másszorra halasztja. Beszéltünk az elektricitásrul, melyben Nollet uram magát kétség nélkül az elsőnek tartja, ha más nem is. Francklinnel, egy Americában Philadelphiában lakó anglussal, (ki a mostani hadakozástól fogva Londonban van), nagyon ellenkezik, ki az elektricitásrul való maga csinálta experimentumait kibocsátotta. Nem lehet tagadni, hogy nagy része a világnak, legalább a tudósabb világnak, Nollet uramot Francklinnek kicsiny vetélkedő társának tartják. Voltam

la Fontaine uramnál is, kinek minap megmutatott de la Condamine uram. Beszélgetvén őkegyelmével az analízisrul, kommendálta a Taylor uram munkáját, de usu [....]. Fontaine uram, amint tegnapelőtt Clairaut uram is róla megesmérte, jó matematikus. Gróf Lambert kerestem, nem találtam. Gróf Stahremberg ebédre hívatott holnapra.

11ª Voltam reggel Clairaut uramnál, kinek a megcsinált munkámat elvittem. Onnan őkegyelmét a szekeremre felvettem, és Turgot uramhoz és még egy más ösmerősihez elvittem. Az elsőt otthon nem találtuk, a másodiknál ott hagytam. A Thuilleries-kertben sétáltam. Ebéden gróf Stahremberg uram őexcellenciájánál voltam. Láttam ottan egy francia szolgálatban lévő és a Pondicherinél lévő huszárokat kommendírozó tisztet; születésire nézve német fi. Most jött Pondicheriből, hol a franciák dolga nem éppen jól foly. Hívják ezt a tisztet [....]. Sokat beszél, mint messzéről jött. A sokbeszédű emberek szavát többire kétfelé lehet osztani, úgymint igaz és nem igaz beszéddé; talán azok között azét is. E mindazonáltal nem éppen oly közönséges regula, hogy kifogás ellene ne legyen. Délután gróf Lambertet a komédiába vittem; játszották a Voltaire uram *Ecossaise* névű komédiáját, mely, meg kell vallani, igen szép darab, a komédiák között, s talán a Voltaire-csináltak között legszebb. Úgy tapasztaltam, amely kevéssé az anglus komédiás auktorokat ösmérem, hogy a planumát onnan vette Voltaire uram. Akárhogy légyen is, elég az, hogy a munka igen-igen szép.

Vettem Bernoulli Dániel uram levelét Báselből de 1ª December. Hol késett, nem tudom. Válaszol mind Lejdából, mind innen írott levelemre.

12ª Reggel kerestem Voissin uramot és báró Suhm uraimékot, egyiket sem kaptam. Délután a Thuilleriesnél voltam sétálni és rész szerint újságot olvasni. Kerestem de Mairan uramot, otthon nem kaptam.

13ª Nálam volt reggel Voissin uram, és az itt kijövő exemplárnak első árkusát korrigáltuk, ketten. Délután az Academia Scientiarum gyűlésin voltam. Olvasták egy Németországon volt franciának a bányák körül néha látszani szokott tüzekről való relációját. Nem volt benne semmi olyan nevezetes dolog, amelyért igen megérdemelte volna a hallgatást. Azért nem is tudom jól se kié, se minden apróságot, ha mi benne van. Azután gróf Lambertnek reggeli üzenete szerint hozzá mentem, hogy a szekeremre felvegyem, de otthon nem kapván és csak elmentem az olaszok teátrumára, hol a *Pretendut* játszották ismét. Nem mentem volna, megvallom, ekkor ide, de gróf Lambert üzeneti szerint azt gondolván, hogy ő is odajő, másoknak azzal mentettem egy helyt magamat, hogy a komédiába megyek, s csak ezért mentem, hogy hazugságban ne maradjak. Játszották a *Pretendu* után a *Noce Chinoise*-t, s azután volt egy ugyan kínai köntösben és gusztus szerint való balett. Megösmerkedtem ekkor egy Wildebrand (ha jól jut most eszembe a neve) névű emberséges emberrel, ki most a Baron von Blum

dániai ifjú nemes ember gubernátora. Ösmérte ezelőtt egynéhány esztendővel szegény testvérbátyámot, Pált, Göttingában.

14ª Reggel voltam a dániai ambassadeurnél, isteni szolgálaton, melynek vége lévén, és a többek bémenvén báró Blum engemet is bévitt, és a követnek prezentált. Ez a báró Blum a szegény testvérbátyámmal egy időben tanult Göttingában. Isteni szolgálat előtt de la Condamine uram tegnapi kérése szerint la Fontaine uramot a szekeremre felvettem, és őkegyelmével Condamine uramhoz mentünk. Délután sehol sem voltam Ferner uramon kívül.

15ª Reggel Clairaut uramnál voltam, őkegyelmétől mentem de la Condamine uramhoz, kit otthon kaptam ugyan, de hozzá bé nem mehettem, mert a szolgája kiment a városra, s a ház külső ajtaját bézárta. Maga Condamine uram négy vagy ötödik szobában szokott lenni, s mivel süket, a zörgést teljességgel nem hallja. Vagyon ugyan a házába bészolgáló csengettyű, de annak a drótja, akin jár, eltört volt, és eszerint majd egy fertály óráig magam és a szolgálója csak haszontalan zörgettünk az ajtaján.

Elmenvén én osztán egy kevés ideig a Thuilleriéshez, onnan ismét visszajöttem, s azalatt a szolgája elérkezett, s bémenvén hozzá követett a csengettyűje hibázásáért. Igen jóféle, egyenes indulatú, nem sok ceremóniát csináló öregember. Visszavittem őkegyelmének a d'Alembert uram munkája párját. Délután hozzám küldött gróf Lambert, hogy vigyem az olasz komédiába. El is vittem és annak alkalmatosságával magam odamenni kéntelen voltam. Csak a minapi *Pretendut* játszották és egy új *Fête des Esclaves* nevű darabot, ha jól jött a neve eszembe. Voissin uramnál is voltam. A balett igen szép volt.

16ª Reggel a St. Rochus új templomot néztem meg. Ez igen szép, mind az egész architektúrájára nézve, mind a belső apróbb darabokra nézve. Nevezetes ezek között a prédikálószék, mely tiszta márványból és szép munkával vagyon, de csakugyan az én ítéletem szerint, akármit mondjon a francia, a munkája szebb lehetne. Az oltár és kivált a főoltár háta megett levő kősziklaformára kivágott kis kálváriának a neme, melyen az Idvezítőnk keresztfán való függése és a katonáktól való strázsáltatása adatik elé, kik hasmánt feküsznek. Ez a feszület a főoltár nem lévén magas, mindjárt meglátszik az ajtóból, mely igen szépen esik a nézésre nézve. Mentem innen a Szent István templomába; e meglehetős szépségű templom. Vagyon ennek a cintermiben, hová az ember a templomból megyen bé, egy folyosó, melynek ablakai szépen meg vagynak festve, s egy gyermek mind rendre megmutogatja, kinek az ember valamit vet. Onnan mentem a S. Genevieva templomba, mely mindjárt a szomszédjában van. Ez a S. Genevieva Párizsnak különös patrónája, melynek jeleit látja is az ember a mostani okosabb világnak szégyenére a templomban. Vagyon ugyanis négy nagy kép, az első

részében a templomnak, melynek egyike akkorra adatott ide, mikor a mostani király Ludovicus XVtus a metzi betegségéből, amint az inscriptio tartja, a Sz. Genevieva közbenjárására nézve jobban lett. Másik, mikor ugyanezen király alatt 1725-ben a drágaságtól s gabonaszűkitől reménység felett a föld népét ugyanez a szent megszabadította; 3-dik ugyan effélé jótétiért tétetett Ludovicus XIVtus alatt. A negyediket nem tudom már jól, miért. Itt vagyon egy oszlop alatt a Cartesius is eltemetve, szép epitáfiuma vagyon felibe írva franciául és deákul. Délután voltam Thuilleriesnél sétálni; onnan mentem a Palais Marchand-hoz, hol mindenfélével kereskedő boltok vagynak; s kivált afféle aprólék galantérias portékák. Azt lányok árulják többire mind, mégpedig majd mind szépek, kétségkívül azért, hogy a vásárlók szeme inkább megakadjon bennek. Inkább estve szoktak idejönni a vásárlók, s mindenütt a sok gyertyával szépen van illuminálva.

17ª Voltam reggel Clairaut uramnál, hol Ferner urammal és a húgával Clairaut uramnak sokat bolondoztunk. Délután báró Blum nálam volt, és a kedviért ismét a komediába mentem, az olasz teátrumra, hol a *Nanettet* játszották és a *Noces Chinoisest*. A muzsika ezen a teátrumon olasz és így szebb, mint az operában, hol a francia muzsika rí. Az éneklés is, (mellyel elegyesek az olasz teátrumon való komédiák) sokkal szebbek, mint ott. Teleki Adám öcsémnek egy nagy levelét vettem Lejdából de 11ª X br.

18ª A dániai követet kerestem reggel, de rosszul volt, onnan mentem gróf Stahremberg uram őexcellenciájához, kivel szemben nem lehetvén szoros dolgaira nézve, ebédjére marasztott. Voltam ugyan ebéd előtt báró Blumnál is, ki tegnap nálam volt. Láttam reggel a karmelita apácákat, kik dechausséeseknek (mezítlábúaknak) hívnak, s ezek templomát, mely mindenképpen megérdemli a nézést és kivált a menyezeti boltján való gyönyörű és mesterséges festésre nézve, melyet egy híres Champaigne névű festett, és nevezetesen vagyon azon a boltozaton egy crucifixus, mely azért igen jeles, hogy ámbátor horizontaliter van az ember feje felett, mégis úgy tetszik, mintha perpendiculariter volna festve. Nevezetes pedig ezenkívül egy kapellában a bűnein gyötrődő Mária Magdolnának képe, melyet egy híres le Brun nevű festő csinált. Egyszóval az egész templom igen szép. Voltam onnan az *Abbaye Notre Dame du Val de Grace* templomában, mely minden párisi templomok között mind szépség, mind dicsőségre nézve számot teszen. A pádimentuma mind tiszta márványkő; az oltár igen szép; hat oszlop veszi körül, tiszta és igen ritka márványból való. Mindjárt mellette vagyon a mi templomunk, az anglus benediktiánusok temploma, kik az elmúlt szekulumban jöttek. E külömben kicsiny és alávaló templom, hanem a Jacobus II. angliai kiűzött királynak koporsója vagyon benne, és azért megérdemli a nézést. A képe az

ábrázatjának viaszból öntve ott vagyon mellette, egy kis fiókban. Ebéden gróf Stahremberghnél voltam, hol még volt rajtam kívül egy gróf Span névű ausztriai cavallier, ki most jött Bécsből. Ebéd után Voissin uramnál voltam, és osztán onnan vesztemre a komédiába mentem, hol a *Métromaniet* és utána a *Crispin Rivalt* játszották. Vesztemre mondom, mert a szemem már ma rosszacskán kezdvén lenni reggel, az az ott a komédiában lévő felettébb nagy gyertyavilág a szememet úgy elrontotta, hogy másnap sehová ki nem mehettem.

19ª A bal szemem nekiveresedett, mint két esztendőtől fogva már igen gyakran. Tegnap írott levelemet ma küldöttem el kedves atyámuram őnagyságának. Voissin uram délelőtt nálam volt, és az Esprits Fortok ellen való munkámnak negyedik árkusát korrigáltuk.

20ª Reggel csak bennüléssel töltöttem az időt, és szemeim fájdalmára nézve dolog nélkül s unalommal. Délután vettem kedves atyámuram őnagysága levelit Marosvásárhelyről de 28ª 9br. és abban Siménfalvi János úr és tiszteletes Intze uram leveleit. Írja kedves atyámuram őnagysága a bal lábára rosszullétit, és hogy némelyek köszvénynek állítják. Írja őnagysága azt is, hogy felséges asszonyunk újabban rendelése szerint a guberniumba bé kelletvén menni, Bécsbe való jövetele avval is halad. Vettem Matolai uram levelét is Bécsből de 8ª Xbr.

21ª Egész nap ki nem voltam. Délután a dániai követ akart hozzám jönni, de mivel a szememre rosszul voltam, exkuzáltam magamat, amint szokás. Voissin úr ismét nálam volt.

22ª Újobban egy levelet, a tegnapelőttire való választ írok kedves atyámuram őnagyságának. Voissin uram újobban nálam volt, és elvégezvén, hogy az Esprits Fortokrul való munkámot Bernoulli Dániel uramnak dedikáljam, ki minapi levelében nagyon megdicsérte azt a munkát, a dedikációt csak igen kurtán és egynéhány rendből állót, megcsináltunk.

23ª Az orleánsi hercegnél, a király legközelebb való atyafiánál prezentáltattam magamat, első cavalierja, gróf Pont által, kit gróf Sternberg, gróf Stahrembergnek maga mellett lakó ifjú atyafia odamenetelem iránt prezentált; magát gondoltam Stahremberget, hogy prezentál, de azt mondá, hogy az ambassadeurök nem szoktak menni a regii sangvinis princepsekhez, és hogy arra nézve őexcellenciája maga oda nem mehet, hanem az öccsére bízta. Az orleansi herceg igen rendes embernek látszik. A fia is ott volt, kit Duc de Chartresnek neveznek, mintegy 12 esztendős gyermek. Délután Wildebrand uram által gróf Castellnél a dánusnál, ki és báró Blum az *Hotel de Luynes*nél voltak szállva. Tőle véle együtt az olasz komédiába mentünk. Új komédiát játszottak. Most hallottam itt ezen a theatrumon, melynek olasz a neve, legelsőben olasz szót, ennek is fele olasz, fele francia volt. Úgy tetszik, a

neve ezen komédiának *Pantalon Cru Walet* volt. Olasz gusztussal volt kidolgozva ezen komédia. Semmit sem ért teljességgel a planuma, többire csak a harlequeinnek némely csúfos magaviselésében állott minden furcsasága. Meg kell vallani, hogy a francia komédiához képest igen ízetlen portéka az olasz komédia, valami ellenben az olasz éneklés mellett csak ugatás a francia ének, Rousseauként. Vettem egy levelet Teleki Ádám öcsémtől Lejdából de 9ªXbr.

24ª Clairaut uramnál voltam reggel. De la Condamine uramot nem találtam. Délután otthon voltam, estve 9 órakor gróf Lamberttel a spanyol ambassadeurhöz mentem, ki ottan az ambassedeurnek prezentált is. Ottan vacsorálni szokott az ember, ha egyszer ott megmutatják. Minden héten szerdán szokott a konverzáció lenni a spanyol ambassadeurnél. Vacsorától felkelvén, a többek mind kártyázni ültek, s azután éjfél után, akinek tetszett, a karácsonyi éjszakai három misét hallgatni ment. Magam is gondolván, hogy valami jó muzsikát hallgathatok, elmentem a Szent Rókus templomába, de későn menvén oda, már a misének nagyobbára vége volt, s magukat sem hallhattam. Ember töméntelen volt, s majd alig fért el.

25ª A hollandus ambassadeurnél voltam isteni szolgálaton, s Úr vacsorájával is éltem. Igen sok nép volt, pedig vasárnap is volt Úrvacsorája osztás. Itt is olyformán osztják az Úr vacsoráját, mint Hollandiában, azonkívül, hogy Hollandiában leülnek a részesülendők az asztal körül, itt pedig állanak. Ebéden gróf Stahrembergnél voltam. Láttuk ottan azt a gobelini tapisseriat (falra való spallért), melyet a francia király ajándékozott gróf Kolloredónak, kit felséges asszonyunk ideküldött a József herceg lakodalma hírének meghozására. Adott ezeken kívül gazdag egynéhány ajándékot a francia király, úgymint egy igen szép gyűrűt, melyben egyetlenegy, de nagy (talán) brillántos gyémánt van, egy igen szép pixis, melyben belől a király képe van, kívül pedig az L: egyik a másikba ilyenformán:

brillantokkal igen szépen kirakva; a több külső oldalain pedig és fenekin igen szép miniatúrában való festés. Ezenkívül minden mostani király idejében történt nevezetesebb dolgok emlékezetire vett monétákot, mintegy 70 egynéhányat aranyban, mindenik nyom könnyen mintegy 14 vagy több aranyat is. Ismét a király kabinetjában lévő nevezetesebb kupferstícheknek talán 24 volumenben való exemplumait; de ezt az

utolsót nem láttam. Délután a concert spirituelben voltam. E minden héten szokott itten vasárnapokon esni. Egy kis tallért fizet az ember. Én most voltam legelőször benne, s csak francia utálatos ordításnak tapasztaltam az éneket, melyet a francia mégis nemcsak szeret, hanem csudál. Némelyek ugyan közülök is megvallják, hogy semmit sem ér, de nem mindenek.

26ª Voltam reggel Clairaut uramnál, s őkegyelme keddre magához ebédre hívott. Kerestem a dániai követet, gróf Wedelfriest, de otthon nem találtam. Voltam báró Blumnál, estve voltam a komédiában, a *Dissipateurt* Destouches komédiáját játszották igen jelesen és utána egy kis komédiát.

27ª Voltam reggel Mairan uramnál, az Academiae Scientiarum direktoránál. Igen jó szívvel látott. Voltam báró Blumnál is, az öregebbnél, ki egynéhány elmúlt esztendőbeli táborozást a Daun úr őexcellenciája armadájában töltött; ezidőn pedig a francia armadánál volt. Ott találtam gróf Hardeket, ki azt ígérte, hogy hozzám jő, keresvén én őtet két ízben. Mentem onnan de Buffon uramhoz, de őkegyelmét otthon nem kapván, ugyanannál a háznál lévő Daubenton uramhoz mentem, ki a historia naturalisra való gyűjteménynek azt a részét, amelyet a minap nem láttam volt, megmutatta, mely áll külömbkülömbféle szkeletonokbul, négylábú állatokbul és sokféle numerákbul, melyeknek igen nagy száma van itten. Megnéztem ugyanekkor a kertet is, de csak magam. Délután elmentem a komédiába, csak éppen az új komédiának látására, melyet egy idevaló Saurin nevű író csinált, és amelynek titulusa; *Les moeurs du Temps*. Ez igen megtetszett nekem, de igen kurta, azért is csak utoljára játszották. Először a híres Corneille *Cid*jit játszották igen szépen, Madame Gaussin játszotta a Chimena részit derekasint.

28ª Reggel a dániai templomban voltam. Délután egész nap magamnál. A két gróf Koloredo keresett, de nem talált délelőtt. Voissin uram nálam volt délután, és az Avertissementot, melyet a könyvem elibe akart tenni, s amelyben felette nagy dicséreteket rakott rám, véle korrigáltattam. Báró Blum keresett, de nem kapott.

29ª Voltam reggel a gobelint megnézni. Ez a gobelin egy spallér fabrika, mely spallért a franciák *Tapisserie des Gobelins*nek hívnak. Ebben a nemben a leghíresebb fabrika az Európában, jóllehet a brüsszeliek melléje teszik magokat. Itt többire a király számára dolgoznak, melyet osztán a király idegen követeknek és ambassadeuröknek szokott ajándékozni. De csakugyan különös ember is dolgoztathat, ha jól megadja az árát, mely mindazáltal ritka különös ember erszényéhez van szabva. Kétféle ez a tapisseria, egyik, amelyet *de haute lice*, másik, amelyet *de base lice*-nek neveznek. Az elsőnek szövése több munkával esik, mint a másiknak, de azt tartom, hogy nem minden

ember tudna közöttük külömbséget csinálni, mégis jóval is drágább az, mint ez. Mind a kettő nagyon drága: a haute lice-nek idevaló singnek (mely mintegy két erdélyi sing) quadrátuma 450 livre, a base lice-nek pedig mintegy 350 livre. Egyiket sem tudom éppen egy livreig mennyi, mert az ember, aki mutatta, csak úgy hozzávetve mondotta, s kétségkívül, ha az ember csináltatni akarna, valamivel olcsóbbra is verhetné, de akármiként is, csak nem sok ember erszényéhez való, mert négy s nyolc szobát is bé lehet selyemmel vonatni egy ilyennel bévont szobának az árával. A haute lice-nek a fonala perpendikulariter áll, mikor szövik. A base lice-nek pedig a fonala úgy áll, mint közönségesen szokott az osztovátán állani a fonal. Onnan mentem *Biscetret* megnézni. Vagyon ez mintegy félórányira Párizstul. Ez igen szép fundáció, mely — úgy gondolom — hogy a francia király költségin áll egészen, vagy legalább nagyobbára. Láttam itt egy kutat, mely igen szép, és megnézésre méltó; mélysége 34 1/2 öl, diamétere 2 1/2 öl; egyik-egyik veder tizenkét mázsa vagy 1200 font üresen; 2784 font tele. 1400 francia livret fizetnek esztendőnként egy párizsi kötélgyártónak, aki kötéllel tartja; mind faragott kővel van kirakva, és ha igaz, amit mondanak, 11 nap és 11 éjszaka épült. Amint mindezen kvalitásait egy mellette levő ember egy [....] tartott cédulában az idegeneknek árulja; s vet az ember néki, amit akar.

Vannak itt a Biscetreben 1° némely rabok, kik igen erős fogságban vagynak itten, s mégis többire meglehetős jókedvvel voltak, holott némelyik életéig, többire sok esztendőig vagy legalább bizonytalan ideig vagynak ottan. Mindeniknek vagyon egy ablaka, s a rostélyon által egymással diskurálnak. Egyike akkor is a novellát olvasta. Amszterdamban éppenilyen házban voltam, de iszonyú kiáltásokat hallottam, s mindenik alamizsnát kért. Itt egy sem. Melynek miképpen az oka, nem tudom, nem hiszem, hogy a francia víg természet elég légyen a feleletre, hanem kétségkívül az amszterdamiak jobb élettel cserélték fel a fogságot, mint ezek. 2° A bolondok, melynek itt meglehetős száma vagyon, a többi között volt egy, aki magát Istennek lenni gondolta. De azt tartom, hogy ha mások eszibe nem juttatnák, nem mondaná, mert most is mindaddig hallgatott, míg az ember kérdezvén tőle, csaknem erővel vette ki belőle. 3° A sok szegények, kik itten dolgoznak, ki-ki maga számára, amit akar; ezeknek száma igen nagy. Ez a Biscetre csak maga majd akkora, mint egy falu. A rendes szegényeken kívül vagynak mások is, akik egyébként nem élhetvén, odamennek, és ottan kevés kenyeret és kevés levest kapnak. Ezek is igen sokan vagynak, honnan példabeszéd is a franciák között; ha egyébként el nem élhetek, a Biscetrebe megyek. Eznap nálam volt ebéden a francia pap, du Voissin uram. Estve a vízen túlmentem gyalog egy marionettes kis komédiát nézni. Csúf és igen alávaló dolog volt.

30ª Clairaut uramnál voltam ebéden, hová őkegyelme minap azt ígérte, hogy kedvemért el fogja hívni Deguignés uramot, aki a hunnusok eredetit 5 volumenben szépen traktálta, mely a magyar históriának éppen a kezdete lévén, kívánni lehetne, hogy vagy egy tudós magyar akadna, aki ily jól elkezdett históriát kontinuálna, ne maradna nemzetünk idegenek előtt való becstelenségére, ily idegentől elkezdett munka, a mi lágyságunk miatt félben, melyet maga is Deguignés uram ekkor nékem diskurzus közben mondott. Voltak itt ekkor Deguignés uramon kívül Tennon uram, híres kirurgus és Academia Scientiarum membrum, kitől tiszteletes Intze uram számára való *Troicas* névű instrumentumról tudakozódván igazított egy *Parchér* nevű mechanikushoz, és megmondta, hogy az a késcsináló (mert e csinálja) vigye elébb hozzá, hadd nézze meg ő. Az ifjú Haller uram, a híres Haller úr fia; nem gondolom, hogy az apját utolérje. Külömben elég jeles ember. Ott volt Ferner uram is, a svécus.

31ª Délelőtt voltam Wildebrand uramnál, Blum uram nem lévén otthon. Délután mentem a komédiába. Játszották először egy *Hypermestre* névű tragédiát, nem tudom: a Riouperoux vagy a Le Mierre uram munkáját, mert mindakettő írt ilyen nevezetű tragédiát. Ezután a *Moeurs du Temps* új darabot, mely a Saurin uram munkája. Ezt már egyszer láttam. Igen jeles és éppen Párizsba való komédia, csak egy hosszú aktusból áll. Vettem estve egy levelét Pongrátz uramnak Pestről de 9ª Xbr. és abban Szirákrul egy régi, még októberben írottat. A szemem egynéhány naptól fogva ismét rosszabbul kezdett lenni.

Eltelék ez az esztendő is tőlem, Istennek hála, csendesen, és szívem kívánsága szerint jó egészségemmel, melyet akármely tekéntetre nézve egynek számlálhatok a legjobb esztendeim közül. Mennyi és milyenek vagynak még hátra, azt a világ bölcs igazgatója tudja.

1761. ESZTENDŐ

Január

1ª Elmentem reggel Versaillesbe. Szoktak ekkor minden miniszterek kimenni, s azokkal azok is kimehetnek, akik egyszer a királynak prezentáltattak, s azért mentem én is. Szokott a parlamentum is követeket küldeni, Párizs városa hasonlóképpen, a király köszöntésire, de ezenkívül vagyon a *Chevaliers de l'ordre du Saint Esprit*eknek nagy processziójok, s úgy mennek a kápolnába. Maga a király is annak az ordónak ceremóniás köntösében volt. Áll ez a köntös egy fekete palástból, mely középszárig ér; a nyakában mindeniknek egy bogláros aranylánc, mely a két vállán fekszik a *Chevaliers*eknek. A boglárokon az

egyiken, úgy tetszik, egy ember van kicsinálva, a másikon holmi hadieszközök, kétségkívül annak az ordónak szerzetére célozván, ismét az ember, és úgy rendre, mert ha jól néztem, még csak ez a két embléma vagyon a boglárokon, melyek sűrűn vagynak egymásmellett. Egy emberséges udvari ember engem a kápolnába vitt, és ott egy igen jó helyet asszignált, ahol mindent nézhettem volna. De mivel tudtam, hogy mise lesz, csak megnéztem a templomot, s ráfogtam, hogy igen hideg van benne, s kijöttem, mert a misemondás között (hármat mondanak) mindnek térdepelvén, nekem is vagy szépszerint, vagy kéntelenségből térdepelnem kellett volna. Egyiket sem akartam. A mise előtt az ambassadeurökkel elémentem én is a királyhoz, mint másszor is. Éppen a szokás szerint akkor öltözött, az ingit is ott előttünk vette fel, s tiszta csupaszon láttam, mert nem tudja másként felvenni az ingit, hanem ha elébb leveti az egyiket; azután Duc de Bourgognehoz, a Delphin nagyobbik fiához mentünk. Osztán a király a több Sz. Lélek vitézeivel együtt fenn megírt köntösben (mindeniknek még azonkívül egy csúfos csipkegalléra vagy kravatja volt) processzióval mentek, a király leghátul.

A mise után a több királyi házhoz tartozókat jártuk el, s utoljára Madame Pompadourhoz, kit még eddig nem láttam volt, elmentünk. Ide rendszerint az ambassadeurök nem szoktak menni. Ez a Madame Pompadour a mostani francia király *maitresse;* de már bizonyos nyavalyájára nézve régtől fogva a király véle nem fekszik, hanem már a maga eddig űzött hivatalát azzal pótolja ki, hogy a királynak majd minden holnapban újabb-újabb kurvát szerez, s azt a király megunván, annak penziót ad, s ismét mindjárt más van. Csudálkozik minden ember rajta, hogy ez a szoros egyesség, amely néki a gráciáját szerezte, már egynéhány esztendőktől fogva felbomolván, mégis a király oly nagyon hozzácsatolta magát. Azt mondják, hogy a királyt igen jól tudja mulattatni, s azzal tartja meg magát a király kedviben, mint akinek sokszor van a mulattatásra szüksége, mert megunja ottan-ottan magát. Külömben valamint szereti a király, úgy gyűlöli minden egyéb lélek Franciaországban. Lehet már most mintegy 38 esztendős; középszerű vastag és közép magasságú, a szeme ama setét hamuszín. Szépnek látszik ugyan, de éppen nem olyan, hogy az első szépek közé számláltathatnék. Másszor talán szebb volt. Jó beszédes, de magát jól rátartó, úgy hogy senki se nézné ki belőle, hogy az apja mészáros volt. Maga is fenn állott s az ambassadeurök is. Ez egy ringyórul itt elég. Ebéden a szokás szerint Duc de Choiseuilnél voltunk. Onnan felkelvén, ki-ki hazajött, s én is.

2ª A szememre nézve ki nem mehettem, mely a tegnapi Versaillesben való járással ismét rosszabbul lett. Nálam volt Ferner úr.

3ª A gazdasszonyommal, a szállásom árában semmit el nem akarván engedni s kitelvén a holnap, a jövő holnapra meg nem alkudtam, hanem még eznap más vendégfogadóba, a *l'Hotel des Tours Rue du Paon* szállottam, oly alkalmot csinálván véle, a holnap közepén is elmehessek. Gróf Lambert elkérte a szekeremet. A Hotel de Saxé-béli gazdasszonyt mindenképpen kifizettem.

4ª Az egész nap a házból ki nem mehettem a szememre nézve. Kedves atyámuram őnagyságának egy levelet küldöttem.

5ª Délután du Voissin uram és Clairaut uramék voltak nálam. Egész nap benn voltam.

6ª Ismét nálam volt délután Clairaut uram a húgával és du Voissin uram, a hollandus követség mellett lévő egyik francia pap. Egész nap csak a házban voltam.

7ª Délelőtt az Hopitál Generale megnézésére mentem. Nagy és igen szép fundáció ez. Mind szegényasszonyok, vagyis inkább leányok vagynak itten, mindöszve mintegy 8 ezeren. Nagyrésze ezeknek, úgymint szinte 6 ezer vagy amint mondották, talán több is talált gyermekek, (Enfans trouvés) , de itt csak a leányok vagynak. Ezek öthat esztendősöktől fogva mind az öregekig, ki-ki maga ideje, korához képest külön szakaszokban és külön szobákban vagynak, ottan tápláltatnak, és külömb-külömbféle munkákat tanulnak, nevezetesen a varrást s egyéb afféle asszonyi nemesebb munkákat, s az ispotály számára dolgoznak. Ha vagy egynek az a szerencséje akad, hogy férjhez veszik, 300 livret adnak véle. Az épület mind igen nagy, mind belől elég csinos. Vagyon itt külön épület a bolond asszonyok számára, kik vagynak mintegy 5 vagy 6 százan. Úgy tetszik, igen sok ennyi bolondnak lenni 8 ezer okos között, de talán másunnan is elhozzák ide, és nem mind a háztul való, mert az a proporció nagy kisebbségire szolgálna talán az asszonyi nemnek. Estve a spanyol ambassadeurnél voltam. Du Voissin uram nálam volt estve. Clairaut uram is nálam volt.

8ª Estve gróf Stahremberg báljába mentem, vagyis inkább éjfélkor, mert mivel vacsorát nem adott, csak akkorra hívott minden embert. Igen sokan voltak ide hivatalosok, és egész Párizs színe itt volt, még a Duc d'Orleans sem maradott el, ki a legelső regii sangvinis princeps. Azt tartom, lehettek mindöszve 2 vagy 3 százan dámák és gavallérok, és többire mind a legfőbb emberek. Itt láttam a párizsi köntösben való felettébb nagy bujálkodást, mint egy tükörben. A bál minthogy éjfélkor kezdődött, tartott világos reggelig, vagyis inkább mikor világosodni kezdett.

9ª Egész nap többnyire csak aludtam, az éjszakai fennlételt akarván kipótolni. Du Voissin uram sokáig nálam volt estve.

10ª Reggel Clairaut uramhoz mentem, és őkegyelmének a minap adott problémáját elvittem, s ismét mást adott. De la Condamine uramnál is

voltam, de mivel 12ª leendő bevételére az Acadamie Française-be készült, és az akkor elmondandó diskurzusát írta, nem sokáig mulattam ott.

11ª Reggel a svéciai követ templomában voltam. A követet Herr von Schefer-nek hívják. A papját igen derék embernek tartják, strasbourgi univerzitásban teológia professzor. A templomnak vége lévén, a dániai követ gróf Wedelfries udvarlására mentem. Maga azután csakhamar kimenvén a városra, a több ifjak ott maradtak ebédre, s én eljöttem. S azután mondották meg mások, hogy rosszul cselekedtem, mert nála az a szokás, hogy az ember, ha egy óra után odamegyen, ott is eszik. Tudakozta is visszajövetele után, hová lettem.

N. B. Tegnap az olasz komédiában voltam, az *Isle des Fous* nevű komédiáját játszották Goldoninak, mely mind magában külömb az olaszok rendszerint való komédiájoknál, mind kivált a muzsikára nézve igen megtetszett, méltán is minden nézőnek. Játszották ezenkívül a *Soiree des Boulewards*, de ez csak éppen kacagnivaló. Én kacagni is restellettem rajta.

12ª Egy levelet írtam Teleki Sámuel öcsémnek, és abban egy mást Bernoulli Dániel uramnak Baselbe. Teleki Sámuel öcsémnek arról írok, hogyha kedves atyámuram őnagysága a nékem küldött vagy küldendő pénzt Baselbe küldötte volna, minden haladék nélkül ezt a wechselessel küldesse ide. Bernoulli Dániel uramnak pedig 1ª Decembr. írott levelére válaszlok, s megírom, hogy az Esprits-Fortokról való munkámnak itten kijött második edicióját őkegyelmének dedikáltam, és hogy egy jó barátom egy *avertissement*-ot, de bizony hírem nélkül, nyomtattatott eleibe, melybe az őkegyelme leveleiben könyvemre rakott dicséreteket belétette.

Délelőtt Clairaut uramnál voltam, délután pedig a de la Condamine uram Academie Française-be való bévételét nézni mentem. Vagyon az *Academie Française*-nek egybengyűlése a Louvreben, valamint az Academie des Sciences-é, csakhogy ez fenn, a más pedig alatt van. Vagynak annak tagjai rendszerént 40-en, kik közé most Condamine uramot is bévették. A bévételnek ceremóniája állott ebből: Három órakor délután minden ember, akinek du Clos uramtul az Academia szekretáriusától billetje volt, (nékem Condamine uram szerzett), abba a palotába felgyűlt. Egy asztal volt a közepin, mely körül az Academia tagjai ültek, az egyik végin ült a prezidens, de Buffon uram, a másik végin de la Condamine uram. Eljővén az idő, de la Condamine uram a maga diskurzusát elolvasta feltett kalappal, mely jelesen volt írva. Erre, de csak igen röviden, de Buffon uram felelt, ugyan feltett kalappal. Ennek így vége lett.

Ugyanezen alkalmatossággal elolvasának valami verseket, melynek ítélte az Academia az eloqueutia praemiumot; s ott lévén az auktora,

Marmontel uram, az aurea monétát mindjárt a kezibe is adá Buffon uram. Igen szép versek voltak, meg kell vallani a poétáknak szépségéről. Ugyaneznap estve látván, hogy kedves atyámuram őnagyságának se levelet, se annyival inkább a várt segítséget nem veszem, egyébnek nem tulajdoníthatván levelem elveszésénél, ezen való megháborodásomban, hogy kedves szüleim akaratját teljesíthessem és mentül hamarébb hazamehessek, egy próbát tettem, és du Voissin uramtul 50 Louis d'ort kölcsönkértem.

13ª De másnap jó reggel válaszát vészem, melyben azt írja, hogy bizony néki nincsen. Reggel gróf [. . . .] volt nálam és du Voissin uram a kollégájával [. . . .] együtt. Estve sokáig Ferner uramnál voltam. Egész nap szekér-keresésben járkáltam. Későn még Voissin uramnál voltam.

14ª Délelőtt a Thuilleriesben voltam, és ismét szekereket kerestem, mivel elindulásom csak attól függ, amidőn kedves atyámuram őnagyságától az útra való költséget vehetem.

Délután a francia komédiába mentem. Játszották a *Mithridatest*, Racine tragédiáját és azután az új kis komédiát, *Moeurs du Temps*-t. Azután ismét a spanyol ambassadeurnél voltunk.

15ª Egész nap benn voltam.

16ª Egész nap benn voltam.

17ª Sehol ki nem voltam; mind ez három napon rész szerint a szememre nézve nem mentem ki, melynek vérmessége annyira is elmúlt, hogy már éppen nem gondolom, hogy többé benn kellessék véle a házban ülnöm. Báró Blum nálam volt reggel, s egy exemplárt adtam az én Esprits-Fortokrul írott munkácskámbul.

18ª Reggel a hollandus ambassadeur templomában voltam, s ebédjére marasztott. Ez az úr igen gazdag, s talán a leggazdagabb az egész Hollandiában, az egy gróf Bentingen kívül, de ez is van épp olyan gazdag, vagy nincs: nem tudom. Udvart szépet tart ugyan most is, de még fényesebbet tartott sokkal is ezelőtt követségének elejin, s míg az asszonnyal együtt lakott, de már egynéhány esztendőktől fogva külön laknak, melynek oka ez: Hogy az asszony a férjéhez való hűséget egy gendarmerieben lévő tiszttel való nyájaskodásnál kevesebbre becsülvén, azzal feslett életet élt, melyet osztán az úr észrevett, s tőle elvált. Az asszony már most itt lakik, az ura penziót ad néki, talán magának is van valamije. Egy helyre soha ketten nem mennek, hogy öszve ne kerüljenek. Ez az asszony, kit egynehány ízben láttam a spanyol ambassadeurnél, piperézésben s maga ékesgetésiben mód nélkül gyönyörködő, s haszontalansággal teljes. Külömben nem volna rút; kár, hogy annak a jó embernek ily alkalmatlan feleség jutott volt. Délután gróf Castellnél voltam, a dániai követ, gróf Wedelfries ott lévén, egy exemplárt kért az Esprits-Fortokrul írt munkámból; gróf Castell hasonlóképpen. Egész nap külömben levélírásban töltöttem időmet.

Írtam kedves atyámuram őnagyságának újabb segítsége iránt, mivel még a 17ª innen Párizsból írt levelemre semmi választ nem vettem. Kérem ebben őnagyságát, hogy 1000 forintot küldjön. Már újesztendőtől fogva felette nagy konfúzióval voltam, félvén, hogy vagy levelem elveszett, vagy későn érkezvén a segítség, nem lesz elég, ha sokáig ebben a kételkedésben kelletne maradnom, nem tudnám mit csináljak. Hogy bizonyosabban megmenjen, ezen egy levelet kétszer írtam le, egyiket Szebenbe, másikat Gyömrőre igazítván. Az elsőbe a Siménfalvi uramnak szóló válaszomat és a tiszteletes Intze uramnak szólót zárom. Írtam ezenkívül, hogy hamarébb lemehessek, Teleki Ádám öcsémnek, hogy az ottan a kollégiumban levő magyar deákoktul kérdje meg, ha nem lehetnének-é el 100 arany nélkül másfél holnapig. Ha igen, küldenének nékem ide 100 aranyat, s én Bécsből mindjárt visszaküldöm nékik. Zárok erre a végbe egy albumot belé subskribálva és pecsételve, megírván, hogy ha adhatnak [. . . .] hadd maradjon nálok, ha nem pedig, küldje vissza Ádám öcsém. Rekesztem ugyanezen levélbe Tőke uramnak szóló válaszomat.

19ª Ezen levelek, melyeket tegnap írtam, csak ma reggel mentenek el. Délután a Vatelet uram az Academie Française-ba való bévételén voltam. Éppen olyan ceremóniában ment véghez, mint ma egy hete a de la Condamine uramé. D'Alembert uram valami munkáját olvasta el a históriáról és annak jól írásának módjáról. Onnan mentem Clairaut uramhoz; csak az atyafiát találtam ott magokkal együtt, onnan mentem du Voissin uramhoz, és ott éppen 11 óráig garagyoltunk. Hazajövén itt találtam Teleki Sámuel öcsém minapi levelemre való válaszát. Küld két levelet, a Teleki Ádám öcsémét Lejdából és a kedves atyámuram őnagyságáét Marosvásárhelyről de 18ª Xbr., mely levélben azt írja őnagysága, hogy 60 aranyról adott rendelést Pintér Mihály uramnak. Ez a summa, ha itt lett volna 1ª Január, elég is lett volna, el is mentem volna; most tudja az Isten, hogy egyik sem lehet.

20ª Délelőtt a szabóval egy helyre mentem bársonyt nézni, mert egy köntös nélkül lehetetlen lett volna lennem. Máris láttam, hogy Stahrembergnél a minap szégyent vallottam a köntösötlenséggel, ezen helyen 16 livren olcsóbban esett stábja az ilyen bársonynak, mint másutt, mert a boltban az új módit 40 és 42 livren adják, ezt pedig, mivel tavaly volt módi, 24 livren vettem. Csak ez elég, hogy az ember a francia bolondságról ítélhessen.

21ª Reggel voltam de la Condamine uramnál, ki a minap elmondott és már kinyomtatott diskurzusának egy exemplárjával megajándékozott. Ez az emberséges ember csak mintegy 5 esztendeje, hogy megházasodott, egy atyafiát vette el, s csak a minap tudtam meg, hogy házas, most házasságának okait számlálta elő, s egyébről is sokat beszélgettünk. Innen mentem Clairaut uramhoz. Estve voltam a spanyol

ambassadeurnél. Ez nap bál volt Soubise hercegnél, vagyis inkább a más nap, mivel éjfél után kezdődött. Én ha előbb meg tudtam volna, elhívattam volna magamat (mert itt az szokás), de később esvén értésemre elmaradtam, külőmben azt mondták, igen szép volt.

22ª Egy levelet írtam újobban kedves atyámuram őnagyságának, mely a 19ª vettre való válasz. Voltam délelőtt egy machinát megnézni; melyet *Cuisiniere Oeconomique*-nak nevezett az inventora, kinek neve Vaniere, annak a Vaniere nevű jezsuitának, aki a Proedium Russicumot írta, a testvérének fia. Ez is litterátus, s valami gyermekek neveléséről való munkácskáját ide is adta. Írt ezenkívül a deák nyelvnek könnyen való megtanulásáról, s maga is gyermekek tanítására készül a maga plánuma szerint, csak legyenek tanítványai. Most Horatiust kezdette fordítani, s igen jól, s tanulók számára. Egynéhány órája már ki is jött, s nekem is ideadta. A machina pedig arravaló, hogy az ember kevesebb költséggel, mert egy sol ára szén elég, amint mondja, egy ebéd készítésére, akár két sülttel, mert két nyárs van benne. Rendes alkotvány, nem sokból áll, de hogy felette nagy haszna légyen, nem gondolom.

Estve Fontaine uramnál voltam. Sokáig beszélgettünk együtt a franciaországi adminisztrációjáról.

23ª Voltam a *Manufactures des glaces* nézésire. Itt simítják meg a nagy üvegtáblákot, melyeket Cherbourgban, Normandiában és [. . . .] Picardiában készítenek. Itt nemcsak megsimítják, hanem tükröknek meg is készítik. Sok kézen mégyen az üveg itt által, míg a kívánt simaságra jut. Először nagy asztalforma alkotványokon egyik üveggel a másikat súrolják, háromféleképpen. Először puhább, azután keményebb s utoljára igen kemény kő porával. Annakutána bizonyos veres porhanyós kompozícióval, melyet [. . . . .] szélel bévont fára öntenek, és úgy sorolják véle, mígnem annyira megsimul, amint a tükrök szoktak lenni. A tükröt így csinálják: vesznek az üveg nagyságához való fejér ón pléhet, mely csak olyan vékony és hajló, mint a papíros. Ezt leöntik kényesővel, a kényeső az ón-plattnak minden mocskát elviszi, mert megsúrolják véle. Megtisztulván az ón pléh, sok kényesőt újobban öntenek reá, s azután rábocsátják nagy attencióval az üveget, hogy amíg mocsok még a kényesőn maradott, egyszersmind az üveg eltaszítja. Ekkor osztán megnyomtatják nagy teréhvel s ugyan 24 óráig; akkor kiveszik, addig a pléh odaragad, de mivel mégis maradnak ott olyan kényesők, amely kárt csinálhatna, egy kis fejér ónat hajtanak a szegletire, vastagabbacskát, mint az ón pléh, s ez mindjárt odaszívja a nem szükséges kényesőt, s osztán a kifoly. Reggel Schreiber urammal d'Alembert uramhoz mentem, de nem találtuk. Onnan a Soubise herceg palotáját megnézni, mely igen szép.

24ª Reggel ismét d'Alembert uramhoz mentem Schreiber urammal. Találtuk is és jó szívvel fogadott. Ez a d'Alembert uram fattyú gyermek, és a talált gyermekek között volt. Szokták az ilyen talált gyermekeket néha a városiak s kivált a mesteremberek magokhoz venni s mesterségre tanítani, mert az ilyeténeknek a közönséges terh alól valami könnyebbítésre van, azért hogy az ilyen gyermek nála van, s mint mesterinas tanul. Egy üvegesné, bémenvén az Ispotályba, hol az *enfans trouvés*-k vagynak, olyan véggel megakadt a szeme d'Alemberten, ki igen jeles és elmés gyereknek látszott, azért el is kérte magának. Az asszonynál egy abbás meglátván csudálkozott rendes és éles elméjén, s mindjárt azon volt, hogy az asszonytól elkérje, látván, hogy az elméje nagyobbat ígér, mint amennyi egy üveges mesterlegénynek kívántatik. Az oskolába adták, csakhamar megmutatta, mire alkalmatos, s azután a lett, ami most, azaz egy az európai legtudósabb emberek közül. Ezt a históriáját én e szerint hallottam, Schreiber uramtól.

Mondják, hogy sokáig igen nagy szegénységben élt, melyet megtudván a prussziai király, legelső volt, aki őkegyelmének 1200 livrenyi penziót ajándékozott. Azt a franciák meglátván csakhamar Academiae Scientiarum és Academie Française tagja is lett, és már most mintegy 5200 livre fizetése vagyon a prussziai királyéval együtt. Az öregasszony, aki nevelni kezdette, nagy háládatossággal van, most a házában mindenit az az asszony igazgatja, pénze nála van, az ruházza, s a költ mindenre. A dániai követnél voltam és kérése s ígéretem szerint egy exemplárt adtam a könyvecskémből. Holnapra ebédre hívott. Estve a *Berenicét* játszódni láttam.

25ª A danus követnél voltam isteni szolgálaton, s ott is ebédeltem. Sokan voltunk ott, majd mintegy tizenhaton. Estve a bálban voltam, mely az operában szokott lenni, itt még nem voltam ebben a farsangban. Szörnyű sok ember volt benne, úgy hogy a palota nem nagy lévén, alig fért benne a nép, s nem is igen táncolhattak, azt is csak a két végiben. Lehetett 700 személy. Egy része maskarában volt, nagy része, s azok között én is, maskarátlan.

26ª Egy levelet küldöttem az Úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak. Gróf Stahremberg úrnál ebédeltem. Károly erzhercegünk halálának híre tegnap eljüvén, ma gyászba öltöztünk. A komédiában voltam, szörnyű sok ember volt ott most. Egy *Tancrede* nevű komédiáját Voltaire uramnak újonnan játszották, melyet már az elmúlt ősszel játszották volt egynéhányszor. Nem régi munkája ez Voltaire uramnak.

27ª Reggel Clairaut uramnál voltam. Estve vagyis éjfélkor a Madame de Carignan hercegasszony báljába mentünk mind feketében, a bécsi udvar kliensei, az erzherceg Károly halálára nézve. Irtóztató sok nép volt itt; ekkor újabban láttam a francia köntösben való nagy bujálkodásnak próbáját.

28ª A Prince de Conti királyi vérből való fejedelemnek prezentáltattam. Ezt a fejedelmet nagyon szeretik a franciák, mert amint mondják, több patriotizmust mutat mindeneknél, s azért is az udvar előtt (amint ezt is mondják) nincs nagy kedvességben. *Au Temple* lakik. Estve a spanyol ambassadeurnél voltam. Ezt az urat most a királya visszahívja, helyibe fog jönni Marquis de Grimaldi, aki hasonló karakterrel eddig Hágában lakott. Ott láttam, s jártam is hozzá, mint annak a helyin megírtam.

29ª Reggel a Comte de la Marche, a Prince de Conti fiának prezentáltattam. Ez külön lakik az apjától. Házas és a modenai herceg leányát tartja, kinek egynéhány nappal ezelőtt az anyja itt Párizsban megholt. Délután voltam gróf Sternberggel Kinski hercegnénél, de nem találtuk. Ez az asszony Pálffi leány, Pálffi János, a palatinus, unokája és a mostani generális Pálffi testvére. Onnan csak magam gróf Hardeknél voltam és azután Rumor uramhoz, egy dániai kavalierhoz, kit még eddig csak másoknál láttam; magánál nem voltam.

30ª Ismét kerestem herceg Kinskinét, de nem kaptam. Voltam Tennon uramnál, nagy kirurgusnál, kit minap Clairaut uramnál láttam. Mentem onnan Deguignes uramhoz, ki az hunnusok históriáját a Magyarországra való kijövetelek előtt 5 volumenben in 4°, régi kínai és arabs írásokbul, melyek itten a királyi bibliotékában vagynak, összeszedegetvén írta mint mondja, nagy munkával és fáradsággal. 12 esztendeig dolgozott rajta. Az arabs nyelvet igen jól tudja, s ami igen ritka dolog, a kínai nyelvet is érti, aminthogy kínai írásokban is dolgozott rész szerint. Panaszolt a felesége (mert az asszonyok gyakran tolmácsaik a férjük akaratjának), amidőn én a munkáját nagyon dicsértem volna a férjinek, s mely igen kedves a magyarok előtt közönségesen, hogy egy exemplárt adott gróf Stahremberg úrnak szépen bekötve, a felséges asszonyunk címerével, kérvén azon, hogy küldje el őfelségének, s fogadta is, de azután semmit iránta nem is hallott, annyival inkább legkisebb szóval való köszönetet sem vett, s azt sem tudja, ha megadták-é.

31ª *Saint Denis*-be mentem reggel. Ez mintegy egy órányira vagyon Párizshoz. Itt vagyon a benediktinusoknak egy klastroma, igen pompás és nagy épület. tartozik ezen klastromhoz az a híres templom, ahol a francia királyok temetőhelye vagyon; ezt nézni minden kuriózus idegen elmegyen, én is avégre mentem. A templom magában elég szép ugyan, de nem igen pompás, hanem a királyok mauzóleumaival szép. A több királyok mauzóleumi mind künn vagynak s nagyobb részinek a koporsója is, (sőt talán mindeniknek egyen kívül), melyek többnyire márványból vagynak, hanem Henricus IVtus s a fia Ludovicus XIII. egy a templom alatt való boltban, melyet pincének nevezett az a rhetus (két rhetus van a templom körül való vigyázásra), aki mutogatta,

vannak temetve, melyet nem lehet látni, mert nincs más bémenetel egynél, azon pedig kő van téve. Az ezután való királyok is kétségkívül ezután oda fognak temetkezni. Ludovicus XIVtus koporsója még künn van, s künn is lesz addig, míg a mostani király él. Mikor e meghal, amazt akkor béteszik a már feljebb említett kriptába; s ennek a testit helyibe teszik. Ugyanezen templomban fekszik Turenne is, híres francia generális, ki először reformáta valláson volt, s amint némelyek tartják, talán sohasem is volt pápista, de csakugyan többek értelme szerint pápistává lett volt, vagy legalább most azzá lettnek pretendáltatik, mert külömben itt nem feküdne. Azt mondotta a rhetus, hogy Marechall de Saxe-ot is ide temették volna Turenne mellé, ha pápistává akart volna lenni. Ennek a mauzóleumát Strasbourgban láttam a nagy lutheránum templomban.

Láttam ezenkívül az abbatia kincsit is, azon között sok ereklyét, *Szent Keresztfának igaz részeit,* a Krisztus urunk *töviskoronájábul való igaz tövist,* egy nagy vastag szeget, mely azok közül, *amelyekkel Idvezítőnket a keresztre felfeszítették.* Mindezek iránt pedig kételkedni nem lehet, mert nekem a benediktinus barát mondta, annak megint más barát, az első barátnak Szent Lajos adta, annak a konstancinápolyi császár adta, az kétségkívül nem adott volna olyat, amit nyilván nem tudott volna annak lenni, etc. Mindazáltal a barát is nem éppen úgy mondotta, mint minden kétség nélkül való dolgot. Egyáltaljában okosabb volt a többinél, akik sok helyeken készek volnának megesküdni afféle dolgokon, amelyeket ők is csak úgy tudnak, mint én, aki nem hiszem.

Láttam ezen kincstartó házban nevezetes egy agatonist kőből való igen nagy pohárt, szép mesterségű faragással a külső oldalán, lehet könnyen egy magyarországi iccés. Ennek azt mondják éppen nincsen ára. Láttam annak a Coronának formájára csinált koronát, amellyel a francia mostani királyt megkoronázták 1722-ben; ami ott jóféle kő, itt mind rossz, de azt mondják, éppen oly nagyságúak. Ha ez igaz, vagyon ott mintegy német forintnyi nagyságú, de négyszegletű és egy kissé hosszú a gyémánt ahhoz való vastagsággal. Ez a kő, azt mondják, maga többet ér 3 millió livrenél, s az egész korona mintegy 80 milliót. Láttam a Szent Lajos koronáját, s úgy tetszik, abban egy igen nagy rubintot; nagyobb volt egy kisded diónál, ez is igen nagy becsben tartatik. Egyebeket is sokat láttam, de azt hosszú volna mind leírni.

Délután az Academia Scientiarum gyűlésiben voltam. Estve D'Alembert uramnál, ki ma Schreiber urammal együtt kerestek, mikor én Saint Denisben voltam.

1ª Reggel a hollandiai követnél voltam isteni szolgálaton. Ebéden gróf Stahrembergnél; nem sokan voltunk ott a szokás szerint. Délután az Opera Comique-ba mentem gróf Lamberttel, mely itt most a Foire St. Germainre nézve kezdett játszódni. Tegnap legelső volt. Rendszerint ezek a provinciákban járkálnak egy városból másikba. Ilyenkor pedig itt is szabad amíg a vásár tart, mely rendszerint két holnapig szokott tartani. A muzsika igen jó, egyéb kacagásra való inkább, ha mindenkor úgy játszódnak, mint most. Az aktorok nem rosszak, jól lehet egyszeri látásbul nemigen tudhatni, ki mit ér.

2ª Írtam három levelet; egyet kedves atyámuram őnagyságának, melyben állapotomrul újabban tudósítom; mást Teleki Sámuel öcsémnek, melyben kérem, hogy ha a pénzem odaérkezik, küldje azt is mindjárt ide; harmadikat Teleki Ádám öcsémnek, melyben, hogy nem válaszolt, megpirongatom, s hogy válaszoljon mentül hamarébb, azon kérem. Reggel Clairaut uramnál voltam, s a minap adott munkát odavittem. Délután az külömb-külömbféle állatok és kutyák között való ütközetet nézni mentem. Az efféle mulatságot csak nagy innepnapokon adják, mint ma is volt a Purifikáció Innepe. Elébb egy farkas próbálta meg magát, de azt csakhamar elnyomták a kutyák, kettőt vagy hármat bocsátván néki. Azután a medvét hozták ki, a jobban viselte magát, azután egy bikát; e már rátanult volt az ilyen veszekedésre, csak egy kutyát bocsátottak neki, de csak játszott a bika véle, azután egy lovat, azután egy szarvast, de ezek csak szaladtak, s semmi mulatság nem volt benne. Utoljára egy bikát hoztak ki, s azt halálra kínzatták a kutyákkal. Tovább nem tudtak a kutyák semmire menni véle egy óránál. Kettő vagy három meg is romlott benne, utoljára talán 10 kutya is volt rajta. Ennek vége lévén, egy kutyát felkötöttek egy kötélre, s körülötte tűzi mesterséget csináltak, s a szegény eb csak ott forgott, míg vége lett az egész históriának. Ez magában éppen csekély mulatság, mindazáltal minden idegen ember elmehet megnézni egyszer, hogy tudja miből áll. A legfőbb helyen 3 livret fizet az ember, a többin kevesebbet, külömben mindegyik csak a levegőég alatt van, hanem az eső ellen bé van fedve.

Estve de la Condamine uramnál voltam vacsorán. Csak egy idegen volt rajtam kívül. Ott volt a feleséginek testvére is, ki katona és Chevalier de Saint Louis, mely itt éppen nem ritka madár. Minden tiszt közönségesen, aki 15 esztendeig szolgált, elkapja ezt az ordót.

3ª Délelőtt báró van Swietennél voltam. Estve pedig elmentem én is másokra nézve a bálba, mert az egész társaság csak egyszer lévén ezen bálban (ezt a helyéről operai bálnak hívják), az idegenek tudakozták,

hogy miért nem megyek vagy egyszer, s megigértem, hogy elmegyek. Parasztember köntösbe voltam öltözve. Senki sem ösmert meg.

4ª Ebéd előtt gróf Sternberggel Conti hercegnél voltunk, a szokott időn, egy óra tájban, délután. Estve koncertre odahívattatván, ismét odamentem, és a szokás szerint ott is vacsoráltam. A koncert igen szép volt, nevezetesen pedig volt ott egy Bécsből most jött igen derék énekes olasz leány (vagy igazábban: asszony, mert azt mondják, hogy minden órán gyereki lesz), Picinelli névű; ez mindenek tetszését nyerte el éneklésivel. Ez a Prince de Conti a muzsikát erősen szereti. 40 ezer livret költ a muzsikájára esztendőként, pedig nincs olyan gazdag, mint a többi regni sangvinis fejedelmek. Minden héten kétszer vagyon nála koncert és vacsora, hétfőn és szerdán.

5ª Délután Ferner és azután Voissin uramnál voltam. Vettem Teleki Ádám öcsém minapi levelemre való válaszát és a Bodoki uram levelét 70 aranyról való wechsel-cédulával együtt, melynek ötvenét Kovásznai uram, húszát az öcsém küldötte. Írja Bodoki uram a hamburgi Litteraria Novákban a könyvemnek dicséretes emlékezetit.

6ª Reggel a Palais Marchand-ba mentem (hová a parlamentum felgyűlni szokott), hogy az allegációkat hallgassam, melyet lehet akárkinek is hallgatni, de egy membrumát vévén bé a parlamentum, a körül való ceremóniára nézve bé nem mehetett az ember, hanem igen későn, s nékem a wechselesnél, akihez szólt a tegnap vett cédula, nem várakozhattam, s máskorra halasztani kéntelen voltam. Ezt a wechselest, testvérével együtt tartva a wechselt, Mr. Rougemondnak hívják; neuchateli fi. Nem ösmervén, nehézséget csinált a kifizetés iránt, s halasztani akart 10-dik februáriusig. Tournon és Baur uraimékhoz kellett azért mennem, s a testált mellettem, hogy nékem pénzt szolgáltatott kezembe, és hogy ösmér. Visszamenvén Rougemond uraimékhoz, kifizették volna ugyan mindjárt, de én felvételét mostanról elhalasztottam az okból, hogy úgy történhetik, hogy azon pénzt még innen visszaküldöm, ha az atyámuram őnagyságától várt költség nem talál késni, és ha a pénzt fel nem vészem, s úgy küldöm vissza a cédulát, azt nyerem meg véle, hogy se a jöttiben, se a mentiben való taxát meg nem fizetem. Teleki Ádám öcsémnek választ írtam. Estve az operában voltam; egy *Jefte* névű operát játszódtak, mely nem új ugyan, de most újonnan vették elő. A munka, ami a szókat illeti meglehetős, de az ének, valamint minden francia ének felette sótalan és csúf.

7ª Voltam reggel ismét a Palais Marchandban és a Parlamentum Házába be is mentem, mely igen dicsőségesnek látszik, s a menyezeti régi, de szép mintával van csinálva, ama csúcsok állanak le belőle, melyek talán fából vagynak. Az *Avocat General* ekkor bizonyos dologban ágált, nem tudom, ki ellen, mert sokáig ott maradnom időm nem volt, vagyis inkább idején oda nem mehettem, és már végefelé volt a

diskurzusának. Elvégezvén, a parlamentáris személyek felköltek, és öszvemenvén a prezidensek kétségkívül ki-ki az értelmét megmondotta, mert mindjárt azután a prezidens a deliberátumát kimondotta, mely mi volt, nem hallgattam, mivel én távolacskán voltam. Abba a szobába, ahol a Parlamentum vagyon, minden ember bémehet, de az a hely, ahol a parlamentáris személyek ülnek, el van rekesztve egy folyosóformával, mely mint egy övedzetig ér. Minden ember béláthat, s az allegációkat is hallgathatja, de csak a mehet bé, aki a parlamentumhoz tartozik. A parlamentáris személyeknek különös köntösök van, fekete, bő és csak arra az alkalmatosságra való, mindeniknek egy hosszú csúcsos tetejű süveg a fejiben, még az advokátusoknak is, azonkívül ezeknek a hajok le van bocsátva, s alatt meg fodorítva (hátul, de ezt nem tudom, ha van-é másoknak az advokátusokon kívül), a fekete palástón olyanforma portéka, mint a debreceni deákok palástján, csakhogy rövidebb. Az a hegyestetejű süveg majd olyan, mint a prusszusok granatíros süvege, csakhogy fekete. Senki se a parlamentumbéli személyek közül, s egyszóval azok közül, akik valamely judiciumhoz tartoznak, kiket a franciák *Gens de Robe*nak neveznek, nem visel kardot.

Voltam azután Clairaut uramnál. Estve a francia komédiában *Le Duc de Foix* Voltaire uram tragédiáját játszották és egy *Jardinier Galant* nevű kis komédiát.

8ª Elmentem reggel Ferner urammal Marliba. Megnéztem itten azt a híres machinát, amely a Seine folyó viziből a vizet 500 egynéhány lábnyira felviszi, hogy osztán a Versaillesben szökőkutak lehessenek. Szörnyű machina ezt csak látni is. A Seine víze (melyet deákul *Sequa*nak hívnak) hajtja a kerekeket, amelyek osztán a pumpákat megindítván, ezek a vizek felhajtják. Vagyon ilyen kerék talán 13 úgy csinálva, hogy mindeniket meglehessen állítani külön és a többiknek forgásának megakadályoztatása nélkül. Minthogy pedig felettébb való nagy erő kívántatnék, és csak meg sem bírnák, ha 500 lábnyi magasságra egyszersmind kellene a vizet fellőni, s felettébb nagy tereh is volna annyi víznek (sőt többének, mert azt az 500 s egynehány lábot perpendikuláris magasságára értik, de minthogy csak a hegy menedékessége szerint mennek a csők, lehet a csők hosszúsága könnyen 1000 láb) egyszersmind való nyomását az alsó csőknek szenvedni. El van ezen nagy machina három rendbeli pumpákra osztva. Az első van legalól, amelyről már feljebb; ez az egész machinának mozdítója, mert itt forognak a kerekek, amelyek az egész machinát mozgatják, s a felsőbb pumpákat is. Itt vannak a legelső pumpák is. Taszítja ez a vizet mintegy 250 lábnyi perpendikuláris magasságra, de menedékesen lévén, sokkal többre. Ezen distancia végén a fellövött víz egy helyre öszvegyül. És innen újobban más pumpákkal feljebb lövődik. Ezeket a pumpákat is azon kerekek mozgatják, amelyek alatt vagynak, és amelyekről már feljebb emlékez-

tem. Azon kerekek és ezen pumpák között való kommunikációt erős vasrudak, kik egymásba vannak kapcsolva, tartják fenn, mert külömben az itt való pumpákot nem volna mi mozdítaná. Innen a víz ismét abból az alsóbb pumpákkal megtöltött tócsából a víz fellövődik bizonyos magasságra, hol ismét öszvegyűl a víz egy helyre. Itt vannak már a harmadik és utolsó pumpák, amelyeket ismét csak az alsó kerekek mozgatnak az említett vasrudak által. Ezek a pumpák osztán fellövik egészen az utolsó helyre, ahonnan a víz Versailliába indul, e pedig vagyon az úgynevezett Arcade tetejin. Ez az Arcade egy hosszú épület, talán harminchat bolthajtásra, keskeny feljül, mert csak négy lábnyi, alatt pedig 14 a magassága, mintegy 10 ölnyi, vagy talán magasabb is. Ezt az Arcade-ot csak azért építették ide, hogy a hegy teteje még nem volt elég magas a versailliai kertekre nézve, s ezzel az Arcade-dal még feljebb vehették a vizet. Voltam ennek az Arcade-nak éppen a tetejin, ahol a csők a vizet utolszor kilövik, és ahonnan a víz osztán Versaillesbe megyen, csak egy 8 ujjnyi diaméterű csőn. Vagyon még ide Versailles mintegy egy óra. Alatt a kerekeknél és sokáig 13 cső vagyon, de itt ahol az Arcade-on kifoly a víz, csak 5, mert az a 13 egy kevéssel alább csak 5 csőbe adja a vizet. Ezek a csők mind rövid és öntött vasból való csőkből állanak, kiket vasszegek foglalnak öszve. Az alsó csők szorosabbak, azért is van 13, a felsők tágasabbak. Egy-egy csőnek, a tágasabbaknak, hosszúsága lehet mintegy 2 1/2 lábnyi, s nyom könnyen hat mázsát. Innen el lehet gondolni, mely szörnyű vasnak kell lenni csak a csőbe, amely sok ezer van. Egyszóval nagyobb dolgot ennél soha nem láttam, és bizony minden tartózkodás nélkül egynek lehet a mái csudák közé számlálni, mert azt tartom, a világon ez a legnagyobb machina.

Ezt a machinát megnézvén mentünk Marliba, a királyi kastélyt megnézni (mert a machina nem éppen Marliban, hanem közel hozzá vagyon). Ez a kastély erdő között vagyon. Ami magát a házat illeti, ahol a király lakik, a bizony éppen nem derék portéka, kicsi is, nem is igen szép, csak 9 ablaka vagyon mindenik felöl. A szobák igen rend szerint valók, és csak különös embernek sem volnának igen cifrák. Itt vagyon egy konyha, ahol néha a király maga szakácskodik, esztergál, ahol a király gyakran dolgozik. Madame de Pompadournak a szobái egy kevéssel csinosabbak, mint a királynéé, csakhogy a felső kontignációban vagynak.

De ha a ház csekély, a kertben nincs semmi kivető. Statuák igen szépek és mind márványból vagynak. Nevezetes ezek között a Bacchus gyermekei *(Les enfans de Bacchus)*, akik egy kecskét akarnak jól tartani, és a *Venus a belles fesses* vagy a szép alfelű Vénus s más többek. Vannak ugyan a kertben kétfelől a király háza előtt hat-hat pavilonok, kisded épületecskék, a miniszterek és a régi sangvinis fejedelmek számára, mikor a király ott van, de bizony ezekben nincs semmi

magnificentia, csak három ablaka van egyiknek-egyiknek, s mégis 10 ágy is van egyben.

9ª Egy levelet írtam Bodoki uramnak minapi levelére való válaszul. Vettem egy levelet Sámuel öcsémtől, melyben a minapi levelemre válaszol és írja, hogy a 60 arany felérkezett Basileába; küldi egy levelét kedves atyámuram őnagyságának, melyet őnagysága Basileába küldött, gondolván, hogy én ott vagyok. Marosvásárhelyről írja őnagysága de 23ªXbr. Vagyon ugyan a Sámuel öcsém leveliben rekesztve egy cédulája Kovács uramnak, Intze uram nevében tudakozódik a Troiner nevű instrumentum iránt, mely már készen is van.

10ª De la Condamine uram még tegnapelőtt megkérvén, ma az öccsivel együtt, ki a feleséginek testvére, Versailliába vittem a magam alkalmatosságán. Megérkezvén Versailliába, a szokásom szerint a királyhoz mentem az ambassadeurökkel együtt. Mikor felkölt, onnan a királynéhoz, de azután a több vizitákat meg nem tettem, hanem de la Condamine uram egy Borgars névű abbast rákérvén, azzal a versailliai kertet megnézni mentem, míg a király a misén volt és a mise után az ambassadeurök a több királyi famíliánál az udvarlást véghezvitték. Igen sok szépség van ennek a kertnek mind az egész alkotványában általán fogva, mind pedig a részeiben különösen. A statuák benne, mind sokak, mind igen mesterségesen faragottak. Két részre osztják rendszerint e versailliai kertet, úgymint kicsiny és nagy parkra (petit et grand Parc). A kicsinyt lehet tulajdonképpen csak kertnek mondani, mert a nagyot inkább lehet csak közönséges erdőnek és mezőnek mondani, s csak azért nevezik kertnek, hogy kőfallal körül van véve, de benne szántanak, vetnek, egyszóval éppen úgy művelik, mint más szántóvető földet, ahol arravaló s nem erdős. Ennek — amint mondják — a kerülete 14 lieue vagy francia mérföld, melyet az ember csak lassú ügetve is elmegyen félóra alatt.

A kicsiny parkban nevezetes darabok egy nagy tó, melyet senki olyannak nem gondolna, de azt mondják, hogy éppen akkora, mint a Thuilleries kertje egészen. Nevezik ezt a tót Piece des svissenek, ezért hogy a schweizer gárda ásta meg. Nevezetes egy más, keresztformára csinált igen hosszú tó, melyet Nagy Kanálisnak hívnak; ez igen hosszú lévén, kétségkívül arra nézve nevezik Kanálisnak; Labirinthus, melyben hellyel-hellyel szökőkutak vagynak, hol a Phaedrus meséi vagynak kicsinálva, az állatok rezes ónbul lévén kicsinálva, ide bé nem mehettünk, mert bé volt zárva, de csakugyan egynéhány ilyen forrást láttunk; a víz többire az állatok orrából vagy száján jő, de most egy kút sem szökött, nem is szökik mindenik, amint mondják, másszor, hanem nevezetes alkalmatosságokon, némelyike pedig egyébkor is. Nevezetes egy tiszta márványból való *kolonnád* is. A Neptunus tója is szép. Egyszóval az egész kert igen királyi; minden részeit meg sem láthattam,

nem lévén időm, de amit láttam is, itt megírni nem tudám. Elég az, hogy itten a nagyjábul való leírását adjam. A statuák mind egyig márványból vagynak, akik pedig a víz közepin vagynak, úgymint az egyik tóban Apolló a Nap lovaival, a másikban Neptunus egész készületivel, más négy tókban pedig a négy esztendők részei etc., mind kívül megrezezett ónból vagynak kicsinálva. A legmagasabb szökő kút 80 lábnyira szökik fel, amint az abbas mondotta, de amint már feljebb említém, most egy kút sem szökött, rész szerint az időre nézve is.

Láttam itten a kert mellett egy ahhoz csinált színben az *Ecole Royale Militaire* modeláját gipszből kicsinálva. Ha ez az épület akkora lesz és olyformán lesz építve, mint itt a modela van csinálva, tehát a mostan már megépült része alig van 5-öd része a helyre nézve, de tizedrészit sem tészi a költségnek, ami még rámehet a több részire. Láttam ugyanott egy más szín alatt ismét gipszből a XV. Lajos (ki mostani király) piacának a formáját, mely építtetni fog, s már el is kezdődött a Thuilleries kert vége mellett a Champs Elisées-ban, vagy egy kevéssel azon innen, mert Campus Eliseusnak nevezik a Thuilleries-kerten túl lévő helyeket az erdőig, s talán az erdőt is odaértvén. Ennek a közepén a királynak egy statuát fognak emelni. Ezt a két színt csak ezért a két modeláért csinálták. Ebéden Duc de Choiseuilnél voltam, ki meghalván minap januárban Duc de Belle Isle, az eddig való hivatalja mellé hadi főminiszternek is rezolváltatott annak helyében. Hazajővén de la Condamine urammal, őkegyelme vacsorára elhívott.

11ª Elmentem reggel Clairaut uramhoz, s onnan délelőtt Prince de Contihoz, kihez szoktak felgyűlni udvarolni szerdán ebéd előtt 1 óra tájban. Ebéden Clairaut uramnál voltam. Ebéd után őkegyelmével együtt az Academie des Sciencesbe mentünk. Láttam itt ekkor egy remetét, kit a természet egy tagjára nézve egészen csudává tett; olyat sohasem láttam. Estve Prince Contihoz mentem. Igen szép muzsika volt, s azután vacsora, mindenikben volt részem.

12ª Kimentem Ferner urammal lóháton, először Madridba, mely a bologniai erdőnek (Bois de Boulogne) közepén, Párizstól egy órányira van. Ez az úgynevezett Madrid az az épület, melyet Franciscus Primus francia király a Carolus V-tussal kötött frigye megszegésének, hogy valami palástot csinálhasson, a madridi királyi rezidenciának formájára építtetett. Most partikuláris ember, *Monsieur de Pelletier* nevű, bírja a király ajándékozásábul, vagy ideig való engedelmébül. Régi, kopott s idétlen épület.

Innen mentünk *St. Cloud*t megnézni. Ez az orleánsi fejedelem, ki első a királyvérből valók közül, kastélya; nagy, szép és jól épült alkotmány; a galéria megnézésre méltó benne, többire mindent Mignard festett benne, híres francia festő. A több szobákban is sok szép képek vagynak, de többire, kivált az asszonyok, igencsak könnyű köntössel vagynak festve.

Egyik szobában, a több nagy emberek között a Luther Márton képit is ott tartják, melyen csudálkoztam. Bezzeg nem adnának mindenütt ily becsületes helyet oly nagy eretnek képének.

Mentünk innen *Belle-Vue*-t megnézni, de mivel nem lehet megnézni egy bizonyos oda vigyázó úriember engedelme nélkül, onnan csak üres kosárral jöttünk ki. Ez a Belle-Vue először *Madame de Pompadoure* volt, s ugyanaz asszony is építtette, de már egynehány esztendőktől fogva a királynak eladta, mert a királynak nagyon megtetszett. *Belle-Vue*-nek méltán neveztetett, mert a kinézés belőle gyönyörűséges. Egy hegyen lévén, az egész alatta lévő tartomány nagy darabon kilátszik egyfelől, mert a másik felől más hegy elveszi a nézését. Innen mentünk Meudonba, mely ide nem messze van. Van itten a királynak egy kastélya, mely igen szép helyt vagyon, s az épület sem alávaló, de a mobiliákot mind leszedték a szobákból, nem tudják miért. Nem is volt itt a király igen régtől fogva; van 15 esztendeje, amint mondják. Hanem a Delfin néha megfordul ott, de ő sem sokáig.

Ezen napon csak az isteni gondviselés tartott meg a veszedelemtül, mert a boulogni erdőben sebes nyargalást menvén Ferner urammal, a kis kantárhoz tartózkodtam egyedül, rövidebb lévén az, mint a másik, jóllehet az is a kezemben volt, s ez a kis kantár elszakadván, az ekvilibriumot meg nem tarthattam, s a lórul leestem, de az egyik lábam a kengyelben volt. A ló, mihelyt leestem, mindjárt megállott. Csak a jószerencse vagy igazában a jóisteni gondviselés volt, hogy se meg nem húzván, se hátra nem rúgott, mert akármelyik feltételben is az életem kockázódhatott volna, de így mégis semmi bajom nem lett.

13ª Egész nap benn ültem, a tegnapi fáradtságot még ma sem tudtam jól kinyugodni. De la Condamine uram nálam volt az atyafiával.

14ª Némely helyeken voltam, úgymint du Voissin uramnál, Ferner urammal sokáig, gróf Sternbergnél és utoljára a spanyol ambassadeurnél, ki már Spanyolországba visszamegyen, helyibe jövén Marquis de Grimaldi Hágából.

Reggel voltam d'Alembert uramnál is, mondá, hogy a prussziai királynak vette levelit, és hogy éppen olyan tónuson ír, mintha meg nem ijedett volna egy cseppet is, azt írván, hogy a békesség rajta csak annyit áll, mind d'Alemberten, és hogyha mások akarnának, ő a békességtől nem volna idegen, de ha — amint látja —, az ellenségeit másként békességes gondolatokra nem lehet hozni, hanem ellentállással. Azt tartja, hogy addig nem szűnik meg ellentállani, míg puszta lesz Németország. A stílus talán nem szóról-szóra így van, de az értelme a d'Alembert úr szava szerint ez. [. . . .] uramot kerestem, de nem kaptam.

15ª Voltam reggel de la Condamine uramnál; ott voltak egy néhány tudósok, s azok között Montuclas uram is, aki a Histoire des Mathematique-t írta. Voltam isteni szolgálaton a hollandus ambassa-

deurnél. Ebéden gróf Stahrenberg úr őexcellenciájánál. A szekeremet elkérte a Clairaut úr atyafia, s ugyan a kedviért én is a komédiába mentem. Játszották a *Mechant*-ot, Gresset úr igen jó komédiáját. A Mechantot magát, mely a főbb perszóna a komédiában, Granval uram igen jelesen tudta játszódni.

16ª Egy levelet írtam kedves atyámuram őnagyságának. Haller uramhoz elmenvén, őkegyelmével elmentem gróf Caylushoz, igen nagy antikváriushoz, kivált az egyiptomi régiségeikben, de éppen az útban találván, csakugyan megösmerkedtem véle, s mondta, hogy amikor tetszik, hozzá mehetek. Mentünk azután Danville uramhoz, híres geográfushoz, kinek ösmeretségit nagyon akarom. Sokat beszéltünk véle Magyarországról, Erdélyről, az oláhokról etc. Úgy látszik, hogy igen jó ösmeretsége van a magyar dolgokban, s igen nagyon is kap rajta. Mondván nékem, hogy Bougainville uram magyar históriát akar írni. Mondottam, hogy ha korrespondenciát akar szerezni magyarokkal, én szerezhetek, reménylem, és nevezetesen emlékeztem Ráday Gedeon uramról, mint akinek a magyar dolgokban legnagyobb mind módja, mind ösmeretsége van. Igen sokféle és nagy, részint magacsinálta mappái vagynak; az Acadmia Inscriptionum tagja. Már öreg ember; az idegenekhez, ha mindenkor ilyen, igen emberséges. Mentünk azután a bibliotékába, és ottan ugyan őkegyelme a bibliotekárius urammal megösmerkedtetett. Onnan mentünk abbé Barthelemi uramhoz, magának dolga lévén ekkor, üzente, hogy 10 óra után a *Cabinet de Medailles du Roi*-ban lészen más idegenekkel együtt, s jó szívvel lát, ha odamegyünk. El is mentünk, és ekkor láttam azt a híres Európában legelső gyűjteményt „in re numismatica" Szörnyű sok volt csak az is, amit most láttunk, pedig kétségkívül tizedrészit, ha láttuk. Vagyon nevezetesen ott aranyból a Ludovicus XIV-tus numizmáinak egész kollekciója. Ez csak belső érésire nézve is sokat megér, talán ebben a pretium afectionis nem is lehetne igen nagy, mert amiért mostan becsülik a régi numizmákat, tudniillik hogy a régi históriákat azokból világosítsák, igazítsák s bizonyítsák, az az ok mi reánk nézve a XIVdik Lajos históriájában nincsen, a maradék is pedig kétségkívül mind nem hihet a kérkedési monétáinak a franciáknak, mind talán sok és igaz históriákra nézve szüksége nem lesz reá. Vagyon ebben a kollekcióban a többi között egy monéta, melyet kétségkívül akkor vésztek, amikor a strasbourgi nagy templomot, csakhamar a francia kéz alá való menése után Strasbourgnak, elvették, mert egyik oldalán, úgy tetszik, Strasbourg van kirajzolva, de bizonyoson arra szóló allúzió, a másikon pedig egy szövétnek meggyújtva ily inskripcióval; Sacra resttituta, vagy Sacris restitutis. Mutattam ottlévő strasbourgi professzornak, *Bér* uramnak, kérdezvén, mit tészen, de csakhamar megtaláltuk a kulcsát ketten. Érdemelé ily könnyű dolog, mint elvenni a maga jobbágya templomit,

ilyen triumfust s pénzverést. Az éppen olyan, mintha én elvenném a jobbágyom szántóföldét, s pénzt veretnék, hogy a híre fennmaradjon. Jaj, ha ilyenek érdemlenének pénzverést, mennyit nem volna jussa veretni némely magyar buzgó pápa katonáinak, mennyi jussa nem volna a többi között erre a dicsőségre gróf Balása úrnak, ki minden kétség nélkül legelső a beretválatlan főtetejű mái apostolok között, még a Balog uram méltatlan neve is odaférkezhetnék Komárom vármegyébe. De a dologra. Láttam ugyanitten a Childerius koporsójában talált holmi portékáit, úgymint kardját, lóra való szerszámának darabjait etc., s a többi között a gyűrűit, melyen a Childerius király neve fel is van írva, s talán ugyanebből is tudták akkor meg, hogy az ő teste feküdt ott. A faragás ezen a pecsétnyomón felette rút. Egy emberfő van rajta, de a cigány sokkal szebbet csinált nálunk. Láttam egyebet is sokat, de azt mind ideszorítani nem lehet, mind pedig, minthogy könyvekben bőven megvan, nem is szükség. A palota, amelyben van, igen szép. Abbé Barthelemi emberséges és in re numaria igen jártas ember. Estve Prince Continál voltam.

17ª Reggel gróf Sternberggel Madame d'Oisinál, a Comtese de la Marche dame d'honneur-jinél voltam, hogy az asszonyának prezentáljon, s meg is cselekedte. Estve prezentálván egyszersmind Marquis de Los Riost, aki most jött vissza spanyolországi követségiből, hova a József hercegünk lakodalma hírét vitte, gróf Qudenardeot, niederlandi fit és engemet. Az ilyenkor a szokás, hogyha férjfit prezentálnak a királyi vérből való hercegnének, a hercegné elejiben megyen, s az ember, mintha meg akarná ölelni, a mellyihez hajtja a fejit a hercegasszonynak, majd olyanformán, mintha csókot akarna adni néki az ember. Maga is úgy volt egészen, csakhogy nádhás lévén, egy hosszú ágyforma széken félig feküdt és félig ült, és ott hajtottuk a fejihez a fejünket.

Mind délben, mind estve voltam a Duc d'Orleansnál. Ebéden Clairaut uramnál voltam, és délután őkegyelmével és Ferner uram és még egy más idevaló emberséges emberrel egy üvegből dolgozó Pot de Vin névű mesteremberhez mentünk, kivel Clairaut s Ferner uram s én bizonyos üvegprizmákat, mivel Clairaut uram akar valami experimentumokat csinálni, egy Dolond névű anglus új tapasztalása szerint.

18ª Ebédeltem gróf Stahremberg úrnál. Estve Prince Continál voltam, s ottan a szokás szerint vacsoráltam is.

19ª Voltam délelőtt le Comte de la Marchenál, és onnan a Thuilleriesnél sétálni a Foire de St. Germainben, a kötélen táncolókat nézni. Majd mindazok, akiket Amszterdamban már láttam volt és nevezetesen azt a szokást ugyanaz a személy vitte véghez, melyről annak helyin akkor ezen diáriumban emlékeztem. Most megszámláltam akkuráte. 14 volt az emberek száma, akiket általugrott. De amit akkor nem láttam, és ami leginkább megérdemli a nézést, az egy anglus legény, amint más

odatartozó emberektől kérdeztem, Sanders nevű. Ez csak 4 vagy 5 szál közönséges vastagságú egybefont dróton járkál, és külömb-külömbféle igen szép és nehéz dolgokat viszen véghez, úgymint 1° ott járkálván azon a vékony drótspárgán, az orra hegyire egy hollandiai hosszú fejér pipát állít, s ott hordozza. Ezt véghezviszi a szalmaszállal is. 2° Az ajakára egy talpas pohárt állít, csak éppen a talpa szélire, a pohár szája szélire egy [....] állítja a markolatja hegyin lenni szokott kis gombbal, a kard hegyes tetejire egy óntányért tészen s úgy hordozza ezt az egész portékát, s el nem ejti a dróton járkálván. 3° Egy széket a lábával az álla hegyire állítja, s úgy járkál véle. 4° Egy abroncsot az orrára felállít, s annak a tetejibe ismét más abroncsot állít, s azt hordozza. 5° Egy Waldhornot a szájában hordoz mint az többeket, fújja is, s egy hegedűn is muzsikál, egyszersmind a dróton áll. Többet is, sokat és mind igen rendes dolgokat csinált, s minden ember méltán csudálkozott rajta. Rendszerint Londonban lakik, amint mondják, és ezen a nyáron ismét visszamegyen. Ezekután a mulatságok után még egy pantomine komédiát is adtak ugyanezek, de nem a derék portéka. A teátrumon, vagyis az első helyen, 4 livret fizet az ember.

Ennek vége lévén, az olasz marionettát mentem megnézni, melyet *Fantoccini*nek neveznek.

20ª Reggel Clairaut uramnál voltam. Délután gróf Wedelfries dániai követ udvarlására mentem, csak az asszonyt találtam otthon. Estve Devignes uramnál voltam, onnan elmentem a Foire St. Germainbe, hol láttam egy *Escamoteurt*, aki a kezivel mindenféle rendes s csudásnak tetsző dolgokat viszen véghez, csak 4 esztendősnek mondották, de csak úgy tartom, lehetett 6 vagy 7 is, egy kisleányka. Az igaz, igen csudára méltó volt az a serénysége ennek a gyermeknek, amellyel mindenik mesterségit vitte véghez. Onnan mentem a kis komédiába, amelyet ugyanott játszódnak. Nem sokat ért, de csakugyan kacag az ember rajta, s odébb megyen. Onnan mentem egy helyre, ahol egy hollandus mindenféle csudára méltó formába hajtotta s kerekítette a testit. Ez legerősebbnek tetszett mindazok között, akiket még eddig abban a nemben láttam.

21ª Reggel Ferner uramnál voltam és de la Condamine uramnál. Mentül tovább ösmerem ezt a Condamine uramot, annál inkább sajnálom, hogy már az idő erőt kezd rajta venni. Az egyéb kvalitásai között szerettem benne az egyenességét. Nem tud teljességgel tettetni vagy inkább nem akar, nozzám igen jó indulattal viseltetik. Most nála lévén, annak a tettetés nélkül való magaviselésének jelét adta. Egy artificiális mágnese volt ott egy polcon, és azon, amint szokás, hogy a mágnesi erő megmaradjon benne, a mag rendes pondusa függött. Őkegyelme nékem egy rendes képet mutatván, melyben a volt a megtartásra méltó dolog, hogy nyomtatás, mégis minden ember azt

gondolja, hogy ama veres földdel való festés, akivel a festők néha rajzolni szoktak (ez újonnan feltalált mód). De a dologra. Ezt a képet a kezembe adván de la Condamine uram, én amint vissza akartam tenni, ahol azelőtt állott, a mágnes mellé, meg találtam érni a mágnes pondusát, s le is vertem. Ekkor nemhogy, mint más gazda, vigasztalt volna, hogy semmi, hanem még maga azt mondja mindjárt, hogy mit csináltam, s nehéz lesz már visszatenni etc. De csakugyan mindjárt visszatevők, s szent volt a békesség. Én ekkor ennek az engem szerető emberséges embernek igen nagyon megkedvellettem az éppen festék nélkül való magaviseletit. Még az erőtlenség is jobb kendőzés nélkül, mint az annál jobb kvalitás, ha cifra.

Estve a komédiába mentem Diderot uram *Père de Famille* névű komédiája második reprezentációjának (az első az elmúlt szerdán 18[a]) nézésére. A komédia új nemben vagyon készítve, a házi mindennap magát eléadni szokott aprólék dolgok mennek belé. Ez az együgyűsége a komédiának nékem tetszik, de meg kell vallani, hogy maga a komédia nem derék portéka, más remek munkákhoz képest. Igen lankadt, rend kevés van benne, ha célja mi, nem tudom. Se nem mulattat, mert inkább lankaszt, se nem tanít, mert utoljára csakugyan a lesz meg, amit a fiú s nem az apa akar. Egy vétek s virtus nincs benne, elevenen lefestve, a fiú nem rossz, az apja még jobb, az egy testvérje a cselédes gazdának egy kisség kedvetlenebb perszónát visel, de az is legfeljebb csúfos inkább, mint erkölcsi rossz. Némely helyt van benne talán kettő vagy három, akiben elme furcsasága látszik, a többi igen közönséges dolgokkal teljes.

Ez a Diderot uram egy az enciklopédisták közül, és legfőbb d'Alembert urammal együtt. Ami a matézist illeti, abban d'Alembert uram, az egyébben Diderot uram írta nagyobb részit a kaputoknak, jóllehet magok is sokat írtak ki-ki, amit akart. Külömben ez a Diderot nyilvánságos deista, amely csak a *Pensées Philosophiques*-jából is kitetszik, s arra nézve méltán is sajnálni lehet, hogy az Encyclopedicum Dictionarium olyan ember kezin forog, mert kétségkívül csak odaszúrja, ahol lehet, a mérgit. Ugyanis azt mondják, hogy nem elégszik meg azzal, hogy maga vallásttagadó, hanem másokat is mind magához hasonlóvá akarna tenni.

A komédiából kijővén gróf Sternbergnél voltam avégre, hogy gróf Stahremberg úrtól kérjen nékem 30 Louis d'ort, melyért zálogban fogom hagyni azt a wechsel-cédulát, amelyet a minap Ádám öcsém Hollandiából küldött. Ezt azért nem akartam felvenni, hogyha felvétel nélkül visszaküldöm a cédulát, azt adják meg Hollandiában éppen, amit Hollandiában adtak, de ha a pénzt felveszem egyszer, sokat kell vesztenem rajta a visszaküldésiben. Gróf Sternberg azt mondotta, hogy már szólott a követtel, és az azt mondotta, hogy adjam a dolgot által a

szekretáriusának, Piller uramnak. Ehhez azért elmentem, és a dolgot egészen megbeszéltem.

22ª Tévén emlékezetet Piller uramnak tegnap még más 55 Louis d'orról is, amelyre nékem szükségem volna, őkegyelme azt javasolta nékem, hogy írjak egy cédulát, őkegyelme fogja közleni a követ úrral. Én esszerint ma reggel egy cédulát írtam őkegyelmének, s még reá válaszom nem jött. Estvefelé rosszul s bágyadtul érezvén magamat, az olasz komédiába mentem. Játszódták Samsont, Riccoboni uram tragikomédiáját. Azt nem szerettem ebben, valamint minap az operában, amikor Jeftét játszódták, hogy a szentírásból való históriát fordították játékra, és ami még rosszabb, minden szükség nélkül a harlekint majd minden aktusba belébocsátották.

23ª Voltam ebéden gróf Stahrembergnél. Ott volt Marchese de Los Rios, aki most jött Madridból, és akiről más feljebb. Ebéd előtt kimentem volt csak gyalog Rodingotba, amint itt szokás, s vettem bizonyos veres elegyített és spanyol virágforma matériában nyomott képecskéket, úgymint a francia mostani király és királyné képeit, melyek igen jól hasonlítanak, kivált a király kisebbik képe, éppen mintha legmesterségesebben kidolgozott képje volna. A Henricus IV-tus és felesége képe együtt. A Henricus IVtus képe hasonlít tökéletesen minden képjeihez, amelyeket a legjobb festők festettek ennek a királynak, úgymint nevezetesen a luxemburgi palota galériájában ama híres Rubens által egynehányszor festett képjeihez és a *Pont-neuf*ön való rézstatuájához is. A királyné (Henricusné) is igen hasonlít azokhoz a képjeihez, ha jól jut eszembe, amelyeket azon galériában láttam. Vettem ezeken a képeken kívül a mostani dániai király képit is, amely amint minap némely dánusok mondották, a királyhoz igen hasonlít. Voltam azután Clairaut uramnál. Délután voltam Prince de Continál, s ott vacsoráltam is.

24ª Egész nap ki nem voltam. Degvignes uram nálam volt reggel és mondotta, hogy Bougainville uram akarna velem ösmerkedni, s úgy maradtunk, hogy holnap vagy holnapután őkegyelméhez menjünk együtt. Ez a Bougainville uram az Academia Inscriptionum tagja, és mostan egy Magyar Historia írásában forgolódik. Délután du Voissin uram volt nálam, sokáig beszélgettünk együtt. Tegnap Ferner uram keresett, hogy elbúcsúzzon tőlem, mert ma St. Germainbe ment, s ott mulat egynéhány hétig, azért amint mondja, hogy itt a svécus barátaival svécusul beszélvén nem tanulhatja jól a francia nyelvet, ott pedig magára lesz. Tegnap és ma nagy híre volt, hogy a konföderátusoknak valami szerencséjek lett volna a franciákon, és hogy ezek magokat visszahúzták Casselből Fulda felé; miben vala a dolog, még nem tudhatni.

25ª Reggel hozzám jött Degvignes uram, és őkegyelmével együtt Bougainville uramhoz mentünk. Ez a Bougainville uram, mint már oda feljebb kétszer is említettem, Magyar Históriát akar írni, s úgy látszik, hogy arra alkalmatos ember is, mert beszédéből jó esmeretségét láttam a magyar dolgokban. Kért erősen, hogyha lehet, szerezzem meg néki (amint mondja) azt a ritka könyvet, amelyet sok utána való járása után is még eddig sem tudott kezére kaphatni, tudniillik a Verbőczi könyvit, melyet Tripartitum Jusnak neveznek, de azután vettem észre, hogy nem ösmeri azt a könyvet, s konfundálja a Corpus Juris Hungarici-vel, amelyre nagyobb szüksége van, minthogy abban a diéták végzéseit láthatja, és azokból a históriára sok szükséges világosítást vehet. Azután megértvén a Verbőczi Tripartituma és a Corpus Juris között való külömbséget, maga is azt mondá, hogy több szüksége vagyon a Corpus Jurisra, de mind a kettőt, mint igen nehezen kapható könyvet, úgy tartotta. Én mondtam, hogy nálunk mindenik igen közönséges, és hogy mihelyt hazaérkezem, azonnal megküldeni el nem mulatom. Nagy históriát akar írni és igen bőven, amint mondja, nem is fog, ha igaz a szándéka, partium studiósus lenni, s majd talán inkább olyan históriát lehet tőle várni, mint amilyent hazája mellett buzogó igaz magyar írna.

Ifjú ember ugyan még, de máris nagyon beteges; amint mondják, ma frissen van, s holnap halálos beteg. Aposztémája vagy mije van.

Estve Prince Continál voltam. Igen sok személy volt ekkor itten. Voltunk vacsorára mintegy 150-en, kik közül talán 20 vagy 30 nem is fért be. Ez a Prince Conti felette nagy költséget tészen; minden héten kétszer ád vacsorát. A hétfői nem oly számos, de szeredán a koncertjire nézve sokan hozzá gyűlnek, s nagyobb része ott marad, mert minden, valaki egyszer prezentáltatott, azután hívás nélkül ott maradhat. Mind a hazafi, mind idegen igen szereti ezt a herceget.

26ª Reggel sehol sem voltam. Délután az olasz komédiában voltam. Játszották a *Caquet*et, Goldoni uram komédiájából fordított francia komédiát. Rendes darab. Ezelőtt játszódtak egy új komédiát: *Nouvelle École des Maris*. Szép komédia, s meg is tapsolták. Külömben ezen a tapsoláson nem indulhat el az ember, mert néha olyan helyet is megtapsol az auditórium, amely éppen nem érdemli. Ha két-három ember elkezdi a tapsolást, a többi után tapsol, s néha az tapsol nagyobban, aki kevesebbé érti. Voltam ebéd előtt Comte de la Marchenál, és így hibáztam feljebb. Délután a komédia előtt egy Briasson névű bibliopolánál voltam, ki holmi és igen jeles anglus könyvekkel bír; csak egyedül ő is van, akinek anglus könyve vagyon; de meg is borsozza. Csakugyan, minthogy nálunk ritka ezeket a könyveket kapni, szándékozom tőle egynehányat venni, mind magam a nyelvben való gyarapodásomra, mind pedig magára a dologra nézve, mert csak meg kell azt az anglusoknak adni, hogy az ő könyveikben több

tudomány és értelem vagyon, mint akármely más nemzet könyveiben; akármely részére adja magát az anglus a tudományoknak, igen többre viszi másoknál. De mitől van az, az a kérdés. Én itt azt sokkal nem vizsgálom, csak azt mondom, hogy kétségkívül a sokat tészen hozzá, hogy a nép gazdag. Amely nép gazdag, aközt több találkozik olyan, akit a mindennapi kenyér keresésének kedvetlen gondja nem rongálván, ideje van s kedve is, hogy a tudományokról gondolkodjon; ahol többen vannak a tudományon kapók, ott nem csuda, ha többen vannak azok is, akik tudnak, s többet tudnak másoknál. Amely nép szegény, hamar tanulatlanná is lesz. Nem éppen oly szükségtelen azért, hogy a népnek sok pénze legyen, mint első tekintettel tetszenék. Ezenkívül az angliai gubernálásnak formája is kedvez a tudományoknak. Minden ember azt gondolja s mondja, amit akar; másutt még tudni sem szabad mindent, nemhogy mondani. De ez igazán nem a diáriumomhoz tartozik. Csakhogy éppen üres lévén egyéb foglalatosságoktól, erről találtam gondolkodni, s ideírtam. Én ezt a diáriumot talán másért is írom, aki ezután olvassa, de inkább magamért. A dologra vissza! Vettem Briasson uramtól a Boyer anglus Dictionariuma kompendiumát, is 8° 2/vol. és az Addison munkáit in 8° 2/vol.

Írtam egy levelet a Cserhátra az én Johannámnak, kinek kedves levelit vettem az elmúlt esztendőnek utolsó napján, s még eddig oly reménységgel lévén, hogy mindenkor indulok, csak halogattam a választ. Pongrátz uramnak zártam.

27ª Voltam ebéden Clairaut uramnál. Abbé de la Caille, Montuclas uram és az apja Clairaut uramnak s az ifjú Haller uram ott voltak. Montuclas uram azt ígérte reménységem felett, hogy a maga *Histoire des Mathematiques*-ja exemplárját pennával korrigálni fogja, s nekem elküldi, s én küldjem azt őkegyelmének helyébe, amelyet fogok venni. Ez a Montuclas uram derék ember, a Históriáját igen jónak mondja Clairaut uram, én még nem olvastam. Délután Madame du Bocagehoz mentem Haller urammal, ki még tegnap előre megüzente az asszonynak, hogy hozzá megyünk. Jó szívvel látott, tanult asszony, s könyveket is írt, s nevezetesen egy poémát, melynek *Colombiade* a titulusa; Olaszországban egynehány litteraria societas tagja, még nem öreg, legfeljebb nincs 45 esztendős ránézve. A [. . . .] ugyan nem voltam. Erről a legelső ösmeretségemről egy kisség reménytelen kell azt megírnom, hogy a fogadott lokájom (szolgám) itt a du Bocagené asszonynak antikamarájában, ahol a cselédek voltak, ellopott egy köntöstisztító kefét, s rajta is kapták az odavaló legények. Ezt énnékem megmondván Mátyás, a szolgám, visszajövetelem után, még azon estve kifizettem s elcsaptam a gazembert.

28ª Gróf Stahremberg úrnál voltam reggel és du Voissin uramnál, kit megkértem, hogy Buffonnak újobban írjon, hogy el szándékozván,

hozzá akarnánk menni. Kértem 30 exemplárnak Hollandiába való küldése iránt is, melyeket Ádám öcsém kezibe szándékozom küldeni, hogy ottan osztogassa el jó barátimnak. Gróf Stahremberg holnapra ebédre hívott. Estve az opera Comique-ban voltam; a muzsika itten igen szép, és még szebb, mint a Theatre Italienen, a francia operát nem is említvén, mert ott Rousseaukénti, csak ugatnak. Szép nevezetesen a *Jardinier de Son Seigneur* mellett való muzsika. Szép hasonlóképpen a *Cadi dupé* muzsikája is és kivált két vagy három ária.

Március

1ª Voltam isteni szolgálaton a dánusnál. Azután kerestem de la Condamine uramot, de őkegyelmét nem találtam otthon. Ebéden voltam grót Stahremberg uram őexcellenciájánál. Ez az úr velem igen nemesen bánt most: én innen kedves szüleim akaratja szerint régen el szándékozván, a költségnek szűke miatt még eddig is el nem mehettem. Tartózkodtam pedig Stahremberg úrtól kérni, bizonyosnak tartván az üres kosár adást, mivel sokszor hallottam magától és körülötte valóktul, hogy néhány ízben sokaktul, úgymint Prince de Ligne Sulkowszki úrtól megcsalattatván már fogadást tett, hogy senkinek sem ád. Most mindazáltal látván, hogy a kedves szüleim segítsége csak nem érkezik, erőt vettem a szüleim akaratja teljesítésének kívánsága a szégyenen, s egy szerencsét próbáltam, mely jól is esett: kértem először 30 Louis d'ort, arra a Hollandiából Bodoki uramtól vett Wechselcédulára, melyet azért nem vettem volt fel, hogy még innen vissza akarnám azon pénzt küldeni, s ha felvenném, vesztenék — ha igaz a wechseles szava — mintegy 100 livret rajta. Ezt gróf Sternbergnek, az atyafiának mondottam meg; az megmondotta a követnek, ki a szekretáriusához igazított Piller uramhoz. Ennek megmondottam a dolgot, és egyszersmind jelentettem a más kölcsönt, 55 Louis d'or iránt, ha nem reménylhetnék-é? Azt mondja, hogy nem tartja éppen lehetetlennek, s javasolja, hogy írjak néki másnap egy cédulát (e mind a minap folyt, ezelőtt egy nehány nappal), melyet ő megmutathasson az ambassadeurnek. Írtam is, és amint tőlem kitőlt, megadtam a módját, azután harmadnappal Piller uramhoz mentem, s azt mondá, hogy az ambassadeur wechselcédulámot, melyet a minap ott hagytam volt, visszaadja, csináljak véle, amit akarok, s ezenkívül pedig ád kölcsön pénzt 80 Louis d'orig. Csak azon kér, hogy meg ne köszönjem néki mások előtt, mert más is kérhetne, ő pedig bizony másnak nem ád. Ezen a generóza ajánlásán én méltán csudálkoztam. Relegált pedig Piller uram a pénznek a kifizetése iránt 4ª márciusig, minthogy akkorig nincsen pénz a keze

között; akkor pedig pénzt vesznek. Még mindeddig is nem kaptam módját a megköszönésinek, örökké mások lévén nála.

2ª Minap Clairaut uramnál ebédelvén, őkegyelmével úgy maradtunk, hogy ma Saint Germainbe menjünk, s én arranézve ma jó reggel a szekeremmel őkegyelméhez mentem és a húgával Mademoiselle Goulierrel együtt Saint Germainbe mentünk Ferner uramhoz, kiről már feljebb. Vagyon Saint Germain mintegy öt francia mérföld vagy lieue, amint a franciák nevezik. Vagyon itten egy régi kastély, hol ezelőtt a királyok laktak. Kívülről nem látszik szépnek, s minthogy rossz idő volt, belől meg sem néztük. Négy bástyája vagyon, mint majd minden régi építők gusztusa hozta magával. Vagyon itt Saint Germain mellett mindjárt egy erdő, hol a király vadászni szokott, s nevezetesen ma is vadászott. Ennek megnézésére kimentünk a szekeren a Ferner uram [....] az erdőbe, arra a helyre, ahol a király a hintóból le szokott szállni, mert hintón jő Versaillából, s lóra szokott ülni, melyet a franciák *rendezvous*nak neveznek, mivel ott gyűlnek a vadászseregből valók egybe. Vagyon itt egy kis épület, mely csak szín-forma, s majd csak arra való, hogy amikor a király a hintóból leszáll, ott lóháti módon öltözhessen, de az épület éppen nem szép, s nem is szükség az oly kevés hasznú épületnek szépnek lenni. A király eljöve csakhamar, hogy mi odaérkeztünk, egy nyolclovú hintón, a lovak pejek, de nem felette ritka szépségűek voltak. Ott leszállván csakhamar lóra üle, felöltözvén elébb abban a házban rodingottéba (ez a franciáknak vesztegelő köntöse, melyet esőben hordoznak) és stieffelbe. Egy fejér anglus lóra ült. Ez a ló nemcsak nem szép, hanem ugyan rút is volt, ránézve vén is lehetett. A király éppen a szekerünk előtt menvén el, a süvegit levette, melyet mi annak tulajdonítottunk, hogy Clairaut uram leány atyafia ott volt, ki azonkívül, hogy asszonyi nemből való, rendes ábrázatú is, sokat is csúfoltuk ezzel őkegyelmét. Onnan visszamentünk Saint Germainba, és utunkban láttuk az ott való vidéknek igen szép prospektusát, melyet Ferner uram, hogy megmutathasson, szántszándékkal olyan helyre vitetett a szekérrel. Voltunk *au Prince de Galle Visavis de la Panrisse*, ahová tudniillik Ferner uram szállott. Hazamenvén későn, 9 óra tájban elkértem Clairaut uramtul a Boskovits nevű jezsuita verseit, kiket Londonban írt, deákul, a nap és holdban tapasztalható homályosságokrul eklipszisek alkalmatosságával. Ez a Boskovits uram születésire, amint itt mondották, raguzai fi; itt is volt egynéhány holnapig, közelebb pedig Londonban, hol oly jól tudva magát alkalmaztatni, hogy ámbátor jezsuita, a Regia Societas membrumának választatott; most onnan eljött, és a jövő június holnapnak 6-dik napján a *Venusnak* a Napon való általmenetelit Constanzinápolyban fogja observálni. Azt mondják, hogy igen alkalmatos ember. Voltam még visszajövetelem után Tennon uramnál, híres kirurgusnál látogatni, mert engem minap keresvén,

énnékem illendő volt hozzá mennem, nappal pedig nem kapja az ember otthon.

3ª Versailliába mentem csak magam; kedd lévén a szokás szerint az ambassadeurökkel a királyt, a királynét etc. megjártuk, azután pedig láttam, hogy megyen véghez az a Solennitas, amelyet a francia *Sceau*-nak nevez, vagy mit tészen az, mikor a király ilyen Sceaut tart (tient le Sceau). A királynak most Garde-sceauja vagy pecsétőrzője nincsen, s miért nem nevez, nem tudom, talán rész szerint azért, hogy avval a hivatallal a partikuláris emberek kezébe menő, amint mondják, sok jövedelem a király kasszájában maradjon. Nem lévén azért ilyen pecsétőrzője, maga viszi annak hivatalját véghez ilyenformán: az antichambre-be, abba a házba tudniillik, amelyből egyfelől a király hálóházába, másfelől a galériába mennek, tesznek egy hosszú asztalt, annak a végibe ül a király, kétfelől a Conseillers d'Etat, akkor ült ott talán öt, azoknak háta mellett állanak más tagjaik azon konzíliumnak, kiket [....] neveznek. A subskribálni való leveleket, melyeknek igen nagy száma van, a király kezibe adják, némelyiket subskribálja, némelyikre csak ezt írja: *Scellé a la charge des oppositions*, de micsoda természetű leveleket subskribál, és micsodára írja ezt, azt nem tudom. Gyanakszom, hogy némely dolgokat itt úgy viszen véghez, mint király, s akkor subskribál, némelyeket s nagyobb részét, mint Garde-Sceau, s akkor talán nem subskribál, de nem tudom bizonyosan, úgy van-é, mert ennek a solennitásnak a neve arra mutat, hogy a király itt egészen csak azt vinné véghez, amit a pecsétőrző szokott véghezvinni; de ez legfeljebb is csak a levelek körül lehet igaz, mert azok közül való dolgot elvégezvén, egynéhány instansnak grátiát adott a konzíliumával együtt, melyet nem hiszem, hogy a Garde-Sceau cselekedhetnék; de ezt sem tudom bizonyosan. Elég az a dologra, hogy amely leveleket a király vagy subskribált, vagy azt írta rá, amit feljebb mondtam, (némelyiknek a textusába is írt, ahol ürességet hagytak, kétségkívül a nevezetesebb szókat írta oda, mint a nevét az embernek, vagy valami számot), egy embernek odaadták, aki az asztalnál állott, s ez megpecsételte, de a pecsételésnek soha parasztabb és gorombább módját nem láttam. Amely levelet megpecsételni kellett, abba bévágott egy kevéssé, s ennek a keskeny felire egy darab viaszkot tett, s a pecsétbe belényomta. Két pecsétet nyomott pedig, azon egyik nagy volt, a másik kicsiny, a nagy az egyik oldalán a viasznak, a kicsiny a másikon, s ez a pecsét osztán csak rajta marad, s inkább egy darab viaszkhoz hasonlít, mint pecséthez, s valahány van, mind különböző nagyságú és formájú, mert csak amint hamarébb éri az az ember, úgy csinálja gondolomra a viaszot, s egy minuta alatt kettőt, hármat is megpecsétel. Ezt akármely kis dolog éri is, minden pecsétformáját elveszti, s minthogy csak a papíros vagy pergament szélin áll a pecsét, könnyen leszakadhat. Ezeknek a levelek

pecsételésének vége lévén, megesketett a király három embert bizonyos hivatalokra. Ez is kétségkívül a Garde-Sceau hivatala. Az esküvés ilyenforma volt: Esküszöl és fogadod az Isten előtt, hogy ebben s ebben a hivatalban hűségesen eljársz, etc. Aki esküdött, térden állott.

Annakutána talán 4 vagy 5 instanciát olvastak fel grácia iránt, az egyik kópia a király keziben volt, a másik annál, aki olvasta. Mikor elolvasták volna, a király a szemével eljárta a konzílium tagjait, először az utolsókat, azokat tudniillik, akik a háta megette állottak a leülteknek, s azután a leülteket, mintegy tanácsot kérvén tőlök. Mindenik csak meghajtotta magát, hogy „Consential", s azután subskribálta a király, s az ilyen [....] zöld viasszal pecsételték meg, a közönséges leveleket sárgával, némelyeket, de nem tudom, miféléket, veressel. Így lett vége a *Sceau*nak, mely tartott mintegy 2 órát, s harmadfél órakor délután volt vége. Onnan én ebédre, mint szokás, Duc de Choiseuil-höz mentem. Délután öt óra előtt a kápolnában prédikációt hallgatni mentem. Ott volt a király, a királyné, Delfin, Delfinné etc. Egy abbas prédikállott nagyobb [....] mint ésszel. Annak vége lévén, a komédiába akartam menni, de későn érkezvén, be nem férte sok másokkal együtt. Hazajővén Párizsba, ott találtam a Comtesse de la Marche csütörtökre vacsorára hívó céduláját és a de la Condamine uramét, melyben de la Poplinière uramhoz hív, de már késő volt, mert hét órakor kellett volna ott lennem, én pedig 9 órakor érkeztem meg Versaliából. Ez a de la Poplinière uram egy gazdag Fermier General, ki annyival jobb a többinél, (60-on vagynak), hogy amit rosszul keres, ismét kiadja, de szerencsétlenségre nem azoknak, akikben húzta, hanem az udvarára költ. Tart ez egy 14 muzsikásból álló koncertet, mely minden héten kétszer tartatik, s akkor egyszer mind vacsorát is ád. Ide régen igyekeztem elmenni, de mindeddig is módom nem volt benne, most de la Condamine uram odavitt volna, de én elkéstem.

4ª Tegnap estve nálam talált cédulája szerint a banquier Tourton és Baurnak, ma hozzájuk mentem és tőlök Kühner uraimék asszignációja szerint 3000 livrét felvettem. E több lévén annál, amit én kedves szüleimtől kértem, reménységem felett, de igen jól esett. Onnan gróf Stahremberghez mentem, és megköszönvén jóakaratját az ajánlásában a kölcsönnek, mondtam, hogy 20 Louis d'ort veszek mégis tőle, ha utamban meg találnék betegedni, mégis szükségem lesz reá. Estve Prince de Continál voltam.

5ª Egy cédulát írtam Madame du Bocagenak, és a könyvemnek egy exemplárját küldöttem. Délután magam is hozzá mentem, s Gyöngyösiről, a mi poétánkról beszélvén, nagyon kértek mind maga az asszony, mind egy Abbé Barthelemi, kinek inspekciója alatt vagyon a Cabinet des Medailles, és kiről a maga helyin már emlékeztem, hogy francia nyelvre fordítsam, és bizonyos igen nagy becsületet fogok

magamnak véle szerezni etc. Estve Comtesse de la Marchenál voltam, 24-en voltunk vacsorán, ide az ember nem jő, hacsak nem hívják. Egy levelet írtam kedves atyámuram őnagyságának.

6ª Voltam a Rousseau uramnál du Voisin urammal, Montmorencyban, mely mintegy három lieue Párizshoz. Ide húzta meg magát Rousseau uram már 7 esztendőtől fogva, s amint mondja azoltától fogva Párizsban nem is volt, egyszer a *Boulevardsig* elment, sőt, azt mondja, egy házban is volt, amely Párizsba ér, de a Boulevardtól ment bé, s a párizsi utcában nem volt. Se du Voissin uram, se én nem ösmértük őkegyelmét, de du Voissin uram két rendben írt odamenetelünk iránt. Először Rousseau uram mentette magát, hogy felette foglalatos, másodszor most, amikor odamentünk, hírt adván előre du Voissin uram, igen jó szívvel várt, s minthogy du Voissin uram azt írta, hogy csötörtökön, mely tegnap volt, megyünk oda; akkor délelőtt előnkbe jött gyalog, szinte Saint Denisig, amely ide Montmorencyhoz másfél vagy óra, de mi tegnap nem jöhetvén du Voissin uram hivataljabeli éppen elkerülhetetlen dolgára nézve, a jóembernek csak üresen kellett visszajönni, melyet mi felettébb is sajnálottunk. Szállottunk megérkezvén au Cheval Blanc, Fejér Lóban. Onnan mentünk Rousseau uramhoz. Először a fogadott lakájom indulván el, megcsaltuk magunkat, mert ezelőtt Rousseau uram a falun kívül lévő, egy Hermitage nevezetű (az volt-é valósággal valaha vagy nem, nem tudom) helyben lakott, s azt gondolta, hogy most is ott lakik, s kimentünk volt a helységből arrafelé, míg osztán egy asszony az úton találván, az a hibából kivett, s visszaigazított a városkába, hol Rousseau uramhoz mentünk egyenesen. Minthogy ez a Rousseau uram jeles elméjére és részszerint különösségekre is oly nagy nevet szerzett magának, nem tartom éppen szükségtelennek nála lévő létünknek egy kisség bő leírását adni; az ilyetén embereknek házi dolgaikbul sokat ítél az ember a természetekrül. Bémenvén hozzá, egy rút, fótos schlafrockban találtuk, s ha nem tudtuk volna, hogy Rousseau, valami piszkos vargának gondoltuk volna, kivált oly minden csinosság nélkül való szobában, ahol eszik és főznek is. Ez igen kicsiny szoba s egyszersmind konyhája is, itt szokott ebédelni; feljebb vagyon egy szobája, hova grádics szolgál; e csinosabb, sőt majd csinos is. Megérkezvén igen jó szívvel látott, s elvezetett a donjonba, mely a szobájától egy kis kerttel választatik el. Donjonnak neveznek a franciák minden efféle kis épületet, amely valami kitetsző helyen van. Ebben a donjonban meglehetős csinosan van holmi, de csak igen parasztosan. Láttam nevezetesen itt a prussziai királynak egy nyomtatott képit, melynek az alján a rámájára volt ragasztva egy kis papíros, azon volt két francia vers, mely igen mérges volt a prussziai király ellen, de eszemben meg nem tartottam. Ottan beszélgetni kezdvén, legelőször is a könyvemet hozta elé, melyet du Voissin uram

még minap néki megküldött, s nagyobban megdicsérte, mint a könyv érdemlette volna. Ebédhez ülvén a feljebb említett szobában, nem sokat, de jól ettem; volt egy leves, tehénhús és egy lére csinált lapin, (ez majd olyan, mint a földi nyúl). Ezenkívül volt egy már régen megkezdett pástétom, s jó sajt, vaj, jól állott szőlő, s egyszóval igen jó, de csak közönséges és minden ceremónia nélkül való ebéd, mely kétségkívül annál jobbízűn esett, mentül parasztosabb volt. Egy leány vagy asszony is ett velünk, aki Rousseau uramnak, amint látom mindenese, gazdasszonya, szakácsnéja etc. Nem szép és arcra nézve akárki előtt is gyanúságon kívül való. Ebéd után a szekerünket elküldöttük Bare nevű faluba, melyen keresztül kell menni Párizsba menvén, hogy ott várjon meg, mi pedig Rousseau urammal, hogy a vidéket megláthassuk jobban, gyalog sétálni mentünk. Ez a Montmorency egy hegyen esvén, mind az a ház, ahol Rousseau uram lakik, mind pedig a vidéknek nagyobb része igen szép tekéntetű hely. A sétálásból visszamenvén Montmorencyba, ott a templomot megjártuk, hol a Montmorency-famíliának egy igen szép monumentuma van, ritka szépségű márvány oszlopokon. E mellett a templom mellett a *Pères de l'oratoire*-ok klastroma vagyon. Azután megmutatta őkegyelme a Maréchal de Luxembourg palotáját és kertit; a palotája is szép, de kivált a kert igen dicsőséges gusztussal van csinálva; nincsen benne se statua, se egyéb igen fényes cifraság, de a kertnek elrendezését és a belőle való kinézést nehéz feltalálni másutt, s valóban ritka dolog, és töméntelen költségbe is került, hogy mind a terasz a kertben, mind annak a hegynek nagy része, amelyen a palota van építve, emberek kezivel rakattatott, amelyen elhűl az ember, amidőn látja. A kertben vagyon egy mulatóház; annak egy résziben Rousseau lakik néha, mikor Maréchal du Luxembourg ottan van, kit igen nagyon szeret és becsül Rousseau uram, jóllehet közönségesen a nagy uraknak nem jó barátja. Ezt a kertet ezelőtt egy Croisaz nevű ember csináltatta s bírta, kit hogy megkülönböztessenek a nála még gazdagabb Croisaz nevű atyafiátul, *Croisaz le Pauvre* vagy szegény Croisaznak neveztenek, jóllehet mely gazdag lett légyen, csak ez a kert is eléggé mutatja. A Rousseau uram szobájában, a kertbeli házban, mely Maréchal de Luxembourghoz tartozik, egynehány indiai nyilak vagynak; néha azokkal való lövöldözéssel mulatja magát. Ezt a palotát megnézvén kívül, kimentünk a kertbül, s elkísért Rousseau uram egészen Bare-ig, hol a szekér készen várt. Többet jártunk ekkor Rousseau urammal 3 óránál vagy legalább könnyen annyit, ott elválván egymástól, megcsókoltuk egymást, s úgy tetszik, hogy engemet szeretett. Rousseau uram ránézve mintegy 45 esztendős ember, kicsiny inkább, mint nagy, testére nézve vékony is, egy kisség meggörbedt. Friss és eleven beszédű, éles elméjű, amit a francia esprit-nek nevez, az igen sok van nála, ítélete is jó, gondolatja éles, s jól is ki tudja adni, mert ma nem hiszem, hogy

senki hathatósabban írjon nála; társalkodása nem lankadt, mert sokat beszél vagy legalább ezúttal elég beszédes volt, mindazáltal mégsem lehet jókedvű embernek mondani. Némely magaviselésében s szentenciájában különös, de még különösebbnek akar tetszeni, amint észrevehettem, mint amilyen. Ez volt talán egy az okok közül, hogy az emberek társaságából félrehúzta magát. Azt mondja, hogy sohasem alszik egy fertály órát egy végtiben, többtől fogva 15 esztendőnél, s nem aludt ugyanannyi időtől fogva soha egy órát mindöszve egy éjszaka, s azt nappal sem pótolja ki, mert akkor sem alszik. Ha ez igaz, aminthogy nem is igen mond olyat, ami úgy nincs, én csudálom hogy él, nemcsak él pedig, hanem a szemei tiszták s fejérek. Az öltözetében is, valamint egyéb dolgaiban, gyanakszom, hogy egy kevéssé keresi a különösséget; kétségkívül a lábaujjainak bogossága vagy valami olyan okra nézve, mindenik papucsa fejének a közepin egy lyuk van vágva csillagformán. A papucsa talpa fából van nagy részint, hogy — amint mondja — szárazabban járjon, s tovább is tartson a papucs. Szegény állapotja és élésének módját csak maga gusztusának lehet tulajdonítani, mert ámbátor most valósággal szegény és pénztelen, csak rajta állana, hogy több pénzre tenne szert, de nem akar, amint mondják, senkinek jóakaratjából élni. Most leginkább a muzsikájábul él, mert amellett, hogy tudós ember, nagy muzsikus és kompozítor is, s mások kívánságára komponál, s a rendes jutalmát elveszi, de azon feljül nem. A minap, azt mondják, hogy Prince Conti, valami kompozíciójáért Rousseau uramnak talán 50 Louis d'ort küldött, melyből Rousseau csak 2 Louis d'ort vett el, s a többit visszaadta.

Ebből az expedícióból estve 8 órakor érkeztem haza Párizsba a szállásomra. Ezen az úton megpróbáltam a minap 11 Louis d'oron s 6 livren, azaz 270 livren vett szekeremet; igen jónak találtam.

7ª Reggel slafrocknak való [....] vettem, melyet itten Rat de sicilének neveznek. Voltam Clairaut uramnál, valami experimentumot csináltunk az új Dolond szisztémája szerint, mely az optikában való Newtonéval ellenkezik. Délután sok vizitákat tettem, de senkit sem találtam otthon, hanem csak kártyával búcsúztam el tőlök, otthagyván rajta a nevemet, és azt, hogy el akartam búcsúzni. Most minden ember a komédiában volt, mert ma volt az utolsó komédia húsvétig az innepekre nézve. Az egy Opera Comique, minthogy Szentföldön van, egy héttel tovább játszik.

8ª Voltam ebéden Clairaut uramnál, Madame de Bocage is hívott volt tegnap, de megmentettem magamat; itt volt Tennon uram, l'Abbé Marlai és mások, s a többi között Ferner uram, a svécus, kitől elbúcsúztam, és azt ígértem, hogy neki írni fogok onnan hazul. Béírta nevit az albumomba, valamint szintén de la Condamine uram is ma reggel, ki egy adresszet is adott Lunevillebe. Tegnap da la Condamine

uram de la Poplinièrehez vivén, ott megösmerkedtetett rendesen, mert azt mondta neki, amint ő is, én is gondoltam tudniillik, hogy nem akartam addig elmenni Párizsból, míg koncertjit meg nem hallom. Mára azért elhívott de la Poplinière uram 6 órára, amidőn a koncert el szokott kezdődni nála. Ma ott voltam délután, az asszony is éneklett és jelesen, az úr már feljül van a 70-en, az asszony pedig nincs 30. Nagy udvart tartó gazdag publikánus ez. Amit tegnap de la Condamine együgyű igazságszeretésből mondott, igaz volt, csak a muzsikájáért mentem hozzá.

9ª Mentem Chantillit megnézni, ez a Prince Condé kastélya, mintegy 9 francia lieue ide, azaz 4 1/2 posta. Egy posta-chaiset fogadtam, s csak magam mentem, hogy ne legyek kéntelen többet fizetni két lónál. A (vieux Chateau) régi kastély, amely nagy, csak arra való, hogy amidőn a király odamegyen, ott lakik az egész udvarával együtt, egy folyosón mennek ettől elrekesztett épületbe, melyet Chateau neuf vagy petit Chateau-nak neveznek. Itt lakik maga Prince Condé, mert a másikat, mint már mondtam, csak a király számára tartja. Ez a kicsiny kastély kívül nem mutat nagy dolgot, belől meglehetős, de mégsem érdemli meg, hogy az ember Párizsból ide csak azért jőjjön ki. Mi mint praesentia famam. Egy galéria szép van benne, hol a nagy Condénak győzelmei és nevezetesebb hadi viselt dolgai fel vagynak festve szépen. A régi Chateau nagy épület, de nemigen reguláris. Láttam a *Sale d'armest* is, itt mindenféle régi hadieszközök vagynak. De semmi sem oly szép Chantilliben, mint az istálló, mely nagy és igen magas, s mind faragott kőből való épület. Mikor ezt megláttam, azt mondottam, hogy szebb háza van a Prince Condé lovának, mint magának. S az igaz is, ha mindeniket a maga nemiben nézi az ember, mert a Prince Condé háza olyan ember rezidenciájának nemcsak nem ritka dolog, de csekély; de lovaknak ilyen lakhelyét nem mindenütt látja az ember. Azt a hibát kaptam mégis benne, hogy felette magas, s a lovak kicsinyeknek tetszenek benne. Eznap visszajővén Párizsba, mentem még estére Prince Contihoz, kinél a szokás szerint vacsora volt. Ekkor Maréchale de Luxembourgnéval és Madame la Comtesse de Boufflerrel megösmérkedtem. Maréchal de Luxembourgné kért, hogy adjak néki egy exemplárt a könyvemből, mely iránt kétségkívül hallott valamit azelőtt, talán gróf Sternbergtől. Beszéltünk sokat Rousseau uram felől, kinek — mint már annak helyin emlékeztem — ez az asszonyság férjestül együtt patrónája.

10ª Reggel sok helyeken és nevezetesen Clairaut uramnál voltam, kitől el is búcsúztam. Ebéden gróf Stahremberg uram őexcellenciájánál, ki ekkor idejében ebédelt egy órával, mint rendszerint, azaz egy órakor délután, minthogy a Revuere akart menni, hová én is ebéd után kimentem. Ígért ekkor gróf Stahremberg úr egy adresszet gróf Posztatzkihoz, a felséges asszonyunknak Monachiumban, a bavariai

udvarnál lévő követjihez. Ebéd után a *Revuet* mentem megnézni. Volt ekkor a francia és a schweizer gvardiának Revue-je, az első mintegy 4, a második mintegy 2 ezer és egynéhány százból áll, mindkettő gyalog. A francia gvarde kék, a schweizer veres uniformában van. Ment véghez ez a Revue az *Elisée*n túl a bologni erdő (Bois de Boulogne) mellett. A király maga ott volt lóháton sok számtalan urakkal együtt, kik közül egyik éppen a király előtt rútul járt, mert a lováról lehullott, de ismét csakhamar felült, megfogván az elszabadult lovát a király kengyelfutói. Igen sok nép gyűlt ezen Revue nézésire, szekeren, lóháton és gyalog. Tartott mintegy két óráig. Ami az egzercíciumokat nézi, e bizony ingyen sem akkurációval megyen véghez, mint kellene. Amint elmarsíroztak a király előtt, egy-egy rendben talán csak 20 ember ha volt, mégis igen görbe volt ez a rövid línea is.

Azután voltam a Maréchal de Luxembourgnénál, és maga otthon nem lévén, két exemplárját a könyvemnek tégnapi ígéretem szerint otthagytam nála. Voltam Mademoiselle Bagarottinál is, ki mint gróf Sternberg mondotta, nékem egy adresszet ígért *Lunevill*ebe, de ez sem lévén otthon, egy cédulát hagytam evégre nála.

11ª Reggel Versaliába mentem, hogy ottan a *menazsériát* meglássam. Vagyon ez a *menazséria* az egyik oldalában a versaliai kertnek. Tartatnak benne mindenféle ritkább s idegen tartományokból való állatok, kik közé számlálják a bialt is, mert a több állatok között azt is mutatták. Láttam itt struccmadarat, oroszlánt, tigrist, (mindenikfélét láttam volt már másszor), fejér szarvast kettőt, fejér dámvadakat. De mindezeknél rendesebb egy most nemrégen Afrikábul (ha jól jut eszembe) érkezett öszvér, melynek itten *Âne de Zébre* a neve, de nem helyesen, mert mind nagysága, mind egyéb testállása nyilvánvalóvá tészi, hogy öszvér inkább, mint szamár. Csudálatos szép tarkasága van. Fejér és fekete sújtások lévén rajta, azok oly egyarányúlag vagynak elosztva, hogy egyik oldalán éppen úgy s olyan formálag vagynak, mint a másikon. Úgy, hogy ha az ember nem tudná, azt gondolhatná, méltán, hogy festés. Láttam szárnyas állatokat itten, különböző sneffeket, récét, ludat, hattyút etc. Egy arra rendeltetett schweizer mutogatja mindezeket. Ezeknek az embereknek nem szabad elvenni a diszkréciót; azért is mikor valamit ád az ember nékik, félrefordulnak, mintha nem akarnák elvenni, de azonban nyújtják a kezeiket. Ez mindenütt így van azokkal az emberekkel, akik a király házait, kertjeit etc. egy vagy más helyt mutogatják. Nem tudom, ha nem lehetne-é ezt is a francia szélnek tulajdonítani.

Láttam a Trianont is, mely a kertnek a túlsó oldalában vagyon, tudnillik a menazsérié-vel általellenben való oldalának a végiben. Ez olyan épület, hová a király néha magát mulatni mégyen, vagy legalább arra vagyon építve, csak alháznak; nem nagy s nem is felette dicsőséges.

Láttam az úton a király gondoláit, melyeken néha hajókázik a kert közepin levő tóban, melyet *Grand Canal*-nal neveznek. Ezek a hajók egy szín alatt vagynak. Nem derék portékák, s a hollandiai közönséges úriemberek némely hajócskáinál sokkal alábbvalók. Mellette ennek a Grand Canalnak laknak a hajósok, akik ezekkel a hajókkal bánnak. Nevezik ezt a nyomorú helyet büszke névvel Petite Venise-nek; de ha olyan nagyban Velence, mint e kicsinyben, nem nagy csudára méltó dolog. Megjárván eszerint a kertet, ebédre mentem a *Croix Blanche* nevű fogadóba. Ebéd után mentem a király istállójába, de minthogy itten kétségkívül teljességgel se elfordulva, se másként nem szabad elvenni a diszkréciót, senki sem is mutogat semmit az embernek, hanem ki-ki néz, amit akar. Külömben az istálló épületiben nincs semmi oly különös, amint az ember gondolhatná; a chantilli szebb. Nem is csinos az istálló, sok csekély és alávaló lovak is vagynak benne. Nagyrésze az ablakoknak bé volt téve, azért amint mondják, hogy azok a lovak, amelyek tegnap a királlyal a Revue-re mentenek és következésképpen megfáradtanak, alhassanak. A király egy szürke vagy inkább fejér lovon volt. Hogy az istálló nem csinos, azon nemigen csudálkozhatom, ha mostani állapotjáról lehet másszorról is ítélni, mert keresztülmenvén egy istállón, ahol több volt 100 lónál, alig láttam 3 lovászt, de minthogy lehetetlen, hogy ennyi lovász csak így is viselhessen a lovakra gondot, kétségkívül másszor többen vagynak. A királyné lovai más istállóban vagynak, de oda nem mentem, gondolván, hogy csak olyant látok ott is, mint itt. Visszamenvén Párizsba, utamban meg akartam nézni a szevri porcelánfabrikát, mely az út mellett esik, de azt mondá az ott való schweitzer, hogy nem lehet megnézni a controlleur general, ki ekkor Bertin uram volt, híre nélkül. Onnan továbbmenvén a rendes Párizsra menő útból kitértünk, hogy a Meudon alatt lévő butéliás kutat megnézhessem. Itt semmi újságot nem láttam, csak butéliát csinálnak. Estve még Prince de Continál voltam. Mademoiselle Bagarotti a Lunevillebe gróf de Croix-hoz szóló adresszet elküldötte. A szabót tegnap kifizettem.

12a Sok helyeken voltam, s ismét elmentem Clairaut uramhoz búcsúzni ily okon: minap elbúcsúzván, a húga egy kevéssé gyermeki módon viselvén magát, azt Clairaut uram ott előttem szó nélkül nem állhatta, melyre nézve a leány elfakadott sírva, s én elbúcsúztam. Minthogy pedig tudtam, hogy a mademoiselle ezért megszégyenlette magát, ennek a dolognak helyben ütésire ismét odaírtam, hogy hozzájok megyek búcsúzni, s meg is marasztottak ebédre, s láttam, hogy a dámának igen jólesett ez az ő kedviért való odamenetelem. Voltam ebéd előtt Bougainville uramnál is, ki az albumomba béírta a nevit, s korrespondenciámot kérte. Gróf Stahrenberg úrtól elbúcsúztam. Az aranyóráért megfizettem 24 Louis d'ort, még régen megadtam volt 11 Louis d'ort, ma a hátralévő 13-at. Mindeneket egyszóval kifizettem.

13ª Elindultam Párizsból postán az itt való rendelések szerint 5 lóval, mert ha négykerekű szekéren három személy van, 5 lóért, ha kettő, négyért kell fizetni, de megcsaltam volt magamat, mert csak 4 lovat hozattam, gondolván, hogy a postillit rábeszélhetem, hogy az első postán semmit se szóljon. Igérte is oly kondícióval, hogy fizessem meg neki az 5 lovat; én nemcsak erre ráállottam, hanem még az első stáción neki a szokás felett való trinckgeldet adtam, de a rossz ember kétségkívül elárult, mert azon a postán ismét öt lóért és azután Reimsig mind annyit fizett' m. Másképpen ha szinte ő nem szólott volna is, a rendelés igen közönséges, és minden postamester előtt nyilván vagyon, és csak feledékenységekben nyerhettem volna valamit. Ez egész nap és éjszaka mentem, s nem kevés félelemmel a soissoni erdőn, mely külömben is tolvajokrul híres, s nevezetesen Cartouchenak nagy fészke volt, de ma is, amely már régen nem történt, egy mészárost 3 tolvaj 1000 tallérától, azaz 3000 livreétől fosztott meg. Ezt nékem ott az erdőn túl való postán *Villers-Cotterets* névű helységben egy kalmár asszony mondá meg, kitől egy Louis d'ort váltottam fel. Mindazáltal mind azért, hogy siettem, mind az isteni gondviselésben bízván, csak keresztülmentem én az erdőn éjszaka, s még árnyékát sem láttam a tolvajnak. Ha jött volna, semmi puska nem lévén nálam, nehezen tudtam volna magamat menteni; s nem is voltam pedig éppen olyan állapotban, hogy énekelhettem volna előtte.

14ª Reggel Reimsba érkeztem, s megjártam mindjárt, ami megnézésre nevezetesebb volt. Voltam 1° a katedrále templomban, mely nagy és szép épület, nevezik ezt *Notre Dame* templomának is. 2° A Szent Remigius templomában, ki idevaló püspök volt. Itten láttam a Szent Remigius cifra és drágakövekkel megrakott koporsóját és ugyanott azt a híres ampullát, olajos kis korsót, melyet a tradíció szerint a galamb hozott le az égből, mikor Clodoveust — első keresztény francia királyt — megkoronázták. Mikor ezt a históriát beszélte a benediktinus, aki mutatta, maga is csak mosolygott, és mintegy szégyenlve mondotta, látván, hogy én nem a hívők közül való vagyok, s csak azt mondá, hogy amint a história tartja. Mindazáltal akárhogy legyen az, ez igaz, hogy mikor a francia királyokat megkoronázzák, mely itt szokott rendszerint véghezmenni, akkor ebből az olajos korsóból egy tő hegyin vesznek, és azt egyéb olajjal megelegyítvén, avval kenik meg a királyt ott, ahol illik. Ez az ampulla kicsiny, mint egy patikai kis csős üveg, cifra, aranyos ezüst vagy talán tiszta arany tokba van foglalva, mely tok olyanforma, mint egy korona, s annak a közepibe van téve. A köznép azt is mondja róla, hogy amikor a király beteg, az e korsóban lévő liquor színe megváltozik, mikor pedig a király egészséges, akkor ez is megtartja a maga színit. De a benediktinus ezt nem mondta, külömben is ezek a barátok tudósabbak a többeknél, és kivált a históriában jártasok.

Nevezik Szent Remigiust franciául *Saint Remy*nek. 3° A szent Nichez vagy Niquez templomát; itt nincs mit látni, hanem kívül a Szent Niquez statuája, kinek a feje el lévén ütve, a fejit a keziben tartja. Ez bizonyosan barát és nem statuárius találmánya. Innen megindulván ismét úgy csináltam, mint a párizsi postillionnal, de mostan jobban sukcedált, mert innen egészen Lunevilleig 4 lóval fizettem csak.

15ª Megérkeztem Nancyba, két óra tájban délután, és aznap ott is maradtam. Nancy Lotharingiának fővárosa. Nem nagy, de csinos városocska. A piaca kivált a legcsinosabb piac azok között, amelyeket én eddig láttam; de ámbár sokan minden tekéntetre nézve első piacnak tartják, nemcsak Franciaországban, hanem egész Európában is, nékem mindazáltal úgy tetszik, hogy a csinosságon kívül nyomába se hág a *Place de Vendome*nak Párizsban. Mert igaz, hogy ez a piac mind szép, mind jó gusztussal vagyon építve, és dicsőséges épületek vészik környül, de egyik az, hogy koránt sincs olyan nagy, mint amaz, másik az, hogy kevés épület vészi környül, és amint az épületek nem ragadnak egymásba, azokat az üvegeket vas és részszerint finom arannyal megaranyozott rostély tölti bé, s azzal kötik mintegy öszve a két egymás mellett lévő épületet. Ez, igaz, hogy szép díszt ád a piacnak, de csak mégsem olyant, mintha a rostély helyett épület volna. Az egész piacot csak két épület veszi környül ilyenformán:

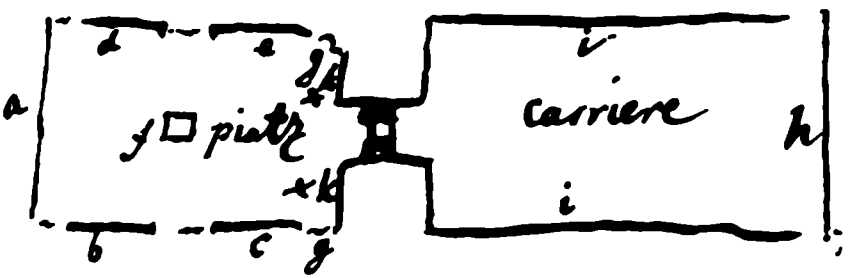

a) a városháza, itten a mostani Lotharingiát ideig bíró lengyel király Stanislausnak egynéhány szobája, hogy mikor idejő Nancyba, leszállhasson. Ezek a szobák éppen nem fejedelmiek, vagyon talán 3 vagy 4 a palotán kívül, mindenik csak ama szép ugyan, de csak papíros spillérral van béhúzva. Az épület magában dicsőséges, a más épületek *b)*, *c)*, *d)*, különös emberek épületjei, legalább olyan épületek, melyeket idegeneknek nem mutogatnak, nevezetesen *b)* az Alliot uram háza, kihez nékem Condamine uram adresszet adott: *e)* A komédiaház, mely igen szép, a teátrum nagy, és jól van elrendelve. A komédiások nem mindenkor

vagynak itt, hanem — minthogy itt rosszul élhetnének — el más provinciákba is járnak Franciaországban, s nevezetesen most itt nem voltak; kétfelől a *g)* szegleteken két igen szép kút van, a faragása a statuáknak gyönyörűséges. A közepin a piacnak *f)* a mostani francia királynak gyalogstatuája rézből, de éppen nem hasonlít hozzá. Erről a piacról mennek a Carriere-ba; ez ismét mintegy piacforma és igen dicsőséges hely. *i)* Kétfelől szép és egyirányú épületek; *h)* az Intendance, amint nevezik, hol az intendánt lakik, mert ámbátor Stanislaus keze alá adta a francia király Lotharingiát, mégis vagyon itt részről egy intendánt vagy inspektor. Itt az Intendance-ban vagyon egy szép ebédlő palota, a többi még nem kész. A közepin a Carriere-nek igen szép sétálóhely vagyon. Az Intendance háta megett pedig egy kis kert. *k)* kétfelől kafféház, billiárd-házak etc.

A piacot a lengyel király Stanislaus építtette, mind egyformára vagynak a házak, a többik két kontignációra, a *k)* pedig csak all-házak, de mindeniknek architektúrája egyforma. Szállva voltam Nancyban *au Mont de la Pieté.*

16ª Lunevillébe mentem, vagyon ez három posta Nancyhoz; ezelőtt a lotharingiai hercegek, most az öreg Stanislaus rezidenciája. Szállottam *au Sauvage* (Vadember-be), rossz és csinosság nélkül való fogadóba; csak a postillionom vitt oda. Mihelyt megérkeztem, mindjárt megküldöttem *gróf de Croix,* premier gentilhomme du Roi és Alliot uramhoz, ki conseiller d'Etat, a nekik szóló adresszeket, s délután mindjárt Alliot uramhoz menvén, őkegyelme Comte de Croixhoz a szolgájával elvezettetett, kit egy idevaló úriasszonynál találván, kijött hozzám, és hogy a lengyel királynak prezentálhasson, azt mondotta, hogy menjek 4 1/2 órakor a király antikamarájába, hol a király — midőn a templomba megyen — keresztülmegyen. Odamenvén azért azon órán, a király csakhamar kijött, és engemet néki Comte de Croix prezentált. Szokás itt ilyenkor, hogy az ember a király kezit megcsókolja, s ezt nékem előre megmondván, minden hiba nélkül véghez is vittem. Szólott mindjárt velem a király, s tudakozódott Bagarotti kisasszonyrul, kitől adresszem volt Comte de Croixhoz, és akit a király — amint látszik, s maga is mondotta — igen kedvel, és Nancyról, ha voltam-é ott, mert azt, amint vettem, szereti, ha dicsérik, minthogy maga ékesítette úgy míg, amint most van. Öreg ember már ez a király, amint mondják 84 esztendős, nehezecskén hall már, de nem is felette nagy szót. Nem tudom, csak öregségitől-é vagy egyéb nyavalyából származott gyengeségére nézve mindenkor vezetik, vagy kamerárius, vagy talán más udvarhoz tartozó személy is, ezt bizonyosan nem tudom. Az elméje még jó állapotjában vagyon, vidámul is beszél, és úgy látszik, egy azok közül, akiknek kár volt megvénülni. Testére nézve kisded, vastag és kövér, teljes ábrázatú, most — úgy tetszik — sántít nagyon, de talán nem ifjúságabeli hibája.

Udvart szépet tart, de nem olyat, mint más királyok. Leib-gardja 160 emberből áll; ezek mind tiszt-ranggal vagynak. Az uniformájok szép sárga, ezüst paszamánttal; a többi udvarhoz tartozó szolgák etc. mind sárga köntösben járnak fejér és feketével elegyes selyem paszamánttal. Estve kártyázás volt a királynál, maga is kártyázóasztalnál ült a király, de nem kártyázott, hanem csak pipázott ama hollandiai fejér pipából. Nemcsak annál az asztalnál kártyáztak pedig, hanem más asztaloknál is és nevezetesen egynél fárót; hol magam is egy kevéssé játszódtam, látván, hogy rajtam kívül minden ember játszott, s én csak egyedül maradtam volna. Hozzájárult ehhez az is, hogy gróf Bercsényi, a maréchal, rábeszéllett. Vesztettem volt ekkor 3 Louis d'ort. Ez a Bercsényi úr a Rákóczi háborújában az apjával jött, és nemcsak minden jószágát elvesztette, hanem mind mostanig proskriptus is volt. Most már az ausztriai és burboniai házaknak öszveszövetkezésekkel a gráciáját megnyerte, azaz a proskripció alól megszabadult, de a jószágából semmit sem kapott vissza. Ezen pedig sokat munkálódott, amint mondá nékem, most Bécsben létiben, hová a francia királytól küldetett, hogy felséges asszonyunknak a József herceg lakodalmára gratuláljon, de minden munkálkodása csak haszontalan volt, melyet, úgy látszik, nem kicsinnyé is fájlal. Ennek gróf de Croix prezentálván, mindjárt magyarul kezdettünk beszélleni. Igen jól is beszél, mintha soha ki nem ment volna Magyarországból, pedig — amint mondá — már 48 esztendeje, hogy onnan kijött. Vacsorájára mindjárt hívott, és igen jó szívvel volt hozzám. Már öreg ember, és igazán ama jóféle magyarok közül való, egyenes, hazáját szerető, amint a magyar mondja: igaz kamarán költ ember. Sokat tudakozódott Magyarországról. Itt való szolgálatban a legfeljebb való grádicsra lépett, amelyre akár idegen, akár francia vágyhatik, és amelyre soha magyar nem ment, tudniillik Maréchal de France lett. Egy huszárregimentje vagyon, melyet már az öregbik fiának adott. Két fia van, az első az, ki már — amint mondám —, az apja regimentjiben kolonellus, és azt igazgatja, mert itt Franciaországban a kolonellusok igazgatják a regimentet, a második a bátyja regimentjében hadnagy. Leánya három van, mind hajadonok. A nagyobbik fia házas.

17ª Reggel nálam volt a két ifjú Bercsényi. Ebédre a királyhoz hívtak, azaz egy udvari szolga hozzám jött, s megmondta, hogy a nevem a király ebédje listájában vagyon. Ebéden azért ott is voltam a király asztalánál, csaknem általellenben a királlyal; Bercsényi ült mellettem, az ifjú. A király asztala jó és mindenféle halakkal teljes volt, de csak hal volt az, az eretnek gyomor pedig rávágyott volna a zsírosra; csakugyan volt egy vagy két tál étel zsíros is, de mégis bőjtöltem én, mert nem tudtam, hanem csak későre, hogy van zsíros, de ha tudtam volna is, tartózkodtam volna lekérni első alkalmatossággal, annyival inkább, hogy az illik-e

vagy nem, nem tudtam. Mikor pedig ilyen kétségben van az ember, elmulatni azt, ami iránt kételkedik, jobbnak tartom. A király közepin ül az asztalnak; maga aranyból eszik, a többek ezüstből, kik mindöszve 24-en voltunk. A király háta megett udvarolnak az udvari cavalierok közül hárman-négyen. Ez a király igen rendes diétát tart. Tizenkét óra előtt többire mindenkor asztalhoz ül, ott egy órát ritkán mulat, többet egy óránál nem. Felkelvén ebédtül, az oldalházba bémegyen, és oda véle azok, akik az asztalnál vagynak, maga a király leül és az asszonyok is, a cavalierok pedig fenn udvarolnak. A király pipázik rendszerint mindenkor délután és kávét is iszik, mások is, ha tetszik, kávét ihatnak. Engemet ekkor a király magához hívott, és Erdélyről tudakozódván mondotta: hogy egyszer keresztülmenvén Erdélyen, olyan két városkán ment keresztül, ahol 7 féle vallás volt, török, görög, kálvinista, lutheránus, pápista, unitárius és zsidó, és hogy egy szolgáló azon helységben azok a lengyelek közül való volt, akiket Lengyelországbul a socinianizmusra nézve kikergettek; melyet onnan tudott meg, hogy sietvén elmenni, a postalovak késtek, s a szolgálót elküldték, hogy siettesse a lovakat, s az tiszta lengyelül kiáltotta néki, hogy ne késsenek, melyen a király elhűlvén, azután tudta meg, hogy afféle Lengyelországból Erdélybe jött népféle volt. A király egy keveset pipázván rendszerint bé szokta magát vezettetni a maga házába, s akkor ki-ki elmégyen dolgára. Engemet ekkor a két ifjú Bercsényi az apja parancsolatjábul egy *Chamdeux* névű mulatóházának a királynak megnézésire vitt. Ez a Chamdeux igen szép gusztussal van építve. Alatta egy nagy palota vagyon, mely szép, de a felső konszignációban vagyon egy-más, amely könnyen egy a legszebb paloták közül, amelyet láthat az ember. Vagyon ez mintegy fél fertály óránnyira az udvartól és a városon kívül. A kertből éppen oda lehet látni. Egészen a király építtette fondamentomából. Külömben az épület éppen nem nagy, s kívül nem is mutat sokat, de belől csinos, azt mondják, hogy azért nevezik Chamdeuxnak, hogy a helyét, melyet a király megvett, és amely akkor csak puszta volt, *Champs des gveux*, azaz *Koldusok mezejé*nek nevezték, mely Champs des gveux osztán rövidségnek okáért csak Chamdeux-vé vált; visszamenvén láttuk, de csak kívülrül, a kertben lévő kis mulatóházacskáját a királynak, melyet a formájáról, amelyre van építve, *Treffle*nek hívnak, mely a francia kártyában való négy színek közül egy. Láttuk ennek felett a *Cascad*ot is, mely igen szép, ezt is a király építtette egészen. Láttuk ugyan a kertben a falra csinált falut is, mely egy kősziklák között való falut reprezentált. Vagyon itten (deszkából-é vagy rézből, jól nem láthattam) mindenféle falusi állapot kicsinálva, ember, ki fűrészel, más, aki ablakrul lenéz és sípol, más, aki megrészegedett, s ismét bort kér, s zörget az ajtón, juhok, kecskék, ökrök, tehenek, kovács egész műhelyével kicsinálva, egyszóval sok

efféle, ami a falusi élethez tartozik. Vagyon ez egy domb oldalában, egy arra mondvacsinált régi kőfalforma, de új kőfalban, s ami benne rendes, az, hogy mikor a vizek megindulnak, s a szökőkutak, akik ide szolgálnak, szöknek, mindenik azt a móduszt csinálja, amit most reprezentál, úgymint: aki most fűrészlő poziturában van, akkor fűrészel, aki most a szájában tartja a sípot, akkor sípol, aki most kovács, s a kalapácsot a keziben tartja, akkor ráüt az üllőre etc., melyből meg lehet ítélni, mely mesterséges machinának kell annak lenni, de megvallom, szerettem volna látni a mozgásban. Mindezt a mostani király csinálta, ki 23 esztendeje már, hogy itten lakik. Onnan visszajövén, estve a kártyázásra mentem a királyhoz. A király mindenkor, mihelyt kijő a templomból, mindjárt kártyázni ül, kijő pedig mintegy hatodfél órakor. Kártyázik mintegy hét vagy nyolcadfél óráig, akkor mindenek felkelnek attól az asztaltól, ahol a király van, s olvastat magának tovább fél óránál egy cavalierrel, akit erre nézve a király olvasójának (Lecteur du Roi) hívnak. Ekkor éppen Rousseau románját, a Nouvelle Heloiset olvastatta magának. Én most ismét játszottam a fáront kéntelenségből, s nyertem 6 Louis d'ort. Gróf Bercsényi közönségesen hívott vacsorára, de most hozzá nem mehettem.

18ª Ismét a királynál voltam hivatalos ebédre, a feljebb megírt módon. Ekkor a sok bőteleség között mégis nem maradtam én is éppen hús nélkül. A király maga bőjtölt, s ha nem sokáig is, de úgy tetszik, igen jóízűen eszik. Délután a kápolnába mentem volt én is a *Tenebrest* hallgatni. Az éneknek az eleje igen szép volt, míg osztán a papok csak magok nem énekeltek, mert ez osztán éppen minden kedvesség nélkül való muzsika volt, vagyis inkább bőgés. A napnak egyéb része ismét éppen úgy tölt el, mint tegnap. Holnap el akartam menni, és arra nézve ma a királytól elbúcsúzni, de gróf Bercsényi erővel csak megmarasztott még holnapra. Estve én hazajövén a szállásomra, kapitány Dragonyi egy más, előttem teljességgel ösméretlen tiszttel hozzám jöttek, mindketten a Bercsényi regimentjéből valók. Ezt a Dragonyi uramot Bécsben láttam volt, mikor utolszor onnan eljöttem. Akkor a mi szolgálatunkban, az Esterházi regimentjénél volt kapitány, most idejött: itt is kapitány, de még eddig kompánia nélkül.

19ª Ismét a királlyal ettem. Ebéd előtt a király megmosta a szokás szerint a koldusok lábát, azaz egy kis vizes spongyával megtörlötte s azután megcsókolta. Tizenhárman voltak: mindeniknek az egyik fél lábáról le volt húzva a strimpfli. Miért 13, azt nem tudom, mert az apostolok száma csak 12, arra akarnak pedig alludálni, mikor Idvezítőnk tanítványai lábait megmosta. Annak utána enni adott az egyiknek, de mindent oly hamar véghezvitt és csak a nagyjábul, hogy egy minutum alatt mindennek vége volt, s bément a király, hanem azután magokra maradván a koldusok, mindenik úgy ett, ahogy

tetszett. Ezt a ceremóniát sok szókkal nem írom le, mert minden katolikus udvaroknál szokásban lévén, nem új dolog. Csak azt jegyzem közönségesen meg, hogy ennek minden aprólék részeiből az látszik ki, hogy ez inkább mutatja az emberi kevélységet, mint a Krisztus alázatosságát. Estve elbúcsúztam a királytól; akkor ezt mondá nékem, hogy hamar meguntam őtet, melyre én, amint illett, egy dicséretivel feleltem a királynak. Kérdte azután, hogy ha mikor a táján megyek el, ejtsem utamba Lunevillet. Estve Bercsényi úrhoz akkor mentem, mikor a vacsorától felkölt volt már, nekem csakugyan az asszony mindjárt asztalt teríttetett, s egyedül ültem az asztalhoz. Amíg ettem, egyfelől maga az öreg Bercsényi úr, másfelől a fia ült mellettem, s sokat diskuráltunk. Kért mind a kettő, hogy néha írjak nékik, melyet fogadtam is. Azután elbúcsúztam az egész háztul. Bercsényi úrral öszvecsókolódtunk.

20ª Másnap 8 órakor elindultam Basilea felé, egész nap és éjszaka mentem, vévén utamot Shletstatt és Colmár felé. Ez a Lotharingia nagy rész szerint hegyes és majd Erdélyhez hasonlító ország. A föld népe micsodás, azt kitanulnom nemigen volt időm; mindazáltal úgy látszik, hogy szegények. A faluk nemigen sűrűk, a házak benne rongyosok. Amint az ember Gemingotból *Sainte Marie aux Mines* névű városkába megyen, egy szörnyű hegyen kell általmenni, de az út igen jól meg van csinálva, úgy hogy a sok tekervényességire nézve az útnak, alig vészi észre az ember, hogy nagy a hegy. Vagynak ezen a vidéken sok bányák, s nevezetesen ón és talán ezüstbányák. Ennek a *Sainte Marie aux Mines*-nek egyik fele Lotharingia, másik Alsatia. Itt vannak nagyobb része, sőt talán mind a bányák. Vagyon ezen bányákban a zweybrückeni hercegnek is nagy része. Ezt a herceget láttam volt Párizsban sokszor.

21ª Egész éjszaka menvén, másnap 12 órakor, azaz báseli 1 órakor megérkeztem Báselbe, s szállottam a Koronához. Még eznap eljártam a jóbarátimat, azok között Bernoulli uramot, mind a kettőt, Iselin uramot, Wolleb uramot. Mindenik igen jó szívvel és örömmel fogadott; ez utolsó otthon nem volt. Estve Teleki Sámuel öcsémnél sokáig trécseltünk. Itt találtam kedves atyámuram őnagyságának leveleit Gyömrőről de 28ª Febr. Reménységem felett értem abbul, hogy kedves szüleim Magyarországra kijöttek, gondolván, hogy még Erdélyből való kijövetelekre az engedelem el nem jött.

22ª Mely húsvét napja volt, a francia templomban Úrvacsorájával éltem. Sokan voltak nálam mind ebéd előtt, mind azután. Én délután Marschall uramhoz, az őfelsége rezidensihez mentem. Bernoulli uramék mindketten nálam voltak.

23ª Sokan voltak nálam újobban. Én Socin uramnál voltam. Szép experimentumot mutatott az electrica atmosphérának a körülötte való akciójáról. A positiva electricitás atmosphérája negative electrizál; azaz

kihajtja a testekből a naturaliter bennek lévő electricus tüzet, de csak annyira kell a testet a sistema electrisatumhoz tartani, hogy ne jőjjön szikra belőle, mert úgy positiva electricitást ád, mint tudva van. Csinált egy más experimentumot is pater Precaria után; tudniillik annak megmutatására, mely erős effectuma vagyon a vízen keresztül vitt szikrának. Csinált eszerint egy ágyúformát viaszból, melynek egy kis ürege lévén, oda egy csepp vizet bocsát bé, annak tetejiben egy kis réz szegecske vagyon, melyre egy borsószemet teszen a víz felibe, a vízen alól egy drót mégyen a vízig, mely drót az üveg és electrizált táblával communicál. Amidőn az ember el akarja lőni, akkor a szikra, amely a dróton a vízen keresztül a feljebb említett kis réz szegecskére, kin a borsó van, siet, útjában a vizet megtágasítja, amely osztán a borsó szemét bizonyos distanciára ellövi. Ez igen mulatságos experimentum.

24ª Semmi nevezetes dolgom nem volt.

25ª Leveleket írtam kedves atyámuram őnagyságának, melyben minapi levelére válaszlok; Bagarotti kisasszonynak, melyben — hogy Lunevillebe adresszet adott — megköszönöm; Clairaut uramnak, melyben fogadásom szerint ideérkezésemrül tudósítom. A kedves atyámuram őnagysága 15ª Bécsből írott levelit vettem. Ochs uramnak Kühner uraiméktól rendelése jött, hogy 1200 forintig adjon, ha kérek; ajánlotta is erre nézve magát; de én csak 20 Louis d'ort, azt is csak in omnem eventum vettem. Délután az arzenált megnéztem. Meglehetős provizóval vagyon. Ágyúk is szép számmal vagynak benne, nevezetesen egy 96 fontos golyóbist hányó, de puskák is mintegy 5 ezer emberre valók lehetnek, és igen tisztán tartatnak. Beck uramhoz mentem 4 órakor; professzióját hallgattam, in historia universalis, s azután elbúcsúzván, ekkor Imhoff uramot hozván őkegyelme elé, én őkegyelme előtt deklaráltam, hogy mivel a tiszteletes Bod uram Eclézsiai Históriájának utolsó talán két árkusát nem egyféle papírosbul csinálta a többivel; én nem akceptálhatom, és hogy a pénzt, ami még nála van, kezibe ne adja, kérem, míg azon árkusokat újranyomattatja. Estve vígan voltunk nálam Teleki Sámuel öcsém, Kovács uram és a két Kármány uraimék.

26ª Bernoulli Dániel uram megmutatta délután a maga feltalálta *acus magneticie inclinationist*. Minden emberektől elbúcsúztam, kivált Bernoulli Dániel uramtól nem kevés megilletődésemmel. Voltam Marschall uramnál is, estve korhelykedni mondva Sámuel öcsémhez mentem, s ottan ismét mint tegnap Kármány uraimékkal, együtt korhelykedtünk is, de — quod bene notandum — a korhelység részegség nélkül ment véghez mind a kétszer.

27ª Jó reggel eljöttem, és minthogy Baselben posta nincsen (vagyon levéllel járó), az első stációig, *Mumf*-ig a Korona-i gazda Hauzer lovain mentem, minthogy nála is voltam szállva. Ez az ember megrögzött

tökéletlenségű, csalárd, és amidőn módját láthatja, szemszúróképpen vonja az embert. Ezt én ugyan eddig is tudtam, s a városban is annak tartatik, de minthogy azelőtt való ittlétemben a nála való ebédelésért hólnapszámra alkudtam volt meg, magam példáján csak most tanultam jobban meg. Estvére bé szándékoztam volt Schaffhausenbe, de elkéstem, azért csak a külső városban egy vendégfogadóba mentem, odaérkezvén mintegy 2 óra tájban éjfél után.

28ª Ott lefeküdtem egy rövid álomra, s felkelvén hat órakor, bémentem a városba, s ottan a Schwerdt névű fogadóban, úton kívül szokásom ellen, kaffét ittam, s azután az ittvaló dékánus Mayer uramhoz mentem, kivel feljövetelemkor ösmerkedtem meg, s azután Vörös uram dolgában talán kétszer is írtam hozzá; igen jó szívvel látott mind maga, mind felesége; hagytam őkegyelménél egy exemplárt az én könyvecskémből. Tíz óra tájban megindultam; ebédeltem az első postán Singen nevű helyben; onnan megindulván egész éjszaka mentem. Mezkirchenben egy keveset falatoztam volt 12 óra tájban, amíg a lovakat béfogták, hozván Singenből mind sültet, mind pedig igen jó sódart.

29ª Csak a szekérben ebédeltem, s mégis csak akkor érkezhettem Ulmához, mikor már a kapukat bézárták, s kéntelen voltam csak kívül egy Blumenschein nevű vendégfogadóban a hámoroknál szállani. Ulma pedig csak 8 posta Schaffhausenhez, mégis két nap alig mehettem el, egész éjszaka is menvén. Oka ennek mind az, hogy a posták nagyok mind és kiváltképpen az, hogy az utak felette rosszak. Mengenben és Riedlingenben, az utamban lévő helyiségekben, hol a postastációk is vagynak, sok prusszus foglyok vagynak, az elsőben kivált tisztek, a másodikban közemberek.

30ª Ulmában, a városba, bémentem gyalog jó reggel, és hogy az éjszakai utazásimban annál bátorságosabb legyek gonosz embertől, egy pár úti közönséges pisztolyt vagy flintát kerestem. Ily céllal elvezetett egy ember, egy idevaló Weiszhaupt névű puskacsinálóhoz, kinek munkájánál ritkán vagy talán sohasem láttam szebbet. Kérdezősködvén ott tőle, hozatott a többi között a városból egy pár pisztolyt, melyet én annyira megszerettem, hogy olyan munkával egy pár pisztolyt és egy flintát véle megalkudtam 16 aranyban, melyre 4-et előre is adtam, a más 12-őt pedig akkor adom meg, amikor Bécsbe a fegyvert készen elküldi, melyet Szent Mihály napjára határoztunk meg. Mindeziránt mind ő, mind pedig én egymásnak írást hagytunk. A fegyver lesz vasas készülettel, igen szépen kimetszve. Nem hiszem, hogy Bécsben csak az egyikért is annyit ne adtam volna. Minthogy énnekem szándékom az volt, hogy innen Augsburgba és onnan Monachiumba menjek, Müller uramért pedig, ha velem jő mindenütt, egy lóval többet tartozom fizetni, most itt úgy határoztam magamat, beszélgetvén őkegyelmével is, hogy

őkegyelme menjen el innen Bécsig a Dunán, minthogy 11 forintért a két ládával együtt leviszik; én pedig postán megyek. Adtam azért őkegyelmének itten 22 forintot mind ennek a 11 forintnak lefizetésére, mind pedig az útiköltségre. Megmondottam pedig őkegyelmének, hogy én 10 nap alatt Bécsben szándékozom lenni, azért ha őkegyelme későbben talál érkezni, csak menjen egyenesen oda, ahol kedves szüleimet feltalálhatja, ha pedig elébb találna érkezni, ingyen se mutassa magát őnagyságok előtt, hanem vagy a lineánál maradjon, vagypedig a Fejér Farkas névű vendégfogadóban addig húzza meg magát, míg én odaérkezem, nehogy kedves szüleim oda nem érkezésemen nyughatatlankodjanak. Elválván azért eszerint egymástól délután, én egész éjszaka mentem, s másnap jó reggel Augsburgba meg is érkeztem.

NB. Ulmában jobban elmentem a templomba, valamint 1759-ben ottlétemkor Ulmában, éppen esketés sollemnitása volt most is, mint akkor. Láttam most ismét az ittvaló csúfos asszonyi öltözeteket mind a leányok, mind a férjhezment asszonyokra nézve. Az asszonyok köntösit lehetlen volna leírni, mert a mindenféle köntöstül különböz teljességgel, valamit láttam még eddig. A fejeken egy triangulárius figurájú fehér fátyolbűl való idétlen machina vagyon, de ha ezt lehetne is szenvedhetőnek tartani, éppen utálatos a felső Rock helyett való köntösök, mely fekete és hasonló színű csipkével ki van hányva; s az állása csak egy tenyérnyire van a nyakoktul, mely miatt mind igen vastagoknak tetszenek, s a teste állások egészen el van takarva. A leányoknak pedig, mint még akkor megjegyzettem, a fejeken idegen hajból öszvefont valamit viselnek, de most ezt is jobban megnéztem. Ennek a vendéghajnak fele veres színű, fele fejér, vagyis inkább sárga. A veres nem haj, hanem csak tafotából van csinálva, (mely nekem akkor hajnak tetszett, s úgy is emlékeztem róla) a fejér pedig haj. Mind a két öltözet csúnya, idétlen s természet ellen való.

31ª Jó reggel Augsburgba érkezvén szállottam, mint ezelőtt is, a Három Szerecsenhez, mely minden kétség kívül a legelső fogadó nemcsak Augsburgban, hanem nagy darabon is. Mihelyt megszállottam, mindjárt elküldöttem az öreg Urlsbergerhez láttatni, és hogy hozzá menjek, amikor ideje lesz. Üzente, hogy jó szívvel lát, ha hozzá megyek akármikor, s ha akarok, 3 órakor délután. Ekkor hozzá menvén igen jó szívvel látott, s örült nékem felette nagyon. Ekkor feküdt a köszvényiben, mellyel már egynéhány naptól fogva bajlódott őkegyelme. Kérvén, általa megösmerkedtem ugyan ma ama Philosophica Historia-jával magának oly nagy nevet szerzett Bruclerussal, ki itten szenior és az Urlsberger kollégája. Hozzá üzent Urlsberger uram, hogy én akarnék ösmerkedni véle, s amaz azt üzente, hogy szerencséjinek tartja, ha láthat. Öreg ember már őkegyelme, lehet ránézve mintegy 65 esztendős, nyájas és vidám társalkodású ember; tudakozott sokat tőlem a

franciaországi tudósokkal való esmeretségemrül, azoknak természetekrül, ítéletit kimondta, hogy tudniillik csak a héját keresik a dolognak. Megláttam eznap a tanácsházot is; kell ennek látásáért fizetni egy tallért, azaz másfél forintot. A palota nagy és magas, sokba is került kétségkívül, mert sok aranyozás van rajta, de mégsem igen szép. Az oldalszobák is mind pompások, s kivált a festések felesen vagynak bennek. A külső része ennek az épületnek igen pompás, belől is, hanem jó gusztussal van is minden része építve, dicsőséges. Mindazonáltal csakugyan nem az amszterdami, olyan több nincs a világon. A jegye ennek a tanácsháznak, (melyet a vándorló, kivált mesterlegények Wahr-Zeichennek szoktak nevezni) egy a palotán az egyik ablak mellett a kőfalra festett pók, ki a hálóját szőve van lefestve. Délután az idevaló német komédiában voltam: *Alzirát,* Voltaire németre fordított komédiáját játszották. Nem sokat érnek ezek az aktorok, sőt ha azt mondom is, hogy semmit, nem sokat hibázom.

Április

1ª Vettem 35 mappákot, leginkább városok delineációját, Seuter uramtól, 8 krajcáron egyet. Voltam Urlsberger uramnál, s őkegyelmétől elbúcsúztam, egy exemplárt hagytam őkegyelménél. Mást adtam Brucker uramnak a könyvemből, kivel a nevit be is írattam a *Stammbuch*omba. Voltám Lambert urammal egy Brander névű mechanikusnál, kinél felmenetelemkor is voltam. Egy magnes artificiálist akartam tőle venni tíz forinton, s azt mondotta, hogy hozzám küldi, de megfizettette magát. Urlsberger uram egy levelet adott gróf Rex-hez, a saxoniai hereditárius princepssel Monachiumban lévő saxoniai miniszterhez, mást Lambert uram Lori uramhoz, ugyan Monachiumban Hofrathoz és a Bavariea újonnan erigált Scientiarum Academia szekretáriusához. Ugyan Urlsberger uram által megösmerkedtem ma báró de Pfeillal, a würtembergiai fejedelem intimus consiliáriusával, ki most az itten folyó monetaria commissióra is talán az ura vagy a svéciai cirkulus részről küldve vagyon. Jeles ember, vallásához nagyon buzgó protestáns, jó német poéta is. Közlötte velem, s ide is adta némely munkáit. Írt verseket a zsoltárokra és a mennyei jelenésekre is; mindkettő igen szép versekbe van foglalva. Nagyon jó szívvel és nyájason is látott mind maga, mind pedig a felesége. Ebédjekre meg is marasztottak, jóllehet még ebéd előtt el szándékoztam menni. Két igen rendes leánykájok van, a nagyobbik mintegy 10, a kisebbik még nincsen hat esztendős. Az úr elkérte az adresszemet, én is az úrét. Ebéd után elindultam, de későbben mintsem gondoltam volna, mert a posta négy lovat akart a szekerembe befogni, holott csak ketten ültünk benne, én és

Mátyás, melyből osztán csakugyan kidisputáltam, de mivel előbb kifogta s haza is vitte a lovakat, amíg ismét visszahozta, sok idő tölt el, úgy, hogy mintegy másfél órával későbben indulhattam el, mint gondoltam volna, melyért meg is büntettem a postilliónt, mert az első postán semmi trinckgeldet nem adtam néki. Egész éjszaka menvén,

2ª másnap jó reggel Monachiumba megérkeztem, vagyon ez Augsburghoz 4 1/4 posta. Szállottam itt a Fekete Sas-hoz, nem a legjobb fogadóba Monachiumban. Külömben csak meglehetősen voltam szálva. Mihelyt megérkeztem, azonnal megküldöttem gróf Stahremberg úr levelit gróf Posztatzkinak, a felséges asszonyunk itt a bavariai elektornál levő követjinek és a Lambert uramét Lori uramnak, üzenvén mindkettőnek, hogy ha tudom, mikor lehet, udvarlására megyek. Gróf Posztatzki uram őexcellenciája azt üzente, hogy igen jó szívvel lát, ha hozzá megyek 1 óra előtt egy fertállyal, s akkor mindjárt az elektornak prezentál is; ebéden pedig őexcellenciájánál maradjak. Lori uram pedig azt üzente, hogy maga hozzám jő, vagy pedig, ha meg kívánom nézni az udvart, menjek hozzá 11 óra tájban, s az udvar ki fog e tájban egy kápolnához az erdőbe menni, s akkor megláthatom. Elmentem azért én őkegyelméhez, de mivel későbben a hagyott óránál, őkegyelme már elment volt onnan hazul. Én csak mégis ott maradtam, otthon lévén egy más emberséges, őkegyelméhez tartozó ember, s az udvar nem sok idő múlva kijővén, megnéztem. Meglehetős pompával volt most is, de nem is felette nagyon. Maga igen szép hat szürke lovas szekérben ült, utána a saxoniai hereditárius herceg, mind a két szekérben pedig más lók is voltak. Azután jöttek a hercegasszonyok etc. Az idevaló elektornak nincsenek gyermekei. Hamarébb visszajött az udvar, mintsem gondolhattam volna, a devócióból. Gróf Posztatzkihoz mentem; ki ment volt gyalog az udvari kertbe (Hoff Garden) s meghagyta, hogy ha odamegyek, vezessenek el a kerthez. Elmenvén azért a kertbe, felvitt csakhamar az udvarhoz, és az elektor a kápolnától visszajővén, amikor enni ment volt a szobán keresztül a hozzátartozókkal együtt, prezentált gróf Posztatzki mind az elektornak, mind az elektornénak, a saxoniai *Kron-Prinz*nek és véle talán 4 testvérinek. Ezek mind a Saxoniának mostani zűrzavaros állapotjára nézve húzták meg itt magokat. Ez a Kron-Prinz igen nyomorék ember. A lábára teljességgel nem állhat, egy kereken járó széke vagyon, akiben ül, s csak úgy taszítja talán két kamerárius elébb-elébb; külömben ábrázatjában meglehetős szép, két foga ugyan kihullott elől egymás mellett, amely elveszen egy keveset az ábrázatja dísziben; egyébaránt a derekában is nagyon kicsiny. Elméje, úgy látszik, meglehetős van. A felesége talán 5 héttel ezelőtt betegedett le itt. Csuda: ennek a nyomorék úrnak felesége és — amint mondják — mind szép gyermekei voltak. Az elektor ifjú és kedves ember, szólott velem egy kevéssé, s tudakozta, meddig akarok itt mulatni; mondottam,

hogy nékem ugyan szándékom.a lett volna, hogy itt feles időt mulassak, de utamban levelem érkezvén, sietnem kell Bécsbe. Udvart nagyot tart, de mégis nem olyan pompást, mint a palatinusi elektor. Ebéden gróf Posztatzki úrnál voltam. Sokan voltak ott mások is, de én nem ösmértem; jóllehet némelyikének gróf Posztatzki prezentált. Délután lombrához ültetett erővel gróf Posztatzki a feleségével és gróf Senzheimmal, az Oberst-Stall-Meisterrel. Fennecske játszódtunk énreám nézve; 1/4 forintba egy márkot. Mégis szerencsémre nem vesztettem többet két forintnál. Innen mentem gróf Posztatzki javaslásából az Oberhofmeister gróf Preysingot, az Oberkammerherr gróf Tatenbachot, Oberiststallmeister gróf Senzheimot, Obrist-Küchelmeister gróf Gvidó Tauffkirchent keresni. Egyiket sem kaptam. Annak utána mentünk a Koncert Halléba, hol egy kis olasz opera comiquot játszottak, Fizet itten az ember 36 krajcárt az első helyen. Itten nem úgy vagynak a helyek, mint a teátrumokon szoktak lenni rendszerint. Az első hely áll a közepiből egy nagy palotának, hol aki akarja nézi a komédiát, aki pedig játszik az arra végre rendelt asztalokon. A komédia nem sokat ért. A muzsika jó volt. Itten már nem hall az ember sehol francia muzsikát, mellyel oly nagyon kínozzák az idegeneket a franciák Párizsban; mégpedig azon feljül azt is megkívánják, hogy az ember szépnek tartsa.

3ª Reggel az Elector-Oberhof-Ministertől gróf Preisingtől egy ember hozzám jött, holnapra az udvarhoz ebédre hívni. Délután elmentem Nimfenburgot megnézni. Ez az elektornak innen egy kis órányira lévő mulatóhelye, hol nyárban rendszerint szokott lakni. Az épület is szép és kivált nagy, mert a versaillesinál szélesebben terjed ki, ha szinte sem oly magas, sem oly dicsőséges nincs is, de nevezetesen a kert igen szép. A statuák benne mind gazdagon meg vagynak aranyozva, és kivált a többi között az udvarral szemközben lévő szökőkút igen dicsőséges. Mind tiszta ónbul, és vastagon meg van aranyozva. Sok száz vagy talán ezer mázsa ón lehet benne, s amint mondják, százezer forintba került ez az egy darab. A kertben vagyon négy kisded épület; az egyiket Amelienburgnak, a másikat Badenburgnak, a harmadikat Bagottenburgnak, a negyediket Hermitagenak hívják. Az első igen szép és a megholt császárné Carolus VIIusné kedviért építtetett kis alkotvány, mely igen dicsőséges. A második, amint a neve is mutatja, feredőzésre rendelt alkotvány. Igen szép feredője is vagyon benne az elektornak egynehány, egy oly nagy, hogy amikor megtelik, könnyen elnyeli az embert, a többek pedig csak annak egy személyre való kis márványkádak, ezekben leginkább az elektorné és más asszonyi rendek feredeznek. A harmadikban sok szép szobák vagynak. A negyedikben egy rendes durva kövekből kirakott barlangforma vagyon és abban egy szép kápolna. Egyéb megnézésre méltó dolog nincsen ebben a Hermitageban; szobák ugyan még vagynak, de azok cifraság nélkül valók, puszták és

csekélyek. Mindezek a négy épületek négy különböző részeiben vagynak a kertnek és egymástól messze.

Láttam ezeken kívül a kanárimadarak házát, ahol költenek. E bé van fűtve rendszerint. Láttam itt fekete és veres s kék kanárimadarakat is. Kérdezvén honnan esik az, azt felelte a reájok vigyázó ember, hogy mikor költenek, a fészkek eleibe egy olyan színű madárformát csinálnak fábul vagy egyébbül, amilyen színűnek akarják a madarat lenni. Ez a madárforma lógólag vagyon csinálva, s a madarak felszállnak gyakorta, minthogy csak a fészkek előtt van, s osztán olyan lesz a madár, amilyen az, mert megcsudálják.

Láttam a vidrák tóját is: vagyon itten talán 7, a tó mellett szép tanyák vagy almok vagynak csinálva, hová vidrák kifeküsznek, mikor a vízben megunják. Ez az egész vidrás ökonómia igen csinosan van elrendelve. Onnan hazajövén ugyan gróf Posztatzki javaslásából voltam a saxóniai itt levő követ gróf Callenberg, a francia, Mr. Folard és a palatinusi elektor követjénél, egyiket se találtam. Estve báró Bergheimnál voltam assembléeban.

4ª Voltam reggel gróf Posztatzkinál. Nálam volt Lori uram, kihez Lambert uram adresszírozott. Őkegyelme elvitt először egy Ostewald nevű idevaló matematikushoz, de úgy látszik nem éppen az elsők közül való. Azután elvitt az Academia Scientiarium Naturalium kabinetjába, e csak máris igen gazdag gyűjtemény. Ez az ittvaló Scientiar. Academia új szerzés, 1759-ben kezdődött csak; az elektor maga manuteneálván, úgy lehet reményleni, hamar megyen valamire. Idegeneket nemcsak minden vallás között való külömbség nélkül vésznek fel, hanem méginkább kapnak, amint látszik, a protestánsokon. Közönségesen igaz az, hogy a bavarusoknak igen fel kezd nyílni a szemek, és a papok eddig nálok uralkodott szupersztícióját kezdik észrevenni, amint ezt maga Lori uram is, katolikus ember és ennek az új akadémiának szekretáriusa is mondotta. Vannak csak máris szép physicum instrumentumai, s ezek is naponként gyűlnek.

Ebéden az elektornál voltam. Huszonnégyen voltunk mindöszve. Itt volt az elektor, elektorné, a saxóniai Kronprinz és talán négy leánytestvére. Ezeken kívül pedig más partikuláris emberek. Két barát béjöve ebéd felett, nem tudom ugyan nyílván, mit beszéllett hosszason, de tudom azt, hogy a boldogságos Szűznek valami csudáját emlegette, mely most nem régen történt. Mit nyert véle? Mindenekutána elment minden ember, s maga is az elektor kicsúfolta, s a nagy parádéjával csak azt a titulust kapta többire mindentől, hogy szegény feje Stoll-Fisch; pedig egy az elsők közül a maga szerzetéből, s prédikátori hivatalt is visel, amint az egyik saxóniai hercegasszony mondá. Az asztala az elektornak elég pompás, ki-ki amit akarja, azt kér, s csak úgy van, mint másutt. Ebéd után a kincseit megnéztem; sok drága portékák vagynak

benne. Nevezetesen egy gyémánt, melyet félmilliomra becsültek, s igen nagy is. Láttam az antikvitásos palotát is. Itt igen régi és szép statuák vagynak. Láttam a kápolnát is, ebben sok relikviák vagynak, csak hír kéne hozzájok. Estve gróf Parusanál voltunk társaságban. Azelőtt pedig Posztatzki uram őexcellenciájával mentünk herceg Fürstenberghez, kivel sokáig beszélgettem.

5ª Reggel Schwetzheimban voltam. Ez az elektornak ide Münchenhez másfél órányira való mulatóhelye. Igen híres, kivált a benne lévő sok ezreket érő képekre nézve. Csak egy szobában vagyon egy milliomot érő a többi között. Egy nagy palotában le vannak egynéhány táblákban festve Maximilianusnak, a mostani elektor nagyapjának, ifjúkorában Magyarországon viselt nevezetesebb dolgai. Onnan visszajővén, még délelőtt elbúcsúztam gróf Posztatzkitól és grófnéjától. Mindketten ezek hozzám igen nagy emberséggel s nyájassággal voltak, külömben is kedves társaságú emberek. Az asszony nevezetesen drágalátos természetű, amennyire oly kevés idő alatt tapasztalhattam, szelíd, nyájas s amellett szép is, úgy hogy mindenképpen egy azok az asszonyok közül, akik a maguk nemének díszére, vagynak, s akik a férjeket boldogokká tették. Elmentem volt búcsúzni Lori uramhoz is, de nem találtam.

Monachium Bavariának metropolisza és az elektornak rendes lakóhelye. A város térben esik, nem nagy, de szép, épületek benne pompások. Németországnak egy a legszebb városai közül, s Bécs után szebb is mindazoknál, valamelyeket én láttam. Az udvar a városban vagyon, a rezidencia nemigen felette pompás, hanem egynéhány szobák benne igen szépek és gazdagok, melyeket arra nézve minden idegeneknek is megmutatnak, s közönségesen a szép szobáknak (die schöne Zimmer) nevezik. Ezeket én is megnéztem tegnap ebéd előtt, melyet feljegyezni elfelejtettem ott. Mindez, mind pedig a kincstartó ház, komédiaház, antikvárium, kápolna etc.-nézés feles költségbe kerül, ahhoz kelletvén szabni a diszkréciót, amint az, aki mutatja, van öltözve, és amint az, amit mutat, derék vagy csekélyebb portéka. Válaszoltam báró Pfeil uramnak tegnap vett levelére Augsburgba. Délután megindultam mintegy ötödfél órakor postán Bécs felé. Elhagyván Regensburgot, hová ha mentem volna, kerültem volna mintegy nyolc postát vagy talán többet is, de az úton is sokkal rosszabb lett volna. Megindulván annakokáért.

6—7ª éjjel és nappal mentem szüntelen: Bayerbachban mintegy két órát várakoztam éjszaka, míg a szekerem rúdja helyett, mely eltört, mást csináltak.

8ª Délután egy óra tájban megérkeztem Bécsbe, Istennek hála, szerencsésen. Kedves szüleimet őnagyságokat itten s egészségben kaptam: itt találtam gróf Teleki Károly és Dániel Mihály kedves bátyámuraimékot is. Jött fel kedves atyámuram őnagysága és gróf

Teleki Károly bátyámuram a família dolgában, s már többtől fogva 3 héttel itten vagynak.

9ª Voltam gróf Teleki Károly bátyámurammal méltóságos gróf Ulefeld uram őexcellenciájánál, és őexcellenciájának megérkezésem mellett kamerárius iránt való kérésemet jelentvén, őexcellenciája javaslásábul mentem méltóságos gróf Kevenhüller úrhoz, a főkamerárius hoz, kinek hasonlóképpen kamerárius ságomat előhoztam, s mondta, hogy vasárnap menjek Schönbrunnba őfelsége kezei csókolására.

Nálam voltak némelyek a gvardiábul, s azok között gróf Haller Péter úr, Toldi Zsigmond bátyám, Székely s Balog uraimék.

10ª Némely helyeken udvarolni voltam, s azok között az úr, Cserei uramnál is. Egyébként semmi újság nem történt rajtam.

11ª Levelet írtam Teleki Ádám öcsémnek Hollandiába, melyben megérkezésemet jelentvén mind Párizsba való menetelének terminusáról való tudósításáról, mind pedig itten Nagy István uramnak általadandó pénzről írok, melyet őkegyelme Türi uramnak a könyveim kiváltására adott.

NB.: Voltam tegnap méltóságos gróf kancellárius uram őexcellenciájánál, de minthogy őexcellenciájának egy kevés dolga volt, énnékem pedig gróf Bottyányi úrnál, a Feldmarschalnál hagyott órám volt, onnan visszajöttem őexcellenciájával nem beszélvén: s kedves atyámuram őnagyságával együtt gróf Bottyányi úrnál voltam.

12ª Voltam ebéden báró Bruckenthal úrnál: ott volt gróf Rhédei János úr is, a generális, ki a magyar nemes gvardiának főhadnagya; volt egy báró Bernstorff is, a dániai első miniszternek a fia, rendes elméjű és magaviselésű ifjú és egy más dánus. Gróf Rhédei János úr mindazokat, akik ott voltunk, csötörtökre magához ebédre hívott, úgymint 16-ra.

13ª Többire az egész nap vizitákkal és afféle dolgokkal tölt el, amelyek diáriumban, méltán, helyet nem találhatnának.

NB.: Feljebb sub 11ª elfelejtettem megjegyezni, hogy aznap Bartsch uramnak, a gróf Stahremberg uram őexcellenciája kasszíriusának a 288 forintot, amelyet Párizsban kölcsönkértem volt, itten letettem, és a gróf Stahremberg úrnál hagyott obligatóriámat, melyet őexcellenciája ezen kasszíriusának megküldött, tőle elvettem.

14ª Nem volt ismét semmi igen nevezetes dolgom. Estvénként szoktam volt méltóságos gróf Bottyányi uram őexcellenciájához menni, ki ilyenkor többire kártyázni szokott; ma is ott voltam, menvén gróf Teleki Károly bátyámurammal.

15ª Voltam ebéden kedves szüleimmel együtt méltóságos kancellárius úrnál. Ottan voltak mások is egynéhányan, s nevezetesen az ipája, feleségestől, egy fiával és leányával.

16ª Voltam ebéden gróf Rhédei János úrnál a már feljebb említett Bruckenthal úrnál volt kompániával együtt. Vagyon gróf Rhédei úr

szállva ott, ahol az egész gvardia is lakik, kívül a belsővároson abban a palotában, mely ezelőtt Trautzoné volt, és eddig a dániai követ lakott benne; az udvarral nem egészen áltellenben. Az épület dicsőséges, az egész gvardia jól elfér benne; a lovak is el az istállójában. Ez a gvardia József Ertzhercegünk lakodalmára állott fel az elmúlt ősszel; 120 magyar nemes ifjakból áll. 100 magyarországi, 20 erdélyi protestánsok vagynak benne, mindöszve 32-en, a kapitányok gróf Pálffi Leopold a Feldmarschall, Kapitány Lajtnánt gróf Pálffi János Feldmarschall Lajtnánt, főhadnagy gróf Rhédei János úr, General Major és a Theresianus ordóból való vitéz, alhadnagy gróf Erdődi János, nemes lovas regimentben eddig Obrist-Lajtnánt. Az egész gvardénak szürke lova van, de nem ártana, ha a lovak jobbak volnának. Az említett tiszteken kívül vagynak még alsóbb tisztek, úgymint strázsamesterek és káplárok, ezek részszerint kapitányi, részszerint pedig felső-hadnagyi ranggal vagynak. A közemberek alhadnagyi rendben vagynak. Az uniforma veres, és igen magyarosan van csinálva, zöld kalppaggal, tarsollyal, pantallérral, lódinggal etc. Csak az a kár, hogy az elsőbb tisztek kedviért az egész gvardia bajusz nélkül maradott.

17ª Voltam estve báró Bruckenthal úrral báró Fockelnél, imperiális aulikus konziliáriusnál. Ez, amint beszédjéből ítélhettem, meglehetős eszű ember. Sokáig beszélgettünk együtt. Két leánya vagyon; egy fiát is láttam, több vagyon-é vagy nincs, nem tudom.

Ebéd előtt báró Swietennél, a felséges asszonyunk archiaterinél voltam, bizonyos elvett könyveim dolgában. Még a minap voltam nála; akkor is, most is igen sokat beszéllettünk együtt, kivált a vallás dolgában való toleranciára nézve, melynek — úgy látszik — erősen fogja pártját. Most sokat beszéllettünk a vallásról is magáról, de ebben meg nem egyezhettünk, mert ő a magáét, én az enyimet oltalmaztam. Derék ember ez, ha az elméje egyez a szavaival.

18ª Délelőtt báró Bruckenthallal a Práterbe mentünk szekeren. Délután pedig kedves atyámuram őnagyságával Schönbrunnba mentünk, hogy gróf Khevenhüller úrnál őnagysága engemet a holnapi audienciára béjelenthessen; melyet véghez is vivén, őexcellenciájánál hagytam a nevemet, s azt mondta őexcellenciája, hogy holnap 8 óra tájban jőjjek.

19ª Reggel jókor kimentem Schönbrunnba csak magam a tegnapi gróf Khevenhüller úr rendelése szerint, de audienciám nem lehetett, mert kettőn kívül nem is adott őfelsége többnek. Csakugyan a kezit őfelségének megcsókoltam, amidőn a templomból kijött, amidőn a templomba bement, elfelejtvén. Akkor sokan csókolták volt, most pedig csak egyedül voltam. Felséges asszonyunk megösmert, mert midőn azt mondá az az úr, aki előtte ment, a szokás szerint, hogy én gróf Teleki vagyok, azt felelte őfelsége mosolyogva, hogy ösmér engem, de nem

látott német köntösben eddig, mert ezelőtt magyarban jártam. Annakutána csakhamar közönségesen ett őfelsége a császárral, József herceggel s a hercegnével, két hercegasszonnyal és Károly herceggel, a császár testvéröccsivel. József hercegné a parmai herceg leánya, s igen rendes személyű menyecske. Azután mentem vissza Bécsbe, s ebédre Festetits úrhoz, a magyarországi kancellárián konziliáriushoz. Igen derék okos úriember ez, az asszony is egy jeles dáma. Délután a Práterben sétálni voltunk; annakutána pedig báró Bruckenthal elvitt a saxenweimari követhez, Rebon uramhoz, ott kvadriviliát játszódtam.

20ª Voltam ebéden báró Senclenberg uramnál, a Reichs-Hof-Rathnál, kihez Iselin uram Baselből adresszírozott; voltak mások is egynéhányan, de én Bruckenthal úron kívül senkit sem ösmértem. Ez a Senclenberg uram tudós ember, kivált a históriában és a jus publicumban, de amellett — úgy tapasztaltam — hogy magának való hízelkedés sok van, mert egynéhányízben a modestiának színe alatt alkalmatlanabbul dicsekedett, mintha kimondta volna, mert sokszor csak elkezdette, hogy ő a históriában semmit sem tud, a jus publicumból sem vagy legalább éppen keveset mindenikbül, mely mind láthatóképpen arravaló volt, hogy mások ellene mondjanak; mely nékem nem tetszett azért, hogy ezt a diskurzust mindenkor erővel húzta bé, s maga kezdte el, más lett volna, ha más szólván az ő tudományáról, akkor modeste exkuzálta volna magát. Az ilyen dicsekedés rútabb a nyilvánvalónál is.

21ª Voltam Schönbrunnban kedves atyámuram őnagyságával, és minthogy audienciám iránt jövő vasárnapig kevés reménységem lehetett, az instanciámat őfelségének, melyet kamériusságom iránt akartam béadni, béküldöttem.

22ª Két levelet írtam, egyet méltóságos gróf Stahremberg uram őexcellenciájának, a felséges asszonyunk ambassadeurinek Párizsba, melyben jelentem, hogy Bartsch uramnak, a kassziríusnak a 288 forintot, melyet Párizsban kölcsönadott, megadtam, és azirán t való gráciáját megköszönöm; másikat Pongrátz Boldizsár uramnak Pestre, melyben itt talált levelére válaszlok, és az abban rekesztett kedves [....] írt válaszomat rekesztem. Délután gróf Ulefeld uram őexcellenciájánál voltam, hol kártyázás volt, de mi a kezdete előtt eljöttünk.

23ª Kimentem volt Schönbrunnba, és kedves asszonyanyám őnagysága dolgában méltóságos gróf Ladron kisasszonnyal szólottam, ki azt felelte, hogy felséges asszonyunkkal szólván, őfelsége azt mondotta, hogy vasárnap délután mehet negyedfél órakor őfelségéhez kedves asszonyom anyám őnagysága.

24 és 25. Csak a rendes vizitákban tölt el. Ez első napnak estvéjén báró Fockel uramnál voltam a Reichs-Hofratnál, s ottan kártyáztam. 25-nek délutánján pedig Schönbrunnba kimentem volt, hogy méltóságos gróf

Khevenhüller úr excellenciájánál holnapi audienciám iránt instáljak, de nem találtam otthon őexcellenciáját.

26. Reggel kimentünk kedves atyámuram őnagyságával Schönbrunnba, kedves atyámuramnak őfelsége maga adván órát kilencedfél órakorra reggel. Én minthogy nem kaptam vala gróf Khevenhüller urat, és közönséges audiencia nem is volt, éppen nem reménylettem vala, hogy őfelségénél audienciám lehessen. De mégis reménységem felett az édesatyámot legelőször és őnagyságával együtt engemet szólíttatott őfelsége, s hozzánk mindkettőnkhöz igen kegyelmes volt, vélem is beszéllett sokacskát; kedves atyámuram őnagyságával is, s előhozván őfelségének a kamerárius iránt való instanciát, azt felelte őfelsége, hogy most ugyan nincsen közönséges promóció, de már azt őfelsége kicsinálja. Ezen őfelsége feleletjin mit értsek, nem egészen tudom; mert arra nem vihetem éppen minden kétség nélkül, hogy őfelsége promóción kívül most rezolvált, amint én instáltam vala...

Ebéd után kedves asszonyanyám őnagyságával ismét Schönbrunnba mentem, kinek őfelsége előtt igen kegyes audienciája volt, őfelsége a többi között a hugomat, Klárit meg is csókolta. Azután elmentünk a ritka vadak és állatokat nézni. Sok számúak és igen ritkák, mind a szárnyas, mind a négylábú állatok. A versailliainál sokkal különb, minden kétségen kívül, minden tekintetre nézve, s azt tartom, hogy talán Európában ilyen gyűjtemény több nincsen. Azután

HAZAI NAPLÓ
[1761. ÁPRILIS 11. — 1762. MÁRCIUS 23.]

Lejővén idegen országokra való utazásomból, megérkeztem Bécsbe 11ª Április 1761, Istennek hála, egészségben. Ott találtam akkor kedves szüleimet, feljővén az édesatyám gróf Teleki Károly bátyámurammal família dolgában, kedves asszonyanyám pedig az atyámuram kedviért. Idegen országokban létemben diáriumot tartottam, abban mindennap rajtam történt dolgaimat feljegyzettem, egészen Pestről lett elindulásomtól fogva a fenn megnevezett Bécsbe lett megérkezésem napjáig, sőt még ott is egynéhány napokig azután; azért azt most itt mind elhallgatom.

Hanem mivel azután sokféle bajoskodásaimra nézve az a diáriumom félbe szakadt, és naponként dolgaimat felírni se nemigen érkeztem, de pedig igen kedvem nem volt, most már sok holnapokkal azután nagyobb ürességem s több kedvem is lévén, ismét elébbeni szokásomra akartam magamat fogni; és minthogy naponként felírni elmulattam, legalább nevezetesebb történeteimet ide feljegyezni igyekeztem; hasznosnak tartván sok tekéntetekbül az embernek maga dolgainak felírása körül való szorgalmatosságát, kivált ha azt állhatatosan feltészi magában, hogy semmit se írjon oda, ami nem igaz. Mert használt ez arra 1ször, hogy a több motívumok között a jóra, vagyon itt is egy, mely a szégyentől vettetett; szégyenli tudniillik az ember az utána élő világtól, ha az ilyetén könyvekben olyat fog látni, amely az ő életét valamely mocsokkal békeveri, és a jó lelkiesméretit gyanússá tészi: feltészem pedig azt, mint már feljebb is, hogy az efféle könyvek minden magunknak való kedvezés nélkül írattassanak, hacsak lehet és amennyire lehet, mely külömben igen nagy győzedelmet kíván az embertől a maga indulatin, amidőn a legkedvesebb indulaton kívánja, hogy erőt végyen. 2szor Használ az ökonómiára nézve is, mert gyakran sok tudni igen szükséges dolgokat magának nagy hátramaradásával elfelejt, melyet itt feltalál.

3szor Annak a nagy mesterségnek, az embernek magamegesmerésinek egy útja ez is, mert az ember magát az elmúlt dolgaiban (feltévén mindenkor, hogy igazán ír), mint valami tükörben, megláthatja, azokban vagy a jót, vagy a rosszat megvizsgálhatja, bolondságait megtanulja kacagni, és egyszóval az elmúlt hibáiból okosodik. Ugyanis tapasztalt dolog az, hogy az ember a jelenvaló cselekedeteit mindenkor nagyobb kedvezéssel vizsgálja, mint az elmúltakat, azoknak örökké fogja pártját, ezekre néha felettébb is irigykedik. 4szer Gyönyörűsége is vagyon az efféle jegyzéseknek, mert a régi, de már eltölt dolgokban a szerencsétlenségeket éppen olyan édes olvasni, valamint a szélvészek között hánykódó hajót a partrul veszedelmen kívül nézni; a szerencsés

történeteinek pedig olvasása egy kis enyhíségére lehet a jelenvaló kedvetlenségeknek, s látván az ember a szerencsének magán való változását, megtanulja ezt a világ bálványát feljebb nem tisztelni, mint amint érdemli, és másokhoz, gyakran a maga ítélete szerint, néha valósággal is magánál érdemetlenebb emberekhez való mosolygását kevesebb irigységgel nézi, mert csak úgy kell az embert venni, amint van, és néha mérget is adni bé a méreg ellen.

Mindezen elmondott okokbul ismét reávettem magamat, hogy elébbeni szokásom szerint, lejövetelemtül fogva eddig való dolgaimat és azokban életemnek legnevezetesebb történeteit, azokat tudniillik, melyek házasságomat illetik, egy summában eléadjam, és azután Bécsbe való utamban is nevezetesebb dolgaimat feljegyezzem. Minthogy pedig a házasságom állapotja környülálló dolgai öszve vagynak köttetve a felmenetelemet megelőző némely dolgokkal is, minekelőtte annak mostani folyamatjában való leírásához fognék, szólok egy-két szóval felmenetelem előtt való dolgokrul.

Még gyermekségemtől fogva azzal kecsegtetvén magamat, hogy én idegen országra kimehessek, mikor már az az idő eljött volna, kéredzettem kedves szüleimtől, de mind egyéb okokbul először, mindpedig a dolog folyamatjában meghalván Anclamban, Pomerániában, szegény maga veszedelmére siető bátyám Pál, abbul az okbul, hogy már csak egyedül maradtam, kibocsátani nem akartak, és kivált az édesanyám teljességgel hallani sem akart felőle. Ugyancsak mind mások által, mind magam addig-addig kértem a szüleimet, míg osztán reáállottak. Felmenvén azért kedves szüleim Bécsbe, én is felmentem vala együtt, kimehetésemet a felséges udvartul instálni. 1759-ben, januáriusban: Bajos dolog volt ez ebben az időben, mivel a hadakozás kezdetitől fogva, mely 1756-ban volt, mind ekkoráig sokan próbálták ugyan, de teljességgel senkit ki nem bocsátottak, se urat, se a szokás szerint deákokat. Ugyancsak sok bajoskodás és utána való járás után felséges asszonyunktól a kimenetelre szabadságot nyertem és passzust.

Azután végezvén kedves szüleim dolgokat, lementünk márciusban Magyarországra. Javaslották ezelőtt még esztendővel sokan a Róth Tamás uram kisasszonyát nékem, de nem lévén kedvem a házassági élethez, nem vettem az ilyetény beszédeket szívemre. Ekkor azért látván kedves szüleim az ilyen élet nemétől való idegenségemet, mindenképpen igyekeztek arra indítani, hogy a házassági életre szánjam magamat, de végyem magamnak azt, akit szeretek, melyet kedves asszonyanyám kivált sírásával is hathatósabbá tett, azt kívánván tőlem, hogy addig teljességgel ki nem bocsát idegen országokra, míg fel nem fogadom, hogy lejövet megházasodom, s ezen fogadásomat pedig, ha azalatt kedves szüleim meg találnának is halni, megtartom. Engedtem azért ilyen szüleim kívánságának, mert bizony külömben csak nehezen vettem volna magamat ezen élet nemire, nem azért, mintha bennem is megaludt

volna a vér, mert azt nem tagadhatom, hogy én eleitől fogva igen hajlandó voltam az indulatra, amelyet szerelemnek hívnak, jóllehet azt zaboláján igyekeztem tartani; hanem azzal az élettel egybeköttetett sok alkalmatlanságok irtóztattak meg. Mert, először, száz házasság között is alig vagyon egy, amelynek egészen jó kimenetele légyen, márpediglen mi egyéb az embernek rossz társsal megnyomorodni, mint magának poklot építeni szántszándékkal.

Nagy mesterség kívántatik arra, hogy az ember a maga társát úgy megösmérje, amint ösmérni kell azt, akit az ember ilyen szoros és állandó barátságra akar kötelezni, de néha a nagy mesterség is csak megcsal, kivált ha az igaz, amit sokan az embereket vizsgálók közül tapasztaltnak mondanak, hogy gyakorta két olyan természet is, amelynek mindenike külön-külön jó, öszve nem fér együtt. Már azért csak ezen a felin is a dolognak mely nagy veszedelemre veti a fejit a házasságra igyekező ember. De a más részét is ha nézi az ember a dolognak, ott is más természetű ugyan, de még bizonyosabb bajra kell elszánni az ilyen embernek magát. Mert ha jó társra kap, azt minden kis változástól félti, mentül nagyobb kincsinek gondolja a társát, annál nyughatatlanabb legkisebb árnyékára is a veszedelemnek.

Feles magzatokat kíván minden házaspár; de micsoda kívánság ez egyéb, hanemhogy a gondja, kedvetlensége, nyughatatlansága mindennap nőjjön, úgy hogy majd olyannak tartottam a házasulandó embert, mint azt, akit megszentenciáznak: a halál bizonyos, a halálnak neme bizonytalan. A rossz társnak is van alkalmatlansága, de a jó sincs anélkül. Mindezen erősségeknél erősebb volt mindazonáltal a szüleimnek való engedelmesség; meggondoltam emellett azt is, hogy ha baj és nyughatatlanság vagyon is kötve a házassági állapothoz, melytől az ember különben ment, vagyon ellenben, talán ha az ember jó társat kap, olyan gyönyörűség is egybekötve véle, amelyet az ember azon kívül nem kóstolt volna. Egyszóval elszántam magamat ezen kockára még idegen országokra való kimenetelem előtt, de hogy lejövetelem előtt próbát tégyek, arra nem volt egész kedvem. Beszéltek sokan előttem Róth Johanna kisasszony felől, mindnyájan javasolták, de hogy magam oly véggel odamenjek, mind az ilyen idegen és nagy következésű dologban az emberekkel közönséges tétovázása és tartózkodás tartóztatott, mind — és kivált az — hogy én célbavett utamtul elállani teljességgel nem akartam, azt pediglen majdnem bizonyosnak tartottam, hogy lejövetelemig más társat választ magának. Mikor azért ilyetén irrezolute volnék, sőt majd inkább teljességgel az eszembül kivetettem volna azt a dolgot, ilyen történet adja elé magát májusnak a végén, ha jól jut eszembe.

Mi kedves szüleimmel voltunk Budán a feredőben egynéhány hétig. Ez idő alatt egykor az édesatyámnak valami dolga lévén Pesten némely

uraknál, odamegyen reggel által, s engemet is elviszen magával, de úgy mentünk, hogy még ebédre visszamenyünk a feredőbe. De nem szándéka szerint lett kedves atyámuram őnagyságának a dolog, mert amíg Pesten mulatoztunk, azalatt oly szél támadott a Dunán, hogy által nem mehetett az ottlévő (úgynevezett) szárnyas-híd teljességgel, azért kéntelenek voltunk ebéden ottmaradni Pesten és az Aranyos Sasnál ebédelni. Ebéd után kedves atyámuramnak dolga lévén egy s más uraknál, odament, én pedig otthon maradván a szálláson, Pongrátz Boldizsár uram (ki az atyámnak magyarországi jószágaiban prokurátora volt) addig hívott az úr, Róth Tamás uram szállására, ki akkor az asszony és kisasszonyával együtt ott volt, míg sok magammentése után annak örvivel odacsalt, hogy bár csak esmerkedés kedviért, minden egyéb cél nélkül is, menjek oda.

Odamentem azért én ekkor az urak szállására, és ott kapván még némely más becsületes embereket is, a kisasszony is szemembe tűnt, és amit azon egy órácska alatt benne láttam, tetszett, de mondhatom valósággal, hogy ekkor még csak legelső szikráját is alig érzettem annak az indulatnak, amely azután bennem hozzá gerjedett; de csakugyan ez az első látás is adott egy kevés gondolkodásra alkalmatosságot a jövendők iránt. Elmenvén ekkor onnan, hívtak az urak, hogy ha még ottan Pesten mulatok, másszor is jó szívvel fognak látni, s ígérkeztem is. Megcsendesedvén a szél, estvefelé általmentünk Budára a feredőbe, hol ez az én látogatásom sok nyájas tréfára adott alkalmatosságot szüleimnek (kik azelőtt is sokszor jókedvvel emlegették előttem ezt a kisasszonyt), nékem pedig egy kevés gondolkozásra. Harmadnap múlva ígéretem szerint ismét általmegyek Pestre azon urakhoz. Ekkor már bővebb alkalmatosságot vévén magamnak az esmeretségre, a minap alig érzett szikra rendes tűzzé kezdett válni.

A látogatás hosszabb is volt most s nagyobb kiereszkedéssel is. Az indulatnak nevekedését mindkét részről egyiránt vehettük észre. Az enyim, megvallom, legelőször is azon kapott lábra, hogy az övét hozzám tapasztaltam. Láttam beszédében, magaviselésiben s tekintetiben olyan jeleket, amelyből sok jót ígérhettem magamnak. Egyszóval elbúcsúzván akkor, már megjelentem szüleimnek is hozzá való indulatomat, mely, látom, nékik tetszik is, de hogy magoknak is lehessen módjok megnézni, egy azután egynéhány nappal Aszódon esendő lakodalomra magok is odamennek, tudván, hogy az urak, Róth uraimék is hivatalosok. Aminthogy itten együtt is voltunk harmadnapig, mely mulatás bővebb alkalmatosságot is adott az esmeretségre és az egymáshoz Pesten gerjedni kezdett indulatot jobban is megerősítette.

Jelentvén azért szándékomat újobban a szüleimnek, s teljes megnyugovások levén magoknak is a személyben, maga kedves atyámuram őnagysága megkérte a kisasszonyt atyjátul ilyen kondíciók alatt:

Először, várja meg a kisasszony azt, amíg én idegen országokat megjárom, mert ezen utamról le nem mondottam volna teljességgel; *Másodszor*, hogy a lakás ne légyen Magyarországon, hanem Erdélyben, mindazonáltal a mulatás részszerint Magyarországon, részszerint Erdélyben légyen; *Harmadszor*, mind a két ágon lévő gyermekek a reformáta és nem a lutherána vallásban neveltessenek.

Az úr, Róth uram felelt erre, jelentvén legelőször is személyemben való megnyugvásokat, azután azt is, hogy a két első kondícióra is reáállanak, de az utolsó olyan lévén, amely szokáson kívül való volna, azt kívánják, hogy a leányok, akik lésznek, az evangelica religio szerint neveltessenek; de külömben is végső választ nem adhatnak az urak, mivel lejövetelemig mind a két félnek mostani egymáshoz való indulatja megváltozhatik; mindazonáltal ezt jelentették, hogyha ez az egymás szeretete megmarad, és az utolsó punktumot eligazíthatják, az uraknak magoknak tetszik, de minthogy a leányok olyan időben vagyon, hogy a maga javát meg tudja gondolni ebben a dologban, teljességgel maga hatalmában hagyják, azért a maga indulatját magától fogják megkérdeni. Ezt én ugyan már csaknem bizonyoson tudtam, mert mindenekelőtte én a szüleitől kértem volna a leányokat, azelőtt kivettem vala belőle a hajlandóságát, amidőn táncból mindketten nyugodni egymásmellé ültünk, én ott egy álomban való tréfa által az indulatomat legelőször fejeztem ki nyilván, melyre való feleletiben ő is elárulta a magáét. Esett ez a megkérés a Podmaniczky uraimék házánál Aszódon bizonyos névő emberséges ember lakodalma alkalmatosságával, melyet a Podmanitzky uraimék tartottak fel, mely hogy akkor és a házoknál esett, rossz neven is vettek Podmanitzky urak, nem tudnám, mint egyéb okbul, hanemhogy eleitől fogva nagy irigységgel viseltettek ehhez a kisasszonyhoz és az egész sziráki házhoz, mint amely még hajadon Erzsébet nevű kisasszonyoknak némely szerencséjit elhúzta.

Elválván ekkor Aszódon egymástul, vettem a kisasszonynak olyan ígéretét, hogy még felmenetelem előtt, hacsak lehet, magok házoknál is Szirákon is meglátogatom. Melyet csakhamar azután meg is teljesítettem; töltöttem ott harmadnapot. Ezalatt a kevés idő alatt még több alkalmatosságunk volt egymásnak szeretetünket kinyilatkoztatni; aminthogy azt nemcsak titkoltuk már ekkor, hanem annak állandóságát is fogadtuk egymásnak, és hogy fenntarthassuk, azt ígérte a kisasszony, hogy néki írandó leveleimre válaszol. Ez eddig az én szerelmem kezdete és gyarapodásának históriája, mely egész künnlétemben is változás nélkül megmaradott, hazajövetelemmel pedig a házasság által tökéletességére ment, melyrül oda alább bővebben. Eljővén ekkor Szirákrul egy néhány nap múlva, úgymint 2ª juli 1759, Pestről elindultam idegen országokra.

Itt már ott künn való történeteimrül semmit sem írok, mivel azokat

naponként, mint már feljebb is mondám, szorgalmatosan feljegyzettem. A levelezés egész fennlétemben is megvolt, de megvallom, hogy tökéletességre mehessen a dolog a fenn megírt akadályra nézve, nehezen gondoltam. Lejövén Bécsbe áprilisnak 11-dik napján, 1761 májusnak 2-dik napjáig ott késtünk kedves szüleimmel együtt. Ekkor lejővén Gyömrőre pünkösdre, az innepnek utolsó napján, mely ma esett, Pongrátz Boldizsár urammal Szirákra mentem. Adtak ekkor szüleim egy írást oly véggel kezembe, hogy azt a sziráki urak akaratjábul a kisasszony szubskribálja, melyben arra kötelezte volna magát, hogy mindkét ágon levő gyermekeknek reformata religióban való neveltetések ellen semmit sem mond etc.

Ezen írást mi Szirákra elvivén, sokáig nemhogy az urak azt akarták volna megengedni, hogy szubskribálja a kisasszony, sőt attól teljességgel el nem akartak állani, hogy én adjak arról kötelező írást, hogy a leányokat az evangelica religióban engedem nevelni etc. Én ugyan megvallom, hogy ettől se lettem volna felette idegen egyéb okbul, hanem hogy Erdélyben még a szász nación kívül minden úri rend — aki nem catholikus — reformáta ecclesiahoz tart, és így egy kis alkalmatlanságra adna okot jövendőben, mert külömben én a két vallást egynek tartom, és a közöttök levő külömbséget éppen nem oly fontosnak, hogy külön eklézsia nevet érdemeljen. Mindazonáltal a szüleim kívánságoktul teljességgel elállani nem kívánván, és látván az urak, hogy dologbul semmi sem lesz, nem akartak a kisasszony hajlandóságán erőszakot tenni, aki megmondotta, hogy hozzám ugyan a szülei tetszése ellen nem jő, de ha hozzám nem jöhet, soha férjhez sem is megyen. Arra mentek azért utoljára, hogy a magok kívánságátul az urak elállanak az írás kérésében, sőt arra is reámennek, hogy neveltessenek mindkét nembül való gyermekek a reformáta relígióban, de hogy arról írást adassanak a kisasszonnyal, azt szokás ellen és házok kisebbségére nem cselekedhetik.

Ezen válasszal bocsátván el az urak bennünket, kedves asszonyanyám őnagysága teljességgel nem volt megelégedve véle, mígnem osztán csakugyan megnyugodott maga is benne ilyenformán, először, hogy adjon Pongrátz uram testimonist az uraknak ilyenforma válaszokrul, másodszor, hogy írjak én (és én ezt magam projectáltam) a kisasszonynak egy levelet, melyben írjam meg, hogy az urak válaszát meghoztam, mely ebből s ebből áll (s itt egészen megírtam, miből állott), azért már a szüleim is reáállanak az urak háza kisebbségeinek elkerülésiért, hogy szóval adott válaszokat írásba ne tegyék. Erre a kisasszony annak rendi szerint válaszolt, mely válasz az én levelemmel együtt annyit ért, mint a kért írással való obligáció, ha a formája nem volt is. Ezt azért mind a kettőt ex originali *kópiáztatták* és vidimáztatták a szüleim, mind az enyimet, mikor elküldöttem, mind pedig a választ, mikor jött.

Minthogy pedig már tőlem függött a dolog, tőlem is vettek kedves

szüleim írást azirránt, hogy a reformáta relígióban kívánom minden gyermekimet nevelni etc. Én ugyan magam részérül bizony kevesebb formalitással is béértem volna, de kedves szüleim akaratját, valamint egyebekben, úgy ebben is teljesíteni kötelességemnek tartottam. Történtek ezek májusnak közepe táján, s mikor így véghezment volna a nagyja a dolognak, kedves szüleim Erdélybe béindultak, sietvén oda kedves testvérhúgom, Toroczkai Zsigmondné betegedésére nézve, melynek e tájat kellett esni, (meg is lett, míg béértek volna a szüleim, a húgomnak a fia, de csakhamar ismét megholt), engem pedig elhagytak Gyömrőn, hogy a már megforrott dolgot tökéletességire vigyem annyiban, hogy a gyűrűváltás és esketés véghezmenjen, a lakodalom iránt pedig terminust kérjek az uraktul.

Véghez is ment, a gyűrűváltás 21ª juni, az esketés pedig 28ª eiusdem László napján az urak házánál Szirákon, három rendbéli kihirdetés után az ott való szokás szerint, melynek szükségesképpen véghez kell ott menni, hanemha az ember attól a katolikus püspöktül engedelmet kér, amelyiknek az a hely diaecezisibe esik, ezt pedig én teljességgel nem akartam, s az uraknak sem volt kedvek reá. Esküdtetett meg bennünket a szügyi lutheránus pap, nem tudván a sziráki magyarul, és a lévén a szokás Magyarországon, hogy a leányos ház adjon papot. Ennek vége lévén terminus iránt kértem az urakot, melyet adtak is, Szent Mihály napjára vagy azt egynéhány nappal megelőző Máté napjára. Ezt a választ vévén az uraknak, béindultam Erdélybe, fogván egyenesen Szebennek. Kedves szüleimet találtam Sorostélyon, kijövő útjokban Szebenből Gernyeszegre. Elkísértem őnagyságokat Gernyeszegig; onnan a szüleim elmentek Radnára a feredőre, én pedig főképpen a szállás keresése kedvéért Szebenbe, hol maradtam egészen december 12-dik napjáig.

Itt való dolgaimat szántszándékkal elhallgatom, melyekrűl sokat írhatnék, ha szükség volna, és vétek nélkül megeshetnék. Csak azt jegyzem meg, hogy mi a terminusra el nem készültünk koránt is, és hogy kéntelenek voltunk más terminust kérni az uraktul, Róth uraiméktul, melyet az urak, minthogy az utak ősszel és télben igen alkalmatlanok, húsvétra projectáltuk, aminthogy amellett is maradott a dolog. Mivel pedig én láttam, hogy ezen terminus igen messze lévén, mind magamnak nehezen esnék s kötelességem ellen is, mintpedig és kivált másoknak rossz ítéletre adhatnak alkalmatosságot, ha addig a mátkámhoz ki nem mennék, elkéredzettem kedves szüleimtül, hogy a mátkámhoz kimehessek; akik egyszersmind ezt bízták reám, hogy kevés Szirákon való mulatásom után mennék Bécsbe, és ottan kedves atyámuramnak a tabulae praeses hivatalát sollicitálnám, megparancsolván azt, hogy akár mehetek valamire, akár ne, sokáig Bécsben nem mulatnék, mely külömben csak a lakodalom terminusára nézve se lehetett volna.

Elindultam azért Szebenből 12ª Xbr délután, aznap mentem So-

rostélyra, másnap 13ª, a Száraz Vám vendégfogadóhoz. 14ª Megérkeztem Érszentkirályra a sógoromhoz, kiket mindnyájan jó egészségben találtam. 15ª és 16ª is ott voltam. 17ª Kolozsvárra mentem, 18ª M. Egregyre, 20ª ebédre Zilahra, innen nem mentem a postaúton, hanem Diószegi Sámuel hivatalára Pér felé vettem utamat, azért mentem még eznap estvére Ballára, másnap 21ª Szakácsiba v. ispány Bölönyi Sándor uramhoz, ki igen jó szívvel is látott. 22ª Mentem ebédre Szodována sógor Darvai uramhoz, ebéd után betérvén nótárius Halmágyi Uramhoz és Diószeghi István bátyámhoz, estvére mentem Pérbe Diószegi Sámuel uramhoz. 23ª Mentem ebédre Gálospetribe, aznap ott marasztott az Oberster Dravetzki uram.

24ª Mentem ebéd előtt Álmosdra, honnan egy megkövető levelet írtam az úrnak, Dobozi uramnak, hogy most sietségem miatt meg nem látogathatom. Egy keveset itt falatoztam, azután estvére 9 óra felé Debrecenbe értem, szállván ott Szeremlei Sámuel uramhoz, ki igen jó szívvel látva 25ª, karácsony első napján reggel a Nagytemplomban Úrvacsorájával éltem. Vettem kedves húgom, Toroczkainé levelét a tászlival együtt, melyért írtam vala Kolozsvárrul. Ebéden az úrnál, Biró uramnál voltam. 26ª Egész nap Debrecenben mulattam. Írtam levelet kedves atyámuram őnagyságának, melyben egy kedves húgom, gróf Toroczkainénak szóló levelet zártam. Írtam volt mind Gy. sz. Királyrul, mindpedig Magyaregregyrül is kedves atyámuram őnagyságának. 27ª Jöttem ebédre az új fogadóhoz, estvére a hortobágyi vendégfogadóba. 28ª Ebédre Füredre. Estvére Poroszlóra. 29ª Ebédre Atányba, onnan estvére Örsre, szállottam itt a báró Orczi fogadójába, de hozzá menvén magam látogatni, megmarasztott, s ott háltam.

30ª Mentem Ecsedre ebédre; ebéd után felmentem Gyurki Gábor bátyámuramhoz, ki hirtelen igen rosszul lett; a hideg szörnyűképpen kirázta. 31ª Ebédre mentem Héthalomba, onnan által estvére Szirákra, hol az urakot egészségben, a mátkámot pedig egy kevés változással találtam. Nem lophattam meg reménységem szerint, mert kedves atyámuram őnagysága előre a mátkámnak magának megírta, hogy megyek. Teleki Ádám öcsémet is itt találtam, kinek még előre megírtam, hogy oda menjen. Báró Bálinthith is véle volt, a hadnagy.

[1762]

Január

1ª, 2ª, 3ª, is ott voltam; 4ª mentem Acsára, aznap ott voltam, 5ª visszamentem Szirákra. 6ª Eljöttem Szirákrul, hogy bécsi utamat folytathassam. Az időm igen kellemetesen tölt Szirákon, tapasztalván a mátkámnak indulatjában, természetiben és mostani magaviselésében is újabb jeleket, amelyek nemcsak a régi felőle való reménységemet

megerősítették, hanem még több reménységre is alkalmatosságot nyújtottak. Megvallom, több fenn elmondott kijövetelem okai között ez is ottan volt, hogy lássam, miképpen áll már most a szíve a mátkámnak, minekutána kötelesség is vagyon már, nemcsak indulat. Mert gyakorta megesik, legalább megeshetik, hogy az indulat csak addig tart, amíg akadályt lát, mihelyt azt eléri, amire szándékozott, vagy éppen megváltozik és egyéb olyan szélt keres magának, ahol ismét legyen mit dolgozni, vagy legalább meglankad.

Akármelyiket tapasztaltam volna pedig, nemigen fért volna az ínyemre, aki inkább szerettem örökké társ nélkül ellenni, mint az ő indulatján az esküvésbeli kötelesség után is erőszakot tenni, és így magamnak, aki a másvilágon nem hiszem, ezen a világon purgatóriumot csinálni. De örömmel tapasztaltam ekkor ittlétemben nemcsak azt, hogy indulatja nem változott, hanem még azt is, hogy erősödött az irigyek nyelve között is, kik semmit el nem mulattak, hogy a tőlem való indulattól elhajthassák, azt gondolván a közelebbvaló napokban ki, és azzal kívánván elcsábítani, hogy én azt mondottam volna: Építenék örömest pápista templomot, és adnék egynéhány ezer forintot, csak változtathatnám meg a dolgot. Micsoda sületlen hazugság ez! De mégis szerencsémre vagy talán szerencsénkre mindkettőnknek, nem kapott nála is hitelt ez a szószátyárság.

Elindulván Szirákrul 6ª, ebédre mentem Aszódra a Podmaniczky házhoz; ott találtam az ottan lakó urakon kívül generális Beleznai urat az asszonnyal (ki fogadott anyám is) és báró Splényit az asszonnyal, ki a báró Orczi leánya. Ebéd után onnan elindulván, késő estve Pécelre értem, hol csak az ángyomat, Ráday Gedeonné asszonyt találtam otthon, az úr Pesten lévén. 7ª Gyömrőre általmentem, ott rendeléseimet megtettem. Pintér Mihálytul az atyámuram őnagysága rendelése szerint Matolai uram számára familiánk dimmenzumába kifizetendő 200 Réhnforintokat, ismét gróf Teleki Mihályné ángyom részéről ugyan Matolai uram számára küldött 83 Réhnforintot 20 krajcárt; ismét az én bécsi utamra 300 Réhnforintot; mindöszve 583 forintot s 20 krajcárt felvettem, melyről őkegyelmét kvietáltam is. Vettem volt kedves atyámuram őnagysága levelit is; vettem vala egyet Szirákon is, melyre ugyanonnan feleltem. Innen pedig újobban írtam őnagyságának és abban a levélben tiszteletes Málnási uramnak is egy kis cédulát.

Vettem vala Szirákon regestor Halmágyi uram levelét is, melyben ír a szállásom iránt, és kéri az atyafia Halmágyi József dolgában való segítségemet, kinek Históriája röviden ebbül áll. Még gyermekkorában ez a Halmágyi József az atyja házátul (ki egytestvér fogott lenni a Halmágyi István uram atyjával) gyermeke éretlen csintalanságbul elszökött, és tanulása kedviért Losoncra ment; ott jól igyekezvén deákká is lett, és magát, amint mondják, sokakkal kedveltette is.

Egykor az elmúlt nyáron, nem tudom, csalárdság által-é vagy erővel vagy inkább mind a kettővel, katonának vitték, s most is közöttök van, melyről a bátyjának keservesen panaszolt egynéhány leveliben, és kéri, hogy ha lehet, szabadulásának valami módját találja. Ezért ír már felőle nékem a bátyja, s arra kér, hogy Budán lévén az öccse garnizonja, beszéljek véle, és nézzem meg, ha vajjon olyan legény-é, aki megérdemli az utána való járást, etc. Ezen levélre most nem válaszolhattam, mivel az embert nem láttam.

8ª Pécelre általmentem ebédre; az úr, bátyámuram még nem jött vala ki Pestről; estvére ugyancsak kiérkezett. 9ª Igen jó reggel, még virradta előtt Pestre indultam, aznap ebéden gróf Károlyinál voltam, ki igen jó szívvel látott. 10ª Délelőtt Budára általmentem, egy kevés bajjal a zaj miatt. Halmágyi József uramot lehívattam őkegyelmétől, a maga dolgának és szándékának jó végire jártam. Délután postára ültem. Szekerest akartam, de 30 forint alól nem akart felvállalni; 5 napig vitt volna Bécsbe, és így az úton is sokat költetett volna vélem. Jobbnak tartottam 3 lovat venni, szaporán is mentem, nem is igen került több, ha amott a vendégfogadókban való költséget is belészámlálom. Másnap 11ª estve tíz óra előtt Tisseményben voltam, még aznap béérkezhettem volna éjfélig Bécsbe, de az éjszakai alkalmatlanságra nézve csak jobbnak tartottam ott hálni. 12ª nyolc óra előtt Bécsben voltam. Szállottam ott a Hattyúhoz, aznap nem voltam másutt, hanem Matolai uramnál, konziliárius Bándi uramnál és gróf Rhédei János generális úrnál, ki holnapi napon fog indulni 2 1/2 holnapig való engedelemmel Erdély felé.

13ª Voltam méltóságos gróf Bethlen Gábor kancellárius uram őexcellenciájánál, és az atyám tabulae praesesség iránt való instanciáját őexcellenciája gráciájába ajánlottam, hosszas argumentumokkal, melyeket itten elhallgatok. Fogadta őexcellenciája, hogy ami rajta áll, véghezvinni el nem mulatja. Voltam estvefelé méltóságos gróf Botthyáni uram őexcellenciájánál is, a Feldmarschallnál. Éppen köszvénnyel bajlódott ez a jó úr, s az ágyban volt. Nyájasan beszélgetett velem, és szolgálatját fogadta, amennyiben kitelik tőle; mondotta, hogy úgy vette észre, mintha őfelségének az atyámot úgy írták volna le, hogy az udvar szándékát nemigen igyekezik előmozdítani, melyre én azt mondám őexcellenciájának, akarnám ha ez vád volna és nemcsak gyanú vagy apprehenzió, mert a vád ellen könnyen kimentené az atyám magát, de az ilyen csak alattomban való árulás ellen nincsen is jobb módja a mentségnek, az atyám ugyan az igazat szereti kimondani a lelkeesmérete szerint, de az őfelsége szolgálatját se mulatja el sat. Azzal bocsátott csakugyan el, amit feljebb mondék, hogy tudniilik, ami tőle kitelik, örömest szolgál.

14ª Voltam méltóságos gróf Khevenhüller uram őexcellenciájánál, ki főkamerárius, és jelentettem magamat a kézcsókolás iránt, mondá, hogy menjek fel a jövő vasárnap, és akkor megcsókolhatom az őfelsége kezit.

15ª Méltóságos kancellárius uram őexcellenciája elvitt kérésemre gróf Coloredó uram őexcellenciájához, és ott (és ott aufführolt) megösmertetett a gazda és gazdaasszonnyal. Egy levelet írtam kedves atyámuram őnagyságának, abban regestrátor Halmágyi uramnak szóló egyet azért zártam, melyben az öccse dolgárul tudósítom; mást írtam Darvas József bátyámuramnak az említett Halmágyi József dolgában, az úr lévén Nógrádban most v. ispány, ahol a katonáktól rendeletlen elfogattatása történt. Harmadikat Szirákra a mátkámnak.

16ª Ebéden Matolai uramnál voltam, estve Partenstein uram őexcellenciájához mentem, és őexcellenciájának az atyám dolgát rekommendáltam, melyet örömest fogadott is; azután ott kártyáztam a feleségivel, vesztettem vagy öt forintot. 17ª Udvarhoz mentem gróf Khevenhüller uram őexcellenciája szava szerint, de Ertzherceg Ferdinánd hirtelen való megbetegedésiért-é vagy egyéb okbul, nem volt közönséges isteni szolgálat és így kézcsókolás sem. Ebéden báró Kollernél voltam. Estve újobban báró Partensteinnál voltam játékon, parancsolván még tegnap az asszony, hogy odamenjek. 18ª Voltam ebéden báró Senkenbergnél ismét ott játékon estve. Azután mentem gróf Ulefeld uram őexcellenciájához, hol nagy társaság volt. 19ª Voltam báró Schmiedlinnél ebéden, estve is ott játékon; ezeken a helyeken mindenütt csak egy garasban van a játék. Báró Partensteinné kettőt játszik. Báró Schmiedlinnek ezelőtt egynéhány nappal ajánlottam vala az édesatyám dolgát, ő ugyan örömest szolgálna, de azzal menti magát, hogy már néki az erdélyi dolgokba semmi influenciája nincsen. Hasonlóval felelt gróf Ulefeld uram őexcellenciája is, kinek — amint a szavaibul észreveszem — éppen nem is jól esik, hogy az erdélyi dolgokat kezébül kivették és a Consilium Statusra bízták, ahol — úgy mond — senki sincs, aki az erdélyi dolgokhoz tudjon valamit.

20ª Sok vizitákot tettem. Reggel pedig udvarhoz menvén, mikor őfelsége a templomból visszajött (Sebastiánus ünnepe volt), a kezit megcsókoltam. Őfelsége mindjárt megösmert, és nyájasan mosolyogva kérdezte kétszer is, mivel először nem értettem jól, hogy atyám itt vagyon-é? Melyre én feleltem, hogy csak egyedül jöttem fel. 21ª Voltam báró Harukernél ebéden. Estve báró Partenstein uram őexcellentiájánál játékon. 22ª Voltam méltóságos kancellárius uram őexcellenciájánál ebéden, estve báró Fockel Reichs-Hof-Rathnál társaságban. Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának, melyben tegnapelőtt vett levelére válaszlok; zártam ebben kedves Klári húgomnak ugyanakkor és azon levélben jött levelére is választ. Írtam egy levelet az úrnak, Róth Tamás uramnak is Szirákra. 23ª Voltam Festetics úrnál a magyarországi kancellárián való konziliáriusnál ebéden; estve a komédiában.

24ª Voltam reggel a hollandus követnél templomban, magát is meglátogattam. Ebéden Dömjén uramnál voltam; délután egy-két helyt megfordulván idején hazajöttem, és otthon dolgoztam. 25ª Voltam konziliárius Bándi és Somlyai uramnál; kerestem báró Pindér uramot, ez

gróf Kaunitz házánál lakik, s amint mondják, előtte igen sokat tehet. Most sok dolgai lévén, másszorra halasztott. Voltam a magyarországi kancellárius gróf Pálffi uram őexcellenciájánál is és gróf Khevenhülernél is. Onnan mentem báró Senckenberghez, hol játék volt. 26ª Nem történt semmi megjegyzésre méltó dolog. Az édesatyám dolgában holmi helyeken voltam; de mivel ez mindennap megtörtént, és csak azon egy végre célozó dolog, ezt felírni szükségtelennek tartom, annyival inkább, hogy többire csak azért mentem hozzájok, minden egyéb újabb dolognak vélek való közlése nélkül, hogy hozzájok való tartásomat megmutathassam, melyet rendszerint kedvesen is szoktak venni. 27ª Azon foglalatosságban múlt el. Estve a Redoute-ban voltam, de a császár és hercegek ott nem voltak, e volt pedig az odamenetelemben főbb célom, hogy őfelségekkel láttassam meg magamat. 28ª Egész nap, ut supra... 29ª Voltam ebéden méltóságos gróf Botthyáni Károly uram őexcellenciájánál, hol egy francia [.....] névű, most nálunk szolgáló generálissal sokáig beszélgettünk külömb-külömb párizsi tudósokrul, akivel énnékem is módom volt megösmerkedni. Estve báró Fockelnél voltam játszódni. Írtam levelet kedves atyámuram őnagyságának, a mátkámnak és Teleki Ádám öcsémnek.

30ª Matolai uramnál voltam ebéden. Ott volt az öreg Jeszenák Pál uram is két fiával, kik közül a nagyobbik, ugyan Pál, a mostani muszka császár (ki a muszka cárnak 5ª január lett halálával már császárságra emeltetett, de eddig csak nagyherceg név alatt volt itt való rezidense a holstátiai dukátus részirül, mely rezidensségben a cárné halálával is megmaradott. 31ª Voltam reggel az udvarnál, gondolván, hogy őfelsége szokása szerint (úgy szokott az innepnapokon) ceremóniával mégyen a templomba. De ez elmúlt, nem tudom, micsoda okbul. Mentem azután a bellica cancelláriára, hol métóságos gróf Daun uram őexcellenciája deklaráltatott, a szokott pompával, gróf Ulefeld uram őexcellenciája által, az egész generálisság előtt, consilii bellici praesesnek, mely hivatalt eddig gróf Harrach viselt, de már felettébb való öregségére nézve nem viselhet. V. praeses pedig volt gróf Neuperg; ez tétetett gróf Daun helyibe, bécsi kommendánsnak. Ebédre ismét elhívott ágens Matolai uram, én ma estvére leányát, Charlotát bálba. Adta ezt a bált egy (amint a németek mondják) [....]. Engem régen kértek, hogy álljak közikbe. Elébb nem volt teljes kedvem hozzá, de azután csakugyan ki nem állhattam egy asszonyság elől. Két aranyat kellett mindennek fizetni.

Februárius

1ª Vettem kedves atyámuram őnagyságának három levelét, egyiket de 2ª január Pintér Mihály kopertájában, a más kettőt mindeniket egy napról, de 23ª január, az egyiket elküldvén már a postára, amikor az én

levelem megérkezett, melyre mindjárt akkor válaszolt is. Vettem gróf Toroczkai Zsigmond sógornak egy levelét Szebenbül de 12., mást a húgomnak ugyanonnan de 16ª jan. Tiszteletes Ajtai uram levelét Enyedről de 19ª jan. Ebéden voltam Jeszenák Pál uramnál, a holstatiai rezidensnél; felesen voltunk ott. 2ª Válaszoltam kedves atyámuram őnagyságának. 3ª Méltóságos gróf Khevenhüller úrnál voltam ebéden. Estve a Redoute-ban. Ott találkoztam gróf Forgács Miklóssal. Gróf Khevenhüllernél a nevemet béadtam, minthogy jövő vasárnap audienciára szándékoztam menni.

4ª Vettem újabban kedves atyámuram őnagysága levelét de 26ª jan. 5ª Vettem levelét az úrnak, Róth Tamás uramnak, melyben a minapi levelemre válaszol. Írtam egy levelet a sógoromnak, gróf Torotzkai Zsigmondnak; mást a mátkámnak, melyet Pintér Mihálynak szóló levelembe zártam. Báró Partensteinnál voltam kártyázni. A kártyázás előtt beszéllettem őexcellenciájával az atyámuram őnagysága dolgában; megmutattam az instanciának konceptusát, melyet őfelségének bé akarok adni. Tetszett neki s helybenhagyta. 6ª Vettem levelét a mátkámnak de 26ª jan., megmutattam instanciámat báró Schmiedlinnek, helybenhagyta, s németre fordíttattam.

7ª Voltam felséges asszonyunknál audencián, és valamit feltettem magamban, hogy megmondjak, igen kevés maradott el belőle. Az instanciámban négy okokat tettem fel, miért kívánhatja méltóbban az atyám akármely kandidátus társánál (kiket azonáltal mind érdemes embereknek esmérek lenni az instanciámban is) ezen hivatalt. 1azör Mindenikénél elsőbb rangban van és olyanban, hogy akármelyik is szerencséjének fogja tartani, ha neki helyébe mehet. 2azor Hogy az atyám konkurrálható társainál mind tovább, de kivált nagyobb érdemű, és terhesebb dolgokban szolgált. 3azor Hogy idősebb is azoknál. 4szer Hogy már azelőtt 11 esztendőkkel, mikor még hivatalban nem is volna, erre a hivatalra kandidáltatott. Ezen okokat mind elmondottam szóval is őfelségének, azt mondván melléje, hogy az atyám dolgát nem kívánom az eleinek őfelsége házához való hűsége és érdemivel segíteni, tudván, hogy azoknak csak példáknak kell előttünk lenni, amelyekről hímet varrjunk, nem a mi magunk érdeme lévén; se nem kívánom őfelségét azzal terhelni, hogy az atyámnak személybéli tehetségét dicsérjem, mely alkalmatos légyen tudniillik azon hivatalnak véghezvitelére, amelyet keres, mert tudom azt, hogy valamint én, mint fiú, ilyen dologban az atyámról mondhatnék, méltán gyanús lehetne. Hanem csak azon kérem őfelségét, hogy ha annak akar végire járni, alkalmatos-é az atyám ezen hivatalnak megfelelni, és vajon eddig való magaviselésével érdemesnek tette-é rá magát, dizinteressátus embereket méltóztassék megkérdezni és ne olyanokat, akik gyakran megmutatták más alkalmatosságokban, mely nemigen jóakarói légyenek. Melyre őfelsége azt felelte: A kandidá-

ció már feljött. Megkérdi őfelsége a kancelláriát és Buccowot, ki most Erdélyből fel.

Nem volt ugyan Bécsbe érkezésemmel szándékom a magam kamerárius-ságomat most őfelsége előtt eléhozni, minthogy az már eddig is ígéretben volt nékem, de csakugyan javasolván méltóságos Feldmarschall Botthyányi Károly uram őexcellenciája, hogy hozzam elé azt is őfelségének, tettem utoljára arról is emlékezetet, melyre őfelsége azt mondá; Most ugyan nem akart addig promóciót tenni, amíg az Ertzhercegné le nem betegszik, de hiszen úgyis itt maradok addig: melyre én mondom őfelségének, hogy én azt nem tudhatom, hogy mikor lesz. Őfelsége elmosolyodik arra, s kérdi tőlem, hogy meddig szándékoztam még itt mulatni; mondom én arra: három vagy legfeljebb 4 hétig. Arra osztán feleli őfelsége: de hozzátehetem hát még azt a két-három napot. Melyre én meghajtottam magamat. Mondja osztán őfelsége, mikor ki akarnék menni: No énrám — úgymond — lesz gondja, de az atyámról nem mondhatja pozitíve. Az instanciámot magához vette őfelsége, csak az atyám dolga volt benne. A kameriáriusságomról egy szó sem.

Estve báró Partensteinnál voltam. 8ª Báró Seckenbergnél délután. 9ª Írtam egy levelet kedves atyámuram őnagyságának, melyben az audienciámról írok, és az instanciámnak kópiáját leküldöm. Írtam egy levelet a mátkámnak is. 10ª Későn estve elérkezett méltóságos kommendírozó generális Buccow uram őexcellenciája báró Bruckenthallal és az asszonnyal. Báró Buccow úr jóakarója az atyámnak, s ígérte is szolgálatját. 11ª Voltam mindjárt délelőtt őexcellenciájánál, ajánlottam az atyám dolgát. Ebéden méltóságos kancellárius uram őexcellenciájánál voltam. Ebéd után odajöve Buccow is, és ottan előhozódván az erdélyi, mostan őfelsége szükségére teendő, lovak ajánlása, megdicsérte őexcellenciája a M. K. Gubernium jó példaadását, de nékem azt mondá, hogy az atyám, mint olyan gazdag ember, többet adhatott volna. Kérdem én azt: Mennyit adott? Mert én bizony nem is tudtam. Csak négyet, feleli arra őexcellenciája. Látván én, hogy ez az atyám dolgában kárt tehet, mert méltóságos kancellárius uram őexcellenciája kétségkívül őfelségének is olyan glosszával vagy még erősebbel fogja feladni, mint nékem, mondám én arra őexcellenciájának; de talán többet is ád az atyám, ha kitelhetik tőle. Külömben az atyám olyan gazdag ember, hogy most is többel adós 26 ezer forintnál. Mondja arra őexcellenciája, hogy afelől csak cserélne véle. Én ujóbban erre azt felelém, hogy örömmel szubskribálnám azt a cserét. Mondja arra osztán nékem Buccow uram őexcellenciája: nem tudja. Hazamenvén én, sokféle gondolatokra adott nekem ezen beszéd alkalmatosságot, melyeknek vége az volt, hogy rezolváltam magamat még 4 lónak az atyám nevével való ígérésére. Azomban vészem kedves atyámuram őnagysága levelét is, amelyben írja, hogy 4 lovat ígért ugyan csak, de bánja, hogy levelem

későbben érkezett, melyben a lovak ígéretérül írtam, mert többet adott volna. Ez még jobban is megerősített feltett célomban, és 12ª reggel ezen dolgot méltóságos Buccow uram őexcellenciájával közlöttem, ki helyben is hagyta, sőt kért, hogy cselekedjem azt. Én azért onnan mindjárt mentem méltóságos kancellárius uram őexcellenciájához, és azt atyám nevével megjelentettem, hogy még 4 lovat ád a jószágaitúl; a más négyet a guberniumi fizetésihez szabta, nem akarván többnek ígéretivel ott a guberniumban magát vetni, és azoknak, akik nála elsőbbek, az apprehenzióra alkalmatosságot adni. Melyet — őexcellenciáját kértem — hogy őfelségének referáljon. Ezt kedves atyámuram őnagyságának is megírtam mái postával. Estve Reiches-Hof-Rath báró Fockelnél voltam.

13ª Semmi nem történt rajtam. 14ª Reggel a svéciai követnél voltam isteni szolgálaton. Ebéden Matolai uramnál. Estve Rebom uramnál. Vettem a húgom, gróf Toroczkainé levelit, melyben írja, hogy a jövő postán holmi vásárlásokra pénzt küld. 15ª Voltam ebéden báró Senckenberg uramnál, a Reichs-Hof-Rathnál. Ott volt az ettingi herceg is; megösmerkedtem ekkor egy Strow névű muszka, Augsburgba a békesség csinálására menő követség mellé adjungált konziliáriussal, ki maga németországi fi és evangélikus. Derék, értelmes embernek látszik. 16ª Egy levelet írtam a húgomnak válaszul, mást tiszteletes Ajtai uramnak ismét válaszul, harmadikat Nagy István uramnak Pozsonyba. Estve ismét elhívott Rebom uram magához. Azután voltam az udvari bálban.

17ª Vettem atyámnak két levelét, egyiket de 6ª, másikat de 10ª febr. Vettem a regestrátor Halmágyi uramét is de 10ª febr. és a Pintér Mihályét, melyben írja, hogy az atyám parancsolatjábul küld ismét 150 forintot. 18ª Felvettem ezt a 150 forintot Kühner uramtól. Vettem a húgom levelét is Szebenbül, és abba zárva 50 1/2 aranyat, melyrül az elmúlt postán írt volt. Voltam báró Buccow uram őexcellenciájánál újobban, és mivel ma őfelségével fog az erdélyi dolgokrul beszélleni, aminthogy őfelsége órát is adott, ajánlottam az atyámot őexcellenciája jóakaratjába. Ennél az úrnál igen gyakran, sőt majd minden nap voltam, azért fel sem írom, hanem ha valami különös fogja eléadni magát, mert nemcsak itt, hanem másutt is nemigen volt olyan nap, hogy meg ne kellett volna fordulnom az atyám dolgában. Mondá ittenlévő gróf Mikes Antalrul, hogy még eddig őfelségéhez nem mehetett, megharagudván őfelsége reá az elmúlt diétán való magaviselésiért, úgyannyira, hogy azt mondotta őfelsége, hogy amint jött, úgy haza is mehet, de őfelsége eleibe nem megyen. De már csakugyan reményli, hogy őexcellenciája a méltóságos kancellárius úrral arra fogják vinni a dolgot, hogy őfelsége meg fogja engedni, hogy az udvarhoz menjen. Nem tudom ugyan nyilván (jóllehet gondolom), ki lopta felséges asszonyunk-

nak a szívébe ez úrtól való idegenséget, de az igaz, hogy ő az egyenességének és jó hazafiúságának mártíromja.

19ª Válaszoltam kedves atyámuram őnagyságának egy postával vett kétrendbéli levelére. Írtam egy levelet Pongrátz uramnak is, melyben a magam dolga segítése iránt írok. 20ª Voltam némely helyeken az atyám dolgában, egyéb aprólékabb dolgokat felírni szükségtelennek tartom. 21ª Voltam reggel az udvarnál és azután Buccow uram őexcellenciájánál, ebéden pedig Matolai uramnál. Vettem kedves atyámuram őnagysága levelit de 13ª febr. és ugyan de 13ª a húgom, Torotzkainéjét is. 22ª Voltam legelőször báró Sztupánnál, a nemrégiben felállott status consilium egyik tagjánál, az atyám dolgában, és nála egy pro memoriát hagytam, melyben röviden az őfelségének béadott instanciámban béfoglalt motívumokat feltettem, amelyekért az atyámnak más kandidátus társai felett méltó reménysége és várakozása lehet a tabulae praesességre.

Ezen okok közül 1ső az, hogy az atyám minden kandidátusok között a legelső, rendire és hivataljára nézve úgy, hogy mindenik a kandidátusok közül szerencséjinek tarthatja, ha az atyám hivataljába bémehet helyibe. 2dik, hogy az atyám azoknál mind tovább szolgált, mind pedig nagyobb érdemű [....] és terhesebb dolgokban, egyszóval terhesebb hivatalban. 3dik Hogy mindeniknél is éltesebb. 4dik Hogy már ezelőtt 11 esztendővel is ugyanezen hivatalra kandidáltatott, amellyel egyik se dicsekedhetik ámbátor mindenik külömben, mint mondám, deákul írásba tettem és Sztupánnak oda is adtam; fogadta is szolgálatját annyival inkább, hogy így őfelsége többeket is konzolálhat. Mondotta azt is, hogy jó lesz, ha generális Buccow is valami szót tészen az atyámrul, és hogy nem is kételkedik, hogy véghez ne menjen. A mi erdélyi dolgainknak nagyobb része itt szokott megfordulni a status consiliumon legutoljára. Ezt a konzíliumot állította fel őfelsége ezelőtt mintegy másfél esztendővel, mely sok más dikasztériumoknak kisebbségével esett, mivel a magok hatalmokbul sokat elvesztettek, itt fordulván meg többire minden nagyobb dolgok legutoljára. A tagjai gróf Kaunitz, mert a prézes benne maga őfelsége, gróf Haugvitz (de talán egyéb hivataljával ebben is jubiláltatott), Borge, Sztupán és König nevű referendárius.

Még másnál nem is voltam, hanem csak ennél a Sztupánnál. Ez mind háza és cselédi tartásában, mind magaviselésében igen pompátlan ember, nem is valami nagy nemzetségű, hanem igen közönséges eredetű ember. Külömben amennyire ítélhetem, szelíd és jóféle embernek látszik, s az ábrázatjában is titkot viselő, mint többire a statiszták szoktak lenni, kivált ha egy kisség felkaphatnak a polcra. Estve a Redoute-ban voltam, őfelsége maga is egész háznépestül ott volt sokáig. Szép volt nézni ezt a gyönyörű háznépet. Ugyanezen nap megfizettem a 12 aranyat Drozdnik uramnak, Nagy István uram kommissiójából,

melyekkel Nagy István uramnak még tavalytól fogva valami könyvek lehozásainak az árában adós voltam. 23ª Ebéden báró Buccow uram őexcellenciájánál voltam. Vettem levelét a mátkámnak és Teleki Ádám öcsémnek. Írtam levelet kedves atyámuram őnagyságának, a mátkámnak és húgomnak, gróf Toroczkainénak. 24ª Ebéden voltam báró Fockelnél, az aulicus imperialis consiliáriusnál, másutt pedig némely helyeken az atyám és a magam dolgában.

25ª Voltam Borgénál, a status consilium másik tagjánál. Ennél is hagytam olyan pro memoriát, mint Sztupánnál. Ez is szintén olyan cifraság nélkül való ember, valamint Sztupán, hanem többet beszél, s jobban is hozzáadja az emberhez magát, s talán tökéletesebben is, ámbátor az ábrázatjából nem olvas az ember igen rosszat. Ebéden Buccow úrnál voltam; estvefelé vettem az édesatyám levelét de 17ª febr. Estve báró Partenstein uram őexcellenciájánál voltam. 26ª Ebéden Jeszenák uramnál voltam. Délután báró Fockelnél. 28ª Voltam ebéden Matolai uramnál. Ebéd után egynéhány helyt megfordulván, estve Borgéhez mentem, és ottan kártyázni ültem. Ezen helyeken mindenütt egy-egy garasban volt a játék, s akinek valami dolga volt nálok, majd kéntelen volt játszódni, hogy velek ösmerkedhessen, és olykor-olykor a maga dolgáról való beszédre is alkalmatosságot lopjon.

28ª Voltam reggel a hollandiai templomban, azután méltóságos Botthyányi úrnál, és ott a Teleki Sándor dolgáról tudósítást tettem. Ez a Teleki Sándor nem tudom micsoda lélektől viseltetvén feljött, és ma már felséges asszonyunknál audiencián is volt; tegnap itt, gróf Botthyányi úrnál is megfordult, minden előre való ösmeretség nélkül. Bár inkább otthon maradt volna, mert mind Botthyányi úr, mind őfelsége azt ítélték róla, hogy nincs épen helyin az esze. Az elsőt gróf Botthyányi maga mondotta nékem, őfelsége pedig generális Buccownak. Ezen ítéletre pedig kétségkívül alkalmatosságot adott, rész szerint a magaviselésiben való szokatlanság, rész szerint az öltözetinek csúfossága, mely az idevaló szokással éppen ellenkezik. Én ugyan mondottam gróf Botthyányi úrnak, hogy nem az a nagyobb fogyatkozása, hogy esze ne volna, hanem hogy ami van, még eddig jóra nemigen fordította. Estve a Musikalische Academie-ben voltam.

Március

1ª Ebéden Nagy István uram nálam volt; ebéd után voltam sok helyeken, utoljára báró Seneburgnál, az Imp. Cons. aulicusnál voltam.

2ª Voltam ebéden méltóságos Buccow úrnál. Ebéd után pedig Jeszenák uramnál, ki elhívott konverzációba. Kevesen voltak ott. Onnan osztán mentem Buccowhoz, ki gróf Kaunitzhoz elvitt, és ott először ugyan [....] tenbergné asszonyomnak, a testvérinek, azután

pedig kijövén magam, magának is prezentált. Nagyhatalmú, de még nagyobb büszkeségű úr ez, és ezáltal kicsinnyé lesz éppen a nagyság között is. Egy levelet írtam az atyámnak.

3ª Semmi nevezetes dolog nem történt rajtam. Írtam két levelet: egyiket Teleki Sámuel öcsémnek, másikat Bodoki uramnak; azt Ultrajectumba, ezt pedig Lejdába.

4ª Ebéden Festetits úrnál voltam. Ebéd után egynéhány helyeken. Estve Herr von Poschnál voltam, ki konverzációba invitált. Onnan mentem gróf Coloredóhoz, kinél eznap (úgymint csütörtökön) szokott lenni társaság. Onnan gróf Kaunitzhoz. Vettem az atyám levelit de 24. febr.

5ª Ebéden Jeszenák uramnál voltam, ki estve egy Tavenat nevű ifjú (talán spanyol) cavalierhoz vitt, ki minden pénteken s mai is, koncertet adott. Szép volt, meg kell vallani, a muzsika.

6ªMatolai uramnál voltam ebéden, és az édesatyám dolgában sok helyeken. Estve báró Partensteinnal.

7ª Voltam ebéden méltóságos kancellárius uram őexcellenciájánál. Vettem regestrátor Halmágyi uram és Sz. Páli József bátyám leveleit de 27ª febr. Egész nap rosszacskán voltam, s kornyadoztam, mintha a hideg akart volna kilelni.

8ª Semmi nevezetes dolgom nem volt, az édesatyám dolgában való járáson kívül.

9ª Írtam levelet kedves atyámuram őnagyságának és regestrátor Halmágyi uramnak. Vettem levelit Pongrátz Boldizsár uramnak Pestről de 3ª marti.

10ª Vettem az édesatyám levelit de 3ª marti. Estve gróf Kaunitznál voltam. Írtam egy levelet Bernoulli Dániel uramnak.

11ª Vettem Nagy István uram levelit Pozsonybul; válaszoltam Pongrátz uramnak.

12ª Voltam ebéden méltóságos gróf Khevenhüller uram őexcellenciájánál. Estve báró Fockelnél.

13ª Nagy gála volt az udvarnál felséges Erzthercegünk, József születésnapja lévén; az udvar künn ett, és szép asztali muzsika is volt. Vettem az édesatyám levelit de 6ª marti. Estve Braun uramnál voltam, a Reichs-Hof-Rathnál, ez a báró Fockel uram léányát tartja.

14ª Ebéden generális Buccow uramnál voltam. Estve a Musikalische Academie-ben.

15ª Voltam délután Bándi uramnál, a konziliáriusnál, kitől észrevettem, hogy a kancellária nem referálta az atyám instanciáját; azt mondván Bándi uram, hogy nem is volt az atyámnak memoriálisa, holott nékem maga mondotta méltóságos kancellárius uram őexcellenciája, hogy az atyámnak két instanciája is vagyon a méltóságos kancellárián azon dologban, azon az instancián kívül, amelyet én beadtam, mert azt nem is küldötte őfelsége a kancelláriára mindeddig is.

Tapasztalván azért ebből, mely alacsony módot keresett a kancellária az atyámnak ezen hivatalból való kirekesztésére, mentem egyenesen Sztupánhoz, a status consiliáriushoz, kinek dolgomat megbeszélvén, azt javasolta, hogy menjek generális Buccowhoz, és a dolgot jelentsem meg, melyet mindjárt véghez is vittem, ki azt fogadta, hogy mivel a referádát a kancellárius úr még egyszer fogja közleni (már egyszer volt nála) véle, megnézi akkor, és ha ott nem lesz, meg fogja kérdeni, hogy miért?

16ª Írtam egy levelet az atyámnak, és a fenn megírt dolgot tudtára adtam benne. Ezen levélbe zártam egy levelet a húgomnak, gróf Torotzkainénak, mást tiszteletes Málnási uramnak szólót, mást Székely András kapitánynak, harmadikát regestrátor Halmágyi uramnak, negyediket a mátkámnak.

17ª Írtam egy levelet gróf Stahremberg úrnak, őexcellenciájának, a mi udvarunk követjinek Párizsba.

18ª Vettem a Pongrátz Boldizsár uram levelét Pestről de 16ª május, melyben írja, hogy generális Beleznai úr kérésem szerint rezolvált. Az előbbeni szállásomról elmentem mást fogadván magamnak. Ezt pedig abból az okból cselekedtem, hogy némely ösmerőseim hozzám ígérkezvén s az eddig való szállásom igen alávaló lévén, általlottam volna őket odavinni.

19ª Nagy gála volt az udvarnál, József hercegünk nevenapja lévén, de minthogy a braunschweigi öreg hercegné, mostani felséges császárnénak anyja, egy testvérének halálára nézve az udvar gyászban volt, az úri rendek csak fekete bársonyban csinálták a gálát. Ebéden generális Buccow úrnál voltam; ebéd után felséges asszonyunk és a császár processziót jártak, amint József napján minden esztendőben szokások is. Levelet írtam Pongrátz Boldizsár uramnak és abban az úrnak, Róth Tamás uramnak. Levelét vettem a mátkámnak és Nagy István uramnak.

20ª Ebéden ágens Matolai uramnál voltam. Estve mintegy hét vagy nyolc óra tájban az Ertzhercegnénk lebetegedett, s egy hercegnéje születvén. Elébb ugyan a volt a híre, hogy fia lett, mely nem tudom micsoda okbul esett, de azután csakhamar megtudtuk, hogy nem igaz. Aznap estve gróf Bottyányinál voltam, hová a császár csakhamar azután odajöve játszódni, melynek alkalmatosságával meg is csókoltuk a kezit egynéhányan, akik ott voltunk.

21ª Nagy gála volt az udvarnál az új hercegné születésére nézve, kit ugyan ma reggel meg is kereszteltek; az első neve Terézia. A pápa követje vitte véghez a funkciót. Azután künn ebédeltek őfelségéék. A gála 3 napra indiváltatott.

22ª Vettem az édesatyám levelit de 10ª marti. Voltam az édesatyám dolgában báró Borge és Sztupánnál. Estve az udvarnál apartement volt.

23ª Vettem Pongrátz Boldizsár uram levelit Pestről de 21ª hujus, melyben írja, hogy már a pénzt a delizsánszra feltette. Írtam két levelet, egyet az atyámnak, mást Sz. Páli Józsefnek.

MÁSIK DIÁRIUM
[1759. JANUÁR 2.—JÚLIUS 25.]

Még csecsemőkoromban belém rögződvén az idegen országok látására való vágyódás, ezen indulat az idővel és a tisztességes tudományokban való gyarapodással nevekedett bennem, azért kivált, hogy azokat a tudományokat, amelyeket hazámban megkóstoltam, idegen országi akadémiákban jobban tökéletességre vihetni reménylettem. Melyre nézve mentől nagyobb volt bennem a vágyódás, és mentől bizonyosabbnak tartottam annak idejiben való kimehetésemet, annál nehezebben esett, amidőn már azt az időt elértem volna, amelyben elindulhattam volna, öszvecsoportozott akadályimat utamban látni és feltett célomtól, ha egészen nem is, egynéhány esztendőkkel hátrább esni. Ugyanis először szegény Pál bátyám szerencsétlen történetével vagy talán egyéb okokra nézve is, kedves szüleim eddig való elméjeket megváltoztatván, engemet teljességgel külső országokra bocsátani nem akartak, mellyel én minden eddig való gondolatimat felfordulva látván, csakugyan hosszas, mind magam, mind mások által tett kéréseimmel kedves szüleim akaratját arra vittem, hogy felmenetelemet megengedjék. De az addig haladván, míg osztán a prussziai királlyal való hadakozás békövetkezett, itten ismét újabb gátja lévén utamnak, egy darabig tartózkodni kívántam, s kedves szüleim is tartóztattak, reménylvén, hogy hamar vége lészen az elkezdett háborúnak, és azután bátrabban kimehetek.

Midőn pedig reménységünk felett sokáig tartana az elkezdett tűz, és látnák kedves szüleim, hogy nemhogy a felmenetelrül letettem volna elmémet, sőt naponként újabb-újabb kéréssel jelennék meg eleikben az engedelmekért, egyéb dolgaik is lévén Magyarországon és ott való jószágaikban a szüleimnek, kiindultunk Erdélyből szeptembernek végin és októbernek elein 1758 esztendőben oly véggel, hogy egyszersmind Bécsbe is felmennénk, és én ottan magam kimehetésemet munkálódhatnám. Fel is mentünk a más, úgymint 1759 esztendőben, januáriusnak közepe táján Bécsbe, más különös dolga is lévén az atyámnak felséges jó asszonyunk előtt. Minekutána felérkeztünk volna, én csakhamar a magam dolgához fogtam; el nem rettentvén szándékomtól azelőtt majd két esztendőkkel Kieland úr és Teleki Ádám öcsémuraimék sükeretlen kérezkedések, ezeknek példáját nem követtem, hanem más úton siettem célomra.

Mentem azért legelőször is méltóságos gróf Bethlen Gábor kancellárius úrhoz, kinek felmenő szándékomat jelentvén, azt felelte: Parancsolatja vagyon őfelségétől, hogy míg ezen hadakozás tart, senki instanciáját őfelsége különös parancsolatja nélkül bé ne végye, ha azért úgy kérdem,

mint kancelláriust, azt tanácsolja, hogy menjek őfelségéhez, ha pedig úgy, mint atyámfiát, azt javallja, hogy várakozzam, míg a hadakozásnak vége lészen, s aztán elmehetek. Erre én őexcellenciája gráciáját megköszönvén azt feleltem, hogy csak az elsőt fogom követni. Mentem innen másnap vagy harmadnap méltóságos gróf Ulefeld úrhoz, az akkori legelső státuszminiszterhez. Ennek hasonlóképpen megmondottam szándékomat, és kértem azon, hogy őfelsége eleibe terjessze dolgomat. Kívánt először egynéhány ellenvetésekkel szándékomról leverni, és nevezetesen azzal, hogy igen kevés haszna légyen többire az ifjaknak a kimenetelben, én magam, úgy mond, megvallom: semmi legkisebb haszonnal se jöttem külső országokból haza; de mind erre, mind egyéb kifogásira, amit tudtam, felelvén, én csak arra kérvén, hogy őfelsége szájából érthessem, ha kimehetek-é vagy sem, fogadá osztán, hogy őfelségének legelső akalmatossággal megmondja. Aminthogy csakhamar parancsolatja is ment a kancellárius úrnak, hogy instanciámat bévegye és referálja.

Beadván azért minden haladék nélkül én is instanciámat, őfelségének referáltatott is, de nem a rendes referádán válaszolt reá őfelsége, hanem a referáda után harmadnapig magánál tartván azután jó válasszal küldötte le őfelsége a kancelláriára memoriálisomat 16ª februarii 1759, s csakhamar a passzusom is megíratott. Ezt megnyervén, mentem audienciára őfelségéhez, és kegyelmességét megköszönvén, kegyességgel felelt s kérdezvén, hová megyek? mikor indulok? kivel? meddig lészek künn? További kegyelmességét is ajánlotta, s ami nagy hozzám való ereszkedésének még nagyobb jele, mikor szinte már az ajtónál volnék ki akarván menni, megszólított és megparancsolta, hogy az anyámot köszönteném.

Innen Magyarországra ismét visszamentünk, minthogy nem oly készülettel mentünk volt fel Bécsbe, hogy onnan elindulhassak; kelletvén Müller uramnak, kisselyki dézsmásunknak előbb Szebenben hírt adni, hogy amint a vélem való felmenéssel lekötelezte magát, kijőne. El is jött őkegyelme, de holmi akadékok miatt csakugyan el nem indulhattam én előbb hazulról júliusnak 2-dik napjánál. Minekelőtte pedig elindultam volna, kellett kedves szüleimnek kötelezni magamat arra, hogy esztendő és négy holnap múlva ismét visszamégyek, mely rövid terminus nem engedte, hogy az én célom szerint a tudományokra annyi időt szánnék, amint gondoltam vala, annyival is inkább, hogy más helyeket is kívántam megnézni, nemcsak Helvéciát, arra pedig idő kívántatik. A passzusom Olasz- és Franciaországokra s Helvéciára szólott, mert ugyan oda is kérezkedtem volt memoriálisomban: a több részei Európának fegyver között vagy legalább gyanúsok lehetvén. Ezt előre magam kedvéért így megírván, hogy annál hasznosabban véghez vihessem utazásomat, és amit látok, ne csak azért lássam, hogy ismét

elfelejtsem, hanem inkább, hogy előttem tarthassam másszor is, és ami jó leszen benne, magam javára jövendőben fordítsam, ami rossz pedig, azt is annak érdeme szerint becsülhessem, minden megtartásra méltó dolgokat itten napról-napra feljegyeztem, és hogy minden annál jobb renddel folyhasson, szakaszokra osztottam, nem egyébért, hanem magam könnyebbségéért, hogy amidőn valamint benne keresnék, annál könnyebben reá akadhassak; lészen azért az első szakaszba befoglalva mindaz, valamit júliusnak elfolyása alatt láttam, a többek a holnapoknak rendi szerint következnek.

ELSŐ SZAKASZ

Július holnapról

Ezen holnapnak második napján indultam el Budáról fogadott szekeressel Bécs felé harmadmagammal, úgymint az öreg Müller urammal és a fiával, mint inasommal. Adtak kedves szüleim kezembe ötszáz aranyat; e fele annak, amit künn mulatásomra szántak. Hatodik napján érkeztem Bécsbe reggeli 11 órakor, ott mulattam 12-dikig délig. Itt találtam Bruckenthal uramot, a guberniális szekretáriust, ki azelőtt egynéhány holnapoktól fogva már fenn volt, és ottan létiben a szász náció őfelsége előtt maga deputátusának tette, s ennek dolgaiban foglalatoskodott. Báró Dietrich uram is még akkor ottan volt, de már lekészült. Itt való mulatásomban semmi nevezetes dolgot nem láttam; több gondom is lévén arra, miként mehessek legjobb móddal tovább, mint akármire egyébre, annyival is inkább, hogy már harmadszor voltam Bécsben, mert először voltam 1751-nek a végitől fogva 1752-ig júniusig, másodszor, amelyet már feljebb is említék, ezen 1759-dik esztendőnek az eleitől fogva szinte márciusnak a közepéig, amidőn a passzusomat felséges jó asszonyunk kegyelmességéből ki is nyertem, s most ezúttal harmadszor. Ekkor beszéllettem Matolai urammal is, hogy kamerárius ság iránti távollétemben is őfelségének instanciámat adja bé, és minthogy őkegyelme eljövetelemkor jelen nem volt, hagytam a szállásán magam gondolatja szerint feltett instanciámot egy őkegyelmének írott levelemmel együtt pecsét alatt.

Innen postán mentem Regensburgig, mert a bécsi kocsisok mind többet kívántak, mint a postai költség. A postai költségem Regensburgig csak három lóval lévén, mindenestől, úgymint Trinckgeld és szekérkenéstől fogva (melynek majd minden második postán meg kellett lenni), nem ment feljebb 73 Rforintnál; a szekeresek pedig százhúsz s tizenöt forintra beszéltek. Bécsből délután indulván meg, a szekeremre nézve egy Perslin nevű postastációnál többet négy óránál kellett

mulatnom, mert a hátulsó kerekéről a szekeremnek a vas elveszett. Szerencsémre mégis, egy szekér két baráttal jött utánam, s ennek a kocsisa megkapta s el is hozta, ezzel elkészülvén éjfélkor megindultam és Sankt Pölten nevű városba mentem, ott egy kicsinyt aludván reggel a várost egy kevés idő alatt, amennyire lehetett, megjártam. A város kicsiny és nem igen nagy érdemű, talán legnevezetesebb benne az apácáknak egy nagy klastroma, ennek az udvarára bémentem, és egy ajtó felett ilyen inskripciót olvastam: *Reg: Collegiata ad S. Upolit tum fundatur 8^oo^ Seculo ab Alberto et Okarió Fratribus Burgundiae, Bojouriae Dsuibus, Pipino Francor. Regi Sangvine junctis, Imperante Carolo Magno Confirmatur & c* több is volt még, de mind azért, hogy időm nem volt, mind pedig azért, hogy ebben van a summája, s a többit ami még utána volt írva, szükségtelennek tartottam feljegyezni, csak ezt írtam fel magamnak. Itten összveakadtam egy Birckenfeld regimentjéből való alhadnaggyal Marquis de la Puente, Comte de Rodes nevű niederlandussal; a szekerembe vettem egészen Regensburgig, minthogy pedig az én szekerem csak két emberre való volt, küldöttem Müller uramat az ő postaszekerébe. Sankt Pöltenből mentünk estvére Linzre, itt nagy nehezen rávettem a tisztet, hogy háljunk, másnap reggel megnéztem egy kis ideig a várost. A város elég kies és szép, a piaca kivált rendes; vagyon itt a hegyen egy császári rezidencia, ahol Rudolphus római császár lakott. Ebben is voltam, és az udvarát megjártam. Két udvara vagyon, egy nagyobb, más kisebb. A Duna éppen alatta foly el. Innen mentünk aznap később estve Passauba, és azon éjszaka által is mentünk rajta, mert a tisztet rá nem is lehetett volna venni, hogy ott maradjunk, jóllehet én örömest ott maradtam volna reggelig. Amint a setétben láthattam, nem alávaló város; a Duna mellett vagyon. Püspök lakik benne, s azon püspöké a város is. Ekkor volt benne gróf Lamberg a püspök, aki egyszersmind kardinális is volt.

Kijöttem már Ausztriából, s majd elfelejtém a melcki benediktinusok igen pompás klastromát. Bánom, hogy több időm még járni nem volt, de a postán lévén, időm a késésre nem volt, csakugyan mégis leszállván a kocsiból, megjártam az udvarát. Roppant nagy és fényes épület, kertjek kétségkívül dicsőséges, egyszóval minden a papi szükségen kívül szem gyönyörűségére való; mégis, ha jól jut eszembe, ilyenforma inskripció vagyon az udvarán, a nagyobb épület homlokán legfeljül aranyos rézbül kivágva: *Non possumus gloriari, nisi in Cruce.* Ezen szókkal van-é éppen mindazáltal, azt nyilván nem tudom. Ausztriának pedig határa vagyon, amint Linzből Passau felé mégyen az ember, a bayersbachi és eisenbirni postastációk között. Kietlen hegyes-völgyes erdős hely Ausztriának Bécsen feljül levő minden része, és ha az emberek oly szorgalmatoson nem mívelnék, vadaknak való volna inkább, mint lakni, de a mezei munkában mások felett való szorgalmaskodással vagynak azok az

emberek, példája annak ez: júliusnak 12. 13-dik napján jártam ott, még sokkal több része a gabonájoknak aratatlan volt, és a keresztje, aki megaratta is, mind künn, mégis az új tarlóját mindjárt megszántotta, a kalongyája mellett kétfelől; kérdezvén a parasztoktól: mire való volna az, azt mondották, hogy a rossz gazt nem akarják, hogy gyükeret verjen, hogy jövendőben a gabonájokat el ne rontsa. De a felettébb való munkájok mellett is a föld népe igen alávaló és szegény, s a parasztemberek gyermekei, valamint nálunk a cigánypurdék, rakással szaladoznak a szekér után: egyébféle koldus is töméntelen.

Innen Bavariába általmenvén, mindjárt más folyamája volt a pénznek, mely minthogy nékem aranypénzem volt, sokat is használt. A körmöci és császár aranya mindenütt Bayersbachon túl kérdés nélkül 5 német forinton költ; a hollandus pedig 4 fr. s 4 xrt. A posták minthogy nagyobbak, drágábbak is egész imperiumban, mert ahelyett, hogy Ausztriában egy postastációra egy lóért 45 xrt fizettem, itt kellett minden lóért egy-egy forintot adnom. Mégis három lóval lévén, minden stáción nyereségem volt.

Ausztriából mentem Bavariába, mely, amint feljebb is már megjegyzém, Linzről Passau felé menvén a bayersbachi és eisenbirni stációk között kezdődik; Bayersbach Austria, Eisenbirn immár Bavaria. Passauból mentem Straubingba; Passaun túl mindjárt egy kietlen és két óráig tartó erdőn mentem által, ez a passaui püspöké, aki egyszersmind mindenkor imperiális herceg is. Straubingban ebédeltem; itt láttam legelőször bavarus katonát, a közlegények mind tűrhetőbbek, de a tisztek [....] faragottaknak látszottak. Straubingból estvére mentem Ratisbonába 15ª. Szállottam itt az Aranyos Naphoz, s mulattam 19-dikig. Ittlétemben bécsi hollandiai legáción is prédikátor Haltmayer uram javaslásábul megösmerkedtem az itt való imperiális gyűlésre küldetett hollandiai követ mellett levő legációnis prédikátorral, Müller urammal (ezt úgy hívják). Igen emberséges és nyájas embernek tapasztaltam lenni, jó szívvel is látott, és a városon a templomokban s az utcákon sétálva meg is hordozott. A magyar le- és felmenő theológus deákoknak amint maga is mondotta, egyszer s másszor sokat is szolgált könyveik általtételekben, most is volt egynéhány láda vagy amint nevezik Verschlag nála, akit még ezelőtt egynéhány esztendőkkel a mi deákjaink nála hagytak, s azután csak ott hevertek. Megösmerkedtem ennek jóakaratja által egy hazámfiával, tudniillik egy Hubert nevű magyar doktorral. Pozsonyi fi, de már ide telepedett, s itten meg is házasodott, ez is hasonlóképpen jó szívvel látott, és hárman tőle elmentünk egynéhány templomokba a katolikusoknak, kiknek kivált a belső festések mind igen szép és megnézésre méltó volt, de nevezetes és legfőbb ezek között a katedrále templum, fundamentomától fogva egész tetejéig mind faragott kőből áll, s töméntelen sok statuákkal s külömb-

külömbféle faragásokkal díszes, s kivált amint minden részeiből kitetszik, régiségivel dicsekedhetik; a tornya nincs magasan kivive, melynek a közönséges néptől egynéhányfelől ezt a históriai okát hallottam; hogy annak idejiben egy magavető kőmíveslegény fogadott volna mesterével, hogy ő a Dunán lévő ugyan faragott kőből álló hidat hamarább megkészíti, mint a mestere azon templomot; bé is töltvén szavát, amidőn már a hidot egészen elkészítette volna, jelt ád a híd tetejérül a mesterének, hogy az ő munkája már készen van. Ez ezen megháborodván, és mégis szégyenelvén magát, hogy a tanítvány meggyőzte volna mesterét, leszökvén a templom tetejéről, szörnyű halált holt, s azután már annak emlékezetére csonkán maradott a torony, aminthogy a leugró kőműves szökőleg ki is vagyon egészen faragva azon a szegleten, ahol mondják hogy leugrott. Hogy ez egészen oly mesésen így történt volna, azt állítani nem merem, de hogy valami ne lehetett volna benne, azt mások a regensburgi értelmesebb emberek közül sem tagadták. A megtörténhetett, hogy onnan leugrott, de az igazabbnak látszik, hogy nem akaratjából. Ezenkívül voltam a S. Emerana templomában és a benediktinusokéban is, melyeknek kivált az elsőben igen szép festés nem vagyon, úgy sőt majd talán mindeniket feljül múlja a festésnek szépségével az úgynevezett ó-templom, de ennek csak a neve ó, mert most egészen megújíttatott.

Regensburg, a város, sem nem igen nagy, se nem szép; az utcái rendeletlenek, a házak régiek, füstösök és rútul épültek; az imperiális gyűlésnek helye lévén, szebbnek gondoltam, míg nem láttam. A város katolikusok és evangélikusokból áll, de a lakosok, akik valóságos cívisek (burgerek), azok mind evangélikusok. A katolikusok pedig, ámbátor számmal sokkal többen vagynak is, de egy sem burger, hanem a templomok fundációjának territériumán laknak benn a városban vagy pedig az evangélikusoktól megbérlett házakban, mert háza a katolikusoknak nincsen; annyival inkább a tanácsba bé nem bocsáttatnak. Ez a tanács áll 16 személyből. Ennek hatja mindenkor polgármesterek, de egyik-másik csak három holnapig viselheti hivatalját, s az eltelvén, az utánavaló áll helyébe, és aszerint kerül ezen hat között a polgármesterség, valamíg ezek élnek, ha valamelyik közülük meghal, a tanácsból vesznek mást helyette. Megérdemli a nézést itten a Dunán levő híd, mely régi és nemigen cifra ugyan, de mind faragott kövekből lévén, kétségkívül igen költséges volt, annyival is inkább, hogy hosszú és széles. A hídnak a túlsó végén már bavariai város vagyon, melyet *Stadt-am-Hof*-nak hívnak, ezt ha nem tudná az ember, Regensburggal egy városnak gondolná. A Duna partján Stadt-am-Hof felől vagyon egy templom, melyet Szent Katarina templomának neveznek; ez félig regensburgi, félig bavarus. A regensburgi evangélikusok minden hétfőn isteni szolgálatot tartanak benne, a stadtamhofi katolikusok pedig

esztendőben egyszer, Szent Katarina napján, de ekkor — azt mondják, hogy egynéhány nappal azelőtt megfüstölik igen erősön, hogy onnan az eretnekség dohát kifüstölje. Az evangélikusoknak itten három templomok vagyon; a katolikusoknak tizenháromnál is több. Klastrom egynéhány, és gazdag fundációjuk vagynak benne. Nevezetesen vagyon benne két apácák klastroma, úgymint az Ober-Müntzer-i és Unter-Müntzer-i apácáké, ennek mindkettőnek abbasnéja egyszersmind mindenkor imperiális hercegasszony is. A benediktinusok abbása pedig örökké imperiális herceg.

Láttam ugyanitt a tanácsházat is, ennek egy résziben az imperiális gyűlés számára alkalmas szobák el vagynak foglalva, ezeket is mind megjártam. Vagyon először egy nagy palota, amely a nagy országgyűléseire, mikor vagy császárt koronáznak, vagy egyéb dologra nézve közönségesen és talán személy szerint öszve akarnának gyűlni a fejedelmek, vagyon rendelve, hogy minden rend egy szobába elférhessen, akkora nagyságú, ezen palota, de mostan is leginkább csak abba gyűlnek öszve, mikor semmi dolgok nem lévén, majdnem egyébért jőnek öszve, hanem hogy egymást köszöntsék, és emellett a diétát in forma megtartsák. Ezenkívül vagynak három szobák, amelyekben amidőn valami dolog elé is adja magát, külön-külön öszvegyűlnek az imperium rendjei. Ennek egyikében vagynak az elektorok követjei és azoknak legációnis szekretáriusai ugyanazon szobában, de más asztalnál: a másik szobában vagynak a hercegek és grófok követjei s azoknak legációnis szekretáriusai; a harmadikban vagynak az imperiális városok követjei, ezek többire a helybéli regensburgi szenátorok, mert a városok sajnálván nagy költséggel ottan követet tartani, három, négy s több is általadja vótumát egy szenátornak. A városok között pedig Regensburg tartja a prezidiumot in collegio, valamint in collegio electorum a moguntiai és in collegió Ppum az ausztriai és a salzburgi. Vannak ezeken kívül mindenik szobák mellett különös kis szobák, amelyben amidőn azt akarják a követek, hogy legációnis szekretáriusok nélkül beszéljenek együtt, bémennek. Vagyon itten a nagy palotában egy rendes alkotmányú ütőóra is; azon formára vagyon csinálva, és egy mesterember munkája, amint mondják, s strassbourgi nótás haranggal.

Megjártam ugyanekkor itten a gróf Palm bibliotékáját is. Különös embernek ehhez hasonlót nemcsak én, de talán mások sem sokan s nem sokat látták. 11 jókora szobák teli vannak könyvvel, s amint hallom, s meg is lehet engedni, már százezer tallérában vagyon, s most is pedig mindennap nő.

Ezúttal ugyanaz említett becsületes prédikátor jóakaratja s barátsága által esmerkedtem meg a hollandus követtel, Callieris urammal, kinek a kertibe menvén sétálni, ott találtuk magát is, s sokáig beszélgettünk együtt.

Bibliopola itten csak kettő vagyon, úgymint Bader, akinek Bécsben is nagy könyvvel való kereskedése és boltja vagyon, és Montag nevű, ettől elhoztam a katalógusát, amely holnaponként vagy hetenként szokott kijönni. Az ára is fel vagyon benne véve.

Innen indultam meg 19ª reggel ismét, postán három lóval, s ez nap egész éjszaka menvén, másnap délelőtt 11 óra tájban, úgymint 20ª juli Augsburgban voltam. Ezen város már Svéciában esik, sőt még Friedburg nevű kicsiny városka is, amely ezen innen mintegy három fertály órányival vagyon.

Minthogy azért Bavériát már itten elhagyom, némely megjegyzéseimet magam kedviért ide feltészem. Vallására nézve egész Bavária Rómához tart, azért is amint Straubingban egy petrinustól először hallottam, a pápától Immaculata Bavarianak neveztetik. A földje kisebb, mint az ausztriai, mindazért hogy terebb, mind pedig azért hogy szelídebbnek és termékenyebbnek is látszik; parasztemberek elég ostobák itt is, mint Ausztriában, melynek egyéb külső jegyei között elég ezt említenem, hogy többire kivált Regensburgig, minden faluban, amely házak zsendellyel vagynak fedve, azokon a zsendelyt nem szegezik le szeggel, hanem minden lécen végig sorjában minden rend zsendelyt 10—12 fontos kövekkel hosszabb egymásután, egészen végig nyomtatnak le, mellyel nemcsak a zsendelyt meg nem tarthatják, illendőképpen a fedelén, hanem annakfelette a fedélt is azzal a töméntelen és nagy kővel szerfelett ok nélkül terhelik.

A házaik a parasztoknak is gyakran két kontignációjúak, de annak az ablaka csak egy arasz fenn is, alatt is, s fából lévén, oly idétlennek látszik, mintha egy házban két ablak volna egymás felett.

A pénz itt is, valamint egyéb résziben az impériumnak, kétségkívül igen rossz, mert külömben a császári s körmöci aranyak 5 forinton, a hollandus aranyok 4 fr. s 54 xr, a tallérok 2 fr. 30 xr, a nálunk 20 fr-osok 25 xrba nem járnának. De kivált az aranyak drágábban is elmennek, mert Regensburgban maga mondta a bibliopola, hogy azelőtt kevéssel vett el egy körmöci aranyat 5 német forintba s tíz krajcárba. A hollandus aranyat pedig én is Regensburgon alól Bavériában és Svéciában mindenütt öt német forintban adtam.

Augsburgba érkezvén 20ª délelőtt, minthogy még Regensburgban meghallottam a hollandus legáción is prédikátor Müller uramtól, hogy itten vagyon egy Urlsberger nevű idegeneket igen jó szívvel látó evangélikusok szeniora, délután legelső gondom is a volt, hogy ezen embernek szállását felkeressem; meg is találtam, s hozzá menvén, valamint a maga gyermekit oly jó szívvel látott; és jóllehet másnap Augsburgból el akartam indulni, mindazáltal sok rendbéli marasztására másnap, úgymint 21ª, egész nap, vasárnap pedig, mely 22ª volt, estvéli hét óráig ottan maradtam. Ez az ember, amint nékem históriáját

beszéllette, alkalmas ideig Angliában, Hollandiában és másutt mulatozván, még ifjú korában az akkori virtembergiai fejedelem udvarában udvari papnak hívattatott, de látván a fejedelemnek erkölcstelen életét, és hogy egy rendeletlen személyért hites feleségét megétette, ezt eltitkolni nem is tudta, nem is akarta; mely miatt csakhamar hivataljába való béállása után az akkori fejedelemnek, ki osztán magzat nélkül elfogyott, kedvetlenségibe esvén, illetlenül, amint szólani szoktak, kasszíroztatott, sőt arra ítéltetett, hogy hanemha azt az úgynevezett becsületes személyt (akit e kurvának gondolt) megköveti, kriminániter prouszust csinálnának néki. Ez bízván abban, hogy semmit a renden kívül nem cselekedett, arra réálépni nem akart, és dolga mindaddig függőben tartatott, míg osztán maga is látván az akkori fejedelem, hogy véle semmire sem mehet, önként elbocsátotta; volt osztán a londoni evangélikusok templomában való prédikátorságra is hivatala, de ugyan amidőn oda elígérkezni akarna, hívatván ide Augsburgba is szeniornak, idejött, és már azólta, úgymint harminchét esztendőtől fogva, itt vagyon; 75 esztendős öregember volt ekkor, és igen kegyes embernek látszott. Az Amerikába, anglusok földire, Georgiába általment salzburgi evangélikusok dolgaira való vigyázás főbbképpen reá vagyon bízva. Korrespondenciája vagyon sokfelé és nagy emberekkel, s nevezetesen az öreg gróf Seilendorffal, a felséges asszonyunk régi Feldmarschallával, akirül némely különös dolgokat beszéllett is. Eljővén onnan, béírta a nevét a könyvembe, amelyet másként albumnak szoktak közönségesen nevezni.

Az evangélikusok templomában, amelyet Szent Anna templomának neveznek, voltam itten 22ª reggel, mely vasárnapra esett, s ezen Urlsberger uramnak rendes prédikációját is hallgattam. A ceremóniák itten kevesebb mértékben vagynak, mint más evangelica ecclesiákban; mind a képek kevességére, mind egyéb részeire nézve az isteni tiszteletnek, s nevezetesen a papok rendszerint való köntösökből nem öltöznek ki, inget nem vesznek rendes köntösökön feljül, mint más helyeken; mellyel mintegy dicsekedett is tiszteletes Urlsberger uram, s kérdezte, mint tetszett az isteni tiszteletnek véghezvitelinek módja. Délután pedig, amint nevezik, a Wiederholungs-Stundent hallgattam, mely ebből áll és tiszteletes Urlsberger uram hozta ezt a tanításnak módját bé, minden vasárnap délután 4 óra tájban a szegények házában felgyülekeznek nagy sereggel a hallgatók, s akkor nem tészen a pap új tanítást, hanem amit az előtt egy héttel vasárnap reggel tanított, azt rendről rendre emlékezetibe hozza a hallgatóinak. Vagyon ugyanis a tanító-szék előtt egy asztal, azon asztal körül ül négy ifjú, annak kinekkinek az elmondott prédikáció a keziben van; ennek egyikétől megkérdi: Mi volt az előljáró beszédem? A feláll, s a papirosból elmondja. Azután a másiktól ismét megkérdi: Mi volt ezután a magyarázat, és így rendre

minden részeit a prédikációnak. Ezt csak azért jegyzettem fel magamnak, hogy szokatlan és különös, de nem éppen haszontalan dolognak látszott előttem.

Ez a mostan szegények háza azelőtt mintegy ötven s egynéhány esztendőkkel egy igen gazdag bankosé volt (Wechsleré), aki utoljára megszorulván kéntelen volt azt a házat, aki 4 s 5 annyiban is volt, tízezer forinton eládni; melyet egynéhány impériumi városok, ugymint Nüremberg, Franckfort s mások megvettek és a szegényeknek ajándékozták. Erről a gazdag emberről azt beszéllették, akik tudták — és a többi között maga Urlsberger uram is — hogy kevéssel szerencsétlensége előtt ugyanazon palotában, amelyben most az isteni szolgálat tartatik, ez az ember egy nagy vendégséget adott, melynek végin egy pástétomot hozatott fel; e tele volt aranyakkal, s amidőn kifedték, minden vendéginek engedett egy-egy marokkal belőle venni; A több vendégek között pedig találkozott egy (kit nem akartak kinevezni, mert kétségkívül most is életben volt), aki egyszer belémarkolván, megkérdezte a gazdát, hogy mivel az ő keze s marka sokkal kisebb, mint a másoké, ha nem vehetne-é még egy marokkal? Melyre a gazda azt felelte: Nem barátom, amint a te kezedet az Isten teremtette, aszerint vedd hasznát. Ridicula auri fames!

Megjegyzésre méltó dolog itten Augsburgban a vízi mesterség és az úgynevezett *Einlasz*. Amazt megjártam, ebbe nem érkeztem elmenni. Ezenkívül a tanácsház is, de itt sem voltam, nem is tartván ezt oly ritka dolognak. A vízi mesterség megnézésinek taxája két német forint, az Einlasznak két német forint s harminc krajcár. A tanácsháznak 1 forint s 30 xr. A vízi mesterség ritka dolog, és nagy munkával tartatik. Felhúzzák a vízet nagy magasságra pumpákkal, de az a szép benne, hogy egyik víz a másikat hajtja fel, mert a kerekeket, amelyek az egész machinát mozgatják, víz forgatja. Felhúzván a vízet a tornyok tetejire (mert egynéhány torony vagyon) onnan ismét más csőkön lebocsátják és úgy osztán apróbb csőkre felosztván, majd minden lakosnak szökőkútja vagyon, minden lakos pedig, akinek szökőkútja vagyon, fizet érette 13 forintot, és ezen pénzzel konzerválják esztendőnként ezt a nagy alkotványt.

Minthogy pedig Augsburg képmetszőkkel oly híres, a legnevezetesebbhez elmentem, úgymint egy Hajd névűhöz és egy máshoz, kit Neilsonnak hívnak.

Elmentem egy igen híres mechanikushoz is, aki egy volt az akkori európai leghíresebb mesteremberek közöl, Brander névű. Az emberi mesterség mire mehessen, lehetett az ő keze munkájából tapasztalni.

Csúfos öltözetben járnak itten az asszonyok, és azt az alkalmatosság szerint, ahol meg kellenek fordulnok, változtatják. Közönséges öltözetje nagy részben hasonlít a magyarhoz az asszonyi népnek, mikor pedig

vagy lakodalomba, vagy egyéb más alkalmatosságra, úgymint temetésre vagy templomba mennek, mind, akkor más-más bőrbe öltöznek; a temetési ruha iszonyú. A fejin akkora kikeményített fejér gyolcs cirkalom vagyon, mint egy nagy leveses tál; minden egyszóval igen visszás benne, de minthogy sem időm, sem akaratom oly szorosan vizsgálni nem volt, minden külömbségit fel sem tehetem. Árulják ő magok kinyomtatva a maguk köntösöknek képit, melyet meg is vettem tőlök.

A vallás itten kétféle, katolika és evangélika, amint hogy az a híres konfessió innen neveztetik augusztanának. Egyenlőség vagyon itten mind a két vallásbéliek között minden részeiben az igazgatásnak. A tanács kétfelekből áll. Stadtpfleger kettő vagyon, egyik katolikus, másik evangélikus. Ezek itten a legelső emberek, akik a város minden dolgaiban legtöbb hatalommal bírnak. A polgármesterek ezek alatt vagynak. De jóllehet az egyenlőség megvagyon a külső hivatalokra nézve, mindazonáltal a tehetősebb emberek többire mind evangélikusok.

A város szép és kies, s nagy is és néppel bővös. Regensburgnál sok grádiccsal külömb, s még csak nem is hasonlítható a csinosságára nézve.

22ª Estvéli két óra tájban Augsburgból megindultam, s másnap 23ª reggel Ulmában voltam. Ez is szabad imperiumi város. Mind evangélikusok a lakosok egy vagy két idegeneken kívül. Temploma mindazonáltal vagyon a katolikusoknak talán kettő, az egyikében magam is voltam. Vagyon itten egy nagy temploma az evangélikusoknak, Münstertemplomnak neveztetik, innen még ebéd előtt megindultam, s éjszakára mentem Riedlingenbe, továbbmentem volna, de féltem az égiháborútól.

24ª Masskirchenre mentem ebédre, estvére Singenbe.

25ª Mentem reggel Schaffhausenbe, minthogy pedig ott már kimentem Svéciából, kellenék itten valamint szólani ezen részérűl Németországnak, de minthogy a nevezetesebb dolgokat városokban lehet látni, s azokról pedig bővebben igyekeztem feljebb szólani, elég lészen itten csak azt megjegyeznem, hogy ez is valamint Ausztria és Bavária (kivévén ennek kevés részét Regensburg körül, amely egyenesebb), hegyes, völgyes, erdős és köves ország; az utak rosszak; nagy és apróbb városokkal ugyan dicsekedhetik; a faluk is díszesebbek sokkal, mint a felsőbb résziben Ausztriának és Bavériának, mindazáltal a lakosok nem sokat külömböznek amazoktól.

Ulmáról elfelejtém oda feljebb említeni, hogy az asszonyok öltözete ottan is olyan csúfos, valamint Augsburgban. Ezt a templomban vettem észre, hová azon kevés idő alatt, melyet ott töltöttem, elfordultam volt. Ugyanakkor láttam az ott szokásban lévő kopulációnak módját. Az öszvekelendő személyeket csak megkérdi, hogy együtt akarnak-é holtig lenni, és ha egymással megelégszenek-é, de úgy, mint nálunk szoktak,

meg nem esketi. A leányzóknak az öltözeteket is ugyanennek alkalmatosságával láttam, mind feketében voltak. Asszonyok és leányok; de a feje a leányoknak csudálatosan volt felcsinálva, mert mindeniknek kétszínű haja volt, egyik verhenyős, a másik természet szerint való. A verhenyős hajat, amint azután mások mondották, csak szokásból tészi a maga haja mellé, s úgy tekeri osztán a feje körül. Ez a hajok színének külömbözése s a feltekerésinek módja előttem igen idétlennek látszott.

Schaffhausen egy a helvéciai református kantonok közül. Maga a város nem nagy, de elég kies, éppen a Rhenus partján esik. A Rhenuson való híd itten megérdemli a nézést. Fából vagyon ugyancsak, de igen rendes és mesterséges azért kivált, hogy nem oszlopokra, hanem bolthajtásra van csinálva. A bolthajtás pedig csak fából vagyon. Egy oszlop ugyan vagyon a közepin, de kétfelől az oszlop mellett bolt formán hajlik meg a híd. Megjártam itten két templomot, melynek egyikét, mely a főbb templom, Münszter-templomnak nevezik, a másikat pedig Szent János templomának. A Münszter elég nagy és szép templom; kinekkinek itten különös széke vagyon, melyre a címere ki van festve vagy pedig rézre vagy egyébként kicsinálva; orgona itten nincsen. Egy vár is vagyon itten Schaffhausenben, amelyben most egyéb senki nem lakik, hanem egy strázsa a tornyában, aki a tűzre vigyáz. Alkalmas nagyságú hegyen fekszik ez az alkotvány; az alján bé lehet menni a föld alá egy helyre, ahová az egész városi nép vagy legalább sokan szükségnek idejin meghúzhatják magokat, ez igen rendes és nézésre méltó dolog. A föld alatt vagyon ugyan, de mind faragott kőből való oszlopokon áll, és oly világos, mint akármely szoba, s elég tágas is; nem grádicson esik pedig a bémenetel, hanem menedékesen, úgy hogy annak idejében lovasság is bémehet.

Schaffhausenben reménységem felett sokáig kelletvén mulatnom a tengelyem megcsináltatására nézve, (mert az elsőt a sok út megemésztette), estvéli négy órakor indultam meg. Innen mintegy fertály órányira vagyon az a híres Rhénusnak a kőszikláról való leesése, amelyet a németek *Rhein-fallnak* neveznek, és amely az európai természet ritkaságai közül egy. Gyönyörűséges nézni távolról ezt a vizet; a kőszikla, ahonnan leesik, lehet — amint hozzá vethettem — kilenc öl és egyenes meredek. A közepin kiáll a kősziklából egy nagy darab; ennek a tetejin ki vagyon csinálva egy faember, aki az általellemben való partra irányoz, annak emlékezetire — amint mondták —

NÉMETORSZÁGI UTAMBAN TETT KÖLTSÉGEIMNEK MINDEN HIBA NÉLKÜL VALÓ TÁBLÁJA

[1759. JÚLIUS 2.—1761. ÁPRILIS 3.]

Július

		fr.	kr.
	1759. esztendőben, júliusnak 2dik napján indultam el Budáról, ebédre a Zöld Fához szállván: az ebédért fizettem	—	55
	Azután az útban adtam a Száraz Ágnál a kocsisnak egy ital borra	—	3
	Vacsorára mentem Dorogra, ott a hálásért és vacsoráért fizettem	1	6
	Egy nyomorék katonának adtam alamizsnát	—	7
3ª	July. Mentem ebédre Neszmélyre, magam a paphoz bémenvén, ebédre marasztott; Müller uram az ebédért fizetett	—	25
	Vacsorára mentem Szőny és Gönyü között lévő fogadóba, ott fizettem	1	4
4ª	Mentem Győrbe ebédre az Arany Bárányhoz, adtam	1	7
	Vacsorára mentem Mosonyban, magam Brunslik ítélőmester uramnál vacsorázván, Müller uram vacsorájáért és a hálásért adtam	1	—
	A Brunslik úr kertészinek	—	17
5ª	Ebédre mentem Pruggra, de Zorndorfon egy kicsinyt fölöstöközvén, ezért adtam	—	11
	Pruggon az ebédért	—	59
	A velem levő általag aszú szőlő borért három helyre együtt	4	8
	Éjszakára mentem Schvechetre; ott a hálásért	1	16
	A borért két helyt	1	35
6ª	Mentem reggel Bécsbe, ott a lineán fizettem a borért	1	6
	Minthogy pedig e nem a lineán, hanem benn fizetődött meg és belőlről kellett cédulát váltanom, amely ember ezt véghez vitte, annak adtam	—	17
	A céduláért adtam	—	3
	A katonának, aki a vámra kísért, kellett adnom	—	9
	A bécsi hídon adtam vámot a borért	—	1
	A vámon adtam ugyan a borért	1	30
	Az ebédért fizettem kettőnktől	—	42
	Az ottan ebéd felett bolondozó muzsikásoknak	—	7
	Egy koldus léánynak	—	1
	A hajam felfodorításáért	—	14
	A tragereknek a harmincadon leoldásáért és felkötésiért a baknak	—	7
	A bornak szobámba való felhozásáért	—	7
	A szeszli hordóknak	—	17
	Egy pár gyémántos gombért	—	51
	Az ebéden cseresznyéért	—	2
	A vacsoráért négyen lévén, hozzá adtam	—	52
7ª	Az ebédért adtam	—	40
	A szolgám ebédjiért	—	10
	Ebéden való cseresznyéért	—	2

	A vacsoráért	—	49
	A fogadott hintóért egy napra	2	—
	A budai szekeresnek	29	48
	Trinck-geld	—	21
	A lakájnak két napra	1	8
8a	A templomban, az erszénybe adtam	—	17
	Nagy István uramnak az asszonyanyám őnagyságától küldött pénznek pótlására még adtam	—	19
	Két keféért és Schuhwachsért	—	19
	Müller uram ebédjéért adtam	—	20
	Az ajtóba való sróért	—	4
	A szolgámnak, Müllernek, ebédjéért	—	16
	A mosóasszonynak a mosásért	—	21
9a	Adtam a szolgámnak egy napi ételire	—	17
	Két napra reggeli kávéba való tejért	—	2
	Hajamba való pántlikáért	—	42
	Nagy István uram és Müller uram ebédjiért	—	40
	A kocsisnak a szekérért két napra	4	32
	NB. Még 6a vettem egy kotzperd szíjat	—	51
	Vacsoráért adtam	—	11
10a	Adtam az ebédért	—	35
	Müller uram ebédjéért	—	20
	A szolgámnak	—	17
	Egy pár strimpflit	3	—
	Táclit	3	—
	Úti süveget	2	15
	Kávéhoz való téjre és három vajas zsemlyére	—	5
	Vacsoráért	—	49
11a	Vettem egy szekeret	58	—
	Kifizettem a parókásomat öt napra	1	25
	Pomádét vettem tőle	—	24
	Hajhoz való tűt	—	6
	Mátyásnak, a szolgámnak, Kost-Geld	—	17
	A szekér elhozásáért	—	34
	A vén embernek, aki a szekeret elalkudta	—	17
	A fáért, melyre a ládát tetettem	—	17
	Szekérkenő hájért	—	7
	Magam Demjén uramnál ebédelvén, Nagy István uram és Müller uram ebédjéért	—	48
	Vacsoráért mit adtam nyilván eszembe nem jut azért azt fel se teszem	—	—
	Postára való céduláért	—	17
	Postára való levelekért mindőszve, amíg Bécsben voltam, és egynek kiváltásáért	—	36
12a	A kotzperdem megigazításáért	—	36
	Kötélért, amely egyre-másra kívántatott	—	27
	A borért ismét vámot	—	21
	Egy pár pisztolyt az útra	3	—
	Ehhez tokot, ócskát	—	27
	Puskaport és golyóbist	—	21
	A tragereknek, postillonnak és másoknak bort és kenyeret	—	13
	A lajblim megigazításáért	—	17
	Az ebédért, hárman lévén hozzá	—	62

	A perutsnak elöl, ahol a szolga ül, való szíjáért, akivel magát béköttesse	—	48
	A parókás kölyöknek	—	12
	A házért hat napra fizettem	2	24
	Megindultam Bécsből délután postán, a kerekemről egyikről, leesvén az egész vas, a másikon gyengén állván, mindeniket újra vonattam rá Perslinben, ezért és más apróbb igazításokért fizettem	2	19
	Az útért a lineán és még két helyett, mindöszve	—	18 1/2
	Aki megtalálta a kerekemnek a vasát	—	31
	A vacsoráért ugyan egy perslini rossz ember vendégfogadósnak adtam	1	2
	De vacsora után onnan még elmenvén S. Pöltenben, ott a házért, amelyben háltam	—	36
13ª	Müller uram egy kis falatozásáért	—	10
	Ebédet eznap nem ettem, hanem egy kis zsemlyéért és borért két helyt adtam	—	10
	Vacsorára mentem Linzre, ott ketten lévén egy Birkenfeld Regimentjéből való hadnaggyal, Marquis de la Puete-val, kivel Regensburgig együtt is mentem, magam részire a vacsorától jutott	1	23
	A házért	—	15
14ª	Reggel kávéztam a kaffeházban, azért adtam	—	4
	Bayerbachon ebédelvén, azért adtam én magam részire	—	48
	Estve kaffeért, én fizetvén a tisztért is Passauban	—	20
	Müller uram és a szolgám egy kis sert iván és zsemlyét évén ugyanott Passauban	—	18
15ª	Jöttünk ebédre Straubingba, ott ebédért	1	24 1/2
	Vacsorára mentem Regensburgban; itt először kávéztam, azután vacsoráltam, de csak egy levesért és egy pár sültcsirkéért a kávézással együtt a tiszttől egy tallért 6 krajcárt, tőlem, elmenvén a tiszt, nem tudom mi tekéntetből nem vett többet tőlem	1	—
16ª	Ugyanazon vendégfogadósnál ebédeltem, az Aranyos Napnál, ezért fizettem	1	30
	A borbélynak megberetválásért	—	11
	A parókásnak hajam felfodorításáért	—	14
	Délután egy kevés lemonádáért	—	12
	A postai költség Bécstől fogva Regensburgig három lóval lévén, kocsisok Trinck-Geldjével és szekérkenéssel együtt került	73	30
	Postára írtam kedves atyámuram őnagyságának egy levelet, azért adtam	—	6
	Estvére egy kis vajért, zsemlyéért és borért	—	36
	Müller uram seriért	—	6
17ª	Reggel kaffeért, nálam lévén a hollandus pap is, adtam	—	24
	Ebédért adtam borral és serrel együtt magamért, Müller uramért és az inasomért	1	30
	Egy Teleki Ádám öcsémnek szóló levélért	—	4
	Kávéért adtam	—	3
	Annak, aki az imperiális gyűlésekre rendelt házat és a tanácsházat megmutogatta, adtam	1	15
	Vettem Hejnecii Historiam Juris Civilis etc Montagnál Regensburgban	1	—
	Vettem Dittont kötésestől	1	—
	Adtam estve egy kevés vajért, borért, kenyérért és serért in summa	—	34

18ª	Ebédért borral és kenyérrel s serrel együtt	1	32
	A fejér egyetmás mosásáért	—	42
	Kafféért és théért, mások lévén nálam	—	30
	Estve vajért, kenyérért és fertály butélia borért	—	26
	Serért Müller uram számára és kenyérért	—	12
19ª	Reggel Kafféért és kipfelért	—	16
	Ser és kenyér	—	6
	Bak felkötésire való szalmáért	—	6
	Szállásért adtam	2	30
	A hordó és bak felkötésiért s a bor viteliért	—	12
	A Kellernek Trinck-Geld	—	11
	Sahlra menvén Regensburgról ebédre, az ebédért	—	55
	Egy butelia borért, minthogy mind egyszersmind meg nem ihattam, a buteliáját is megvettem, ez együtt	—	27
	Estve egy kevés vajért és serért	—	15
20ª	Reggel egy kevés rossz kafféért és zsemlyéért	—	7
	Két kötélért	—	4
	Ebédre elmentem Augsburgba, ott az alkalom szerint adtam az ebédért boron kívül két személytől	1	12
	Délután egy kis herba-théért adtam	—	6
	Parókásomnak adtam	—	15
21ª	Parókásomnak adtam	—	14
	Ebédért kettőnktől ismét, boron s seren kívül	1	12
	Théért adtam	—	6
22ª	A parókásomnak, nem akaratombul	—	25
	A templomba lévén, kívül a perselybe	—	20
	A Wasser-Kunstnál	4	7 1/2
	Eljövén délután, estvéfele a gazdámnak szállásért, két vacsorára való kevés vajért, s zsemlyéért, ebédre való borért, zsemlyéért etc három ízben	4	4
	Az augsburgi öltözetnek formájiért	1	30
	Ez nap egész éjtszaka mentem s		
23ª	reggel Ulmába érkezvén, ottan egy kevés kafféért	—	12
	A katonának, aki a Münsterbe és másutt ott a városban elhordozott	—	6
	Egy koldusnak	—	1
	Ebédre mentünk Ehingenre, ottan fizettem, jóllehet bizonyoson nem tudom, de úgy gondolom	1	12
	Ehingentől mentem Riedlingenre, ottan meghältam, de semmit sem ettem, hanem a hálásért fizettem	—	24
24ª	Hajnalban onnan megindultam s mentem ebédre Metzkirchenre; az ebédért adtam	1	20
	Azelőtt Mengenben reggeli kafféért	—	12
	Metzkirchenről mentem estvére Singenbe, ott a hálásért, egy kevés vaj és borért adtam	—	32
25ª	Singenből jó hajnalban megindultam, s mentem nyolc órára Schaffhausenbe, ottan az első tengelyemet újonnan csináltatván, adtam érte	2	12
	Az ebédért adtam a Hegyes Tőrnél	1	22
	Amely ember a várat megmutogatta, annak adtam	1	—
	Cseresznyéért adtam, melynek fele veres, fele pedig sárga volt	—	4
	Innen ebéd után megindulván hajón, minthogy a tengelyem után várakozni kéntelen voltam, mentem egész éjtszaka, de estvére egy kis zsemlyéért és borért adtam	—	18

26ª	Tíz óra tájban reggel Baselbe érkeztem, s mások javaslásából szállottam a Három Királyhoz		
	A postai költségem Regensburgtól fogva került mintegy	93	—
	Azért írom pedig nem meghatározva, mert egynehány krajcárról jól nem emlékezem		
27ª	Ott voltam: egy konc papirosért adtam	—	7
	Két levélért, melynek egyikét kedves atyámuram őnagyságának, másikát Tihanyi uramnak írtam	—	32
28ª	A gazdámnak három napi ottlétemért	11	12
	Müller uramnak fizetésiben	8	15
	Megindultam negyedmagammal három német ifjak lévén útitársaim Geneva felé, s adtam a hálóhelyen magam részire	1	48
29ª	Adtam Solothurnban az ebédlőhelyen az ebédért	1	48
	Estvére mentünk Bernába, szállottunk a Sólyomhoz		
30ª	Ott voltam		
31ª	A Münster-toronyban amely asszony ott volt	—	15
	Amely ember az egész templomot megmutatta	—	12
	Müller uramnak, a hollandus prédikátornak Regensburgba írott levélért	—	18
	Az oroszlánynak megtekintésiért adtam magamtul és Szőts uramtul	—	16
	Júliusban tett költségemnek summája tészen		
	mindöszve	390	3 1

Augusztus

1ª	Aug. indultam el Bernából Geneva felé, reggel fizettem a gazdámnak a Sólyomnál harmadnapi mulatásomért	8	26
	Aznap jöttem ebédre azon németekkel együtt Moratra, ott adtam az ebédért magamtól és a szolgámtól	1	28
	Avanchon megállapodván a kocsisnak adtam	—	12
	Estvére mentünk Payernere, ott a hálásért adtam	1	36
2ª	Mentünk ebédre Moudonra a Brouaille folyó víz mellé, ott adtam	1	2
	Egy kolduló leánykának adtam	—	2
	Lausannára mentünk hálásra, ott adtam	1	48
3ª	Bionba mentünk ebédre, ott	1	20
	Az úton ismét egy kolduska asszonynak	—	2
	Estvére Genevába érkeztem, kafféért adtam	—	12
4ª	Felit még Baselben, felit pedig itt ekkor megadván, kifizettem a kocsisomat részemrűl, mely tett	25	12
	Trink-Geld a kocsisnak	1	—
	Hajamba való táskáért	1	—
	Kafféért	—	6
5ª	A templomba menvén a szegények perselyibe	—	4
	Kafféért	—	6
	Mosásért	—	36
6ª	Kafféért reggel	—	3
	Délután is	—	3
	Három levélért, melyeknek egyikét atyámuram őnagyságának, másikat az asszony, g. Teleki Józsefné kedves nénémasszonynak, harmadikát az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak írtam	1	45
	Ezen nap Billon uramnál ebédeltem		

7a	Herbathéért adtam	—	6
	A köntösöm, amelyet csináltattam selyem matériábul, került mindőszve	59	45
	Eznap délután Voltaire uramnál voltam vacsorán Pallard uramnál		
8a	Ebéden Pallard uramnál voltam		
	Herbathéért adtam	—	6
	A genevai ediktumokért adtam	1	3
	A Lettres Persannesért adtam	—	50
	NB. Sz. Péter templomában az embernek, aki holmit megmutogatott még 7a adtam	—	21
	A borbélynak, aki kétszer megberetvált	—	20
9a	A kafféért és zsemlyéért adtam	—	6
	Ebéden voltam Billon uramnál		
10a	Fizettem a gazdának a Három Királynál egy hétig ott mulatásomért	19	56
	A parókásnak	1	31
	A szolgálónak	—	21
	A német szabónak a köntösöm bécsinálásáért s a vászonért	—	40
	Megindultam egy, amint itt szoktak járni, kétkerekű szekeren vissza Baselbe, a szekerest alkudtam meg két Louis d'oron nyolcvan krajcár híján		
	Mentem ebédre Rollra, ott szállottam a Fekete főhöz holottis fizettem	1	20
	Estvére mentem Lausannaba az Aranyos oroszlányhoz, ott egy kevés vajért s gyümölcsért s másnap reggel herbathéért	—	56
	Egy francia könyvet vettem	—	40
11a	Mentem ebédre Moudonra a Fejér Kereszthez, ott adtam	1	20
	Estvére mentem Avanchera, ott szállottam a Városháza nevű fogadóba, ott fizettem	1	44
12a	Mentem ebédre Cümenenbe a Fejér Kereszt névű vendégfogadóba	1	8
	Estvére mentem Bernába a Sólyomhoz		
13a	Ott voltam		
	A kocsisomat kifizettem, mely tett	17	30
	Lentulus uramnál voltam		
14a	is ott voltam		
15a	is ott voltam		
	Egy rúd spanyol viaszért adtam	—	16
	Egy levélért, melyet írtam Szirákra	—	18
	A Bernai Törvényekért adtam	2	—
	A szolgálójának Schmidt uramnak	—	8
16a	Reggel eljöttem Bernából, fizettem a gazdának, Versen uramnak három napra s félre	12	4
	Ebédre mentünk a két danzigi ifjúval és egy palatinátusi pappal, akivel négyen fogadtuk meg a szekeret, Solothurnba, ott az ebédért adtam magamért és szolgámért a Veres toronynál	1	40
	Estvére mentünk Langebruckra a Medvéhez, ott az ételért és hálásért adtam	1	28
17a	Jókor megindulván Langebruckból mentünk ebédre Baselbe; minthogy a társaim a Vad Emberhez (Wilder Mann) akartak szállani, ebédet ekkor én is ott ettem, de délután a Három Királyhoz mentem a Vad Embernek magamtól s adtam	1	—
	Baselnél a hídon adtam útpénzt	—	6
	Herbathéért a kafféházban	—	3

18ª	Ebéden a Három Királynál voltam inasostól, fizettem az én két rendbéli ételemtől s az inasométól, a házzal együtt	3	36
	Eznap általmentem a fogadott szállásomra, vacsorára mentem a Vad Emberhez, ott adtam szolgástól	1	—
	Herbathéért reggel adtam	—	8
19ª	Adtam a templomban reggel és estve	—	20
	Két levelet írtam: egyet kedves atyámuramnak, azért adtam	—	14
	Mást Urlsberger uramnak, az augsburgi evangélikus szeniornak, azért nem adtam semmit		
20ª	Vettem nyolc ingnek való gyolcsot, négyet vastagabbat, erre ment 11 stáb a négyre, stábja 17 pászon, vagy RF-ban 1 kr. 8,; négyet vékonyabbát, melynek kettejire való gyolcsnak 30 pászon vagy két forinton fizettem stábját; a más kettőnek pedig 33 1/2 pászon vagy 2 fr. kr. 14. Tászlinak is két rendbélit vettem. Egy stábot durvábbat; ezt fizettem 3 Rf-ban; 3/4 stábot vékonyabbat, ezért adtam 3 fr. kr. 22. Azért vettem ebből csak három fertályt, mert egy taszlim volt, melyet Bécsben vettem, volt. Ez a vásárlás mindöszve mégyen	40	—
	Japonikának való matériát, damaszt vettem öt stábot s felet, stábját 4 Rf 30, mely tészen	24	45
	Két pár strimflit vettem öt-öt forinton, egyet négyen, ez tészen	14	—
	Két alább való strimflit, vagy alsó strimpflit	2	—
21ª	Két font kaffét	2	—
	3 3/4 font nádmézet pr. 36 xr.	2	15
22ª	Három rúd veres viaszért, akivel a butéliákat bépecsételtem	—	12
	Még 1/6 stáb batisztert minthogy, akit vettem, elég nem volt	—	45
	A Müller uram ételiért a 28a Juli 19dik augusztusig fizettem könyvnyomtató Imhoff uramnak	11	40
	Alkudtam meg a szabóval Müller uram és fia étele iránt holnapra 24 Rh forintba		
23ª	Küldöttem egy levelet a genevai postához, melyben kértem, hogy levelimet, akik talán oda mehettek, küldjék ide Basileaba		
	Fizettem egy zsemlyéért három drappot, mely tészen	—	1 1/6
	Müller uramot kifizettem Genevába való mulatásomkor tett költségéből e szerint:		
	A szekérnek portékáimmal együtt a Müller uram szállására való viteliért	—	24
	A borbélynak, akinek én elfelejtettem megfizetni, adott őkegyelme	—	14
	Mosásért	—	36
	A herbathées edény fülinek megigazításáért	—	9
	A portékáimnak fogadott szállásomra az őkegyelme szállásáról való viteliért	—	12
	Három font gyertyáért pr. 14xr 1/2	—	43
	A Müller uram szállásáért, amelybe odalétemkor volt három héttől pr. fr. 1	—	3
	Az inasomnak kétszeri a Vad Embernél való ételiért	1	—
24ª	Adtam egy zsemlyéért három drappot, amely tészen	—	1 1/6
	Egy szegény palatinátusi kaszírozott tisztnek	—	18
25ª	Zsemlyéért	—	1 1/6
	Két levélért, melynek egyike Pongrátz Boldizsár uramnak, másika ágens Matolai uramnak szólott	—	24
	Négy közönséges finzsiáért	—	32
	A billiárdon két partiért 8 drappot, mely tészen	—	3 1/5
	A szabónak a japonikám bélésiért, csinálásával együtt	8	48

	Hat tokai borhoz való poharokért pr. kr. 16	1	—
	Valami utcán járogató muzsikásoknak	—	4
26ª	Kafféhoz való téjért, Salis uram lévén nálam	—	1
27ª	A parókásomnak, minthogy a hajamat elnyírte	—	15
	A billárdon elvesztettem	—	40
	Zsemlyéért reggel adtam	—	1 1/6
28ª	Zsemlyéért reggel adtam	—	1 1/6
	A Taschenspielernek	—	15
29ª	Reggel zsemlyéért	—	1 1/6
	Egy levélért, melyet Roth uramnak írtam	—	14
30ª	Zsemlyéért	—	1 1/6
	Egy zsidóból megtért keresztyén phil. magisternek, aki a maga zsidókhoz való intésit is ideadta	—	30
31ª	Reggel írtam bé a nevemet az Academia matrikulájába Magnificus Rector és Juris Professor Türneisz uramnál, adtam egy hollandus aranyat	4	7 1/2
	Zsemlyéért	—	1 1/6
	Augusztusban tett költségemnek summája	298	24 1/30

Szeptember

		Rf.	xr.
1ª	Zsemlyéért reggel herbathéehez	—	1 1/6
	Délután a billárdon vesztettem	—	12
2ª	Zsemlyéért	—	1 1/6
	Billárdon	—	40
	A templomban reggel és délest	—	20
3ª	Reggel zsemlyéért adtam	—	1 1/6
	Számot vetvén, mosásért, palackok dugójáért és egyéb apróságért adtam Müller uramnak egyszersmind	2	5
	A billárdon vesztettem	—	30
4ª	Fél font piskótáért, nálam lévén vendégek	—	20
	Másféléért, ismét fél fontért	—	16
	Másféléért, ismét fél fontért	—	18
	Másért ugyan fél fontért	—	18
	Gyülmölcsért	—	6
	Két zsemlyéért	—	4
	Kávéhoz való tejért a vendégeknek	—	2
	Magamnak reggel herbathééhoz való zsemlyéért	—	1 1/6
	Kártyáért, úgymint kétrendbeli tarokk-kártyáért pr xr 18	—	36
	Két l'ombrához való kártyáért	—	10
5ª	Egy postám eljött Batz István uram leveléért, melyet Schaffhausenből írt	—	4
	Erre való választ írtam Regensburgba igazítván, azért nem adtam semmit	—	—
	Nagy István uramnak írtam Bécsbe levelet, azért adtam	—	12
	A billárdon vesztettem	—	44
6ª	Zsemlyéért	—	1 1/6
	Egy szarvasbőrnadrágnak a csinálásáért	2	
	Egy kesztyűnek a csinálásáért	—	40
7ª	Zsemlyéért	—	1 1/6
	A billárdon vesztettem	—	14

8ª	Vettem kedves atyámuram őnagysága levelit	—	24
	Válaszoltam reá, adtam azért	—	14
	Vettem délután az Antonini olasz dictionáriumát Thurneisz bibliopolától	4	—
9ª	Adtam délután a francia templomban	—	12
10ª	Zsemlyére	—	1
	Egy anglus grammatikáért adtam	1	—
11ª	Zsemlyére	—	1
	Billárdon vesztettem	2	
12ª	Az úr, Ráday Gedeon bátyámuram és Pongrátz uram leveleit vettem, azért	—	38
	Válaszoltam Pongrátz uramnak egy más akkludált levéllel, azért adtam	—	24
13ª	Zsemlyéért adtam	—	1
	A templomban reggel és délután adtam mintegy	—	24
14ª	Zsemlyéért	—	1
15ª	Két levélért, melynek egyike Pongrátz uramnak Pestre, másika az úrnak R. G. bátyámuramnak szólott Pécelre	—	36
16ª	A templomban délután	—	12
17ª	A Flihenbe való menetelem került	1	54
	Az inasomnak adtam két hollandus aranyat, mely tészen	8	15
	A mosóasszonynak kifizettem egy holnapra	2	58
18ª	Reggel zsemlyére adtam	—	1
19ª	Vettem kedves atyámuram őnagysága levelit, azért adtam	—	14
	Erre válaszoltam, és abban T. Bod uram levelit zártam, melyért adtam	—	36
	Egy koldus genevai órásnak adtam	—	4
20ª	Adtam a köntösömbe esett mocsoknak kivételért	1	—
	A muzsikásomat holnapjára kifizettem	4	
21ª	Fát vettem egy ölet, mely	5	12
	Ennek felvágása és béhordása	—	24
	Az ingeimnek varrásáért adtam 36 xr, mely 8 ingért tészen	4	48
	A három tászlinak kivarrásáért adtam	1	20
	A cipőkömért a suszternek adtam	1	48
22ª	A quafért adtam a parókásnak	1	
	Az új köntösömet elhozó szabólegénynek a báseli közönséges szokás szerint adtam	—	36
	A zsemlyéért reggel	—	1
23ª	A templomban délután adtam	—	6
	A parókásomnak egy holnapra, úgymint a 17ª augi, amely nap Bernából hazaérkeztem usque ad 17um szeptember, megadtam a fizetést, mely	2	
24ª	Reggel zsemlyére adtam	—	1
	Délután nálam lévén mások, gyümölcsre	—	6
25ª	Reggel adtam zsemlyére	—	1
	A hegedűre való egynéhány húrokért	—	36
	A Musicum Collegium, vagyis a koncertbe való beállásomért adtam	7	30
26ª	Adtam zsemlyére három Rappot, mely nem 1 1/6 krajcárt tészen, amint eddig hibásan tettem, hanem 1 1/5 krajcárt	—	1
	Kétrendbéli levélért, úgymint kedves atyámuram őnagysága 12ª és Nalászi Károly szept. Szebenből írott leveleikért adtam	—	38
	Kedves atyámuram őnagyságának küldött válaszomért	—	14
27ª	Reggel zsemlyéért	—	1

28ª	A Juridica Facultas matrikulájába bérván magamat Iselin úrnál, adtam a szokás szerint	2	40
	Zsemlyéért	—	1 1/5
29ª	Zsemlyéért reggel	—	1 1/5
	Nagy István uram levelséért adtam, minthogy a Teleki Ádám öcsémuram levelében jött	—	10
	A Pongrátz uraméért, melyet vettem ugyanekkor Pestről de 19ª szeptember	—	19
30ª	Délelőtt küldöttem meg a hat heti asztalért	24	45
	A templomban adtam	—	8
	A kaffeházban adtam három, kis pástétomért hat rápot, mely tészen	—	2 2/5
	Szeptemberben tett költségemnek summája	91	51 8/15

Október

1ª	Adtam Mátyásnak zsemlyére való pénzt öt napra	—	6
2ª	Adtam a parókásnak egy hajzacskóért és ahhoz való pántlikáért	1	28
3ª	Írtam ágens Matolai uramnak levelet, azért adtam	—	14
	A Meyer uram levelséért semmit sem adtam, mert a Helvécián kívül menő, sőt az egész Norimbergánál tovább nem menő leveleket tartozás nélkül szokták küldeni	—	—
4ª	Nem költöttem semmit.	—	—
5ª	Sem	—	—
6ª	Vettem egy levelet, azért adtam	—	18
	Írtam kedves atyámuram őnagyságának	—	14
	Adtam a szolgámnak öt napra valót zsemlyére	—	6
7ª	Reggel az Egeli kaffeházban pástétomért	—	3
	Templomban reggel és délest	—	20
	A kolduló fechtírező mesternek	1	20
	Kifizettem a szabót a posztóköntösömért, mely mindöszve került a másik köntösömnek megigazításával együtt	50	25
8ª	Semmit sem költöttem	—	—
9ª	Sem	—	—
10ª	Papirost vettem, aranyos szélűt	—	8
	Kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért	—	14
	Müller uramnak fizetésiben adtam nyolc hollandus aranyat, mely tészen	33	—
	A kotzperdemre való pántlikáért adtam mindöszve	3	48
11ª	Semmit sem költöttem	—	—
12ª	Semmit sem költöttem, hanem vacsoráért adtam in summan	—	19
13ª	Vettem két levelet, egyet Szebenből de 29ª szeptember kedves atyámuram őnagyságától, mást az úrtól, R. T., melyekért fizettem	—	36
14ª	Nem költöttem semmit	—	—
15ª	Nem költöttem semmit	—	—
16ª	Reggel adtam zsemlyére az inasomnak öt napra	—	6
17ª	Matolai uram levelséért de 9ª Bécsbül	—	18
	Türneisz uramnak megküldöttem a hátralevő két heti fizetésit az asztalért	8	15
	Pongrátz uramnak írott levelemért az abban akkludált levéllel együtt	—	24

	Müller urammal számot vetvén, mosásért, szénért, és gyertyáért, herbatheert, etc.	5	7
	Adtam ugyan őkegyelme kezibe egyéb apróbb szükségekre	4	13
18ª	Kifizettem a muzsikásomat egy holnapra	4	
19ª	Két énekeskönyvet, egyet franciát, mást németet	1	18
	A Plántáék szolgájának, hazakísérvén este	—	16
20ª	Kedves atyámuram őnagysága és abba zárt Siménfalvi uram leveliért adtam	—	24
21ª	Megfizettem két holnapra a szállásomért	—	12
	A Müller uram és fia két holnapi ételért is, 12 forintot adván egyikért-egyikért egy holnapra, adtam negyvennyolc forintot	48	
22ª	Semmit sem költöttem	—	
23ª	Adtam perecre	—	2
24ª	Vettem három levelet, egyet kedves atyámuram őnagyságától, mást Szeremlei uramtól, harmadikat Siménfalvi uramtól, melyekért adtam	—	58
	Küldöttem egy levelet R. uramnak	—	14
25ª	Adtam Lerachra mentemben a koldusoknak	—	6
	Lerachon a szarvasszarvat hordozó embernek	—	4
26ª	Semmit sem költöttem	—	—
27ª	Számotvetvén Müller urammal, adtam holmi aprólék szükségest, melyeket a magáéból tett azon feljül, amit 17ª a kezibe adtam	2	58
	Más jövendő apró szükségekre	1	42
	Bizonyos muzsikásoknak a vendégfogadóban asztal felett	—	8
28ª	Reggeli és estvéli isteni szolgálaton	—	12
	Pástétomocskáért a kafféházban	—	2
29ª	Egy táncoló leánynak a fogadóban	—	10
30ª	[....] uramnál elvégezvén	—	1
31ª	Vettem egy garnitúra köves csattot	—	14
	Kuppelt kötzperdhez vettem	2	
	Estve a koncertbe menvén, szekérért	—	30
	Októberben tett költségem summája	187	18
	Kedves atyámuram őnagyságának egy levelet írtam	—	14
		187	32

November

1ª	Vettem Liviust cum notis Gronovii	5	36
	Grotti Scriptores Rerum Gothicarum	3	58
	Baconi Verulamii Opera Posthumi	—	24
	La vie de la Reine Christine	—	15
	Lettres sur les Francois et les Allemans	—	12
2ª	Számot vetvén Müller urammal, adtam őkegyelmének	—	34
	A kompaktornak könyveim békötésiért adtam	4	16
	A vendégfogadóban egy koldulgató korhelynek	—	4
	Adtam Müller uramnak holmi apróságra	9	20
3ª	Vettem tekintetes Bod uram levelit, azért adtam	—	18
4ª	A templomban adtam	—	8
5ª	A vendégfogadóban egy táncos leánynak	—	4
6ª	Nem költöttem semmit	—	—
7ª	Egy kedves atyámuram őnagyságának szóló levelemért	—	16
	Egy pár majlandi keszkenőért adtam	4	40

8ª	Nem költöttem semmit	—	—
9ª	Nem költöttem semmit	—	—
10ª	Nem költöttem semmit	—	—
11ª	A templomban délután adtam	—	12
	A parókásnak hajam elvágásáért és az itt való közönséges szokás szerint vásárfiáért	—	48
12ª	Egy táncos leánynak ismét a fogadóban	—	12
13ª	Semmit sem költöttem	—	—
14ª	Kedves atyámuram őnagyságának levelit vettem	—	40
	G. Székely Ádámnak levelet írtam	—	12
15ª	Müller urammal számot vetvén, adtam ismét őkegyelme kezibe mosásra és egyéb apróságra	4	40
16ª	Semmit sem költöttem	—	—
17ª	Kedves atyámuram őnagyságának írtam egy levelet, azért adtam	—	16
18ª	Reggel és délest adtam a templomban	—	16
19ª	Adtam Huningeben a vendégfogadósnak	1	20
	A szekérért, én felit fizetvén, adtam	—	45
	Estve a Taschenspieleresnek	—	12
	A Zunftban való vacsorálásért	1	52
20ª	Semmit sem költöttem	—	—
21ª	Pongrátz uramnak egy levelet írtam Pestre	—	14
	Méltóságos g. L. I. úr ő excellenciájának mást	—	14
	A Wilde Mann-béli gazdát kifizettem egy holnapra, mely némely aprósággal lett	28	28
22ª	Vettem egy muffot, azért adtam mindöszve pántlikástul együtt	32	48
	Müller uramnak mosásra és egyéb apróságra adtam, nem külömben a vacsorára is	4	40
	A kardom megaranyozásáért és egyéb rajta való igazításért adtam	9	20
	Két pár kártyáért adtam	—	10
23ª	Megfizettem a muzsikásnak egy holnapra	4	—
	A Hejneinus antikvitásaiért adtam	2	—
24ª	Adtam a kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért, melyben a Haller úr opinióját elküldöttem	—	18
25ª	Egy pohár cseresznyevízért adtam	—	4
26ª	Semmit sem költöttem	—	—
27ª	Egy pár csattot vettem ezüstből, a nadrágra valóval együtt azért adtam	8	—
28ª	Kedves atyámuram őnagysága Szelnáról de 8ª 9ʰʳ írott levelért adtam	—	18
	M. g. Bethlen Imre úrnak írott levelemért	—	14
	Az úrnak, Ráday Gedeon bátyámuramnak írott levelemért	—	14
	A borbélynak az itt való szokás szerint való ajándékot	1	—
	Schlegelnek a hegedű vonójáért és egy könyvért	4	40
29ª	Viaszgyertyát vettem egy fontot, mások lévén nálam	1	12
30ª	Amely ember a laxot felhozta mutatni, annak adtam diserenot	—	16
	Novemberben tett költségem summája	139	40

December

1ª	December; mások lévén nálam, hozattam két font zwiebackot s piskótát, azért adtam	1	8
2ª	A templomban adtam reggel	—	10

3ª	Adtam meg a bundának az árát	42	—
	Vettem fát, egy ölet, azért adtam	6	8
	Az egyéb apróságért megadtam Müller uramnak amivel többet adott	4	24
	A bibliopolának megfizettem	5	40
	A szabónak a veres vestemért mindöszve adtam	21	28
	A minap Hüningába menvén, a szekeresnek adtam a magam részire, Teleki Ádám öcsém fizetvén meg a felit	—	53
	A köves csattom megigazításáért és két kőnek belétételiért	—	40
	Müller uramnak holmi aprólék szükségre adtam, úgymint vacsorára etc	8	8
4ª	A tengeri tigris látásáért adtam	—	24
5ª	Adtam kedves atyámuram őnagyságának, generális g. Bethlen Farkas úrnak és ágens Matolai uramnak írott leveleimért mindöszve	—	44
6ª	Adtam a Vad Embernél két korhely volt hornos kolduló katonának az asztal felett	—	6
7ª	Nem költöttem semmit.		
8ª	Adtam a kedves atyámuram őnagyságának 21ª 9ᵇʳ írott leveleiért	—	18
9ª	Fizettem a parókásomnak a hajzacskóért	1	40
	A pomádéért	—	20
	A púderért	—	8
	A hajam elvágásáért	—	24
10ª	Adtam a menyasszonynak ajándékot az itt való szokás szerint egy Louis d'ort, mely tészen	10	40
	A kocsisnak, aki odavitt, Trinckgeldet	—	30
	A muzsikásoknak	1	20
	Aki a kotzperdemet ideadta, annak	—	30
	Aki a bundámat ideadta, annak	—	30
11ª	Adtam a vendégfogadóban egy síppal sok mesterséget produkáló németnek	—	6
12ª	Nem költöttem teljességgel semmit	—	—
13ª	Nem költöttem teljességgel semmit	—	—
14ª	Nem költöttem semmit	—	—
15ª	Adtam kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért	—	20
	Az olasz nyelvtanítómat kifizettem egy holnapra	4	—
16ª	Müller urammal vacsoráim és gyetyára s egyéb apróságra való költségeimrül számot vetvén, adtam effélékre ismét	9	20
17ª	Semmit sem költöttem	—	—
18ª	Fizettem ki a Vad Embernél való gazdát egy holnapi ottan való ebédelésemért és négy burgundiai butélia borért, melyet ezalatt, mások lévén nálam hozattam, s mindöszve adtam	29	53
19ª	Adtam a Ráday úr levelééért, melyet de 1ª Xᵇʳ Pécelről	—	18
	Toroczkainé húgomnak, tekintetes Bod uramnak és Pongrátz Boldizsár úrnak egy abba zárt levéllel együtt írott leveleimért adtam mindöszve	—	44
	A hintóért estve, amellyel a koncertbe mentünk, én az én részemre adtam	—	24
20ª	A vendégfogadóban két korhely Walhornissának	—	4
21ª	Semmit sem költöttem	—	—
22ª	Kifizettem az olasz nyelvtanítómat, s adtam néki, de még adósa maradtam némely könyvekkel, melyeket számomra vett	9	20

23ª	Adtam a templomba	—	8
	Müller úr és fia ételiért két holnapra kifizettem a gazdát	48	—
	A szállásomért két holnapra adtam	12	
	A címerem rézre való kivágásáért, melyet a könyvemre nyomtatok	10	40
	Két pár strimfliért	2	—
	A kalapomért megfizettem	5	—
	A hozzávaló fejér tollért	5	20
	A gombért réá s arany zsinórért s felcainálásáért	—	42
24ª	A szolgálónak, elmenvén a gazdától, s minthogy a vásárkor semmit sem adtam	1	—
	A templomban adtam	—	8
	Egy kolduló szegénylegénynek	—	2
25ª	A templomban adtam	—	10
26ª	Kedves atyámuram őnagysága leveleiért Szebenből 5ª Xʰʳ adtam	—	18
	Ugyan őnagyságának írott válaszomért adtam	—	14
27ª	Adtam egy kártyázóládáért	1	36
	(NB. Adtam, nem tudom, mely nap, a hajbavaló pántlikámért mindöszve)	—	45
	Adtam a kompaktornak egy könyv olvasásáért	—	6
28ª	Nem költöttem semmit		
29ª	Adtam ismét Müller uramnak apróbb költségre	4	40
30ª	Nem költöttem semmit		
31ª	Adtam a borbélyomnak, tőlem elbúcsúzván, újesztendői ajándékba, az itt való szokás szerint	1	—
	Vettem egy pár fekete selyem strimflit, azért adtam	4	—
	Summa summarum	240	21

Decemberben tett költségem summája tészen mindöszve 240 forintot s 21 xr.

1760 ESZTENDŐ

Januárius

1ª	Adtam a templomban az erszénybe	—	10
2ª	Adtam a kedves atyámuram őnagysága leveliért de 15ª Xʰʳ, melyben a Halmágyi úré is bent volt	—	20
	A Pongrátz uraimért Pestről de 12ª Xʰʳ	—	18
	A szekérért, mellyel Hüningába mentünk, én csak felit fizetvén, adtam	—	44
	Adtam a parókának újesztendői ajándékot az itt való szokás szerint	1	20
3ª	Nem költöttem semmit		
4ª	Adtam a szolgámnak ígéretem szerint	10	—
	Számot vetvén Müller urammal, adtam ismét vacsorára és egyéb aprólék szükségre	9	20
5ª	Adtam kedves atyámuramnak írott levelemért, az abban Halmágyi úrnak szólóval együtt	—	18
	A Pongrátz uramnak írott levelemért	—	12
	Egy rúd spanyolviaszért	—	16
6ª	Adtam doctor Hesz uramnak fáradságiért	4	40
7ª	Kifizettem a parókást 3 1/2 holnapra két-két forintjával, mely tészen	7	—

	A [....] fért adtam	1	20
	Adtam a kocsisnak, aki Nagy-Hüningába vitt az én részemre	—	52
8ª	Kifizettem a kompaktort egynéhány könyvemnek bekötésiért	1	48
	A Pick le Historiájáért, melyet az anglus nyelvért vettem, adtam	2	—
	Egy kalendáriumért adtam	—	8
9ª	Nem költöttem semmit		
10ª	Nem költöttem semmit		
11ª	Nem költöttem semmit		
12ª	Vettem kedves asszonyanyám őnagysága levelit	—	18
	Írtam Bécsbe Haltmayer úrnak egyet, azért	—	14
13ª	Adtam a muttenzi templomban az erszénybe	—	12
14ª	Megfizettem professzor Iselin uramnak a Socinus levelei és Disputátiójának az árát, melyet a minapi schaffhauseni kótyavetyében számomra megvétetett, s adtam a kettőért	1	20
	A minapi Lerachra való menetelemkor Nezman uram térén a költségét megfizettem, ma az én részemet, mely szekerestől s ételestől mindöszve tett	3	8
	A tegnapi Müttentzbe való ebédlésünk és a diszkréció részemre ment	1	26
	Müller urammal számot vetvén holmi költségeimről, adtam ismét őkegyelmének apróbb költségekre úgymint vacsorára etc	9	20
15ª	A parókásnak hajam elvágásáért adtam	—	24
16ª	Az asszonyanyám őnagyságának írott levélért adtam	—	14
	A g. Teleki Károly bátyámuramnak írottért	—	14
	Marschal uramnál vesztettem kvadrillián	—	18
17ª	A Muttenzbe vivő kocsisnak mindöszve adtam az én részemre	1	5
18ª	A Vad Ember-béli gazdát kifizettem, mely három nap lévén a holnapon feljül és két butélia burgunderrel együtt tett mindöszve	30	—
	Az anglus Sprachmesternek három papírosért és négyholnapi tanításért adtam mindöszve	18	40
	Egy öl fát és egy fertályt vettem, melyért mindöszve adtam	6	36
19ª	Az olasz muzsikások, Collééknak koncertekben adtam	1	36
	A kocsisnak adtam mindöszve	1	—
	Matolai uramnak írott levelemért adtam	—	12
20ª	A templomban adtam	—	12
	A doctor Hesz úr, a gazdám, kisleányának, játszódván véle, adtam három darab új pénzt	—	18
21ª	Vesztettem Bernoulli János uraméknál tarokkon	—	32
	Adtam a Sprecherék szolgájának	—	12
22ª	Nem adtam semmit sehová	—	—
23ª	Vettem gróf Székely Ádám levelit Szebenből de 28ª X^br^, melyért adtam	—	18
	Tiszteletes Ajtai uramét Enyedről, melyért adtam	—	18
	Írtam Wechsler Kühner uraméknak Bécsbe a minapi pénz dolgában	—	12
	Az eznapi szánkázásom, melyet másokra nézve éppen kéntelen voltam cselekedni, került mindöszve	12	24
24ª	Semmit sem költöttem		
25ª	Kifizettem az olasz nyelvtanító mestert egy holnapra	4	—
	Adtam ismét a Sprecherék szolgájának, hazakísérvén		12
	(NB. 23ª kifizettem a régi parókásomat egy hajzacakóért. Ezenkívül adtam néki azért való békességben, hogy kiadtam rajta	—	28

26ª	Adtam kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért	—	14
	Egy konc papírosért adtam	—	7
27ª	Semmit sem költöttem	—	—
28ª	Kifizettem a muzsikásomat két holnapra	8	—
29ª	Ostyáért adtam	—	12
30ª	Adtam a Pongrátz úr leveléért	—	24
31ª	Semmit sem költöttem, hanem megadtam Müller uramnak, amit erre a holnapra költött az én pénzemen kívül, mely mégyen	4	19
	Januáriusban tett költségemnek summája	151	5

Februárius holnap

1ª	Febr. Adtam vacsorára és holmi egyéb aprólék szükségre: mosásra, nádmézre, herbathéért	9	41
2ª	Vettem kedves atyámuram őnagysága levelit 16ª január és abban a Málnási uramét	—	24
	Méltóságos gróf Lázár János uram őexcellenciájáét de 16ª január, ugyan Szebenből	—	18
	Tekintetes Bod Péter uramét Igenből de 12ª január 1760	—	18
	Matolai uramét Bécsből de 26ª január	—	18
	A borbélynak adtam a szappanért és ajándékba	—	36
3ª	Adtam a parókásnak a pomádéért és a hajam elvágásáért, az itt való szokás szerint mindöszve	—	44
	A templomban adtam a perselybe	—	6
4ª	Semmit sem költöttem	—	—
5ª	Semmit sem költöttem	—	—
6ª	Adtam a gróf Bethlen Imre és Farkas urak leveléért	—	20
	Matolai uramnak szóló levelemért	—	12
	Kedves atyámuram őnagyságának és abban tekintetes Málnási uramnak írott leveléért, melyet Ochs uram küldött meg, adtam	—	10
7ª	A szekérért, amellyel a koncertbe mentem, adtam	1	—
8ª	Semmit sem fizettem	—	—
9ª	Adtam a kedves atyám úr őnagyságának és Pongrátz Boldizsár uramnak írott levelemért	—	40
10ª	Adtam reggel és délest a templomban	—	18
	A griffmadárral járó schweizereknek	—	30
	Vesztettem Passaván uraméknál	—	44
11ª	Vettem egy schakkjátékot, melyért fizettem	4	—
12ª	Semmit sem költöttem	—	—
13ª	A cserháti levélért adtam	—	18
	A tekintetes Bod uramnak szóló levelemért adtam	—	16
14ª	Amely kocsissal tegnap kimentem, annak adtam	—	48
	Egy strimfliért adtam	5	48
	Müller uramnak fizetésiben adtam négy körmöci aranyat, mely itt nálunk való ára szerint tészen 16 Rf. 48 xr., itt való szerint pedig	18	40
	Ezenkívül ugyan őkegyelmének vacsorámra és mosásra, s egyéb afféle aprólék szükségemre adtam	9	20
15ª	Egy lárváért adtam	—	48
	Egy parapluiet vagy eső ellen való portékát vettem, melyért adtam	10	40
16ª	Az úr, Ráday Gedeon bátyámuram leveléért Pécelről de 2ª febr. 1760	—	18
	A Pongrátz Boldizsár uram leveliért Pestről de 5ª febr.	—	18

	A Schaffhausenbe és Augsburgba írott leveleimért semmit sem fizettem	—	—
17ª	Semmit sem költöttem	—	—
18ª	Semmit sem költöttem	—	—
19ª	Semmit sem költöttem	—	—
20ª	Adtam Matolai uram leveléért Bécsből 13ª febr.	—	18
	Kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért	—	14
	A szekérért, amelyben a koncertbe mentem adtam részemről	—	36
	Vettem egy konc posta paprirost	—	30
21ª	Adtam annak a legénynek diszkrétiót, aki a Haller uramnak küldendő tokaji bornak a Vorschlágát elhozta	—	16
	Adtam egy szegény prusszus tisztnek, aki koldult	—	12
22ª	Adtam a Haller uramnak küldött bornak viteliért Bernáig	2	—
	Adtam az órám elszedésiért	—	34
23ª	Adtam a kedves atyámuram őnagysága leveliért Szebenből de- 5ª Febr.	—	24
	A gazdámot, Hesz uramot, kifizettem két holnapra — a szállásomért és Müller uramnak s a fiának két holnapi ételiért	56	—
	Megfizettem a Korona-béli gazdámnak is egy holnapi ételemért, mások kedviért hozatott 3 butélia borért, két vacsorámért mindösze- ve	19	38
	Megfizettem az olasz nyelvtanítómnak egy holnapra	4	—
	A Plautus Comoediáiért ugyan neki adtam	—	48
	Vesztettem a nálam levő emberséges emberekkel	—	40
24ª	Semmit sem költöttem	—	—
25ª	Semmit sem költöttem	—	—
26ª	Adtam a lövöldöző gyerekeknek mindöszve	—	26
27ª	Adtam az úrnak, R. uramnak írott levelemért	—	14
	Megfizettem a szekerem állásáért a 18ª aug. usque ad 25tum febr., amely nap eladtam, mindöszve	5	24
	Spanyolviaszért adtam	—	16
	Adtam a kocsisnak, mely a koncertbe vitt, Trinckgeldet	—	12
	Adtam a Haller uramnak küldött bornak bécsinálásáért és a Vorschlagért	—	48
	A legénynek, aki idehozta	—	12
28ª	Semmit sem költöttem, hanem vesztettem Nezmánéknál kártyán	—	2
29ª	Semmit sem költöttem	—	—
	Februáriusban tett költségem summája	161	35

Március

1ª	Haller uramnak írott levelemet csak most küldhetném el, mert a minapi postárul elmaradt, azt frankozván adtam érte	—	6
	A kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért adtam	—	20
2ª	A templomban adtam reggel	—	6
3ª	Semmit sem költöttem	—	—
4ª	Adtam a sakternek	—	16
	Adtam a szekérért	1	12
5ª	Adtam az úr, Rádai G. bátyámuramnak írott levelemért	—	20
	Pongrátz uramnak írott levelemért	—	12
6ª	Adtam a Thordai uram leveliért	—	4
	A parókásnak egy hajzacskóért és a hajam elvágásáért	2	8

7ª	Semmit sem költöttem	—	—
	Adtam Müller uramnak, számot vetvén mind az én pénzemen kívül a magáéból tett költségiért, mind az ezután teendő apró költségekért ismét	9	20
8ª	Adtam a Matolai uramnak írott levélért	—	12
9ª	Adtam a suszterlegénynek, a szokás szerint, Trinckgeldet	—	12
10ª	Adtam egy kis pástétomért	—	4
11ª	Semmit sem költöttem	—	—
12ª	Adtam kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért	—	14
	Kifizettem a hintóért, kétrendbéli rajta való járásomért, úgymint ma és a minap	2	30
	A Francklin könyviért De Electricitate adtam 2- Tom 8°	2	40
13ª	Nem költöttem semmit	—	—
14ª	Adtam a Kafféházban egy kis nádmézes portékáért	—	4
15ª	Adtam Tihanyi úr Pestről d. 4ª marty költ leveliért	—	18
	Pongrátz Uramért ugyan Pestről d. 5ª marty	—	18
16ª	Vesztettem nálam lévő Nezmán, Planta és Salis uraimékkal	—	40
17ª	Nem költöttem semmit	—	—
18ª	Kifizettem Hauszert, a Korona-béli gazdát, kinek mind az ebédért, mind pedig egyéb extraordinátumokért adtam együtt	21	6
19ª	Adtam a szekérért, mellyel a koncertbe mentem, hová a gazdaasszonyomat vittem	1	12
	Kedves atyám uram őnagyságának írott levelemért	—	14
	Pongrátz uramnak írott válaszomért	—	14
20ª	Nem költöttem semmit	—	—
21ª	Nem költöttem semmit	—	—
22ª	A kedves atyám uram őnagyságának írott levelemért adtam	—	24
	Adtam Müller uramnak mosásra, nadrágra és egyéb aprólékra	4	40
23ª	Adtam a templomban	—	8
24ª	Semmit sem költöttem	—	—
25ª	Megfizettem az olasz nyelvtanítómnak egy holnapra	4	—
	Megfizettem Hauszernek a vacsoráért egy holnapra	11	—
	Megfizettem Thurneisznak, a bibliopolának a tőle hozatott könyvekért eszerént:		
	A Keiszler Reisebeschreibungjáért adtam	6	—
	A Nemeitz Sejour de Paris-áért adtam	—	48
	A Sans Souci Philosophus vagyis inkább a prussziai király verseiért, mely azalatt a név alatt van, adtam	1	12
	A Pastor Fidoért adtam	1	12
	A Bernoulli Dániel úr Hydrodinamicájáért	2	40
26ª	Adtam a Pongrátz uram leveléért az abban levő Akkluzával együtt	—	18
	Adtam erre való válaszomért akkluzával együtt és a Nagy István uramnak szóló levelemért a m. g. Pálfi Károly Feldmarschal úrnak írott akkluzával együtt	—	30
	Adtam a szekérért, melyben Hunningába rajta a kommendánshoz és azután a koncertbe, mindöszve	1	40
27ª	Semmit sem költöttem		
28ª	Semmit sem költöttem.		
29ª	Kedves atyámuram őnagysága leveliért Szeben de 12ª adtam	—	18
	Őnagyságának írott válaszomért	—	14
30ª	A templomban adtam	—	12
	Egy kolduló gyereknek	—	2
31ª	Semmit sem költöttem.		
	Márciusban tett költségemnek summája	79	18
	Haller úr leveliért adtam	—	4

1ª	Adtam az Augusta Rauracorba (August) vivő szekeréért Trinckgeldestől, felét Ádám öcsém fizetvén	1	32
2ª	Semmit sem költöttem		
3ª	Müller urammal számot vetvén, megadtam őkegyelmének holmi apróságot, amit a magáéból költött, mely ment mindöszve	2	51
	Azonkívül adtam ugyan őkegyelmének efféle apróbb szükségekre: mosásra, nádmézre, herbathére, gyertyára etc.	9	20
	A kompaktort kifizettem, s mindöszve adtam	7	12
	Az egyik konziliárius suszternek két pár cipőkért, melyet a minap csinált, adtam	4	—
	A másiknak egy pár pantofliért és a sarkanytyúra való szíjért adtam, ismét egy cipőkért	4	—
	A parókásnak egy [....] usfért adtam	1	20
	Hajam elnyírésiért adtam	—	24
4ª	Semmit sem költöttem		
5ª	Adtam tekintetes Bod uram leveliért de 16ª marti	—	18
	Adtam ágens Matolai uramnak írott levelemért az abban való m. kancellárius úr őexcellenciájának szóló akkluzával együtt	—	16
6ª	Adtam a templomban reggel és délután	—	20
	A fekete bársonyköntösömért a szabólegénynek	1	12
7ª	Semmit sem költöttem.		
8ª	Kifizettem Hauszert minapi Bernoulli uraméknak hozatott borokért, melyet együtt a több atyámfiaival hozattam, s azonkívül különösen mások nálam lévén, hozatott burgunder borért, mindöszve	2	54
	Adtam a pantalon muzsikásnak	1	20
9ª	Adtam kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért	—	14
	Tekintetes Bod uramnak írott levelemért	—	14
	Az Ackermann Tragédiájára menvén, fizettem	—	32
10ª	Adtam a muzsikásnak egy holnapra	4	40
11ª	Semmit sem költöttem.		
12ª	Adtam kedves atyám uram őnagysága de 29ª marti és abban Siménfalvi úr Vásárhelyről de 19ª írott leveliért	—	20
	Siménfalvi uramnak való válaszomért	—	14
13ª	Adtam a templomban	—	8
	Veztettem Nezmánnál	2	—
14ª	Adtam a komédiába való 12 billetért	5	20
15ª	A jubileumkor a processzióval a templomba bé- és kimenvén adtam a ládába	1	40
	A hintóért, amely odavitt, az én részemre esett	—	30
	Amelyet a komédiába menten adtam	1	12
16ª	Adtam a Marquis de l'Hospital Sections Coniquesjáért hozásával együtt Jennré uramnak	5	52
	Adtam Socin uramnak a szinte holnapi kollégiumáért	9	20
	A szolgának, aki ott forgolódott, a Trinckgeldet	—	24
17ª	Adtam a szekérért, amellyel a komédiába mentem	1	24
	Ismét a tűzi mesterségnek nézéseiért adtam	—	32
	A parókásnak a masliért és a jubileumra nézve való ajándékért	—	44
18ª	Semmit sem költöttem.		
19ª	Adtam a Nagy István uram és abban lévő méltóságos Feldmarschall g. Pálffi Károly úr őexcellenciája leveliért	—	24

	Vesztettem a nálam levő idegenekkel	—	24
	Adtam ismét még régen fogadott szekérért	1	24
20ª	Adtam a templomban	—	8
21ª	Megfizettem [....] Mühlnek a bársony köntösömnek bársonyáért és a hozzá való bélésért, egy kalapért és egy kardszíjért mindöszve	107	10
22ª	Megfizettem a gazdámnak két holnapi ételiért a Müller uramnak és a fiának úgy a szállásomért mindöszve	56	—
	A bársony köntösömért a hozzá adott nadrágbélés, ujjabélés etc. és csinálással együtt mindöszve	11	42
	Hat komédiába való billetért	2	40
	A szekérért, amelyen prof. Iselin úr leányát és a gazdaasszonyomat elvittem, adtam mindöszve	1	32
23ª	Adtam kedves atyám uram őnagyságának írott levelemért	—	14
	Tekintetes professzor Ajtai uramnak írott levelemért	—	12
24ª	Semmit sem költöttem	—	—
25ª	Megfizettem az olasz nyelvtanítónak	4	—
26ª	Az úrnak, kedves bátyám Ráday Gedeon úrnak írott levelemért adtam	—	24
	Matolai uramnak írott levelemért	—	12
	A Weisz úr kertészinek	—	18
	A fechtírező mesternek megfizettem egy holnapra	6	—
	Vesztettem Bernoulli János uramnak	—	28
27ª	A templomban adtam	—	10
28ª	Nem költöttem semmit.		
29ª	Adtam egy professzor Iselin úr által rekommendált szegénylegénynek, volt hadnagynak	—	40
	Adtam a kedves atyám úr őnagysága leveliért	—	24
30ª	Nem költöttem semmit		
	Áprilisban tett költségemnek summája =	266	45

Május

1ª	Nem költöttem semmit.		
2ª	A májust kérő gyerekeknek adtam	—	4
3ª	A Pongrátz úr leveliért adtam	—	18
	A szekérért, papirosmalomba és a betűmetszőnél adott Trinckgeldért az én részemre esett, az öcséimmel lévén	1	2
	A Pongrátz Úr leveliért Pestről de 21ª Ápr.	—	18
	A kedves atyám uram őnagyságának írott levélért Toroczkainé húgom akkluzájával	—	22
	Megfizettem Fechternek a kardszíjamra való csatoknak csinálásáért	2	15
	Adtam ismét Müller uramnak apró költségre	8	5
4ª	A templomban adtam	—	10
	A gyermekeknek mindöszve májusi ajándékot az utcákon	—	10
5ª	Nem költöttem semmit, hogy tudnám		
6ª	Adtam a szekérért, amellyel a komédiába vittem a professzor Iselin úr leányát mindöszve	1	24
	Komédiába való cédulákért vagy billetekért	2	40
7ª	Nem költöttem semmit		
8ª	Nem költöttem semmit		

9ª	Vesztettem a billárdon	1
	Adtam az úr, Rádai Gedeon bátyám uram leveliért	—
	Megfizettem Nezmán uramnak az Augusta Rauracorumba való költséget, amely reám esett	2
10ª	Semmit sem költöttem	
11ª	Megfizettem a parókásnak a hajzacskóért	1
	A pomádéért	—
	A hajam elvágásáért a szokás szerint	—
	A templomban adtam	—
	Egy francia kolduló borbélynak	—
12ª	Megfizettem Imhoff uramnak az aktákért és Sol[....] ért	7
	Az úti köntösömnek a materiájáért	24
	A csinálásáért és holmi aprólékért	8
	Az órának	4
	A kocsisnak, amellyel prof. Bernoulli asszonyomat vittem	1
	A Matolai úr leveliért	—
	Bonifikálván az Intze és Mátyus úr levelét Kováts uramnak	—
14ª	Adtam a kedves atyám úr őnagyságának és Matolai uramnak írott leveleimért	—
	Adtam Müller uramnak a fizetésiben három Louis d'ort, mely a báseli pénz szerint teszen	32
15ª	Megfizettem a kollégiumért professzor Iselin uramnak, mely többecskéig tartott hat holnapnál, s adtam nyolc aranyat, mely tészen idevaló pénz szerint	37
	A templomban adtam	—
16ª	Adtam Matolai úr leveliért	—
	Vesztettem a billárdon	—
17ª	Adtam az úrnak, Rádai Gedeon bátyámuramnak írott levélért	—
	Kedves atyám uram őnagyságának írottért	—
	Matolai uramnak írott válaszért	—
	Vesztettem, nálam lévén mások	1
18ª	Semmit sem költöttem	
19ª	Vesztettem Bernoulli János uramnál	1
20ª	Megfizettem Emanuel Thurneisznak az Euleri Introductiójáért in analysim	8
	Methodus inveniendi Curvas	2
	Leibnitzii et Bernoulli Commercium	8
	A Floresahért	5
	A Fehter maisternek	3
	Négy ingnek való gyolcsért	11
	Baselnak négy képiért	2
21ª	Megfizettem a parókás gazdájának öt holnapra	10
22ª	Adtam a könyvekért, melyeket Nagy Sámuel úr számomra vett	2
23ª	Megfizettem a gazdámnak egy holnapi szállásomért és Müller uram s fia ételiért együtt	28
	Azonkívül a 9 napért, amelyet itt mulatok, a szállásomért adtam, Müller uram külön megfizetvén minden ételért	2
	Hausernak két holnapi kosztjáért, ebédért	28
	A tegnapi vendégségért mindöszve	28
	Bernoulli Dániel uramnak a kilenc holnapi kollégiumért adtam	126
24ª	Adtam a három levélért, úgymint kedves atyám uram őnagyságának, Matolai uramnak és Pongrátz uramnak írott leveleimért mindöszve	—

	Kifizettem az olasz nyelvtanítómat egy holnapra	4	—
	Egy olasz könyvit megvettem	2	40
	Adtam a Placardi könyviért	—	48
25ª	A templomban adtam	—	12
	Megfizettem a kompaktornak	5	30
	A patikában, bizonyos laxatíváért és porért	1	
26ª	Adtam ismét könyvekért, amelyeket Nagy Sámuel úr vett számomra	4	
	Adtam a kaffeházban egy kis mondolatortáért és frissítő italért	—	10
	A kompaktornak a Bernoullik békötésiért	1	
	Adtam a négy alsó ingem megvarrásáért	1	36
	Buttorf uramnak régen adós lévén, megadtam	—	56
28ª	Megfizettem Hauszernek két holnapra vacsorára	22	
	Az aukción vett könyvekért	57	32
	A gazdámnak adtam ajándékba	4	40
	Adtam Müller úrnak a gazdák kifizetésiért és azelőtt a magáéból tett költségért	21	20
	A parókásnak adtam	1	—
	A borbélynak, a mesternek, itt való borotválásért	4	20
	A legénynek Trinckgeldet	1	
	A Bernoulli uram szolgálójának	—	36
	Hagytam Kachelnek kifizetésiért	10	40
	Hagytam Nagy Sámuel uramnak a grisonoknak való címerre	4	40
	Hagytam ezenkívül holmi aprólék költségre	1	52
	Adtam a gazda szolgálóleányának	2	40
	A Hauszer szolgájának	1	20
	A Verschlagokért adtam	2	
	Adtam ezenkívül Hauszernek a holnapon kívül induló ebédért	3	
	Egy butélia burgunderért és egynek a feléért	—	40
	A vacsorákért, melyek a holnap eltelése után jöttek		
	Az ebédre való proviziónak feliért mintegy	5	
	Adtam Müller uramnak és fiának egy holnapi ételre	32	
	Adtam egy ládának vételére és holmi apróságra	10	40
	Adtam dr. Thürneisz uramnak a Hesz uram leveliért, a csatért és a legelső nap való kaffé és herbathéért mintegy	—	50
	Minden májusi költségemnek summája tészen	626	22

Június

1ª	Egy rendbéli nyári tarka köntösöm két nadrággal együtt került mindöszve	106	—
2ª	Együvé is, másuvá is adott diszkréciók mentek mindöszve mintegy	4	—
3ª	Az itt való szállás, étel és ital mindöszve a négy napra, szekeresekkel együtt ment	10	32
4ª	A rastatti és Karlsruhei udvarokban való mulatásomban tett		
5ª	költségeim mindöszve tészen mintegy	42	—
6ª	A Mannheimben és az úton tett költségem tészen mindöszve	22	—
7ª			
8ª			
9ª			
10ª			
	Adtam 10ª Vormatiában a hálóhelyen		50

11ª	Adtam Moguntiában a vendégfogadóban (mely az Angliai Király volt), egy vacsoráért és meghálásért	1	50
	Adtam a hajósoknak az én részemre, a közönséges költség elfogyván, még	—	28
	Adtam az ebéden	—	32
	Adtam az útiköltségben holmi apróság iránt számot vetvén újabban	2	23
	Adtam két perecért	—	2
	Adtam egy koldusnak	—	1
	Adtam eperért	—	2
	Adtam a hajón való jövésért	1	12
	A hajóból portékám kiviteliért	—	26
12ª	Adtam volt a közönséges költségre, mely ma, úgymint 11ª elfogyott,		
13ª	öt Louis d'ort, mely tészen	55	—
14ª	Költöttem ezekben a napokban Francofurtumban való mulatásom-		
15ª	ra némely csekélységeken kívül, amelyek talán eszembe sem jutnak,		
	mintegy	19	—
16ª	Ezeket a napokat útban töltöttük Francofurtumból Moguntiába,		
17ª	ott egy éjszaka és másnap délig mulatván, útban töltöttük egész		
18ª	Coloniáig, azért is bizonyoson nem tudom, mit költöttem, de		
19ª	csakugyan, amennyire azután számot vetettem magammal, ment		
	mindöszve a költségem inkluzíve a hajó árával mintegy	17	
20ª	19 estve költöttem itt a sok templomok nézéséért való diszkréciók-		
21ª	kal ételre. Brülbe való járásért fogadott szekérrel és avval a két		
22ª	Louis d'orral együtt, melynek egyikét adtam Müller uramnak és		
	azzal, amit a fiának adtam ételire egy Louis d'ort	54	
23ª	Költöttem ezen napokon, extra poston menvén Nimwega-ig, onnan		
24ª	Rotterdamig hajón és innen kanálison Leydáig mindöszve, jóllehet		
25ª	mind eszembe nem jutnak, amelyekre emlékszem, postai és úti		
26ª	egyéb költségekkel együtt mintegy	43	
27ª			
28ª	Semmit sem költöttem		
29ª	Adtam egy koldusnak és egy koldusnénak	—	1
30ª	Semmit sem költöttem	—	—
	Júniusban tett költségeimnek summája	382	19

Július

1ª	Kifizettem a gazdát 27ª-estvére, 28, 29, 30 és mára délig, mindöszve	19	18
	Adtam a báseli Sámuel öcsém, Iselin úr és Bernoulli Dániel úr levelei paquetjáért kedves atyám uram őnagysága két levelével együtt, méltóságos g. Kevenhüller úr őexcellenciája leveliért és Matolai úr két leveliért mindöszve	2	30
2ª	Vettem négy alsó strimflit, egyet-egyet 1x 12xr., mindöszve	4	48
	Vettem egy fertály font théét	—	36
	Nádmézet három fontot 33 kr fontját	1	39
3ª	Adtam két pár selyem strimfliért	12	12
4ª	Adtam Sámuel öcsémnek, Iselin és Bernoulli Dániel uramnak, méltóságos gróf Kevenhüller és Bethlen Gábor úr őexcellenciájának írott levelekért adtam mindöszve	1	21
	Adtam délután a kocsisnak, akivel Weisz uramhoz mentünk	1	30
	Trinckgeldet		8

	Az úton vámot, az én részemre esett	—	12
	Adtam tentáért	—	6
	Adtam meg 30ª Gronovius uram szolgájának	—	12
5ª	Adtam a borbélynak háromszori beretválásáért	—	33
	Adtam tejre és pipára	—	6
	Adtam háromszor a kafféházban	—	30
	Adtam a szolgámnak a két nap: magyar beszédért büntetést	—	6
	Adtam a vacsorai sajtért etc	—	25
6ª	Adtam a templomban	—	3
	Adtam a dohányért mások számára	—	22
	Adtam a novella olvasásra	—	3
7ª	Megfizettem a schlafrockomnak való kartonért	9	36
8ª	Adtam magamért és Müller uramért fiastól a hajóban Leydától fogva Amstelodámig éppen	3	—
	A vendégfogadóban érettem és Müller uramért	2	—
	Mátyásnak adtam ebédjére	—	15
9ª	A toronynak megnézéséért hármunktól adtam	—	36
	A tanácsház deskripciójáért adtam	—	36
	A kafféházban adtam	—	6
	A gyermeknek, aki holmi helyre elvitt	—	6
	A parókásnak és borbélynak	—	22
10ª	A Rasp-huis és ott való alamizsna, bolondokháza és a Spin-huis megnézése került nékem, harmadmagammal lévén	1	45
	Az állatoknál adtam	—	17
	A kertben serért		7
	A lokájnak	—	30
	A tanácsház delineációiért adtam mindöszve	3	—
	Müller uramnak	3	—
	A Rasp-huisban kéntelen voltam venni egy dohánytartót	—	47
	Két bleyweiszért	—	12
	Mátyással komputust csinálván	—	14
	A kafféházban mindöszve	1	10
	Két pálcáért, melyeknek egyikét Bodoki uramnak adtam	1	30
11ª	A parókásnak adtam	—	15
	Hollandiai mappáért	—	22
	A kafféházban ismét	—	4
12ª	Adtam a gazdámnak mindöszve a magam személyemért	15	30
	A magam személyemért Amsterdamtól fogva Leydáig adtam	1	15
	A szolgámért	—	54
	A fölöstökömért	—	12
	A vezetőnek	—	8
13ª	A gazdámnak megfizettem itten, ahol ettem, a 1ª Juli usque ad 7um inkluzíve	12	4
	Adtam a tegnapi vacsoráért ismét oda	—	48
	A bornak harmadrészért	—	15
	Adtam Müller uramnak erre a holnapra való ételre azon a három forinton kívül, akit Amsterdamban adtam	17	39
	A fiának fél holnapra	7	30
	Adtam még Amsterdamban két levélért, egyike kedves atyám uram őnagyságának, másika Matolai uramnak szólott	—	45
	Adtam a templomban	—	6
14ª	Vettem Nezmán uram levelét, azért adtam	—	45
	Vettem egy konc postapapírosat, azért adtam	—	26

15ª	Vettem egynéhány pennát	—	6
	Vettem pipát mások kedviért	—	3
	Tejért adtam, négyrendbeliért	—	6
	Megfizettem a gazdámnak egy ebédért, két vacsoráért és egy butélia borért	3	24
16ª	Adtam a mosóasszonynak	2	30
	Müller uramnak három aranyat, mely tészen itt	15	45
	Vesztettem a billárdon	1	20
	Adtam egy pohár mondolatejért	—	9
	Adtam Auggenius munkájiért	10	30
17ª	Megfizettem a Mátyás köntösiért a szabónak mindöszve	35	45
	Adtam egy pár papucsért	2	30
18ª	Adtam a billárdon mindöszve	—	15
19ª	Nem költöttem semmit, hogy tudnám, mert egynéhány nappal utána írom		
20ª	Adtam a hajóban mindöszve	1	1
	A szállásra való viteliért a ládának, az én részemre	—	15
21ª	A hajzacskóért adtam	1	30
	A hozzávaló pántlikáért	—	21
22ª	A billárdon adtam	—	42
	A komédiában adtam mindöszve	1	21
	A hozzá való pièce-ért	—	24
	A tengerre való járásért útipénzt	—	6
23ª	A billárdon adtam ismét	—	18
	Théért ugyanott	—	6
	Escamoteurnek adtam mindöszve	1	—
24ª	Most és minapiért a borbélynak mindöszve	—	28
25ª	Kedves atyám uram őnagyságának írott levelemért	—	36
	Komédiába való menetelemért adtam	1	21
	Billárdon	—	6
26ª	Megfizettem az eddig való szekeren járásért, melyben az én részem esett	5	48
27ª	Semmit sem költöttem, hanem a templomban	—	6
	Délután ismét annyit	—	6
28ª	Kifizettem a parókást, kinek itt való mulatságomra 8 napon adtam mindöszve	2	—
	A lokajt is, kinek adtam	4	—
	A gazdának is mindöszve adtam (minthogy az öcsémmel együtt voltam), bizonyosan nem tudom, de csakugyan mintegy	17	—
	Egy könyvért adtam	1	24
	Annak a huncut escamoteur zsidónak ismét	—	33
	A szolgámmal kompaktust vetvén, adtam néki	—	30
	A hajón adtam Rotterdamig, magamtól és szolgámtól	—	54
	A gazdának az ebédért ugyanott Hágában	1	30
29ª	Adtam Rotterdamban a Schweinshooftnál (disznófőnél) ott való hálásomért, ebédemért és teámért s estvéli koffémért, melyet ugyan inni nem szoktam, mindöszve	2	54
	A hadihajó megnézésiért ajándékot	1	24
	Visszajövén a hajón Hágáig, adtam ismét	—	54
	Postillonnak a szokás szerint most és minap	—	3
	A koldusoknak mindöszve	—	3
30ª	A kellnernek adtam a Parlamentum vendégfogadóban	—	29
	Megküldöttem a pénzt ugyanoda az anglus Dictionariumért	5	15

	A szekérért	1	30
	A templombeli helyért	—	16
	A lokajnak magának ismét	—	15
	A hajón fizettem Leydáig	—	54
	A koldusoknak, akik a skatulyájokat béhajigálták	—	10
31ª	Adtam a Matolai uram leveléért	—	36
	Kifizettem a parókást egy holnapra	4	—
	A strimflik mosásáért és varrásáért	1	36
	Adtam a minap hozott két butélia borért	1	12
	Júliusban tett költségemnek summája =	272	1

Augusztus

1ª	Adtam egy kedves atyám uram őnagyságának szóló levelemért akkluzákkal együtt	—	42
	Adtam a kafféházban	1	—
	Adtam dohányra	1	—
2ª	Megfizettem a gazdaasszonyomnak a szállásért egy holnapra	15	—
	Müller uramnak holmi apróságért	6	6
	A fiával is számot vetvén, adtam	3	15
	Ismét a ládának a hajóba való viteliért	—	24
3ª	Semmit sem költöttem		
4ª	Semmit sem költöttem		
5ª	Vettem egy pár tászlit	8	—
	Egy rúd spanyolviaszt	—	15
	Egy üveg jószagú vizet	—	12
	Három font nádmézet	1	51
6ª	Számot vetvén a vacsoráim iránt Mátyással, adtam néki	—	51
	Megfizettem a Hof van Hollandia-ban egynéhány vacsorámért	4	—
	Megfizettem a Mátyás kalapjára és gallérára való paszomántért s a kalapért mindöszve	14	6
	Adtam a Mátyásnak vacsora és egyéb költségre	2	—
	Fizettem a billárdon s a kafféházban	1	—
7ª	Megfizettem az új asztalt adó gazdámnak két hétig való ebédért borral együtt	14	42
8ª	Adtam Müller uramnak ételére	21	—
	Fiának, Mátyásnak	15	—
	Ugyanennek strimflire s papucsra	5	15
9ª	A hajóban adtam mindöszve Amszterdamig	2	9
	A vendégfogadóban, Harlemben	—	48
	A templomban ugyanott	—	8
	A Musikóban, Amszterdamban, a butélia borért, melyet minden embernek eléhoznak	1	4
10ª	A tanácsháznál	—	27
	Az árváknál	—	21
	A kafféházban tegnap s ma	—	22
	A lokájnak e két napra esett az én részemre	—	54
11ª	Három mappákért adtam	—	54
	A komédiában adtam	1	6
	Az Admiralitetnek megnézése került mindöszve	4	39
	A parókásnak adtam	1	3
	A szolgának adtam az én részemre két napra	1	15

12ª	A gazdának adtam az én részemre	15	18
13ª	Adtam az útért mindöszve falatozással és portéka hordozójával együtt	3	42
	Adtam a mennonita kertiben és a templomban diszkréciót, azért tészen		27
	A kafféházban egy parti billárdért		6
14ª	Amely szekérrel Zeitzba mentünk a Herrnhuterekhez	3	
	Egyéb apróságokra akkor számot vetvén az öcsémmel		54
	Vettem ott egy bleyweisz tokért	4	48
15ª	Adtam Mashig a hajóban való jövetelért szolgástól		27
	Mashéba a Lockhorstné asszonynak kertét megnézvén, a kertésznek		54
	A fogadóban adtam az ebédért Mashében	1	15
	A hajóban Mashétől fogva Amszterdamig mindöszve szolgástól		45
	Passage-geldet		6
	A postillonnak		6
	Amely gyermek a portékámot a szállásra vitte		12
	A borbélynak		12
	Egy fésűért		15
	A kafféházban		6
16ª	Köntös alá való bélés indiai atlaszért, egy végért, b. Schelltől	21	
	Két kínai igen vékony ingért	21	
	A Sardamba való menetelért mindöszve diszkréciókkal együtt	1	24
	A komédia darabért		36
	A lokajnak adtam		48
	A b. Schell szolgájának adtam		30
	Fizettem a gazdának	4	42
17ª	Adtam a hajóban magamért és szolgámért mindöszve	2	1
	A kafféért		9
	A legénynek, aki eljött velem		6
	NB. Amsztelodamban tegnap, amely ember a portékámat hozta		12
	Aki az utat egy darabig megmutatta		6
18ª	Adtam a kafféházban		18
19ª	Adtam Mátyásnak, számot vetvén véle a ma elküldött levelekkel együtt	2	18
	Ismét vacsorára valóért etc	1	—
20ª	Semmit sem költöttem		
21ª	Adtam a kafféházban	—	22
22ª	Adtam a suszternek a papucsért	2	30
	Az anglus Sprachmeisternek	8	—
	Egy üveg borért	—	36
23ª	Ádám öcsémmel számot vetvén, adtam minapi utrechti [....]tésért és egynéhány butélia borért etc		
24ª	Adtam a Roof fogadásáért Amsterdamig éjszakára	2	36
	Azonkívül magamért és szolgámért	1	57
25ª	Reggel a parókásnak	—	15
	A kafféházban	—	12
	A novellákért	—	6
26ª	Adtam a parókásnak	—	15
	A borbélynak	—	15
	Három levélért; egyike g. Batthyányi Károly úr őexcellenciájának, más Matolai uramnak, a harmadik Pongrátz uramnak	1	27
27ª	A könyvekért mindöszve adtam Leydáig való hozatásával együtt mindöszve	106	21

	Annak Leydáig való való viteléig bécsináltatásával együtt mindöszve	2	36
	A gazdának fizettem, elmenvén	11	36
	Az ebédért adtam	1	30
	A kafféházban adtam magamért és Bodoki uramért	—	12
	Estve a hajóban a borért egy darab kenyér és sajtért	1	—
28ª	A hajóért adtam éjszaka Lejdáig szolgástól	2	
	Adtam Lejdából Hágáig ugyan a hajóért szolgástol		54
	A postillonnak koldusokkal együtt mindöszve	—	12
	A kafféházban adtam egy kis tejes vízért	—	6
29ª	A Rotterdamba való menetelem szolgástul mene [....] hajó	—	45
	Visszajövet, minthogy magam Delftől Hagaig Roofban jöttem	—	54
	Rotterdamban a Schweinshoffnál az ebédért	1	30
	A hajósnak, aki szekérért ment	—	15
	A szekérért (minthogy eső esett) a hajótól hazáig	1	6
	Az útban egy barackért		3
30ª	A ládám elhozásáért adtam		36
	A komédiába való menetelért	1	21
	A kafféházban		6
31ª	A templomban a helyért adtam, amint szokás		15
	Az erszénybe adtam		6
	A borbélynak		15
		371	43

Szeptember

1ª	Az Angliai Parlamentum gazdáját kifizettem a mostani itt Hágában való létemért, és a minapi egy hálásért	11	6
	A lokájnak szolgálatjáért	3	—
	A novelláknak elhozásáért itt létemben		18
	A parókásnak	1	—
	A hajóban adtam Lejdáig, a Roofba jövén bé mások	—	45
2ª	Megfizettem a szállásomért	15	—
	Adtam az ebédlésért mindöszve a minapitól fogva	12	36
	Mátyással számot vetvén, és neki rész szerint adósa maradván, adtam mindennek lefizetésire, mind egyéb apróbb szükségre a kezibe	2	48
3ª	Kifizettem a borbélyt	3	12
	Adtam Müller uramnak kosztgeldet	21	—
	Ismét egyéb aprólék költségre, mosásra etc	4	48
	Adtam a szolgámnak kosztgeldet	15	—
	A kaffé házban	—	6
4ª	A kafféházban	—	30
5ª	Adtam három levélért, kedves atyám uram őnagyságának az úrnak, Ráday Gedeon uramnak és generális Beleznai uramnak szólókért mindöszve	1	21
	Megfizettem két könyvnek békötésiért, egyik a Gronovius ajándékozta maga könyve	1	15
	Más, egy diáriumnak való, album, azért is papírosostól	1	27
	A Burgban Locker uram kedviért hozatott borért adtam	1	30
	Mátyással számot vetvén adósa maradtam néki	—	42
	Adtam azonkívül ismét holmi aprólék költségre, vacsoráért	2	3

6ª	Vettem egy strimflit	5	12
	Vesztettem a billárdon		16
7ª	Adtam a templomban a székért		16
	Az erszénybe		6
	Megfizettem a kafféházban		36
8ª	Nem fizettem semmit.		
9ª	Megfizettem a gazdámnak, ahová ebédre jártam, egy [....] a borral együtt	7	3
	Vesztettem a billárdon		30
10ª	Megfizettem a Parókásnak egy holnapra	2	30
	A Zaufért	2	
	A hajzacskóért	1	24
	A hozzávaló pántlikáért		30
	A Nezmán úr leveliért		51
11ª	Semmit sem költöttem		
12ª	Adtam Müller uramnak, számot vetvén ökegyelmével, a borbély 3 forintjával együtt mindöszve	6	18
13ª	Adtam a papucsért	2	30
	Nádmézért	1	51
	Herbathéért	1	
	Mátyásnak adósa maradtam	1	21
	Azonkívül adtam holmi apróságra	3	
	A novelláért		3
	Mégegyszer teáért		9
14ª	Adtam a templomban a székért és az erszénybe		17
	Adtam a kafféházban		33
15ª	A szekérért, amellyel Katturchba mentem	3	
	A legénynek Trinckgeldet		18
	Ott a lónak tartásáért		36
	Az úton vámpénzt visszajövet		3
	Egynéhány gerezd szőlőért		6
	Egy a hajóra menő kisgyermeknek, kinek az apja kért		15
16ª	Adtam két levélért		54
17ª	Kifizettem a gazdát egy hétre az ételért	5	15
	A borért	2	12
	Adtam a béjövetelért estve a kapun		1 1/2
18ª	Adtam a káfféházban		36
19ª	Semmit sem költöttem.		
20ª	Adtam Mátyásnak holmi apróságra ismét	2	3
21ª	Adtam a templomban	—	16
	Kedves atyám őnagysága leveléért		16
22ª	Megadtam Bodoki uramnak, amit a minap a malomban érettem adott	1	6
23ª	Egy kis Conchák Collectiójáért adtam mindöszve	21	—
24ª	Adtam egy butélia anglus serért, melyet a minap hozattam	—	36
	Három viaszgyertyáért megfizettem	—	36
	Azonkívül adtam Mátyásnak	2	48
	A regestrátor Halmágyi uram leveléért	—	30
25ª	A kafféházban adtam ismét	—	36
	A Pongrátz úr leveléért	—	30
26ª	Két levélért (mert a Baselbe menőért semmit sem adnak itt)	—	54
	A koldusnak	—	2
	A falatozásért a hajó mellett, mert nem ettem ebédet	—	36

	A hajóban adtam Amszterdamig Roofban mindöszve	1	12
	A szolgámért a hajóban	—	57
	A kapunál Amszterdamban a bémenetelért	—	6
	Az úton való Katizásért és falatozásért, másokkal lévén	1	—
27ª	A borbélynak	—	12
	A parókásnak	—	16
	Az embernek, aki az utat megmutatta	—	16
	A kötelen táncolónál adtam	1	6
28ª	Adtam, amely ember elvitt a hajóhoz		24
	A hajóban adtam magamért	—	40
	A szolgámért	—	31
	Adtam a kapun, minthogy vasárnap volt	—	2
	NB. Adtam a brüsszeli kötés tászliért még tegnap	56	—
	A malinesiért	31	
	A felcsinálásáért a kettőnek	2	3
	A b. Schell szolgájának	—	36
	A herbathéért, 4 fontért, fontját 8 1/2 forinton	34	—
	A két hozzá való bádog tokért	—	48
	Más négy font herbathéért, fontját 5 for.	20	—
	A hozzá való négy kis bádog tokért mindöszve	1	
	Egy levélért, mely kedves atyám uram őnagysága de 10ª 9ᵇʳ Szebenből		30
	A vendégfogadóban ott való száll[áso]mért és kétszeri csekély vacsoráért	4	27
29ª	Lemonádáért a kafféházban	—	9
	Három partiért	—	13 1/2
30ª	Adtam Mátyásnak vacsorára s holmi aprólékra	1	30
	Adtam az asztalnál büntetést háromszor egy-egy sechshalbot, amelyről bővebben a diariumomban	—	49 1/2
	A concertbe menvén, adtam a bémenetelért	1	30
	A parókásnak adtam		16 1/2
	Szeptemberben tett költségem summája tészen =	344	7

Október

1ª	Adtam a kafféházban három partiért		13 1/2
	Megfizettem az ebédlőhelyen 16-diktól fogva inkluzíve, 26-dikig exkluzíve; mindöszve 10 napra borral együtt	10	30
	Egy kínai almanachért adtam a kótyavetyén	—	33
2ª	Megfizettem a parókásnak az elmúlt holnapra	2	30
3ª	Adtam a templomban a székért	—	15 1/2
	Az erszénybe és koldusoknak	—	12 1/2
	A gazdaasszonynak megadtam egyholnapi bért a szállásért	15	—
4ª	Adtam a parókásnak ötszöri akkomodálásért	—	6
	Adtam az ember-akasztás nézésiért, az ablakért	1	—
	Adtam Müller uramnak három Louis d'ort, mind ételiért, mind egyéb holmi apróságért, mely — minthogy bizonytalan, mennyiben váltják fel, mit teszen, nem tudom — de legalább is mintegy	33	—
5ª	Gróf Thunéknak általadattam b. Schell rendelésiből a porcelán árát, melyet kedves atyámuram őnagysága parancsolatjára vettem	38	—
	A Schlaffrock árát, mely tészen	40	—
	A hajóban adtam mindöszve	1	—

	A vendégfogadóban, Leydse Daanban	—	6
	A kafféházban, Hágában	—	6
	A templomban a székért és az erszénybe	—	18
	A szolgámnak ételére egy holnapra	15	—
	Vesztettem Reischbachnál kártyán	2	6
6ª	Adtam a kafféházban csokolátáért		18
7ª	Adtam a borbélynak	—	15
	A kafféházban adtam		36
8ª	Semmit sem költöttem		—
9ª	Adtam egynéhány partinak a billárdon való elvesztésiért		42
10ª	Adtam kedves atyám uram őnagyságának írott levelemért		36
	A borbélynak		15
11ª	A generálstatok házát megmutogató szolgálónak	—	36
	A lapinok fogását megmutató parasztembernek	1	—
	A herceg házait megmutató szolgálónak	1	—
	A kafféházban		24
	Egy koldusnak		6
	A parókást itt létemben való munkájáért kifizettem	1	48
12ª	A gazdámot kifizettem Hágában a 5ª inkluzíve itt való mulatásomért	19	30
	A kocsisnak, akinek szekerével jártam, adtam mindöszve	11	6
	A lokájnak adtam	7	39
	A Kellernek	—	57
	A hajóban magamért mindöszve, mert a szolgámat elébbul küldöttem		33
	[.....] vendégfogadóban		9
13ª	Kifizettem a szabót a kék slingely mentém csinálásáért	24	12
	Kifizettem a két ingem elkészítéséért mindöszve az Ádám öcsém gazdaasszonyát	17	54
	Ezenkívül a tászli felvarrásáért		18
	A suszter egy pár cipellőért	2	30
	NB. Adtam volt tegnap Hágában a lokájnak a courrantok és holmi egyéb aprólék költségekért		59
14ª	Adtam a muzsikásnak az elmúlt holnapra	10	30
15ª	Adtam Müller uramnak fizetésiben	20	—
	Az anglus Sprachmeisternek, mert két leckével tovább volt	9	—
	Ismét a hegedűsnek muzsikáért és a hegedűfogadásért	5	—
	Mátyásnak adtam, ismét adósnak csinálván	7	9
16ª	Semmit sem költöttem		
17ª	Goudába mentem, adtam a szekérért	5	30
	Goudában a Bos Koop nevű vendégfogadóban fizettem	2	24
	Pipáért adtam	2	—
	A templom megnézésiért adtam		27
	Egy könyvecskéért, melyben az ablakok festését magyarázítja	—	16 1/2
	Az úton mindöszve útpénzt	—	36
	Tartom az úton a lovat pumpernikkel		12
18ª	Adtam három butélia bort a nálam levő Marinesnek és több vendégeknek, a teszen (rhénusi jó bor volt)	6	—
	Malagát, egy butéliát, a teszen	—	36
	Egyéb aprólék költség 18ª, 19ª, és 20ª estvig, melyet Mátyás tett számomra, számot vetvén véle Rotterdamban 20ª estve, ment mindöszve mintegy	12	—

19ª	A gazdaasszonyomnak adtam a 20 napra a szállásért	11	—
	A gazdámnak, ahol ettem, adtam az utolsó napokért	8	12
	A szolgálónak Trinckgeldet adtam	—	54
	A háznál való szolgálónak adtam	2	—
	Délután Rotterdamból indulván, adtam az úton	—	54
	A kapukon	—	12
20ª	Számot vetvén Müller urammal is, ládacsinálásért, mosásért, borbélynak és parókásnak való fizetésért, s egyéb úti aprólék készületekért adtam mindöszve	23	39
	Hagytam volt Ádám öcsémnél a francia Sprachmeister számára és a ládák körül való aprólék költségre	5	15
21ª	Adtam a rotterdami toronynak megnézésiért	—	24
	A gazdaasszonynak, Weisweilernének a Schwinshoftban	11	18
	A hajóért adtam Rotterdámtól fogva Antwerpig mindöszve	11	7 1/2
22ª	A hajóban semmit sem költöttem, mert Rotterdamban provideáltam magamról, mely már nigrediált a közelebb feljegyzett 11 fr. 18 xr. NB. Vettem 21ª reggel egy palack malagai bort	1	6
23ª	Adtam a hajósnak egy ital serért	—	6
24ª	Semmit sem költöttem		
25ª	Estve a hajósoktul vettem 3 butélia édes bort, mellyel őket traktáltam, s a minapi veres borral együtt ment mindössze	2	30
	Heringért és kenyérért, kifogyván már a rotterdámi proviziómból		27
26ª	Lilloban, hogy általvittek hajón kétszer		12
	A lilloi kafféházban		15
	A katonának, aki eligazított s egyébben is utasított		9
	Egy más legényt, aki a postaházat megmutatta		6
	Az eddig hollandus forinton és ahhoz való krajcárokra van vetve, de már a niederlandi forintra lesz a komputus, mert egy aranyban ilyen forint hat megyen egy stiffer híján.		
	Annak a hajósnak, aki Antwerpig hozott, adtam		21
	Aki Antwerpben az Uniw [....]megmutatta, annak adtam		6
27ª	Antwerpben a templomoknak nézésiért mindöszve adtam	1	24
	A festőházak nézésiért		42
	Virágot vettem egy apácától a Beg vignayeban, mindöszve	6	33
	Az antwerpi templomokban lévő ritkább festésekről való könyvet megvettem		42
	A parókásnak Antwerpben	—	21
	A borbélynak Antwerpben		10 1/2
	A koldusoknak Antwerpben	—	9
	A novelláért		6
	A lokájnak	1	3
	Adtam Müller uramnak egy aranyat, mely tészen	5	57
28ª	Reggel a kafféházban Antwerpben		3
	A gazdának Antwerpben	5	57
	A hajóért, helyben, Antwerpben, magamért és szolgámért Brüsszelig adtam	1	30
	Adtam ezenkívül ötszöri változás alatt a Roofban való ételért, magam személyiért		36
	Adtam egy de la Roque nevű beteg nemesember franciának alamizsnaképpen		42
	Adtam az útban kenyérért	—	1 1/2
29ª	Adtam a parókásnak	—	21
	A borbélynak	—	14
	A komédiában	1	45

30ª	A Tapisserienek megnézéséért adtam	2	48
	A komédiában adtam	1	15
31ª	Adtam a Károly herceg kabinétja megnézésiért	3	30
	A selétromfőzőnél a legényeknek	—	42
	Adtam a novellákért	—	12
	A lokájnak a koldusokért, de ok nélkül	—	18
	A parókásnak Brüsszelben létemben	—	42
	A szekérért előre adtam két Louis d'ort, mely tészen	26	6
	Adtam a lokájnak mindöszve	4	12
	Adtam a kocsisnak Trinckgeldet	—	42
	A gazdának szekérért és mindöszve	16	33
	Októberben tett költségemnek summája teszen =	502	54 1/2,

melynek 416 for. 40 1/2 xr hollandus forintra vagyon vetve, melyből 5 1/4 mégyen egy aranyba, a többi pedig, úgymint 86 fr. 14 xr. Austr. niederlandi forintra, mely mégyen egy aranyba 5 11/20 rész.

November holnap

		Livre	Sou
	Itt már francia pénzre vetem a költségemet, és eszerint az első klasszisban a Livre leszen, a másikban pedig a Sou. A Livre tészen mintegy 8 nálunk való garast, a Sou egy Livrének huszad részit, és így nem egészen egy polturát.		
1ª	Brüsszeltől fogva Párizsig, beleértvén mind a postára való költsége-		
2ª	met, mind a mások: sokféle harmincadon St. Quentinben és a		
3ª	vendégfogadókban mindenütt való húzást, költöttem mindöszve		
4ª	Párizsig mintegy	312	—
	Délután megérkezvén, itt talált kedves atyám uram őnagysága kétrendbéli, Teleki Ádám öcsém, Nalátzi Károly és Matolai uram leveleiért adtam mindöszve	6	—
	Gyertyáért, egy fontért, adtam	1	—
5ª	Adtam az ebédért az Hotel d'Espagne-ban	2	—
	Adtam Müller uraiméknak ételre mindöszve	6	—
	Adtam a kolduló cifra dobosoknak	3	—
6ª	Adtam a Zuafférť mindöszve	3	—
	A dejeune-ért	1	2
	A csatból kiesett kőért	—	10
	A kedves atyámuram őnagyságának szóló levélért	—	17
7ª	Adtam a novella olvasásáért a Thuillerie-ben	—	3
	Az ebédlőhelyt	—	44
	A gazdámot idejövetelemtől fogva, a szálláson kívül egyébért kifizettem	7	11
	Teleki Sámuel öcsémuram leveliért adtam		
8ª	Adtam a fölöstökömért	1	2
	Az ebéden adtam	2	—
	A szolgáknak ugyanott Trinckgeldet	—	4
	A Curiositás de Parisért	4	10
	Egy öl fára	24	—
9ª	Adtam kétszeri fölöstökömért	1	12
	A novellák olvasásáért a Thuillerie-nél	—	2

	A templomokban, a hollandus ambassadeurnél	—	12
	Az ételért	2	—
	A koldusoknak mindöszve	—	6
	A komédiában	6	—
10ª	Kifizettem a kocsist mindöszve három napra	36	—
	Herbatéára való eszközért mindöszve	4	—
	Herbathéért és nádmézért	6	8
	Kifizettem a gazdaasszonyt három vacsoráért	7	10
	A Hausknechtnek fáért, amit adott, és egy levél kiváltásáért	4	5
	Adtam Müller uram kezibe az apróbb költségekre és magának s fiának ételre egy holnapra mindöszve öt Louis d'ort, mely a 24 livre tészen	120	—
	Adtam az ebédért	2	—
	A koldusoknak mindöszve	—	4
11ª	Adtam egy haszontalan könyvért	—	10
	Egy szegény koldulásra szorult kereskedőnek	—	6
	Másféle koldusoknak (mert ezeknek itt nagy a száma)		4
	A novellák olvasásáért		4
12ª	Adtam az úgynevezett misében a helyért, ahol ültem	3	—
	A novellák olvasásáért		1
13ª	Vettem két pár strimflit	21	
	Adtam egy ebéden	1	16
	A koldusoknak		2
	Küldöttem Leydába 14 aranyat, mely mindöszve a wechselért való költséggel együtt ment	163	6 1/2
	Adtam a kar-mantelért	11	10
14ª	Adtam az ebéden	1	16
	Az operában, mely egy basabolyt sem ért	7	10
15ª	Adtam az ebéden	1	16
	A komédiában	6	—
	A koldusoknak	—	2
16ª	Adtam a novellák olvasásáért		2
17ª	Egy pár tászliért, mely gyászhoz való	14	—
	A Versailles-be való mehetésért a kocsisnak, itt lévő bizonyos helyen nyert céduláért	6	—
	A legénynek az itt való eb szokás szerint		12
18ª	Versailles-ben a koldusoknak		12
	A kocsisnak, ígéretem szerint	1	10
	A novellák olvasásáért a Thuilleries-nél	—	4
19ª	Adtam az ebédért	1	16
	A Thuilleries-nél Novelláért	—	1
20ª	A Matolai uramnak és Nalátzinak szóló levelekért	1	13
	Az ebéden	1	16
	NB. 18ª számot vetvén Mátyással, adósa lettem	5	—
21ª	Ebéden adtam	1	16
	A koldusoknak adtam	—	4
	A katedrále templomban	1	4
	A toronyba való felmenetelért	—	8
	A kocsisnak kifizetéséért	72	—
	A novellák olvasásáért	—	2
22ª	Ebédre adtam	1	16
	A legényeknek	—	4
	Megfizettem a szabót kétrendbéli köntösömért mindöszve	251	—

	NB. Még minap a kardomért adtam, melyet felírni akkor elfelejtettem	108	—
	Ismét két kis tallért, melyet két ifjú szabólegényeknek a szokott Trinckgeldért adtam	6	—
	A Novellák olvasásáért a Thuillerie-nél	—	4
23ª	Ebédre adtam, mivel több bort ittam egy pohárnyival, de fél butéliát kértem	2	—
	A templomban adtam a kollektába, mely különös és nem rendszerint való volt	3	—
	A koldusoknak mindöszve	—	4
	A komédiában	3	—
	NB. minap egy könyvért	1	4
24ª	Adtam a bálban a bémenetelért	6	—
	Az ebédért	1	16
	A koldusoknak mindöszve (itt igen sok van Párizsban)		4
	Adtam a parókásnak a púderező lárváért	1	4
25ª	A koldusoknak adtam mindöszve	—	2
	A Novellák olvasásáért	—	4
26ª	Adtam az ebédért	1	16
	Az ispotályban egy embernek, aki a vízimesterséget mutatta	1	4
	Aki holmit megmutatott, a katonának	—	8
	Koldusoknak	—	4
	Párizsi G. Cártáért	22	10
27ª	Az ebédért adtam	1	76
	Müller uramnak kezibe	36	—
	Az operában adtam	7	10
28ª	A gazdaasszonyt kifizettem a vacsoráért, mivel [....] sem akartam [....] a pórázra hagyni	23	10
29ª	Adtam az ebédért	1	16
	Adtam a Sorbonna templomát és auditóriumát mutogató embernek	1	16
	A St. André des Arcs templomában	—	12
	A celesztinusok templomában	1	4
	A vendégfogadóban, Hotel d'Espagne-ban, a legénynek	—	4
	Más koldusoknak	—	2
	A Novellák olvasásáért		4
	Müller uramnak adtam	6	—
30ª	Adtam az ebédért	1	16
	A koldusoknak	—	3
	A templomban	1	4
	Komédiára	6	—
	Novemberi költségem tett mindöszve =	1398	6 1/2

December

1ª	Adtam a szekérért, mivel mást kellett fogadnom (nem lévén a rendes hintósnak otthon a lova), fél napra	8	12
	A Novellák olvasásáért adtam mindöszve a Thuilleries-nél	—	4
2ª	Adtam az ebédért	1	16
	Adtam Müller urammal számot vetvén	14	2
	Újabb költségre, úgymint maga ételire, fiáéra, etc.	96	—
	A Novella olvasásáért a Thuilleries-nél	—	1
3ª	Kifizettem a Lehn kocsist 6 1/2 napra	78	—
	Adtam a komédiában, Gsambert híván el	6	—

	Ebéden adtam	2	—
	A szolgáknak	—	4
	A koldusoknak		4
	A Luxembourg-ban a képeket magyarázó könyvért	—	12
4ᵃ	A főbb párizsi épületek delineációjáért	3	12
	A Novella olvasásért ma és tegnap		2
5ᵃ	Az ebédért	1	16
	A komédiáért	6	
	Az orromat erősen megütvén, amely asszony egy pohár vizet adott a vére megállítására etc.		12
6ᵃ	Kifizettem a gazdaasszonyomat a szalagért és egynéhány vacsoráért	97	10
	Az ebédért	1	16
	A legényeknek	—	4
	A koldusoknak	—	4
7ᵃ	Adtam a templomban		12
	Az ebédért	2	
	A koldusoknak	—	4
8ᵃ	A Novellák olvasásáért		
	NB. Tegnap kifizettem a parókást az elmúlott [....] napra	9	—
	A szegénynek adtam	1	10
9ᵃ	A Novellákért adtam		3
	Egy tobákra kérő ringyónak majd kéntelenségből	—	2
10ᵃ	Az ebédemért	1	16
	A koldusoknak	—	6
	Müller uramnak a lokáj kifizetésére etc.	24	—
11ᵃ	A Novella olvasásért	—	1
	A komédiába való menetelért	6	—
	Tegnap és ma a hintóért, mást fogadván	21	—
12ᵃ	A kocsisnak 3diktól fogva eddig adtam mindöszve	66	—
	Adtam az ebéden	1	16
	A koldusnak	—	4
	A Novella olvasásért	—	2
	Az anglus Sprachmeistert kifizettem egy [....] napra	36	—
13ᵃ	Adtam Müller uramnak, fizetésében	48	—
	A gazdasszonynak, kifizetésire a vacsoráért	24	—
	Az ebédért, azonkívül austrigekért, melyet legelőször ilyenformán ma ettem, s a koldusoknak mindöszve	2	4
	A komédiában	6	—
14ᵃ	Adtam az ebédért	2	—
	Adtam a danus templomban	3	—
	A d'Alembert uram traktája puriáltatásáért	3	—
	A koldusoknak	—	8
	A Novellák olvasásáért	—	1
	Kifizettem a kocsist tegnapi és mai járásáért	18	—
15ᵃ	Adtam az ebédért	1	16
	A koldusoknak	—	2
	A komédiára	6	—
16ᵃ	Adtam az ebédért	1	16
	A koldusoknak	—	4
	A Novella olvasásáért	—	2
17ᵃ	Adtam az ebédért	1	16
	A koldusoknak	—	2

	NB. Tegnap a templomot mutogató gyermeknek Sz. Istvánnál, s nevezetesen az ablakokat a cinteremben	—	6
	A Sz. Genevieva Templomot mutató sekrestyésnek	1	16
18ª	Adtam a karmelitai apácák templomában a sekrestyésnek	—	12
	A Notre Dame du Val de Grace templomban	1	16
	Az angol benediktinusok templomában	—	12
	A komédiában	6	—
19ª	Semmit sem költöttem	—	—
20ª	Semmit sem költöttem	—	—
21ª	Semmit sem költöttem	—	—
22ª	Kifizettem a gazdasszonyt egynéhány ebédért és vacsoráért	33	—
	Adtam Müller uramnak holmi aprólék költségre	48	—
23ª	Adtam az ebédért	1	16
	Komédiáért	4	—
24ª	Ebédért	1	16
25ª	Adtam a templomban	3	—
	A Concert Spirituel-ben	3	—
26ª	Adtam az ebédért	1	16
	A koldusoknak	—	8
	Adtam Müller uramnak a lokáj fizetésére etc.	24	—
	Adtam a fiának	24	—
	Adtam a komédiában	6	—
27ª	Adtam az ebédért	1	16
	Adtam a komédiáért	6	—
	A koldusoknak	—	6
28ª	Adtam az ebédért	1	16
	A dánus templomban az szegényeknek	2	8
	A koldusoknak	—	6
	Az írónak, d'Alembert úr munkája leírásáért	2	8
29ª	Adtam a [....] egyfele is, másfele is	5	—
	Vettem a Palais Marchand-nál egy pugillárist	14	—
	Adtam a marionette nézéséért magamért és szolgámért	—	16
30ª	Kifizettem a szabót egy rodingotért és egy drap d'or Vestért	142	10
	A gazdasszonyt egynehány ebédért és vacsoráért kifizettem	23	10
31ª	Kifizettem a szekeret máig inkluzíve	180	—
	Adtam a Versailles-ba való mehetésért	6	—
	Adtam az ebédért	—	
	Adtam Müller uramnak, mindöszve, mellyel adós maradtam	57	9
	Decemberi költségemnek summája =	1215	1

1761 ESZTENDŐ

Január

1ª	Adtam Müller uramnak apróbb költségre	52	11
2ª	Adtam a szolgálónak újesztendői ajándékba	3	—
	Adtam az almanachért	6	10
3ª	Kifizettem a gazdasszonyomat mindöszve		
4ª	Nem költöttem semmit.		
5ª	Nem költöttem semmit.		
6ª	Nem költöttem semmit.		
7ª	Költöttem a Hospital Generale-ban mintegy	3	—

8ª	Semmit sem költöttem.		
9ª	Semmit sem költöttem.		
10ª	Adtam újabban Müller uramnak, mivel a 1ª adott őkegyelme fizette ki a lokájt is etc.	48	—
	Kifizettem az Hotel d'Espagne-béli gazdasszonyt, a 5ª [....] tegnapi szállásomra hozott ebédért a 47 1/2 Sou és a mai nála való ebédre mért a 36 Sou, mely az inasának, aki a szállásomra hozott Trinckgeldjével együtt tett mindöszve	16	1
11ª	Adtam a svécus templomban a tányérra	3	—
	Adtam az ebédért	1	16
12ª	Adtam az ebédért	1	16
13ª	Adtam az ebédért	1	16
14ª	Semmit sem költöttem		
	NB. Adtam a minap a T. Intze uram számára vett Troiear-ért	13	—
15ª	Adtam a Bernoulli uram munkáját kópiázónak	9	
	Adtam tegnap Müller uramnak újabban költségre	24	
	NB. Minap a parókást egy holnapjára kifizettem, mely egy hajzacskónak az árával és Trinckgelddel együtt tett mindöszve	13	4
16ª	Semmit sem költöttem.		
17ª	Semmit sem költöttem.		
18ª	Adtam a templomban	1	4
	A Novella olvasásért		1
19ª	Kedves atyámuram őnagyságának Gyömrőre és Szebenbe küldött két és Teleki Ádám öcsémnek írott leveleimért adtam mindöszve	3	4
	A Marmontel úr verseiért		15
20ª	Adtam Müller uramnak apróbb költségre	48	
	A kafféházban mondolatejért		6
21ª	Adtam az ebédért	1	16
	A legénynek, aki az ételemet hozta		10
	A komédiában egy *Moeurs du temps* exemplárjáért	1	4
	A koldusoknak mindöszve		4
22ª	A hat ebédért megfizettem, melyet hozzám küldött, mely mindöszve ment	16	1
23ª	Adtam mindöszve a tükörfabrikában	6	12
	Adtam az ebédért	1	16
24ª	Adtam a komédiában	6	—
	Az ebédért	1	16
	A koldusoknak	—	4
25ª	Adtam a danus követnél a tányérra	2	8
	A bálba való menetelért	6	
26ª	Adtam a mai levélért és egyéb aprólékért Mátyásnak	3	4
27ª	Adtam a Voltaire Péter cár históriájáért	3	12
	A *Philosophus* nevű, Pallissot uram komédiájáért	1	10
28ª	Semmit sem költöttem.		
29ª	Kifizettem a gazdasszonyt az Hotel d'Espagne-ban tegnapelőtti, tegnapi onnan hozott ebédért, á 48 Sou, s a maiért, á 36 Sou, minthogy odamentem, mely mindöszve	6	12
	A Hardeck szerecsenyének adtam	—	12
30ª	Adtam Müller uramnak fára etc.	24	
	A Novella olvasásért	—	2
31ª	Adtam St. Denisben (a többi ingrediált Müller úrnak adott pénzben)	1	16

	Adtam Müller uramnak a lokáj kifizetésire és amivel többet költött az eddig adottnál, mindöszve	72	—
	A jövő holnapra adtam őkegyelmének	48	—
	Januáriusban tett költségem summája =	450	3

NB. Ide még bé nem foglaltatik a szekér és egyéb pozíciók, hová adós vagyok, melyek ennél sokkal többre mennek.

Február

1ª	Adtam a perselybe	—	3
	Adtam a Novella olvasásért	—	1
	Adtam az Opera Comique-ban	6	—
2ª	Adtam kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért	1	4
	Adtam a bika csatája nézésiért	3	—
	Adtam a Novella olvasásáért	—	2
	Adtam a késcsinálónak egy beretvatokra	24	—
3ª	Adtam a Novella olvasásért		1
	Adtam a komédiában	6	—
	Adtam a bálban	6	—
4ª	Adtam a maskaráért	9	—
	Adtam a parókásnak	1	—
5ª	Adtam egy katalógusért		12
	Két szimpátiai gyűrűért és egy fogfájás ellen valóért		6
	Egy bolond [....]kuriozitásból	—	1
	Koldusoknak		3
	Novella olvasásért		2
6ª	Adtam két kis munkáért, úgymint a Franc de Rompingnan uram diskurzusáért és egy fogva lévő plebánus mentségiért, akit fogva tart a parlamentum, mert a más csűrit felégette	1	12
	A Jefté operába	2	—
	A Jefté operáért, mely nyomtatva van	1	10
7ª	Megfizettem a gazdasszonynak mindöszve az ebédekért	18	5
	Adtam a koldusoknak	—	6
	Adtam a komédiában	6	—
	Adtam a szekérre	24	—
8ª	Adtam Marliban a machinának nézésiért külömb-külömb helyeken	4	4
	Ecetért, egy kevéssé elszédülvén		3
	A marli kastélyt megmutató embernek	3	—
	A gyermeknek, aki a kertet megmutogatta	1	4
	Az ételért magam és Ferner uramért, kocsisért, lovakért etc.	14	18
	A kocsisnak adtam	1	
9ª	Adtam a Versaliába való mehetésért	6	—
	A notáriusnak	1	
10ª	Nem költöttem semmit	—	—
11ª	Vettem egy Párizs városa kártáját	2	8
	Adtam a nyerges legényeknek, akik a szekerem körül forgolódtak, áldomást	6	—
	NB. Adtam volt Versaliában 10ª az École Militaire és a Place de Louis XV modeláit megmutató legénynek	1	—
12ª	Adtam Meudonban a házmutatónak	3	—
	Adtam a magam és Mátyás lováért mindöszve	11	—

13ª	Adtam, számot vetvén Mátyással, holmi aprólék levélre és egyébre való költségekért mindöszve	4	6
14ª	Megfizettem a gazdasszonyomnak az ebédért 3-ért	6	15
15ª	Adtam a templomban	—	12
	Megfizettem az elmúlt holnapra a parókásnak	9	—
	A legénynek	1	4
16ª	Adtam mindöszve Mátyásnak, komédiába való menetelért	12	—
	Adtam a komédiában jégért	1	4
	Kedves atyámuram őnagyságának írott levelemért	1	10
17ª	Adtam Müller uramnak költségre	48	—
	Megfizettem a szekerekért, amelyet vettem	270	—
18ª	Adtam két Hotel de Saxe-ból való levélért, egyiket Ádám öcsémé, más [....]	2	2
	Sámuel öcsém minapi leveliért Mátyásnak	1	—
	A koldusokról való rechnungban Mátyásnak	—	10
	Ismét koldusoknak	—	2
	Tegnapelőtt Sámuel öcsémtől jött levélért	—	17
19ª	Megjárván a Foire St. Germaint, adtam ott mindöszve	8	—
	Holmi mesterséges Taschenspielerek komédiekért etc		
20ª	Vettem két keszkenőt	9	—
	Adtam annak, aki az ajtót kinyitotta	—	6
21ª	Adtam a lokájomnak komédiába való menetelemért kétszer	10	—
22ª	A Novella-olvasásért ma és tegnap	—	5
	Az ebédért ma Landellenél	4	6
	A lokájnak érettem tett költségiért	6	—
23ª	Adtam a képecskékért, mindöszve öt darab lévén	1	14
	Adtam az Opera Comiqe-ban	4	—
	A Cadi Dupéért	1	4
	A kocsisnak adtam	1	—
24ª	Semmit sem költöttem	—	—
25ª	Kifizettem a gazdasszonyt az Hotel d'Espagneban	11	2
	A koldusoknak mindöszve	—	6
26ª	Vettem féltucat strimflit, 45 Soun egyet	13	10
	Vettem az anglus dictionáriumot	15	—
	Az Addison munkáit	6	—
	A komédiában adtam	6	—
	A Pretendu muzsikájáért és a Caquets komédiájáért	2	8
27ª	Adtam a lokajom 1ª Febr. eddig való kifizetésire, kit, mivel Madame de Botagenál lopott, elcsaptam	47	5
28ª	Megfizettem a Rousseau Romanjaért és a Colombiadért	20	—
	Februáriusi költségem summája =	692	15
	Adtam az Opera Comiqueban	4	—
	A [....] roqueurs áriáiért	1	4
	Summa =	697	19

Március

1ª	Adtam a dánus követnél a tányérra, mint mások	3	—
	A Novellák olvasásáért	—	2
	Egy kardszíjért	7	—
2ª	Adtam St Germainben Mátyás kezibe némely apró költségekre	12	—
3ª	Adtam egy kalapért	6	—

4ª	Megfizettem három ebédért mindöszve	6	15
	Megfizettem du Voissin uramnak a könyvekért, mellyel adós voltam, tudniillik a 200 exemplárért, mely némelyeknek békötésivel ment egészen két Sou híján 7 Luois d'orra	167	18
	Adtam a de la Condamine uram könyviért 3 Tom in 4°	30	10
	Clairaut uram Algebrája és Geometriájáért	8	10
5ª	Adtam Mátyásnak holmi aprólék költségre	1	11
	A Grandissonért és Ameliáért	36	—
	Müller uramnak fizetésiben	24	—
	a selyem strimfliért	9	—
	a rendes költségre	48	—
6ª	Fizettem Montmorencyben a falatozásért, minek előtte Rousseau uramhoz mentünk volna	1	2
7ª	Adtam a Clairaux úr Comoetáról való könyviért	3	10
	A Montuclas uram Histoire de Mathematiquesjáért	30	—
	A Schlafrocknak való matériáért 6 3/4 singért, á 8 1/2 livre	57	7 1/2
	A hozzá való bélésért, tafotáért, 4 1/2 singért, singit á 4 1/4 livre	19	2 1/2
	A szekerest kifizettem a 1ª Január tegnapig, mindöszve	678	—
	Két prizmáért, melyeket én is avégre csináltattam, hogy a Dolon experimentumát otthon megcsináljam	12	—
8ª	Kifizettem a tászlis embert egy alençoni csipkéért	84	—
	Egy gyászhoz való csipke-tászliért	15	—
	Egy fainabb és két alábbvaló gyászos muszlin taszliért	23	—
	Két csipketászlinak megmosásáért	3	—
9ª	A Chantilliba való menetelem postára és egyéb aprólék költségre	44	—
	A postiliákra való költség mintegy	6	15
10ª	Kifizettem à parókást egy holnapra	9	—
	Egy hajzacskóért	3	—
	Néki Trinckgeldet	1	4
11ª	Adtam Versaliába a menazsérinél	2	8
	Egy asszonynak, aki ezt el [...]		6
	A vendéglogadóban	4	10
	A kocsisnak szokás szerint	3	—
	Mátyásnak ételire etc	3	—
	Amely ember a hajókat megmutatta	—	12
	A királyi lovag fattyúnak	—	12
	A butéliacsináló hutában az asszonynak illendőn táján	—	12
	Kifizettem a fekete kardot	8	—
	Adtam ezenkívül Müller uramnak apró költségre	6	—
	Adtam Mátyásnak holmi költségért		
12ª	Kifizettem a késcsinálót a beretvás tokért	60	8
	Adtam az órám láncáért	14	—
	A rajta való pecsétnyomóért	12	—
	Adtam az órámért azon a 11 Louis d'oron kívül, melyet adtam, és melyet a maga helyin felírtam	312	—
	A kocsist kifizettem a 5ª [....] eddig mindöszve	90	—
	A kocsisának, aki hordozott, Trinckgeldet	3	—
	A parókást kifizettem, mindöszve Trinckgelddel együtt	6	4
	Egy Harbeurliert	4	—
	A Landsmann léányának egy legyezőt ajándékba	6	—
	Egy kis kalamárist tokban, ezüstből	20	—
	A gazdaasszonyt kifizettem mindöszve két holnapra és a tíz napra	222	—

13ª	Két rendbéli zsíros ebédért, mert most nagyböjt van, s nem szabad vinni egy háztól a másikhoz, mindöszve	8	6
	A lokájomnak azólta, amiolta szolgál, kifizetésére	17	10
	Holmi kiadott költségének megfizetésére	7	—
	Trinckgeld a portiernak és a szolgálónak	6	—
	Az első ebéden adtam mindöszve	4	16
14ª	Mindöszve aux Petites Logesig a posta 5 lóval tészen	131	7 1/2
15ª	A két postillon Trinckgeldje mintegy	23	—
	Onnan Baselig a posta csak négy lóval	242	—
17ª	A postillonnak Trinckgeldje	37	—
18ª	Egy kötélért adtam	1	4
19ª	A szekér kenésért	1	4
20ª			
15ª	Adtam Nancyban az Intendance nézésiért	1	4
	Komédiaház nézésiért	1	16
16ª	A tanácsház nézésiért	1	4
	A kafféházban ma és tegnap	—	14
	Billárdon	—	4
	A gazdának fizettem	6	10
17ª	Müller urammal számot vetvén, adtam őkegyelmének	12	—
18ª	Egy kalapot vettem, azért fizettem	16	—
	Adtam Mátyásnak is	6	—
19ª	Kifizettem a gazdasszonyomat estve, mindöszve	26	—
	Egy Bercsényi szolgájának	1	4
	A lokájomat kifizettem	6	—
	A Tragerekért	3	—
	Adtam Müller uramnak ételére	3	—
20ª	Adtam a vendégfogadóban	3	—
21ª	Nem költöttem nevezeteset		
	NB. Itt már nem Livrere és Soura szólnak, azért én is ismét német pénzre számlálok	forint	kraj.
22ª	Adtam a templomban	—	12
23ª	Müller uramnak adtam költségre	3	20
	Mátyás kivett póstára és egyéb költségre	2	40
24ª	Semmit sem költöttem.		
25ª	Adtam a Sprachmeisteremnek két könyvet	4	—
26ª	Adtam a suszternek egy stiffelért papucsért és pantofliért	11	48
	Adtam Müller uramnak	3	20
	A billárdon	—	4
27ª	Hauszernek adtam ott való mulatásomért	32	—
	Az egyik szolgának	—	16
	A másiknak, aki Mumfig vitt	—	32
	Az ebéden adtam	1	36
	Mátyásnak adtam	—	30
	A vendégfogadóban egy kevés borért és kenyérért	—	12
28ª	Fizettem a gazdának a schaffhauseni Vorstadtban	—	30
	A postillonnak megadtam az abrak árát sok veszekedésem után	1	—
	A vendégfogadóban (Schwerdt nevű) fizettem egy kevés fölöstökömért	—	30
	A szolga, aki Meyer uram [....] adta	—	4
	Az ebédért adtam egy darab sódarral együtt	1	56
	Kenyérért az úton	—	8
	Borért az úton	—	16

29ª	A borért és kenyérért az úton	—	30
30ª	Egy pár pisztolyt és flintát, megalkudván 16 aranyban, igen szép munkával, fizettem meg előre benne	20	—
	Minthogy éjszaka is utazok, vettem a gazdától egy flintát	9	—
	Adtam Müller uramnak két Louis d'ort, mely itt tészen	22	—
	Adtam ismét Bécsig való lemenetelére	22	—
	Vettem egy tucat beretvát	4	48
	A gazdának fizettem	3	52
	A városban ide s tova fizettem azoknak, akik hordoztak	—	12
31ª	Adtam Augsburgban a tanácsház látásáért	1	30
	Adtam a komédiában	—	30

Április

1ª	Április. Vettem Landkartákot, 35-öt, á 8 krajcár	4	40
	A Lambert uram munkáiért adtam mindöszve	3	30
	A Brucker uram munkájáért adtam	1	30
	Az Urlsberger uram és a b. Pfeil uram szolgájának	—	30
	A lokájnak két napi szolgálatjáért	1	20
	A gazdának adtam ott való mulatásomért	3	46
	Mátyásnak a gazda kifizetésire	—	55
	A Kelnereknek	—	24
	A kenésért		12
	A bak felkötésiért	—	12
2ª	Vesztettem g. Posztátzkinénál	2	—
	Adtam az operába való menetelért	—	36
3ª	Annak, aki az elektorhoz holnapra ebédre hívott	1	—
	Egy pár strimfliért	4	30
	Imfenburgban a diszkréciók mindöszve mentek kevés híján	2	53
	G. Posztátzki szolgájának	—	12

JEGYZETEK A KIADÁSHOZ

*Teleki József utazásai*nak mostani kiadása több mint négy évtizedes „késéssel" lát napvilágot. Halász Gábor *Külföldjáró magyarok* című tanulmánya (Apolló 1938. — Új kiadása: *Halász Gábor válogatott írásai* Budapest 1959.) hívta fel figyelmemet Teleki József alakjára és útinaplójára. Már ekkor, 1938-ban tanulmányozni kezdtem a kiadatlan útinapló kéziratát (a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzik), valamint Teleki József egyéb iratait, köztük emlékkönyvét, amelyet *Albumom* elnevezéssel naplójában is emleget: benne emléksorokkal, aláírásokkal, utazása során szerzett ismerőseitől, barátaitól (Országos Levéltár). Először tanulmányt írtam a fiatal Telekiről és útinaplójáról (*Egy erdélyi mágnás utazásai*. Erdélyi Helikon, 1941. — Új kiadása: *Végzetes esztendők*. Tanulmányok és jellemrajzok című kötetemben. Bp. 1945.), majd hozzáláttam az útinapló kéziratának másolásához, egy betűhű kiadás számára. Teleki Józsefről és útinaplójáról készült tanulmányom annak idején érdeklődést váltott ki, s az érdeklődés nyomán lehetőség nyílott arra, hogy a magyar nyelvű kiadással párhuzamosan elkészítsek egy francia nyelvű kiadást: Teleki franciaországi tartózkodásának teljes naplószövegével, az utazás Franciaországot megelőző naplórészeinek bőséges ismertetésével, valamint függelékben közreadva az útja során készített gazdasági naplójának és levelezésének válogatott gyűjteményét. A francia nyelvű kiadás budapesti nyomdában készült, a magyar nyelvű pedig Kolozsvárt. Így történt, hogy a francia Teleki 1943 nyarán megjelent (*La cour de Louis XV*, Journal de voyage du comte Joseph Teleki, publié par Gabriel Tolnai, — Bibliothéque de la Revue d'Histoire Comparée I. Editée par l'Institut Paul Teleki, Budapest et par l'Institut Hongrois de Paris. 1943.), a magyar nyelvű kiadás szövege és jegyzetanyaga is ki volt szedve az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában, azonban kinyomtatásra már nem kerülhetett sor. E magyar nyelvű kiadás előkészületei már a 40-es évek legelején előrehaladt állapotban voltak. Az *Erdély Magyar Egyeteme* című kötet (szerkesztette: Bisztray Gyula, Szabó T. Attila és Tamás Lajos) egyik fejezete *Gróf Teleki József nyugati utazásai* címen, a sajtó alatt és előkészületben lévő kiadványok sorában emlegeti

(415. l.). Ennek a híradásnak tulajdonítható, hogy több lexikonban már 1944-ben megjelent kiadványomként emlegetik. Sőt Illyés Gyula *Franciaországi változások* című könyvében (Bp. 1947.) is ilyen értelemben utal Teleki Józsefre.

A francia nyelvű kiadásnak — úgy hallottam — sikere volt odakint, a német megszállás alatt is megjelenő folyóiratokban és napilapokban több recenzió jelent meg róla. Sajnos, ezeket az ismertetéseket, kritikákat máig sem láttam. A francia visszhang érthető: hiszen Teleki útinaplója olyan intim dokumentációja a XVIII. század középi Franciaországnak és főként Párizsnak, szinte minden réteg élete olyan színekkel, szemlélettel nyer megvilágítást, amelyhez hasonló memoárral nem rendelkezik a francia irodalom. Egy-egy részlet ugyan korábban is megjelent már az útinaplóból, valamint Telekinek franciákkal folytatott levelezéséből, azonban e közlések különböző tudományos folyóiratokban jelentek meg, s így csak a szakemberek szűk köre ismerte ezeket. Rácz Lajos egy tanulmányában sok idézettel beszélt Rousseau és Teleki kapcsolatairól (*J. J. Rousseau et son ami hongrois.* Revue de Hongrie 1911. 283—296.), ugyancsak Rácz Lajos adta ki Telekinek Rousseauhoz címzett levelét Du Voissinhez küldött misszíliszeivel együtt (*Graf Joseph Teleki und Rousseau.* Ungarische Rundschau 1913. 708—716.). A Rousseau-nál tett látogatásról szóló naplórészletet Baranyai Zoltán adta közre. (*Une visite hongroise chez Rousseau.* Revue des Etudes Hongroises, et Finno-Ougriennes 1923. 188—194.)

Francia nyelvű kiadásunkat csaknem egy évtizeddel megelőzve jelent meg teljes szövegében az útinapló svájci része, német fordításban, Otto Spiess gondozásában (*Basel Anno 1760.* Nach den Tagebüchern der ungarischen Grafen Joseph und Samuel Teleki, — É. Birkhäuser et Co. Basel 1936.). Ahogy a címből is látszik, Otto Spiess kiadása nemcsak József, hanem unokatestvére, Sámuel feljegyzéseit is tartalmazza. Teleki Sámuel — kitűnik bevezető tanulmányunkból, valamint Teleki József útinaplójából — együtt volt unokatestvérével Svájcban, még 1762-ben is ott tartózkodott, s november 28-án érkezett Párizsba, ahol több mint öt hónapig maradt. Az ő útinaplója korántsem olyan érdekes és sokrétű, mint Teleki Józsefé. Már századunk elején nyomtatásban megjelent, azonban az irodalom és a történetírás alig figyelt fel rá. Dokumentatív jelentősége van, de irodalmi jelentősége csekély (*Gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár úti naplója.* 1759—1763. Biás István gondozásában, Imre Sándor bevezetésével, Maros-Vásárhely 1908.). Végül, a németországi útinaplórészt a mi francia kiadásunkkal egy időben Mészöly Gedeon adta ki német nyelven (*Das Reisetagebuch des Grafen Joseph Teleki über deutsche Städte 1759—1761.* — Nép és Nyelv 1943.).

Teleki levelezéséből francia nyelvű kiadásunkat megelőzően több megjelent már különböző folyóiratokban. Időrendben elsőnek kell megemlítenünk Rácz Lajos publikációját (*Gróf Teleki József levelezése Rousseau-ról és Rousseau-hoz.* Akadémiai Értesítő 1913. 109—116.), ugyancsak ő publikálta Du Voissin és Teleki levelezését (*Correspondance d'un Pasteur et d'un comte hongrois au XVIIIe siecle* — Societé de l'Histoire du Protestantisme français; Bulletin LXXXe année, quatriéme de la 6e série, juillet—septembre 1931.).

Teleki József személyét először fia, Teleki László méltatta német nyelvű munkájában (*Lebensbeschreibung des Reichsgrafen Joseph Teleki von Szék.* Hermannstadt 1798.). Egyéniségére és munkásságára vonatkozóan értékes tanulmányt írt Fuhrmann Camilla, *Gróf Teleki József és a magyar—francia szellemi kapcsolatok* (Bp. 1929.).

Csaknem félezeroldalas monográfiával is rendelkezünk ma már róla, F. Csanak Dóra, *Két korszak határán.* Teleki József a hagyományőrző és a felvilágosult gondolkodó (Akadémiai Kiadó, Bp. 1983.) című munkájában. A mű szerzője alapos kutatómunkával, s az ezzel járó értékes leletekkel Telekire vonatkozó ismereteinket bőségesen gazdagítja. Hasznos elemzést kapunk az *Essai sur la foiblesse des Esprits-fort* vizsgálatakor. A hazai oktatásügy terén kifejtett tevékenysége nyomán új adatok sorát nyerjük a szerzőtől. A magyarnyelvűség következetes hívének bemutatásakor odáig jut el, hogy — Herder előtt — a herderi jóslat ellenes szellemet vél felfedezni hősünk személyiségében. Ugyancsak gazdagodnak ismereteink a könyvgyűjtő grófról még egy sor kérdés tekintetében. Ezek sorába tartozik Csanak Dóra nemzetközi szempontból is jelentős lelete Teleki részvételéről a himlőoltás körül D'Alembert, La Condamine és a baseli Daniel Bernoulli között folyó vitában. A vitairat felfedezése mellett kideríti a szerző azt is, hogy nemcsak vitázott Daniel Bernoulli oldalán Teleki a nagy felfedezés mellett, hanem családján belül is vallotta a himlőoltás fontosságát, s fia, László „az oltás magyarországi elterjedésének pártfogója lett, beoltatta gyermekeit, és a környezetéhez tartozó értelmiségi családokat is erre biztatta"

Nem itteni feladat F. Csanak Dóra könyvének részletes értékelése, nem megnyugtató feltételezéseinek bírálata sem. Mégis szólnom kell egyről és másról, mégpedig a következők okán:

A magam *Teleki József utazásai* című tanulmánya — ami e kiadás bevezetőjeként is olvasható — 1964-ben nyerte el végső formáját. Vele kapcsolatban értékelő írások is nagy számmal napvilágot láttak. Közéjük tartozik Bán Imre recenziója, amit a továbbiak miatt idézek: „Teleki József kiválóan sikerült írói arcképét egyetlen Kazinczy-idézettel szeretném kiegészíteni, ez ugyanis nem szokott szerepelni a széphalmi vezértől citált számos Teleki-hivatkozás között. Kazinczy

nyilvánosan mindig nagy tisztelettel beszélt a konzervatív grófról, egyszer azonban elárulta, mit is tartott róla valójában: ezt pedig Szirmay Antalnak *A magyar jakobinusok története* c. művéhez fűzött kéziratos megjegyzései során tette: „Ott [ti. Pest vármegye gyűlésén] Gróf Teleki József ugocsai főispán és coronae custos *excellentiája* deklarálta, hogy ha tulajdon fia volna is a hírlelt bűnben [ti. a Martinovics-mozgalomban] meg egyezne megöletésén. Ez a Teleky [sic!] 1794 a mádi szüretkor, tályai házában világosan hagyta velem éreztetni, hogy tudja, mi fog velem történni, de ezt *nem szánva*, hanem *hidegsége* által. Szídta a jacobinusokat, s az egalitét, s persiflírozta azokat a kik nemest paraszttá vagy a parasztot nemessé akarnák, és hiszed-e ezt olvasó! — azon örült, hogy ő meg vágattathatja a maga jobbágyát, de nem az ő jobbágya őtet. Rettenetes tudós volt ez a Gróf és Christ, mint Schiller nevezte egy Xeniumában Stollberg Friczet. (Benda Kálmán: *A magyar jakobinusok iratai*. Bp. 1952. III. 377—78. A kiemelések Kazinczytól valók.) A reakciós magatartás kemény bírálata, egyben Kazinczy gondolkodásának szép dokumentuma ez a pár sor. (A Szirmay Antal művével szemben kifejtett Kazinczy bírálatról Tolnai is írt *Vázlatok és tanulmányok* lapjain.)" (*Irodalomtörténet*, 1970. 1014.)

Valóban ismertem és idéztem egy másik tanulmányomban (*Kazinczy „Fogságom naplója"*, a Bán Imre idézte kötetemben, 92—94.) a széphalmi mester Szirmay munkájára tett megyjegyzéseit. Jelen esetben azonban nem tértem ki rá, miként ugyancsak nem szóltam arról sem, hogy az akkori magyar értelmiség legjobbjai a Martinovics-ügy kapcsán vád alá helyeztettek, de azok közül is, akik nem váltak gyanússá, csak néhányan akadtak vádolók, a mozgalmat és a mozgalom tagjait becsmérlők. Teleki és Szirmay mellett, a nevesebbek közül mindössze ketten: Dugonics András piarista szerzetes, pesti egyetemi tanár és a konzervatív nemesség világának kifejezője, Gvadányi József. Megjegyzendő azonban, hogy kettejük közül egyikük sem élt olyan éles fogalmazással, mint a másik két, korábban emlegetett írástudó.

E kiadvány bevezetéseként is szereplő tanulmányomban nem láttam szükségét a most előadottak felidézésének, mivel úgy véltem, a nagy műveltségű, a francia felvilágosodás műveiben is tájékozott, számos nagy egyéniséggel személyes kapcsolatba is került magyar gróf jellegzetes „konzervativizmusa" nem igényli az ilyen durva alátámasztást is. Most azonban, F. Csanak Dóra munkájának megjelenése után szükségessé vált a citálás.

A nagy terjedelmű, gazdag anyagot közreadó monográfia nyomán először arra gondoltam, hogy simításokat, illetőleg kiegészítéseket kell tennem tanulmányomon. Ezt azonban két oknál fogva nem tettem: 1. Írásom sok évi munkával nyerte el végső formáját. Ezen túl, nemcsak magyarul, németül is napvilágot látott. Ezek előre bocsátása után hadd

jegyezzem meg: Teleki József magatartása, tevékenysége és műve nem sorolható — miként ezt szerzőnk teszi — a felvilágosodás kategóriájába. Valóban „két korszak határán" áll ő. Azonban a határtól innen, s nem pedig a felvilágosodás világában is. F. Csanak Dóra állításával korántsem emeli hősünk jelentőségét. Annál inkább nem, mivel ez nem igaz. Tulajdonképpen önmagával is szembekerül a szerző, amikor műve címében így fogalmaz: — Teleki József a hagyományőrző és a felvilágosult gondolkodó. Ugyanis könyvének befejező összefoglalásában igazában az foglaltatik, hogy T. J. reformer volt.

Vegyük sorra gazdag anyagának néhány eredményét. Azokat, amelyeket korábban említettem, — Az *Essai sur la foiblesse des Esprits-fort* nem Voltaire és Holbach szellemében íródott, mint Fekete János és Sztáray gróf műve, hanem a felvilágosult filozófia hitetlensége ellen szól, mint az időszak katolikus és protestáns vitairatai. A XVIII. század 60-as éveitől a felvilágosodás nagyjait hazánkban már olvasták. De Voltaire példájánál maradva, művét valójában nem értették. Toleranciagondolatát a protestantizmus képviselői megragadták. Azonban ezek, — többségükben nemesi literátorok — mint éppen maga Teleki megfogalmazta: — rossz filozófusnak tartották! — Azok az érdekes adatok, amelyeket F. Csanak Dóra Telekinek az oktatásügyben való jelentős tevékenységéről felsorakoztat, ugyancsak nem bizonyítják az ő felvilágosult voltát. Hiszen az új gondolkozás, az új ideológia gyakorlati eredményének, eredményeinek — itt is erről van szó — a megvalósítása jellegzetes reformeri munka; keresztülvihető ideológiai szembenállás esetében is. — A „Herder előtt, a herderi jóslat ellen" tétel? Meggyőződésem szerint, szépen hangzó túlzás. A nemzeti nyelv előtérbe helyezése katolikus és protestáns iskolákban régóta követelményként szerepel. Telekinek 1777-ben, az országgyűlésen elhangzott nagyszabású beszéde a magyar nyelv használata érdekében ennek csupán jelentős folytatása. — Mintaszerűen gazdag a könyvgyűjtő gróffal foglalkozó fejtegetés. Azonban a szerző nem gondolja végig, hogyha felvilágosult könyvek nagy sora jelen is van gyűjteményében, nem jelenti azt, hogy mindegyik darabot olvasta, s főként azt nem, hogy a felvilágosodás irányában hatottak volna reá! Viszont olyan sokat mondó mű, mint William Derham *Physico-theologiája* nem nyer semmiféle értelmezést, pedig ez valóban tükre volt Teleki ideológiájának. Jellegzetes alkotása ez a felvilágosodás elleni harcnak; benne a szerző az újonnan felfedezett természeti törvényekből próbált Isten létére következtetni. És hogy mennyire ez a könyv fejezte ki hősünk ideológiáját, mi sem bizonyítja jobban: Derham műve Teleki költségén, Segesvári István fordításában jelent meg magyarul (Bécs 1793.). — A himlőoltással kapcsolatos remek telitalálattal kapcsolatban ugyanazt kell mondanom, mint az oktatás terén végzett újításairól hősünknek. A

reformer Teleki a felvilágosodás gyakorlati eredményei közül ez esetben is hasznosított és fia már érvényesítette a hasznot családja, valamint ismerősei körében. — Végül: Teleki a kálvinisták ügyének harcos képviselője volt egész életében. Az sem vitatható, hogy ortodox protestáns volt. A valóban felvilágosult írót, Bessenyei Györgyöt — senki sem cáfolta ezt eddig — a szó teljes értelme szerint tönkretette. A monográfia szerzője kísérletet tesz e tekintetben Teleki tisztázására. A valóság az, hogy a kálvinista egyház számára modernizáló irányt óhajtó Bessenyei állt szemben az ortodox gróffal. Szembenállásukat nem lehet megmagyarázni személyi ellentéttel és semmi mással. A felvilágosodás nagy harcosában Teleki keserves konfliktust váltott ki, olyan konfliktust, hogy Bessenyei szakított ősei vallásával és katolizált.

Nem folytatom tovább. F. Csanak Dóra könyve nagy anyagával kikerülhetetlen mű e korszak kutatói számára. Azonban szemlélete téves. Teleki József ugyancsak jeles személyiség a maga reformeri, hiteles tulajdonságai szerint is. Szekfű Gyula évtizedekkel ezelőtt pontosan fogalmazott róla, valahogy ekként: A realista, mérsékelt és mérsékelő szellemű erdélyi főuraknak egyik első példánya és típusa...

*

A francia nyelvű Teleki naplóval párhuzamosan készült és már kiszedett magyar nyelvű kiadásunknak egy csonka korrektúralevonata fennmaradt a felszabadulás idejére. Az Erdélyi Tudományos Intézet kívánságára betűhűnek tervezett kiadás korrektúralevonata volt az alapja a Teleki-napló több mint négy évtizedes késéssel megjelenő mostani kiadásának. A betűhűséget azonban sem magam, sem kollégáim nem érezték lényegesnek a XVIII. századközepi szöveggel kapcsolatban. Annál inkább nem, mivel Teleki fogalmazásának nincsenek olyan sajátosságai, amelyek a nyelvtudomány számára jelentősek lennének. Az eredeti kézirattal megegyező betűhű szövegnek a jelen kiadás számára való átírását Végh Ferenc végezte el, aki segítségemre volt a jegyzetek végső ellenőrzésében és kiegészítésében is.

Az átírás szempontjai a következők voltak: Noha Teleki József útinaplója nem tartozik minden értéke, jelentősége ellenére sem a magyar klasszikusok kategóriájába, s nem lép fel a kritikai kiadás igényével, mégis az átírás szem előtt tartotta a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya Textológiai Bizottsága által készített szabályzatot a magyar klasszikusok kiadására. Ez a szabály kiadásunkra alkalmazva, durva egyszerűsítéssel így hangzanék: — A szavak magánhangzóinak lehető legteljesebb megőrzése, a csak jelzés szerepű mássalhangzók modernizálása mellett. — Tehát minden esetben mai alakjukra átírva találja az olvasó a *ts, tz*-féle

és *cz*, *c* értékű, a *dgy* = *gy* értékű vagy az *szsz* = *ssz* értékű mássalhangzókat. Átírtuk a gyakran előforduló hónapnevek latinos írását (*Se*ptember, Mar*ti*us stb.), viszont változatlanul hagytuk azokat a maguk idejében latinosan használt, de ma már nyelvhasználatunkból kikopott latin szavakat, amelyek a XVIII. századi közélet mindennapos szavai voltak (*memoriálisom, secretárius, deputátus* stb.), azzal a változtatással, hogy a korabeli szóhasználat hangulatának felidézésére a hosszú magánhangzók kiejtését megjelöltük. Így kellett eljárni, mert Teleki szóhasználatában egyáltalán nem volt következetes, még a latinos írású szavak esetében sem. Ami pedig a magyar szavak helyesírását illeti, az igekötők össze- és különírása, a helyhatározó ragok használata — megfelelően a korabeli írásbeliségnek — teljesen következetlen. Teleki szívesen használt nagybetűs szavakat, melyeknek írásakor észrevehetően a kötelezőnek érzett tisztelet vezette (*Kedves Szüleim, Atyám, Cancellárius Úrhoz* stb.), ezeket kisbetűkkel írtuk. Feloldottuk a különböző rangok rövidítéseit, de változatlanul hagytuk a *Rhenusforint* ma már feledésbe merült rövidítését. A nyilvánvaló tollhibákat minden esetben kijavítottuk, a kézirat nehezen olvasható, félreérthető szavainál a leglogikusabb változatot választottuk. Teleki mondatszerkezeteinek ízét nem változtattuk meg, a központozáson csak ott másítottunk, ahol annak hiánya már értelemzavaró olvasáshoz vezetett volna. Viszont vannak a naplóban részek, ahol Teleki hat-nyolc oldalon keresztül sem jelez bekezdést. Ilyen esetekben — jól vigyázva arra, hogy a gyakran barokkosan hosszú bekezdések jellegén ne változtassunk — a csupán figyelmetlenségből hiányzó új bekezdéseket jelöltük.

MUTATÓ, MAGYARÁZÓ JEGYZETEKKEL

A

Aar(e) — A Rajna legnagyobb mellékfolyója. 61
Abbe de la Caille — L. Caille. 161, 163, 164, 168
Abrick mester — Bázeli származású salétromfőző Brüsszelben. 158
Académia de peinture — Antwerpen. 156, 157
Académia Inscriptionum — Párizs. 94, 201, 205
Académiai könyvtár — Leyden. 125, 151, 152
Academia Scientiarum — Berlin. 56
Académie des Sciences. — Párizs. Előadásai a természettudományos érdeklődésű Telekit rendkívül érdeklik. Meghallgatja egyebek mellett Thierry csillagásznak a Vénusz nap körüli keringéséről, valamint d'Alembert Gondolatok az oltásról c. előadását. 32, 162, 187, 199
Académie Française — Előadásait Teleki rendszeresen látogatja. Többek között meghallgatja Marmontel felolvasását, amikor *Les charmes de l'Etude* c. didaktikus költeményét mutatja be. Ugyanitt hallja d'Alembert előadását a történetírás formáiról. 32, 108, 171, 174, 187, 189, 191
Acsa — Község Pest megyében, aszódi járás. Kastélya mai alakjában 1735—1740 között épült. 244
Addison, Joseph (1672—1719) — Angol író, Whig párti politikus és publicista. Politikai célzatú verseket, komédiákat és tragédiákat írt, amelyekben polgári törekvéseket képviselt. A The Tatler és The Spectator c. folyóiratokban a művészi esszé egyik mestere. Der Gespenst mit der Trommel c. vígjátékát Teleki emlegeti. 91, 207, 307
Adélaide hercegnő — XV. Lajos idősebb leánya. 28, 166
Admiralitás — Amszterdam. 133, 293
Aelianus, Claudius — Görög szofista. I. sz. III. század 20-as éveiben halt meg. A neve alatt kiadott levelek apokrifek. 145
Affri, d' gróf. Franciaország hágai nagykövete. 24, 129, 130, 146, 147, 148, 149, 151, 158
Afrika 163, 216
Ajtai Mihály — enyedi professzor, 1704—1776. 1727-ben a Bethlen családnál, később a Teleki-házban volt nevelő. 1735-től Bethlen Kata udvari prédikátora. 1737-től Nagyenyeden tanár. 88, 99, 105, 249, 251, 282, 287
Ackermann, Konrad Ernst (1710—1771) — A XVIII. század első nagy német színésze; elsősorban komikus szerepekben tűnt ki. Színjátszótársulata európai hírű volt. 21, 101, 286
Alain, d' Az Épreuve Réciproque c. vígjáték szerzője.
Albinus, Bernhard Siegfried — Az anatómia és az orvostudományok tanára a leydeni egyetemen. 126
Albinus, az „ifjabb" — Az előbbi fia. 139
Alembert, Jean le Rond d' — (1717—1783) 32, 33, 34, 163, 165, 178, 189, 190, 191, 193, 200, 204, 303, 304, 313
Algír 152
Allemand, I. N. S. (1713—1787) — (Szövegbeli változata: E. Alemand.) A fizika tanára a leydeni egyetemen. 125, 126, 137, 140, 153, 154

Alliot (?) — Államtanácsos Lunéville-ben. 219, 220
Álmosd — Helység Hajdú-Bihar megyében, debreceni járás. 244
Alsatia — Elzász latin neve. 224
Alzire — Voltaire tragédiája. — L. Voltaire. 17, 31, 107, 228
Amerika 11, 169, 176, 264
Amstelodam — Amszterdam népszerű latin neve. 123, 126, 127, 128, 131, 291, 294
Amszterdam 131, 132, 134, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 149, 172, 175, 183, 202, 291, 293, 297
Anglia — 11, 60, 130, 136, 156, 264
Angliai Király — Fogadó Moguntiában. 120, 290
Angliai Parlament — hágai fogadó 129, 135, 295
Anna (1665—1714) — Angol királynő, II. Jakab angol király leánya, 1702-től uralkodott. 170
d'Annone uram — Bázeli fizikus, prof. 63, 65, 105, 106, 107, 111, 112, 124
Annoni — Bázel környéki prédikátor Muttenz faluban 77, 85, 86
Anson — Természettudós. 79
Antonini 276
Antwerpen 25, 26, 154, 155, 156, 157, 299
Anville, Jean-Baptiste Bourgignon d' (1697—1781) — 33
Apolló 104, 199
Arany Bárány — Győri fogadó. 53, 268
Aranyos Nap — Regensburgi fogadó. 54, 260, 270
Aranyos Oroszlány — Lausanne-i fogadó. 60, 273
Aranyos Sas. — Pesti vendéglő. 240
Arcade — Párizs. 197
d'Arimond (-né) — L. Orimound, -né
Asne de Zebre — A zebra korabeli francia neve. 216
Aszód 240, 241, 245
Auggenius 292
Augsburg 16, 39, 55, 85, 226, 227, 229, 232, 251, 263, 265, 266, 271, 284
Augspurg — L. Augsburg.
Augusta Rauracorum — Római település Bázel közelében. 98, 286, 288
Ausztria 7, 11, 19, 259, 260, 263, 266
August, Carl (?) Reichs-feld-marechal Karlsruhe-ban 177
Avanche 57, 60, 273
Avare — Molière vígjátéka. L. Molière. 92, 168
II. Ágost — Lengyel király, Teleki kortársa, lánya spanyol királyné, 1761-ben hal meg. 149
Árvaház — Amszterdam. 132
Átány — Helység Heves megyében, hevesi járás. 244
Ázsia 156

B

Bachow — Bázeli polgár. 100
Bader — Bibliopola. 263
Baden 115
Bagarotti kisasszony (?) — Párizs. 216, 217, 220, 225
Bahré — Starhemberg gróf (l. ott) titkára. 160
Baillon és le Roi — Párizsi óriáscég. 173
Balla 243
Balása, gróf — Valószínűleg Balassa Pál, Gömör megye főispánja, meghalt 1770-ben. 202
Balogh uram 202, 233

Bare — Helység Párizs közelében. 36, 37, 213
Bart. (?) — Gazdag holland kereskedő. 113
Barthélemy, abbé — (Szövegbeli változata: Barthelemi). A királyi éremgyűjtemény őre. Párizs. 201, 202, 211
Bartsch — Starhemberg kasszíriusa. 233, 235
Basch — (Svájci város?) 60
Basilea — Bázel latin neve, l. ott 56, 60, 62, 63, 65, 68, 71, 101, 107, 112, 113, 116, 118, 120, 124, 128, 137, 140, 159, 198, 223, 274
Basler uram — Bázeli prof. jelölt (elnyeri a prof. címet). 67, 70, 105
Bas-relief — Féldombormű. 151, 160, 170
Bastille Párizs. 170
Battier — Bázeli polgár, céhmester. 102, 106
Bavaria — Bajorország. 228, 232, 260, 263, 266
Bayerbach — Helység München és Bécs között. 54, 232, 260
Bálinthith báró — Valószínűleg Bálithith János, megh. 1784. 244
Bándi (?) — Bécsi udvari tanácsos. 246, 247, 254
Bátz István 57, 65, 70, 140, 275
Bázel 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 30, 31, 32, 39, 56, 60, 61, 62, 63, 77, 96, 98, 125, 128, 129, 134, 137, 143, 165, 170, 177, 187, 244, 225, 235, 271, 273, 274, 296, 309
Beck, Jacob Christoph (1711—1785). — A történelem, majd a teológia tanára a bázeli egyetemen. 76, 81, 91, 94, 104, 108, 111, 112, 225
Beck — Osztrák generális. 94
Belle Vue palota — Párizs. 30, 200
Belle-Isle, Charles-Louis-Auguste Fonquet, duc de 199
Beleznai — Beleznay Miklós 44, 136, 245, 255, 295
Benting, gróf 188
Ber (?) — Strasbourgi professzor. 201
Bercsényi Miklós (1664—1715) — II. Rákóczi Ferenc tábornoka. 38
Bercsényi László (1689—1778) B. M. fia. Ő alapítja Franciaországban a „Bercsényi régiment"-et, amely nagyrészt magyar emigránsokból állt. A francia huszárságnak ugyancsak ő volt a megszervezője. 1758-ban „maréchal de France" lett. 38, 221, 223
Berenice Racine tragédiája. — L. Racine. 191
Bergen gróf 128
Bergen Csatahely, Frankfurttól nem messze. 121
Bergheim báró 231
Berlin 56
Bern 16, 53, 57, 60, 61, 63, 65, 74, 93, 94, 102, 272, 273, 284
Bernoulli Daniel (1700—1782) — Előbb Szt. Pétervárt, majd a bázeli egyetemen fizikatanár. Miként öccse, B. J., a tudománytörténet kiemelkedő alakja. Teleki atyai barátja. 16, 18, 32, 34, 56, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 79, 81, 83, 84, 87, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 120, 125, 126, 137, 140, 143, 159, 163, 165, 173, 177, 180, 187, 224, 225, 254, 285, 288, 289, 290, 305, 313
Bernoulli János (1710—1790) — Az előbbi öccse. A bázeli egyetem tanára. Miként bátyja, B. D., a tudománytörténet kiemelkedő alakja. Teleki támogatója. 18, 56, 60, 62, 63, 65, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 89, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 104, 106, 108, 110, 111, 112, 224, 282, 286, 288
Bernoulli Miklós (1687—1759) — Előbb Padovában matematikatanár, majd a bázeli egyetemen dolgozik. B. D. bátyja. 56, 105
Bernstorff, báró Egy dán miniszter (?) fia. Bécsben találkoznak, amikor Teleki visszatér külföldi útjáról. 233
Berry, Duc de — A későbbi XVI. Lajos francia király. 28, 176
Bertin — A sèvres-i porcellángyár főellenőre. 217

Bethlen Gábor, gróf (megh. 1768) — Bethlen Kata unokaöccse. Katolizált. Udvari kancellár lesz, majd Bécs velencei követe. 42, 54, 99, 111, 126, 128, 246, 256, 290
Bethlen Imre, gróf (1698—1765) — Bethlen Kata testvére. Kormányszéki tanácsos. 78, 89, 90, 279, 283
Bethlen Farkas, gróf (1705—1763) — Bethlen Kata testvére. Császári tábornok. 79, 89, 280, 283
Bethlen Kata (1700—1759) — Az erdélyi emlékirodalom legjelentősebb képviselőinek egyike. Teleki nagynénje. Halálakor szép, lírai szavakat olvashatunk róla az útinaplóban. 8, 9, 66
Bécs 7, 8, 9, 11, 13, 15, 16, 38, 40, 42, 44, 45, 53, 54, 57, 58, 63, 65, 70, 71, 74, 81, 85, 89, 91, 92, 94, 96, 100, 110, 129, 131, 133, 140, 154, 159, 163, 167, 175, 180, 189, 195, 221, 223, 225, 226, 227, 230, 232, 235, 236, 237, 241, 243, 246, 249, 256, 257, 258, 259, 263, 268, 269, 270, 274, 275, 277, 282, 284, 310
Bibliotheca — Bázel. 60, 64, 94, 111
Bibliotheca — Bern. 61
Bibliotheca — Mannheim. 118
Bibliotheca — Muttenz. 86
Billon 58, 59, 272, 273
Birkenfeldi herceg 54, 141, 259, 270
Biró uram 244
Biscetre 183
Blum 165
Blum, Baron von (?) — Dán lovag XV. Lajos udvarában. 165, 177, 178, 180, 182, 184, 188
Blumenschein 226
Bocage, Marie Anne Le Page, dame Fiquet du (1710—1802) — Konzervatív költőnő. Szalonjának az új filozófiával szemben álló légköre vonzóerővel hat a fiatal Telekire. 28, 32, 207, 211, 214
Bod Péter (1710—1769) — XVIII. századi hazai tudományosság kiemelkedő alakja. Bethlen Kata udvari papja. Teleki nevelője. 11, 16, 56, 59, 69, 76, 81, 82, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 99, 101, 108, 112, 137, 225, 276, 278, 280, 283, 286
Bodoki József (?—1799) — A kolozsvári ref. kollégium tanára utóbb. Ekkor Leydenben tanul. 128, 135, 136, 152, 153, 154, 163, 195, 198, 208, 254, 291, 295, 296
Bois de Boulogne 199, 216
Bonn — Ez időben a kölni választófejedelem székhelye. 22, 23, 122
Booskoop — Fogadó. 154, 298
Borgare 198
Borge 252, 253, 254
Borosnyai 138
Borsod 110
Borussiai — l. prussziai. 63
Bose — A párizsi Inscriptionum Académia szekretáriusa. 94
Boskovits (?) — Boscovich, Roger; asztonómus, természetfilozófus. 209
Botanicus hortus — Botanikuskert. 126
Bothyányi Károly, gróf (1698—1772) — Tábornagy, 1764-től herceg. 135, 143, 233, 246, 248, 250, 253, 255, 294
Boufflers, Marie-Francoise-Catherine de Beauvau-Craon, marquise de' (1711—1787) — Szövegbeli változata Bouffler.
Dame de Volupté-nek is nevezték. 215
Bougainville, Jean-Pierre (1722—1763) — A párizsi „Académie des Inscriptions" titkára. 33, 201, 205, 206, 217
Bourgeois — Svájci polgár az Unicornisban. 156
Bourgogne, Duc de — A Dauphin (1682—1712) nagyobbik fia. 28, 166, 185
Borsault, Edme (1638—1701) — Francia drámaíró. 172

Boyer, Abel (1664—1729) — Lexikográfus és történész. Párizs. 207
Mme de Boulage 307
Bölönyi Sándor 244
Börtön — Amszterdam. 127
Brander 55, 228, 265
Braun uram — Reichs-hof-rath 254
Braysach — Rajna menti helység Bázel és Strasbourg között. 113
Briasson, Dávid Párizsi könyvkereskedő. 206, 207
Broglie, Victor — François duc de (1725—1785) — Szövegbeli változata Broglio. 23, 114, 121
Broulille — Folyó 272
Bruckenthall 92, 233, 234, 235, 250, 258
Brucker 94, 228, 310
Bruclerus — Augsburgi professzor. 227
Brukker Bázeli pap a Szt. Péter templomban, filozófiatörténetet írt. 71, 82
Herr v. Brun — Gdansból jövő német ifjak neve. 60
Brunslik uram Ítélőmester Mosonyban. 53, 268
Bruxelles 26
Brüel 123
Brühl 147, 149, 151, 290
Brüsszel 151, 155, 157, 299, 300
Brüsszeli csipke 141, 297
Burckardiana Bibliothéka - Bázel. 104, 110
Burchard Sámuel Bázeli polgár, metsző. 91, 102, 110, 112
Burza Antwerpen. 156, 157
Buxtorff — Bázeli tudós, Teleki opponense. 72, 90, 289
Buccow Adolf — Császári generális. 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255
Buda 7, 15, 53, 239, 240, 246, 258, 268
Buffon, C. L. L., Conte de (1707—1788) 112, 159, 166, 169, 171, 174, 182, 187, 188, 207
Butzlar, Madame de (?) 130
Bürcklin — A badendurlachi Markgraf consiliáriusa. 112, 116
Bürg 137

C

Cabinet des Médailles du Roi — A királyi éremgyűjtemény Párizsban. Vezetője Barthélemy abbé. 201, 211
Cadi dupé — (A rászedett kádi.) Francia vígjáték. 208, 307
Caille, Abbé de la — Párizsi csillagász. 161, 163, 164, 168
Calas, Jean (1698—1761). Vallásos protestáns volt. Hamis vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és kerékbe törték. Voltaire Sur le tolérance à cause de la mort de Jean Calas bizonyította ártatlanságát. Voltaire harca nyomán, halála után négy évvel rehabilitálták. 13, 34
Calas, Nanette — Jean Calas leánya, Voissin (l. ott) felesége. 34
gr. Callenberg — München. 231
Callieris — Holland követ Regensburgban. 55, 262
Callisse — Egy Párizsban előadott tragédia címe. 164
Calvin János (1509—1564) 158
Canada 148
Caquet — Goldoni vígjátéka. L. Goldoni 206, 307
Carignan, de — Hercegasszony, Párizs. 191
Carlsruh — L. Karlsruhe. 112, 115, 116, 118
Carolus — Orléans-i herceg. 172

Cartesius — Descartes, René (1596—1650) — Francia filozófus, matematikus és természettudós. 179
Cartouche — Francia rabló. A soissons-i erdőben tanyázik. 218
Cassel 205
Castel gróf — Dán utazó Párizsban. 180, 188
Caylus, G. — Párizsi antikvárius. 201
Celsus 86
Chaio A hágai francia templom prédikátora. 130
Chaise — Francia pap 146
Chamdeux — Helység Lunéville mellett. 222
Champaigne, Philippe de (1602 1674) — Flamand származású festő. 29, 179
Champs-Elysées — Párizs. 199, 216
Chantilly (Szövegben Chantilli) 215, 308
Chartres, Duc de L. Duc de Chartres 168, 180
Charlotta — A császár testvérhúga. 158
Chavannes uram — Osterwald lelkész káplánja Bázelben. 65, 72, 83, 84, 92, 109
Cherbourg 190
Childericus, I. (436—481) 202
Choiseul, Étienne-François duc de (1719—1785) — XV. Lajos külügyminisztere. 164, 165, 166, 176, 185, 199, 211
Christof Feldzeugmeister. 117
Cid — Corneille drámája. 14, 49, 182
Clairaut, Alexis-Claude (1713—1765) — Francia tudós, a század egyik legnagyobb matematikusa. 32, 63, 112, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 171, 174, 175, 177, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 189, 191, 192, 194, 199, 200, 202, 203, 205, 207, 209, 214, 215, 217, 225, 308
Clairon — Párizs, francia színésznő. 31
Clement 75
Clifford — Leyden. 144, 154
Clivia — Város Wesel közelében. 124
Clodoveus — Slovis, az első keresztény francia király. 218
Coblenz 122
Collaun Olasz muzsikus testvérpár. 87, 282
Colloredo — Mansfeld, François (1731 1807) Osztrák diplomata, a miniszter fia. Párizsban találkoznak. 247, 254
Colmar 99, 224
Colonia = Köln 122, 123, 127, 128, 290
Compiègne 158
Complaisant Ismeretlen szerző darabja a Comedia Française-ben. 174
Concert — Bázel. 65, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97
Concert Rastatt. 116
Concert spirituel — Párizs. 182, 304
Condamine, Charles Maria de la (1701—1774) Francia tudós. Teleki kapcsolatba került vele. 32, 112, 159, 163, 164, 166, 167, 169, 171, 175, 177, 178, 181, 186, 187, 189, 194, 198, 200, 203, 204, 208, 211, 214, 215, 219, 308, 313
Constantinápoly 86, 128, 209
Conti, Louis, Francois de, herceg (1717—1776) — 27, 37, 192, 195, 199, 202, 205, 206, 211, 214, 215, 217
Copernicana Sistema — Kopernikuszi világrendszer. 125
Corneille, Pierre (1606—1684). 14, 30, 49, 182
Corpus Juris Hungarici 206
Couston, Nicolas (1658—1733) — Francia szobrász. 29
Crebs nevű ember 141
Crébillon, Prosper Joliot de (1677—1762) — Francia drámaíró. 23

Crispin Rival De Son Maitre — Lesage színműve — L. Lesage. 180
Croisaz (le pauvre) — Szép kertet építtetett Montmorencyben. 37, 213
Croix Blanche. — Versailles-i fogadó. 217
Crousaz 130, 137
gróf Cudanarde 202
Cümenen — Berntől 4 órányira fekvő helység. 60, 273

Cs

Csehország 86
Cserei 233
Cserhát 73, 82, 90, 111, 135, 169, 207
Csillag — bonni fogadó. 122

D

Danczka — Danzig. 60
Danville — L. Anville 201
Darvai 244
Datand — Francia pap Hágában 136
Daubenton, L. J. M. (1716—1799) Francia botanikus. 32, 166, 169, 182
Daun, Joseph-Marie, Léopold (1705—1766) — Teano hercege, osztrák generális. 82, 164, 182, 248
Dániel Mihály (?) Útjáról visszatérve, Bécsben találkozik vele Teleki. 92, 94, 149, 233
Dános János 109
Debrecen 74, 243, 244
Decori — Orvos Leydenben. 138
Deguignes, Joseph (1721—1800) — A királyi könyvtár könyvtárosa, a Tudományos Akadémia tagja. 33, 184, 192, 205, 206
Delft Helység Leyden mellett. 124, 155, 295
Demjén uram 247, 269
Destouches, Philippe Néricault (1680—1754) Francia drámaíró. 20, 106, 182
Délices — Voltaire birtoka. 16
Denis, Madame — Voltaire unokahúga, szeretője. 16, 17, 58
Deshayes A párizsi balett igazgatója. 27
Diderot, Denis (1713—1784). 31, 33, 48, 204
Dietrich báró — Bécsi udvari tanácsos. 258
Dietrich, Franz (1708—1773) — Bázeli cipészmester, tanácstag. Az útinapló szerint Teleki angolul tanult tőle. Ottó Spiess szerint (i. m. 168.) valószínűleg nem ő, hanem fia, D. Johann Franz (l. ott) volt Teleki nyelvmestere. 65
Dietrich, Johann Franz (1731—1803) — Az előbbi fia. Angliában tanult teológiát. Később Benkenben (Svájc) lelkész. (Vö. Spiess: i. m. 168.) 65
Diószegi István (?) 244
Diószegi Sámuel (?) 244
Dissipateur — Destouches komédiája. 182
Dobozi uram 244
Dolond, helyesen: Dollond, John (1706—1761) — Angol tudós, optikus; ő szerkesztette az első akromatikus lencsét. 202, 214, 308
Dominikánus templom — Antwerpen. 156
Dordrecht — Hollandul: Dort. Város a Rajna egyik torkolati ága mellett. A középkorban tekintélyes hanzaváros volt. 1618—1619-ben református egyetemi zsinat székhelye. 155

Dortjuncker — Gottschedné (l. ott) vígjátéka. Wolleb-Rhyner bázeli szalonjában felolvasták Telekinek. 88
Dorog — Község Komárom megyében. 53, 268
Douan — Helyesen: Douai. Hollandiából Párizsba menet, francia harmincad állomás. 158
Dömjén (Gergely?) — Bécsben találkozik vele Teleki. 247
Dragonyi kapitány — Bercsényi László (l. ott) regimentjében szolgál. 223
Draveczki óbester — Gálospetriben vendégül látja Telekit. 244
Drey Fontaine — Helység Bruxelles mellett. 157
Droznik (?) — Bécsben találkozik vele Teleki. 252
Du Cré. — L. Micheli du Cré. 108
Du Clos, Helyesen: Duclos, Charles, Pinot (1704—1772) — Író és moralista. Az Académie Française tanára. Condamine (l. ott) állandó belépőjegyet eszközöl ki tőle Teleki számára, az Académie Française üléseire. 187
Duc de Belle Isle — Francia hadügyminiszter. 1761. januárjában meghal, utóda Duc de Choiseur (l. ott). 199
Duc de Berry — L. Berry herceg. 28, 176
Duc de Bourgogne — L. Bourgogne herceg. 28, 166, 185
Duc de Chartres — Az orléans-i herceg kisfia. 168, 180
Duc de Orléans — Teleki egyik estélyén is részt vett a Palais Royale-ban. 27, 168, 170, 186, 202
Duc de Feuillade — 1686-ban XIV. Lajos tiszteletére építette Párizsban a Place Victoirest, s ugyanitt állíttatta fel a király aranyozott bronzszobrát. Teleki részletesen leírja a szobrot és ezzel kapcsolatban szigorúan kritizálja a modell protestánsellenes magatartását. 160
Dule — Fogadó Amszterdamban. 141
Duna 33, 227, 239, 259, 261
Durand, Laurent — Párizsi könyvkereskedő, az Enciklopédia egyik kiadója. 169
Dusseldorf 22, 23, 123
Du Voissin, Duvoissin L. Voissin. 159, 186, 188, 200, 205, 207, 212, 312, 313

E

Ecclesiai Historia — Bod Péter (l. ott) műve, melynek kinyomtatásával kapcsolatos dolgokat Teleki intézi Bázelben. Szó esik másik művéről is, a Specimenről. 69, 76, 91, 99, 137, 225
École Royale Militaire — (= királyi katonai iskola) Párizs. Az Invalidusok Háza mellett. Az iskola növendékei felvonulást rendeznek Contesse de la Marche tiszteletére. Teleki jelen van a felvonuláson. A francia katonai fegyelemről nincs valami nagy véleménye. 175, 199, 306
Ecsed 244
Église des Celestins — Párizs. Részletes leírását adja a templomban látható síroknak. Ma már nem található meg. 171
Egyiptomi régiségek — Caylus (l. ott) párizsi antikváriusnál. 201
Église de Notre Dame — Párizs. 167
Ehingen — Város Ulm közelében. 55, 271
Ehrenbreitheim — Vár Coblenz mellett. 122
Eisenbirn —Postakocsi-állomás Passau közelében. 260
Elector — Coloniai (kölni). 122
Electorok temetőhelye — Heidelberg. 120
Elszász — L. Alsetia.
Elysée — L. Champs Elysées. 216

Encyclopedicum dictionarium — Diderot, D'Alembert szerkesztésében megjelent a nagy francia enciklopédia. A mű 1751-től 1771-ig jelent meg 36 kötetben. Utóbb még három kiegészítő kötet látott napvilágot. A szerkesztők mellett munkatársak: Rousseau, Marmontel, Buffon, Turgot, Voltaire stb. 204
Encyclopedisták — A francia felvilágosodásnak azok a képviselői, akik részt vettek a Diderot és d'Alembert szerkesztésében megjelent nagy francia enciklopédia megírásában. — L. még: Encyclopedicum dictionarium. 33, 204
Enfants trouvés — L. Talált gyermekek. 186, 191
Enyed — Nagy-Enyed, község Erdélyben 88, 249, 282
Enyedi Collegium — A nagyenyedi kollégium számára otthoni megbízásból könyveket keres. 105
Erasminum Collegium — Bázel. A Collegium épületében volt a hangversenyterem. 102, 103, 108
Erasmus Rotterdamus Testamentuma. — Kéziratát Teleki Bécsben látja. 64
Erbenfeld — Amszterdami bankár. 127
Erdély 8, 9, 10, 12, 13, 41, 46, 60, 106, 116, 117,133, 134, 201, 222, 224, 241, 242, 243, 246, 250, 256
Erdélyi dolgok vitele a bécsi udvarnál. 247, 251
Erdélyi Ejtel — A. m. erdélyi meszely, űrmérték, egy meszely kb. 3 dl. 74
Erdélyi Sing — Hosszmérték, kb. 60 cm. 183
Erdélyi Veder — Űrmérték, kb. 11,3 liter. 74
Erdődi János gróf — Alhadnagy a bécsi gárdánál. 234
Eretnekek elköltözésével a francia ipar helyzete. Teleki 1685-re céloz, amikor XIV. Lajos visszavonta a nantes-i edictumot. Kb. egymillió hugenotta hagyta el akkor Franciaországot. Nagyrészük iparos volt. Jórészt Svájcban, Hollandiában, Ausztriába és Magyarországra költöztek. 161
Erzberger —Bázeli licitátor. 112
Erz hertzegünk lakodalma — L. József herceg lakodalma. 140, 234
Escamoteur — A. m. szemfényvesztő. 203, 292
Eschine, Wilhelm Szardíniai szolgálatban lévő katonatiszt. Karlsruheban ismerkedik meg vele Teleki. Eschine sokáig volt Erdélyben. 117
Esprits-Forts — Teleki francia nyelven írott vallásvédő munkája. Teljes címe: *Essai sur la Foiblesse des esprits-forts*. (Szövegbeli megjelölése még: *Könyvem*, *Könyvecském*.) Svájcban kezd rajta dolgozni, Wolleb-Rhyner összejövetelén olvas fel belőle először. A naplóban 1760. május 20-án említi első alkalommal. Tovább dolgozik rajta Hollandiában és ugyanez év szeptember 6-án fejezi be. Nyomtatásban Lusac leydeni nyomdásznál jelenik meg. Október 18-án kerül ki a könyv a sajtóból 200 példányban. Párizsban, az ottani holland követség lelkésze, Voissin (l. ott) 1760. december 4-én azzal a szándékkal keresi fel Telekit, hogy új kiadást óhajt az E. F.-ból a maga költségén sajtó alá rendezni, mégpedig 1000 példányban. Az új kiadás számára Teleki javításokat és csekély bővítéseket végez művén. E kiadás Amszterdamban jelenik meg 1760-ban, T. Bernoulli Dánielnek (l. ott) dedikálja. A műnek nagy sikere van Párizsban, de általában a nyugati protestánsok körében. Voissin bizonyára maga is számított erre a sikerre, midőn a maga költségén kiadta 1000 példányban. A sajtóvisszhang sem maradt el. 1761. februárjában írja Bodoki József (l. ott) Telekinek, hogy a hamburgi Litteraria Nova dicsérettel emlékezett meg róla. Az elismerés idehaza sem maradt el. Örömmel fogadta a királynő, Mária Terézia is, s elterjedt a könyv Magyarországon mindazok körében, akik franciául olvastak. A sikert illusztrálja, hogy Ágh István 1768-ban latin fordítást készített az amszterdami kiadás alapján: Tractatus de infernitate Naturalistarum qui volgo dictum Fortes Spiritus. — Per Josephum Teleki de Szék Sacri Romani Imperii comitem conversus e Gallico in Latinum per Stephanum Ágh Superintendentem Unitarium Ao. 1768. — A fordítás nem jelent meg nyomtatásban, azonban kéziratban terjedt a franciául nem tudó protestánsok körében. (Egy kéziratos példányát a Magyar

Tudományos Akadémia könyvtárában őriznek: Egyház és bölcselet, 4-rét 16. sz.) A latin fordítás mellett készült egy magyar is. Őry Fülöp Gábor munkája ez, aki 1809-ben készült el vele. Nyomtatásban a magyar fordítás sem jelent meg. Kéziratos példányt sem ismerünk belőle, csupán levélbeli említés nyomán van róla tudomásunk. A leydeni és az amszterdami kiadáson kívül ismeretes Teleki munkájának még egy harmadik kiadása is. Ez a kiadás Augsburgban jelent meg 1762-ben. E kiadás megjelenésének körülményeit nem ismerjük. Csupán annyit tudunk róla, amennyit a kiadvány maga elárul. A címlapon a megjelenési hely jelölése után ez áll: „Et se trouvé a Sonvillier en Suisse, chez le Sr. Liomin, officier." Az előszót is bizonyos Liomin írta. Az irodalom három Sonvillier-ből való Liomint ismer. Az E. F. előszóírója minden bizonnyal a bázeli kerülethez tartozó lelkész volt. Még egy kiadást tervezett Teleki a műből. Ennek sajtó alá rendezését a nála tett látogatáskor Rousseau vállalta volna. A Rousseau-féle terv azonban Teleki hazájába való visszatérése után, nyilván hivatalos teendői miatt elhalványult. Voissin egy 1773. július 8-i keltezésű levelében megkérdezi Telekitől, hogy ne járjon-e el Rousseau-nál ebben az ügyben. Telekit azonban még akkor is igénybe vették közéleti feladatai, irodalommal nem tudott foglalkozni. 1777-ben, tizenhat évvel a Rousseau-nál tett látogatás után, Teleki jelentkezik a tervvel Voissinnél. Rousseau és Voissin között azonban a kapcsolatok ekkor már megszakadtak azon támadás miatt, amit Rousseau a protestáns lelkészek ellen indított. Ilyen körülmények között a lelkész nem tudott más tanácsot adni Telekinek, mint azt, hogy forduljon közvetlenül Rousseau-hoz 1778. februárjában Teleki valóban ír Rousseau-nak, emlékezteti javaslatára, megkérve, hogy adja ki a munkát, vagy tegye meg észrevételeit és az észrevételek alapján ő maga átdolgozná könyvét. 1778-ban azonban, amikor a levél íródott, már Rousseau halálos beteg volt és néhány hónappal később meghalt. Teleki levele válasz nélkül marad; a Rousseau-féle kiadás nem valósulhatott meg. 17, 33, 34, 35, 112, 131, 135, 137, 147, 154, 174, 175, 180, 187, 188

Essai sur la foiblesse des Esprits-Forts. — L. Esprit-Forts. 14, 25, 33, 34, 315

gr. Eszterházy hg. Miklós — Tábornagy, a m. kir. testőrség kapitánya, 1714—1790. 110

Etourderie, Fagan (l. ott) darabja. Párizsban, a Comédie Française előadásában látja Teleki. 174

Ettingi herceg. Bécs. 251

Euler, Leonhardt (1707—1783) — A bázeli származású matematikusok között a legnagyobb. 1727-től 1740-ig Pétervárt élt, azután 1766-ig Berlinben. A párizsi Akadémián tizenkét díjat nyert. Rendkívül sokoldalú tudós. Csaknem minden matematikai kérdéshez hozzászólt. Teleki két könyvét megvásárolja Bázelben. 110, 288

Európa 10, 14, 15, 17, 24, 38, 40, 127, 153, 167, 169, 182, 201, 219, 236, 257

Evenhuis, Ls. — Iselmondi lelkész. Rotterdamból Hágába utazva, a hajón ismerkedik meg vele Teleki. 131, 154

Érszentkirály — Község a Szilágyságban. 244

F

Faccion — Svájci származású, ázsiai angol gyarmatokon szolgáló kapitány. Antwerpenben ismerkedik meg vele Teleki. 156, 157

Faesch, Johann Heinrich (1728—1766) Szövegbeli változata: Fesch. Pályázik a Bernoulli Miklós (l. ott) halálával megüresedett „juris feudalis" tanszékre Bázelben. 105, 106

Faesch, Johann (1711—1777) — Szövegbeli változata: Fesch. Bázel. 1762-től a legfőbb céhmester. 106

Fagan, Christophe Barthélemy (1702—1755) — Francia színpadi szerző. Etourderie című darabját Párizsban a Comédie Française előadásában látja Teleki. 174

Fahrenheit, Gabriel Daniel (1686—1736) — Német üvegfúvó. Hollandiában és Angliában élt, ő alkalmazott a hőmérőben először higanyt és készítette hozzá az ún. Fahrenheit-féle osztályzatot. 108
Faji (Fáy?) — 1760. július 18-án Leydenben halt meg. Teleki szerint 30 esztendeig élt itt, és logikatanítással kereste kenyerét. 129
Fa kezet csinált — Egy párizsi mechanikus amputált katona számára készített munkája. 167
Falkens-Freude — Épület Brüelben, a kölni Elector mulató-házánál. 123
Falckner, Daniel (?—1759) — Emanuel fia. Bázelben postaigazgató és kórházgondnok, 1759. október 26-án hal meg Teleki szerint 62 éves korában. 63
Falckner, Emanuel (1674—1760) — 1724-től legfőbb céhmester Bázelben. 1734-től polgármester. 102, 105
Falckner, Heinrich (1729—1814) — Bernoulli Miklós (l. ott) utóda lett 1760-ban a bázeli egyetem „juris feudalis" tanszékén. 105, 106, 109, 111, 112, 126, 137
Fantoccini A párizsi Olasz Marionette-színház neve. 203
Fahrenheitinum — L. Fahrenheit.
Fáraó — Kártyajáték. Stanislaus (l. ott) száműzött lengyel királynál játsszák Lunéville-ben. 221, 223
Farsangos processio — Bázelben. 93
Fácányos kert — A kölni elector brüeli Mulató Háza mellett. 117, 123
Faragás — A strasbourgi katedrálisban. 113
Favorita — Rastadt mellett főúri mulatóház. 116
Fechter Meister, *Fechtirező Mester* — Bázelben Teleki vívómestert fogad és minden nap gyakorol vele. 95, 110, 287, 288
Fechtirozó ház — Leyden. Itt tartják a hangversenyeket is. 144
Fejér farkas — Bécsi vendégfogadó. 54, 227
Fejér kereszt — Cümeneni fogadó. 60, 273
Fejér kereszt — Moudoni fogadó. 60, 273
Fejér Ló — Fogadó Montmorency-ben. 35, 212
Fekete fő Bázeli fogadó. 60, 273
Fekete Sas Müncheni fogadó. 229
Fekete Sas — Frankfurti fogadó. 120
Felséges Asszonyunk dicséretirül — (Felséges Asszonyunk Elogiuma.) Wolleb-Rhyner (l. ott) összejövetelein Teleki egyik előadásának címe. Ez volt az első francia nyelvű irodalmi kísérlete. Fogalmazványai megvannak a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában. (Régi és újabb írók, ívr. 7. sz. iratok között.) A dolgozat jeligéje: „Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt." Dolgozata jellegzetesen példázza nemzedékének a Habsburgokhoz való viszonyát, s a barokk udvari ember stílusát, magatartását. Minden szavából a hódolat hangja cseng ki. Mária Terézia rendkívüli egyéniségének megközelítését elérhetetlennek tartja a maga számára. Sorra veszi a királynő erényeit: vallásos érzését, mellyel kapcsolatban szigorú ítéletet mond az európai udvarokról, s Voltaire-ről. Beszél a királynő igazságosságáról, kegyességéről és bölcsességéről. Majd arról: miként állja meg a helyét Mária Terézia az uralkodásban; felsorolja reformjait, amelyekkel nem személyes dicsőségét, hanem alattvalóinak jólétét igyekszik szolgálni. Foglalkozik a királynő háborúival, azokat a győzelmeket emelve ki, amelyeket Mária Terézia a magyar csapatok hősiességének köszönhet. Így a csehországi győzelmet és a Nádasdy nevéhez fűződő rajnai hadjáratot. Végül szól az ország békés fejlődéséről, magasztalva az uralkodót, mint a tudomány és a műveltség előmozdítóját. 76
Ferdinánd főherceg (1754—1806) — Mária Terézia fia. Az utolsó Este leányát, Mária Beatrixot vette feleségül, s ezzel megalapítja a Habsburg-Lotharingiai ház modenai ágát. 247

Ferenc, I. (1484—1547) — Szövegbeli változata: Franciscus Primus. Francia király. 1514-ben, trónra lépésének évében átkelt az Alpokon és elfoglalta Milánót. A császári korona megszerzéséért hosszú háborúba keveredik V. Károllyal. Pavia mellett vereséget szenved, V. Károly fogságába kerül, és kénytelen megkötni a megalázó madridi békét (1526). F. pártolója volt a művészeteknek; Leonardo, Colleoni és Tizian dolgoztak udvarában. Továbbépítette a Louvre-t, s megalapította a College de France-t. 199
Ferenc, II — Francia király (1544—1560). 172
Feredő — Flüchenben. 68
Feredő — Leydenben. 138, 139
Feredő — Radnán. 243
Feredő — Solothurnban. 68, 69
Ferner, B. (1724—1802) — Szövegbeli változatok: Ferder, Ferver. Az asztronómia professzora Carlsronában, később Upsalában. A svéd trónörökös nevelője volt. Clairautnál (l. ott) ismerkedik meg vele Teleki. 32, 161, 168, 170, 171, 175, 176, 179, 184, 185, 188, 195, 196, 199, 200, 202, 203, 205, 209, 214, 306
Fersen L. Versen.
Festések Cabinetje — Antwerpen. 157
Festésre nézve — A Goudai „templom híres az ablakain való — ...” — Az öthajós bazilikára céloz, amelyet tűzvész (1552) után később gótikus stílusban újjáépítettek. Ablakain csodálatos üvegfestmények vannak. Egy részüket a XVI. században a Wouter testvérek és Dirk Krabeth festették, a többit valamivel később követőik és tanítványaik. Az üvegfestményeket városok és magánszemélyek készítették. Teleki 33 üvegfestménnyel díszített ablakról ír, a valóságban 44 van a bazilikában. 153
Festetits 1725—1782 Bécs. A magyarországi kancellárián tanácsos. 235, 247, 254
Festőknek munkája „...nevezetesebb” — Antwerpenben. 157
Fesch — L. Faesch. 102
Fête des Esclaves — Marivaux színdarabja. A párizsi olasz színházban látja Teleki. 178
Feuillade — L. Duc de Feuillade. 160
Finck, Friedrich August von (1718—1765) — „General-Leutenant”-ja 1759. november 21-én megadásra kényszerül Daun (l. ott) seregeivel szemben, Maxennél. 82
Finya — A. m. divat. 141
Flüchen — Hélység Bázel közelében. 68
Fockel báró — Bécs. Birodalmi udvari tanácsos. 234, 235, 247, 248, 251, 253, 254
Fogaras 80
Foire de St. Germaine — St. Germaine-i országos vásár. A párizsiak akkor jártak többnyire ide, midőn a színházi előadások szüneteltek; szórakozni, a kötéltáncosok, a bűvészek és komédiások mutatványain. 194, 202, 203, 307
Follard — Francia követ Münchenben. 231
Fontaine des Saints Innocens — Párizs. 1550-ben állították fel, P. Lescot terve szerint. A szobrászati munkálatait Jean Gouillon készítette. 170
Fontaine des Bertis, Alexis de la (1705—1771) Francia matematikus. Condamine (l. ott) ismerteti meg vele Telekit. 175, 177, 178, 190
Forgáts Miklós gróf — Nyitrai főispán. 249
Fort-Mortier — Francia erősség Breysach közelében. 113
Foucher, Paul (1704—1778) — Történész, a párizsi Akadémia titkára. 162
Franciscus Primus — L. Ferenc, I. 199
Franciscus Secundus, — L. Ferenc, II. 172
Francfort, Francofurtum, — L. Frankfurt. 120, 127, 265, 290
Franklin, Benjamin (1706—1790) — Amerikai nyomdász, tudós és politikus. Ő magyarázta meg az elektromos sűrítők működését; bebizonyította, hogy az elektromosság a testek felületén helyezkedik el, hogy a villám elektromos jelenség. F. találta fel a villámhárítót. Művei közül irodalmi érdekességű az Önéletrajza. Hetvenéves korában

az Egyesült Államok követe. De Electricitate. c. könyvét Teleki még Bázelben megvásárolja. 176, 285
Frantzia Comoedia — Párizs. Szövegbeli változata: *Francia Theatrum*. A francia főváros négy színháza közül (Opera, Opera Comique, Theâtre Italiens és Comédie Française) az utóbbi ahogy Teleki nevezi, a Francia Comoedia — volt a legkevésbé látogatott. A nagyközönség elsősorban az átlagos igényeket kielégítő Theâtre des Italiens-t és az Opera Comique-ot látogatta. Telekinek az irodalmi műveket bemutató Comédie Française volt a kedvelt színháza. Itt látta Molière-től: az Avare-t, a Tartuffe-öt, az École des Maris-t; Racine-től: a Mithridate-ot, a Berenice-t és Corneille-től: a Cid-et. A klasszikusok mellett itt nézte meg a XVIII. században írott vígjátékok legnagyobb részét: Regnard, Bourseaul, Lesage, Destouches, Cressé és Saurin darabjait. Az egykorú szomorújátékok sorából: Lemierre, Colardeau, Diderot és Voltaire drámáit. 121, 161, 181, 188
Franciaország 11, 15, 26, 27, 29, 38, 39, 60, 134, 160, 161, 163, 185, 219, 220, 222, 257, 312
Frantzia ének, Frantzia éneklés. — Ha erről van szó, csaknem minden alkalommal Rousseau-t idézi. Mint például a párizsi Opera egyik előadása kapcsán: 163, 195
Frantzia király — L. *XV. Lajos*. 181, 185, 193, 220, 221
Frantzia királyok temetőhelye — Saint Denis. 192
Frantzia musika 179
Frantzia opera L. *Opera*, Párizs. 179, 208
Frantzia református cultus — Frankfurt am Mainben. 121
Frantzia templom — Bázel 72, 74, 75, 76, 77, 83, 87, 90, 97, 98, 100, 101, 106, 108, 109, 111, 224, 276
Frantzia templom — Hága. 130, 136, 146
Frantzia templom — Leyden. 126, 137, 138, 139
Frantzia theatrum — L. *Frantzia Comoedia*. 159, 163
Frantzia csapodárság 161
Frankfurt 22, 23, 30, 45
Fret — Holland szó. Franciául *furet*, a. m. *vadászgörény* 150
Frey, Johann Ludwig (1682—1759) — A bázeli egyetemen a történelem, majd a teológia tanára. Könyvtárát az egyetemre hagyja. Alapítója a róla és barátjáról Grynaus-ról (l. ott) elnevezett intézetnek. 104
Frey-Geist — Lessing vígjátéka, Bázelben látja Teleki. 102
Friedburg — Svájci helység Augsburg közelében. 263
Fuder — Űrmérték Svájcban, kb. 800—1000 liter. 74, 114, 120
Fulda — Német város, Püspöki székhely. 205
Furet — L. Fret. 150
Füred Tiszafüred. Helység Heves megyében. 244
Fürstenberg — Bázeli polgár. 79
Fürstenberg herceg — München. 232
Fürstenberger — Bázel. Deputátus. 102

G

Gaiffre — Párizsi zenetanár. 27
Galeria — Az amszterdami tanácsházán. 127
Galeria — Chantilly. Condé herceg palotájában. 215
Galeria — St. Cloudban. Az orléans-i herceg kastélyában. 199
Galeria — Versailles-ban. 210
Gálospetri — Község Szilágy megyében. 244
Garnison paráddja — Strasbourg. 114
Gaubing (?) — Kémiaprofesszor Leydenben, egyszemélyben híres medikus. 139

Gaussin, Jeanne-Catherine (1711—1767) — Francia tragika. Teleki Corneille Cidjében Cimène szerepében látja Párizsban. 182
Gautier — Leyden. Muzsikus. Teleki leydeni zenetanára. 131
Gavine Zeneszerző. A párizsi Theâtre Italiens-ben megnézi Teleki Riccobini (l. ott) Prétendu című darabját, melynek zenéjét G. szerezte. A zene úgy látszik, megtetszett néki, mert megvásárolja partitúráját. 307
Geda — Bruxelles-ben, amely ekkor osztrák uralom alatt áll, a Károly herceg mellett szolgáló nyolcvan magyar huszár alhadnagya. 157
Geist — Kölni fogadó. 122
Geist — Strasbourgi fogadó. 113
Gellert, Christian Fürchtegott (1715—1769) — Német költő. A lipcsei egyetem tanára. Írt tanulságos meséket versben, érzelmes regényt, franciás vígjátékokat, morális elmélkedéseket és vallásos ódákat. Die Betschwester c. darabját Bázelben látja Teleki. 104
Gemmingen, Baron von — A karslruhei udvarban főpohárnok. 116, 118
Gemingot — 224
Genf — L. *Geneva*. 16, 18
Gens de robe — Francia szó, a. m. bírák. 196
Geneva (Genf) 16, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 75, 119, 137, 148, 272, 274
Georgia — Az Észak-amerikai Egyesült Államok egyik állama. 264
Gernyeszeg, Helység Maros-Torda megyében. Ősi Teleki-fészek. Még 1675-ben Teleki Mihály kapta a hozzátartozó falvakkal együtt Apafi fejedelemtől. A régi középkori váron már a birtokszerző kancellár is végzett átalakításokat. Ebben a formájában állott a vár erősen megrongálva még a XVIII. század közepén is. A török idők elmúltával a megrongált vár restaurálásának nem volt értelme. Viszont ebben az időben már Erdélyben is terjedni kezdett a „náj módi", amely az építészet terén várak helyett kastélyt igényelt. Gernyeszeg 1754-ben ment át a kancellár unokájának, Teleki Lászlónak (l. ott), József apjának tulajdonába. Az itt felépülő kastély a XVIII. századi erdélyi kastélyépítés egyik legszebb alkotása. Az építmény művészetföldrajzi szálai Magyarországra vezetnek, a Pest környéki kastélyokhoz. Teleki László Ráday Esztert vette feleségül, aki húga Ráday Gedeonnak, a péceli kastély urának. E házasság révén kerül Gyömrő (l. ott) Teleki tulajdonába. A gernyeszegi kastély építési tervei a Mayerhoffer építészcsaládtól valók, akiknek Pest környéki építészeti tevékenysége kétségtelen. A gernyeszegi munkálatok 1772-ben indulnak. 1778-ban Teleki László halála egy időre megakasztja a munkát, de nem sokkal később József tovább folytatja azt. Az építés megkezdésének 10. évfordulóján csaknem teljesen készen áll „Erdély legnyájasabb kastélya" — miként Hunfalvy nevezte —, hogy Teleki József utódainak munkája során nyerjen végleges befejezést, magára véve néhány klasszicista stíluselemet is. 107, 114, 140, 169, 242
Giselin uram 135, 137
Gluck — L. *Cadi dupé*. 208
Gobelin — Szövegbeli változata: *Gobelini Tapisseria*. 181, 182
Gobelini Tapisseria. — L. Gobelin. 181, 182
Girardon, François (1628—1715) — Francia szobrász. 29
Goldoni, Carlo (1707—1793) — Olasz vígjátékíró. Mindaddig Itáliában élt, míg nagy népszerűségét nem kellett megosztania Carló Gozzival. 1762-ben Párizsba megy, ahol a forradalomig a király olasz nyelvmestere. Darabjait itt franciául írja. Az olasz commedia del arte külsőséges helyzetkomikuma és szóbeli hagyományokon alapuló nyelve helyett ő honosítja meg a jellemkomikumot és a kötött vígjátékszöveget. Művei Molière darabjaira emlékeztetnek, de játékosabbak és nélkülözik a francia író műveinek mélységeit. Teleki az Isle Des Fous és a Caquet című darabját látja Párizsban. Az első semminemű Goldoni-bibliográfiában nem szerepel. Valószínűleg az Isola disabitate-t adták Párizsban e címen. A második pedig az ifjú Riccoboni (l. ott) Goldoni-adaptációja. 187, 206

Gothiai építés, gothiai épület, gothiai módon való épület — A gótikus stílus megnevezése T.-nél. A gótikus stílushoz — mint kortársainak általában — T.-nek nincs érzéke. Lelkesedni csak a barokkért tud. Jellemzésül álljon itt a bruxelles-i gótikus székesegyházra vonatkozó feljegyzése: „A cathedrale igen nagy, régi gothiai épület, mint többire mindenütt az efféle cathedrálék szoktak lenni." 21, 113, 157, 167
Gottschedné — Johann Christoph Gottsched felesége, Louise Adalqunde Kulmus (1713—1762). Férjének irodalmi reformtörekvéseiben hűséges támogatója. Sok színdarabot fordított Molière-től, Destousches-től és írt eredeti darabot is. Egy franciából németre fordított: Dortjuncker c. vígjátékát Wolleb-Rhyner (l. ott) szalonjában eljátsszák Telekinek, más alkalommal pedig a Haus-französint. 88
Gouda — Holland helység. Másként Jergow. Helyesen: Ter-Gouw. Teleki két nevezetességét említi: templomát, különösen „festésére nézve" és pipaiparát. 153, 154, 155, 298
Goulier — Párizs. Clairaut huga. 209
Gönyü — Község Komárom közelében, a Duna partján. 53, 268
Göttinga — Itt tanult Teleki bátyja, Pál — L. Teleki Pál. 45, 128, 178
Gossec — Francia zenetanár. 27
Granval Charles François (1711—1784) — Helyesen: *Grandval* Híres francia színész, a Comédie Française tagja. Teleki Gresset (l. ott) Méchant. c. vígjátékában látja. 201
Gresset, Jean Baptiste Louis (1709—1777) — Francia jezsuita költő. Híressé tette nevét a Ver-Vert c. érzelmes költeménye, egy papagáj története. Színpadon a Méchant c. darabjával szerepel. Teleki is látja Párizsban. Főszerepét Granval (l. ott) játssza. 31, 201
Grimaldi gróf. Génuai származású. Előbb hágai, 1761-től párizsi spanyol követ. Teleki szerint Hágában minden követek között ő tartja a „legnagyobb házat" 24, 129, 130, 146, 147, 151, 192, 200
Grinaeus, Johann (1705—1744) — A teológia professzora Bázelben. 104
Grive, abbé de la — Mappáit Párizsról Teleki használja. 26, 170
Gronovius, Abraham (1695—1775) — A leydeni egyetemi könyvtár vezetője. Kitűnő filológus, Aelianus és Pomponius Mela kiadója. Családja literátus emberekből áll. 24, 112, 125, 145, 151, 152, 154, 295
Gronovius, Fridericus — Az előbbi nagyapja. 145
Gronovius, Jacobus (1645—1716) — Holland klasszikus filológus. G. Abraham apja. Főműve a Thesaurus antiquitatum graecarum c. 13 kötetes gyűjteménye. 145
Gronovius, Laurentius Theodor (1708—1777) — Az „ifjú Gronovius". Holland természettudós. A bázeli Annone (l. ott) barátja. Tőle kap G.-hoz Teleki ajánlólevelet. Biblioteca Regni Anim. et Lapidi c. főművéből tiszteletpéldányt kap Teleki 24, 112, 124, 130, 133, 152, 154, 291
Gronovius „Az ifjú" — L. Gronovius, Laur. Th. 124, 126
Gvarde, Gvardia — A bécsi magyar nemesi testőrség. Akkor állítják fel, amikor Teleki József, Sámuel és Ádám külföldön tanulnak. 1760. május 16-án Teleki Sámuel levelet kap Bethlen Gábor kancellártól. A levélben felszólítja a Teleki fiúkat, hogy valamelyikük lépjen be a testőrségbe. A meghívást azonban mindhárman visszautasítják. 110, 234

GY

Gyömrő — Község Pest megyében. A gyömrői birtokhoz a Telekiek Ráday Eszter révén jutottak, akit József apja, Teleki László (l. ott) vett nőül. Teleki László építtette itt a mai klasszikus stílusú kastély barokk elődjét. 189, 224, 242, 243, 305
Gyöngyösi István (1629—1704) — A költő Párizsban Bocage (l. ott) szalonjában kerül szóba. 211
Győr 53, 268
Győr-szentkirály — A szövegben. *Gy. sz. király*. 244
Gyurki Gábor (?) — Ecsed. 244
Gyurki István (?) 109

H

Haak — Leydeni könyvkereskedő. 52
Hága 24, 25, 30, 112, 124, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 145, 146, 147, 149, 151, 155, 192, 200, 292, 295, 298
Halle — Városka Észak-Franciaországban. Nevezetessége gótikus temploma, a Notre Dame. 158
Haller, Albrecht von (1708—1777) — Híres természettudós, orvos és költő. 1753-ig Göttingában professzor. A modern fiziológia úttörője. Különösen az izomműködéssel és a lélegzés mechanizmusával foglalkozott. A racionalista tudós költészete pietista, vallásos költészet. Ő volt az első irodalmi felfedezője a hegyek világának. Göttingából visszatér hazájába, Bernbe. Teleki felkeresi a híres orvost, húgának, Thoroczkay Zsigmondnénak (l. ott) szembaja ügyében. Szakvéleményt kér tőle, mégpedig oly módon, hogy három erdélyi orvos diagnózisát adja át H.-nak. A szakvéleményt Teleki 10 butélia tokaji borral fizeti. 32, 74, 76, 78, 93, 94, 279, 284, 285
Haller, Péter gróf — Bécs. A magyar nemesi testőrség tagja. 233
ifj. Haller 32, 94, 128, 184, 201, 207
Halmágyi István (1719—1785) — Az erdélyi főkormányszék szolgálatában állott, 1753-ban registrator, 1762-ben főkormányszéki titkár, 1772-ben a királyi tábla bírája, 1775-ben Marosszék fő királybírája. 1784-ben Háromszék főispánja. A Telekiekkel benső kapcsolatban állott ifjúságától. 1752-ben József bátyjával, Teleki Pállal (l. ott) külföldi tanulmányútra megy. Útja során részletes naplót vezetett, melyet idehaza is folytatott: (H. I. Naplói és iratai. Közli Szádeczky Lajos. Monumenta Hungariae Historica c. sorozat 38. kötete. Budapest, 1906.) 140, 245
Halmágyi József — Az előbbi unokatestvére. 84, 243, 245, 246, 251, 254, 255, 281, 296
Haltmayer — A bécsi holland követség lelkésze. 26, 85, 282
Hamburger Book és Beutel — Heinrich Borkenstein vígjátéka. A Goedecke-féle Litteratur-Geschichte szerint e darab: „Eine rohe Kopie roher Hamburger Sitten." 107
Hamburgi Litteraria Nova — Folyóirat. Dicsérőleg emlékezik meg az *Esprits-Forts*-ról (l. ott). 195
Hangverseny — L. Concert.
Hanka — Leydenben tanuló magyar diák. 131
Hannovera (Hannover). 141
Hardek gróf — Helyesen: *Hardeck* Spanyolország párizsi követe. 175, 182, 192, 305
Harlem (Haarlem) — Holland város. 126, 127, 131, 293
Harucker 247
Három király — Bázel leghíresebb fogadója. Tulajdonosa Imhof, Joh. Christoph (l. ott) 56, 87, 272, 274
Három király — Genfi fogadó. 58, 62, 273
Három Király Koporsója — A kölni katedrálisban. 123
Három szerecsen — Augsburgi fogadó. 227
Harrach, Ferdinand gróf — Bécs. 248
Hász (helyesen: *Haas*), Wilhelm (1698—1764) — Egy híres bázeli betűmetsző műhely tulajdonosa. 107
Hatto püspök 122
Hattyú — Bécsi fogadó. 246
Hattyú — Mannheimi fogadó. 120
Hattyú — Niemwegeni fogadó. 124
Haugwitz gróf — Bécs. 252
Hausen — Helység a Rajna mentén, Bonn közelében. 122
Hauzer (helyesen: *Hauser*), Joh. Rud. (1702—1766) A bázeli Korona nevű fogadó tulajdonosa. 96, 97, 111, 225, 285, 289
Haus-Französin — Gottschédné (l. ott) színdarabja. 96

Hautbois — Muzsikus, Leydenben hallja Telekit játszani. 144
Hegyes Tőr — Schaffhauseni fogadó. 56, 271
Hejd — Híres augsburgi képmetsző. 55, 265
Hejdelberga (Heidelberg) 22, 23, 119, 120
Hellen von — A porosz király követe Prágában. 146
Helvécia — Svájc. 53, 56, 61, 63, 101, 131, 151, 257, 277
Hennig gróf — Strasbourg. Az őrgróf marsalljának helyettese. 115, 116
Henricus — Fridericus 150
Henricus II-us és a felesége, Catherine Médici sírja a párizsi Eglise des Celestins-ben — H. II-us (1518—1559) 1547-ben lépett trónra. Németországtól megszerezte Metz, Toul és Verdun püspökségét. Angliától pedig visszahódította Calais-t. Hollandiában azonban II. Fülöp spanyol királytól vereséget szenvedett. 172
Henricus IV-us francia király (1553—1610) — A Bourbon dinasztia megalapítója. A hugenották vezére volt, de hogy trónját elfoglalhassa, katolikus lett. Viszont a nantes-i edictumban (1596) biztosítja a protestánsok vallásszabadságát. Azzal is növelte népszerűségét, hogy egyet-mást tett a parasztság érdekében. Híressé vált mondása: „Minden francia parasztnak vasárnap tyúk legyen a fazekában". Sírja Saint Denis-ben van. 174, 192, 205
Hering-halászat-ra induló hajók Leyden mellett 138
Herrnhutterek (Herrnhuttiak) — Evangélikus vallási közösség. 1722-ben Zinzendorf Lajos Miklós gróf alapította, szászországi birtokára menekült cseh—morva testvérekből. A Testvérgyülekezetnek (Brüdergemeinde) nevezett közösség az evangélikus egyház tagja maradt. A vallásos érzést és a kegyességet hangsúlyozták. 134, 294
Herczog (helyesen: *Herzog*), Johann Wernhard (1726—1815) — A hebrológia tanszékére pályázik Bázelben. Beck. Jak. Chr. (l. ott) halála után a bázeli egyetemi könyvtár vezetője. 67, 70
Herzog, Achilles (1726—1775) — Teológus. Az előbbi testvére. 99
Hesz (helyesen: *Hess*), Emanuel (1727—1790) — Orvosdoktor. A Fischmarkon lévő zum Salzburg nevű ház tulajdonosa Bázelben. Itt volt Teleki állandó lakása bázeli tartózkodása alatt. Három szobája volt a maga és két kísérője számára. 74, 85, 111, 281, 282, 284, 289
Heussler-Burckhardt, Samuel (1713—1770) — Bázeli papírmalom-tulajdonos. A monda szerint Bázelben találták fel a papirost. 107
Heyst — Falu Frankfurt am Main mellett. 120
Héthalom 244
Himlőoltás — Már Bod Péter Magyar Athénásából tudtuk, hogy Teleki Józsefet „belé elegyítették... Bernoulli Daniel és a' Párizsi Tudósok abba a vetélkedésébe is, a' melly ő közöttük fenn forog a Himlő által plánátálásának az emberi nemzetségben hasznos vagy káros vóltáról" F. Csanak Dóra Teleki-monográfiája (Két korszak határán. Teleki József, a hagyományőrző és a felvilágosult gondolkodó. Bp., 1983.) külön fejezetet szentel a maga korában nevezetes tudományos vitának, eddig ismeretlen kéziratos anyag (tudományos vitacikk és levelek) feltárásával világítva meg Teleki József szerepét.

Daniel Bernoulli ajánlólevelével érkezett Teleki Párizsba, s ott csakhamar meleg barátságot kötött La Condamine-nal. Megismerte az idős tudós perui és konstantinápolyi utazásai nyomán írt munkáját a himlőoltás bevezetésének fontosságáról. Ezt La Condamine a felvilágosodás és a tudományos haladás diadalának tekintette. Ilyen nézeten voltak barátai is, köztük Bernoulli is. D'Alembert azonban, aki a Nagy Enciklopédiában még lelkes szavakkal méltatta a himlőoltás bevezetését, a francia Tudományos Akadémián tartott előadásában élesen megbírálta Bernoulli „nem régen kijött kis traktácskáját" — olvashatjuk Telekinél. Az ellenszenvnek a két matematikus matematikai felfogása közötti ellentétekben — és némi hiúsági kérdésben — láthatjuk okát. Daniel Bernoulli nem volt vitatkozó természet, de barátai — így La Condamine is

— 1761. januárjában válaszadásra kívánták rávenni. A tudós húzódozása láttán azt javasolták, hogy esetleg Teleki József nevében fogalmazza meg vitairatát. Bernoulli erre Teleki tudta és beleegyezése nélkül nem volt hajlandó, ezért La Condamine a következő év januárjában levelet írt Telekinek Szebenbe, s beleegyezését kérte. Teleki József 1762. június 30-án már a témával kapcsolatos észrevételeit is elküldte La Condamine-nak, aki továbbította azokat Bernoullinak. A bázeli egyetemi könyvtárban megtalált szöveg a *Római Szent Birodalmi Gróf Teleki József észrevételei M. d'Alembert 1760. november 12-én az Académie des Sciences nyilvános ülésén felolvasott értekezéséről* címet viseli, és négy részből áll. Az első részben Teleki megdöbbenését fejezi ki d'Alembert állásfoglalásával kapcsolatban. A második szakasz rendkívül figyelemreméltó megállapításokat tartalmaz a szerzői jogról; a szellemi tulajdonok védelméről, amelyet — Teleki szerint — d'Alembert megsértett, amikor egy kéziratos művet nyomtatásban bírált meg. Az értekezés harmadik szakaszában Teleki József d'Alembert és Bernoulli vitájának érdemi részét elemzi. A mai olvasó már úgy érzi: a himlőoltás kérdése már-már csupán ürügy volt arra, hogy a szerző kifejtse véleményét a köz- és egyéni érdekről, összeütközésük következményeiről. Teleki fejtegetései azt is bizonyítják, hogy ismerte és helyesen értelmezte Locke műveit.

Teleki műve azonban, amely megjelenése esetén bizonyára nagy feltűnést aratott volna, La Condamine elkényelmesedése és betegségének elhatalmasodása folytán végül is nem jelent meg nyomtatásban. (Vö.: F. Csanak Dóra; i. m. 162—186.) 313

Hof Van Hollande — Leydeni fogadó. 124, 125, 293

Hoghaten — Postahely Köln mellett. 123

Hohenburg — Mainzi fogadó. 121

Holbayn (Holbein), ifj. Hans (1497—1543) — A bázeli Egyetemi Könyvtárban, mely egyúttal képtár is, lát H.-től képeket. 94

Hollandia, 11, 15, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 33, 96, 106, 108, 113, 123, 129, 134, 137, 145, 149, 151, 154, 155, 181, 188, 204, 208, 233, 264

Hollandiába menetelre való engedelem, Hollandiába való passzus — Teleki csak Svájcban határozza el, hogy Franciaországot megelőzően elmegy Hollandiába is. Bázelből ír Matolai ágensnek és Bethlen Gábor kancellárnak Bécsbe, utazási engedélyt kér. 99, 109

Hollandiai canalisok 124, 157

Hollandiai csinosság 124

Hollandiai kertek 134

Hollandiai követ praedikátora — Párizs. L. Voissin, 159, 163, 186

Hollandiai követség papja — Regensburg. 55, 57, 260 *Hollandiai nép természete* 139

Hollandiának szabadsága — Október 3-án tanúja Leydenben a nemzeti ünnepnek, „amelyen 1573-ban a spanyoloknak obsidiójok alól fel-szabadultak, amely naptól függött emberi mód szerint szólva az egész —" 145

Hollandiai templom — Bécs. 253

Hollandiai kegyesség 147, 149

Hollandus opera — Leyden. l. ott Opera 136

Hollandus pap — Párizs. L. Voissin. 159

Hollandischer Hof — Kölni fogadó. 122

Homburk — Pantellon-virtuóz. Teleki Bázelben hallgatja. Bizonyára rosszul jegyezte fel a nevét a Gumpen Huberről van szó. 100

Hooft — Leydeni bankár. 128, 131, 133

Hoogt — Valószínűleg elírás és az előbbivel azonos. 127

Hopitale Generale — (Általános kórház.) Párizs. Ma: la Salpêtrière. 186, 304

Horatius, Flaccus Quintus i. é. 65.—i. e. 8. — Római költő. 190

Hotel de Luynes — Párizs. 180

Hotel de Saxe. Párizs. Itt száll meg Teleki ideiglenesen, amikor megérkezik. 26, 158, 159, 186, 307

Hotel d'Espagne — Párizs. 159, 300, 302, 305, 307

Hotel des Tours — Párizs. A Faubourg St. Germainen. Az Hotel de Saxe-ból ideköltözik Teleki; itt lesz az állandó párizsi lakása. 26, 180
Hotel Royal — Bruxelles, Teleki szállóhelye. 157, 158
Huber — Pozsonyi származású orvos Regensburgban. Itt telepedett le és itt is nősült. Teleki Albumába (l. ott) így írja be nevét: „Huber, Possonio-Hungarus." 55, 260
Huber, Daniel (1700—1755) — Bázel mellett Muttenzben élt. Nagy könyv- és kéziratgyűjteményt hagyott hátra. L. még: *Biblioteca, Muttenz*. 86
Hubertiana Biblioteca — L. *Biblioteca, Muttenz*. 85—86
Hugenották 161
Húgom L. Thoroczkay Zsigmondné. 40, 151, 158, 248, 251
Huninga (Hüningen) — Bázel mellett. 77, 79, 94, 97, 279, 280, 285
Joll Huis — Helység Leyden közelében. 154
Hutter Dániel — Erdélyi orvos. 74
Hypermestre — Tragédia. A párizsi Comédie Française előadásában látja: „nem tudom a Rioupercux vagy Lemierre uram munkája, mert mind a kettő írt ilyen nevezetű tragédiát" 184

I

Igaz kamarán költ ember — Bercsényi Lászlót (l. ott) jellemzi így: „mint a magyar mondja " 39, 221
Igen L. *Magyar-igen*. 76, 283
Imfenburg 310
Imhoff (helyesen: Imhof), Joh. Christoph (1705 1786.) — A Három Királyhoz címzett bázeli fogadó tulajdonosa. Itt szállt meg Teleki Bázelben először. 56
Imhoff, (helyesen: Imhof), Joh. Rudolf (? 1778) Bázeli könyvnyomdász és könyvkereskedő. T. gyakori kapcsolatban van vele, mert nála nyomják Bod Péter (l. ott) magyar nyelvű egyháztörténeti művét, amelynek a nyomtatása körüli dolgokat Teleki intézi. 16, 56, 57, 69, 76, 80, 82, 89, 90, 91, 108, 109, 112, 137, 225, 274, 288
Incredulusok vagy a Szent Írás tagadók 145
Instructort — Bázelben, majd Hollandiában keres Ráday Gedeon megbízásából. 94
Incze István (1679—1761) — Kolozsvárt született, itt kezdte tanulmányait, majd 1741-ben a leydeni egyetemre megy. Hazatérve Bánffy Farkas udvari papja Bonchidán, utóbb a marosvásárhelyi kollégiumban a filozófia és a mennyiségtan tanára. Magyar és latin nyelvű teológiai munkákat és halotti verseket ír. 180, 184, 189, 198, 305
Invaliden Ház Párizs. 170, 175
Iselin, Joh. Jak. (1734—1790) — Iselin-Louvis fia. Bázeli pénzváltó. 97
Iselin-Louvis, Joh. Rud. (1705—1779) — Jogászprofesszor a bázeli egyetemen. A Basler Zeitung szerkesztője. Teleki csaknem olyan bensőséges viszonyban van vele, mint a Bernoulliakkal. Bíró József szerint: „Valószínűleg Iselin keltette fel benne a műemlékek iránti mély érdeklődést..." (Vö. Bíró József; Gernyeszeg, Bp., 1938.) Teleki Bázelből való elutazása után levelezést tart fenn I.-nel. 18, 39, 63, 66, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 90, 92, 95, 96, 98, 99, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 120, 125, 126, 129, 130, 131, 224, 235, 277, 282, 287, 288, 290
Iselin fia, Carl Friedrich (1743 1801). I. professzor második fia. 110, 111
Iselin leánya. I. professzor leánya. Teleki többször viszi színházba. 105, 108, 287
Iselin, Isaak (1728—1782) — Bázel. Államtitkár. Filantrópista szellemben újjászervezte Svájc iskolaügyét. Basedow, Pestalozzi és Rousseau hatása alatt állt. Főbb művei: Über die Gelehrsamkeit (1760.), Über die Erziehung (1768), Versuch eines Bürgers über die Verbesserung der öffentlichen Erziehung (1781). 103
Isle de Fous, L. Goldoni. 187
Ispotály — Augsburg. 55

Ispotály — Bern. 57
Iwanow — Szélhámos. Három hétig él Bázelben, I. orosz grófnak adva ki magát, bejárást szerez a legelőkelőbb helyekre is. 96

J

Jacobus II „Angliai ki űzött király" (1633—1701). A lefejezett VI. Károly második fia, bátyjának, II. Károlynak uralkodása alatt katolikus vallásra való áttérése miatt a protestáns angolok gyűlölték. II. Károly halála után ugyan ő foglalta el a trónt, de csak három évig uralkodhatott. A katolicizmust és a korlátlan hatalmat visszaállítani akaró politikája miatt az angolok legidősebb leányának, Máriának a férjét, Vilmos orániai herceget hívták meg a trónra. J. Franciaországba menekült, s itt élt haláláig. Sírja Párizsban van, az „Anglus Benedictinusok templomában". 179
Jakab templom Antwerpen. Késő gótikus, kereszt formájú bazilika. A katedrális után legjelentősebb temploma a városnak. Antwerpen leghíresebb és leggazdagabb családjainak sírboltja és oltára található itt. Legnevezetesebb a Rubens-sírbolt és a Rubens-oltár. 25, 156
Jardin du Roi — Párizs. 166
Jardinier de son seigneur. — Helyesen: *Le jardinier et son seigneur.* Monsigny műve, a párizsi Opera Comique-ban hallgatja Teleki. 208
Jardinier galant — A kis vígjátékot a Comédie Française-ban látja Teleki. 196
Jeanne d'Arc Teleki tévesen Compiègne-t jelöli meg születési helyéül. Itt került angol fogságba. 158
Jeanré (helyesen: Jeanneret), Samuel Rudolf (1731—1826) A két Bernoulli (l. ott) tanítványa. Fizikus. 95, 104, 286
Jefte. Helyesen: *Jephté.* Montéclair bibliai tárgyú operája. Teleki Párizsban hallgatja. 195, 205, 306
Jenner, Samuel Francia szolgálatban lévő berni tiszt. 1759-ben brigadérosként Diesbach regimentjében Münsternél megsebesült. 1762-ben mint tábornok Friedbergnél fogságba esett. 73
Jergow L. Gouda. 153
Jesuiták Bibliothecája Köln. 123
Jesuiták Clastroma Solothurn. 61
Jesuiták Temploma Antwerpen. 156
Jesuiták Temploma Solothurn. 61
Jeszenák Pál — Királyi tanácsos, megh. 1762. 248, 253, 254
Jeszenák Pál, ifj. — Az orosz cár bécsi követe. 1781-től báró. 248, 249
Jissel — Helység Brüsszel felé. 157
Johannes duc Burgundiae. L. Lodovicus Orléanensis. 172
Johanna Bourbonica — V. Károly francia király felesége. 172
Johannám. L. Roth Johanna. 207
Josef Hertzeg — Mária Terézia fia, a későbbi II. József. 1760-ban veszi nőül Pármai Fülöp herceg leányát, Izabellát. A házasságkötés hírét Colloredó-Mansfred Ferenc (l. ott) hozza a francia királynak, s ugyan e hírrel Los Rios marquis megy a spanyol udvarba. A francia király jókívánságait pedig Bercsényi László (l. ott) viszi Bécsbe. Teleki személyesen is látja József feleségét. Ezt jegyzi fel róla: „Igen rendes személyű menyecske." 38, 159, 202, 221, 235, 254, 255
Joueur — L. *Regnard.* 172
Jupiter 125, 168

K

Kachel — Teleki bázeli hegedűtanára. 92
Kaffé Ház — Nancy főterén. 220
Kálvin János — L. Calvin.
b Kanderbach — Szaxóniai követ Hágában. 147, 149
Karlsruhe (Carlsruh) — A bázeli nagyhercegség fővárosa. 22, 117, 289
Kármány uraimék — Két Bázelben tanuló magyar diák. Az egyik Kármán József, Teleki losonci tanítójának, K. Andrásnak a fia. Ráday Gedeon támogatásával megy külföldre. 1760. október 8-án iratkozik be a bázeli egyetemre, s 1763-ban tér haza. Losoncon lesz pap. 1794-ben superintendens. Az író Kármán József apja. A másik Kármán ismeretlen. 225
VII. Károly felesége — Anjou Mária (A szövegben: Carolus VII-né) 230
Károly (V) (1337—1380) — Francia király. 199
Károly (IX) (1550—1574) — Francia király. 172
Károly hertzeg — Lotharingiai Károly Sándor herceg. Mária Terézia férjének, Ferencnek öccse, tábornagy, Belgium kormányzója. 1741-ben magyarországi honfiúsítást kap. 157, 191, 235, 300
Károly (V.) — Spanyol király. L. *Carolus V-tus*. 199
Károlyi gróf (?). 246
Katedrális — Frankfurt. 121
Katedrále templom — Antwerpen. 156
Katedrále templom — Brüsszel. 157
Katedrális — Köln. 123
Katedrális — Mainz. 121
Katturch 296
Kattvich — Helyesen: Katwijk. Falu Leyden mellett. Ide megy Teleki megnézni a heringhalászatra induló hajókat. Ma híres tengeri fürdő. 138
Karteziánus templom — Mainz. 121
Kaufmann von London — Lillo színdarabja. Bázelben látja Teleki 21, 109
Kaunitz, Venzel Anton (1711—1794) — Osztrák államférfi. Mária Terézia korlátlan bizalmát élvezte. Külpolitikájának célja Nagy Frigyes hatalmának megtörése. Előbb udvari és államkancellár, 1756-tól Németalföld és Lombardia kancellárja. 1764-től herceg. Teleki többször jár nála Bécsben. 71, 248, 252, 253, 254
Kedves asszony anyám — L. *Teleki Lászlóné* Ráday Eszter. 74, 85, 87, 94, 134, 140, 144, 235, 236, 238, 242
Kedves atyám, kedves atyámuram — L. *Teleki László*. 54, 56, 61, 66, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 94. 95, 95, 97, 98, 101, 105, 107, 109, 110, 111, 114, 123, 125, 126, 128, 130, 131, 134, 136, 139, 140, 143, 144, 149, 158, 165, 169, 171, 175, 180, 186, 187, 188, 189, 190, 194, 195, 198, 201, 212, 224, 225, 232, 233, 234, 235, 236, 239, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 272, 274, 276, 277, 278, 279, 281, 283, 284, 285, 287, 288, 292, 293, 296, 297, 300, 307
Kedves húgom — L. *Thoroczkay Zsigmondné*. 76, 107, 131, 140, 159, 173
Kehl — Német város a Rajna mentén Strasbourggal szemben. 114
Keiszler (?) — Itinériuma Nápolyról. 155, 285
Kendeffi Elek (? — 1783) — Tanulmányúton járt Svájcban és Franciaországban. Teleki leydeni tartózkodása idején K. Genfben van. Később Hunyad megye főispánja, majd főkormányszéki tanácsos. 137
Képei — Az antwerpeni katedrális. 156
Képek — Párizs. A Luxembourg palotában. 174
Képek — St. Cloudban, az orléans-i herceg palotájában. 199
Kereskedő emberek — A bázeli vásáron. 75
Kermetz — Holland szó, a. m. vásár. Amszterdam. 141

Kermetz — Leidendorfban. 138
Kermetz — Rotterdamban. Egy hétig szokott tartani a legnevezetesebb vásár Hollandiában. 135, 136
Kertsesora — Helység Erdélyben. 80, 85
Ketterlin, Joh. Georg. (?—1792) Bázeli diák. Teológus és filológus. 1766-ban Oltingenben lelkész lesz. 67, 68, 70
Ketterling — A bázeli hebrológiai tanszékre pályázik 1759-ben. Minden bizonnyal azonos az előbbivel. A névváltozás Teleki elírása lehet. 70
Khevenhüller, Friedrich Christoph (Szövegbeli névváltozatai: Keoenhüller, Kevenhüller) — Teleki sokat levelez vele külföldi útja idején, a maga „cameráriussága" ügyében. 40, 42, 111, 125, 126, 128, 233, 234, 235, 246, 247, 248, 249, 254, 290
Kieland úr 256
Kinski hercegné — Párizs. Pálffy leány. Pálffi János palatinus unokája. A „mostani generális Pálffy testvére" 192
Király — XV. Lajos francia király. Telekit Starhemberg (l. ott) mutatja be a királynak Versailles-ban. Ettől kezdve gyakran megfordul a királyi udvarban, magánál az uralkodónál és a királyi család tagjainál. A naplójában az uralkodó személyéről ugyanúgy, mint az udvari életről részletesen szól. Teleki saját személyét érintő elismerésekkel kapcsolatban szűkszavú és szerény. Mint ahogy nem említi naplójában, hogy Rousseau (l. ott) felajánlja egy új kiadás sajtó alá rendezését az Esprits-Forts-ból, ugyanúgy nem szól arról, hogy XV. Lajos arany emlékéremmel tüntette ki. Kazinczy Ferenctől tudjuk (Erdélyi Levelek. — Abafi, Nemzeti Könyvtár, 208.): „Teleki megtérvén akadémiai utazásából, La Caille-nak bizonyító levelét, a francia királytól nyert aranypénzt... és a naturalisták ellen francia nyelven írt munkáját" hozta haza. 164, 165, 166, 176, 184, 185, 197, 198, 200, 205, 209, 210, 211, 215, 216, 217
Királyi Académia — Nancy. 108
Királyi Bibliotheca — Párizs. 201
Királyi Kastély — Marlyban. L. *Marly*. 197
Királyi ló iskola — Strasbourg. 115
Királyné, — XV Lajos francia király felesége. A száműzött lengyel király Stanislaus (l. ott) leánya. 166, 197, 198, 205, 210, 211, 217
Királyosdi. — Erdélyi társasjáték. 76
Kis-Selyk. — Község Nagyküküllő megyében. 257
Klári hágom — gr. Wartensleben Vilmosné, Teleki Klára. 236, 247
Klingling — Strasbourg. 113
Knecht, Matheus — Berni orvos. Neszmélyben találkozik vele Teleki, midőn elindul Bécs felé. 53
Kobenzl, gróf. L. *Cobenzl*. 151
Koller báró — Bécs. 247
Koloredó. — L. *Colloredó*. 159, 160, 168, 181, 182
Kolosvár 243, 244
Komárom 202
Komédia — Amszterdam. 133
Komédia — Frankfurt. 121
Komédia — Hága. 129, 130
Komédia — Mannheim. 118
Komédia — Brüsszel. 157
Komédia — Bázel. 83, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 109
Koncert — *Hall* — München. 230
Koncert — Leyden. 144
Koncert — Párizs. 195, 206, 211, 215
Konstantinápoly — L. *Constantzinápoly*. 86, 128, 209

Korona. — Bázeli fogadó. Tulajdonosa Hauser Joh. Rud. (l. ott). Itt étkezik Teleki, miután a Wildemant (l. ott) otthagyja. Itt látja vendégül bázeli barátait, az egyetemi tanárokat és a városi előkelőségeket. Itt száll meg visszafelé utaztában is, midőn Franciaországból hazafelé tart. 87, 92, 96, 97, 111, 224, 225, 284, 285
Kotzperd. — A. m. kard. 80, 269, 277
Kótyavetyén voltam — Bázel. Könyveket vásárolt. 75, 110
Kótyavetyén, Leyden — Kínai kalendáriumot vásárolt. 144
Kováts József (1732—1795) — Teleki Sámuelnek (l. ott) külföldi útján kísérője. Később a matematika tanára a nagyenyedi kollégiumban. Tanítványai sorába tartozott a jeles Sipos Pál, a lelkész, matematikus és filozófus, aki előbb Teleki József, utóbb Teleki Sámuel egyik fiának lesz a nevelője. 84, 99, 137, 152, 198, 225, 288
Kovásznai (Tóth) Sándor (1730—1792) — Leydenben diák. 1760 júliusában érkezik ide. Később 1764-től a történelem és a klasszikus nyelvek tanára Marosvásárhelyt. 131, 152, 195
Köln, L. még Colonia. 22, 23
Kőnig (?) — Bécs. Az állami tanács referense. 252
Kőnigs Mantel — Leydeni fogadó, Itt vesz Teleki lakást leydeni tartózkodása idejére. Szállása háromszobás, mint Bázelben. Naplójából megtudjuk, hogy két szoba az övé, egy pedig kísérője és inasa céljait szolgálja. 125, 145
Könyv-áruló — Bázel 79
Könyv vevés — Amszterdam. 135
Könyvek 61, 86, 206
Könyveim — Leydenben az addig vásárolt könyveit Teleki Ádámra (l. ott) és Bodokira (l. ott) bízza, hogy indítsák haza Bécs felé. Hazautaztában Van Swietennél (l. ott) jár Bécsben, mivel elvették tőle az ún. tiltott könyveket. Később Mária Teréziától engedélyt kap a tiltott könyveknek Magyarországra való bevitelére. 135, 154, 233
Krämer, Joh. Rud. (1730—1784) — Miként atyja, ő is francia szolgálatban lévő kapitány. 80, 94
Kressenstein, Bress von — Nürnbergi ifjú, Genfben találkoznak. 60
Kreutz, Baron de — Svéd követ Leydenben. 130
Krisztus keresztje és töviskoszorúja — Köln. 122
Kuger, Benedikt (1704—1780) — A bázeli Vadember nevű fogadó tulajdonosa. Tanácsúr. 81
Kühner — Bécsi bankár. Ő utalja át Telekinek a hazulról küldött járandóságokat. 58, 87, 88, 90, 94, 126, 128, 131, 133, 138, 173, 175, 211, 225, 251, 282

L

Labirinthus — Versailles. 198
La Condamine — L. Condamine. 166, 174, 175
Ladron (?) grófkisasszony — Bécs. 235
Lajos (XII.) — Francia király. L. *Ludovicus XII.* 172
Lajos (XIII.) — Francia király. L. *Ludovicus XIII.* 167, 168, 169, 192
Lajos (XIV.) — Francia király. L. *Ludovicus XIV-tus.* 12, 29, 30, 49
Lajos (XV.) — Francia király. L. *Király. XV Lajos.* 26, 28, 179, 199
Lakodalom — Bázel. 62, 80
Lamberg gróf — Passau. Püspök, kardinális. 259
Lambert gróf — Párizs. Starhembergnél (l. ott) ismerkedik meg vele Teleki. Sokat vannak együtt, baráti viszony alakul ki közöttük. Vele megy operabálokra, és nemegyszer viszi el a maga kocsiján színházba. 159, 168, 169, 174, 175, 177, 178, 181, 186, 194, 229, 231
Lambert (?) — Augsburg. 228, 229, 231, 310
Landelle 307

Laniscron — Hegyen épült vár Bázel közelében. Francia tulajdon. 68
Langebruck — Helyesen: Langebruck. Helység Bázel közelében. 62, 273
Langhanz — (helyesen: Langhans), Dániel (1730—1813.) — Berni fizikus. 61
Lapin — A. m. tengeri nyúl. 36, 150, 213, 298
Lapponia 164
Larrey (?) — Hága. A herceg belső tanácsosa. 147
gr. Lascaris A szardíniai király hágai követe. 146
László (?) — Utrechtben találkoznak. 133
Laudon, Gideon Ernst (1717—1790) — Osztrák hadvezér. Katonai pályáját az orosz hadseregben kezdte, majd osztrák szolgálatba lépett. Nagy szerepet játszott a hétéves háborúban. A kunesdorfi csatában tanúsított magatartásáért táborszernagy lett. 86
Lausanne 16, 58, 60, 148, 273
Lázár János gróf (1703—1772) — Nagyenyeden és Marburgban végezte tanulmányait. Magas hivatali rangokat ért el. Az erdélyi Tábla elnöke, majd főkormányszéki tanácsos. A grófi címet Mária Teréziától kapta. Író és költő, a francia felvilágosodás irodalmát ismeri, s érveit a protestáns erdélyi feudalizmus érdekében igyekszik hasznosítani. Írt magyar és latin verseket. Sokat fordított magyarra a felvilágosodás tanításait tompító németek munkáiból és franciából (Voltaire-nek a toleranciát, s a katolikus egyházat, s így a protestantizmus érdekeit támogató munkáiból) latinra. 12, 13, 17, 18, 77, 89, 283
Lebrun, Charles (1619—1690) — Francia festő. 29
Lehn kocsis 302
Leibnitz és Bernoulli — Commercium Litterarium c. művét megveszi Bázelben. 110, 288
Leyden, Lejda. 21, 24, 25, 26, 34, 109, 111, 112, 124, 127, 128, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 141, 142, 143, 145, 148, 151, 154, 155, 158, 159, 163, 172, 173, 174, 177, 179, 181, 189, 254, 290, 291, 293, 294, 295, 301
Leydendorp — Falucska Leyden mellett. 138
Lejdai Bibliotheca — Egyetemi könyvtár. Vezetője Gronovius Abraham. 125
Lengyel király — L. *Stanislaus*. 166, 220
Lengyelország 222
Lennenburg — Helyesen: Lengenburg. Elpusztult vár a Rajna mellett Breysach közelében. A várhoz tartozó falut Zospnak nevezik. 113
Lentulus, Samuel (1697—1762) — Berni származású katonatiszt. 1749-ig császári szolgálatban. Ekkor visszatér Bernbe. Erdélyben is élt, s egy ottani „Bálog leányt" vett feleségül. Tud magyarul is. 57, 60
Lerach — Helyesen: Lörrach, város a badendurlachi herceg tulajdona. 74, 86, 278, 282
Lesage, Alain René (1668—1747) — Francia regény- és színpadi író. Első volt hazájában, aki polgári foglalkozásként tekintette az íróságot, és megélt pártfogók és támogatások hajszolása nélkül az irodalomból. L. még *Crispin Rival*.
Lessing, Gotthold Ephraim (1729—1762) — Der Freigeist c. darabját Bázelben látja Teleki. 102
Leszinski Staniszlaus — L. *Stanislaus* 38, 166
L'Hombre — Szövegbeli változata: L'Ombra. Divatos kártyajáték. 69, 116, 230, 275
Lezinski — L. *Stanislaus*. 166
Licitáció — Bázel. Könyvárverés. 110, 112
Liechstall — Helység Svájcban, Bázel közelében. 98
Prince de Ligne Sulkowszki 208
Lillier, b. De — Hágában ugyanabban a fogadóban (Angliai Parlamentum) lakik, mint Teleki. 129
Lillo — Város Antwerpen közelében. 155, 156, 299
Lillo, Georg (1693—1739) — Angol drámaíró. Az angol polgári dráma megteremtője. Hatással volt Diderot-ra és Lessingre. Hét darabot írt, legismertebb közülük: The London Merchant, or the History of Georg Barnwell. Német fordításban: Kaufmann von London (l. ott). 21, 31, 109

Lintz (Linz) 16, 54, 259, 260, 270
Lipsia (Lipcse) 82
Lochner — Leydenben tanuló svájci diák. 154
Loilhorstné (helyesen: *Lockhorstné*) *kertje* — Utrecht és Amszterdam közti szakaszon, „melyet legszebb kertnek tartanak Hollandiában" 134, 153, 294
Lombach — Svájci származású katonatiszt Leydenben. 154
L'Ombra — L. *L'Hombre*. 69, 116, 230, 275
London 168, 176, 203, 209
Londoni Tudós Társaság 56
Longueville herceg mauzóleuma 172
Lori (?) — München. A Bajor Tudományos Akadémia titkára, udvari tanácsos. 228, 229, 231, 232
Losonc 245
Lostovenon (?) van Berilen Rode úr — Holland követ Párizsban. 160
Lotharingia — Teleki idejében a száműzött lengyel királynak, XV. Lajos apósának, Stanislausnak a tulajdona. 38, 219, 220, 224
Louvre — Párizs. (Teleki téved, amikor nem ismeri el az új és a régi Louvre megkülönböztetését. Az új részt XIV. Lajos építtette hozzá.) 162, 187
Lövőhely — Bern 60
Ludány — Helység Nógrád megyében. 82
Ludovicus XII. (1462—1515) — Francia király. A Valois-Orléans-i család egyetlen uralkodó tagja. 1498-ban lépett trónra. Elfoglalta Milánót, de Nápolyról kénytelen volt lemondani Spanyolország javára. 1512-ben II. Gyula pápa. L. ellen az ún. Szent Ligát szervezte. Ekkor elveszítette Milánót is. 172
Ludovicus XIII. (1601—1643) — Francia király. Kilencéves korában került trónra. Kiskorúsága idején anyja, Medici Mária kormányozta az országot. 1624-ben Richelieu herceg vezette az államügyeket. L. feltétlenül megbízott miniszterében, s kívánságára még anyját és testvérét is száműzte az országból. 167, 168, 169, 192
Ludovicus XIV (1638—1715) — Francia király. Ötéves korában került trónra. Kiskorúsága idején Mazarin bíboros vezette az államügyeket. Mazarin halála (1661) után L. maga vette kezébe az ország kormányzását, s korlátlan hatalommal uralkodott. Az ország megerősödését hódító háborúkra használta fel. Győzelmesen harcolt Spanyolország, Lipót császár és Hollandia ellen. Számos belga és német várost csatolt Franciaországhoz, közöttük Strasbourgot. Harcot indított a pápa ellen is, és egyvallásúvá akarta tenni hazáját. Ezért indított irtóhadjáratot a hugenották ellen. 1685-ben visszavonta a protestánsok vallásszabadságát biztosító nantes-i edictumot. Nagy hatalmát csak a spanyol örökösödési háború (1701—1703) törte meg. 160, 167, 169, 179, 193, 201
Ludovicus Orléanensis — Sírszobra a párizsi Eglise des Celestins-ben. 172
Lunéville — Stanislaus lengyel király székhelye. L. még: *Stanislaus*. 38, 214, 216, 219, 220, 224, 225
Lusac — Leydeni nyomdász. Nála készült az Esprits-Forts első kiadása. 25, 34, 147, 154, 163, 174
Leo de Lusignan — Arméniai király, megh. 1693-ban Párizsban. 172
Luther, Martin (1483—1546) 23, 120, 200
Lutheranus templom — Amszterdam. 133
Lutheranus templom —Vormatiá (Worms)-ban. 120
Luxemburg palota — Párizs, „hol igen szép képek vagynak a leghíresebb mesterek munkái, talán négy vagy öt szobákban". 172, 174, 205, 303
Luxembourg, Charles-François Frédéric de Montmorency herceg (1702—1764) — Francia marsall, Rousseau pártfogója. Feleségével Conti hercegnél ismerkedik meg Teleki. 36, 213, 216
Lynden gróf — Niemwegen mellett, Voorst nevű birtokán él. Iselin (l. ott) ad hozzá Telekinek ajánlólevelet. 112, 135, 136

M

Maasz (másként: Masz) — Űrmérték, véka. L. még *Osmen*. 74, 114
Madrid 205
Madrid — A Bois de Boulogne-ban. Teleki szavai jellemzőek a barokk előtti építészettel kapcsolatos értetlenségre: „Az az épület, amelyet Franciscus Primus frantzia király a Carolus V-tussal kötött frigye megszegésének, hogy valami palástot csinálhasson, a madridi Királyi Residentiának formájára építtetett, a madridi most particularis ember Monsieur de Pelletier nevű bírja a Király ajándékozásábul, vagy ideig való engedelmébül. Régi, kopott, idétlen épület." 199
Magyar Compania Leydenben — Teleki felsorolása szerint (1760. október 15.) rajta kívül: Teleki Ádám, Bodoki, Kovásznai, Kováts és Tőke tanul ez időben. — L. mindeniket a maga helyén. 152, 153
Magyar diákok Bernben — Teleki 1759. július 30-án Szőtsöt és Batzot említi. — L. mindeniket a maga helyén. 57
Magyaregregy — Község a Szilágyságban. 244
Magyar Historia 184, 205, 206
M(agyar) Igen. (Szövegbeli változata: *Igen.*) 89, 99
Magyar Lejda — Borosnyai (l. ott) Leydenben való tanuláskor írja: „...az idejövő deákoknak oktatására, melyben vannak némely hasznos jegyzések." 138
Magyar Nemes Gvardia — (Nemesi Testőrség) Bécs. 233
Magyar nyelv. Clairaut (l. ott) „Sokat tudakozódott a —ről, s kért, hogy ha haza megyek, egy Magyar Vocabulariumot küldgyek ő kegyelmének." 159
Magyari (?) — Bruxelles-ben a Károly herceg (l. ott) mellett szolgáló 80 magyar huszár főhadnagya. 157
Magyarok Leydenben — L. *Magyar Compania*. 152, 153
Magyaros csizmában — A frankfurti színházban látja „— Brogliot (l. ott), a frantziáknak ekkori fő hadi vezérit, a ki egyszersmind Marechal de Française lett az elmúlt télen." (1759).
Magyarország 7, 8, 10, 11, 19, 33, 38, 39, 40, 48, 53, 70, 71, 106, 110, 117, 118, 133, 141, 192, 201, 221, 224, 232, 238, 240, 256, 257
Magyarul kezdettünk beszélleni — Bercsényi Lászlóval (l. ott) Lunéville-ben. 221
Maillot abbé — Mannheim. A választófejedelem könyvtárosa. 118
Mainz — L. Moguntia. 22, 23, 120, 121
Mairan, Jean d'Ortous de (1678—1771) Párizs. Az Académie des Sciences direktora. Clairaut (l. ott) ajánlására engedélyt ad Telekinek, hogy az akadémia üléseit látogathassa. 159, 171, 174, 177, 182
Malabert — Genfi vívómester. 75
Malini csipke 141, 297
Mallette, J. A. (1740—1790) — Később Genfben asztronómus. 1760. áprilisában felkeresi Bázelben Bernoulli Dánielt. 59
Málnási László (1726—?) — Nagyenyeden tanult. 1747-ben a leydeni egyetemre megy. 1752-ben, visszatérése után Bethlen Kata (az ő alumnusa volt külföldön) udvari papja, majd Bethlen Imre házánál lelkész. Végre 1765-ben Teleki Lászlóhoz (l. ott) kerül Gernyeszegre. Amikor 1769-ben Teleki Sámuelt nevezték ki a kegyes alapítványok kezelőjéül, M. kerül melléje. Később a szebeni református főkonzisztórium meghívja papnak. Gondnoka volt a református egyházak, kollégiumok és iskolák alapítványainak is. 66, 76, 77, 79, 89, 90, 140, 245, 255, 283
Manufakture des glaces 190
Mannheim 22, 23, 30, 118, 119, 120, 289
Manuscriptumok — A Bibliotheca Hubertianaban (l. ott). 86
Manuscriptumok — A leydeni egyetem könyvtárában. 125

Mappák — „Vettem 35-öt leginkább városok delineatioját, Seuter [l. ott] uramtól." Augsburg. 228
Mappák — Bod Péter (l. ott) Bázelben nyomtatandó könyvéhez. 91, 137
Marche, Conte de la — Conti herceg (l. ott) fia, Párizs. 175, 192, 202, 206, 211, 212
Marechal de Luxembourg — L. *Luxemburg*. 36, 37, 213, 216
Marechal de Turén — Hágai fogadó. Ez, és az Angliai Parlamentum a leghíresebb két fogadó a városban. 129
Mária Terézia (1717—1780) — Szövegbeli változatai: Felséges Asszonyunk, Felséges jó Asszonyunk. Teleki utazási engedélye után járva kerül a királynővel először szemtől szembe. Amikor útlevele körül nehézségek merülnek fel (a hétéves háború idején nehezen ad az udvar passzust, különösen protestánsoknak), a fiatalember azt kéri a bécsi főhivatalnokoktól, „hogy Ő Felsége szájából érthessem, ha ki mehetek é vagy sem..." Mária Terézia a kérvényt kedvezően intézi el, s utána kihallgatáson fogadja Telekit: „Kegyelmességét meg köszönvén, kegyességgel felelt s kérdezvén, hová megyek? mikor indulok? Kivel? Meddig leszek künn? Tovább kegyelmességét is ajánlotta, s a mai nagy hozzám való ereszkedésének még nagyobb jele, mikor szinte már az ajtónál volnék ki akarván menni, meg szólított, és meg parancsolta, hogy az anyámot köszönteném." A naplóból ugyanúgy, mint az egykorú és későbbi leveleiből, M. T. feltétlen híveként nyilatkozik Teleki. Az alattvalói hódolat hallik ki abból az előadásból is, amelyet Bázelben, Wolleb-Rhyner (l. ott) összejövetelein tartott a királynőről. (L. Felséges Asszonyunk dicséreteirül.) Külföldet állandóan, mint M. T. alattvalója — de hangsúlyozottan magyar alattvalója — járja. Bárhol légyen is, csaknem mindig első dolgai közé tartozik az uralkodónő követeinél (Marschall, Starhemberg stb.) tisztelegni. Utazása során többször kell kérelemmel fordulnia M. T.-hoz. Egyszer Hollandiába szóló útlevélért (ugyanis a hollandiai utat csak Svájcban határozta el), máskor, majd ezt követőleg többször fordul az udvarhoz „camerariussága" ügyében. Ezt a kérdést már elutazása előtt szorgalmazta Bécsben, és ittléte alatt sürgető leveleket írt az udvarhoz. Útjának befejeztével, amikor Bécsbe érkezik, még mindig ezért járja a főhivatalokat, s ezért fog kihallgatást is kérni a királynőtől. E bécsi tartózkodása idején akkor találkozik először M. T.-vel, midőn az kíséretével éppen templomból jön ki: „A kezit ő Felségének megcsókoltam, a midőn a templomból kijött... Felséges Asszonyunk meg ösmert, mert midőn azt mondá az az úr, ki előtte ment, a szokás szerint, hogy én gróf Teleki vagyok, azt felelte ő Felsége mosolyogva, hogy ösmer engem, de nem látott német köntösben eddig, mert ez előtt magyarba jártam." Kihallgatásra a szintén Bécsben időző apjával megy: „Ő Felsége... mind kettőnkhöz igen kegyelmes volt vélem is beszéllett sokacskát; kedves atyám uram ő nagyságával is, elé hozván én ő Felségének a camerariusságom iránt való instantiát, azt felelte ő Felsége, hogy most ugyan nincsen közönséges promotio, de már azt ő Felsége ki csinálja."
Telekinek M. T.-hoz való viszonya példázza, miként jut el az erdélyi protestáns arisztokrata a bécsi udvar elismeréséhez és kegyeibe. Az erdélyi önállóság megszűnésének első nemzedéke, az uralomváltozás kortársainak többsége még szemben áll az udvarral. A második nemzedék kezd beletörődni a körülményekbe, belátja, hogy nincs más mód — ha el akar érni valamit — mint Bécs alárendeltjeként, híveként élni. És a harmadik nemzedék a Bécs-hűséget már magától értetődőnek tartja. A napló is tanúsítja, hogy Teleki László a második nemzedék példája, fia József pedig a harmadiké. Az apa alárendeli magát Bécsnek, magas rangot is kap, de még minden lépését gyanúval nézik. Viszont a fiút, aki bár következetesen védelmezi az erdélyi protestantizmus ügyeit, bizalommal veszik körül Bécsben. Helyzetét jellemzi, hogy a királynő „becsületes Teleki"-nek (der biedere Teleki) nevezte. Ő már teljességgel otthonos az udvarnál, és bizalommal néznek rá az udvari emberek. Az apa és fiú helyzetének udvarbeli eltérését Teleki László és fia is látja. Illusztrálja ezt a Teleki József házasságát és újabb bécsi utazását megörökítő naplótöredék. Teleki László tabulae praesességre pályázik (1762), s nem maga, hanem fia megy az ügy érdekében közbenjárni Bécsben.

Teleki József kitűnő diplomáciai érzékkel jár el a főhivatalokban, vezető udvari embereknél és magánál a királynőnél is. Mindenütt szívesen fogadják, kitetszik a leírásból, hogy bizalom van iránta. Apja dolgát azonban nem tudja jó mederbe terelni. 9, 10, 15, 19, 20, 24, 28, 39, 40, 42
Marie-Stein Solothurnban — Bencés kolostor. 68
Marivaux — L. Fêtes des esclaves. 178
Marlai, abbé (?) — Párizs. Clairaut-nál (l. ott) ismerkedik meg vele. 214
Marli — Helyesen: Marly. Királyi kastélyáról nevezetes és a közelében lévő erőműről, amely a versailles-i szökőkutakat táplálja. Jellemző a XVIII. századi ember technikai érdeklődésére, hogy a királyi kastélyról és a kertekről csak röviden szól Teleki, viszont az erőművel kapcsolatban minden részletről beszámol. Idevágó szavait így fejezi be: „Egy szóval nagyobb dolgokat ennél nem láttam, és bizony minden tartózkodás nélkül egynek lehet a mái csodák közé számlálni..." 196, 197, 306
Marmontel, Jean François (1723—1799) — Teleki jelen van Párizsban az Académie Française ülésén, amikor M. aranyérmet nyer Les charmes de l'étude c. tanító költeményével (1761. január 12.) A moralizáló és türelmi gondolatot hangoztató költő megnyerte Teleki tetszését: „Igen szép versek voltak, meg kell vallani, a poetáknak szépségéről." 32, 188, 305
Maros 61
Marosvásárhely 101, 180, 189, 198
Marosvásárhelyi collegium dolga. Leydenben állandó alumniumot szeretne Teleki kieszközölni egy marosvásárhelyi diák számára. Tárgyal ez ügyben Weisz (l. ott) leydeni jogászprofesszorral, majd írásban és személyesen is Schulteis (l. ott) egyetemi rektorhoz fordul. Hogy milyen eredménnyel járt el, feljegyzéseiből nem derül ki. 148, 151, 152
Marshal — Helyesen: Marxchall, Joh. Karl. Joseph. von. 1746-tól helyettes, 1754-től valóságos követe Ausztriának Bázelben. Közben Párizsban is volt követ. Teleki sokat járt nála bázeli tartózkodása idején. Tarokkoznak is együtt. 20, 63, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 94, 96, 98, 100, 104, 108, 110, 111, 129, 224, 225, 282
Martigni (?) — Párizs. Államtanácsos. 160
Martines, Jean-Louis de-. (1712—1784) — Leyden. Holland szolgálatban álló, svájci származású tiszt. Vonzódik Telekihez, ő hozza össze Voissinnel. 144, 151, 154, 159, 160, 163
Másik Diárium, Teleki naplójában többször találunk ilyen utalásokat: „többet írtam erről a más Diariumomban". — „melyről a másik Diariumomban bővebben" Életének, működésének és eddig kéziratban volt naplójának tanulmányozói, hogyha utaltak e diáriumra, sajnálkozva jegyezték meg, hogy elveszett, vagy valahol Erdélyben lappang. A sajnálkozó megjegyzés annál jogosultabb, mert pl. ilyen utalást találunk a naplóban olvasható szűkszavú leírás után, amelyet a Voltaire-nél tett látogatás után vetett papírra: „bővebben írtam róla a másik Diáriumban". A jelzett felfogásból eltérően mi arra a megállapításra jutottunk, hogy a *Másik Diarium* nem veszett el, hanem az a töredék az, amelyet függelékben közlünk. Feltételezésünket a következőkkel támaszthatjuk alá: A naplónak *(Idegen országon való utazásomban történt dolgaimnak napról-napra való feljedgyzése)* 1759. július 20-i dátum alatt Urlsperger (l. ott) augsburgi lelkésszel való megismerkedéséről mindössze három sort írt. Utána ez áll: „többet írtam erről a más Diariumban." A függelékben közölt útinapló-töredékben valóban egy egész oldalt olvashatunk Urlsperger augsburgi lelkészről. A közreadott teljes naplóban — még egy példára utalva — 1759. június 22-i dátum alatt ugyancsak négy sort olvashatunk az augsburgi Szent Anna-templomról, valamint az augsburgi szegények házáról. A négy sor után ez áll: „melyről a másik Diariumomban bővebben". Itt hasonló esettel találjuk szemben magunkat, mint az imént; az útinapló-töredékben egy oldalnál terjedelmesebb leírást olvashatunk a jelzett témáról. Az útinapló-töredék azonban

három oldallal ezután megszakad, s a Voltaire-látogatás, amelynek röviddel ezután kellene következni, részletes leírásban ismeretlen marad előttünk.

Egyetlen kérdés marad ezután még tisztázatlan. Vajon miért vezetett Teleki útinaplót külföldi útja során? A közreadott teljes napló és az útinapló-töredék összevetése erre a kérdésre is feleletet ad. Az összehasonlítás alapján megállapítható, hogy az *Idegen országon való utazásomban történt dolgaimnak napról-napra való feljedgyzése* cím alatt írott naplót csupán vázlatnak szánta, s az lehetett a terve, hogy szabad idejében a vázlatot átdolgozza és kibővíti az igen sok esetben csak adatszerű tényeket megörökítő feljegyzések papírra vetése után. Kezdetben el is végezte a kibővítés és átdolgozás munkáját, de később nem jutott erre idő és — bizonyosan állíthatjuk — a *Másik Diariumot* nem is folytatta tovább. Erre enged következtetni, hogy a *Másik Diariumra* való utalás nem egészen két hónapi külföldi tartózkodása után szerepelt a teljes naplóban utoljára, s legfőképpen azt, hogy ettől kezdve, legalábbis a fontosabb megfigyeléseit, találkozásait nevezetesebb személyiségekkel már részletesen leírja.

Mashe — Helység Amsterdam közelében. Woed (l. ott) kertjét nézi meg itt Teleki: „Nem olyan pompás, mert statuak nem igen vagynak benne, de csak ugyan igen szép." 134, 153, 294

Maskirchen 266

Mastricht 153

Mátkám — L. Roth Johanna 243, 244, 246, 248, 249, 250, 252, 254

Matolai János — Bécsi ágens. Teleki sokat levelez vele „camerariussága" ügyében. 63, 71, 73, 79, 80, 87, 89, 90, 92, 94, 99, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 125, 128, 131, 135, 159, 167, 180, 246, 247, 248, 251, 252, 253, 254, 258, 277, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 294, 300, 301

Matolai Charlotta — Bécs. Az előbbi leánya. Teleki bálba viszi. 248

Matthieu — Frankfurt. Francia ref. lelkész. 121

Matyus, József — Magyar orvos. L. *Thorotzkai Zsigmondné* 74, 288

Mátyás, a szolgám. — L. *Müller Mátyás*. 207, 229, 269, 277, 291, 292, 293, 296, 297, 301, 305, 306, 307, 308, 309

Maupertius, Jean Moreau de (1698—1759) — Francia fizikus és matematikus. A föld lapultságát bizonyító lappföldi fokmérés vezetője (1736). A legkisebb hatás elvének felfedezője. Nagy Frigyes meghívására 1740-ben Berlinbe költözik, s 1746-ban a Berlini Tudományos Akadémia elnöke lett. 1756-tól betegségére való tekintettel szabadságolták. Bernoulli János (l. ott) benső barátja. Az ő házában hal meg (1759. július 27-én), Teleki Bázelbe érkezésének második napján. Solothurnban temették el. 23, 56, 108, 119, 163

Mauritius (Maurice Antoine) — (1716—1795). Genf. Teológia professzor. 59

Maximilianus — Bajor választófejedelem (1662—1726). Részt vett Bécs felmentésében (1683), és ott van Buda visszafoglalásánál (1686). Legyőzte a törököt a második mohácsi csatában (1687), és 1688-ban ugyancsak részt vett Belgrád visszafoglalásában. A spanyol örökösödési háborúban a franciákkal szövetkezett, elvesztette országát (1704) és csak 1714-ben kapta vissza. M. nagyapja volt Teleki kortársának, a müncheni electornak. Az elector Münchenhez másfél órányira, Schwetzheimben lévő mulatóházában „le vannak festve — nak... ifjú korában Magyar-Országon viselt nevezetesebb dolgai" 232

Meapou — Helyesen: Maupeou. A párizsi parlament „fő praesidense" 1766-ban ő buktatta meg Choiseul (l. ott) minisztert. 162

Mechanikus — Párizs. Amputált katonáknak műkart készít. 167

Medica Facultas — A bázeli egyetemen. 108

Medici Mária — IV. Henrik francia király felesége, Rubens (l. ott) Medici ciklusával kapcsolatban említi Teleki. 29, 174

Medve — Kölni fogadó. 122

Medve — Langenbrucki fogadó. 62, 273
Meinerzhayen — Kölni bankár. 123, 127
Melcki benediktinusok klastroma 259
Menagerie — Versailles-ban. 216, 308
Mengen — Város Ulm közelében. 226, 271
Mennoniták. A reformáció korában Hollandiában keletkezett vallási közösség. Egyedül a felnőttek keresztelését ismerik el, tiltják az esküt, a szórakozást és a katonáskodást. Nevük Simone Mennonra, a közösség alapítójára (1559) megy vissza. 133, 194
Mennoniták kertje — Utrecht. 133, 153, 294
Mercure Galant — Bourschwelt komédiája. 172
Merian, Johann (1696—1762). Bázel. Vezető polgári személyiség. 65, 103
Merian, Joh. Rud. (1690—1766) — Bázel. Vezető polgári személyiség. 102
Merian, Sámuel (1685—1760) — Bázel. Az előző testvére. 1731-től polgármester. 102, 106
Messe Rouge — (Vörös mise). Párizs. A parlament megnyitásakor a Palais Marchand-ban tartották. Nevét a parlamenti tagok vörös öltözékéről nyerte. 161
Mester emberek — Gouda, „pipa készítő — — —." 153
Meuron — Bázelből ismeri Teleki. Neuchatelből kap tőle levelet. 89
Meudon — Helység Párizs közelében. 200, 217, 306
Meskirchen — Helység Singen és Ulm között. 56, 226, 271
Meyer, Johann Wilchelm. A schaffhauseni protestánsok vezető lelkésze, decanus. 56, 71, 91, 226, 277, 309
Meyer — Meinerzhayen kölni bankár íródeákja. 123
Michéli du Cré (helyesen: Crest), Jacqu. Barh. (1690—1766) — Genf. Matematikus és fizikus. A thermométer modernizálója. „Bernoulli Dániel uram ajándékozott nékem egy magától du Cré uramtól csinált thermometrumot." 108
le Mierre — Drámaíró 184
Mignard, francia festőcsalád. — *Nicolas* M. (1606—1668). *Pierre* M. (1610—1695). — St. Cloud-ban, az orléansi herceg kastélyában lát Teleki — képeket. 30, 199
Mikes Antal (?) gróf. 251
Minerva — 104
Misani, Misanis — L. *Mysanis* 66, 68, 80, 81, 84, 85, 101, 110, 111, 113
Misantrop — L. Molière 93
Mise — Éjféli mise. Párizsban, karácsonykor. 181
Mitromanie (helyesen: *Métromanie*). Piron (l. ott) színdarabja. Párizsban látja. 180
Moe Echenbroit — L. Musschenbroek 138
Moerdich — (helyesen: *Moerdijk*). Falu Antwerpen közelében. 154
Moguntis (Mainz). 120, 121, 290
Moeurs du temps. — L. *Saurin.* 182, 184, 188, 305
Molière, Jean Baptiste Poquelin (1622—1673). Az Avare-t, az Alcestes-t, valamint a Misantrope-ot Bázelben ismeri meg Teleki. A szerepeket személyekre kiosztva olvassák fel Wolleb-Rhyner (l. ott) szalonjában. Az École des Maris-t, a Tartuffe-öt és az Avare-t a Comédie Française előadásában nézi meg Párizsban. 20, 30, 92, 160, 168, 175
Monachium (München) 215, 226, 228, 229, 232
Mons — Város „Frantzia Niederland"-ban. Flamandul: *Bergen* „A nagy templom és a St. Wertruda temploma megérdemlik a nézést." 158
Monté de la Pieté — Nancyi fogadó. 220
Montag — Regensburgi könyvkereskedő. „. . . .ettől el hoztam a cathalogussát, a mely holnaponként, vagy hetenként szokott ki jönni." 263, 270
Montéclair — L. *Jefte.* 195, 205
Montduglas — L. *Montucla. 32, 161*
Montmorency — Helység Párizs közelében. Itt látogatja meg Teleki Rousseau-t. 34, 35, 36, 212, 213, 308
Montmorency herceg mauzóleuma 172

Montreal — Kanadai város, 148
Montucla (Szövegbeli változatai: Montduglas, Montuclas), Jean-Étienne (1725—1799) — Francia matematikus. 1758-ban hatalmas matematikatörténeti műve jelent meg: a Histoire des Mathematiques. Teleki Párizsban, Clairaut-nál (l. ott) ismerkedik meg vele. Felajánlja Telekinek a fenti mű sajátkezűleg javított példányát. 200, 207, 308
Morat — Helység Bern közelében. 1476-ban itt szenvedtek vereséget a svájciaktól a burgundok. M. szomszédságában kápolna áll, ahol a megvert burgundok „csontjok máig is egy rakásban összve gyűjtve, és bé zárva tartatik" 57, 60, 272
Moschenbroek — L. *Musschenbroek*. 139, 140
Mosel — Koblenznél ömlik a Rajnába. 122
Mosony 268
Moudon — Város Bern és Lausanne között. 58, 60, 272, 273
Mösel (?) Rastatt — A Baden-Durlachi őrgróf udvari tanácsosa. 112, 115
Mumpf 225, 309
Musschenbroek, Pieter van (1694—1761) — Leyden. Szövegbeli változatai: Moe Schenbroek, Moschenbroek. Híres holland fizikus. Kísérleti fizikai óráira járt Teleki. 24, 139, 140
Musicája — La Popliniere (l. ott) — Párizs. 211, 215
Musikája — Rousseau Devin du Village c. darabjának. 170
Musicalische Academie-ben — Bécs 253, 254
Musikáló óra — Az amszterdami tanácsházon. 127
Musicas Academia — A mannheimi udvarban. 118
Musikás Capellája — A mannheimi „elektornak a — igen válogatott" 119
Musikások. — Egy bázeli lakodalomban. 80
Musikások. — Egy párizsi bálban. 169
Musicum Collegium. — Bázel. 64, 276
Musicum collegiumot tartottunk — Bázel. Teleki lakásán. 74, 78, 81
Musikó (Bordélyház.) — Amszterdam. 132, 293
Mussita, Decius — Paduai származású. Teleki olasz nyelvmestere Bázelben. 79
Muszkaország 163
Muszka császár 248
Muszkák győzelme a poroszok felett — (1759. augusztus 14.) 63
Muttentz — Falu Bázel közelében. 85, 282
Müller Mátyás — Teleki kísérője a külföldi úton. Hasonló nevű fia pedig inasa. 15, 53, 54, 55, 56, 62, 64, 72, 74, 81, 92, 99, 115, 120, 125, 128, 131, 136, 138, 147, 158, 160, 226, 256, 259, 268, 269, 270, 271, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 295, 296, 298, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310
Müller — Református lelkész a regensburgi birodalmi gyűlés holland követe mellett. A Regensburgon átutazó, hazafelé tartó magyar diákoknak gyakran volt segítségére könyvek „általtételében" 55, 57, 260, 263, 272
Müller és Müllerné — Lipcsei kereskedő házaspár Bázelben. „Lipsiából ezen a nyáron [1759] jöttek el... meg unták volt kétség kívül a lipsiai háborús világot." 82, 109
Müllerné asszony — Bázeli özvegy. Wolleb-Rhynernél (l. ott) ismerkedtek meg vele. Vele és a házigazda Dóra lányával gyakran megy Teleki színházba, hangversenyre. 83, 88, 93, 97, 102
Mühl — L. Mühlhausen. 105, 287
Mühlhausen — Svájci város. 102
Mühner — Bázeli professzor. 69
München — L. Monachium. 39, 232
Münster templom — Bern 57, 272
Münster, vagy Cathedrale templom — Bázel. 64, 99, 103
Münster templom — Ulm. 55, 266
Münster templom — Schaffhausen. 56, 267
Münster templom — Strasbourg. 113

Müntzer-Platz — Bázel. 100
Mysanis (Szövegbeli változatai: Misani, Misanis, Myzanis), Gaudenz von. — Bázelben diák. Graubündeni származású. Teleki szűkebb köréhez tartozott. 66, 68, 80, 81, 84, 85, 101, 110, 111, 113

N

Nagy Canalis — Versailles. 198
Nagy Frigyes — L. *Prussiai király.*
Nagy Hüninga — Bázel mellett. 84, 100, 282
Nagy István (?) 65, 70, 97, 104, 233, 251, 252, 253, 254, 255, 269, 275, 277, 285, 286
Nagy Sámuel — Bázelben teológiát tanul, később a hazai református egyházak ágense Bécsben. 67, 68, 78, 91, 94, 106, 110, 134, 136, 137, 288, 289
Nagy Szarvas — Sanis-i fogadó. 158
Nagy templom — Debrecen, 244
Nalátzi Károly (?) 70, 134, 167, 276, 300, 301
Nancy — Lotharingia fővárosa. Stanislaus (l. ott) lengyel király székhelye. 38, 108, 219, 220, 309
Nanette — Ismeretlen szerző könnyű fajsúlyú zenés színdarabja. 179
Naturalisták ellen való munkám — L. *Esprits-Forts.* 110
Nápoly — Neapolis. 155
Neilson. — Híres augsburgi képmetsző. 55, 265
Nemeitz 285
Németh Comoediában — Augsburg. 228
Német ispotály — Strasbourg. 114
Németország 15, 45, 46, 119, 131, 177, 200, 232, 266
Neptunus tója — Versailles-ban. 198, 199
Nerstein — Rajna-menti bortermőhely. Oppenheim közelében. 120
Nesemann — L. *Nezmann.*
Neszmély — Község Komárom megyében. 53, 268
Neu-Breysach — Helység a Rajna mentén, Bázel és Strasbourg között. Breysachhal szemben. 113
Neuburg — Bázeltől hajón négy órányira, Strasbourg irányában. 113
Neuchatel — Szövegbeli változata: *Neuschatel.* 89, 93
Neuperg gróf (?) — Bécs. 248
Newton, Isaac (1642—1727) 164, 214
Newtonianum 108
Nezman (helyesen: Nesmann), Johann Peter (1720—1802) — Bázelben diák. A Magdeburg melletti Bahrendorfból származik. Sprecher (l. ott) nevelője. Teleki szűkebb köréhez tartozott neveltjével együtt. Később ismert pedagógus lesz. 65, 74, 76, 77, 78, 80, 82, 84, 85, 86, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 109, 110, 111, 113, 120, 128, 134, 137, 138, 282, 284, 285, 286, 288, 291, 296
Niederland 54, 157
Nimeya, Nimmeya 112, 128, 135
Nimfenburg — A müncheni elector mulatóhelye. 230
Nimwega, Niemwegen — Az első holland város, amelyet Teleki útba ejt. 23, 124, 290
Noce Chinoise — Könnyűfajsúlyú színdarab, a párizsi olasz színházban látja Teleki 177, 179
Nógrád 246
Nollet, Jean Antoine (1700—1770) — Párizs. A fizika professzora, Az Akadémia tagja. Experimentális fizikai óráit igen sokan látogatják, nemcsak diákok, hanem párizsi

előkelők és polgárok is. Valóságos divat ezeket az előadásokat látogatni. Teleki ezt jegyzi fel N-ról: „Francklin-nak (l. ott) kicsiny vetélkedő társának tartják." 170, 176
Normandia 190
Notre-Dame — Párizs. „Église de — —." 29, 167
Notre Dame du Val De Grace temploma — Párizs. 29, 179, 304
Notre Dame — Reims. 218
Nouvelle école des Maris — Vígjáték, a párizsi olasz színházban látja. 206
Novellát olvastam, (Novellákat olvastam. Novellákat lehet olvasni.) A „nouvella" („novelle") újságot jelent. Párizsban a Tuillerie „egyik oldalában egy ház van, ahol minden féle novellákat lehet olvasni, egy sout- fizet az ember egyért" Teleki gyakran megfordul itt párizsi tartózkodása idején; a hétéves háború alatt rendkívülien foglalkoztatják az európai hírek, események. 160, 161, 164, 173, 176, 177, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307
Noyon — Calvin szülőhelye. 158
Numismák — A bázeli egyetem jubileumára kiadott. — 101
Nürenberg — (Nürnberg) 265
Nyomdász — L. *Typographus*. 16

O

Ochs-Brenner, Joseph (1727—1796) — Bázeli kereskedő és bankár. A híres bécsi udvari bankárnak, Peter Ochs-Zollmann-nak testvére. 87, 88, 90, 94, 225, 283
Oissi, Madame d' — A „contesse de la Marche" udvarhölgye. Párizs. 202
Olasz comoedia — Párizs. (Olasz színház, Olasz theatrum, Théatre Italien). Egykorú olasz írók darabjai kerültek itt színre, kétnyelvű, olasz-francia operettszerű darabok. A színház ekkori vezetője Goldoni (l. ott) volt. A könnyű szórakozásra vágyó közönség nagy örömmel járt ide, de annál kevesebb gyönyörűséget talált az előadásokban Teleki. A darabok sikamlóssága idegen volt tőle; az olasz muzsikáért keresi a színnázat. A darabokról egyenként is lekicsinylően nyilatkozik. Ízlését jellemzi, hogy az Isle des Fous c. vígjátékot (Goldoni műve) megdicséri. 177, 179, 180, 187, 205, 206
Olasz Marionetta — Párizs 203
Olaszország 45, 60, 141, 207, 257
Opera Leyden (hollandus Opera) 146
Opera — Párizs. A francia főváros színházi életének középpontja. Az előkelőknek állandó páholyuk van az Operában. A tökéletes balett és a fényes díszletek elkápráztatják a látogatókat. Teleki sokat jár ide. Rajong a zenéért, de a francia éneklésről rossz a véleménye. Ahányszor szóba kerül a francia éneklés, következetesen Rousseau becsmérlő szavait idézi. (l. még *Rousseau*.) 30, 163, 194, 195
Opera Bál — Párizs. 169, 194
Opera Comique — München. 230
Opera Comique — Párizs. 1765-ben egyesül az olasz színházzal. Teleki az Opera Comique-ban mindössze két darabot látott: Monsignytől a Le jardinier et son seigneurt és a Cadi dupét. Az utóbbinak Gluck szerezte a zenéjét. 194, 208, 214, 306, 307
Opera Flamand — Hágában, majd utóbb Leydenben hallgatja előadását. 146
Opera Ház — Mannheim. 118
Oppenheim 120
Orangeria — Rastatt. 117
Orczy Lőrinc (1718—1789) — Az író. 244, 245
Orléansi herceg — A francia király legközelebbi rokona. 180
Orimond, Orimondné. L. *Arimond, d'* —, *Arimond, d'*-né. 75, 78, 84, 97
Osmen — Űrmérték. „Egy fuder teszen 24 osment, egy osmen teszen 24 mászt, 1 mász valamivel talán többecske, mint a miénk." 114
Ossegi Clastrom — 1759-ben — Csehországban — a porosz seregek feldúlták. 86

Osterwald, Jean Rodolphe (1687—1763) — A bázeli francia templomban lelkész 1710-től 1759-ig. 65
Ostewald — Müncheni matematikus. 231
Ő felsége — L. Mária Terézia. 86, 87, 90, 192, 231, 235, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257
Ő Felsége dicséretire írott rövid munkám. L. *Felséges Asszonyunk dicséretirül*. 76
Örs — Tarnaörs. Község Heves megyében. 244
Öcséim, öcsémék — L. *Teleki Ádám, Teleki Sámuel*. 92, 98, 100, 110, 121

P

Page — Francia szó: apród. 119
Palais d'Orléans — „. . . melyet külömben Luxembourg-nak neveznek." 172
Palais Marchand — Párizs. A parlament ülésének színhelye. 161, 179, 195, 304
Palais Royale — Az orléans-i herceg palotája ekkor. Párizs legelőkelőbb főúri szalonja. L. még *Duc d'Orléans*. 170
Pálffi Leopold (1716—1773) — 1760-tól tábornagy, 1763-tól Magyarország hadi főparancsnoka 234
Pálfi János (1664—1761) — 1741-ben palatinus. 110, 192, 234, 247
Pálfi Károly (1697—1774) — Tábornok. 94, 104, 105, 157, 159, 285, 286
Pallissot 305
Palm gróf bibliothécája — Regensburg. „Meg jártam bibliothecáját is. Különös embernek ehhez hasonlót nem csak én, de talán mások sem sokan, s nem sokat láttak. 11 jókora szobák teli vannak könyvvel, s amint hallom, meg is lehet engedni már száz ezer tallérában vagyon, s most is pedig mindennap nő." 55, 262
Pallard, Jean-Jacques (1701—1776) — Genfi kereskedő. A leggazdagabb itteni polgárok egyike. Korábban ékszerész volt Drezdában és Bécsben. P az egyik kísérője Telekinek Voltaire-hez. 16, 17, 58, 59, 273
Pantalon — Hangszer. Homburt (l. ott) játszik rajta Bázelben. Ugyanezen a hangszeren hall majd játszani Karlsruhéban a herceg hangversenyén. 100, 116
Pantalon cru valet — Könnyű fajsúlyú bohózat, a párizsi olasz színházban látja Teleki. 181
Pantomimisch játék 104, 203
Paraszt-emberek — Bajorországban. 260, 263
Parchér — Párizsi mechanikus. 184
Parcieux (?) — Párizs. A Tudományos Akadémián tart előadást. 167
Páris — 1760. november 4-én érkezik meg, és 1761. március 13-án távozik Teleki. Eredetileg úgy tervezte, hogy januárig marad a francia fővárosban, de mivel az apja által jelzett költség megérkezése késik, két és fél hónappal meghosszabbodik itttartózkodása. Ideutazását éppolyan tervszerűen készíti elő, mint amikor más városokba készül. Ajánlólevelek vannak a zsebében (Condamine-hez, Buffonhoz Clairaut-hoz stb.), s már előzetesen tanulmányozza a várost, útikönyveket, térképeket néz át. Míg Bázelben rendszeresen járt az egyetemi előadásokra, itt inkább a tapasztalatok és élmények gyűjtése lebeg szemei előtt. Útja korábbi szakaszainak tapasztalatai nyomán, Párizsban még fokozottabban érdekli minden, amit a XVIII. századi műveltség megnyit előtte; a humanisztikus tudományok mellett a fejlődő ipar, a technikai haladás és a gazdasági viszonyok ugyanúgy foglalkoztatják, mint a katonaság, s az egykorú Franciaország minden rangú és rendű emberének az élete. Kedves tartózkodási helye a Tuilleriák kertje; „kétség nélkül egy az európai legszebb kertek közül". Ha nem is végez rendszeres tanulmányokat, Párizsban is keresi a tudósokkal a kapcsolatot. Jár az Akadémia üléseire,megnézi a város templomait, a kastélyokat, képtárakat. Érintkezik a társadalmi és a politikai élet vezető személyiségeivel, kezdve a követektől a legfelsőbb szinten helyet foglalókig. Többször megfordul

Versailles-ben, XV. Lajos színe előtt. Vendége a királyi család tagjainak, valamint a királyi Maitresse-nek, Pompadour asszonynak. Jár színházba, operába, hangversenyekre. Legnagyobb élményekben azonban a szellemi előkelőkkel való találkozásai részesítik. Találkozik mindazokkal, akik a század közepén a francia műveltség legnagyobb alkotásait hozzák létre. Párizsi időzése alatt rándul ki Rousseau-hoz Montmorency-ban. A fiatalember párizsi tartózkodásakor mutatkozik meg legteljesebb vonásokkal konzervatív egyénisége. A „párizsi elfajult feslett élet"-tel kapcsolatban gyakran nyílik alkalma, hogy kifejezésre juttassa a maga szigorú, puritán vallásos alapokon nyugvó felfogását. Egyszer utcai nő szólítja meg, s ez alkalmul szolgál T.-nek, hogy „Párizsba mulatozó ifjak-"ról szóljon. Ezek az ifjak „az ilyen cselekedetnek erkölcsi rútságával semmit sem gondolván, annak utánna a büntetést csak ugyan erőssen, de későn érzik..." Ezek a szavak és a naplónak a párizsi erkölcsökkel kapcsolatos megjegyzései Bethlen Miklós Önéletírásának lapjait idézik emlékezetünkbe. 17, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 81, 99, 108, 140, 151, 158, 160, 165, 168, 169, 170, 172, 173, 177, 183, 184, 186, 189, 192, 211, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 224, 230, 233, 235, 255, 300, 302, 306, 312

Párisi elfajult, feslett élet, 176

Párisi templomok 167, 179

Párisi tudósok 248

Parlamentum házában — Párizs. Az ülés leírása. 195, 196

Parókásom. — A kor divatjával együtt járó parókaviselés mindennapos gonddal járt. „...templomban reggel nem voltam, hanem délután, mert a parókásom elkésett..." — Olvassuk a naplóban, ahol hosszabb ideig tartózkodik Teleki állandó parókást tart, akit havonként fizet. 66, 131, 144, 269, 270, 271, 280, 286, 288, 296, 297, 300

Partemstein báró (?) — Bécs. 247, 249, 250, 253, 254

Parusa gróf (?) — München. 232

Passau 16, 54, 259, 260, 270

Passaui püspök — „...ki egyszersmind mindenkor imperiális herceg is." 259

Passaui püspök erdeje 54, 260

Passavan (helyesen: *Passavant*), Burckhardt, Johann Heinrich (1711—1792) — Selyemfestő, a bázeli tanács tagja. 90, 112, 283

Passavan leányok — Az előbbi leányai. Járnak Wolleb-Rhyner (l. ott) összejöveteleire. Teleki színházba is elviszi őket. 88, 104, 111

Pastor fide — L. *Guarini*. 149, 285

Payerne — Kisváros Bern közelében. 57, 272

Pécel — Község Pest megyében, a XVIII. sz. elejétől Ráday Pál birtoka. 67, 82, 92, 109, 165, 245, 276, 280, 283

Herr von Peitsch — Udvari ember Rastattban. 116

Pére de Famille — Diderot komédiája. 31, 204

Pelletier — A Bois de Boulogne-ban lévő Madrid (l. ott) kastély tulajdonosa. 199

Pensées Philosophiques — *Diderot*. 33, 204

Pension lévők — Thurneysen (l. ott) bázeli penziójában étkező diákok: Teleki József, Sprecher, Planta, Salis, Mysanis, Zoya és Nesemann. Teleki szűkebb baráti köre Bázelben. 70

Pér — Község Győr közelében. 244

Persák templom — Amszterdam. 132

Perslin — Postaállomás Bécs közelében. 54, 258, 270

Perou (Peru) 163

Pest 55, 63, 67, 73, 82, 84, 89, 91, 94, 95, 97, 107, 140, 184, 236, 239, 240, 241, 245, 246, 254, 255, 276, 277, 279, 280, 283, 285, 287

Peterburgum — Pétervár 100

Péter piatza, (Peterplatz) — Bázel, Teleki mindennapi sétálóhelye. 72, 108

Péter temploma — Bázel. 76

Petite Venise — Versailles-ban. 217
Pfaltz — Vár a Rajna egyik szigetén Koblenz közelében. 109, 122
Pfeil báró (?) — Augsburg. 228, 232, 310
Phaedrus meséi 198
Philadelphia 176
Philippus Comes de Vertus sírja — Párizs. Az Église des Celestinsben. 172
Phisica experimentalis előadása Musschenbroek (l. ott) professzornak a leydeni egyetemen. 139
Phisicum Collegium — Bernoulli Dánielnél (l. ott) Bázelben. 64, 65, 66, 69
Picardie 190
Picout (helyesen: Picaut), Jean Michel — Francia festő és restaurátor. 174
Picinelli — Olasz énekesnő, Conti herceg (l. ott) házi hangversenyén szerepel. Párizs. 195
Pictetus (Pictet), Jean François (1699—1779) — Genfi lelkész, könyvtárnok, 58, 59
Pièce des Svisses — Versailles-ban. 198
Piller, Párizs. Starhemberg (l. ott) követségi titkára. 205, 208
Pindér báró (?) — Bécs. 247
Pintér Mihály — A Teleki család gyömrői tiszttartója. 165, 189, 245, 248, 249, 251
Pipa csináló — Goudában. 153
Piron, Alexis (1689—1773) — Francia költő és színműíró.— Szellemes, gyakran szabadszájú műveket írt, színpadon nagy sikere volt Métromanie c. vígjátékának. Teleki Párizsban látja. (Szövegben: Mitromanie.) 180
Place de Vendôme — Párizs. „...az én ítéletem szerint Párisnak a legszebb közönséges helye." 38, 169, 219
Place de Victoires — Párizs. 160
Place Royale — Párizs. Ma: Place des Vosges. 168, 169
Planta, Peter-Conradin von (1742—1822) — Wildenbergi ifjú. Bázelben diák. Teleki szűkebb köréhez tartozik. 62, 63, 65, 66, 68, 70, 74, 75, 78, 80, 84, 85, 90, 91, 92, 94, 95, 98, 101, 110, 111, 113, 137, 278, 285
Place de Louis XV — 306
Placardi 289
Plautus, Titus Maccius — I. e. 250—184. Római vígjátékíró. 92, 284
Podmaniczkiék — Házuknál, Aszódon kéri meg Teleki atyja, László, Roth Johanna (l. ott) kezét fia számára. 241, 245
Podmaniczki Erzsébet — A fent említett család leánya. 241
Pomeránia 238
Pompadour, Madame de (1721—1764) — Teleki hosszabban ír róla naplójában, nála tett látogatása kapcsán. Többek között megjegyzi: „Maga is fennállott, s az ambassadeurök is." Egykorúak tanúsága szerint Pompadour fogadószobájában csupán egyetlen szék volt, mégpedig a maga számára. Ha a király meglátogatta, behozatott még egyet. Vendégeit különben ülve fogadta, állva csak azokat, akiket ki akart tüntetni. 28, 30, 166, 185, 197, 200
Pompignan, J. J. Marquis de (1709—1784) — Francia költő és író, 1760-tól az Akadémia tagja. 108
Pomponius Mela 145
Pondicheri 177
Pongrátz Boldizsár (1731—1790) — Ügyvéd, majd Pesten a hétszemélyes Táblán ügyész. Az 1790—92-i országgyűlésen Pest megye követe. Tevékeny részt vesz a protestánsok küzdelmeiben. Teleki László (l. ott) magyarországi birtokainak procuratora. Teleki külföldi tartózkodása alatt sokat levelez vele; ő mutatja be Telekit Roth Johannának, s ugyancsak ő a fiatalember szerelmi postása, közvetíti a Teleki menyasszonyának küldött leveleket. 63, 67, 68, 70, 73, 77, 82, 84, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 107, 111, 135, 140, 169, 184, 207, 235, 239, 242, 252, 254, 255, 274, 276, 277, 279, 280, 283, 284, 285, 286, 287, 294, 296

Pont gróf — Az orléans-i herceg első lovagja. Párizs. 180
Poplinière, de la — Helyesen: Popelinière. Párizs. Az egykorú pénzarisztokraták leggazdagabbja. 27, 211, 215
Porcellaine Garnitura-t keres Amszterdamban édesanyja megbízásából. 144
Poroszló — Község Heves megyében. 244
Poroszország — L. *Borussia*, Prussia. 124
Porto, Marquis de — Hága. Stockholmban volt spanyol követ, Reisach (l. ott) veje. 146, 165
Posch (?) — Bécs. 254
Pot de Vin — Párizsi üvegcsináló mester. 202
Pozsony — 97, 104, 251, 254
Posta út — Erdélyben. 243
Posta kocsi ára — Ausztriában. 270
Posta kocsi ára — Bajorországban. 272
Postát — (Postakocsit) „óránként fizetik" Poroszországban, „nem úgy, mint az egyéb Német Országi postákon." 124
Postillion 218, 229, 292, 294, 309
Posztatzki gróf — Mária Terézia követe Münchenben. 215, 229, 230, 231, 232, 310
Praetendue — Helyesen: Prétendu. Ifjú Riccoboni (l. ott) vígjátéka. Teleki a párizsi olasz színházban látja. 159, 177, 178
Prater — Bécs. 234
Precaria (?) — Fizikus. 225
Preising — L. *Preysing*. 230
Preysing gróf — Szövegbeli változata: Preising. A müncheni választófejedelem udvari főminisztere. 230
Previl (helyesen: Préville), Pierre Louis (1721—1799) — Párizsi komikus színész. 172
Prion 58
Probst — Amszterdami bankár. 127, 133
Protestáns Cantonok — Svájc. 267
Protestáns fejedelmek Németországban. 119
(Protestánsok). Szövegben gyakran így: velünk egyet értő emberek. Franciaországban. — L. még: *Eretnekek*. 160
Promenade — Frankfurt 120
Prugg 53, 268
Prussiai hadak 86
Prussiai király — Nagy Figyes. Telekinek és kortársainak mindennapi témája Nagy Frigyes személye. A hétéves háborúban aratott győzelmei és vereségei mindenkit foglalkoztatnak. Telekit azonban foglalkoztatja a tudomány- és művészetpártoló Nagy Frigyes személye is, 11, 15, 76, 77, 86, 124, 146, 191, 256
Prussiai Király képe — Rousseau-nál Montmorencyban. A kép „alján a rámájára volt ragasztva egy kis papiros, azon volt két frantzia vers, mely igen mérges volt a prussiai Király ellen" 36, 212
Prussiai Király levele, d'Alembert-hez a háborúról és ellenségeiről. 200
Prussiai Király verseit — Bázelben megvásárolja Teleki 95
Prussusok 94, 196
Prussusok elleni sikere Beck generálisnak (l. ott) 94
Pucelle d'Orléans — Jeanne d'Arc 158
Puente, Marquis de la — Alhadnagy, Teleki Sankt Pöltenben szekerére veszi. 54, 270
Puente, Marquise del Fuerte 165
Purifikáció Innepe — Február 2. 194
Püspöki Palatium — Strasbourg, 113
Püspöki Residentia — Vormatia (Worsm). 120

R

Racine, Jean (1639—1699) — Plaideurs c. darabját a frankfurti francia színházban, a Mithridatest és a Bérénice-t Párizsban látja Teleki. 23, 30, 121, 188
Radamiste (helyesen: Rhadamiste) et Zénobie — A tragédiát a mannheimi elector udvari színházában látja. Crébillon (l. ott) műve. 23, 118
Radnai Feredő — Radna = Máriaradna. Arad megye. 243
Ráday Gedeon (1713—1792) — Teleki édesanyjának testvére. A nagyműveltségű tudós, költő és bibliofil már a gyermekifjú Telekire nagy hatással volt. Francia könyveket küld néki, amelyek az ifjú fejlődését — Bod Péter mellett — legdöntőbben befolyásolják. Telekinek a francia műveltség iránti érdeklődése kétségtelenül Ráday Gedeon hatásában is keresendő. Ráday fia volt R. Pálnak, II. Rákóczi Ferenc kancellárjának, aki maga is a fejedelem franciás jellegű udvarának atmoszférájával volt áthatva. Hogy a gyermekifjúhoz milyen könyvek jutottak el a péceli R. könyvtárból, erre nézve van néhány adatunk. 1753-ban megkapja R.-től a „Bilder Saal"-t, a „Tabulae Sinuum et tangentium"-ot, Wolff négykötetes matematikáját, Stapfert egyháztörténetét, Jurrentinus Historia Ecclesiastica Compendiumát, Brukker Historiáját és Rollin művét, a Traité des Etudes köteteit. Ez utóbbi munka fennköltt erkölcsi érzése és lelkesedése a klasszikus műveltség iránt, valamint a francia nyelvnek és irodalomnak benne megnyilatkozó szeretete Teleki ifjúságának döntő olvasmánya volt. Rollin útmutatást is adhatott számára a francia irodalom néhány megelőző korszakbeli nagyjának (Racine, Boileau, Bossuet, Descartes, Nicole, Pascal) megismerésére.
Teleki külföldi tartózkodása idején levelez nagybátyjával. Bizonyára könyveket is vásárolt számára. (A naplóban egy helyt nyoma is van ennek.) A magyar történelemmel foglalkozó francia tudósnak, Bougainville-nek (l. ott) R.-t ajánlja Teleki, arra az esetre, ha a magyar történelem kérdéseiről levelezni óhajt valakivel. 11, 44, 46, 49, 54, 67, 68, 78, 82, 91, 94, 106, 109, 110, 112, 128, 136, 165, 191, 201, 272, 276, 279, 280, 283, 284, 287, 288, 295
Ráday Gedeonné 245
Raederer — Párizsi bankár. 159, 160
Raillard — Jeremias (1717—1772). A retorika professzora Bázelben Bernoulli Miklós (l. ott) halálával megüresedett „juris feudalis" katedrára pályázik. 105, 106
Rajna. — L. Rhenus. 21, 22, 23
Rajnai hajóút — Midőn bázeli tartózkodását befejezi, Strasbourg felé hajón utazik. 22, 113, 115—118, 120, 121, 122
Rákóczi háborúja — II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. 38, 221
Ráp Aprópénz Svájcban, „mely egészen fél krajtzárt nem tészen" 84, 276, 277
Rastatt 22, 112, 115, 116
Ratisbona — Regensburg. 260
Ratisbonai Chatedralis legendája. 261
Rebon — 235, 251
Redoute — Bécs, 248, 252
Református Cultus — Frantzia — — Frankfurtban. 121
Református templom — Anglus — — Amszterdam. 133
Református templom — Mannheim. 119
Regensburg 16, 53, 54, 55, 57, 65, 232, 258, 259, 261, 262, 263, 266, 270, 271, 272, 275
Regina Societas — London. 209
Regnard, Jean-François (1655—1709) — Francia vígjátékíró. Egy ideig Molière-rel egyenrangúnak tartották. Legjobb vígjátéka a Le Joueur. A legyőzhetetlen kártyaszenvedély komikus vonásait rajzolja meg. Teleki Párizsban látja a darabot a Comédie Française előadásában. 172
Regulus (?) Bruxelles-ben, a Károly herceg (l. ott) mellett szolgáló nyolcvan magyar huszár kapitánya. 157

Reims 38, 218
Reisach — Helyesen; Reischach. Mária Terézia hágai követe. Teleki gyakran jár nála. Minden vasárnap fogadónapja van, 24, 129, 130, 133, 136, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 157, 165, 298
gr. Rex — München. 228
Rhédei János gróf — Bécs. A magyar nemesi gárda főhadnagya. 233, 234, 246
Rhein-Fall. Schaffhausentől „fertály órányira". 56, 267
Rheinfels 122
Rhenus (Rajna) 56, 73, 100, 112, 113, 114, 115, 118, 120, 121, 122, 267
Rhetusok — „Rhaeciai nemesek" Név szerint: Salis, Zoja, Sprecher, Planta, Mysanis és Nesemann. Teleki bázeli diáktársai, barátai. 89, 90, 96, 98, 99, 102, 107, 111, 113
Riccoboni, Louis-André (1675—1753) — Olasz színjátékíró. Sámson c. tragikomédiáját a párizsi olasz színházban látja Teleki. 205
Riccoboni az ifjú — A prétendu c. darabját, valamint Caquett c. Goldoni-adaptációját a párizsi olasz színházban látja Teleki. 159, 177, 178
Richelieu, Armand, Jean Duplessis, Cardinal de (1585—1642) — Sírját — Girardon művét — a Sorbonna templomban látja Teleki. 29, 171
Riedlinga, Riedlingen — Helység Ulm közelében. 55, 226, 266, 271
Marquis de Los Rios 202, 205
Riouperoux — Francia író, a Hypermestre c. tragédia szerzője. 184
Comte de Rodes 259
Roderique — Sziget Afrika partjainál. 163
Rodingot — Párizs egy kerülete. 205
Rohner — Énekesnő Bázelben. 84
Roi — Híres párizsi órás. „Julien Roi-nak annak az itteni igen híres órásnak a fia és maga is semmit el nem mulaszt benne, hogy az apja hírét fenn tartsa." Roi egy társaság: Baillon et. Roi. 173
Roll — Városrész Bázelben. 60, 273
Róma 122, 123, 263
Franc de Rompignan 306
de la *Roque* 299
Roth Johanna — A szövegben: *Mátkám, Johannám.* Királyfalvi Róth Tamás leánya. 1762. június 28-án veszi feleségül Teleki. Házasságkötésükkor a következő című örömvers jelenik meg: „Recentissima INDIGENATIO. Az-az a Más Földből e Földbe, más Hazából e 'Hazába. Magyar-Országból Erdélybe átalültetett egygyé lett UJ NEMZETSÉG. Avagy MÉLTÓSÁGOS GRÓF SZÉKI TELEKI JOSEF CAMERÁRIUS IFFIJU. ERDELYI UR és MÉLTÓSÁGOS GRÓF ROTH JOHANNA Magyar Országi IFFIJU ASSZONY Ő NAGYSÁGOK Isten. Rendeléséből a Természet Törvényéből folyó PÁROSODÁSOKNAK MEGTISZTELTETÉSE." Külföldi tartózkodása idején Teleki Cserhátra ír menyasszonyának leveleket. Pongrátz Boldizsárt (l. ott) használja szerelmi postásul. Szemérmesen még a naplóba sem jegyzi be, hogy ha R. J.-nak ír levelet, csak valami ilyesfélét: „Egy levelet küldöttem Pongrátz Boldisár uramnak és abban egy a Tserhátra szóló levelet..." 42, 239
Róth Tamás 91, 93, 238, 240, 241, 247, 249, 255, 275
Rotterdam 23, 24, 124, 130, 134, 154, 290, 292, 295, 298, 299
Rotterdami sokadalom — Vásár. Hollandul: Kermetz. 135
Rougemond — Párizsi bankár. 195
Rousseau, Jean-Jacques (1712—1778) — Devin Du Village c. darabját megnézi Teleki a párizsi Operában, „ki maga [ti. Rousseau] olyan nagy ellensége a comoediának; s mégis ezt írni nem restellette... Meglehetős darab is a maga nemiben. A musikáját is ő kegyelme componálta". Rousseau-nak a francia énekléséről vallott felfogását Teleki gyakran idézi: „az olasz éneklés mellett csak ugatás a frantzia ének." 1761. március 6-án személyes látogatást tesz nála Teleki Montmorencyben, Voissin (l. ott) társaságában. A

látogatást részletesen leírja; a barátságos fogadtatást, R. öltözetét, az egyszerű ebédet, amelyet együtt fogyasztanak el és az együttes kirándulást a környéken. Teleki „mintegy 45 esztendős"-nek tartja Rousseau-t. A valóságban 49 éves volt. A napló feljegyzi, hogy R. mindkét „papucsa fejének a közepén egy lyuk van vágva csillagformán". T. még nem tudhatta, hogy bizonyos naiv egészségügyi elgondolás húzódott meg e mögött. Az Emile-ben fejtegeti R., hogy a láb egészsége szempontjából szükséges az a levegő, ami így beáramlik.

Teleki nagy tisztelettel viseltetik R. iránt. Még különcségeit is megbocsátja néki. Tisztelete azonban korántsem az az elragadtatott hódolat, ami más kortársakban Rousseau iránt megnyilatkozott. A fiatal magyar arisztokrata jellegzetes vonása ez; bármilyen helyzetben, bárkivel is kerül szembe, mindig nyugodt tárgyilagosság jellemzi szavait; a tárgyilagossággal együtt jár a felnőttes okosság és ugyanakkor valami gyermekies naivság. Voissin már a látogatás előtt elküldte Rousseau-nak az Esprits-Forts-ot (l. ott), melyet Rousseau „nagyobban meg dicsérte, mint a könyv érdemlette volna", s felajánlja, hogy egy újabb kiadás sajtó alá rendezését maga végzi el. A naplóban R. ajánlatáról nincs szó, de megtaláljuk nyomát Teleki későbbi, Voissinnel folytatott levelezésében. Külföldi útjáról hazatérve, hivatalos elfoglaltságai miatt, hosszú ideig nem foglalkozhatott Teleki irodalommal. Bár az Esprits Forts 1762-i augsburgi kiadása szól a tervről: „Ceux (les jugements) que plusieurs Journalistes et les fameux Bernoulli et Rousseau en ont déja portés, sont trop flatteurs pour que vous ne cédiez pas aux sollicitations, que l'on vous a faites de Traiter avec toute l'étendue Nécessaire le sujet dont cet Essai est comme la propect et l'abrégé." Több mint egy évtizeddel később, 1773. július 8-ról keltezett levelében Voissin kérdezi Telekitől, hogy felvegye-e a kapcsolatot ez ügyben R.-val. Teleki azonban csak 1774-ben kezd komolyan foglalkozni az új kiadás tervével. A terv újrafelvételénél nyilván közrejátszott az is, hogy a felvilágosodás tanai ekkor már rendkívüli erővel sugároztak szét Magyarországon a haladó emberek körében. Teleki ekkor Voissinhez fordul. De közben Voissin és R. kapcsolata megszakadt, a nagy író és gondolkodónak a protestáns papság elleni támadása miatt. Éppen ezért Voissin azt tanácsolja Telekinek, hogy maga forduljon levéllel R.-hoz. 1778 februárjában valóban ír R.-nak, melyben kéri, hogy adja ki az Esprits-Forts-ot, vagy pedig közölje ellenvetéseit, hogy azok nyomán maga átdolgozhassa a művet. Telekinek ez az egyetlen R.-hoz írt levele azonban válasz nélkül maradt a címzett betegsége, majd pár hónappal később bekövetkezett halála miatt.

T.-t tovább foglalkoztatta a kiadás ügye, s dolgozott is az új kiadáson. Terve szerint ez a kiadás két kötetre terjedt volna. Az első kötetbe tervezte az eredeti szöveget, a másodikban közölni óhajtotta a műve elleni aufklärista érveket és azok cáfolatát. E kétkötetes kiadásnak azonban csak a vázlata készült el; a vázlatot a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kézirattára őrzi. 30, 34, 35, 36, 37, 48, 163, 170, 181, 208, 212, 213, 214, 215, 307, 308, 312, 313

Rousseau romanjai — A Nouvelle Héloïse-t olvastatja magának Stanislaus (l. ott) száműzött lengyel király, éppen akkor, amikor Teleki meglátogatja Lunéville-ben. 223

Rubens, Pieter Pauwel (1577—1640) — Minden festészeti alkotás közül, amellyel Teleki utazása során szembekerül, Rubens művei keltik fel leginkább érdeklődését. Az antwerpeni katedrálisban a Descente de la Croix („mely a maga nemében az ösmerőitől a festésnek különös munkának tartatik") és szintén Antwerpenben a Szent Jakab-templomban a Rubens-oltára, majd a párizsi Luxembourg palotában a Medici-sorozat azok a művek, amelyekről részletesen szól.

A barokk műveltségben nevelkedett ifjú szükségszerűen az ő műveiben közelítette meg leginkább a művészi nagyságot és ezen túl R. műveiben rengeteg olyan tartalmi elemet fedezett fel, amelyeket az ő művészi érzéke — mely az utazás során fejlődik ki — szavakkal is le tud rögzíteni. Rubens élete is megjegyzésre méltó momentumokat kínált a fiatalember számára. A Rubens-oltár kapcsán jegyzi fel: „Azért neveztetik Rubens oltárának, hogy ő csináltatta, s a rajta levő magafestette Boldogságos Szűz képit

odatétette, melynek képiben a maga feleségit festette oda; mint hogy három felesége lévén, egymás után valamennyi festése van (e pedig itt minden templomokban, de kívánt a Chatedrálában sok van) ha csak oda szúrhatta, vagy egy, vagy két sőt némelyikén mind a három feleségit is oda festette, kik közül egyik rend szerint mindenkor a Boldogságos Szűz képit viseli." 25, 29, 156, 174, 205
Rumor (?) — Dániai ember. Párizsban. 192

S

Sahl — Postaállomás a Regensburgtól Augsburg felé vezető útvonalon. 55, 271
Saint André des Ares nevezetű templom — Párizs. „Ott vagyon el temetve az a híres Thuanus pár, Cristophorus és a fia Jacobus Augustus." A templom ma már nem áll. 171, 302
Saint Denis 29, 35, 192, 193, 212, 305
Saint Jan — Helyesen: Saint Jean. Voltaire „mulató háza" Genfhez „egy fertály órányira" 17, 58
Saint Remy — L. *Saint Remigius*. 219
Sainte Marie aux Mines — Helység Lotharingiában. 224
Salatke (Szövegbeli változata: Szaladin), Johann (1709—1795) — 1752-től a bázeli zenekarban működik. Fuvolás, oboás és bőgős. 75
Salétrom főző ház — Bruxelles. 158
Salis, Hyeronimus von — Churból való diák Bázelben. Teleki szűkebb baráti köréhez tartozik. 71, 74, 77, 82, 85, 90, 91, 92, 95, 110, 111, 113, 134, 138, 275, 285
Samuel öcsém — L. Teleki Sámuel. 99, 100, 103, 106, 110, 125, 126, 170, 198, 225, 290, 307
Sana — Patak Kümenen mellett. 60
Sanctus Ursus és Victor templom — Solothurnban. 61
Sandam — Helyesen: Sardam ? Helység Leyden közelében. „. . . igen híres nagy falu sok hajókat csinálnak itt, s csak abból élnek az emberek." 134, 142, 143, 294
Sanders — Angol kötéltáncos, a Foire St. Germain-en produkálja magát. 203
Sandoz Rollin, David Alphonse. (1704—1809) — Követségi tanácsos, meghatalmazott miniszter a spanyol és a francia udvarban. A bázeli egyetemen tanult 1763-tól. 93
Sandoz-Rollin, Jean Henri (1741—1784) — Szövegbeli változata: Szándó. Az előbbi testvére. 74, 78
Sanis — Falu Franciaországban. Compiegne közelében. 158
Sara és Samsom nevű tragédia — Lessing darabja, Ackermann (l. ott) társulata mutatja be Bázelben. 101, 205
Sarbrucki herceg Hága. 147, 148
Sardiniai király követe — Gróf Lascaris. Hága. 146
Saturnus 125
Saurin, Bernard-Joseph (1706—1781) — Les Moeurs du temps. c. vígjátékát Párizsban látja Teleki a Comédie Française előadásában. 31, 182, 184
Sauvage — Szövegbeli változata: *Vadember*. Teleki szállodája Lunéville-ben. 220
Marechall de Saxe 193
Saxonia 229
Saxoniai hereditarius herceg 228, 229
Saxoniai követ — Hága. Báró Kanderbach. 147, 149
Savisa — Szövegbeli változata: *Szavisa*. Lengyel. Hágában. 147, 151
Schaffhausen 16, 39, 56, 65, 71, 102, 226, 266, 267, 271, 275, 284
Herr von Schefer — Párizsi svájci követ. 187
B. Schell 133, 134, 135, 136, 144, 172, 174, 175, 294, 297
Schlegel, Jeremias (1730—1792) — 1752-től fuvolás a bázeli zenekarban. Hangszerkészítő és műkereskedő. 75, 279

Schmiedling báró (?) — Bécsi előkelő. 54, 247, 249
Schmidt de Rossan, Friedrich Samuel (1737—1796) — A berni könyvtár vezetője. Előbb teológus volt, majd régészeti tanulmányokat folytatott. 1762-ben professzor lesz Bázelben. Két évvel később a bádeni őrgróf könyvtárosa és művészeti kabinetjének igazgatója. 60, 61, 63, 65, 273
Schönbrunn 40, 125, 233, 234, 235, 236
Schöpflin, Johann Daniel (1694—1771) — Bázeli tanulóévei után Strasbourg-ba megy, ahol 1720-ban a történelem professzora lesz. Mint tudós és pedagógus egyaránt kiemelkedő. Goethe is megemlékezik róla a Dichtung und Wahrheitben. Telekinek Beck professzor (l. ott) ad Schöpflin-hez ajánlólevelet. 21, 112, 113, 118
Schreek ~ Falu Rastatt közelében. 115, 118
Schreiber (?) — Párizs. Ő viszi el Telekit d'Alembert-hez. 190, 191, 193
Schultheisz — L. *Wolleb-Rhyner*. 73, 80, 83, 85, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 101
Schultens, J. G. (1716—1778) — 1742-től a keleti nyelvek tanára Leydenben. 148, 150, 152, 154
Schwaeighauser, Preiswerk, Johann (1740—1806) — Jogot hallgat Bázelben. 1766-ban átveszi Thurneysen könyvnyomdáját. Bázelben tanácsúr. 82
Schwan ~ Rastatti fogadó. 115
Schwarzbach Behaim de — Nürnbergi ifjú. 1759-ben Genfben tanul. 60
Schweins-Hooft — Szövegbeli változata: Disznófő. Rotterdami fogadó. 130, 135, 136, 154, 292, 295, 299
Schweizer cantonok 71
Schweizer Garda — Hága. 129
Schweizer Garda — Mannheim. 119
Schweizer Gvardia — Párizs. 198, 216
Schweizer népek 73
Schweizer parasztember 102
Schweizerek 73, 92, 101, 119, 129
Schwerdt — Schaffhauseni fogadó. 226
Schwetzheim — A münchenri választó „mulató helye". Münchentől másfél órányira. „Igen híres kivált a benne lévő sok ezreket érő képekre nézve. Csak egy szobában vagyon egy milliomot érő, a többi között. Egy nagy palotában le vannak egynéhány táblákban festve Maximilianusnak a mostani Elector nagyapjának Magyar-Országon viselt nevezetesebb dolgai." 40, 232
Scienciarum Académia — Párizs — L. *Académia*. 163, 166, 168, 170, 174, 175, 177, 182, 184, 191, 193
Seilendorf gróf (?) Mária Terézia „régi Feld-Marschallja" 264
Seine (Szajna). 196
Seinner (helyesen: *Sinner*), Johan Rudolf (1730—1786) — Berni patrícius. Főkönyvtárnoki tisztet tölt be. Mint író is ismert. 61
Sellier, (helyesen: Cellier), E. J. (1707—1765) — 1748-tól 1765-ig lelkész a bázeli francia templomban. 77, 83
S. Emerana Templom — Regensburg. 261
Seneburg 253
Senkenberg báró (?) — Bécs. „Reichs-Hof-Rath." Iselin (l. ott) ad hozzá Telekinek ajánlólevelet. „Ez a Senkenberg uram tudós ember kivált a históriában, és a jus publicum-ban." 235, 247, 250, 251
Senzheim gróf (?) — München. „Obers Stall—Meister." 230
Sequa — Szajna 196
Sétáló hely — Bázel. Szent Péter templom mellett. 66, 68
Sétáló hely — Bern. 57, 66
Sétáló hely — Genf. 58, 60
Sétáló hely — Nancy. 220

Sétáló hely — Solothurn. 61
Sétáló hely — Strasbourg. 114
Seuter — Augsburgi kereskedő. Teleki várostérképet vásárol nála. 228
Sévi — Sèvres-i porcellán fabrica, 217
Shletstatt 224
Silesiai lakosok 86
Simenfalvi János (?) 72, 73, 74, 97, 101, 140, 180, 189, 278
Simson (?) — Angol. Antwerpenben ismerkednek meg. 156, 157
Singen — Helység Schaffhausen közelében. 56, 226, 266, 271
Singulier — L. *Destouches*. 106
Sintemal — Der —. Spreng (l. ott) hetilapja. 82
Skallier — Minden bizonnyal Chavellus David. 1755-ben iratkozott be a bázeli jogi karra. 78
Socin, Abel (1729—1808) — Matematikát és fizikát tanul Bernoullinál (l. ott), de orvostudományból doktorál, és gyakorló orvos lesz. Kedvelt társasági ember. 1761-ben Hanauba megy, ahol a fizika és az orvostudományok professzora. Utóbb udvari ember. 1777-ben könyve jelent meg: Anfangsgründe der Elektrizität címen, Bernoulli Dánielnek ajánlva. A három Telekinek az elektromosságról tart Bázelben előadást. Teleki hazatérése után is levelez vele. S. egy levele és Teleki válaszának fogalmazványa a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára kézirattárában. 86, 91, 96, 99, 101, 104, 110, 111, 140, 224, 282, 286
Soirée des Boulevards — Könnyűfajsúlyú vígjáték, a párizsi olasz színházban látja Teleki. A darab szerzője Favart és Fagan. 187
Soissoni erdőn — Párizsból elutazva „egész nap, és éjtzaka mentem, s nem kevés félelemmel a — — mely különben is tolvajokrul híres" 218
Solodoró — L. *Solothurn*. 69
Solothurn — Város Svájcban. 16, 57, 61, 69, 272, 273
Soltárok 91, 228
Sólyom — Berni fogadó. 60, 272, 273
Somlyai (?) — Bécs. 247
Somogyi (?) — Magyar diák Utrechtben. 133
Sorbonn, Sorbonna — Párizs. 29, 171, 173, 302
Sorostély — Helység Alsó-Fehér megyében. Bethlen Kata és férje Teleki József (I) lakóhelye. Bethlen Kata halála után (1759) a sorostélyi örökséget felosztották. A régi, omladozófélben lévő udvarház Teleki atyjának, Teleki Lászlónak (l. ott) jutott. A külföldi útról visszatérő Teleki József óhajtott itt modern kastélyt építtetni. Egy marosvásárhelyi építésszel el is készíttette a terveket. A tervek máig fennmaradtak, a kastély azonban nem épült fel. 243
Sós (?) — Magyar diák Utrechtben. 133
Soubise, Charles de Rohan herceg (1715—1787) — Francia marsall. Bálban van nála Teleki. 190
Soul báró (?) — Hága, Geldriai deputatus. 147
Soum von — Amszterdam. 133
Souten — Amszterdami könyvkereskedő. Egy Souten rendezte könyvaukcióra Teleki átutazik Bodokival (l. ott) Leydenből Amszterdamba. 135
Soya, Soyan, Soyanus — L. *Zoya*. 68, 83, 85, 101, 111, 113
Spallér fabrika — L. *Gobelin*. 182
Span (?) — Párizs. Ausztriai ember. 180
Spanyol Ambassadeur — Hága. Grimaldi (l. ott). 129, 146, 147
Spanyol Ambassadeur — Párizs. Nevét nem említi Teleki. Minden szerdán fogadás van nála. Teleki is jár hozzá. 1761 februárjában visszarendelik Spanyolországba, és helyére Grimaldi (l. ott) jön Hágából. 175, 186, 188, 189—190, 192, 200
Spanyol követ — A volt stockholmi — —, Marquis del Porto (l. ott). 130, 146

Spanyolország 10, 24, 200
Splényi báró (?) — Bécs. 245
S. Pölten 16, 54, 259, 270
Spörcken — Hannoveri követ Hágában. 130
Spörlin, Johann Heinrich — Mühlhauseni diák Bázelben. Joghallgató. 82
Sprecher, Antonius Herkulas von (1741—1827). Salamon. Sprecher tábornok unokaöccse. Tanulmányainak befejezése után Cläven város biztosává nevezik ki, azután Davos főbírája, majd birodalmi főbiztos. Bázeli diák korában, miként Teleki, Thurneysennél (l. ott) étkezik. Együtt hallgatják Iselin (l. ott) előadásait. 62, 63, 65, 66, 68, 74, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 91, 92, 94, 95, 96, 101, 110, 111, 113, 137, 282
Spreng, Johann Jakab (1699—1768). 1743-tól az ékesszólás rendkívüli tanára a bázeli egyetemen, azután Svájc történelmének, végül a görög nyelvnek professzora. 1759-ben szatirikus hetilapot adott ki, Der Sintemal címen. Lefordította a zsoltárokat. Ő írta a bázeli egyetem jubileumán előadott énekek szövegét, „most egy szörnyű nagy molesű német dictionariumon, vagy lexiconon dolgozik, mely a mint mondják, talán sok foliantokra telik" 82, 92
Spreng uram leánya 82
Stadhouder — Weisz prof. tanítványa Leydenben. 112, 126, 146, 148, 149, 150
Starhemberg, Adam-Georg (1724—1808) — 1766-ig Mária Terézia párizsi követe. (Szövegbeli változatai: Staremberg, Starembergh). 1765-ben birodalmi herceg lesz, 1780-ban az osztrák Németalföld kormányzója. Teleki csaknem minden héten hivatalos hozzá. Starhemberg viszonylag visszavonultan él a maga szűkebb társaságában.
Ezek közé tartozott Teleki is. Állása azonban megkívánta, hogy évente egyszer nagyobb estélyt rendezzen. Starhemberg estélyeire Teleki is hivatalos. Párizs legelőkelőbbjei vannak jelen akkor, élükön az orléans-i herceggel. 28, 97, 104, 159, 160, 164, 165, 166, 168, 173, 177, 179, 180, 181, 186, 189, 191, 192, 194, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 211, 215, 217, 229, 233, 235, 255
Stambuchom — Albumom. 228
Stanislaus (Leszinski) lengyel király (1677—1766) — 1704-ben XII. Károly javaslatára választották meg Lengyelország királyának. XII. Károly poltavai veresége után azonban trónját elveszítette és külföldre menekült. Egyik leányát XV Lajos francia király vette feleségül 1725-ben. 1733-ban a lengyel országgyűlés másodszor is királlyá választotta, de VI. Károly császár és Anna cárnő elkergetik. Lemond a lengyel koronáról, s kárpótlásul Lotharingiát és Barrois tartományt kapja meg azzal, hogy halála után mindkét hercegség francia tulajdonba megy át. Lunéville-i udvara teljességgel francia szellemet tükröz, de a versailles-i udvarral ellentétben itt puritán szellem uralkodik. Szerette a kultúrát, s fejlesztette tartományait. Nancy főterét ő építtette. Telekit Conte de Croix (l. ott) mutatja be St.-nak. A lengyel király udvarának leírása Teleki naplójának legszebb részei közé tartozik. Itt ismerkedik meg a fiatal magyar Bercsényi Miklós fiával, Bercsényi Lászlóval (l. ott) és családjával. 219, 220
St. Cloud — Párizs közelében. Az orléans-i herceg kastélyát említi itt Teleki kiemelve a kastély képtárát, s abban is Mignard (l. ott) képeit. 199
Sternberg gróf — Párizs. Starhemberg (l. ott) rokona. Fiatalember, aki magasrangú rokonsága révén mindenhová bejáratos Párizsban. Telekit sok helyre magával viszi, 166, 168, 180, 192, 195, 200, 204, 208, 215, 216
St. Germain — Helység Párizs mellett, körülötte hatalmas erdő, mely ez időben királyi vadászerdő volt. Kastélya a francia reneszánsz kiemelkedő alkotása. Teleki e kastélyt sem tartja szépnek, miként a barokk előtti alkotásokat általában. „Kívülről nem látzik szépnek... Négy bástyája vagyon mint majd minden régi építő gustusa hozta magával." 205, 209, 307
St. Quentin — Város Valencienne mellett. 26, 158, 300
Stibli — Stiefel. Csizma. 73
Stiffer — Holland aprópénz. 127, 128, 130, 131, 133, 136, 141, 142, 143, 144, 157

Stockholm 146
Strasbourg — Szövegbeli változatai: Strassburg, Strassburgum. 21, 22, 102, 112, 113, 114, 115, 201
Strassburgi nagy templom 113, 114, 193, 201
Strassburger — Német református lelkész Genfben. 16, 58, 59
Straubing — Helység Passau és Regensburg között. 54, 260, 263
Szt. Rókus oltár — Solothurn 61
St. Rochus új templomot néztem meg— Párizs. A barokk templom magától értetődően megnyeri Teleki tetszését. 178
Strow. — Bécs. „Muszka, Augsburgban a békesség csinálására menő követség mellé adjungált consiliarius." 251
Stromer von Reichenbach — Nürnbergi ifjú Genfben. 60
Suhm. báró (?) — Párizs. Szászországi ember. 172, 174, 175, 177
Sünden-Bock — Svájci társasjáték. 76
Svéciai király 161
Svéciai követ — Bécs. 251
Svéciai követ — Párizs. Blum báró. 165
Svéciai követ temploma — Párizs. 187
Svécus követ — Leyden. 130
Svécia 263, 266
Swieten, Gérard Baron van — L. *Van Swieten*. 160, 169, 171, 194, 234

Sz

Szaam (helyesen: Saam) — Ürmérték. 74
Szakácsi — Község Borsod megyében. 244
Szaladin — L. Salatke. 75
Szalis — L. Salis. 68
Szando — L. Sandoz-Rollin, Jean Henri 74, 78
Szangwell — Város a Rajna mentén, Koblenz közelében. 122
Szánkázás — Bázelben. 87, 88
Száraz Ág — fogadó 268
Száraz Vám — fogadó Sorostélyban. 244
Szathmári Dániel (?) — Vele küld levelet Leydenből Ráday Gedeonnak. 128
Szavisa — L. *Savisa*. 147, 151
Szeben (Nagyszeben). Teleki apja, Teleki László fia külföldi utazása idején főkormányszéki tanácsosi hivatalt visel. Funkciója miatt Szebenben él; innen keltezi legtöbb levelét fiához. 66, 69, 70, 72, 74, 77, 83, 84, 89, 92, 97, 101, 131, 134, 139, 140, 143, 159, 189, 243, 248, 251, 257, 276, 277, 281, 282, 284, 285, 297, 305
Szegények háza — Augsburg. 55, 264, 265
Székely Ádám (?) — Teleki kintléte előtt 10 évvel volt Bázelben diák. 1748. december 23-án jegyezték be az egyetem anyakönyvébe. 77, 88, 233, 279, 282
Székely András — A bécsi nemesi testőrség tagja, kapitány. 255
Szelna 76, 77, 79, 279
Sz. Anna templom — Augsburg. 55, 264
Sz. Dávid 121
Sz. Genevieva — Párizs patrónája. 178, 179
Sz. Genevieva temploma — Párizs. 178, 304
Sz. Írás tagadók 145
Sz. István templom tornya — Bécs. 100
Szent István temploma — Párizs. Ma: Saint Étienne du Mont 178, 304
Szent János templom — Schaffhausen. 56, 267

Szent Katarina templom — Regensburggal szemben; a Duna másik partján, Stadt am Hof-ban. 261
Szent Lajos 193
Szent Lajos koronája — Saint-Denis-ben. 193
Szent-Lajos lovag 194
Szent-Lélek lovagjai 184, 185
Szent Lélek temploma — Heidelberg. 119
Szent Leonhard temploma — Bázel. 63
Szent Márton napja — Párizs. 161, 169
Szent Mihály napja — 226, 243
Szent Nichez, vagy Niquez templom — Rheims. 219
Szent Pál temploma — Párizs. 172
Szent Páli József — Erdélyi nemes, (apja Szent-Pály István, anyja: Boér Zsófia). 254, 255
Szent Péter sétáló hely — Bázel. 68, 75
Szent Péter templom — Bázel. 63, 68, 69, 70, 75, 80, 82, 84, 87, 89, 90, 94, 100, 105
Szent Péter templom — Genf. 58, 59, 62, 273
Szent Péter templom — Mainz. 121
Szent Remigius temploma — Franciául: Saint Remy. Rheims. A francia koronázó templom. 218
Szent Rochus temploma — Párizs. 181
Szent Tamás templom — Strasbourg, 114
Szent Ursula 122
Szent Ursula templom — Köln. 122
Szeremlei Sámuel (?) — Levelet ír Debrecenből, „bizonyos könyvek iránt tudósít, melyeknek elküldésére kért volt kedves Asszony Anyám Ő nagysága" 74, 243, 278
Szilágyi (?) — Genfben tanuló nagyenyedi diák. 58, 59
Színház, színjáték, színjátszás. — L. *Theatre, Theatrum.* 21, 23, 24
Szirák — Helység Nógrád megyében. Teleki menyasszonya szüleinek, Roth Tamáséknak birtoka. Telekinek itt van a sírja. 42, 184, 241, 242, 244, 244, 245, 246, 247, 273
Szodova — Helység Szakácsi közelében. 244
Szőny — Helység Komárom megyében. 53, 268
Szőts (?) — Magyar diák Genfben. 1759-ben tanult kint. 57, 272
Sztupán báró (?) — Bécs. Az államtanács tagja. 252, 253, 255
Szüleim — L. *Teleki László* és *Ráday Eszter.* 53, 188, 208, 211, 227, 232, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 256, 257
Szülni akar a nagy hegy, születik egy egér — Egy bázeli rosszul sikerült tűzijátékkal kapcsolatban írja Teleki. 72

T

Talált gyermekek — Párizs. 186, 191
Tamesis Themse. 131
Tanács Ház — Amsterdam. „...egy a leg dicsőségesebb és drágább épületek közül Európában." 127, 132, 135
Tanács Ház — Augsburg. 228
Tanács Ház — Bázel. 72, 74
Tanács Ház — Bern. 57
Tanács Ház — Frankfurt. 120
Tanács Ház — Regensburg. 262
Tancréde. — Voltaire komédiája. Az öregedő író utolsó nagy színpadi diadala. A darab sikerében nagy része volt a nagy francia színésznőnek, Clairon-nak (l. ott) 1759-ben mutatták be először Párizsban, s csak a színésznő betegsége miatt hagyták abba az előadásokat. 1761. január 26-án ismét műsorra tűzik. Teleki ekkor nézi meg. 17, 191

Tapisseria, Tapisserie 181, 182, 300
Tarnaörs — L. *Örs*. 244
Tarok — Kártyajáték, Teleki Bázelben tanulja meg. 78, 84, 87, 90, 92, 98, 110
Taschen-Spieler — Szemfényvesztő. 64, 307
Tatenbach gróf (?) — München. 230
Tacli — Csipke, „mely nélkül már a mostani helytelen, és a gazdagok erszényéhez szabott finya szerint társaságban sem mehet az ember". 141, 269
Tavenat (?) — Bécs. Jeszenák (l. ott) „Estve egy — nevű ifjú (talán spanyol cavalier-hoz vitt, ki minden pénteken ... concertet adott." 254
gr. Tauffkirchen — Münchenben találkozik vele Teleki 230
Tel — Wilhelm Tell. 93
Teleki Ádám (1740—1792) — Főispán és guberniumi tanácsos. Bázelben és Utrechtben jogot tanul. Három leánya van, közülük az egyik, Mária, Teleki József nagyobbik fiához, Lászlóhoz megy feleségül Teleki József szerint T. Á. „már az előtt két esztendőkkel" külországba óhajtott utazni, de nem kapott kiutazási engedélyt. Végül 1759. szeptember 11-én érkezik meg Bázelbe. Unokabátyja, József már csaknem két hónapja itt van, ő lesz T. Á. első bázeli cicerónéja. Ugyanoda száll, ahol József lakik, együtt hallgatják Iselin (l. ott) előadásait, és T. Á. is eljár Wolleb-Rhyner (l. ott) összejöveteleire. (T. Á. itt De Tranquilitate animi címen tart előadást.) A két Teleki fiú a félévvel később érkező Sámuellel hármasban egy kört alkotnak a Thurneyssennél (l. ott) étkező társasággal, az ún. rhetusokkal. Legtöbbször együtt találjuk őket. A bázeli egyetem jubileumi ünnepségein T. Á. is kitüntető bánásmódban részesül, mint unokatestvére. Midőn a három rokon elválik az utazás során, akkor is fenntartják egymással levélben a kapcsolatot. Amikor Bázelt elhagyva T. Á. Utrechtben, József pedig Leydenben tanul, gyakran találkoznak személyesen is; Hollandia és Belgium némely városát együtt nézik meg. 14, 15, 18, 19, 49, 66, 72, 78, 80, 83, 84, 85, 91, 102, 111, 128, 131, 141, 152, 154, 158, 159, 163, 168, 172, 173, 179, 181, 189, 194, 195, 204, 233, 244, 248, 252, 256, 270, 277, 280, 286, 298, 299, 300, 305, 307
Teleki Józsefné (I.) — L. *Bethlen Kata*. 66, 78, 80, 272
Teleki Károly — Belső-Szolnok megye főispánja. Leveleznek; egy font tea vásárlásával bízza meg Teleki Józsefet. 85, 87, 143, 232, 233, 236, 282
Teleki László — Szövegben: Atyám, Atyám Uram, Édesatyám, Kedves Atyám, stb. Teleki atyja (1710—1778). Teleki Mihály unokája, Bethlen Kata unokaöccse. 1732. június 24-én veszi feleségül Ráday Esztert, Ráday Pálnak, II. Rákóczi Ferenc kancellárjának leányát, Ráday Gedeon nővérét. A házasság révén jutott T. L. a Pest megyei birtokokhoz. 1741-ben kamarás, 1752-ben főkormányszéki tanácsos. Ettől kezdve leginkább Nagyszebenben él. 1762-ben titkos tanácsos lesz, majd Erdély királyi főpohárnokmestere. A XVIII. századi kastélyépítésnek ő az egyik első képviselője Erdélyben. Több építési terv foglalkoztatja, amelyeket részben ő, részben fia, József valósít meg. 9, 42, 43
Teleki Lászlóné Ráday Eszter — (Szövegben: Anyám, Asszony Anyám, Kedves Asszony Anyám stb.) Meghalt 1764. január 1-én.
gr. Teleki Mihályné — 245
Teleki Pál (megh. 1755) — József bátyja. (Szövegben: Bátyám Pál, Pál Bátyám, Testvér Bátyám.) 1752. elején indul ifjú Halmágyi István kíséretében külföldi tanulmányútra. Február 18-án indulnak el Bécsből, Linzen, Passaun, Regensburgon keresztül Nürnbergbe, Erlangenbe, majd megérkeznek Göttingába, a tanulmányút állandó helyére. A göttingai egyetem anyakönyvébe 1752. március 22-én jegyezték be a nevét. Matematikát, fizikát és filozófiát tanul. A városból kisebb-nagyobb kirándulásokat tesznek; megjárják Hannovert, ahol György király udvarában táncával tünteti ki magát. T. P. rangjához méltó életét él. Szenvedélyes vadász volt, aki az udvari vadászterület használatára is engedélyt kapott György királytól. Homályos körülmények között halt meg. A haláleset is egyik oka volt József külföldi útja

elhalasztásának. A családi levelezés könnyelmű, nagyravágyó embernek tünteti fel T. P-t, akit a játék és a rang érdekelt mindenek felett. Halálakor apja, Teleki László ezt írja sógorának, Ráday Gedeonnak: „Ő a phantasta bolond azzal tractálja magát, hogy három esztendő múlva Feld-Marschal leszen és valamely néhány millinokkal bíró herceg kis asszonyt fog elvehetni... tékozlásra, kártyájára, kotzkájára többet el költöttünk értte tíz 4 ezer rh forintnál, magunk nagy megerőltetésével, de hogy illyen gyümölcset teremjen, valóságos jóra tzélzó intentiónk, bűneink méltó büntetéseül, látom így tetszett a könyörülő F. Istennek." 41
Teleki Sámuel (1739—1822) — (Szövegben: Öcsém, Sámuel öcsém). 1760. január 2-án érkezik Bázelbe. Megérkezése utáni napon elviszi József bázeli ismerőseihez, Bernoulli Dánielhez ugyanúgy, mint diákbarátaihoz. „...nagy baja volt, hogy deák nyelvnél egyebet nem tudott mert ezek vagy épen nem vagy igen ritkán beszélnek deákul." A bázeliek ezért eleinte „latinischer Graf"-nak nevezték. Hogy a modern nyelvekben is járatosságra tegyen szert, Bázelben előbb német, majd 1760 novemberétől francia nyelvmestert fogad, Utrechtben hozzáfog az olasz nyelv tanulásához is. A három unokatestvér Bázelben többnyire együtt fordul meg mindenütt, csupán Wolleb-Rhyner (l. ott) francia szellemű összejöveteleit nem látogatta Józseffel és Ádámmal együtt Sámuel. Mivel a francia nyelvet később kezdi tanulni, a német nyelvű Deutsche Gesellschaft összejöveteleire jár. A három rokon öt hónapot tölt együtt Bázelben. 1760. május 29-én Ádám és József Hollandiába utazik, míg Sámuel 1761. július 20-ig marad itt, hogy ekkor Utrechtbe, Leydenbe, s végül Párizsba menjen. T. S. 1763 júniusában fejezi be külföldi tanulmányútját és tér vissza Bécsbe, majd hazájába. 10, 14, 15, 18, 19, 20, 39, 84, 85, 87, 98, 99, 120, 131, 134, 137, 140, 159, 165, 187, 194, 224, 225, 253, 254, 300, 312
Teleki Sándor — 253
Temple — Párizs. Conti herceg „au Temple lakik" 192
Templom — Goudaban. 153
Templom — Harlemben. 131
Templom — Lausenne-ben. 58
Templom — Montmorencyban. 213
Templom — Párizs. „...voltam a Sorbonnában, hol meg néztem a templomot, mely egy a legszebb, vagy talán éppen a leg szebb templom Párizsban..." 171, 302
Templom Rotterdamban. 155
Templom — Ulmban. 55, 227
Templomok — Mannheim. 119
Tennon, Jacques—René (1724—1816) — Híres párizsi chirurgus, az Akadémia tagja. 32, 184, 192, 209, 214
Teucher (helyesen: Deucher) — Bázeli polgár. 79
Testvér bátyám — L. *Teleki Pál*. 128, 178, 238, 256
Thal — Koblenzzel szemben. 122
Théâtre Italien — Párizs. — L. *Olasz Comoedia*. 30, 159, 208
Theatrum — Bruxelles. 157
Theatrum — Nancy. 219
Theatrum — Római színház maradványai Bázel régi részében. 98
Theatrum — Tournay-ban. Voltaire házi színháza. „...meg mutogatta szobáit, és egy kis theatrumot, a melyet akkor készíttetett, hogy jó barátaival edgyütt comoediát játszódhasson; ez ugyan csak akkora, mint egy közönséges jókora szoba." 58
Thierry — Francia asztronómus. 32, 163
Thordai Sámuel (1731—1801) — Teológus Bernben és Utrechtben. 1759-ben tartózkodik Bernben. A szövegben: Tordai. 93, 94, 284
Thorotzkainé. — L. Toroczkai Zsigmondné 74, 76, 82, 93, 107, 131, 140, 159, 173, 244, 251, 252, 255, 280, 287

Thuanus pár — Thuanus, Jacobus Augustus (1553—1617) francia államférfi és történetíró. Thuanus, Franciscus Augustus, az előbbi fia. Magas állami tisztségeket viselt, Richelieu kivégeztette. 98
Thun gróf (?) — Hága. Teleki sokat van vele és családjával. Együtt utaznak és tesznek kirándulásokat Hollandiában. 135, 136, 138, 139, 141, 297
Thurneysen, Emanuel (1749—1806) — Bázel (Szövegben: Turneisz, Turneiszen), nyomdász és könyvkereskedő. 1760-ban még gyermek volt. A könyvkereskedő, akivel Teleki kapcsolatban volt, minden bizonnyal Th. apja, Johann Jakab (1723—1787). Valószínűleg a nagyapja, Emanuel Th. (1687—1739) után nevezték a céget s innen származhatott Teleki feljegyzéseinek tévedése. 79, 97, 107, 110, 276, 285, 288
Thurneysen-Heusler, Johann Jak. (1715—1787) — Bázel (Szövegben Turneisz, Türneisz, Turneiszen) Orvosdoktor, egyetemi magántanár, 1753-tól 1768-ig a Zum Frieden nevű házban lakott, étkező vendégeket tartott.
Thurneysen, Johann Rudolf (1716—1774) — Bázel (Szövegben: Turneisz, Turneiszen). Jogtanár, rektorsága idején van a bázeli egyetem jubileuma. 102, 275
Tihanyi (?) — Pestre ír néki Teleki levelet, Veres István (?) dolgában. 56, 68, 95, 272, 285
Tisseméný 246
Tokaji aszú (Tokaji aszúszőlő bora, Tokaji bor.) „Ezen a földön igen ritka és becses." Svájcban jegyzi fel Teleki, de bizonyára odahaza is tudta ezt, mivel nagyobb mennyiségben vitt magával — t. Betegségében ez a gyógyszere: „Egy néhány fingsia herba thee, és egy pohár tokaji asszúszőlő bora, melyet magammal Magyar Országról felhoztam, volt az orvosságom." És ezzel traktálja ismerőseit, akiket meg akar örvendeztetni, miként Fekete János Voltaire-t. Tokajit küld a híres orvosnak, Albrecht Hallernek (l. ott), midőn az szakvéleményt ad Teleki húgának, Thoroczkai Zsigmondnénak (l. ott) szembajáról. Jellemzőek a tokaji nagy külföldi megbecsülésére a karlsruhei őrgróf feleségének szavai, aki ezt mondta: „Ő úgy gondolta, hogy tokaji bora nincsen másnak, hanem csak a királynak, melyet az a B. de Vougvéies a ki Magyar Országban sokáig volt erősíteni kívánt mind addig, míg én osztán mondottam, hogy minekünk magunknak is van, és nevezetesen Basilea-ban a magunk-féléből hoztam fel egy átalagot..." 59, 69, 70, 75, 79, 81, 93, 97, 118, 284
Toldi Zsigmond (?) — A bécsi magyar nemesi testőrség tagja. 233
Tolerantia — Van Swieten-nel (l. ott) Bécsben „igen sokat beszéllettünk edgyütt, kivált a vallás dolgában való — rá nézve, melynek úgy látzik erőssen fogja pártját." 234
Toll Haus, Toll Huis — Bolondok háza, Amszterdam. 128
Tordai — L. *Thordai Sámuel* 115, 123, 131, 133
Toroczkay Sigmond gróf — Teleki sógora. 249
Toroczkay Sigmondné Teleki Eszter (1739—1778) —, Teleki húga. (Szövegben: Húgom, Kedves húgom,). Az előbbi felesége, Szembetegségéről három erdélyi orvos (Baliga, Matyus és Hutter) küld Telekinek leírást, hogy mutassa meg a híres orvosnak, Albrecht Hallernek (l. ott) és kérjen tőle szakvéleményt. A testvérek gyakran váltanak levelet: T. S.-né különböző dolgok vásárlásával is megbízza bátyját. 46, 48, 242
Tournay — Szövegbeli változata: Tournai. Helység Genf mellett, francia területen. Voltaire lakhelye. 16, 17, 58
Tournon és Baur — L. *Tourton és Baur*. 195
Tourton és Baur — Párizsi bankház. Szövegbeli változata: Tourtnon és Baur. 175, 211
Tőke István (?) — Leyden. Magyar orvostanhallgató. 131, 152, 172, 173, 189
Tőke István — 1725—1745 között nagyenyedi tanár. Az előbbi atyja. 140
Tömlöc ház — Leyden. 145, 146
Török Grammatica — Muttentz-ben, a Biblioteca Hubertianaban (l. ott) látott „egy Constantzinápolyban egy 1730-ban nyomtatott —-t frantzia nyelven..." 86
Törökök 86
Trautzon palota — Bécs. Előbb a bécsi dán követ rezidenciája, utóbb a magyar nemesi testőrség székhelye. 234

Tressan (1705—1783) — Tábornagy, Toulouse és Lorraine kormányzója. A nancyi Királyi Académia alapítója és elnöke. Fizikai és szépirodalmi munkákat írt. 108
Treuer (?) — Hága. A würtembergi, hessen-darmstadti és a baden-durlachi házak követe. Telekinek Iselin (l. ott) ad hozzá ajánlólevelet. 112, 129, 130, 146
Trianon. „Ez olyan épület, hová a Király néha magát mulatni mégyen, vagy legalább arra vagyon építve csak all-háznak, nem nagy, s nem is felette dicsőséges." Teleki szavai a Grand Trianon-ra vonatkoznak, a Petit Trianon csak 1776-ban épült fel. 216
Tuileries — Párizs. Szövegbeli változatai: Thuillerie, Thuilleries-kert. Kedves sétahelye Telekinek: „Egy igen szép, és a király költségivel tartott kert, melynek az egyik oldalában egy ház van, ahol mindenféle novellákat lehet olvasni, egy sou-t fizet az ember egyért." Az olvasóteremben Teleki csaknem mindennapos. — L. még: *Novellák*. 159, 160, 161, 164, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 188, 198, 199, 202, 300, 301, 302
Tulipányok 108
Turenne (1611—1675) — Francia generális. Tizennyolc éven át vezette a francia hadsereget a harmincéves háború hadszínterein. Sírja Saint Denis-ben. 193
Turgot, Anne-Robert-Jacques (1727—1781) — Francia államférfi és közgazdász. Számos antifeudális intézkedést hozott, melyeket leváltása után visszavontak. 177
Turneisz, Turneiszen, Türneisz — L. *Thurneysen-Heusler*, 62, 64, 68, 70, 71, 73, 77, 90, 91, 113, 137, 277, 289
Tükörgyártás — L. Manufactures des glaces. 190
Türi (Sámuel?) — Bécsi ágens. 233
Tűzi mesterség — Tűzijáték. 72, 73, 74, 286
Typographia 86
Typographus 79

U

Udvar — Mannheimben. 118
Udvar előtt való kert — Mainz-ben. 121
Udvari bál — Bécs. 248, 251
Udvari kert — München. 229
Uhlefeld gróf — L. Ulefeld.
Újévi fogadás — XV. Lajos francia királynál, Versailles. 184—185
Ulefeld gróf — Szövegbeli változata: Uhlefeld, Bécsben „az akkori (1758) leg első Status Minister" 138, 233, 235, 247, 248, 257
Ulma — Ulm. 16, 39, 55, 226, 227, 266, 271
Ultrajectum — L. *Utrecht*. 133, 253
Umbeil — helység. 157
Unicornis, (Einhorn) — Antwerpeni fogadó. 156
Unitáriusok — Magyarországon. 148
Universitas — Bázel. 92, 102, 103, 104, 107
Universitas — Leyden. 148
Urlsberger — L. Urlsperger. 85, 227, 228, 263, 264, 265, 274, 310
Urlsperger, Johann August (Szövegbeli változata: Urlsberger) — (1728—1806). Lelkész Augsburgban. Angliában és Hollandiában tanít. 55, 58, 62, 77, 85, 91
Utrecht (Szövegbeli változata: Ultrajectum) 134, 155

V

Vad ember — Wilder Mann. Bázeli fogadó. 62, 73, 75, 81, 273, 274, 280, 282
Vad ember — Wormsi fogadó. 120
Valenciennes 158

Vallás csúfolójiról — L. *Esprits-Forts*. 89
Vallástagadók ellen — L. *Esprits-Forts*. 145
Van der Mühl, Gemuseus, Johann Georg (1725—1783) — Bázel. Selyem és divatáru kereskedő. 105
Vanière, de P. Jacques (1664—1739) — Jezsuita. A Proedium Russicum szerzője. 190
Vanière, Ignace (?—1768) — Párizs. Az előbbi testvérének a fia. Tudós és író. Egy takaréktűzhely tervezője, melynek üzembentartásához állítólag rendkívül csekély szénmennyiségre volt szükség. V.-nek könyve jelent meg a gyermeknevelésről, s a latin „nyelvnek könnyen való megtanulásáról". Fordított Horatiust. 190
Van Swieten, Gerard — Bécs. „Hazautazva — nél Feléges Asszonyunk Erchiaterinél voltam, bizonyos el vett könyveim dolgában." 160, 169, 171, 194
Van Swieten, Gottfried — Párizs. Az előbbi fia, II. József belső embere lesz. 234
Vásárhely — Marosvásárhely. 61
Vatelet, Claude Henri (1718—1786) — Párizs. Festő és író. 1761-ben az Académie Française tagja lesz. Teleki jelen van székfoglaló előadásakor. 189
Vaugé, Baron de — Saxen Gothai regimentben szolgáló tiszt. Sokat járt Magyarországon. Teleki Karlsruhéban találkozik vele. 117, 118
Velentze 96, 217
Venus 163, 197, 209
Verbőtzi Bougainville (l. ott) kéri T.-t, hogy szerezze meg számára a Tripartitum-ot. 206
Veres István (?). 56, 68, 95
Veres Torony — Solothurni fogadó. 61, 273
Vernet, Jacques (1698—1789) — Genf. Teológiai tanár, számos vallásos és tudományos munka szerzője. 59
Versailles — Szövegbeli változata: Versaillia, Versalia. Minden hét keddjén volt fogadás a versailles-i udvarban. Ekkor mentek ki a követek, hogy tisztelegjenek a királyi családnál. A követek mutatták be az uralkodónak és családja tagjainak az előkelő idegeneket is. Telekit Mária Terézia követe, Starhemberg (l. ott) prezentálja. A lever keretében lezajló fogadást Teleki éppoly fölényes gesztusokkal írja le, mint bármi mást, amit látott. Részletesen szól XV. Lajos személyéről is. A királynál való látogatás után elviszi Starhemberg Telekit a királynéhoz, a Dauphin-hez és a Dauphin feléségéhez. Megfordul XV. Lajos legidősebb leányánál, Adelaide-nál, a Bourbogne hercegnél, majd a többi fiatalabb hercegnél és hercegnőnél, köztük Berry hercegnél, a későbbi XVI. Lajosnál. A konzervatív magyar gróf csupa olyan jelenséggel találja magát szemben Versailles-ban, ami ellen morális érzéke tiltakozik. Tetőfokra hág tiltakozása Pompadournál (l. ott) tett látogatásakor. Az első versailles-i alkalom után többször megfordul a királyi udvarban, ahová a bemutatás után minden kedden szabad bejárása van. Hivatalos aktusokat lát itt, szól az udvari formaságokról, megemlékezik arról, amikor XV. Lajos vadászatra megy stb. Az udvari fogadásokat többnyire a Choiseul-nél (l. ott) adott ebédek fejezték be, ahol udvari emberek, államférfiak, követek és előkelő idegenek voltak jelen. Teleki ezeken az ebédeken közelről megismerhette a francia politikai és diplomáciai életet. Svájci és hollandiai tartózkodása idején elsősorban műveltsége bővül. Párizsban és mindenekfelett Versailles-ben a műveltségbeli gazdagodást nyomon követte politikai ismereteinek gyarapodása. 27, 28, 29, 165, 175, 184, 185, 196, 301, 304
Versaillesi kert (Versailliai kert, Versaliai kert) 198, 216
Versaillia, Versalia L. *Versailles*. 165, 197, 198, 209, 211, 216, 306, 308
Versen (helyesen: Fersen), Joachim Friedrich — Bern. A Sólyomhoz címzett fogadó tulajdonosa. 60, 273
Versoix — Helység Genf közelében francia területen. 58
Viol de Gambe — Vonós hangszer. 78
Vischer, Johann Jakab — Bázel. Kereskedő és bankár. 159

Voissin (szövegbeli változata: du Voissin, Duvoissin), J. du — Bonvillarsi születésű (Neuchatel környékén). 1759-től a párizsi holland követségen lelkész. Korábban Bois-le-Duc-ben lelkészkedett. 1763-ban vette feleségül Nanette Calast, a kerékbe tört Jean Calas leányát, akinek rehabilitációjára Voltaire indított eredményesen végződő hadjáratot. V.-t Teleki Párizsban megérkezését követő napon felkereste. Ő lesz első párizsi támogatója s legjobb barátja. Az Esprits-Forts-ot „nagyon megszerette... és mivel az első editiójába, melyet én Lejdába nyomtattam, sok hibát ejtett Luzac (l. ott) uram, itten a maga költségén akar 1000 exemplart nyomtatni, hogy osztán el adja. Melyre nézve én is még holmi aprólékkal corrigáltam, és rész szerint bővítettem is, de majd csak egy nehány rendből áll mind összeve is a mivel bővebb" Együtt végzik az új kiadás korrigálását is. V. egy Avertissmen-t ír az új kiadás elé, és magát e kiadást (Amszterdam. 1760.) Bernoulli Dánielnek (l. ott) dedikálja.) Teleki Rousseau-t V.-nel látogatja meg Montmorencyben. Hazájába visszatérve, Teleki levélben továbbra is fenntartja a kapcsolatot párizsi barátjával. Levelezésük részben az Esprits-Forts-ról folyik, amelynek újabb sajtó alá rendezését Rousseau ígérte meg a nála tett látogatás alkalmával. (L. még Rousseau.) De leveleznek Voltaire-ről, d'Alembert-ről, egy alkalommal Teleki felkéri barátját, hogy leánya számára protestáns nevelőnőt keressen. Szóba kerül levelezésükben a párizsi Bibliotheque Royale egy magyar vonatkozású kézirata, protestáns vallási kérdések, II. József személye stb., stb. 33, 34, 35, 36, 1[illegible]0, 163, 167, 168, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 183, 186, 188, 189, 195, 308

Voltaire (1694—1778) — Utazása elején, mielőtt Bázelben letelepedett volna Teleki néhány napot Genfben tölt. Innen rándul ki Strasburgerrel (l. ott) és Pallard-ral (l. ott) Voltaire-hez, aki ekkor Délices, Saint-Jean, Ferney és Tournay tulajdonosa, s unokahúga, Mme Denis társaságában él birtokain. Itt fogadta az idegeneket, akik felkeresték, s innen árasztotta el támadó irataival Európát. Telekiék Délices-ben keresik, ahonnan V. unokahúga Tournay-be utasítja őket. A látogatók a házigazdát az eke szarvánál találják, V. megmutatja vendégeinek házát és házi színpadát. Házi színpadát a francia földön lévő Tournay-ben helyezte el, hogy a Svájcból kitiltó consistóriumot kijátszva, nyugodtan élhessen legnagyobb szenvedélyének a színháznak. A látogatásról nagyon röviden emlékezik meg Teleki. A háromnegyed oldalnál nem hosszabb naplórészlet után ez áll: „Bővebben írtam rólla a második Diariumban." Amilyen szeretettel szól Rousseau-ról, akit nagyra becsült és tisztelt, ugyanígy kitűnik e rövid és bár minden támadó hangot nélkülöző leírásból, hogy V. szellemét távol érezte a maga gondolkozásától. Később, amikor az Exprits-Forts-ban az erős szellemeket támadja, elsősorban V ellen szól. Az útinaplóban e látogatás kapcsán említi először V. nevét, de utóbb még sokszor visszatér reá, különösen színdarabjai kapcsán. V volt Teleki kedvenc drámaírója. Még Bázelben látja az Alzire-t (l. ott), amelyet hazafelé jövet Augsburgban is megnéz, Párizsban a Duc de Foix-t (l. ott), a Tancréde-ot (l. ott) és az Écossaise-t (l. ott). Minden bizonnyal a darabokban megnyilatkozó tolerancia-gondolat hozta közel Telekihez V. drámáit. Lelkesedik érettük, s ugyanakkor nem egy kritikai megjegyzést is tesz.

V. személyisége és műve egész életében foglalkoztatta. Péczeli József Telekinek ajánlja Zaire fordítását. Teleki ekkor így ír Péczelinek: „Voltaire mauvais Philosophe a plus mauvais Historien encore, s'il était possible, méritera Toujours de grande Éloges comme poète tragique. C'est la son fort. Par tout ailleurs il paroit voulciraffecer de Faire le missionaire de l'Irreligion, ou il y en a point du lout cu il y a infiniment toute l'énergie qui un beau style peut donner a une bonne cause." Majd szintén Péczelinek írja, amikor Szilágyi Sámuel Henriade fordítása megjelenik: „... je crois que le Henriade vient d'être traduite par Mr. Szilágyi Superintendant de nos Eglises. Mais il me semble qu'un Ecclesiastique Protestant doit y changer quelque chose, ce qui a un poète est plus permis qu'a tout autre ou l'accompagner de fortes ontes." 11, 12, 13, 16, 17, 18, 23, 31, 34, 48, 58, 59, 107, 119, 177, 191, 196, 228, 273, 305, 315

Vormatia — Worms. 120, 289

Vörös István (?) 71, 91, 226

W

Waffner gróf (?) — Hága. 148
Wagner (?) — Bécs Kühner (l. ott) veje. Tőle kap Teleki ajánlólevelet Pallard-hoz (l. ott). 58
Wallbrunn, Gustav (1703—1772) — A baden-durlachi őrgróf javainak főinspektora. 74
Walmeslei — Angol *geodéta* 160
Wappen van Embden — Amszterdami fogadó. 126, 135
Wassenar uram — Kertje van Leydenben. 153
Wedelfriest gróf — Párizsi dán követ. 182, 187, 188, 203
hg. Weilburgné — Hága. 146, 148
Weisz (helyesen: Weiss), Andreas (1713—1792) — Bázelben, majd Leydenben professzor. Utóbb V Vilmos orániai herceg nevelője. Élete végén ismét Bázelben él mint tanácsúr. Teleki Leydenben találkozik vele. Többször felkeresi a marosvásárhelyi diákok számára Leydenben létesítendő alumnium dolgában pártfogásért és tanácsért. 24, 109, 112, 126, 128, 130, 147, 148, 151, 152
Weisz (helyesen: Weiss), Leissler, Markus (1696—1768) — Bázel. Selyemgyáros. Bernoulli János (l. ott) feleségének nagybátyja. „Délelőtt el vitt Bernoulli János uram itt való fő kereskedő ember Weisz uramhoz kinek a kertyit meg jártuk, mely igen csinos, s vagyon benne nevezetesen, a végin egy néhány szál magas fa, mely egy kis erdő formát mutat, a mely igen szép." 95, 106, 290
Weiszhaupt (?) — Ulm. Puskakészítő. 226
Weiszweilerné 299
Werenfels, Johann Kaspar (1702—1782) — Bázel. A székesegyház második lelkésze. 99
Wesel — Helység Düsseldorf közelében. Teleki idejében a háborús körülmények folytán Franciaországhoz tartozott. Különben porosz tulajdon. 123, 124
Westphaliai Békesség — Westfáliai béke 119
Wetstein (helyen: Wettstein), Sámuel (?) — Bázel. 67, 69
Wiffilsburg — L. Avanche német neve (l. ott). 57, 60
Wilbruck — Kis- és Nagy-. Helységek Bruxelles mellett. 157
Wildebrand (?) — Párizs. Blum báró (l. ott) dániai nemes ifjú nevelője. Göttingában ismerte Teleki bátyját, Teleki Pált (l. ott) 177, 180, 184
Wildeman. — L. *Vad ember*. 87, 279
Winslo (?). Páris — „születésére svéciai fi", aki Franciaországban katolizált. 162
Woedt uram kertje (?) — Mashe-ban. Utrechttől három óra. 134
Wolleb-Rhyner, Emanuel (1706—1788) — Szövegbeli változatai: Schultheiss, Volleb, Wolleb. Bázel. A városi törvényszék elnöke (Schultheiss). Filozofikus, szatirikus író. Der Helvetische Patriot kiadója. A bázeli élet kedvelt személyisége. Teleki és szűkebb baráti köre minden pénteken hivatalos szalonjába, ahol a fiatal férfivendégeken kívül gyakran jelen van Wolleb 16 éves leánya, Dóra, valamint más asszonyok és leányok. Minden összejövetel egy-egy előadással veszi kezdetét. Ezek az előadások már címük szerint is jellemzik a kort, amelyben létrejöttek, és W. szalonjának szellemét. Azok számára, akik az előadásokat tartották, kitűnő stílus-, fogalmazás- és beszédgyakorlatszámba is mentek ezek. Az elhangzott előadások, az előadók nevével, a következők voltak:
Házigazda: A városiaknak az idegenekhez való kötelességéről. — Teleki József: Felséges Asszonyunk elogiuma (l. ott). — Nesemann: Prussiai király dicséretei. — Chavannes: Mely igen szükséges légyen az emberek között közönségesen a religio. — Sprecher: A valóságos, vagy inkább tökélletes nemes emberrül. — Planta: Az idegeneknek a lakósokhoz való kötelességei. — Misanis: A dicséretre, és a gyalázatra méltó nemes embernek egymástól való külömbségiről. — Teleki Ádám: De tranquilitate animi. — Zoya: A bolondságnak dicséretirül. — Házigazda: későbbi előadásai: 1 — Egy apának, a maga szépségibe magát el bízott leányhoz való intése. — 2. — A két idegennek a képe. — Teleki József későbbi előadása: A vallás csúfolójirul (l. Exprits-Forts). —

Nesemann későbbi előadása: Az asszonyi nemmel való társalkodásból a férjfiakra háramló hasznokról. — Házigazda legutolsó előadása: A respublicáknak formáji közzül melyik legyen a legjobb. — Az összejöveteleknek a felolvasásokon kívül többnyire volt még egy programpontja: színdarabokat szerepezve kiosztottak egymás között, s így olvasták fel őket. A színdarabok között szerepeltek Molière és Destouches darabjai. A két programponton kívül gyakran muzsikálnak és társasjátékokat játszanak.
Bázelben ugyanebben az időben, Wolleb-Rhyner szalonja mellett volt még egy hasonló jellegű társaság: *A Deutsche Gesellschaft.*
Ezt a német jellegű társaságot Teleki Sámuel látogatta, míg Ádám és József a franciás W. szalonját. 19, 20, 39, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 90, 93, 95, 96, 98, 101, 104, 109, 111, 112, 224

Wolleb, Dóra (1743—1813) — Az előbbi egyetlen leánya (A szövegben Wolleb uram leánya). Többnyire jelen van apja összejövetelein, és részt vesz a kiszerepezett darabok felolvasásában. Teleki több alkalommal elkíséri színházba és hangversenyre. 19, 82, 87, 88, 93, 97, 102

X

Ximenes d'Arragon (?) — Bázel. Spanyol lovag. Mária Terézia kamarása. Párizsból érkezett Bázelbe és Bécs felé tart. 81

Y

Yacht — „. . . olyan hajó a melyet az ember mondva fogad fel, és rend szerint igen csinos szokott lenni." 154
Ysselmond 154
York. Generális (?) — Hágai angol követ. 148

Z

Zeiz — Falu Amszterdam közelében 134, 294
Zilah. 244
Zitsi György — Fogadós a Szőny és Gönyű közti útvonalon. 53
Zosp — Falu Bázel és Strasbourg között. Lennenburghoz (l. ott) tartozik. 113
Zöld fa — Dorogi fogadó. 53, 268
Zoya, Johann Paul — Szövegbeli változatai: Soya, Soyan, Soyanus. Graubündeni ifjú. Teleki diáktársa Bázelben. Szűkebb baráti köréhez tartozik. 1759 márciusától tartózkodik Bázelben, jogot tanul.
Zunft — Céh. Bázel. 102, 279
Zuki pohár — „A holnap utáni napra vendégeket híjtam a — —-ra." Bázel. 110
Zürich 102
Zwei brückeni herceg 224
Zwinger, Friedrich (1707—1776) — Bázel. Szövegbeli változata: Zwincker. Az orvostudomány professzora. Orvos és botanikus, a bázeli őrgróf háziorvosa. Húga szembajára vonatkozóan — mint Albrecht Hallertől (l. ott) — tőle is kér orvosi véleményt Teleki. 1760. május 5-én őt választják a bázeli egyetem rektorává. 76
Zwincker. — L. *Zwinger.* 108

(A mutató oldalszámokra történő utalásait DUKKON ÁGNES állította össze.)

KÉPMELLÉKLET

BVDA
CITERIORIS HVNGARIÆ CAPVT
Regni dicta sedes, vulgo OFEN.
PEST
Danubius fluvius

2. Buda

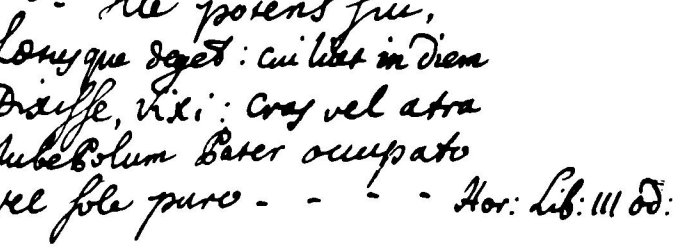

-- Ille potens sui,
Laetusque deget: cui licet in diem
Dixisse, vixi: Cras vel atra
Nubibolum Pater occupato
vel sole puro - - - - Hor: Lib: III Od: XXIX.

3. Teleki Horatius-idézete az Útinaplóban

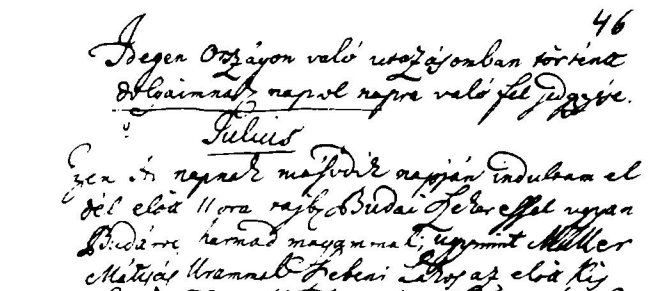

46

Jegen Ozsáyon való utozásomban történt
dolgaimnak napul napra való fel jegyzése.

Julius

Ezen én napnak majdnem napján indultam el
dél előtt 11 óra rajta Budai Péterrel ugyan
Budára, harmad magammal, ugymint Müller
Mátyás Uramnak Fehérvári Szolgája, aki az elő kis
Sétyki Degmásintzel, és a Fiával, mint Gyá
fomnak; Hetes Miklóssal Budára álnak jőtt
velem és ottan el bocsátván, Istennek ajánl
indultam; az nap ebédre a Tolna réve Ke
dés-napodhoz Vattsiára Dorozsma mentem;
Ugyanezennap
Ez elő való nap ugymint 12dikn
Ugyanezen Ley elő nézek Vattsiát
Mentem Pédre Kemlyhe, ottan magyam az ot
valo Vallásomon valo Bodrávrol, és Pétervár
Ivan vilg az Olászt fogva, miba Uraz Julián
nal ugyan ottan elő Sándor Jenovinszky fel nez
emlitzia Pétert, hogy ő be Jőtszen; Ő Gedjin
mejs maradtova; Müller Uram pedig az
Együtt a Tendeyfőnek nezt. Ottan a Bodran
egy kepiletes Bodi Báronnak egy Helvetiai szne
thau réve

4. Az Útinapló kéziratának egy lapja

5. Bécs

6. Mária Terézia

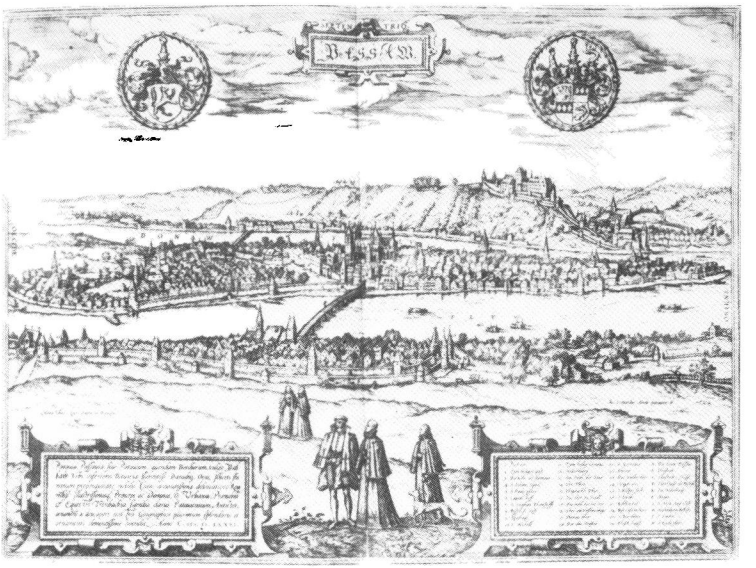

7. Passau

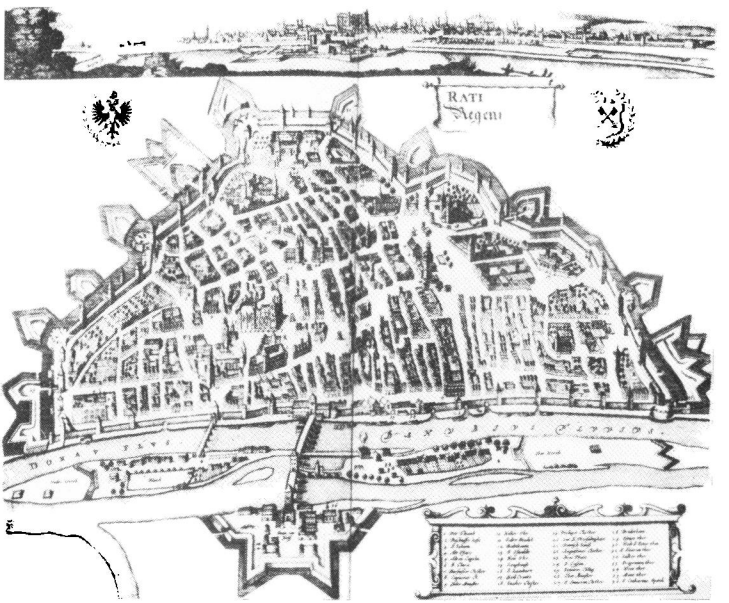

8. Regensburg

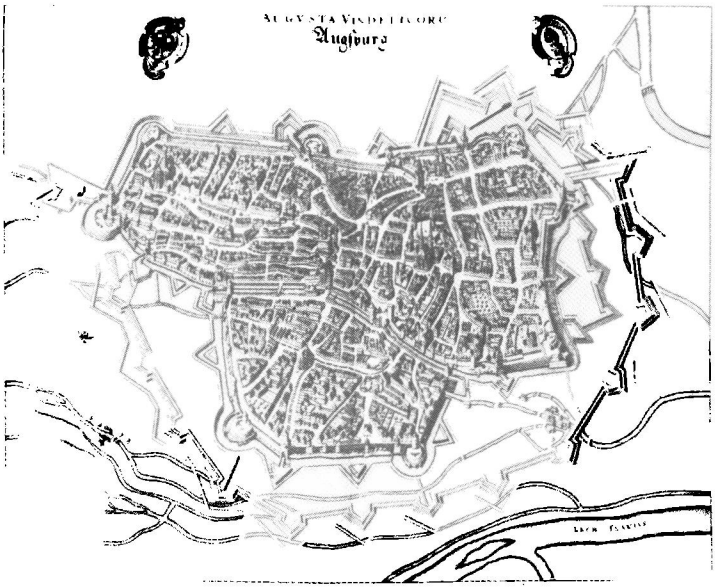

9. Augsburg

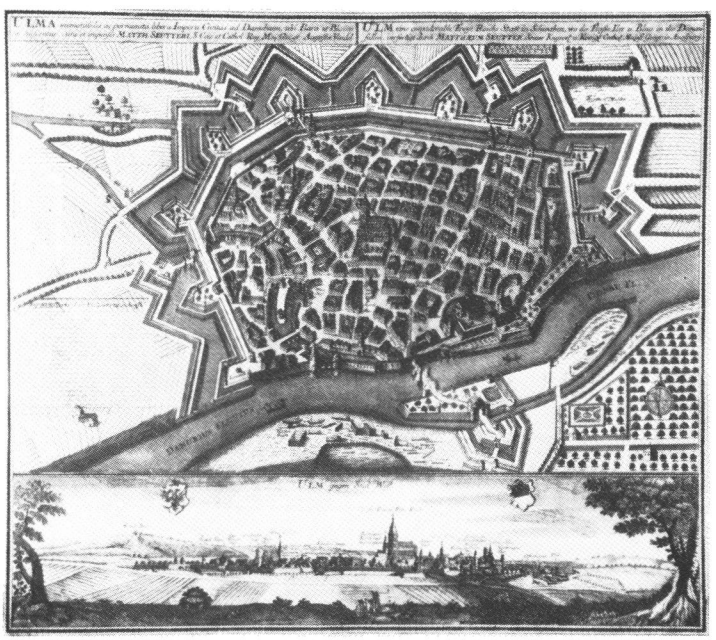

10. Ulm

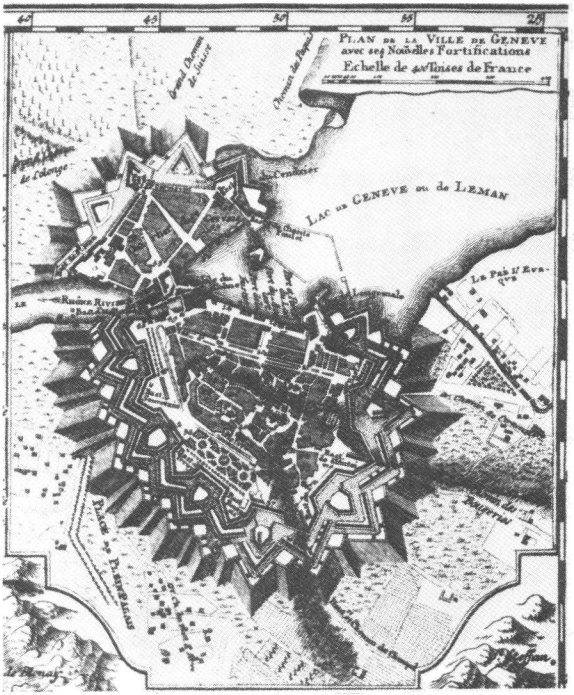
Plan de la Ville de Geneve
avec ses Nouvelles Fortifications
Echelle de 400 Toises de France
Lac de Geneve ou de Leman
Le Pré l'Evêque
Rhône Riviere
Place de Plainpalais
Rougemont

11. Genf

12. Voltaire

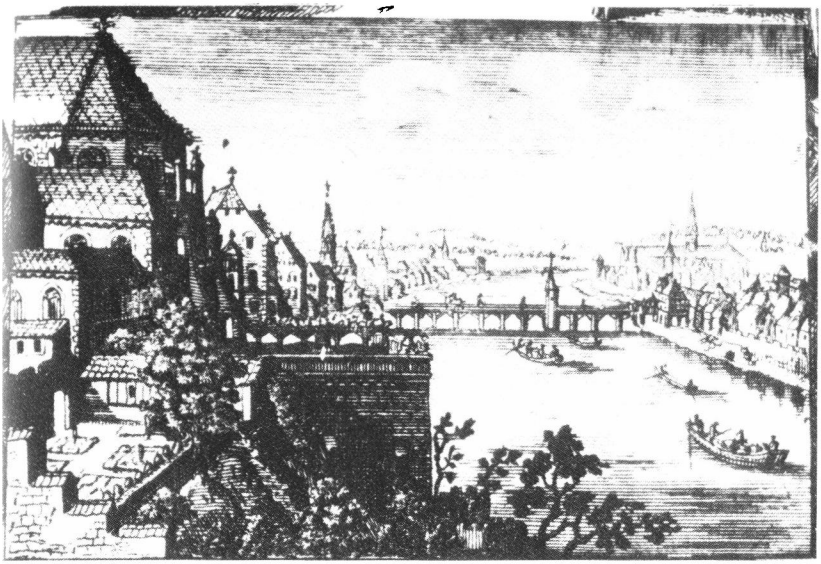

13. Bázel

14. Teleki Sámuel

15. Bod Péter

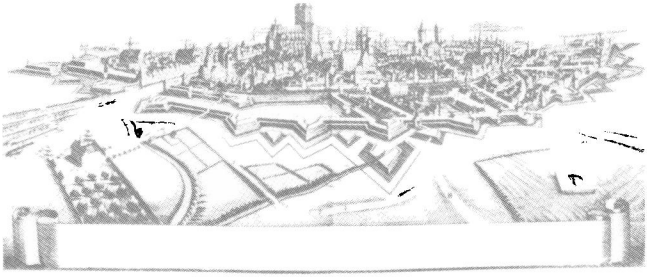

16. Strassbourg

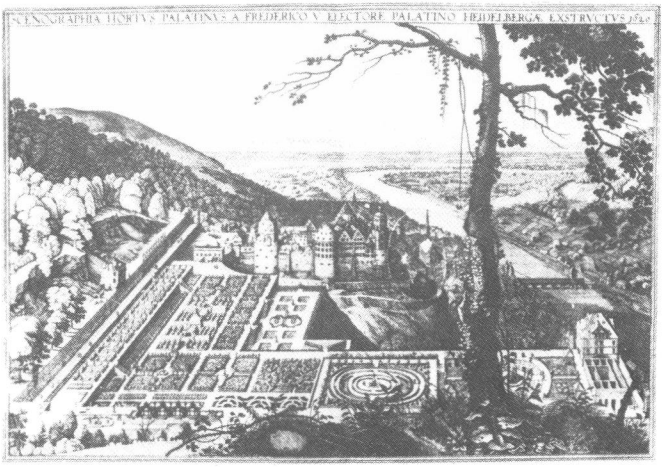

17. Frigyes palatinus heidelbergi kertje

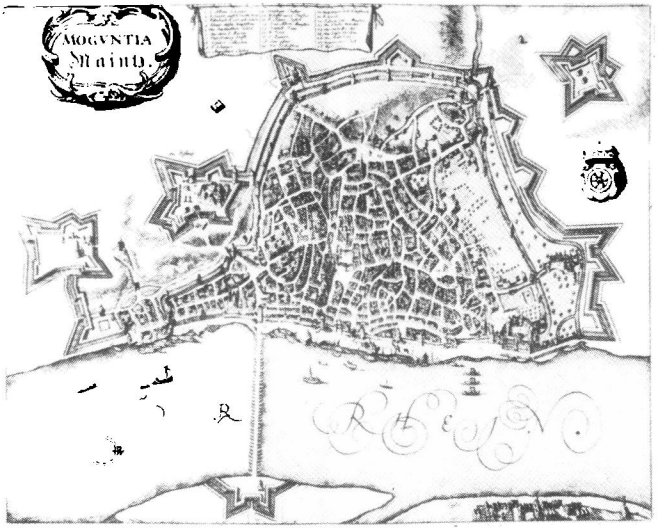

18. Mainz

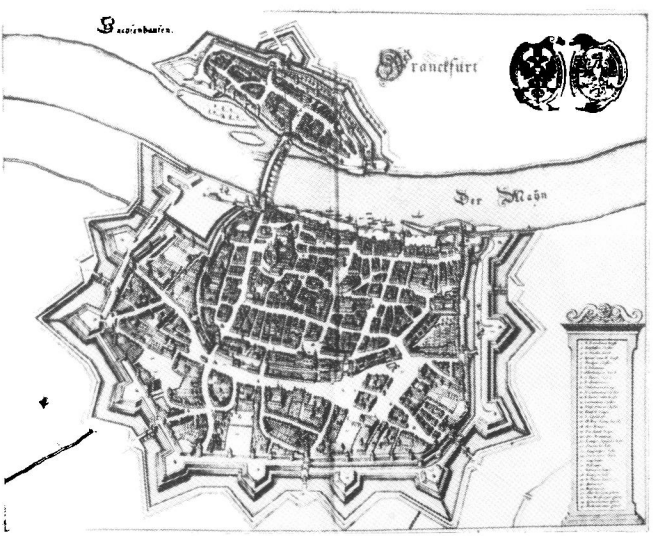

19. Frankfurt am Main

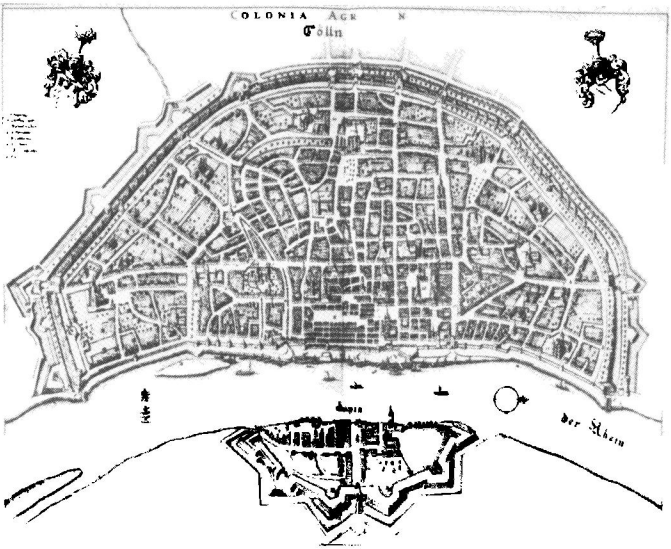

10. Köln

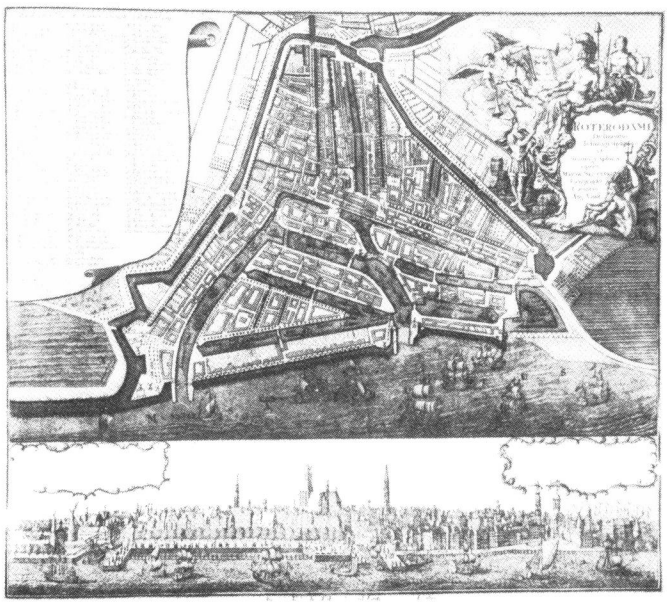

21. Rotterdam

ESSAI
SUR LA
FOIBLESSE
DES
ESPRITS-FORTS.
PAR
J. T. de Sz. C. d. S. F. R.

Periculosum est credere, & non credere

Ergo exploranda est veritas multum prius
Quam stulta prave judicet sententia
PHAEDR. *Lib. III. Tab. X. I.*

A LEYDE,
CHEZ JEAN LUZAC,
MDCCLX

22. Teleki műve első kiadásának címlapja

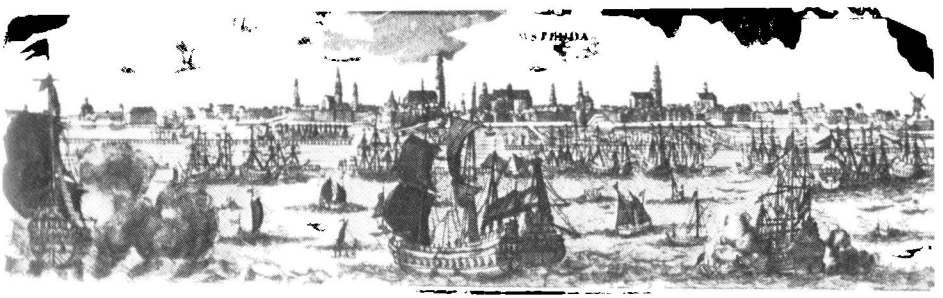

23. Amszterdam

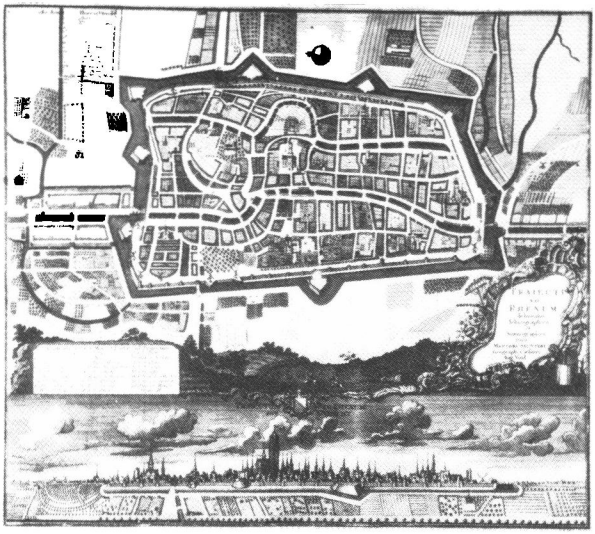

24. Utrecht

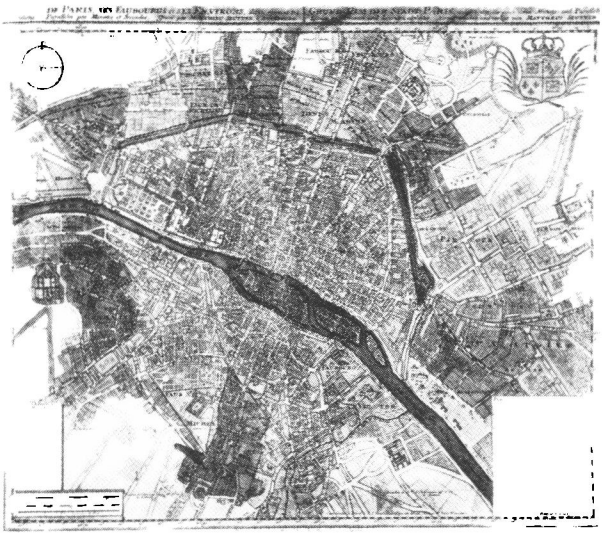

25. Párizs

26. XV Lajos

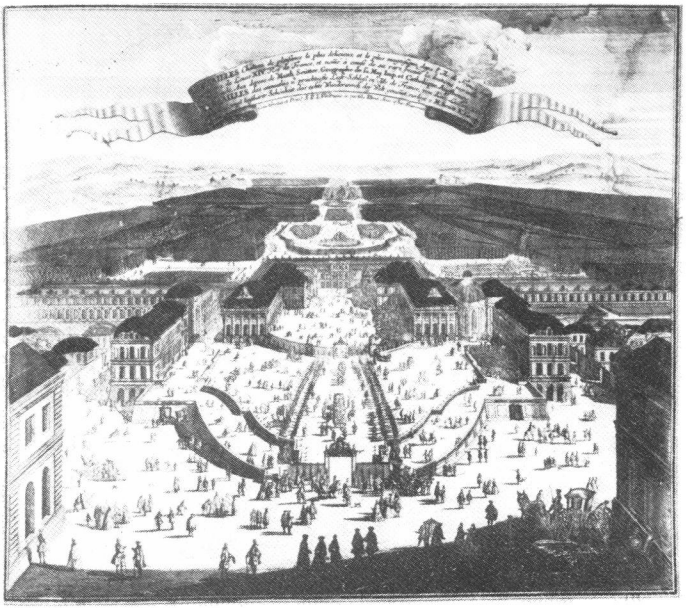

27. Versailles

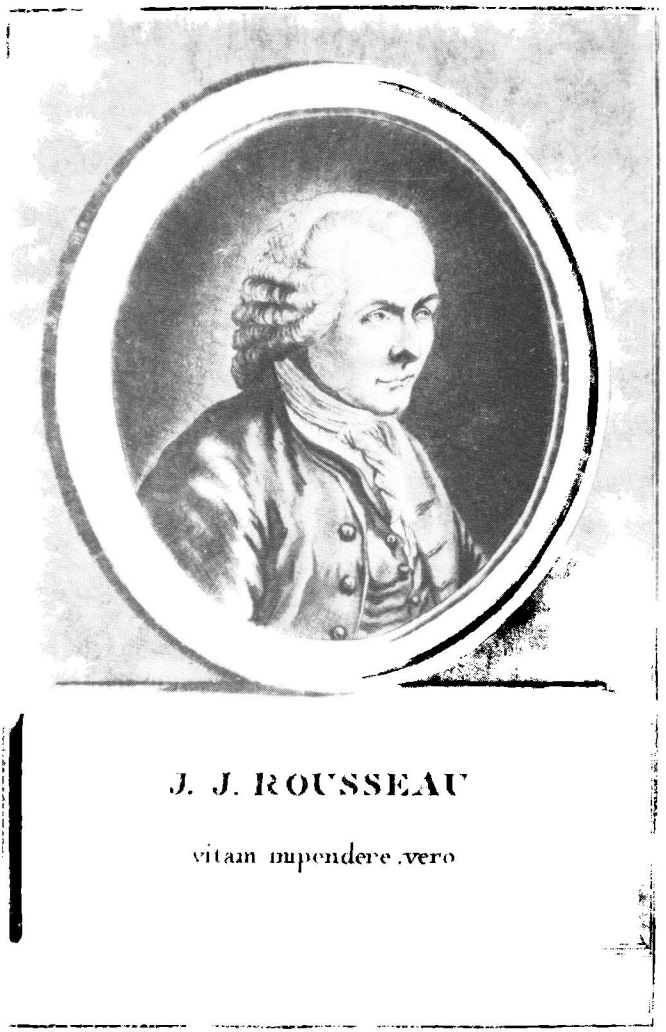

28. Rousseau

29. Bercsényi László

30. Kolozsvár

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. *Teleki József.* Jakob Adam rézmetszete, Josef Kreutzinger festménye után.
2. *Buda.* JANSSONIUS, Joannes: Urbium totius Germaniae superioris illustriorum clariorumque tabulae. I—II. Amstelodami, 1657.
3. *Teleki Horatius-idézete.* Az Útinapló kéziratából.
4. *Az Útinapló kéziratának egy lapja.* Az eredeti kéziratból.
5. *Bécs.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.
6. *Mária Terézia.* SCHMUTZER, Jakob rézmetszete, DUCREUX, J. festménye alapján.
7. *Passau.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.
8. *Regensburg.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.
9. *Augsburg.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.
10. *Ulm.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.
11. *Genf.* RIZZI-ZANNONI, Giovanni Antonio műve a XVIII. század elejéről.
12. *Voltaire.* ALIX, P. M. mezzotintója.
13. *Bázel.* SEUTTER, Matthias: Basilea című metszetéről.
14. *Teleki Sámuel.* CZETTER Sámuel rézmetszete.
15. *Bod Péter.* Litográfia a XIX. szazad elejéről.
16. *Strassbourg.* LOTTER, Conrad Tobias—SEUTTER, Matthias: Atlas, Vindel, 1740.
17. *Frigyes palatinus heidelbergi kertje.* JANSSONIUS, Joannes 2. képnél idézett művéből.
18. *Mainz.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.
19. *Frankfurt am Main.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.
20. *Köln.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.
21. *Rotterdam.* LOTTER, Conrad Tobias—SEUTTER, Matthias a 16. képnél idézett művéből.
22. *Teleki műve első kiadásának címlapja.*
23. *Amszterdam.* SEUTTER, Matthias metszete, kb. 1730-ból.
24. *Utrecht.* LOTTER, Conrad Tobias—SEUTTER, Matthias a 16. képnél idézett művéből.
25. *Párizs.* LOTTER, Conrad Tobias—SEUTTER, Matthias a 16. képnél idézett művéből.
26. *XV. Lajos.* Egykorú augsburgi metszet.
27. *Versailles.* LOTTER, Conrad Tobias—SEUTTER, Matthias a 16. képnél idézett művéből.
28. *Rousseau.* Egykorú francia metszet.
29. *Bercsényi László.* Színezett rézmetszet.
30. *Kolozsvár.* JANSSONIUS, Joannes a 2. képnél idézett művéből.

A felsorolt képek közül a 3. és a 4. a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárából való. A 1., a 6., a 12., a 14. a 15., a 26., a 28. és a 29. a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményének anyaga alapján készült. A 2., az 5., a 7., a 8., a 9., a 10., a 11., a 13., a 16., a 17., a 18., a 19., a 20., a 21., a 23., a 24., a 25., a 27., és a 30. sorszámon szereplő képek eredetije az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában őriztetik.

Az anyag kiválasztásában és összegyűjtésében őszinte, kollégiális segítséget nyújtottak: F. Csanak Dóra Akadémiai könyvtári, Patay Pálné Széchényi könyvtári és Rózsa György Nemzeti múzeumi osztályvezetők. Munkájukért ezúton is kifejezem hálás köszönetemet.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója
Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia
Műszaki szerkesztő: Szakács Sándorné
A kötés- és a burkolóterv Murányi István munkája
Terjedelem: 23,25 (A/5) ív + 1,75 (A/5) ív melléklet
AK 2371 k 8690
87.15613 Akadémiai Nyomda Budapest Felelős vezető: Hazaj György

1000

A sorozat korábbi köteteiből
még kapható

LASKAI JÁNOS
VÁLOGATOTT MŰVEI
Magyar Iustus Lipsius
Szerkesztette Tarnóc Márton
502 oldal, 7 fakszimile tábla
Kötve 70,— Ft

SZENCI MOLNÁR ALBERT
DISCURSUS DE SUMMO BONO
Értekezés a legfőbb jóról
Szerkesztette és bevezette
Vásárhelyi Judit
537 oldal · Kötve 75,— Ft

VÁLASZÚTI GYÖRGY
PÉCSI DISPUTA
A bevezetőt és a jegyzeteket írta
Dán Róbert
Sajtó alá rendezte
Németh S. Katalin
792 oldal, 5 fotótábla
Kötve 145,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 65,– Ft

ISBN 963 05 4371 0